Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Rubin, Marcus.
Titel | Title:	Frederik VIs Tid fra Kielerfreden til Kongens Død : Økonomiske og historiske Studier.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	København : P. G. Philipsens Forlag, 1895
Fysiske størrelse | Physical extent:	640 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

37.-175
8x. 1.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130023408611

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

FREDERIK DEN SJETTES TID.

REGIA · HAFNIENSIS · BIBLIOTHECA

FREDERIK VI'S TID

FRA KIELERFREDEN TIL KONGENS DØD.

ØKONOMISKE OG HISTORISKE STUDIER

AF

MARCUS RUBIN.

KØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

1895.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

FORORD.

Nærværende Skrift fremkommer i Tilknytning til den L. N. Hvidtske Opgave ligesom Skriftet „1807—14“ (se dettes Forord). Det hviler paa trykt og paa utrykt Materiale, og for det sidste staar jeg i Taknemmelighedsgæld til Mange.

Jeg takker for den Imødekommenhed, der er vist mig af Styrelser og Embedsmænd ved Rigsarkivet (med det nu indlemmede kgl. Kabinetsarkiv), ved Kommunalbestyrelsens Arkiver, Nationalbankens Arkiv, Grosserersocietetets Arkiv og Landsoverrettens Skifteafdelings Arkiv. — En særlig Tak skylder jeg Fru Münter, f. Johnsen, der har haft den Godhed at stille til min Disposition en Samling Breve fra 20erne og 30erne til hendes Fader, Koffardikaptejn, Købmand Johnsen paa Bornholm fra hans Kommissionær, Kaptejn Sonne i København; dernæst Hr. Gehejmeetatsraad C. F. Tietgen, der har tilladt mig at benytte Manuskriptet til hans Foredrag om Handelsforholdene herhjemme i de nærmest foregaaende Slægtled; endelig Hr. Cand. mag. Jonas Collin, som overlod mig til Laans hele den bindstærke Række af Breve til hans Farfader, Gehejmekonferensraad Jonas Collin, fra omtrent alle danske Navne af Betydning i den første Halvdel af dette Aarhundrede.

Til Direktionen for den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse aflægger jeg min Tak for den pekuniære Støtte, den har ydet mig.

Skriftet er, som man vil se, delt i to Afsnit: *Fra Kielerfreden til 1830* og *Fra 1830 til Kongens Død,* dog er paa nogle Steder, hvor Stofordningen gjorde det naturligere, hele Perioden taget under et. Hovedstadens Forhold ere ikke som i „1807—14“ behandlede i særlige Afsnit, men som Dele af den almindelige Fremstilling, kun er Redegørelsen for den kommunale Forvaltning samlet i to særskilte Kapitler. — Det foreliggende Skrift er forsynet med et Register, der tillige indeholder Register for „1807—14“, og til hvilket Uddraget er foretaget af Hr. Stud. mag. C. C. Clausen.

København, den 30 September 1894.

Marcus Rubin.

INDHOLD.

FØRSTE AFSNIT:

Fra Kielerfreden til 1830.

			Pag.
Første	Kapitel:	Regeringssystemet	9
Andet	—	Pengevæsenet	30
Tredje	—	Rigsbanken og Hertugdømmerne	43
Fjerde	—	Nationalbanken	73
Femte	—	Norge. Langvejshandelen	96
Sjette	—	Landbruget og Landbrugshandelen. Handelstraktater	120
Syvende	—	Almindelig Handel og Omsætning. Skibsfarten	138
Ottende	—	Industri og Haandværk	171
Niende	—	Finanserne. Staten og Landbrugskrisen	193
Tiende	—	Afviklingen med Norge. Statslaanene	227
Ellevte	—	Bedragerier og Prellerier overfor Statskassen	254
Tolvte	—	Moralske Forhold	287
Trettende	—	Politiske Forhold	308
Fjortende	—	Aandslivet	327
Femtende	—	Københavns Kommune	350

ANDET AFSNIT:

Fra 1830 til Kongens Død.

Første	Kapitel:	Pengevæsenet og Banken. Tolvmillionsagen	371
Andet	—	Landbruget. Sukkerhandelen	398
Tredje	—	Handel og Skibsfart	410
Fjerde	—	Haandværk og Industri	440
Femte	—	Finanserne. Kongeriget og Hertugdømmerne	451
Sjette	—	Stænderne	474
Syvende	—	Politiske Bevægelser. Pressen	507
Ottende	—	Slesvigholstenismen	551
Niende	—	Kommunalforfatninger. København	572
Tiende	—	Tilbageblik. Afslutning	608

Register til „1807—14“ og til nærværende Skrift 621

FØRSTE AFSNIT.

FRA KIELERFREDEN TIL 1830.

FØRSTE KAPITEL.

Regeringssystemet.

Ved Freden i Kiel løsreves Norge fra den danske Stat, som det havde været forbundet med i over 400 Aar. For Danmark betød Norges Adskillelse en Formindskelse af Rigets Folketal med 1/3, en Formindskelse af Kronens Magt og Herlighed ved Tabet af et Kongerige, stort nok som selvstændigt Rige, en Sønderrivelse af mangfoldige Forbindelser paa det økonomiske Livs og paa Aandslivets Omraade, en Tilbagetrængen af Folk og Stat indenfor endnu beskednere Grænser end tidligere. — Den Erstatning, Danmark fik i Svensk Pommern og Rügen, ombyttede det i 1815 med en Sum Penge og Hertugdømmet Lauenborg, en i og for sig ret ligegyldig Tilvækst i Landomraade, og som i hvert Fald ikke forøgede Rigets Enhed og Styrke. Iøvrigt opnaaedes Intet ved Deltagelsen i de Allieredes Krig mod Napoleon, og ved Wienerkongressen var det alt godt, at der Intet berøvedes os, men at Danmark fik Lov at bestaa som eget Rige og uafhængig Stat.

Til den store Landafstaaelse, Krigen medførte, kom indadtil Handelens Ødelæggelse, tunge Skattebyrder, Statsbankerot og Pengevæsenets Forfald. Skulde Landet ophjælpes, maatte der derfor tages kraftigt fat fra alle Sider, og mest paahvilede dette Regeringen, dels fordi allerede selve Rigets Formindskelse og Indtrædelsen af Fredstilstanden gjorde en Reduktion af de civile og militære Etater selvfølgelig, dels fordi den Orden og Sparsommelighed, der nu maatte kræves, i en absolutistisk Stat først og fremmest maatte gennemføres af Regeringen, der havde

haft Landets Skæbne i sin Haand og ingen Mine gjorde til heller i Fremtiden at afstaa nogen Kende af sin uindskrænkede Magt.

Man nedsatte da ogsaa de tilbørlige Kommissioner og arbejdede dér og i Kollegierne med stor Iver i Aarene 1814—15, for at faa det ny Program i Stand til Simplificering af Regeringsapparatet og til Finansernes Ordning. Det var med tungt Hjærte, at Kongen gik til en Militærreduktion; men han maatte bøje sig for Nødvendigheden. Den ny Plan for Armeen af 25 Jan. 1816 opløste en hel Række af militære Korps, reducerede hvert af Infanteriregimenterne med 300 Mand, formindskede Husarregimentets Eskadronantal og indskrænkede desuden Kontormandskabet, Intendanturstyrken og andet lignende militært Tilbehør.

Det grundlæggende civile Forvaltningsreskript var af 9 Febr. 1816. Ved dette oprettedes af nyt: Finansdeputationen — hvis Hovedstyrke kom til at bestaa af Rentekammerets Deputerede —, en Direktion for Statsgælden og det synkende Fond og en almindelig Pensionskassedirektion. Derimod ophævedes: Finanskollegiet, Finanskassedirektionen og Postkasse-Pensionsdirektionen, og det bestemtes, at efterhaanden som Forretningerne ordnedes, skulde en Række andre Særbestyrelser bortfalde: Administrationen for det synkende Fond og for Skatkammeret, Direktionen for Kreditkassen, for den vestindiske Gældslikvidation, for den vestindiske Handel, for Kanal-, Havne- og Fyrvæsenet, Kommissionen for den grønlandske og færøiske Handel og for den islandske og finmarkske Handel. Endelig blev det vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammer og Generallandøkonomi-Kommercekollegiet slaaet sammen i Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet.[1])

De Forretninger, der henhørte under de ophævede Institutioner, bleve fordelte mellem de øvrige Kollegier. Det kunde kun være til Gavn for Forretningerne, at nogle af de mange

---

[1]) Dette Kollegium, hvis Forestillinger m. v. vi senere hyppigt ville komme til at omtale, vil i det Følgende kortelig blive kaldt Kommercekollegiet (Kmck).

Kasser, Kamre, Direktioner og Kommissioner hævedes. Men noget radikalt Skridt var dermed ikke gjort. Forskellige Udvækster vare afskaarne, en Del Embedsmænd afskedigedes, nærmest af finansielle Hensyn, men det tunge Statsmaskineri fik ingen kendelig hurtigere Gang; de to Tapper, hvorom det hele drejede sig, vedblev at være Centralisations- og Kollegiesystemet. Man kan sige, at de forfatningsmæssigt modvirkede hinanden, forsaavidt som Kollegierne væsentlig vare en Hæmsko for en altfor vilkaarlig Enevælde, men forvaltningsmæssigt virkede de i samme Retning til Forretningsgangens Sendrægtighed og hele Samfundets Indsnævring i bureaukratiske Former. Til Forstaaelse heraf turde det være paa sin Plads at give en skitseret Fremstilling af Regeringssystemet og Finansordningen under Kong Frederik 6's Fredsperiode.

Det herskende Styrelsessystem i Danmark var Centralisationen, fordi denne nøje var sammenknyttet med Enevælden. Efter Enevældens Ide blev Staten Kongen, Alt udstraalede fra ham og vendte tilbage til ham. Han optog i sig hele den berømte Statstreenighed: den lovgivende, den dømmende og den udøvende Magt. Men han haandhævede de tre Magtformer paa forskellig Maade.

Paa Lovgivningens Omraade havde Kongen ikke alene retslig, men ogsaa faktisk den sidste afgørende Indflydelse. Lovgivningsabsolutismen medførte ikke, at de danske Konger, ihvorvel de kun vare bundne ved Kongeloven, udsendte Love, der vilkaarligt eller med Flid overtraadte guddommelige og menneskelige Love og Rettigheder. Tværtimod, Lovene kunde være Fejlgreb, eller de kunde stride mod vor Tids Ideer om det rigtige, men der skal næppe kunne paavises nogen Periode af den danske Enevældes Historie, hvor Lovene ikke havde Statens formentlige Vel til Formaal; ja, selv den Lovgivning, der stavnsbandt Bønderne, havde vel baade som Aarsag og Virkning Udsugelse og Tyranni, men viklede sig dog til den Grad ud af bestaaende Forhold og var et saa nøje Udslag af de herskende Stænders Opfattelse, at den ingenlunde kan siges at skyldes Enevælden som saadan. Enevælden viste sig derimod formelt i den Maade, hvorpaa Lovene bleve til: For-

ordninger, Reskripter, Kollegieskrivelser, i hvilke kongelige Resolutioner kunde paaberaabes, vare i Virkeligheden alle lige gode og lige bindende, thi nogen Form for Lovgivningen bandt jo ikke Kongen, om der end selvfølgelig i Reglen anvendtes hævdvundne Former og et vist traditionelt System ved Lovenes Udstedelse. Reelt skyldtes Lovenes Tilblivelse vel i Almindelighed de af Kongen udnævnte Embedsmænd, men deres Part heri kunde naturligvis kun være raadgivende. Med Rette taler derfor Frederik 6 om sig selv som Lovgiveren. Han var Lovenes Begyndelse og Ende og repræsenterede helt og fuldt, hvad vi kalde Lovgivningsmagten.

Mest formløs var Lovgivningen foregaaet i Perioden 1807—14, da Kongen regerede ved Hjælp af Adjudanter og uden Statsraad. Ved Reskr. af 19 Marts 1808 fastsattes det, at alle Forestillinger for Fremtiden skulde indsendes direkte til Kongen i Stedet for at refereres for ham i Gehejmestatsraadet; mangfoldige af Lovene vare den Gang absurde, om de end nok saa meget vare givne i en god Mening, og vi træffe en Lovstimmel, paavirket af Kongens personlige Stemninger, der i høj Grad forøgede Tidens Forvirring og Ulykker. Ved Reskr. af 29 April 1814 bestemtes det imidlertid, at alle Sager atter i Fremtiden skulde behandles i Gehejmestatsraadet, hvor Kollegiernes Forestillinger vare at fremlægge af Kollegiecheferne, som skulde samles to Gange ugentlig. Ved Reskr. af 20 April 1819 ændredes Forholdet derhen, at naar en af Gehejmestatsministrene var Præsident i et Kollegium, eller, hvad der jo var det samme, Kollegiechefen var Medlem af Gehejmestatsraadet, skulde Referatet af Kollegiets Sager i Statsraadet ikke ske ved den tilstedeværende Præsident, men ved den første af Kollegiets Deputerede eller Medlemmer, der saaledes kom til Stede i Statsraadet, saa længe dette Referat stod paa. Dog galdt Bestemmelsen ikke Referater fra Direktionen for den almindelige Enkekasse, og ligeledes vedblev Finansministeren selv at foredrage alle Sager vedrørende Finansvæsenet.

Efter Krigen havde man altsaa et Gehejmestatsraad, i hvilket Sagerne forelagdes; forsaavidt var en ordnet Fremgangsmaade genindført, og Kongens personlige Vilje og Votum i hvert

Fald undergivet Raadets Paavirkning. Ligesom Statsraadet selvfølgelig i Almindelighed fulgte Kollegiernes Indstilling, saaledes fulgte vel ogsaa Kongen i Reglen Raadets Majoritet. Nogen positiv Mening herom kan imidlertid ikke udtales, da der ingen Gehejmestatsraadsprotokol foreligger og kun undtagelsesvis en skriftlig Gehejmestatsraads-Betænkning. Men at Kongens personlige Mening om en Sag var af den største Betydning, ses af mangfoldige Underhaandsudtalelser, der tillagde det afgørende Vægt, om man havde Kongen med eller imod sig.

I Sager af indviklet Art eller større Rækkevidde nedsattes jævnlig Kommissioner, enten kun bestaaende af Delegerede fra de forskellige Kollegier, eller af Deputerede i Forbindelse med udefra Tilkaldte. Det bør ogsaa nævnes, at selv Borgerne ikke vare helt udelukkede fra at paavirke Lovgivningen; thi hvor der var Anledning dertil, hørte man Københavns 32 Mænd eller Grosserersocietetet og lignende Korporationer. Fremsatte disse imidlertid Anskuelser, der for stærkt opponerede imod Kollegiernes, forskertsede de derved som Regel deres Indflydelse. De kunde højst øve et beskedent Tryk i den Retning, Kollegierne ønskede, at Tingene skulde gaa. Men der blev i hvert Fald tilstrækkelig raadslaaet om Sagerne, og Raadslagning og Raadgivning gik i en bestemt Følgerække, før Sagen var beredt til endelig Afgørelse. Ejendommeligst blev imidlertid Forholdet, naar Kongen selv bragte et Spørgsmaal frem. For den almindelige Bevidsthed var Kongen den sikreste at henvende sig til, naar man frygtede, at en Sag kunde strande eller drukne ad Kollegievejen. Saaledes finder man ikke faa Andragender til Kongen fra de Næringsdrivende om Toldforhøjelse eller Toldfrihed. Var Kongen vunden for en Sag, sendte han den med Reskript til vedkommende Kollegium, og den gik nu sin regulære Gang. Men naturligvis paavirkede selve det kgl. Reskripts Tone og Tendens Kollegiets Erklæring, og der kunde da tilsidst komme et Kompromis i Stand mellem Kongens første, let grebne Stemning, der gik ud paa at tilfredsstille denne eller hin Næringsdrivendes Interesse, og Kollegiets Kritik og køligere Opfattelse. I saadanne Sager havde Kongen altsaa rent kronologisk set baade det første og det sidste Ord. Ikke sjældent

tog Kongen ogsaa selv Initiativet til en Lovs Forberedelse, naar han tilfældig var bleven opmærksom paa et grelt Misforhold mellem bestaaende Ret og højere Retfærdighed; var Sagen imidlertid ikke let at ordne, blev det næsten Kongen ugørligt at overvinde den sejge, passive Modstand hos Kollegierne, hvor den da forsumpede, til den glemtes.

En kgl. Kabinetsordre, der brød bestaaende Love, forekom i Fredsperioden kun rent undtagelsesvis — saaledes i 30erne, i Begyndelsen af Konfliktsperioden —, men Retten dertil var utvivlsomt i Kongens Haand og maatte naturligvis føles af Borgerne som en Utryghed, saa snart der blev Spørgsmaal om Strid mellem Folket og Statsmagten. Og stedse maatte det jo huskes, at selv under den regelmæssige Lovgivningsvirksomhed laa det i Kongens Haand at forandre eller ophæve de almindelige Former. Derfor var han en absolut Konge, og mærkelig er A. S. Ørsteds Argumentation for, at det enevældige Kongedømme ikke kunde betegnes som absolut: „Absolutisme er kun dér, hvor man gør en absolut Brug af en absolut Magt, naar man sætter sig ud over de Love, til hvis Hævdelse Magten var En betroet". Men det maa dog synes utvivlsomt, at absolut betyder løst fra ydre Forpligtelser. Dette var de danske enevældige Konger fuldt ud, og de viste til Tider, at de vare det. At de ikke ogsaa dermed vare løste fra de indre Forpligtelser, hvis Tilsidesættelse skaber Despoter og Tyranner, vedkommer aabenbart ikke denne Side af Sagen[1]).

Ogsaa den dømmende Magt var Kongen i Spidsen for. Dette antydedes symbolsk ved, at Kongen i egen Person og i højtideligt Optog aabnede Højesteret hvert Aar, og at Tiltalen i Skranken skete til Kongen. Imidlertid gik under de enevældige Konger Retten — almindeligvis — sin Gang uden Kongens Indblanding; i hvert Fald var dette Tilfældet under Frederik 6. Gentagne Gange kom det, særlig i 30ernes mere bevægede Dage, offentlig til Orde, hvor lykkeligt Danmark var stillet ved at have en fri og uafhængig Dommerstand. Det var fremfor alt Højeste-

---

[1]) Jfr. A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie. I. Pg. 136. — Dette Værk vil i det Følgende blive citeret som Ørsteds Erindringer.

ret, man her havde for Øje, Indehaveren af den fuldkomneste Evne til at kende Ret, Bæreren af den ubestikkeligste Vilje til at gøre Ret. Hvilke Mangler end Dommerinstitutionerne nedefter have haft, kan der heller ikke være Tvivl om, at man i almindelige borgerlige Sager for Højesteret fik en saa kyndig og redelig Dom som muligt, og skulde der rejses Tvivl om, hvor vidt der var Lighed for Loven, vilde denne snarere falde En paa Sinde ved at se den Omhu, hvormed man støttede Almuesmandens Ret — Bondens overfor Herremanden, den Ukyndiges overfor den bedre Vidende — end i modsat Retning. Hvad politiske Sager, navnlig Pressesager, angaar, havde Højesteret alt fra Aarhundredets Begyndelse indtaget et skrappere Stade end Underinstanserne, og dette gentog sig ogsaa, da Presseprocesserne paany begyndte i 30erne. Nogen Indflydelse paa Afgørelsen har Kongen ikke haft, og selv den indirekte, der kunde ligge i Udnævnelsesretten af Assessorerne, vides ikke at være misbrugt[1]). Den Anklagemyndighed, der laa i Kongens Haand, blev snarest for lidet benyttet, naar man tager Hensyn til de talløse Embedsmænd i hin Periode, der slap for at staa til retsligt Ansvar for deres Bedragerier. Og paa samme Omraade gjordes der en rigeligere Brug af Kongens Benaadnings- og Eftergivelsesret, end der var foreneligt med det almene Vel. En Form, der af og til anvendtes overfor Embedsmænd eller andre Højtstillede, var at give dem Valget mellem retslig Paakendelse eller „Henflyen“ under Kongens Naade. Det omvendte, at dømme en Mand administrativt, forefaldt ikke under Frederik 6; men det var Kongen ægte ligt og svarede saa ganske til den ejendommelige opbrusende Hidsighed, der paa en næsten naiv Maade nu og da kunde komme frem hos ham, at reskribere gennem Politidirektøren den Trusel til en paatrængende Supplikant, „at første Gang han (Supplikanten) igen betjener sig af saadan Skrivemaade til eller om Os, vil han uden videre blive trans-

---

[1]) Fra Begyndelsen af 40erne foreligger der Lister til Kancelliets Brug over Assessorernes Vota i Underinstanserne i de politiske Sager. Vi skulle lade være usagt, om disse Lister ere tilvejebragte med en Bihensigt af ovennævnte Art.

porteret til og sat i Forvaring paa Fæstningen Christiansø". I Stedet for at sættes paa Fæstningen uden Lov og Dom, fik Supplikanten den Understøttelse, han hidtil havde nydt, sikret baade for sig og sin Familie[1]). For en Fuldstændigheds Skyld skal det endnu anføres, at direkte Domsmyndighed havde Kongen efter Hertugdømmernes Ret, idet man, inden den fælles øverste Domstols Indførelse i Hertugdømmerne i 30erne, fra disses Overretter kunde appellere ved en „supplicatio ad thronum". Denne Ret benyttedes imidlertid kun meget undtagelsesvis[2]).

Kongens udøvende Myndighed fik sit væsentligste Udslag paa Embedsbesættelsernes Omraade og ved Anvendelsen af Statens Pengemidler. Hvad der nu i finansiel Henseende vilde kræves særlig Lov og Finanslovsbevilling til, skete den Gang ved kongelige Resolutioner. Om man vil kalde disse Resolutioner en enevældig Form af Lovgivning eller Administration, bliver en Smagssag; netop at den lovgivende og udøvende Myndighed her gik i ét, er jo det for Enevælden ejendommelige. Sagen var tilmed den, at paa dette, Statslivets mest afgørende Felt, følte Kongen sig mindst bunden til en given Form. Thi medens Forandringer i de almindelige Love eller Undtagelser fra disse kunde gribe forstyrrende ind i det rent borgerlige Samfundsliv, og derfor foretoges med Varsomhed, kunde ingen Enkeltmand beklage sig over de Undtagelser eller Forandringer, der skete i Finansvedtægterne, og her kunde Kongen derfor give sin absolute Lyst og Myndighed frit Spillerum.

Embedsudnævnelserne laa i Kongens Haand personlig, og i utallige Tilfælde forbigik han alle dem, som Kollegiet havde indstillet, og som det var Meningen, han skulde vælge imellem, og foretrak en Udenforstaaende. Protektion og Forbindelser have her haft en rig Tumleplads, og tydeligt mærkes ogsaa overalt Kongens Omhu for at forsørge afgaaede Militære af alle Charger med passende civile Embedsbestillinger.

---

[1]) Kongens Brevkopibøger, Reskr. $^{14}/_{4}$ 1836 og $^{10}/_{9}$ 1837. [2]) A. S. Ørsted: For den danske Stats Opretholdelse i dens Helhed. Kbhvn. 1850. Pg. 201 ff. Jvfr.: Nyt juridisk Arkiv III Pg. 136. Note.

Den enevældige Konge var en nidkær Regent: ingen Anden maatte regere end han, og ingen anden Regering maatte findes end hans. Ethvert lokalt Selvstyre indskrænkedes derfor til det mindst mulige. Fra Kongen og hans Embedsmænd udgik alle Befalinger, og det Lidet, der blev tilbage, som ikke umiddelbart var styret af Statsfunktionærer, laa i hvert Fald under deres Kontrol.

Mest indgribende og mest betydningsfuld har Enevældens Ødelæggelse af Selvstyret vist sig overfor Kommunerne. Det var ogsaa her, man stærkest følte Trykket af den megen Embedsregering og Afhængigheden af Centralstyrelsen og dens Udløbere; derfor ogsaa det Omraade, hvor Reformerne først banede sig Vej, før Revolutionen i den hele Statsforfatning brød igennem.

For Frederik 6 var Centralisationen ikke blot et selvfølgeligt Udslag af Kongens Magtstilling, men et ubetinget heldigt Udslag, den var en Lykke for de Regerede. Frederik 6's berømte Ord i 30erne: Vi alene ere i Stand til osv., var hans Hjærtens Mening. Kun En, Kongen, kunde upartisk afgøre, hvordan Alt bedst burde ske -- Skade kun, at han, fordi han blot var et Menneske, maatte have Medhjælp, Embedsmænd, baade til at give Underretning og til at iværksætte Beslutningerne. Men bedst havde det været, om han, som en virkelig Fader for virkelig umyndige Børn, havde kunnet afgøre Alt og udføre Alt selv og umiddelbart. Udnævnelsen af en Vægter i Ribe eller Opførelsen af et Skur i Skelskør, Alt besørgedes af Centralmagten og Alt med sidste Votum fra Kongen selv. Det blev Kongen, der skulde approbere Anvendelsen af 225 Rbdl. „til Opførelse af et Locum og et Plankeværk" ved nogle Konsumtionskontorer i Maribo, Kongen, der fik forelagt Uniformtegninger til Øresunds Toldkammerdirektør og approberede dem, „dog saaledes, at de blaa Klædes lange Benklæder til den daglige Uniform blot bliver at bruge over Støvler" [1]). Til Kongen aflagdes Beretning om alle

---

[1]) Kmck. 2-6 Juni 1835 (ɔ: Forestilling fra Kollegiet af 2den Juni, kgl. Resolution af 6te s. M. Denne Form til Angivelse af Forestillings- og Resolutionsdatum vil ogsaa blive anvendt i det Følgende). Reskr. til Kmck. $^{30}/_{3}$ 1833.

Gadenyheder fra hans Hovedstad, og han kvitterede derfor med et Reskript til sin Politidirektør (Kjerulff) som dette: „Idet Vi herved takke Dig for Din saa oplysende allerunderdanigste Beretning angaaende det ulykkelige Udfald af Ekvilibristen Roats Kunster, ville Vi allernaadigst have Dig tilkendegivet, at Vi Intet finde at erindre ved, at Du antager det paa Dig faldne Valg som Formand for Repræsentantforsamlingen i Nationalbanken“ [1]). Om kun dette ene kongelige Reskript — Udøvelsen af den ikke uvigtige Regeringshandling, hvorved det tillodes en Kancellideputeret, Stadens Politidirektør, at modtage Posten som det uafhængige Bankrepræsentantskabs Formand, sammenkoblet med en Taksigelse for Beretningen om Hr. Roats ulykkelige Kunster — om kun dette ene Reskript var Alt, hvad vi havde tilbage af Arkivalier fra Frederik 6's Regeringstid, var det godt til at faa Forstand af. Fra Linedansen til Nationalbanken var der kun En, der havde Krav paa at kende Alt og der kendte Alt: Vi alene.

Kongens Hjælpere var hans Embedsstat. Hvor hyppigt end Befolkningen i alle Slags Anliggender henvendte sig direkte til Kongen, var dog den regulære Vej til de nærmeste Øvrigheder, der atter vare fordelte under de forskellige Kollegier.

Da de „oplyste Mænd“ i 1832 samledes for at tage Udkastet til Stænderforordningen under Overvejelse, udtalte Københavns Borgemester, Schæffer — en bestemt, gammel Herre af fremskredne Anskuelser —, at det i Københavns Privilegier var blevet lovet Staden at blive betragtet som en fri Rigens Stånd, til hvilken der skulde tages Hensyn, naar Kongen sammenkaldte Stænderne, men at dette sidste rigtignok ikke var sket i de siden Enevældens Indførelse forløbne 170 Aar, idet Kongen i Stedet for havde haft Kollegierne som det raadgivende Led af Regeringsmagten. Bemærkningen var i sin Sammenhæng noget spydigt turneret, men i og for sig var den ganske korrekt: Kongen kunde naturligvis søge Raad, hvor og hos hvem han vilde, men Kollegierne vare de ordinære raadgivende Forsamlinger. Deri

[1]) Reskr. $^{23}/_{6}$ 1827. Kongens Brevkopibøger.

ligger deres store forfatningsmæssige Betydning. De sikrede den fornødne Besindighed og Kontinuation i Statsstyrelsen, deres egne Traditioner bandt dem, Hævdelsen af eget og Begrænsningen af Andres Omraade gav en yderligere Garanti mod Vilkaarlighed, og denne styrkedes endelig ved Kollegiernes Sammensætning af Kommitterede, Deputerede og en Chef i Spidsen, der tillige ofte var Medlem af Gehejmestatsraadet, som atter var en Art Overtribunal, hvor den endelige Afgørelse blev truffen. Med alle Mangler ved Kollegiestyrelsen vilde Enevælden have været helt utaalelig uden den. Det kan synes ganske velgørende, naar Kongen en Gang imellem brød tværs igennem Kollegierne og traf Bestemmelser mod deres Indstillinger, og man forstaar den Fristelse, det har været for ham at benytte sin Magtfuldkommenhed til undertiden at gøre kort Proces med de endeløse Betænkninger og Frem- og Tilbagesendelser af Sagerne. Men Frederik 6's Kabinetsstyrelse under Krigen indeholder Intet, der kunde bringe En til at længes efter en friere stillet Enevælde, og hvor i den følgende Tid Kongen gik paa egen Haand — mest ved Embedsudnævnelser o. lign. — ser man heller ikke med Beundring hen til hans helt suveræne Afgørelser. I hvert Fald fandtes i Kollegierne Absolutismens eneste virkelige Bolværk, den eneste Garanti for, at ikke Enkeltmands Luner bleve afgørende i Statsstyrelsen.

Paa den anden Side var Kollegieapparatet imidlertid saa indviklet, vidtløftigt, dyrt, tids- og værdiødende, at hele Samfundet led under dets Kineseri. Trods Reorganisationen ved Reskriptet af 9. Februar 1816 vedblev Alt at gaa sin søvnige Gang, og Tiden er fuld af Klager over Kollegiernes utaalelige Sendrægtighed. Det er derfor intet Under, at Borgerne, hvor de kunde, søgte uden om Kollegierne; man havde en sand Skræk for at komme i Lag med Autoriteterne og deres Omsvøb. Borgerne, der i og for sig holdtes ganske uinteresserede i det offentlige Livs Styrelse, betragtede Administrationen og hvad dertil hørte som et modsat Parti, som man gjorde Alt for at omgaa, falde i Ryggen paa, besejre. Stat og Folk var ikke Et, men Staten var Fjenden, og til denne Opfattelse bidrog ikke mindst Forvaltningsmaskineriets utallige Hjul, der overalt søgte

at snappe Borgerne op paa deres Vej og fastholde dem. Intet Under, at de søgte at undfly, hvor de kunde.

Men ogsaa Kongen og Kollegierne vare paa en Maade hinandens naturlige Modstandere. Kongens Trøst ved Stændernes Indførelse var den Kritik, de vilde udøve over Embedsmændene. Han kunde, som han udtrykte sig, ikke selv „altid have de Fyre i Kikkerten; nu vilde det være forbi med deres Magelighed“ [1]). Om imidlertid Kollegieembedsmændene have haft det saa mageligt, er tvivlsomt nok, dertil blev der skrevet for meget. Det er en Syndflod af Papir, hver Sag kostede, fordi man stadig begyndte forfra, hver Gang der skulde afgives ny Forestilling i Sagen, og fordi selve Sagernes Antal paa Grund af Centralisationssystemet var saa uhyre. Tiden gik med at skrive, og Folk døde bort, medens Sagen stod paa. I Aarhundredets Begyndelse aflagde en Møntmester Flor Regnskab for Altonas Mønt for Aarene 1798—1802. Regnskabet revideredes af en Møntrevisor Sylow, og Flor konciperede Svar paa Antegnelserne. Flor døde, og Sylow døde, og først 1816 fandt man i Flors Bo nævnte Svar, som den ny Møntrevisor atter var 4 Aar om at gaa igennem, hvorpaa i September 1820 Regnskabet indstilledes til at passere [2]). I 1822 lod Kongen Rentekammeret forespørge, om ikke Konferenssraad Adlers Bo i Odense snart kunde afsluttes. Sagen havde staaet paa i over 30 Aar (fra 1791), men den kunde ikke blive færdig, fordi Kammeradvokaten, Kancelliet og Rentekammeret ikke kunde blive enige om, hvorvidt en Landsbykirke, der havde været under den Afdødes Inspektion, skulde have et Beløb af 200 Rdl. godtgjort eller ikke [3]). Man kan maaske undskylde, at Statsregnskabet for Aarene 1808—15 ikke naaede til Afslutning før efter Krigens Tid, men hvad skal man sige til, at Finansminister Møsting i 1829 udtalte sin store Tilfredshed med, at Regnskabet for Statsgælden og det synkende Fond for Aaret 1819 nu forelaa færdigt, hvorfor ogsaa de paagældende Regnskabsførere indstilledes til og erholdt en klækkelig Ducør [4]).

---

[1]) J. H. Rist: Lebens-Erinnerungen. III. Gotha 1888. Pg. 196. [2]) Finansdeputationen 19-27 September 1820. [3]) Brevkopib. 1/1 1822. [4]) Finansdep. 3-10 Juli 1816, 6-9 Juni 1829.

Aar for Aar sendte Kongen Paamindelser om Restancesagers Afgørelse, og med en ganske ubegribelig Taalmodighed kunde han aarevis forhøre om en og samme Sag. Alligevel opnaaede han som Regel kun et og samme Svar, at Sagen hvilede i et eller andet Kammer og ikke kunde komme ud over denne eller hin Vanskelighed. Gik det den enevældige Hersker saaledes, vil man kunne forstaa, hvordan det gik Almenheden. Endnu langt ned i 30erne klager en forstandig Borger over de utaalelige Formaliteter og Ophold, alle Sager, der skulle gennem Kollegierne, lide under. Handel og Søfart, siger han, kunne ikke vente derpaa, store Ting ødelægges og Smaalighed trives, og han slutter med det Veraab: „Herregud, hvor vi her i Landet ere store i Smaat og smaa i Stort!“ [1]) Naturligvis kom disse Forhold paa Omtale, da Stænderne traadte sammen. Allerede i den første Stænderforsamling i Roskilde anførtes det af en Taler, at Danmark havde over tre Gange saa mange Kollegieembedsmænd som Norge [2]). Lignende Yttringer kom frem i Viborg Stænderforsamling, og den kongelige Kommissarius manglede Midler til at godtgøre, at Angrebene vare uberettigede. At Tilstanden var uheldig, indsaaes ogsaa af Embedsstanden selv. Jonas Collin, en af Landets mest højtstillede Embedsmænd (Finansdeputeret) under Frederik 6 og en af dem, der var bedst kendt med samtlige Landets Administrationsforhold, giver Kollegiernes hele Revisionssystem en væsentlig Del af Skylden for Datidens Kassebesvigelser og Bedragerier. Han klager over Rentekammerets Pedanteri og Kancelliets „Hovmodighed og Fornemhed“ [3]). Og for Kommercekollegiets Vedkommende fremhæver Sponneck, hvorledes dette Kollegium, hvor Hurtighed dog var saa nødvendig, naar ikke Handel og Omsætning skulde lide den største Skade, sinkede Sagerne ulideligt. „At omtale dette er ikke at bekendtgøre den indre Toldadministrations Hemmeligheder. Der gives ikke blot ingen overordnet eller nok saa underordnet Toldembedsmand, men der findes end ikke nogen Handlende, uden

---

[1]) Brev fra Kapt. Sonne til Kapt. Johnsen $^{3}/_{5}$ 1838. [2]) Østifternes Stændertidende. $18^{35}/_{36}$. Pg. 839. [3]) Collins Autobiografi, meddelt i E. Collin: H. C. Andersen og det Collinske Hus. Kbhvn. 1882. Pg. 546 ff.

at han har haft Lejlighed selv eller ved sine Bekendte til at overbevise sig om, at næsten Intet, ofte end ikke den ubetydeligste Sag, er overladt til de lokale Embedsmænds Afgørelse. Ved en urimelig Mængde Smaaafgørelser maa man henvende sig direkte til Kollegiet“ [1]).

Der var under Frederik 6 flere Gange og fra forskellige Sider — deriblandt ogsaa i Stænderforsamlingerne — Forslag fremme om at forandre Kollegialstyrelsen til en Departementalstyrelse; men denne Foranstaltning skete, som bekendt, først 1848. Under Frederik 6 bevaredes i alt Væsentligt den Ordning, der var fastsat ved Reskriptet af 1816. Af de forskellige civile Kollegier var det fornemste Kancelliet — danske Kancelli og slesvig-holsten-lauenborgske (slhl.) Kancelli —, hvis Forretningsomraade nærmest var det nuværende Justitsministeriums, noget af Indenrigsministeriets, saaledes Kommunevæsenet, og tildels Kirke- og Undervisningsministeriets. (Som en af Kancelliet uafhængig, selvstændig Administrationsafdeling stod imidlertid Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler). Gennem Kancelliet udfærdigedes Ordrer til de andre Kollegier og Bestallinger til deres Medlemmer, og dets tekniske Medvirkning var nødvendig til hele Lovgivningsarbejdet, saaledes at det fik en Art Supremati over de øvrige Administrationsafdelinger. For Almenheden blev Kancelliet det Sted, hvor Individets Ve og Vel i Livets afgørende Øjeblikke holdtes i Hænde, og det blev endelig, da det offentlige Livs Brydninger begyndte i 30erne, en særlig politisk Regeringsafdeling, hvorfra Kursen fornemmelig bestemtes. Danske Kancelli havde i den Periode, med hvilken vi her beskæftige os, to Præsidenter, nemlig Justits- og Gehejmestatsminister Frederik Julius Kaas, og efter dennes Død (1827) Justits- og Gehejmestatsminister Poul Christian Stemann. I

---

[1]) Sponneck: Om Toldvæsen. Kbhvn. 1840, II Pg. 390. — Sponnecks daværende Kollega i Kmck., den senere bekendte Slesvigholstener Rudolph Schleiden, omtaler iøvrigt i sine Erindringer den Flid og Dygtighed, hvormed der paa hin Tid arbejdedes i Kollegiet. Dette havde ogsaa, som vi i det Følgende skulle se, frisindede Anskuelser paa Næringslivets Omraade. Men i rent forvaltningsmæssig Henseende var Systemet for stærkt, til indefra at kunne brydes.

den hele Periode var Anders Sandøe Ørsted Deputeret og fra 1825 tillige Generalprokurør (indtil 1825 Kancellideputeret Cold). Præsident for det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli var i hele Perioden Otto Joachim Moltke, der 1824 tillige blev Gehejmestatsminister. Kancellideputeret Höpp blev 1831 Overprokurør.

Rentekammeret havde under sig Skatteväesenssager og tildels Domænevæsen; dernæst Landvæsens-, Forst- og Vejvæsenssager, Matrikulssager, offentlige Bygninger m. v. Præsident for Rentekammeret var Finans- og Gehejmestatsminister Johan Sigismund Møsting. Ved hans Afgang 1831 blev Stiftamtmand Schønheyder Direktør i Rentekammeret.

Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet bestyrede Told- og Konsumtionsvæsenet; dernæst Industri- og Fabriksvæsen, Handels- og Konsulatssager, Kanal-, Havne- og Fyrvæsen. Præsident i Kollegiet var Ove Rammel Sehested (fra 1824 Gehejmestatsminister); da han afgik 1831, blev Stiftamtmand Lowzow Direktør for Kollegiet.

Finansdeputationen varetog Statens Finansvæsen, fraset Statsgælden m. v., og de Finansdeputerede vare for Størstedelen ogsaa Deputerede i Rentekammeret. Dettes Chef, Møsting, var, som alt nævnt, tillige Finansminister (og første Finansdeputeret). Ved hans Afgang 1831 skiltes Posterne, idet Rentekammerchefsposten overdroges til Schönheyder, medens Adam Vilhelm Moltke blev Finansminister (og samme Aar Gehejmestatsminister). Direktionen for Statsgælden og det synkende Fond havde som første Medlem Gehejmestatsminister Joachim Godske Moltke, der 1818 afløstes af Møsting, som atter 1831 efterfulgtes af A. V. Moltke. Direktionen for den almindelige Pensionskasse havde i den hele Periode Møsting til første Medlem. Fondet ad usus publicos havde til Direktører Schimmelmann og Møsting til 1831, dernæst Møsting og A. V. Moltke.

I Spidsen for Departementet for de udenlandske Affærer stod Gehejmestatsminister Rosenkrantz indtil 1824, Gehejmestatsminister Schimmelmann midlertidig til 1831, der-

næst, i nogle Maaneder, Stemann og endelig Gehejmestatsminister Hans Krabbe-Carisius.

Man kunde, som det vil ses af ovenstaaende, være Chef for en Administrationsafdeling uden at være Medlem af Statsraadet, lige som man omvendt kunde være Gehejmestatsminister uden at præsidere i noget af Kollegierne. Statsraadet bestod fra 1814 af: J. G. Moltke, Schimmelmann, Chr. Reventlow, Rosenkrantz, Kaas og Møsting. 1818 døde Moltke. 1824 døde Rosenkrantz, og samme Aar indtraadte Sehested, Ove Malling (første Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler) og O. J. Moltke. 1827 døde Kaas og Reventlow, og samme Aar indtraadte Stemann. 1829 døde Malling. 1831 døde Schimmelmann, og afskedigedes Sehested, og samme Aar indtraadte Tronfølgeren, Prins Christian Frederik, Steen Andersen Bille (første Deputeret i Admiralitetskollegiet), Rantzau-Breitenburg (Overskænk), A. V. Moltke og Krabbe-Carisius. 1833 døde Bille. — Møsting, Otto Moltke, Stemann, Rantzau, A. V. Moltke og Krabbe-Carisius vare altsaa Medlemmer af Statsraadet, da Christian 8 besteg Tronen[1]).

Reskriptet af 1816 indeholdt, foruden de omhandlede Bestemmelser om Administrationens Simplificering, en Plan til Finansvæsenets Omordning, der baade i og for sig var af Vigtighed, og som giver et godt Indblik i hine Dages Statshusholdningsprincipper.

Hvad der først og fremmest laa Regeringen paa Sinde, var Statsgældens Forrentning og Afbetaling. Vi have set, at der oprettedes en særlig Direktion for Statsgælden og det synkende Fond, og de Midler, der tillagdes denne, vare følgende[2]). For at Statsgældskassen kunde betale sine Renter og Afdrag, udregnede man, hvor meget disse aarlig vilde udgøre, og i Overensstemmelse hermed henlagdes der til Statsgældskassen saa mange af de aarlige Statsindtægter, som ansaaes nødvendige til Renternes

[1]) Fremstillingen af Kollegiernes Omraade, Gehejmestatsraadets Sammensætning etc. er bygget paa „Meddelelser fra det kgl. Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets Arkiv for 1886—88". Kbhvn. 1889. [2]) Reskr. og Bekdtg. 9/2 1816, Finansdep. 11-25 September og Reskr. af 27 September s. A.

Udredelse, og desuden henlagdes der til Gældens Afbetaling de 406,000 Rbdl. aarlig, som hidtil havde været tillagte det synkende Fond, samt yderligere $1^1/_2$ Mill. Mk. Banco (1 Mill. Rbdl.) aarlig. Afdragsbeløbene omsattes imidlertid atter, paa $^1/_2$ Mill. Rbdl. nær, til aarlige Indtægtskilder, og Resultatet af det Hele blev derefter, at Statsgældskassen til Renter og Afdrag aarlig erholdt: 1) Statsaktivernes Indtægter, 2) Toldindtægterne i Danmark og Hertugdømmerne, 3) Øresundstolden, 4) Købstædernes Konsumtion i Danmark, 5) de vestindiske Øers Indtægter, 6) de $^2/_{10}$ pCt., som Interessenterne i den kgl. Brandforsikring indtil 1826 skulde erlægge af Assurancebeløbene til Brandkasseannuitetsgældens Forrentning og Afbetaling, 7) $^1/_2$ Mill. Rbdl. af den almindelige Finanskasse. Statsgældskassen skulde desuden have Størstedelen af det ved Konventionen med Preussen (Tilbytningen af Lauenborg) fastsatte Beløb, samt den endnu tilbageværende Del af, hvad Finanskassen havde Fordring paa af Rigsbankens aarlige Overskud i de første 5 Aar af dennes Bestaaen (Rigsbankfundationens § 8). Der blev endelig ogsaa tilsagt den Rigsbankens hele overskydende Formue fra det Tidspunkt, da Bankens rede Sølvfond maatte staa i lige Forhold med Massen af dens cirkulerende Sedler. Paa den anden Side paalagdes der det synkende Fond 370,000 Rbdl. Pensioner aarlig, men efterhaanden som disse Pensioner ved de nuværende Pensionisters Bortgang formindskedes, vilde denne Byrde jo aftage og til sidst helt ophøre.

Af Statens Pensioner (og Vartpenge) kom en anden Del til at hvile paa den ligeledes ved Reskriptet af 1816 oprettede almindelige Pensionskasse. Man delte nemlig det hele Pensionsbeløb i to Grupper, den ene „aftagende“, fordi dennes Pensionister og Vartpengenydere, der for en stor Del skrev sig fra de skete Reduktioner, ikke antoges at ville blive erstattede af andre, naar de afgik, den anden omfattende Pensioner, hvis Beløb man mente nogenlunde vilde holde sig, fordi nye vilde træde i de gamles Sted. Den første henhørte under Finanskassen og kaldtes „Finanskassens aftagende Pensionsliste“, og det var altsaa af denne en Del igen gik over paa Statsgældskassen. Den anden overførtes til den almindelige Pensionskasse, der fik Postvæsenets

Nettoindtægt — som fra gammel Tid var henlagt til Udredelse af Pensioner — at raade over og tillige et fast aarligt Tilskud fra Statskassen af 50,000 Rbdl. Da Sagen ordnedes 1816, faldt der paa „Finanskassens aftagende Pensionsliste“ 834,000 Rbdl. (hvoraf altsaa atter 370,000 paa Statsgældskassen) — et Beløb, der indtil Frederik 6's Død var aftaget med ca. $^1/_2$ Mill. — og paa den almindelige Pensionskasse 247,000 Rbdl. Denne sidste, paa hvem nu altsaa alle nye Pensioner hvilede, havde at komme ud af det med sine Midler. Det maa nemlig huskes, at Pension var en Naades- og ingen Retssag, og om der end fulgtes visse Regler, var det dog paalagt Pensionskassens Direktion, der kun selv maatte indgive Forestillinger til Kongen om de den vedkommende Pensioner, ikke at lade den samlede Pensionsbyrde overskride, hvad Kassen kunde udrede. Forestilling maatte kun indgives to Gange aarlig, for at Direktionen kunde tage „de værdigste og mest trængende Supplikanter“ i fortrinlig Betragtning. Men man kan trøste sig med, at mente Pensionskassedirektionen ikke at kunne yde en Mand, hvad han ellers syntes at kunne gøre Krav paa, vilde der i Reglen være et Tilskud at hente fra den Institution, han havde tilhørt, og som utvivlsomt havde sit eget „Fond“, opsparet af Særindtægter, der vare tillagte paagældende Administration. Og forslog endelig dette ikke, stod der jo endnu tilbage et direkte Tilskud fra Finanskassen, erhvervet gennem kgl. Resolution.

Saaledes havde Finanskassen skilt ud fra sig de to byrdefulde Udgiftsposter: Statsgæld og (delvis) Pensioner, mod til Gengæld at afgive en hel Række af Statens Indtægtskilder samt forpligte sig til visse faste aarlige Tilskud af ret anselig Størrelse. Men iøvrigt havde ogsaa, som allerede antydet, de øvrige Administrationsgrene — Kancelliet, Kommercekollegiet osv. — visse særlige, direkte Indtægter, Sportler m. v., af hvilke de dannede sig Separatfonds, og endelig skabte man Fonds, der udelukkende levede af bestemte aarlige Tilskud fra Finanskassen, saasom „Kommerce- og Industrifondet“, der aarlig skulde have 30,000 Rbdl., af hvilke atter 8,000 skulde ydes til den kgl. Porcellænsfabrik, men Resten anvendes til Fondets almindelige Øje-

med, saaledes at det galdt om at sætte Tæring efter Næring og helst opspare et eget separat Fond.

Med Alt, hvad der saaledes en Gang for alle havde faaet sine faste Indtægter at raade over, havde de Finansdeputerede intet mere at gøre; det laa udenfor Statens øverste Finansstyrelse. Men det samme galdt hele den øvrige Administration, for saa vidt den holdt sig indenfor de Beløb, der 1816 vare anslaaede som „ordentlige“ Udgiftsbeløb. Saa længe hver af Militæretaterne eller de civile Kollegier nøjedes med, hvad der var dem tillagt, var Bestyrelsen af deres Midler de Finansdeputerede „ganske uvedkommende“, hvorimod ingensomhelst Forestilling fra noget civilt eller militært Kollegium om nye (overordentlige) Udgifter eller om Skatteforhøjelse, eller om Byrders Eftergivelse, kort, om nogen Art af Forandring i Indtægter eller Udgifter, der vedkom Staten, dens enkelte Bestyrelsesgrene, eller de Centraladministrationen underlagte Amter og Kommuner etc., maatte ske, uden at de Finansdeputerede først vare hørte og deres Erklæring bilagt vedkommende Kollegiums Forestilling.

Selvfølgelig laa der en vel overvejet Tankegang til Grund for det hele Fonds- og Kassesystem, der nu forekommer os saa barokt. Naar enhver Administrationsgren havde faaet anvist sine visse Indtægter, vilde den være stærkt interesseret i at faa dem ind og tillige bruge dem saa sparsommeligt som muligt, fordi den i Tilfælde af Overskridelse skulde søge Finansdeputationens Mellemkomst for at faa Overskridelsen dækket, medens den kunde danne sig et Fond af, hvad den sparede, og dette Fonds Midler gav den Mulighed for at yde Personer eller Sager, den interesserede sig for, Understøttelse, som der ellers ikke let kunde blive Spørgsmaal om. Men dertil kom, at naar Almenheden erfarede den skete Ordning — og i store Træk offentliggjordes den — vilde den dermed ogsaa vide, at de forskellige Fonds kun til en vis Grad kunde opfylde de indkomne Ansøgninger, og at man maatte indrette sine Forventninger derefter; og omvendt vilde den vide, at den største af Særkasserne, Statsgældskassen, nu havde faaet bestemte Midler til Raadighed, beregnede efter Forpligtelsernes Omfang, saa at Statens Kreditorer i Ind- og Udland kunde føle sig sikre.

I en Stat, hvis Befolkning ikke blot manglede al Bevillingsmyndighed og Skattebevillingsret, men hvor endogsaa al offentlig Regnskabsaflæggelse var fuldkommen udelukket, saa at virkelig Kontrol eller Kritik var umulig, frembød unægtelig hele denne Ordning visse Garantier mod et altfor vilkaarligt System. Men uheldig var naturligvis den højst forskellige Vandstand i Kasserne og den Mangel paa Oversigt, der fremkom ved de talrige uensartede Regnskaber for de mangfoldige Kasser. Dog, selv om sligt ikke følte s som noget direkte Onde i gode Tider, maatte det blive i høj Grad uheldsvangert, naar Planen ikke slog til, thi da kunde man ikke blot risikere fulde Kasser det ene Sted og tomme det andet, men Tilskudene fra Finanskassen bleve Papirløfter, og det hele System gik over i haabløs Forvirring. Da blev det en Ulykke, at Ingen vidste virkelig og fuld Besked med Statens Indtægter og Udgifter, og at Ingen havde eller kunde have Ansvaret for Statens hele Finansstyrelse.

Rent administrativt set gav Ordningen selvfølgelig ogsaa Anledning til Konflikter. Da saaledes — for at nævne et Exempel — det Troppekontingent, vi havde i Frankrig, vendte hjem, forlangte Generalkommissariatskollegiet et Beløb anvist til det, hvorved Kollegiets Konto vilde overskrides med 121,000 Rbdl., en Overskridelse, Finansdeputationen allerede af den Grund ikke vilde indlade sig paa, at man ikke havde indhentet dens Betænkning, før man søgte Pengene anviste. Da nu Sagen forelagdes Kongen, udtalte Deputationen, at det ved Hærreduktionen maatte være forudsat, at Kontingentet skulde inddrages, da det ellers ikke vilde være muligt at overholde Budgettet. Kongen dekreterede derimod, at eftersom Kontingentet paa Hærreduktionens Tid betaltes ad anden Vej, var det holdt helt udenfor Hærreduktionsspørgsmaalet og skulde opretholdes. Finansdeputationen maatte selvfølgelig bøje sig og anvise Beløbet. En anden Maade at tilsidesætte Reskriptet paa var at gaa direkte til Kongen, hvis positive Resolution Finansdeputationen maatte adlyde; naar da et af Kollegierne eller en af Hofetaterne havde faaet et ekstraordinært Beløb bevilget, søgte Finansdeputationen Korroboration udfærdiget, d. v. s., at Kongen bag efter gav Deputationen Resolution paa en Indstilling fra denne selv, an-

gaaende det paagældende Beløb, hvorved man, som man udtrykkelig motiverede det, fik Reskr. af 9. Februar 1816 formelt overholdt. Hvad Pensionsbeløbene angaar, da havde man, som alt omtalt, stedse den Udvej at faa Pensionskassens eller de særlige Kollegiefonds Tilskud udfyldt ved, at Kongen direkte anviste Understøttelsen paa de „ekstraordinære Udgifters“ Konto, og det Omfang, denne Konto efterhaanden naaede, havde ikke mindst sin Grund i, at den blev en Bagdør til at omgaa det Formaal, man havde sat sig ved de andre Kassers Begrænsning. Ogsaa i Tvivlsspørgsmaal om, hvorvidt en Udgift hørte med ind under det lagte Budget eller ikke, var der altid den Mulighed at lade Beløbet direkte anvise paa Finanskassen, og den benyttedes rigeligt[1]).

Alt dette var imidlertid endda underordnet overfor de to Hovedforhold, der krydsede det hele System. Først det formelle, at medens Reskriptet af 1816 havde bestemt, at saavel Finansdeputationen som Statsgældsdirektionen skulde fremkomme med hvert Aars Budget inden den 10 Marts (samme Aar, Budgettet galdt for!), blev dette ikke overholdt, hvad der atter stod i Forbindelse med Manglen paa betids Regnskabsaflæggelse og med, at man overhovedet ikke kunde faa nogen klar Oversigt over Indtægter og Udgifter paa Grund af Mængden af Versurkonti, Restancer osv. Dernæst det reelle Forhold, der naturligvis blev det fuldkomment afgørende, at Tingene ikke gik deres Gang, som man havde ventet: Statsindtægterne gik ikke ind, som de vare paaregnede, Statsudgifterne bleve paa alle Omraader langt større end forudsat, og endelig blev den hele Ordning af Statsgældsvæsenet umuliggjort ved, at Finanskassen, da Skatterestancer og Skatteeftergivelser kom til at høre til Dagens Orden, maatte ophøre med direkte Tilskud, medens man samtidig, for at holde det hele Statsmaskineri gaaende, navnlig under den snart indtrædende Krisetilstand for Landbefolkningen, ansaa det for nødvendigt at optage nye, store og byrdefulde Statslaan. Denne Tingenes Gang hang sammen med hele Samfundets økonomiske Vilkaar efter Krigen. Det er da disse, de nærmest følgende Kapitler ville omhandle.

---

[1]) Jvfr. Finansdep. 22-23 Decbr. 1818, 19-26 Januar 1819, Reskr. af $^{21}/_{3}$ 1822 o. m. fl.

ANDET KAPITEL.

Pengevæsenet.

Grundlaget for Landets økonomiske Forhold var Pengevæsenet, i den ny Skikkelse dette havde faaet efter Omvæltningen af 1813. Fd. af 5 Januar 1813 betød i første Række en Pengereduktion. Den fastsatte, at en Pengeseddel, lydende paa 1 Rdl. Courant, hvis tidligere officielle Værdi var $^{48}/_{60}$ af en Sølvspecie, nu skulde kunne ombyttes mod $^{5}/_{60}$ af en Specie; for de $^{43}/_{60}$'s Vedkommende erklærede Staten sig altsaa ude af Stand til at opfylde sine Forpligtelser. Naar man for en Courant-Rigsdaler kunde faa $^{5}/_{60}$ Spc., kunde man altsaa for 6 faa $^{30}/_{60}$ eller $^{1}/_{2}$ Spc. 6 Rdl. Courant blev saaledes lig med $^{1}/_{2}$ Specie, hvilken halve Specie fik Navn af en Rigsbankdaler, og 6 Courantdalersedler kunde altsaa herefter ombyttes med 1 Rbdl., men vel at mærke ogsaa kun som Seddel, da man foreløbig ikke heller havde Sølv svarende til den reducerede Seddelmængde. Da man jo ikke kunde vente, at en Rbdl.-Seddel i Handel og Vandel skulde blive tagen lig med Beløbet i Sølv, bestemtes det, at den nyoprettede Rigsbank skulde fastsætte officielle Kurser, der angav, hvad 1 Rbdl. som Seddel til enhver given Tid kunde ansættes lig med i Sølv og officielt skulde tages for. Denne Kurs kaldtes Sølv-Værdi-Kursen, og et Beløb Rbdl. S. V. (Sølv-Værdi) kom derefter til at svare, ikke til det paalydende Beløb, men til det saa meget højere, som den sidste officielle Kurs havde angivet hver Rbdl. lig med. I Modsætning hertil angav Rbdl. N. V. (Navne-Værdi), at Beløbet regnedes lig Sedlens nominelle Paalydende, uden Hensyn til Kursen. Overfor den officielle

Kurs stod Børskursen, der angav, hvad Sedlen faktisk regnedes til paa hvert givet Tidspunkt Mand og Mand imellem (hvad den officielle Kurs, i hvert Fald gennemsnitlig, ogsaa skulde have været Udtryk for, men ikke blev). S. V. udtrykte imidlertid altid den officielle Kurs og ikke Børskursen. Endelig erlagdes Betalingen i visse Tilfælde i rede Sølv eller Sølv-Valuta, ɔ: det omhandlede Beløbs nominelle Paalydende, ikke optalt i Sedler, men i Sølv- og Guldmønt eller dertil svarende fuldt likvide Værdier som sikre Bancovexler etc. Forordningen angav videre, hvorledes private Gældsforskrivninger i D. C. (Dansk Courant) skulde afvikles, nemlig saaledes, at de i den ny·Mønt omsattes til et des højere Beløb, jo ældre de vare; thi jo senere Gælden var stiftet, des mindre var det nominelle Gældsbeløb værd paa Forskrivningens Tid. Samtidig gaves der Debitorerne en Rentelettelse, som skulde vare til to Aar efter Freden, hvorefter Renten skulde stige med et fastsat Beløb for hvert Aar der gik, og først med det sjette Aar efter Freden indtraadte fulde 4 pCt. Fra det andet Aar efter Freden kunde Kapitalen opsiges, men Kreditor erholdt da kun 25 Gange Renten i det paagældende Aar, først med det sjette Aar altsaa den fulde Kapital. — Af fremtidige Forskrivninger maatte der paa dem, der lød paa S. V., ikke beregnes højere Rente end 4 pCt.; løde de derimod paa N. V., kunde 5 pCt. betinges.

For den offentlige Gælds Vedkommende bestemtes det, at naar Obligationerne løde paa Specier eller Banco, skulde de være uopsigelige og omsættes med 2 Rbdl. S. V. for hver Spc., og Renten behandles paa samme Maade. Meningen var altsaa, at saadanne Statsobligationer skulde beholde deres fulde Værdi. Løde de derimod paa D. C., kunde man straks faa dem udbetalt med 1 Rbdl. N. V. for hver 6 D. C., altsaa $^5/_{48}$ af deres paalydende Værdi; havde man imidlertid i en Termin efter Forordningen hævet Renter, var man dermed gaaet ind paa at gøre Obligationerne uopsigelige, men fik dem da ogsaa omsatte med 1 Rbdl. N. V. for hver 1 D. C. eller $^5/_8$ af deres paalydende Værdi. Dette var et overordentlig gunstigt Omsætningsforhold, fordi Obligationerne som Regel vare erhvervede af deres nuværende Ejere for et langt ringere Beløb, undertiden indtil $^1/_{10}$

af deres paalydende Værdi. Renten af det omsatte Beløb ansattes indtil det andet Aar efter Freden til 2 pCt. og steg derefter med 1/2 pCt. aarlig, indtil den i det sjette Aar udgjorde fulde 4 pCt. — Skatter og Afgifter i D. C. skulde omsættes fra 1 D. C. til 1 Rbdl. Gager og Pensioner udbetaltes med 1 Rbdl. S. V. for hver 1 D. C. o. s. fr.

Næst efter at „bringe Orden og Fasthed“ i Pengevæsenet var det en Hovedopgave for Fd. af 1813 „at ophæve Forskellen paa Penge og Betalingsmidler mellem Kongeriget og Hertugdømmerne“, d. v. s. at indføre Rigsbankmønt ogsaa i Hertugdømmerne, men tillige saaledes, at Rigsbanksedler skulde være tvungent Betalingsmiddel i Hertugdømmerne saa godt som i Kongeriget, medens hine hidtil kun havde haft de slesvig-holstenske Courantsedler som frivilligt Betalingsmiddel, og det legale Omsætningsmiddel havde været Sølv.

Til Betryggelse for det ny Pengevæsen i Kongeriget og Hertugdømmerne indstiftede endelig Forordningen Rigsbanken, der var baseret paa første Prioritet (Bankhæftelse) paa 6 pCt. af al fast Ejendom, hvilken Prioritet skulde forrentes med 6 1/2 pCt. aarlig; men til Gengæld for Erlæggelsen af denne Prioritetsrente lovedes der Kongerigets Landboere Lettelse i de bestaaende Skatter. Af de 46 Mill. Rigsbanksedler, Banken fik Ret til at udstede, og som, af Mangel paa Sølv, altsaa foreløbig funderedes paa Bankhæftelserne, henlagdes 4 Mill. til et Laanefond, 27 Mill. beregnedes til Indløsning af de cirkulerende Courantsedler, medens 15 Mill. bestemtes til Brug for Staten, der endnu i samme Aar bragte alle 15 Mill. paa Markedet. Bankens Administration skulde foregaa „aldeles adskilt fra Statens Finansers“ (altsaa endnu ikke uafhængig af Staten), men Staten sikrede sig paa Forhaand, foruden de 15 Mill. Rdl., 10 Mill. Rbdl. S. V. i uopsigelige Bankobligationer (nedsat til 7 Mill. efter Norges Adskillelse), der skulde forrentes og afdrages med ialt 6 pCt. aarlig, hvoraf stedse 5 pCt. Rente; dernæst 350,000 Rbdl. S. V. aarlig til Forrentning af Bankobligationer, hvormed Banken skulde indløse en Del af de slesvig-holstenske Banksedler og Skatkammerrepræsentativer m. m., og endelig i de første 5 Aar Bankens Overskud. Naar de 5 Aar vare gaaede, skulde Banken

anvende 3/4 af samtlige sine overskydende Indtægter til Seddel-Kassation, indtil Sedlerne stode pari, og derefter til et Sølvfond for at sikre Parikursen; 1/4 skulde anvendes til et Laanefond, men var man naaet saa vidt, at Sølvfondet var lige saa stort som den cirkulerende Seddelmasse, skulde — paa nærmere i Fundatsen fastsat Maade — den hele til da overskydende Formue og det hele fremtidige Overskud anvendes til Statsgældens Afbetaling. Det tredje Hovedformaal for Fd. af 5 Jan. 1813 blev altsaa at oprette en Institution til Betryggelse af Pengevæsenet, men tillige til stedsevarende Indtægt for Finanserne, særlig til Brug for Statsgældens Afbetaling[1]).

Ligesom Fd. af 5 Januar 1813 først efter mangfoldige Bugtninger og adskillige Aars Forløb naaede sit Hovedformaal at bringe Pengevæsenet paa fast Fod — og dette kun skete med uhyre Tab og Ofre for mange af Landets Borgere — saaledes opnaaede den kun delvis sit andet Formaal. Forbitrelsen over Seddeltvangen i Hertugdømmerne var saa stor, at Bestemmelsen herom maatte tages tilbage ved Patent af 30 Juli og Fd. af 19 Oktbr. 1813, saa at Sølv atter blev eneste lovligt Betalingsmiddel i Hertugdømmerne. Men Bestemmelsen om Rigsbankmøntens Indførelse blev staaende ved Magt. For Rigsbankens Vedkommende fastsatte kgl. aabent Brev af 30 Juli 1813, at den skulde være „privat, under et nationalt Interessentskab“ og sættes under dettes Forvaltning og Bestyrelse. Interessenter bleve Alle, hvis Hæftelser beløb sig til 100 Rbdl. eller derover, eller som vilde supplere deres Hæftelser eller sammenlægge Hæftelserne eller endelig indskyde frivillige Beløb indtil

---

[1]) I det ovenstaaende ere kun de Hovedmomenter i Fd. af 5/1 1813 og Rigsbankfundatsen af s. D. fremhævede, som bleve af afgørende Betydning, bl. a. som Stridspunkter, i den senere Udvikling. Iøvrigt henvises til Lovsamlingen og til „1807—1814“ 2den Bog, 6te og 7de Kapitel. Hertil kan ogsaa henvises med Hensyn til Penge- og Bankforholdenes Historie i de nærmest efter Fd. af 1813 følgende Aar. — Jeg benytter Lejligheden til at nævne, at min Fremstilling nævnte Sted, paa Grundlag af Arkivmateriale, navnlig af A. S. Ørsteds Part i Forordningens Tilblivelse, alt er antydet af Ørsted selv i „For den danske Stats Opretholdelse i dens Helhed“, Kbhvn. 1850, Pag. 101 Note, hvad jeg først under Udarbejdelsen af nærværende Skrift er bleven opmærksom paa.

mindst 100 Rdl. Disse Interessenter havde Ret til at faa Udbytte af Banken, naar denne i sin Tid var istand til at give det, dog ikke over 4 pCt. Hermed udtaltes det altsaa, for det første at Banken skulde gaa over fra at være Statsinstitution til at være privat, en „Nationalbank“, for det andet, at dens Forpligtelse til en Gang i Tiden at benytte sit Overskud til Statsgældens Afbetaling først skulde gælde, naar der var udbetalt Interessenterne 4 pCt. i Udbytte.

De væsentlige Forandringer, der saaledes allerede et halvt Aar efter Januarforordningen gjordes i Rigsbankfundatsen, skyldtes Ønsket om at skaffe det ny Seddelsystem et fastere Rygstød. Dette var der ogsaa al god Grund til, thi da ogsaa Reservefondets Seddelbeløb var kastet ud paa Markedet, faldt de ny Sedlers Kurs med rivende Fart. Hertil bidrog ogsaa Frygten for, at Norge skulde blive adskilt fra Danmark, og den tilbageblivende Del af Staten komme til at bære hele den ny Seddelmængde, dernæst den almindelige Forstemning over Januarforordningen, og endelig Opgivelsen af Seddeltvangen i Hertugdømmerne, der vilde gøre den store Seddelmængde yderligere byrdefuld for Kongeriget.

Medens Fd. af 5 Januar var gaaet ud fra en Kurs af 1200 for Courantdaleren (d. v. s. at 1200 D. C. var lig med 100 Spc., medens Pari-Omsætningsforholdet var 125 D. C. lig med 100 Spc.), var Kursen allerede 14 Dage efter 1,800, naaede i Juni 4,000, kulminerede senere med 15,000, men var ved Aarskiftet omkring 5,000, ɔ: pr. Rbdl. $^1/_6$ deraf eller 8 à 900.

Efter Freden i Kiel bedrede Forholdene sig noget, dels fordi man erfarede, at Norge tog sin Del af Seddelgælden, dels fordi Staten indvandt en Del Subsidier. Dernæst kunde ogsaa regelmæssig Handel og Omsætning nu atter tage sin Begyndelse samtidig med Ophævelsen af Krigsperiodens mange Tvangs- og Undtagelseslove, og endelig havde Banken faaet sin Virksomhed i Gang, og Inddragningen af den overflødige Seddelmængde var begyndt. Kursen, der, som nævnt, i Slutningen af 1813 var (for Rbdl.) henved 900, udgjorde i Rigsbankdalersedler pr. 100 Specier (Parikurs 200):

Aar	Maximum	Minimum
1814....	880	450
1815....	715	550
1816....	760	555
1817....	585	420
1818....	315	253

Kursen bedredes yderligere i 1819 og naaede i Marts Maaned endog 212, men i den anden Halvdel af Aaret fik den en stedse ugunstigere Retning (31 Dcbr.: 315) og gav derved det endelige Stød til Banklaanet af 4 Febr. 1820 (jvfr. ndfr.). Herved forbedredes Kursen atter, saaledes at den allerede 15 Febr. 1820 var 262, derefter i den øvrige Del af 1820 og i 1821 stod omkring 260 og i Aarene 1822 og 1823 omkring 250.

Aar	Maximum	Minimum
1824....	256	224
1825....	220	210

I de første Maaneder af 1826 blev Kursen atter ugunstigere paa Grund af Kriseforholdene (jvfr. ndfr.), var i Marts 230 og forblev paa dette Punkt Resten af Aaret.

Aar	Maximum	Minimum
1827....	225	220
1828....	220	208
1829....	210	208
1830....	212	208
1831....	214	208
1832....	212	209
1833....	212	206
1834....	208	206
1835....	207	201

I Aarene 1836 og 1837 og i de første 9 Maaneder af 1838 var Kursen 202, i Slutningen af Septbr. 1838 201, og 23 Oktbr. 1838 naaede den 200, pari. Den vedblev derefter at være pari, og 5 Maj 1845 erklæredes Sedlerne for indløselige.

Medens den af Rigsbanken satte Kurs, Sølvværdikursen, der bekendtgjordes 2 Gange om Aaret, ifølge Loven skulde beregnes efter et Gennemsnit af det foregaaende halve Aars

Børskurs, ansatte man allerede 1 August 1813 Kursen til 375, ihvorvel Gennemsnittet af de hafte Kurser gav et langt højere Tal. Samme Kurs, 375, ansattes 1 Febr. 1814, hvor en gennemsnitlig Beregning vilde have bragt Tallet endnu mere tilvejrs end i August 1813, men hvor det paa den anden Side mere nærmede sig Kursen paa Ansættelsesdagen, og denne Kurs, 375, vedblev at kundgøres som den officielle, efter hvilken altsaa Sølvværdiomsætningen skulde beregnes, saa længe Rigsbanken bestod.

Motiverne til denne Fremgangsmaade ere ikke ganske klare. Der var Hensyn at tage til Norge, overfor hvilket Land man ved Forhandlingerne om dettes Del af Seddelmassen dels vilde have noget fast at holde sig til, dels vilde undgaa en altfor ringe Sølvansættelse af det Seddelbeløb, Norge skulde yde, hvis der blev Tale om at konvertere dette; der var ligeledes Hensyn at tage til alle dem, som vare forpligtede til at modtage eller til at erlægge Beløb i S. V., og som man mente stode sig bedst ved at vide med Sikkerhed, hvad de havde at modtage eller betale. Men paa den anden Side medførte en saadan urigtig Kursansættelse selvfølgelig de største Uretfærdigheder. Saa længe 375 var for gunstig en Kurs, og det var den i Størstedelen af Rigsbankens Levetid, gik det ud over Modtagerne (private og offentlige Kreditorer, deriblandt Embedsstanden) og var til Gavn for Yderne; i den første Halvdel af 1818 var Forholdet omvendt[1]). Alligevel spillede Mængden af de Betalinger, der erlagdes i S. V., ikke en saa stor Rolle, at de kunde beherske den almindelige Kurs. Har man ventet at kunne dirigere Kursen ad den Vej, mislykkedes det ganske. — Det maa tilføjes, at Rigsbankens Direktion tidligt henstillede at sætte den officielle Kurs i nærmere Forhold til den virkelige, da man dog ikke kunde tvinge den daglige Omsætning til at følge anden Kurs end den, Opinion,

---

[1]) I Juni 1818 oplystes det, at der i Gager og Pensioner for det kommende Kvartal var at udbetale 340,000 Rbdl. S. V., altsaa efter den officielle Kurs 637,500 Rbdl. N. V. Da Børskursen imidlertid paa hin Tid var 292, vilde man ved at udbetale efter denne kunne nøjes med 496,400 Rbdl. N. V, men da Embedsmændene saa længe havde lidt under, at den officielle Kurs var for lav, vilde man ikke denne Gang, da de skulde nyde godt af den formelle Kurs, gøre nogen Forandring. (Finansdep. 9-15 Juni 1818.)

Spekulation, indre og ydre Forhold skabte. Men efter at Sagen var foredraget i Statsraadet, gik Kongens Resolution ud paa, at ved Sølvværdiens Sættelse d. 1 August 1814 skulde „den nuværende tages til Følge, indtil en ny bestemtes“ [1]).

Børskursen, der imidlertid, som nævnt, efter Kielerfredens Afslutning og i Tillid til Resultatet af den genaabnede Handel var bleven adskillig gunstigere, end man før Freden havde turdet vove at haabe, gik igen adskillig tilbage, blandt andet, fordi selve Forsøget paa at retablere Handelen paa Udlandet gjorde Sølv søgt og som Følge deraf atter Seddelkursen vigende. Tilbagegangen strakte sig over et Par Aar, men fra Høsten 1816 og i de følgende Aaringer bedrede Forholdene sig paany. Der var i disse Aar god Sukkerhandel, endel Produkthandel, livlig Sundtrafik, og Regeringen fik Sølv i Kassen dels fra Udlandet, dels gennem sine Toldoppebørsler, der ifølge Fd. 8 Septbr. 1813 skulde erlægges i rede Sølv (Sundtolden erlagdes dog i Rbdl. N. V.). I hvert Fald var der ingen Frygt mere for, at Regeringen skulde kunne fremkalde nogen Forøgelse af Seddelmassen. Denne var vel nu indskrænket til alene at cirkulere i Danmark, men den formindskedes stadig ved de aarlige Inddragninger. — De stærke Svingninger i Kursen gjorde imidlertid megen Skade, og da der ikke var Tvivl om, at de for en Del skyldtes rene Børsspekulationer, bestemte Rigsbankens Direktion sig efter omhyggelige Forhandlinger til at gribe ind. Allerede i 1815 var der Forslag fremme om at rejse et Fondslaan i Udlandet paa 600.000 Mk. Banco til dette Brug. Dette Forslag blev dog ikke realiseret, men i 1817—18 benyttede man smaa Partier af Bankens Sølv og af Veksler, man kunde trække paa Hamborg og Altona, til at operere med paa Børsen og til Forstrækninger med Banco, hvor det var nødvendigt for at modarbejde Spekulanterne, og man var meget tilfreds med det opnaaede Resultat [2]).

Da skete det vidunderlige, at Seddelkursbedringen gav Anledning til nye Kalamiteter og, i Forbindelse med tilstødende

---

[1]) Rigsbankdirektionens Forhandlingsprotokol, Referat af Overdirektør Malling. foredraget $^{29}/_{7}$ 1814. [2]) Do. $^{24}/_{11}$ 1815, $^{28}/_{2}$ 1817, $^{31}/_{7}$ 1818.

indre og ydre Forhold, foraarsagede en hel Række nye Ulykkesaar for Landet.

Sagen var, at Kursens Bedring paa en Maade var sket for hurtig, og at den kom i et yderst ubelejligt Øjeblik. Bedringen var, som nys nævnt, indtraadt i Efteraaret 1816 og fortsattes med forskellige Svingninger i den følgende Tid, og nu troede Alle, den vilde gaa ustandseligt frem lige til pari; at Alle troede det, gav i Virkeligheden yderligere Anledning til Bedringens Fortsættelse, thi nu holdt man fast paa sine Sedler og købte Sedler op, hvor man kunde faa dem, da Alle vilde være med ved de opadgaaende Seddelkonjunkturer. Ulykkeligvis var der i Aaret 1818 Mangfoldige, som kunde tvinge Sedlerne frem, ogsaa fra dem, der gærne havde beholdt dem. Efter Fd. af 1813 indtraadte jo nemlig med det sjette Aar efter Freden, altsaa 1819, den fulde Renteydelse af 4 pCt., og Bestemmelsen om, at Kreditor ved Opsigelsen af den af ham udlaante Kapital kunde fordre 25 Gange Renten, betød altsaa, at 1819 kunde den hele Kapital opsiges — Moratoriets, „Indultens“ Tid var med andre Ord forbi. I Efteraaret 1818 cirkulerede der for 30 Mill. Rbdl. Sedler, saa der var forsaavidt en mer end tilstrækkelig Mængde Omløbsmidler tilstede. Alligevel var der Landet over en almindelig Klage over Pengemangel, thi Ingen vilde af med sine Sedler, og Debitorer, der fik deres Kapital opsagt, vidste ikke, hvor de skulde tage Pengene fra. Havde Kreditor sine Penge tilgode i S. V., da vilde han ved nu at sige dem op faa en større Sum udbetalt end Paribeløbet og kunde da selv beholde Pengene og tjene paa hver Seddel ved Kursens Forbedring. Havde han dem tilgode i N. V., vilde han ganske vist til enhver Tid faa det samme Beløb Sedler, og Tilgodehavendet altsaa af sig selv vokse med Kursforbedringen, men han satte Intet til ved at faa Pengene nu, og han opnaaede derved, at skulde der ske et pludseligt Kursfald, havde han selv Sedlerne i Hænde og kunde afsætte dem. Endelig havde man ingen Tillid til sine Debitorer, thi jo værdifuldere Prioriteterne i Ejendommene vare blevne, des mindre ejede Ejerne i disse, og des usikrere var Pantet for alle sekundære Prioritetshavere. Alt tilsagde derfor Kreditorerne

til i Løbet af 1818 at opsige Kapitalerne til Udbetaling det følgende Aar[1]).

Hvis nu Debitorerne havde været solide Folk, og Ejendommene kun maadeholdent behæftede, kunde Stormen endda være reden af; men lige det modsatte var Tilfældet. Hvem var nemlig Debitorerne? Det var i Byerne for en stor Del Spekulanter, der i Krigens sidste Aar spekulerede i de da stærkt opadgaaende Ejendomspriser, og som i sidste Omgang vare blevne hængende ved og nu ejede Ejendomme, der i Virkeligheden tilhørte Prioritetshaverne; ja, altfor ofte overstege de samlede Prioritetsbeløb, gjorte op i rede Sølv efter Dagens Kurs, langt Ejendommenes Værdi i Handel og Vandel, og for hver Dag kom de til at gøre det mere, fordi Seddelkursen steg, og Priserne paa Ejendommene, der nu i Hobevis vare tilfals, bleve lavere. En anden Gruppe af Debitorer var Fabriksejere o. lign., der ikke blot led under de nys anførte Forhold, men ogsaa under Fabrikationens store Tilbagegang. Den kunstige Industriblomstring under Krigen var forlængst henvisnet, Fabriksejendomme vilde saaledes selv under normale Forhold være Lidet værd, nu var Misforholdet mellem Eje og Skyld over alle Grænser. Men mest omfattende var dog Kalamiteten for Landejendomsbesiddernes Vedkommende. De havde under Krigen langtfra lidt saa meget som de Handlende, thi deres Korn havde haft Afsætning til Norge og til Hæren, Prisen havde fulgt Kursens Stigning, og Laan havde været lette at faa, da Kapitalisterne gærne anbragte en Del af deres Midler i reelle Værdier. Under disse relativt gunstige Forhold havde Landmændene gjort kostbare Forbedringer paa deres Ejendomme for fremmede Penge, havde vænnet sig til et ret flot Liv — jo flottere, des større Ejendom der var Tale om —, og nu kom Opgørelsens Dag. Og den kom sammen med en Landbrugskrise Evropa over, der bragte Kornpriserne ned til et Minimum, og sammen med økonomisk ugunstige Forhold ogsaa paa alle andre produktive Omraader hele Landet over.

Da en af Hovedaarsagerne til Misèren var den gunstige Kurs, vilde man ganske simpelt have Arbejdet gjort om igen.

---

[1]) Jvfr. Forestilling fra Møsting til Kongen af $^{30}/_{11}$ 1818, Finansdep.

Man stillede Krav om, at Staten ved Lov skulde forringe Seddelværdien, man mente, at naar Staten én Gang havde grebet ind, maatte den kunne gøre det paany og enten gennem Reduktion af den ved Fd. af 1813 fastsatte Seddelværdi omregulere Pengeforholdene eller i hvert Fald atter skabe Moratorier og Rentereduktion for Debitorerne. Slige Forslag kom frem i fuldeste Alvor fra forskellige Sider og prøvedes offentlig med al Omhu. Man støttede endog Argumenterne om en Seddelreduktion med en Udvikling som denne, „at en meget stor Del af Rigsbanksedlerne tilhørte Udlændinge, der, mere bevandrede i Finans- og Pengevæsenets Gang end vi, have vidst at opkøbe dem paa Spekulation, hvis for dem fordelagtige Udfald naturligvis i lige Grad blev et Tab for os." A. S. Ørsted traadte i Skranken derimod og erklærede, at en Værdireduktion af den Art var „en Forholdsregel, som under slige Omstændigheder aldrig er hørt i nogen Stat". Han paaviste de naturlige Grunde til, at Sedlernes Værdi var stegen, og tilbageviste den især i Jylland herskende almindelige Antagelse, at Kursens Bedring skyldtes kunstig Indgriben[1]).

Man kan ikke undre sig over, at med de Minder, der endnu vare levende om Krigsaarene, Troen paa en kunstig opretholdt eller tilvejebragt Kurs var temmelig udbredt — at den ikke var helt uden Sandhed, have vi set ovenfor, men Kursoperationerne i disse Aar havde dog en helt anden Karakter end i Krigsaarene —; man kan heller ikke undre sig over, at det store Publikum nok kunde mene, at naar man én Gang ved en kgl. Forordning havde kunnet dekretere „Pengenes Værdi", kunde det vel gøres en Gang til, blot til den modsatte Side. Selvfølgelig var der ikke hos de Styrende Tanke om et saadant Skridt, hvorimod man vel, som det nedenfor vil ses, opnaaede, at Regeringen paa anden Maade greb ind. Paa Forhaand havde den for saa vidt allerede taget Forholdsregler overfor fremtidige Gældsstiftelser, som den ved kgl. aabent Brev af 6 April 1818 havde forbudt, at der fra 1 August maatte indgaaes nye kontraktmæssige Forpligtelser i N. V., eller at der ved Fornyelse af ældre

---

[1]) Se bl. a.: Nyt juridisk Arkiv, Bind 23 og 25. Kbhvn. 1818.

Forpligtelser maatte ske nogen Omsætning til N. V. (hvorimod Forpligtelser i N. V. kunde fornyes i N. V.). Grunden hertil var, at man frygtede, at de, der enten skulde bruge Penge til deres Næringsvej, eller som ved Indultens Ophør fik deres Laan fornyede, skulde blive tvungne til at kontrahere i N. V. og derved efterhaanden se deres Gæld vokse, hvad der jo ikke vilde ske, hvis de kun kontraherede i Sølv. Forholdsreglen blev imidlertid ikke af lang Varighed og fik i det Væsentlige kun den Betydning, at Debitorerne saa meget vanskeligere fik deres Laan fornyede.

Kursen holdt sig heller ikke paa sit gunstige Stade. Selve det, at Kursen, hvor nær den end stod pari — i Marts 1819 endog paa 212 — dog ikke naaede pari, bevirkede, at Spekulanter og Andre mente, at de maaske dog lidt for hurtigt havde sat Alt ind paa at faa Sedler. Man begyndte at give noget af de opsamlede Forraad fra sig, og da Handels- og Eksportforholdene tilmed vare ugunstige, saa at Omsætningen bandt færre Sedler, ligesom ogsaa det nys nævnte Forbud mod nye Laan og Laans Fornyelse i Sedler stillede ringere Brug af disse i Udsigt, samt da endelig Sølv blev mere efterspurgt til Betaling af Import, indtraf et Kursfald, der som sædvanlig forøgedes ved Frygten for yderligere Fald. I December 1819 var Kursen en halv Gang ugunstigere end i Marts (315 mod 212). Paany kom der da Uro i Sindene, men denne Gang i de ledende Kredse. Hvis man kunde udsætte sig for, at Kursen, saaledes som sket 1818—19, gik fra 315 til 212 for atter at stige til 315, vilde det sige, at man paany var udsat for alle Mislighederne ved Manglen af et stabilt Pengevæsen, at alle produktive Virksomheder, al Handel og Omsætning, alle faste Indtægter paany vare prisgivne Kursspekulanterne, og at man baade til Køb og Salg, baade ved Indtægts- og Udgiftsbudgetter, baade offentlig og privat, atter var ude af Stand til at gøre nogen rimelig og fast Beregning, fordi Grundlaget svigtede, og hele den økonomiske Bygning stod paa en bølgende Jordskælvsoverflade. Det galdt da om én Gang for alle at komme ud af denne Tilstand ved at berøve Markedet saa stort et Seddelforraad, at Omsætningen

nødvendigvis maatte fastholde den resterende Mængde, hvis Kurssvingninger saa i hvert Fald vilde blive i høj Grad begrænsede. For at opnaa dette greb man i Begyndelsen af 1820 kunstig ind ved et Samarbejde mellem Regeringen og Banken. Det blev et Skridt af vidtrækkende Følger. Men til dets nærmere Forklaring er det nødvendigt først at se den Udvikling, den i 1813 stiftede Rigsbank var undergaaet.

TREDJE KAPITEL.

Rigsbanken og Hertugdømmerne.

Ved det kgl. aabne Brev af 30 Juli 1813 var det bleven lovet, at Rigsbanken skulde gaa over til at blive et Privatinstitut under selvstændig Bestyrelse, og der var hos Regeringen et oprigtigt Ønske tilstede om snarest muligt at indfri Løftet. Der var saa meget mere Grund hertil, som Rigsbanken, der var dannet for begge Kongeriger og begge Hertugdømmer, nu kun havde et af Kongerigerne at virke for, samtidig med, at de to Hertugdømmer Intet hellere ønskede end ligeledes at blive fri for dens Virksomhed. Efter Norges Fraskillelse blev der af det oprindelige Bankhæftelsesbeløb, ca. 42 Mill. Rbdl., kun Danmarks og Hertugdømmernes tilbage, nemlig Danmarks med ca. 19 Mill., Slesvigs med ca. $6^1/_5$ Mill. og Holstens med ca. $7^4/_5$ Mill., i alt godt 33 Mill., fordelte med 19 og 14 henholdsvis paa Kongeriget og Hertugdømmerne. Efter at der var givet forskellige Lettelser overfor den fulde Indbetaling af Hæftelserne, indløstes en Del af disse, og de derved indkomne Beløb, i Forbindelse med de erlagte Renter, benyttedes til Seddelgældens Formindskelse, bortset fra en mindre Del, der henlagdes til Bankens Laanefond. De resterende Bankhæftelser udgjorde derefter d. 1ste April 1816 30,387,000 Rbdl. Paa disse Hæftelser hvilede en Seddelgæld af 29,766,000 Rbdl. N. V. Af det hele Antal Sedler vare $2,_7$ Mill. forblevne i Norge, og efter den hidtil skete Seddelinddragning var der nu $36,_7$ Mill. tilbage. Heraf cirkulerede der $33,_6$ Mill., $3,_1$ Mill. havde Banken liggende i Indlaan, og for disse var der udstedt opsigelige Obligationer, og da paa den anden Side $6,_9$ Mill. af den cirkulerende Seddelmængde vare Udlaan, for

hvilke Banken havde Sikkerhed, kunde den egentlige Seddelgæld ansættes til 29.8 Mill. Rbdl.

Men foruden sin Seddelgæld havde jo Banken at yde Renter og Afdrag af sin Obligationsgæld til Staten paa 7 Mill., hvad der svarede til et aarligt Beløb i en begrænset Aarrække af 420,000 eller, uden Hensyn til Afdraget, en stedsevarende Rente af 350,000 Rbdl. S.V.; hertil kom et omtrent tilsvarende Beløb til Indfrielse af slesvig-holstenske Speciesedler m. v. — et Beløb, som dog ved forskellige Transaktioner var noget nedbragt — og endelig 7,525 Rbdl. i Renter af en Obligation paa 150,500 Rbdl., der var udstedt til Kongen for det af ham i sin Tid til Banken overdragne Guldkaffeservice. Bankens aarlige Renteudgifter, beregnede paa denne Maade, kunde herefter ansættes til 694,845 Rbdl. S. V.

Paa den anden Side havde Banken som Aktiva, foruden Hæftelserne, et Sølvfond paa 571,686 Rbdl., Bankbygningen, indkøbt for 47,779 Rbdl., et Statsfondsbevis paa 4,000 Rbdl. og Provenuet af det Banken skænkede kongelige Guldtoilet, 33,333 Rbdl. Den maatte endvidere opføre som Aktiva. hvad den endnu havde tilgode af Bankrenterestancer, der løb op i Millioner, samt i eventuel Godtgørelse fra Norge til Banken, men saa maatte der ogsaa opføres som Passiva, hvad der skyldtes Finanserne af Bankoverskudet, og selv om man gik ud fra, at dette Overskud fra nu af indtil Udløbet af de fastsatte 5 Aar kunde betales af de indkommende Renter, maatte det for den forløbne Tid falde Banken til Last, hvis man forudsatte, at Banken til Gengæld skulde nyde godt af alle Restancerne. Renten af det Beløb, der saaledes skyldtes og skulde have været betalt som Overskud, hvis alle Hæftelsesrenterne vare indkomne, ansattes til 40,313 Rbdl. aarlig. Føjedes dette Beløb til de ovennævnte 695,000, blev Bankens hele aarlige Rentegæld 735,000 Rbdl.

Det Regnskab, hvoraf ovenstaaende er et Uddrag, og som offentliggjordes i Begyndelsen af 1817, gav i Virkeligheden kun Brudstykker af en Statusoversigt og Brudstykker af et Indtægts- og Udgiftsregnskab, ikke blot fordi man overhovedet paa hin Tid var saa lidet vænnet til at offentliggøre Regnskaber og Aarsoversigter, at Noget ogsaa var godt, men ogsaa fordi det

uhyre Antal Restancer, de mange Forhandlinger om Bankhæftelsernes rette Ansættelse, de uløste Spørgsmaal overfor Norge og Hertugdømmerne etc. havde gjort det særligt vanskeligt at skaffe et brugeligt Regnskabsmateriale tilveje, hvorfor ogsaa det nys nævnte Regnskab var det første, der fremkom. Det aflagdes imidlertid ikke blot for at give Besked om, hvad der var foregaaet med Rigsbanken 1813—16, men ogsaa af det tvingende Hensyn, at der krævedes en Statusoversigt til Brug ved de Forhandlinger, der samtidig førtes om Hertugdømmernes Stilling til Rigsbanken.

Den onde Skæbne, der i 1807 bragte os i Krig med England, og som ved Siden af sine andre ulykkelige Følger skabte en ikke ringe national Uvilje i Hertugdømmerne, medførte ogsaa en dyb økonomisk Differens mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, der aldrig bilagdes. Den Dag i Dag sammenfatte de gamle Slesvigholstenere Erindringen om Pengevæsenets Reorganisation paa hin Tid og Grundlaget herfor, Bankhæftelsespaalæget, i den summariske Betragtning, at „i Virkeligheden stillede Sagen sig saaledes, at Bankbyrden sluttelig bares af Danmark med $^1/_5$, af Hertugdømmerne med $^2/_5$ og af de samlede Finanser — altsaa igen inclusive Hertugdømmerne — ligeledes med $^2/_5$“ [1]).

Krigen 1807—14 betød i økonomisk Henseende for Hertugdømmerne en Tilintetgørelse af den store Mellem- og Fragthandel, nogle af deres Byer havde haft paa samme Tid som København, om end i ringere Maalestok. Den betød dernæst Hindring for en fri Samhandel med Tyskland, især efter Hansestædernes Indlemmelse i det franske Rige, og den betød tilsidst russisk Okkupation og russiske Rekvisitioner og Indkvarteringer. Alt dette fik imidlertid være. Man fik trøste sig med, at ingen Steder i Landet var der en saa levende og velorganiseret Smughandel som i Hertugdømmerne, til Tider og paa Steder langt større Handel end under normale Forhold. Frankrigs umiddelbare Naboskab varede kun en kort Tid, og de russiske Rekvi-

---

[1]) Schleiden: Jugenderinnerungen eines Schleswig-Holsteiners. Wiesbaden 1886. Pg. 60.

sitioner m. v. bleve senere Beboerne erstattede af den danske Stat. Men Krigen betød dernæst i sine Følger høje Skattepaalæg, Bankhæftelsesbyrden, fælles Rigsbank, fælles Pengevæsen med Danmark og — selv da man blev af med de danske Sedler — Vedligeholdelse af fælles Møntsystem.

Den første Spire til alle de økonomiske „Forurettelser“ førte man i Hertugdømmerne tilbage til Grund- og Brugsskatten af 1802. Den Betydning, det store Skattepaalæg af 1802 fik baade for Kongerigernes og Hertugdømmernes hele Skattevæsen og dermed ogsaa for den finansielle Strid mellem Statsdelene, gør det nødvendigt et Øjeblik at dvæle ved den. Da Staten i Aarhundredets Begyndelse havde besluttet at paalægge denne Skat, og det galdt om hurtigt at faa Penge ind, blev man nødt til paa en nem Maade at søge at faa Kundskab om de faste Ejendommes Værdiforhold. Et af Fortrinene ved denne i mange Henseender fortrinlige Skat var, at man inddrog den hidtil priviligerede Jord under Skattepaalæget, og det bestemtes for Kongerigets Vedkommende, at al Hovedgaardsjord og alle priviligerede Jorder skulde ansættes til Værdi pr. Td. Land. Derimod lagdes med Hensyn til Bondejord i Kongeriget den bestaaende Hartkornsinddeling til Grund. I Hertugdømmerne skulde al Jord vurderes pr. Td. Land. Saa vel Hovedgaards- som Bondejorderne i Kongeriget og Jorderne i Hertugdømmerne skulde ansættes i en af de i Forvejen bestemte Værdiklasser. Saaledes var der for Hovedgaardsjord i Kongeriget fastsat 5 Værdiklasser fra 50—100 D. C. pr. Td. Land, og i en af disse skulde hver Td. Land Hovedgaardsjord ansættes. For Bondejord var der fastsat 14 Værdiklasser, fra 150—800 D. C. pr. Td. Hartkorn. For Hertugdømmerne fulgte man nærmest Reglen for Hovedgaardsjord i Danmark. Medens man saaledes ved at benytte Hartkornsinddelingen ikke gik ud fra, at den ene Td. Hartkorn var den anden lig, saaledes som ved den oprindelige Matrikulering, men netop gennem Inddelingen i 14 Værdiklasser tog Hensyn til den Forskydning i Jordværdien, der var sket i Tidens Løb, skal det lades usagt, om selve Værdiklasserne vare heldigt valgte, og om navnlig ikke Minimumsværdien 150 D. C. — og dermed hele den øvrige Skala — var for lavt ansat. De Klager,

der i senere Tider fremkom fra Hertugdømmerne, have imidlertid intet positivt godtgjort i saa Henseende. Derimod kan det ikke fragaaes, at den Vurdering pr. Td. Hartkorn, der altsaa blev den almindeligste i Danmark, i Modsætning til Vurderingen pr. Td. Land, der anvendtes overalt i Hertugdømmerne, nødvendigvis maa have været mere slumpvis, allerede fordi Vurderingen bliver des korrektere, jo finere Maalestokken er, og naar man i det Hele var ledet af Bestræbelsen for en skaansom Vurdering, maatte denne Skaansomhed unægtelig lettere komme til at gøre sig gældende ved et større Areal, paa en Td. Hartkorn vurderet under ét, end hvor hver Td. Land skulde ansættes til sin Værdi. Vurderingsbestemmelserne havde altsaa paa en Maade været mere nærgaaende i Hertugdømmerne end i Kongeriget. Der kan vel nu ingen Mening udtales om, hvorvidt man er gaaet mere doktrinært frem ved selve Skønnet, og hvorvidt Prisen paa Jord paa hin Tid var forholdsvis mere opskruet i Hertugdømmerne end i Kongeriget, saaledes at Skattegrundlaget, da Tilbageslagets Tid kom, blev mere forrykket hist end her. Til Bestyrkelse for, at man gik Ejendomsværdien mere nær i Hertugdømmerne end i Kongeriget, anførte man senere, at den udfundne Værdi, regnet pr. Kvadratmil, var 100 pCt.. og, regnet efter Indbyggertal, ca. 20 pCt. større i Hertugdømmerne end i Kongeriget. I og for sig beviser dette naturligvis Intet. Dersom et givet Gennemsnitsareal i Hertugdømmerne var 100 Daler værd og et lige saa stort Areal i Danmark kun halvt saa frugtbart eller halvt saa godt beliggende, maatte sidstnævnte ansættes til 50, og dersom der paa Arealet i Hertugdømmerne boede 80 Mennesker, i Kongeriget 48, vilde der paa hine falde 120 Skill. pr. Hoved, paa disse kun 100. At dette blev Tilfældet, véd man; at det var uretfærdigt skulde netop bevises, Faktum var i og for sig intet Bevis. Derimod gør her et andet Moment sig gældende. Argumentationen i Hertugdømmerne blev følgende: Da man i Kongeriget gik mere slumpvis frem end hos os, da man endvidere hos os tog mere Hensyn til de i Øjeblikket højere Priser end i Kongeriget, blev Værdiansættelsen hos os det dobbelte pr. Areal af i Kongeriget; men endog bortset fra, om det var med Rette eller Urette, at der faldt 120 Sk. pr. Hoved hos os mod

100 i Kongeriget, kom alt det, der ud over 100 paalagdes os, Kongeriget til Gode; det saa meget højere Skattegrundlag pr. Hoved muliggjorde en saa meget større Udbytning af Hertugdømmernes Indbyggere end af Kongerigets. — Svaret herpaa er ganske vist nærliggende, thi det er ikke blot Statens Ret, men dens Pligt at lade den større Skat yde af den større Skatteevne. Men hvor uimodsigeligt dette end er, vil man dog overalt selv den Dag i Dag høre Tale om, at den ene Næringsvej eller den ene Samfundsklasse paa Grund af sin større Skatteevne ogsaa har større Betydning for Staten end den anden; og at Selvfølelsen og Kravet paa statsretslig Magt vokser i samme Grad som Rigdommen, anses ikke blot som forstaaeligt, men godkendes endog praktisk. Herfra er der sikkert nok et Spring til, at den rigere Landsdel skulde betragte sig som nyttigere for Riget end den fattigere eller paa Grund af sin Rigdom stille større Krav, men det kan dog ikke siges, at den offentlige Debat her og i andre Lande aldeles ikke kender denne Argumentation. Og Ulykken var jo desuden netop, at Hertugdømmerne ikke betragtede sig som en Del af Riget paa samme Maade som Sjælland eller Jylland. I Virkeligheden indtog Hertugdømmerne i højere Grad en Særstilling overfor Danmark end Norge, og dog talte man hernede hyppigt om, „hvad Norge kostede Danmark“. Hvad Forbindelsen med Kongeriget kostede Hertugdømmerne, blev da ogsaa i disse et virkningsfuldt Hovednumer i Separatismens Agitationsprogram i dette Aarhundrede.

Men hele denne Tale om Udbytning savner overfor Skatten af 1802 ethvert reelt Grundlag, thi uagtet Hertugdømmerne pr. Areal var vurderet til det dobbelte af Kongeriget og pr. Hoved til $^1/_5$ mere, var selve den paalagte Skat af en saa kombineret Art, at den alt i alt snarere forfordelte Kongeriget end Hertugdømmerne. Beløbet af den hele Grund- og Brugsskat af 1802 kom nemlig i Kongeriget til at udgøre 431,000, i Hertugdømmerne 224,000 D. C., det vil sige, at medens Befolkningerne forholdt sig til hinanden som 100 til 65, forholdt Skattebeløbene sig til hinanden som 100 til 52 (pr. Hoved af Landbefolkningen faldt der $^1/_4$ mindre Skat i Hertugdømmerne end i Kongeriget). Havde Skatten af 1802 saa at sige været afsluttet hermed, vilde

enhver Indsigelse fra Hertugdømmernes Side have maattet forstumme, eller rettere, den var aldrig kommen op. Det sidste vilde have været det heldigste. Thi medens der i enhver Optrevling af forskellige Landsdeles Skattebyrder altid er saa meget dialektisk, at det bliver vanskeligt at overbevise navnlig en uvillig Betragter, saaledes kunde det i det foreliggende Tilfælde siges, at det ikke kom an paa Udbyttet af Skatten, der maatte rette sig efter Skattesatserne, hvilke atter stode i Forbindelse med samtlige øvrige Skattepaalæg, men paa Ligningsmaaden, hvilken utvivlsomt var tungere for Hertugdømmerne end for Kongeriget. Og dette sidste Synspunkt blev af særlig Betydning og iøjnefaldende for Enhver, da de følgende Decenniers Skatteordning arbejdede videre paa Grundlag af Fd. af 1802. og det navnlig var efter dennes Værdiansættelse, at Bankhæftelsen paalignedes baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne.

Bankhæftelsesbyrden paalagdes i Byerne efter de faste Ejendommes Assurancebeløb, paa Landet efter Vurderingen af 1802. Den udgjorde som nævnt ca. 19 Mill. Rbdl. for Kongeriget, ca. 14 Mill. for Hertugdømmerne, og da Kongeriget efter Folketællingen af 1801 havde 926,000 Indbyggere, Hertugdømmerne efter Folketællingen af 1803 602,000, vil dette altsaa sige, at Byrden i Kongeriget blev ca. $20^1/_2$, i Hertugdømmerne ca. $23^1/_4$ Rbdl. pr. Hoved, By og Land tagne under ét. I Byerne var Byrden omtrent ens; for Landdistrikterne var Byrden, i Overensstemmelse med Værdiansættelsen 1802, omtrent $^1/_5$ højere pr. Hoved i Hertugdømmerne end i Kongeriget. Men ikke nok hermed: de Lettelser, der allerede ved Fd. af 5 Jan. 1813 vare lovede Danmarks Landbefolkning, bleve givne den ved Fd. 9 Juli 1813, hvorved Staten overtog Betalingen af $^5/_6$ af Bankrenten, hvilke $^5/_6$ fradroges i Landbefolkningens Skatter. Bankhæftelsesrenten udgjorde omtrent:

	Kongeriget Rbdl.	Hertugdømmerne Rbdl.
By	250,000	139,000
Land.....	984,000	773,000
Tilsammen..	1,234,000	912,000

Da Staten nu heraf for Danmarks Landdistrikters Vedkommende overtog $^5/_6$ af Renten eller 820,000 Rbdl., blev Forholdet altsaa følgende:

	By	Land	Tilsammen	pCt.
Danmark	250,000	164,000	414,000	19,3
Hertugdømmerne ..	139,000 –	773,000	912,000	42,5
Staten			820,000	38,2

Her finder man Forklaringen til den endnu i vore Dage fremkomne, ovenanførte Ytring, at Kongeriget kom til at bære $^1/_5$ af Byrden, Hertugdømmerne $^2/_5$ og Staten $^2/_5$; men da Statens Byrde jo ogsaa tildels blev Hertugdømmernes, nemlig for $^2/_5$'s Vedkommende, faa vi som Resultat:

	Befolkning pCt.	Bankbyrde pCt.
Kongeriget	60,6	42,4
Hertugdømmerne	39,4	57,6

Men dette vil i populært og afrundet Sprog sige: Befolkningen i Kongeriget udgør $^3/_5$ af hele Statens Befolkning, og den bærer $^2/_5$ af Bankbyrden; vi, Befolkningen i Hertugdømmerne, udgøre $^2/_5$ af den hele Stats Befolkning og bære $^3/_5$ af Bankbyrden — den Bankbyrde, som de danske Courantsedler, vi aldrig have benyttet, ere indløste ved, og som den danske Rigsbank, vi aldrig havde at gøre med, er bygget paa. — Hvis Slesvigholstenismen havde noget Eksistensgrundlag den Dag i Dag, vilde det her sagte, hver Gang Talen var om den forhadte Bankhæftelse, ogsaa endnu den Dag i Dag være det uforanderlige Omkvæd.

Da Bankhæftelsen paalagdes, vare de paa Grundlag af Forordningen af 1802 fastsatte Skatter voksede meget betydeligt. Hvad Striden drejede sig om, var de Landbruget paalagte Skatter, og holde vi os til disse, finde vi, at den oprindelige Skat af 1802, i Forbindelse med de senere Forhøjelser, for Kongerigets Vedkommende havde naaet et Beløb af 318,000 Tdr. Rug og 318,000 Tdr. Byg, hvilken Kornafgift hvert Aar skulde erlægges i Penge efter Gennemsnittet af Høstens Landepriser for det

foregaaende Aar. Naar man imidlertid skal omsætte dette Kornbeløb til Penge, det vil sige, for at sammenligne det med Hertugdømmernes Ydelse, omsætte det i rede Sølv, kan der vanskeligt findes noget mere uheldigt Aar at operere med end Aaret 1813, hvor Kursen svingede fra noget over 250 til det 10-dobbelte.

Rettest turde det være at antage en Pris af 4 Rbdl. Sølv pr. Td. halvt Rug og halvt Byg, og vi faa da en Sum af 2,544,000 Rbdl. som de danske Landboeres Skatteydelse i 1813 paa Grundlag af Forordningen af 1802[1]). Føjes hertil 164,000 Rbdl. for $^1/_6$ af Bankhæftelsen, bliver det samlede Beløb 2,708,000. Paa den anden Side staa Hertugdømmernes Ydelser, der ligeledes vare blevne stærkt forhøjede efter 1802, men som ved Fd. af 9 Juli 1813 i væsentlig Grad nedsattes og „konsolideredes“ til én Skat, hvis Provenu kom til at udgøre ca. 800,000 Rbdl. Lægges hertil Bankhæftelsen med 773,000, faas et Beløb af 1,573,000. Mod $2{,}_7$ Mill. for Kongerigets Vedkommende staar altsaa $1{,}_6$ for Hertugdømmernes Vedkommende, d. v. s. at Hertugdømmernes Landbefolkning kun betalte 37 pCt. af det hele Beløb,

---

[1]) Da Kornafgiften paa Grundlag af Fd. 1802 i Aaret 1818 — med Fradrag af 100,000 Tdr., som i Mellemtiden vare blevne eftergivne, og med Tillæg af 224,000 Tdr. gamle Hartkornsafgifter — ansattes i Penge, fremkom Landskatten, hvis Provenu kan anslaaes til godt 3 Mill. Rbdl. Da de $2 \times 318{,}000$ Tdr. fra 1813 med Fradrag af 100,000 og Tillæg af 224,000 giver 760,000, hvilket ansat til 4 Rbdl. pr. Td. giver 3,040,000, er det rimeligt at vælge denne Kornpris. Landskatten af 15 April 1818 forberedtes i 1817, og man havde da Erfaringen fra 1814—16 at bygge paa, i hvilke 3 Aar Kursens Svingninger havde været moderate, og hvor Rug og Byg, naar Hensyn tages til Kursens Gennemsnit, netop havde haft en Middelpris af 4 Rbdl. pr. Td. Denne Pris er iøvrigt den samme som Gennemsnitskapitelstaksten 1840—49, det første Decennium, hvor der helt igennem ingen Omregning behøver at finde Sted til Rbdl. Sølv. Sættes Prisen over 4 Rbdl., da har de danske Landboeres Byrde i 1813 været saa meget større end der angives i Teksten, som Plus'et andrager, sættes den under, da har Konverteringen i 1818 forøget den Byrde, der paalagdes i 1813, medens man fra Hertugdømmernes Side netop mente, at den havde formindsket den. (Jvfr. om Kornpriserne Falbe-Hansen: „Stavnsbaandets Løsning og Landboreformerne“ II. Kbhvn. 1889 Pg. 18 og 46; se iøvrigt den danske Regerings Oplysninger i Bilag Nr. 44 til den slesvigske Stændertidende for 1846, hvis Angivelse af de Kornmængder, der i 1813 kom i Betragtning, dog ikke helt er fulgt i Teksten, da den formentlig er noget unøjagtig).

medens den udgjorde 40 pCt. af hele Statens Landbefolkning. Og selv naar man tager Hensyn til, at der i Aaret 1816 eftergaves de danske Landboere 100,000 Tdr. Korn og i 1822 400,000 Rbdl., tilsammen altsaa ca. 800,000 Rbdl., medens der i Aarene 1818 og 1823 eftergaves Hertugdømmerne hver Gang 200,000 Rbdl., tilsammen altsaa kun 400,000 Rbdl., saa kommer dog det samlede Beløb af Hertugdømmernes Ydelser til kun at udgøre 39 pCt. af det hele Beløb. Fra dansk Side har man yderligere henpeget paa nogle mindre Lettelser, der fandt Sted i Hertugdømmernes Skattebyrde, men man har til Gengæld overset de meget betydelige Lettelser, der ved Landskattens delvise Opkrævning i Korn i 20rne fandt Sted for Kongerigets Vedkommende (jvfr. nedf.), saa at man maaske kommer Sandheden nærmest ved at antage Byrderne for lige store. Nogen ganske nøjagtig Opgørelse er efter hele Skattepaalægets ejendommelige Karakter umulig, man maa derfor lade sig nøje med Godtgørelsen af, at de Data, der overhovedet staa til Raadighed, pege hen imod, at der ingen Uret er sket til nogen af Siderne; men i hvert Fald maatte en Opgørelse, for fuldt ud at faa Mening, jo undersøge den hele Skattebyrdes Fordeling Landsdelene imellem, og ikke enkelte vilkaarlig valgte Skatters.

Til hele denne finansielle Opgørelse mellem Kongeriget og Hertugdømmerne komme vi senere tilbage. Her har det kun været vor Opgave at anføre det finansielle Udbytte henholdsvis for Kongeriget og Hertugdømmerne af de Afgifter, inclusive Bankbyrden, der paalagdes paa Skattegrundlaget af 1802. Det har vist sig her, som det vil vise sig senere, at nogen Uret, fiskalt set, er ikke sket Hertugdømmerne; men det har ogsaa vist sig, som det vil vise sig senere, at nogen sær Behændighed udmærkede os ikke ved Byrdernes Paaligning. Der var i Hertugdømmerne en stærk og stigende Forbitrelse i disse Aar over de økonomiske Følger af Forbindelsen med Kongeriget, Harme over Altonaerbankens Flytning 1812, over Tvangslaanene og de stigende Skattebyrder, men først og fremmest over „Udplyndringen“ af $^1/_{16}$ af al Grundejendom. At denne sidste „Udplyndring“, 6 pCt.s Paalæget paa al fast Ejendom, skete til Fordel

for Banken i København, gav Foranstaltningen et særlig odiøst Præg. Da nu tilmed det rent faktiske, let paagribelige Forhold blev, at Staten for Kongerigets Vedkommende tog Størstedelen af Landboernes Bankbyrde paa sig, medens Hertugdømmerne kom til at bære Bankhæftelsen fuldt ud, kunde det lidet hjælpe, at en til Grunden ført Opgørelse kunde paavise, at der i Virkeligheden ingen Uret dermed var sket Hertugdømmerne, saa lidt som det kunde hjælpe at minde om, at Banken i København havde en Seddel- og Obligationsgæld, der var stiftet i hele Rigets Interesse. Netop som Forholdet var mellem Hertugdømmerne og Kongeriget, og som det allerede havde givet sig tydeligt Udslag for dem, der vilde se — og Regeringen maatte have faaet Øjnene fuldt lukkede op ved Begivenhederne i de sidste Krigsaar, ja ved selve den Pression, der havde tvunget den til at ophæve Seddelsystemet i Hertugdømmerne — burde man have gjort Alt for at give de nye Byrder, Bankens Stiftelse gav Anledning til, et saa formildende Udseende for Hertugdømmerne i Forhold til Kongeriget som muligt og ikke det modsatte.

Det maa yderligere tilføjes, at hele den uensartede Maade, man behandlede Bankhæftelsesspørgsmaalet paa i Kongeriget og i Hertugdømmerne, foruden at give Anledning til Troen paa Overbebyrdelse hos disse, ogsaa forviklede det hele Forhold mellem Banken, Regeringen og de forskellige Statsdele, hvad der gav rig Anledning til senere Strid. Dette vil imidlertid først kunne belyses i en følgende Sammenhæng.

Ved det kgl. aabne Brev af 1813 var det lovet, at Rigsbanken skulde deles i 3 Afdelinger: den danske i København, den norske i Christiania og den slesvig-holstenske i Kiel. Ganske vist skulde der være en Overbestyrelse, men iøvrigt skulde enhver Bank have „sine specielle Bestyrere, som paa eget Ansvar forvaltede de enhver Bankafdeling anbetroede Midler og forestod de daglige Forretninger efter lige Regler . . . . . Saavel de specielle Bestyrelser som Overbestyrelserne skal vælges af Interessenterne“. Saaledes skulde altsaa Norge have sin i Slægtled ønskede Bank saa godt som Danmark, og Hertugdømmerne skulde paany have et selvstændigt ledet Bankinstitut med Hjemsted i Kiel. Men Norge gled ud af Sagaen med det samme, og

heller ikke Hertugdømmerne fik nogen Bank; om det nu har været paa Grund af Krigsurolighederne Syd paa eller af andre Grunde: de opnaaede det aldrig. Men dette glemte de heller aldrig.

Straks efter Freden indkom der fra Hertugdømmerne gentagne og energiske Petitioner om at faa en Omordning i de ved Loven af 1813 fastsatte Forpligtelser til Banken i København. Man erklærede Bankbyrden for uudholdelig — og viste i Gærningen Manglen paa Evne eller Vilje til at bære og til at betale Bankrenten, og man forlangte den Bestemmelse hævet, hvorefter Bankhæftelsen skulde indføres i Pantebøgerne som en fast Prioritet forud for de alt bestaaende Prioriteter. Det sidstnævnte Forlangende begrundede man med, at naar en saadan Pantebehæftelse kunde indskrives uden de øvrige Pantekreditorers Samtykke før disses Behæftelser, da var det ude med Hertugdømmernes Kredit i Udlandet, thi hvad der kunde ske i Dag, kunde gentages i Morgen, og al Grundejendoms Sikkerhed var da borte. Forholdet var det ejendommelige, at i Hertugdømmerne bare Pantekreditorerne, forsaavidt de vare Indlændinge, deres Del af Ejendommens Bankhæftelse. Medens man nemlig i Kongeriget mente at have givet Debitorerne tilstrækkelige Lettelser ved Indulten og Rentenedsættelsen, bestemte Fd. af 5 Januar 1813, at i Hertugdømmerne skulde enhver Pantekreditor i fast Ejendom enten straks betale Debitor 6 pCt. af den Sum, han havde staaende i Ejendommen; eller finde sig i at faa de 6 pCt. afdragne ved Kapitalens Udbetaling, og da i Mellemtiden give saa mange pCt. af sin Rente, som han selv fik i Rente af Hovedstolen. (Dersom altsaa hans Tilgodehavende f. Eks. var 10,000 Rbdl., med aarlig Rente 400 Rbdl., skulde han enten straks udbetale Debitor 600 Rbdl. eller, naar han ventede, til Kapitalen tilbagebetaltes, af de 400 Rbdl. aarlig i Rente afgive 16 Rbdl.) For de udenlandske Pantekreditorers Vedkommende, d. v. s. saadanne, som hverken havde Ejendom eller Opholdsted i den danske Stat, overtog Staten Bankbyrden. I Virkeligheden var dette sidste jo en direkte Lettelse for Hertugdømmerne, hvortil Kongeriget intet tilsvarende havde, og jo mere Hensyn man i Hertugdømmerne mente, der skulde tages til disse Kreditorer,

des større Rolle maa de have spillet, og des større var altsaa Hertugdømmernes Fordel deraf[1]).

Det var ogsaa Forholdet overfor Udlandet, man paaberaabte sig ved Ønsket om Genindførelsen af den gamle slesvigholstenske Mønt i Stedet for Rigsbankens; man vilde ikke vide af anden Mønt end den, der gik og galdt i Hansestæderne og for den Sags Skyld op over Slesvigs Grænser til det sydlige Nørrejylland. Og i lige saa høj Grad man i Danmark fastholdt Nødvendigheden af at vedligeholde eller gennemføre den Mønténhed, der var paabudt i 1813, i lige saa høj Grad betragtedes dette Forhold i Hertugdømmerne som et Brud paa alle gældende Love og Overenskomster og modarbejdedes aktivt og passivt.

Den hele Modstand, der saaledes gav sig tilkende imod Alt,

---

[1]) Som et i flere Henseender lærerigt Kuriosum skal følgende anføres: Ved Resol. af 18/8 1815 var det fastsat, at selv om Udlændinge ejede et Lyststed i Hertugdømmerne, skulde de dog betragtes som Fremmede og altsaa ikke, naar de vare Pantekreditorer, bære Bankhæftelserne paa de Ejendomme i Hertugdømmerne, hvori de havde Pant. Men dersom de beboede nogen Ejendom i Hertugdømmerne, eller dér havde en Ejendom, der gav Indtægt, skulde de ikke betragtes som Fremmede. Bestemmelsen var bl. a. given for ikke at belaste de hamborgske Kreditorer, der havde en eller anden Villa i det sydlige Holsten, med at bære Bankhæftelsen paa de Ejendomme, de havde laant Penge i. Den hamborgske Senator Jenisch havde en 20 Tdr. Land stor Ejendom i Wandsbeck, paa hvilken der var en Voksbleg. Han var altsaa ikke „fremmed". Da han derfor i 1821 fik et Tilgodehavende paa 80,000 Rbdl. i en fast Ejendom i Hertugdømmerne udbetalt, fradrog Debitor 6 pCt. med 4,800 Rbdl. Disse bad han imidlertid den danske Stat om at faa refunderede, da hans Voksbleg ikke arbejdede. Men da han havde faaet sit Ønske opfyldt, bad han videre, om han ikke i det Hele maatte være fri for at bære de 6 pCt. af sine i Hertugdømmerne udlaante Prioritetskapitaler, der foruden de 80,000 udgjorde 108,800 Rbdl. Finansminister Møsting anbefalede Andragendet, da „Senator Jenisch sætter en stor Pris paa denne hans Begærings Opfyldelse, og da han staar i saadan Forbindelse med de kongelige Finanser, der gør ham vigtig for disse". Kongen bevilgede „Supplikanten, at ogsaa dette Beløb af 6,528 Rbdl. paa Grund af Omstændighederne paalægges den kongelige Kasse". Altsaa havde alene Jenisch for et Par Hundrede Tusind Rbdl. Prioritetskapitaler staaende i Hertugdømmerne. Han vilde ikke have været den Millionær, han var — ved sin Død 1824 efterladende sig 16 Mill. Mk. Bco. (21⅓ Mill. Kr.) og betragtet som Kontinentets rigeste Købmand paa hin Tid — og ikke saa „vigtig for de kgl. Finanser", om han ikke havde sat „stor Pris paa" at redde de 11,000 Rbdl. hos den danske Stat, der her var Tale om (Statsgældsdir. 16-21 og 25-26 Juli 1821).

hvad der vedrørte den ny Rigsbank, dens Bankhæftelser, dens Mønt o. s. v., ja selve Hertugdømmernes Forbindelse med Banken, bragte tilsidst Regeringen til at lade Spørgsmaalet om Hertugdømmernes Udskillelse fra Banken tage op til Overvejelse, samtidig med at man forberedte en Oktroj for Banken, der jo havde faaet Løfte om fra Rigs- eller Statsbank at gaa over til at blive Privat- eller Nationalbank. Allerede ved Reskr. af 8 Marts 1815 var der blevet nedsat en Kommitte, bestaaende af Gehejmestatsministrene Moltke og Møsting og Rigsbankens Overdirektør, Malling, der skulde gøre Udkast til en Oktroj. Efter nogle forudgaaende Forhandlinger om Hertugdømmernes Udskillelse, besluttede Kongen, efter Kommitteens Forestilling, ved Resol. af 7 Maj 1816, at der skulde nedsættes en Kommission, der forsamlede sig i Byen Slesvig, under Forsæde af Kanslerne for de to Overretter i Slesvig og Holsten og iøvrigt bestaaende af: Medlemmer af det slesvigholstenske Ridderskab, en Repræsentant for Finanserne, en Repræsentant for Banken, nogle af Hertugtugdømmernes Embedsmænd m. fl., i alt 13 Medlemmer. Kommissionen skulde afgive Betænkning om, „hvorvidt Hertugdømmerne for at sættes ud af al Forbindelse med den nuværende fælles Rigsbank og da at overdrages samtlige Hertugdømmernes Bankhæftelser og en forholdsmæssig Del af de øvrige Bankaktiver kunde derimod overtage, enten begge under et eller hver for sig for sit Vedkommende, alle de dem som nu deltagende i Rigsbanken paaliggende Forpligtelser paa en Maade, der baade stemmer overens med Hertugdømmernes almindelige Tarv og derhos paa det fuldkomneste sikrer den danske Rigsbank i Hensigt til de Forpligtelser, som nu paaligge denne, for saa vidt Hertugdømmerne angaar.“ Meningen med dette Kommissoriums tysk-danske Kancellistil var klar nok den at foretage en ny Deling, saaledes at Hertugdømmerne og Kongeriget gik hver sin Vej med deres Part i Rigsbankens Aktiva og Passiva, men tillige saaledes, at det, der stod i Slutningen af Kommissoriet, i Virkeligheden blev det centrale, nemlig at Rigsbanken intet Tab skulde lide ved Adskillelsen.

Kommissionen arbejdede med ualmindelig Energi og kunde allerede under 29 Juli afgive sin Betænkning. Den udtalte

enstemmig Hertugdømmernes Forpligtelse til at overtage den Del af Bankens Seddel- og Obligationsgæld, der faldt paa Hertugdømmernes Del af Bankhæftelsen, og Forpligtelsen til at overtage en forholdsmæssig Del af Statsgælden, „til hvis Udligning Rigsbanken hovedsagentlig er bestemt“, og det var navnlig fra dette sidste Standpunkt, Hertugdømmernes Indbyggere maatte betragte de Afgifter og Byrder, de vilde have at overtage ved Udskillelsen fra Rigsbanken.

Alt dette var jo skønt nok. Men iøvrigt aander den hele Betænkning fra Ende til anden en saadan Uvilje overfor den kongerigske Bank, dens Hæftelser, Mønt, Sedler og det hele Samarbejde med den, at man næppe paa noget andet Tidspunkt af Slesvigholstenismens Historie skal kunne finde en mere udsprungen separatistisk Blomst. Dertil vare dens reelle Forslag saa umulige, at det er ufatteligt, man har troet, Regeringen eller Banken vilde gaa ind paa dem, hvad dog Kommissionens Præsident, Gehejmekonferensraad Brockdorff — som det fremgaar af et privat Brev fra ham til Kommissionens Sekretær, Feldmann — aabenbart har antaget.

Kommissionens Flertalsbetænkning gik ud paa, at en Udskillelse vilde være heldig baade for Hertugdømmerne og for Kongeriget. Det fremhævedes, at Krediten var sunken ved Forbindelsen, navnlig ved Fordringen om Hæftelsernes Indskrivning, at Bankrenterestancerne havde ophobet sig, og at man, naar man ved Udskillelsen fik Indskrivningen ophævet, og Bankrentens Erlæggelse ordnet bedre end nu, vilde gøre et Skridt, der var til Fordel for begge Parter. I Hertugdømmerne skulde der tillige oprettes et særligt Institut til Renteoppebørsel, som siden kunde omdannes „efter mulig Indførelse af en repræsentativ Forfatning“ til et Landsinstitut og virke heldigt som „landständisch garantirte Bank und Leihanstalt“. Udskillelsen vilde tillige medføre, at man, naar Rigsbanken Intet mere havde at gøre i Hertugdømmerne, kunde blive fri for Beregningen i Rigsbankmønt. Denne var utaalelig i Handel og Vandel, utaalelig overfor de offentlige Oppebørsler, i det Hele ubrugelig, fordi den hidtidige Landsmønt ikke var delt derefter, fordi Rigsbankens Skillemønt ikke var i Omløb, fordi Courantberegningen ogsaa

brugtes i Nabolandene, og endelig fordi „ved al Handel med Udlandet Fordommene mod Udtrykket Rigsbankpenge, som den Fremmede altid anslaar til at være Papirspenge, skabe umiskendelig skadelige Virkninger for Hertugdømmernes Beboere, som endnu stedse pleje at sætte „Banken“ i Forbindelse med Minderne om de trykkende Tab, der vare Følgen af Papirspengene, og om Usikkerheden i alle Formuesforhold“ [1]). I Sandhed en elskværdig Karakteristik!

Selve Afviklingsforslaget var bygget paa det ovenangivne Regnskab pr. 1 April 1816, som var meddelt Kommissionen underhaanden. Forslaget gik ud paa, at efterat der først var sket offentlig Bekendtgørelse om, under hvilke Betingelser det kunde tillades Enhver indtil 1. Febr. 1817 at indbetale sine Bankhæftelser, skulde Afviklingen ske fra denne Dag. Da man jo ikke kunde vide, hvormeget der vilde blive indløst, maatte man gaa ud fra den Størrelse, Hertugdømmernes Bankhæftelser (hvoraf der til Dato var indbetalt et mindre Beløb) havde d. 1. April 1816, nemlig 13,083,000 Rbdl.

Rigsbankdirektionen var gaaet ud fra, at Bankens Aktiver bestod af Bankhæftelser til et Beløb af 30,387,000 Rbdl., Sølvfondet 572,000 Rbdl., foruden Bankbygningen etc. Passiverne vare: Seddelgæld 29,766,000 Rbdl., aarlig Rente 735,000 Rbdl. Regnede man Bankhæftelsesrenten til $6^1/_2$ pCt. aarlig, maatte der paaregnes 11,310,000 Rbdl. Bankhæftelse for at klare den aarlige Rente. Tilbage blev der altsaa 19,077,000 til Seddelgælden, og lagdes hertil de 572,000 Rbdl. for Sølvfondet, fik man 19,649,000 Rbdl. til Dækning af 29,766,000 Rbdl. Seddelgæld, d. v. s., at der paa hvert 100 Rbdl. Bankhæftelse faldt ca. 152 Rbdl. Sedler. Kommissionen gik imidlertid ud fra, at der ved Indbetaling fra Norge m. v. nok kunde paaregnes et saa

---

[1]) „.... bei allem Verkehr mit dem Auslande das Vorurtheil gegen den Ausdruck Reichsbankgeld — unter dem der Ausländer immer Papirgeld argwöhnt — mit nicht zu verkennenden nachtheiligen Wirkungen für die Einwohner der Herzogthümer verbunden ist, die an den Begriff der Bank noch immer die Rückerinnerungen an die drückenden durch Papiergeld hervorgebrachten Verlüste — die Unsicherheit alles Vermögens — zu knüpfen pflegen.“

forøget Aktivabeløb, at der kun behøvedes 140 Rbdl. Sedler til hver 100 Rbdl. Bankhæftelse, uden Hensyn til Sølvfondet m. v. De 13,083,000 Rbdl. Bankhæftelser vilde altsaa svare til 18,316,000 Rbdl. Sedler, men da Kursen for Tiden kunde sættes til omtrent 600, maatte det nævnte Seddelbeløb reduceres til $^1/_3$, naar man vilde have det opgjort i rede Sølv, og heri udgjorde det da 6,106,000 Rbdl. Det var altsaa dette Beløb, Banken skulde have, men, da den ikke kunde faa det paa en Gang, maatte Beløbet forrentes, og det retteste blev derfor at opkræve i alt 6 pCt. deraf, altsaa 366,000 Rbdl. aarlig, hvorved Gælden, med 4 pCt. Rente af det hver Gang resterende Beløb og Resten Afdrag, vilde være ude af Verden i Løbet af 28 Aar. Da der imidlertid ogsaa vilde medgaa noget til Administration, var det det forstandigste at opkræve lige 3 pCt. af Bankhæftelserne (de $13,_1$ Mill.). Man fik derved 393,000 Rbdl. ind, hvoraf 366,000 til Banken og 27,000 til Administration af det Institut, der skulde oprettes. Saaledes vilde Hertugdømmernes Ejendomsbesiddere, i Stedet for at have en Prioritetsgæld til Banken med $6^1/_2$ pCt. aarlig Rente, kunne befri sig for den hele Bankbyrde ved i 28 Aar at betale 3 pCt. i rede Sølv aarlig.

Disse 3 pCt. vilde man ikke lade indskrive i Pantebøgerne som Prioriteter, men de skulde i Konkurstilfælde dog have samme Fortrinsret som Bankhæftelserne, og til Sikkerhed for dem skulde Staten garantere Banken dem og saa selv opkræve dem sammen med Skatterne. Dette sidste var maaske saa meget rimeligere, som man jo saa slet ikke fik med Banken at gøre. Man betalte simpelthen Staten 393,000 Rbdl. aarlig til Statsgældens Formindskelse, det Hovedformaal for Banken, der i Virkeligheden vedkom Hertugdømmerne. Da Skatterne imidlertid derved vilde forøges med det nævnte Beløb, kunde man ønske, at Landskatten blev formindsket med et tilsvarende for i hvert Fald ikke at forøge Realbyrderne; i Stedet derfor kunde der da opkræves en ny indirekte Afgift, omendskønt Hertugdømmernes Forarmelse ogsaa gjorde en saadan Afgift tung at bære, saa at man i og for sig ugærne foreslog den. Kort sagt, de 3 pCt. Rente af Bankhæftelsen skulde konverteres til en indirekte Afgift paa 28 Aars Varighed, naar man da ikke kunde

slippe for den hele Bankhæftelse. — Et saadant Forslag var lige saa sindrigt som dristigt; det beroede paa den Saltomortale, at man gik ud fra en Kurs af 600 og derfor reducerede det Seddelbeløb, man skulde betale, til $^1/_3$. Naar man husker, at Kursen allerede to Aar efter stod under det Halve af, hvad man her var gaaet ud fra, er dette nok til at vise Forslagets Umulighed.

Imidlertid fik Forslaget ikke hele Kommissionens Bifald. Det billigedes i de her nævnte Grundtræk af 9 af de 13 Medlemmer, medens de øvrige, hvoriblandt Finansernes Repræsentant (Kommitteret i Rentekammeret Meyer, Adjunkt ved det filosofiske Fakultet i Kiel), antog, at der overhovedet ikke burde finde nogen egentlig Udskillelse Sted. Man skulde holde sig til Patentet af 30 Juli 1813, andrage paa en separat Administration og paa, at Bankhæftelsen maatte blive opkrævet med Halvdelen af den fastsatte Rente, men i rede Sølv i Stedet for at den nu erlagdes efter S. V. 375, hvad der for Tiden, da Kursen stod adskilligt højere, var en betydelig Lettelse. Denne Halvdel af Bankrenten, erlagt i rede Sølv, skulde da betales saa længe det viste sig nødvendigt; thi traf man Bestemmelse nu, maatte man gaa ud fra en given Kurs, men da Ingen kendte Kursens Skæbne, kunde man heller ikke vide, hvilken af Parterne der herved kom til at lide Gevinst eller Tab. Af de 9 Medlemmer, der underskreve Hovedbetænkningen, vilde de 5 ridderskabelige Votanter ikke overgive Opkrævningen m. v. til Staten, for ikke at udsætte sig for at gaa Glip af det „slesvigholstenske Nationalinstitut“, der i saa Fald let kunde komme til at mangle en naturlig Basis[1]). Men af den hele Kommitte vilde ikke mindre end 8, hvoriblandt atter de 5 Ridderskabsvotanter (samt Overpræsident Blücher) overhovedet ikke have Sagen afgjort, før samtlige Grundejere („Interessenter“) vare raadspurgte. Den under 29 Juli afgivne Betænkning indsendtes imidlertid af

---

[1]) I det ovenfor omtalte Privatbrev til Feldmann ($^{14}/_7$ 1816) skriver Brockdorff, at han for sit Vedkommende ikke tror paa Nytten af en Banks Oprettelse, naar man ikke var sikker paa at kunne give den tilstrækkeligt Rygstød, „det vilde være en Fejltagelse at tro, at man ved en saadan Plan kan hidføre en Stænderforfatning.“

Brockdorff med en Skrivelse, hvori han kortelig imødegik de Vota, der enten vare fremsatte af Mindretallet, eller som han iøvrigt var en Modstander af. Han mente, at der for Banken ingen Risiko vilde være ved Hovedforslaget, thi da Kursen i Øjeblikket stod over 600, vilde Banken endog nu tjene derved, og dette kunde da bøde paa, om der senere blev Tab. Men skulde Seddelkursen bedre sig særdeles, vare naturligvis Hertugdømmerne vel slupne forholdsvis billigt ved at gaa ud fra en Kurs paa 600, men da blev ogsaa Bankens Stilling i og for sig saa gunstig, at den ad den Vej vilde faa Erstatning for sit Tab. At raadspørge Grundejerne vilde være en lige saa unødvendig Fremgangsmaade — da der ved Forslaget vistes dem en Begunstigelse — som en farlig Vej at komme ind paa. Alt i alt indstillede han derfor det af Kommissionens store Flertal underskrevne Forslag til Vedtagelse.

Allerede godt en Maaned efter (14 Septbr.) afgav Rigsbankens Direktion sin Betænkning, hvis Imødegaaelser og Kontraforslag det imidlertid ingen Interesse har at komme ind paa, da de første jo ligge lige for Haanden, og de sidste hovedsagentlig bero paa den ovenfor meddelte Opgørelse, hvorefter hver 100 Rbdl. Bankhæftelse maatte indløses med 152 Rbdl. N. V. Da de to Betænkninger gik saa vidt fra hinanden som vel muligt, lagdes Sagen foreløbig hen. Men samtidig med Udstedelsen af aabent Brev af 6 April 1818 sendtes den paany til de to Overretters Betænkning. Baade den slesvigske og den holstenske Overret udtalte sig for Adskillelsen og navnlig den sidste betragtede Fordelen derved som utvivlsom. Dens Motivering var, at da den danske Bank havde som Hovedopgave at gøre sine Sedler indløselige, var det ogsaa rimeligt, at den arbejdede uafhængig af Hertugdømmerne, saa meget mere som den forskellige Ordning af Bankbyrden, navnlig Statens Overtagelse af de $^5/_6$ af Kongerigets Land-Bankhæftelser, havde gjort Forholdet uensartet, og endelig fordi man i Hertugdømmerne vilde anse det for stridende imod en Nationalbanks Begreb, at Repræsentanterne ikke blot ikke valgtes af Interessenterne, men endog væsentlig bestod af Personer, ukendte med Hertugdømmernes økonomiske Forhold. Man fraraadede imidlertid Oprettelsen af

en selvstændig Bank i Hertugdømmerne, da denne formentlig kun burde grundes ad frivillig Vej, fri for al landsherrelig Indflydelse, og det tilføjedes, at „det maaske ogsaa kunde være betænkeligt at bringe samtlige Grundejere i begge Hertugdømmerne i en saa snæver, lettelig følgerig Forbindelse med hinanden“. Denne sidste Ytring var unægtelig loyal nok — næsten som var det en ridderlig Advarsel fra Rettens Præsident, Brockdorff, der samtidig var Kongens højt stillede og højt betroede Embedsmand, Landsherrens loyale Undersaat, og fuldblods Slesvigholstener —, men iøvrigt aandede Betænkningen jo samme skærende Afvisning overfor den danske Bank, som i 1816 var fremkommen fra Kommissionen, for hvilken Brockdorff ogsaa stod i Spidsen. Man fastslog paany, at den danske Bank hovedsagentlig havde med sine Sedler at gøre, hvad der ikke kom Hertugdømmerne ved, og at hvad man kunde bruge i Danmark, en Bank med indsat Repræsentantskab og under landsherrelig Indflydelse, det kunde man ikke bruge i Hertugdømmerne. Det slhl. Kancelli tiltraadte Forslaget om Udskillelsen ved sin Fremsendelse af Betænkningen d. 15 Maj, og under s. D. resolverede Kongen, at Udskillelsen skulde foregaa, dog saaledes, at de Grundejere, der vilde forblive under den danske Bank, skulde have Ret dertil, og at tre af den tidligere Kommissions Medlemmer, nemlig Brockdorff, Landfoged Heinzelmann og Meyer, skulde tiltræde Oktrojkommissionen, hvorefter denne skulde fremlægge endeligt Forslag om Udskillelsesbetingelserne[1]).

Hvordan denne Kommission er naaet til det Forslag, der nu blev Lov, kan ikke siges. Dens Protokoller ere meget kortfattede, indeholde den Udtalelse (i Mødet 21 Maj 1818), at „da Kongen paa det bestemteste havde erklæret sin Vilje derhen, at Separation imellem Hertugdømmerne og den nationale Bank skal ske, saa kunde man straks skride til dette Hovedspørgsmaal i Sagen“ — hvoraf det ses, at Kongens udtalte Vilje har været endelig afgørende overfor enhver Tvivl (saaledes var jo f. Eks.

---

[1]) Den her nævnte Oktrojkommission var ikke den samme som den, der nedsattes i 1815, men var en i 1818, efter Udstedelse af aabent Brev af 6 April om Rigsbankens Overgang til Nationalbank, nedsat Kommission til Udarbejdelse af en Oktroj for Nationalbanken.

Meyer en Modstander af Udskillelsen) —, men nogen detaljeret Beregning som Grundlag for de senere Lovbestemmelser findes ikke. Sagen om Hertugdømmernes Udskillelse førtes nu ud i Livet. Det gik der som saa ofte i Administrationssager. Hastværk nogle Maaneder, saa lang Tids Dvale og saa igen Hastværk; og i senere Tider mente man, at baade Patentet om Udskillelsen og Bankoktrojen — hvilke to indgribende Love for det økonomiske Liv herhjemme udkom paa samme Dag — bare Præget af en vis Overilelse og af Ønsket om at faa en Ende paa Sagen og faa dem færdige samtidig. Paa begge var der arbejdet stødvis i 3 Aar, men det sidste og afgørende Arbejde skete under et stærkt Pres. Et mere ligeligt Tempo havde aabenbart været at foretrække[1]).

Patentet af 4 Juli 1818 angaaende „Ophævelsen af den Forbindelse, hvori Slesvig og Holsten for nærværende Tid staa med den hidtilværende Rigsbank“ bestemte, at Grundejerne i Hertugdømmerne, naar deres Bankhæftelse beløb sig til mindst

---

[1]) Den hele ovenfor meddelte Fremstilling om Forhandlingerne angaaende Hertugdømmernes Udskillelse fra Banken er bygget paa de omfattende Aktstykker til denne Sag i Rigsarkivet. — 20 Aar efter Bankoktrojens Udstedelse skrev A. S. Ørsted, at han var bleven tilkaldt i sin Tid til uofficielt at medvirke ved Bankoktrojens Redaktion; han stod saaledes udenfor Realitetsbehandlingen, bl. a. ogsaa af Spørgsmaalet om Finansernes Forhold til den ny Bank, og det saa meget mere som han var „aldeles fremmed for Alt, hvad der vedkom Maaden, hvorpaa dennes [Bankens] Forhold til Hertugdømmerne skulde ordnes. Tiden tillod heller ikke noget Studium heraf eller vidtløftige Diskussioner. Overalt bar hele Oktrojen flere Spor af den særdeles korte Tid, hvori den blev udarbejdet, lige som vel ogsaa i Forbindelse dermed de meget forskellige Synspunkter, de Mænd bragte med sig, hvoraf Kommissionen bestod, have medvirket til, at visse Punkter ikke bleve bragte til en nøjagtig Bestemmelse. Da det ved det aabne Brev af 6 April 1818 var befalet, at Rigsbankens Overgang til Nationalbank skulde gaa for sig d. 1 Aug., var det nødvendigt, at saavel Oktrojen som Reglementet [og Patentet om Hertugdømmernes Udskillelse] maatte inden den Tid være udarbejdet og sanktioneret, hvilket og blev opnaaet.“ Jfr. Anhang til K. T. (Kollegial-Tidende) Nr. 2 for 1838, Pg. 14—15. — I et Brev til Collin af $^{28}/_{6}$ 1836 siger Ørsted lejlighedsvis: „Ulykken var, at den Tid Alt skulde være saa hedt og fedt for Banken, at Zeuthen, Warberg og P. Møller under Kaas' Præsidium galdt Alt, og de, som ej vare af den ortodokse Mening, bleve holdte ude af Oktrojkommissionen“ (Collinske Brevsamling).

100 Rbdl., eller de vilde tilskyde det manglende, kunde vedblive at være Interessenter i Banken. De kunde endvidere straks sætte sig ud af Forbindelse med Banken ved for hver 100 Rbdl. Bankhæftelse at betale 112½ Rbdl. N. V., eller i kongelige eller Bankobligationer, lydende paa Sølv eller S. V., at betale saa meget, at Renten deraf blev lig med 4½ pCt. af deres Bankhæftelse. Hvad enten de vilde forblive som Interessenter i Banken eller straks udtræde, skulde de give Meddelelse derom inden 31 Jan. 1819. De, som ikke havde givet en saadan Meddelelse, havde aarlig at betale 6 pCt. rede Sølv af deres Bankhæftelse, „saa længe indtil paa denne Maade den paa dem faldende Del af Bankens Seddel- og Obligationsgæld er fuldt ud betalt", hvorom der vilde ske nærmere Bekendtgørelse. Disse 6 pCt. skulde indgaa til et Institut i Altona med Navn af „Bankinstitut til Afgørelse af den slesvigholstenske Bankhæftelse". Institutet skulde, med Fradrag af Administrationsomkostninger, anvende de indkommende Beløb, i første Række til, hvad der var fastsat som aarligt Afdrag til Nationalbanken paa Seddel- og Obligationsgælden, og dernæst til videre Formindskelse af Gælden, paa den for Hertugdømmerne heldigste Maade.

Institutet skulde begynde sin Virksomhed i Februar 1819 og styres af to Direktører, udnævnte af Nationalbanken, medens Hertugdømmernes Overretter skulde udnævne en Kommitteret, der skulde føre Opsyn med Institutet uden dog at have Stemmeret i Bestyrelsesmøderne. Revision og Decision var hos Banken, der tillige for de 6 pCt. beholdt sin Sikkerhedsret i de faste Ejendomme, men dog saaledes, at Bankhæftelsesprotokollationen bortfaldt.

Det var kun den sidste Række af Bestemmelser, om Forpligtelsen for dem, der først efterhaanden udløstes fra Forholdet til Banken, der fik videre Betydning, thi kun en Hæftelseskapital paa 573,000 Rbdl. forblev under Banken, medens en Kapital paa 925,000 Rbdl. udløstes straks, og 11,712,000 Rbdl. (efter den endelige Regulering, der forandrede de oprindelige Beløb lidt) gik ind under Altonaer-Institutet. At Banken ikke kunde fastholde sit tidligere Forslag om Indbetaling af ca. 150 Rbdl. N. V. pr. 100 Rbdl. Bankhæftelse, laa i Sagens Natur; thi da man i hvert

Fald kunde udbetale sin Bankhæftelse i rede Sølv, og da Kursen paa Patentets Tid stod henad 250, var det endda kun en forholdsvis ringe Begunstigelse at skulle give 112½ (hvilken Kurs iøvrigt var den gældende Aaret efter), eller, hvad der vistnok efter Obligationernes Pris omtrent svarede dertil, 100 Rbdl. 4½ pCt.'s Obligationer S. V. pr. 100 Rbdl. Bankhæftelse. Imidlertid ere disse Beløb næppe fastsatte ad den her angivne Vej, men ved en samlet Opgørelse af Bankens Aktiva og Passiva, svarende til den, der foretoges i 1816. Da imidlertid Detaljerne i den foretagne Beregning mangle, kan det ikke oplyses, hvorledes man naaede til de her nævnte Udløsningssummer, saa lidt som til Bestemmelsen om de 6 pCt. aarlig.

Under Institutet i Altona kom der altsaa til at henhøre en Bankhæftelseskapital af 11,7 Mill. Rbdl. Efter Fradrag af de Bankhæftelsesbeløb, der saavel for Danmark som for Hertugdømmerne hidtil vare fuldt indløste, udgjorde Bankhæftelsernes samlede Beløb den 1 Febr. 1819:

Danmark	17,251,412	Rbdl.
Interessenter i Hertugdømmerne.....	573,058	—
Tilsammen...	17,824,470	Rbdl.
Bankhæftelser under Institutet i Altona...	11,712,169	—
Ialt...	29,536,639	Rbdl.

Bankens Aktiva og Passiva fordeltes nu mellem Nationalbanken og Altonaer-Institutet efter Forholdet 1782 til 1171, altsaa svarende til den Bankhæftelseskapital, hver af dem havde under sig. Selve Opgørelsen gav atter Anledning til vidtløftige Forhandlinger, i det der bl. a. var Spørgsmaal om de augustenborgske og oldenborgske Godsers Hæftelsespligt, dernæst om, hvorvidt Banken var pligtig til at medregne i det Seddelbeløb, hvis Indløsning paalaa den, 908,000 Rbdl., som i sin Tid vare indleverede til Rigsbanken af Finanserne, endelig om Beregning af Restancerne m. m. Efter at der var bekendtgjort en Reguleringsakt af August 1821, og en Opgørelse havde fundet Sted i August 1824, fik denne sidste endelig Approbation ved kgl. Resolution af 9 Maj 1834.

Bortset fra Bestemmelsen om Institutets Andel i Bankens Aktiva (Sølvfondet etc.), hvilken likvideredes med Institutets Restancer til Banken for de 3 første Aar af dets Virksomhed — saaledes at disse Restancer, naar de kom ind fra Grundejerne, stilledes til Institutets Raadighed — vare Hovedpunkterne i den endelige Opgørelse følgende: Af Bankens samlede Seddelgæld skulde der paahvile Altonaer-Institutet 11,888,000 Rbdl., og af den samlede Obligationsgæld og Gæld til Finanserne 5,1 Mill. Rbdl.; i begge Tilfælde var man gaaet ud fra Status 1 Febr. 1819 og fra det ovennævnte Forhold mellem Bankhæftelserne. Det bestemtes dernæst, at efter at Institutet aarlig havde betalt, hvad der paalaa det i Henseende til Rente og Afbetaling af Obligationsgælden, og efter Fradrag af Administrationsomkostningerne, skulde $^5/_6$ af Restbeløbet benyttes til Indløsning af Sedler. Sidstnævnte Indløsningssum fastsattes med et bestemt afrundet Beløb, først 330,000, senere 318,000 Rbdl., idet det var en Fordel for Institutet, jo mindre det var pligtigt at anvende til Indløsning af Sedler, da disse vare rentefri Gæld. Hvad der blev tilovers efter Udredelsen af samtlige her nævnte Poster skulde anvendes til Fremme af Afviklingen, hvor Formaalet selvfølgelig gik ud paa i første Række at betale den Obligationsgæld, der bar højest Rente.

Klagerne over Patentet af 4 Juli 1818 og den deraf følgende Ordning begyndte tidlig og endte sent. Fra det slesvigholstenske Ridderskab og fra Godsejerne indløb Protest under 6 Novbr. 1818, altsaa kun faa Maaneder efter Patentets Udstedelse, i hvilken man bittert beklagede, at Præclusivfristen til 31 Jan. 1819 var saa kort, at Hertugdømmernes Beboere ikke havde haft Tid nok til at overveje, om de vilde forblive under Nationalbanken eller ikke. Man satte Protesten i Forbindelse med en Klage over, at saa vigtige Forholdsregler vare tagne, og at Afgørelsen var foregreben paa en Tid, da man havde Ret til at vente Indførelse af en Forfatning. — Da den økonomisk-politiske Bevævægelse fra Ridderskabets og Herremændenes Side i Begyndelsen af 20erne foreløbig var bleven standset (jfr. ndfr.), havde man ingen anden Maade at vise sin Modstand paa end den passive, at lade Restancerne ophobe sig. Men da Bevægelsen fik nyt

Liv i 30erne, begyndte ogsaa Klagerne med fornyet Kraft. Fra den slesvigske Stænderforsamling indsendtes der i 1836 et Andragende om, at Afviklingen mellem Banken og Institutet maatte foretages saaledes, som om alle Bankhæftelsesrestancerne lige siden 1813 vare indgaaede; man kunde da henholde sig til Restanterne for de manglende Beløb. Man skulde ikke lade de Betalende vente, fordi en Del af Grundejerne ikke havde betalt. I 1838 fremsatte Konferensraad Donner et Andragende i den holstenske Stænderforsamling om en Revision af Reguleringsakten. Efter Indstilling af det nedsatte Udvalg udtalte man Ønsket om en Kommission, bestaaende af 3 Medlemmer, der ikke maatte være beskæftigede i Statens eller Bankens Tjeneste, og som skulde have fuldstændig Adgang baade til Bankens og Institutets Bøger og derefter gøre Indstilling om Resultatet af sin Undersøgelse. Man henviste til, at man allerede i 1836 forgæves havde anmodet om, at der maatte adjungeres Institutets Direktion 3 Repræsentanter, udnævnte af de Bankpligtige. Man udtalte sin Mistillid til Institutets Ledelse, dette Institut, der kun var at betragte som et Kontor for Nationalbanken, som udnævnte dets Direktører. Disse røgtede sikkert deres Hverv til Bankens Tilfredshed, men de Tab, de havde paaført Hertugdømmerne, havde deres Principal, Nationalbanken, at erstatte. Ja, man beskyldte endog direkte Nationalbankdirektionen for i sin Tid ved Opgørelsen at have lagt vitterlig falske Data til Grund med Hensyn til Restancerne, hvorved Hertugdømmerne vare blevne bedragne, og Nationalbanken havde tjent.

Den kgl. Kommissær i Stænderforsamlingen havde allerede imødegaaet Klagens enkelte Punkter, og da Sagen naaede Nationalbankdirektionen, afviste denne skarpt og harmfuldt de fremkomne Insinuationer, udtalte, at Tilsynet med Institutet havde været hos en af Overretterne og senere af den slesvigholstenske Regering udnævnt Delegeret, at Institutet havde haft sin selvstændige Virkekreds og ikke været nogen Filial af Nationalbanken, og at endelig Tanken om en særlig slesvigholstensk Bank i sin Tid var bleven misbilliget af selve Hertugdømmernes Overretter. Direktionen gjorde gældende, at Opgørelsen med Institutet havde gennemgaaet Stadier nok og var bleven drøftet

tilstrækkeligt, og at man ved at tage Sagen op paany ikke vilde komme til noget nyt Resultat, men kun skabe Usikkerhed og Mistillid til alle Sider. Ved Resolution af 6 Juli 1840 afslog Kongen Forsamlingens Andragende om fornyet Revision.

Men Klagerne fortsattes, og i 1844 fremkom den slesvigske Stænderforsamling med det store Klageskrift over Rigets hele Penge-, Bank- og Skatteforvaltning, som Hertugdømmerne havde lidt under, og udtalte særlig med Hensyn til Nationalbanken, at da man havde udstedt Patentet af 4 Juli 1818, havde det ikke for Alvor været Meningen at beholde Hertugdømmernes Grundejere i Banken. Hvis man havde ønsket dette, vilde der i Reglementet for Nationalbankbestyrelsen dog være taget noget Hensyn til, at ogsaa Hertugdømmerne skulde repræsenteres, men derom var der ingen Tanke. Ja, hele Sagen behandledes paa hin Tid gennem det danske Kancelli, ingen af Hertugdømmernes Repræsentanter fik et Ord med i Laget, og selve Patentet udstedtes i en saadan Hast og med saa kort Frist, at Hertugdømmernes Beboere ikke fik Tid til grundig Overvejelse og derfor nødvendigvis maatte udsondre sig fra en Bank, der skulde have det hidtil højst uheldige danske Seddelsystem under sin Forvaltning, og som skulde bestyres af ubekendte, fjærntboende Mænd — „af ingen Landsmænd".

For ret at forstaa den Form, Forbitrelsen mod Patentet af 1818 senere fik, maa man huske Nationalbankens Medbør i de følgende Decennier, der, som vi ville faa at se, ikke mindst skyldtes Regeringens store Begunstigelser. Uviljen over det Forløb, Sagen fik, hvor Hertugdømmerne kun bleve ydende overfor Banken og ingensomhelst Andel fik i den senere Gevinst, var saa almindelig, at den selv i Kredse, der maatte betragtes som virkelig loyale og kongetro, affødte den bitreste Kritik over de Lovbestemmelser og Opgørelsesakter, ved hvilke Altonaer-Institutet var blevet udskilt fra Nationalbanken[1]).

---

[1]) Et Bevis paa, hvor langt Forbitrelsen over det Forløb, Sagen havde faaet, kunde føre, er den ovenfor nævnte Anklage-Petition fra den holstenske Stænderforsamling, sat i Scene af en Mand som Donner, der i mangfoldige Aar havde været Kongens Tillidsmand i Finanssager og var ca. 60 Aar gammel, da han tog Sæde i Itzehoer-Forsamlingen. Det fortælles,

Man kan sige om hele denne Udskillelsessag, som vi sagde det om Skatten af 1802 og om selve Bankhæftelsespaalæget, at der paa intet Punkt har været Tale om at ville gøre Hertugdømmerne Uret. Men Forholdene vendte sig imod os; selv det, der blev til Lykke for den danske Stat, Bank- og Pengevæsenets Stabilisering, maatte give det Skinnet af, at vi havde forurettet Hertugdømmerne. De Begunstigelser, der fra Statens Side bleve Banken til Del, bleve unægtelig efter Udskillelsen Særfordele for Kongeriget. Og ikke alene at man fra det Offentliges Side, i sin Iver for at komme Banken til Hjælp, utvivlsomt er gaaet for vidt (jvfr. ndf.). Men selv om man vilde gaa ud fra, at Staten var bleven nødt til at træffe den skete Ordning overfor Nationalbanken, for at forebygge nye Kalamiteter paa Pengevæsenets Omraade, saa kan man dog ikke uden videre henvise til, at hvis Hertugdømmerne lede noget Tab herved, maatte det blive deres egen Sag, da de jo frivilligt havde udskilt sig fra Banken. Thi det maa erindres, at Kommissionen af 1816 i sin Hovedbetænkning vel krævede en Udskillelse, men kun paa Betingelse af, at Hertugdømmerne i 28 Aar skulde betale 3 pCt. aarlig af deres Bankhæftelse, og at Majoriteten af Hovedbetænkningens Underskrivere endda ønskede, at Sagen skulde forelægges Bankinteressenterne i Hertugdømmerne til Afstemning. Da ingen af Delene skete — men det stik modsatte —, kan man fornuftigvis ikke paaberaabe sig, at Hertugdømmerne bleve hørte;

---

at Regeringen en Gang i Midten af Trediverne gik hans Pengeinteresser for nær, og at han derfor optraadte noget irriteret overfor den (Museum 1891, II. Pg. 167), men dette har næppe haft noget at gøre med Bankandragendet af 1838. I et privat Brev til Mösting, dat. Itzehoe $^{22}/_{12}$ 1838, beder han denne udtale for Kongen, at han (Donner) kun har handlet af Pligt. Han er overbevist om Opgørelsesaktens fejle Forudsætning og urigtige Resultat — „ob sie abgeändert worden wird, lasse ich dahingestellt, auf jedem Falle ist die Sache mit der heute aufgelösten Ständenversammlung auch für mich beendigt." Men han udbeder sig fremdeles Majestætens Bevaagenhed, „ich bin nicht allein sein getreuer Underthan, sondern meine Liebe und höchste Verehrung für den König sind persönlich". (Se Aktstykkerne til Sagen ang. Hertugdømmerne og Banken i Rigsarkivet. Til disse henvises ogsaa med Hensyn til den øvrige Fremstilling i Teksten, endvidere til de paagældende Bind af de forskellige Stænderforsamlingers Forhandlinger og endelig til det slesvigh. Ridderskabs „Sammlung der wichtigsten Actenstücke". Kiel 1819.)

selv den kgl. Kommissions Vota toges der intet Hensyn til, og hverken Interessenterne i Almindelighed eller Ridderskabskorpset fik nogetsomhelst med Sagen at gøre. At man i sidste Øjeblik hørte Overretterne, havde Lidet at betyde, da Alt kom an paa Udskillelsesbetingelserne, og disse ikke forelaa til Retternes Drøftelse, og da Sagen endelig skulde afgøres, vare Brockdorff og Heinzelmann de eneste udenfor Centraladministrationen, der tilkaldtes til Oktrojkommitteen, som iøvrigt bestod af Danske, som dernæst fremsendte sin Indstilling gennem det danske Kancelli, og som ovenikøbet arbejdede under det Pres, at Kongen vilde have Udskillelsen bragt i Orden.

De kongerigske Autoriteter havde saaledes selv taget det fulde Ansvar paa sig for det udstedte Patent. Yderligere lod man Nationalbanken indsætte Direktørerne ved det nyoprettede Institut, og paa Grund af de langvarige Opgørelsesforhandlinger offentliggjorde Institutet først i Slutningen af 20erne en hel Aarrække Regnskaber, medens Patentet forudsatte aarlig Regnskabsaflæggelse. Ogsaa herved tog man et betydeligt Ansvar paa sig og gav Anledning til Angreb, der i og for sig ikke synes beføjede eller i hvert Fald ikke have drejet sig om Ting af væsentlig Betydning. Endelig vare selve Bestemmelserne om Nationalbankens Bestyrelse — Bestemmelser, der offentliggjordes samtidig med Patentet — ganske vist af en saadan Art, at man allerede derigennem næsten tvang Hertugdømmernes Interessenter ud af Forbindelsen med Banken. I hvert Fald gav man dem for kort Frist til at tage Beslutning derom, og Udskillelsesbetingelserne vare ret tunge og maatte i Aarenes Løb forekomme Hertugdømmerne rent ud uretfærdige, saaledes som Nationalbankens Forhold kom til at udvikle sig.

Ses Hertugdømmernes Bankbyrde i Forbindelse med samtlige de øvrige Realbyrder, ere Grundejerne, som allerede ovenfor udviklet, sikkert ikke komne tilkort, og lige saa lidt er dette Tilfældet, naar man vil foretage en Opgørelse af det hele Skattesystem for Kongerigets og for Hertugdømmernes Vedkommende, hvad vi i anden Sammenhæng skulle paavise. Men ses Sagen ene som Bankspørgsmaal, da er det sikkert, at i de 27 Aar, Altonaer-Institutet virkede, bare Danmarks Landboere kun 1 pCt.,

Hertugdømmerne 6 pCt. Rente af deres respektive Bankhæftelser. Dernæst kan det godtgøres — hvad ganske vist intet Menneske kunde vide i Forvejen — at de, der udtraadte af Forbindelsen med Banken, allerede i Kraft af selve Udtrædelsen bleve adskilligt uheldigere stillede end de, der vare vedblevne at være Aktionærer.

De Bankpligtige under Altonaer-Institutet betalte 6 pCt. rede Sølv aarlig, Nationalbankinteressenterne — hvor vi bortse fra de danske Landboere — $6^1/_2$ pCt. efter den officielle Kurs, hvad der i Reglen kunde sættes lidt lavere end rede Sølv, saa at Beløbene for saa vidt kunne sættes lige. Men samme Aar, 1845, Bankinstitutets Bidragydere kunde ophøre med at betale deres Renter, begyndte Nationalbanken at give Udbytte, og hvis det gennemsnitlige Udbytte var over $6^1/_2$ pCt., vilde altsaa Nationalbankinteressenterne fremtidig faa en Fordel, som Hertugdømmernes Grundbesiddere mistede. At denne Fordel kom tilstede, viser sig i, at Nationalbankens Udbytte til Dato har været gennemsnitlig over $7^1/_3$ pCt. Men i Praksis laa Sagen endda anderledes og langt mere gunstig for Nationalbankinteressenterne. Af de oprindelige 33 Mill. Rbdl. Bankhæftelser var før 1819 indfriet ca. $3^1/_2$ Mill., og efter den Tid blev det mere og mere almindeligt at indfri Hæftelserne for at undgaa at betale $6^1/_2$ pCt. Ved Indfrielsen fik man den for Hæftelsen udstedte Panteobligation cederet, og enten beholdt man da Obligationen selv, eller man fik den med Lethed transporteret til anden Mand mod en Rente af 4 pCt., idet Vedkommende jo fik den finest mulige Prioritet; Bankhæftelsesrenten blev derved i Virkeligheden nedsat fra $6^1/_2$ til 4 pCt. Selvfølgelig foretoges denne Transaktion mere af Kyndige end af Ukyndige, men Altonaer-Institutets Bankpligtige kunde jo overhovedet ikke foretage den. Og denne Fremgangsmaade blev stedse almindeligere mellem Nationalbankens Interessenter. Bankhæftelserne paalagdes 1813 og udgjorde da for Købstadbygninger og Bygninger paa Landet i Danmark $3{,}_9$ Mill. Rbdl., deraf var der 20 Aar efter kun $0{,}_9$ Mill. Rbdl. tilbage, de 3 Mill. vare indfriede; efterhaanden indfriedes selvfølgelig samtlige Bankhæftelser. Den Mand, der i 1845 gav 4 pCt. og fik 7, havde altsaa Aar om Aar 3 pCt. i Nettoudbytte. Stillet paa Spidsen, er Forholdet dette, at saavel den, der indfriede sin

Bankhæftelse paa 100 Rbdl. i Aaret 1818, som den, der aarlig betalte 6 pCt. af den (som Interessent i Altonaerinstitutet), i Aaret 1845 — med Rentes Rente beregnet til 4 pCt. — havde afset et Beløb af ialt omkring 290 Rbdl., men sidstnævnte fik derefter Intet, medens førstnævnte fra da af fik aarligt Udbytte og eventuelt vil faa de 100 Rbdl. (foruden et Plus) tilbagebetalt.

Ganske vist havde jo ogsaa Hertugdømmernes Grundbesiddere haft Ret til at indløse deres Hæftelser i 1818, ligesom paa den anden Side Størstedelen af Kongerigets Grundbesiddere først i Aarenes Løb fik deres Bankhæftelser konverterede til 4 pCt. Men den nysanførte Sammenstilling angiver den Retning, Udviklingen faktisk tog, og som tidligt faldt i Øjnene. Allerede 10 Aar før Bankinstitutet ophørte med sin Virksomhed, havde Nationalbanken Vind i Sejlene, og Aar for Aar blev det Tab, man havde lidt ved ikke at blive under Banken, klarere. Man glemte da, at man oprindelig selv havde agiteret for at blive fri for enhver Forbindelse med Banken, at Muligheden for, at det var gaaet Banken uheldigt, ogsaa havde været tilstede, og at der i saa Fald intet Udbytte vilde have været at fordele — hvorved Kongerigets Interessenter vilde være blevne langt uheldigere stillede end Hertugdømmernes —, at hvis Altonaer-Institutets Interessenter vare forblevne under Nationalbanken, var der, ved den saa meget større Aktiekapital, sikkert ogsaa blevet et ringere Udbytte, og at endelig Banken, selv om Hertugdømmerne vilde se bort fra, at den ved sin Virksomhed havde skabt Danmark et saa vel funderet Pengevæsen som i noget Land i Verden, havde vist sig sine Forpligtelser voksen overfor den store Obligationsbyrde, der var bleven paalagt den, og som under alle Omstændigheder fuldt saa meget vedkom Hertugdømmerne som Kongeriget. Man saa eller vilde kun se Sagen saaledes, at man forfordeltes ved Bankbyrdens Paalæggelse, var bleven overrumplet ved Udskillelsen, og at derefter Nationalbanken, forsynet med Monopol og med Begunstigelser paa hele Landets Bekostning, ledet af en kongerigsk Styrelse og Repræsentation, var bleven en Udbytningsanstalt for Kongerigets Aktionærer, medens Gildet betaltes af de Udenforstaaende, i første Række Hertugdømmerne. Hinc illæ lacrymæ!

FJERDE KAPITEL.

Nationalbanken.

Efter at Oktrojkommissionen havde været nedsat i tre Aar, fra Marts 1815, fremkom som Resultat af dens og Regeringens Overvejelser under 6 April 1818 det kgl. aabne Brev om Rigsbankens Omdannelse til en Nationalbank. Ifølge dette skulde Rigsbanken fra 1 Aug. 1818 gaa over til at blive en Nationalbank under et Interessentskabs Bestyrelse. Interessenter i Banken bleve de, hvis Hæftelser til Banken — „uden at medregne de $^5/_6$ i Jorder og Tiender, hvis Renter godtgøres Yderne af Finanserne“ — beløb sig til 100 Rbdl. eller derover, eller som vilde sammenlægge flere mindre Hæftelser eller supplere en enkelt Hæftelse op til 100 Rbdl.; endelig saadanne, der ved den Subskription, Banken skulde aabne, tegnede frivilligt Indskud paa mindst 100 Rbdl. (Subskriptionen paa denne Aktietegning aabnedes ved Plakat af 21 Maj 1818 og stod aaben indtil 4 Septbr., men bragte kun et Udbytte af 30,000 Rbdl.). Nationalbanken skulde overtage alle Rigsbankens Aktiva og Passiva, og den skulde medvirke til, at Sølv blev Landets eneste lovbefalede Numerær; Forslag herom skulde Banken fremsætte i det seneste, naar Massen af de nuværende Sedler var gaaet ned til 20 Mill. Rbdl. — en Bestemmelse, der imidlertid ikke gentoges i Bankoktrojen, og derfor senere af Bankbestyrelsen ansaaes for uforbindende for Banken. Det paalagdes Banken at anvende de $^5/_6$ Renter af Bankhæftelsen paa Jorder og Tiender i Danmark, som vare kompenserede Yderne i deres Statsskatter og som altsaa Staten erlagde, til Rigsbanksedlernes Inddragelse og

Tilintetgørelse. „Naar alle nu kurserende Rigsbanksedler ere inddragne, falde de $^5/_6$ af Hæftelsesrenten tilbage til de kgl. Finanser". De øvrige Bankhæftelser tillige med de øvrige Aktiva skulde være Nationalbankens Fond og anvendes til dens Tarv og Udbytte.

Det aabne Brev indeholdt endvidere det tidligere omtalte Paabud om, at nye kontraktmæssige Forpligtelser kun maatte sluttes i Sølv, nemlig enten i rede Sølv eller i Sedler „efter en Kurs, der kvartaliter skal sættes af en bestandig Kommitte", hvilken skulde bestaa af to Kollegiemedlemmer, en Nationalbankdirektør og et Medlem af Børskursnoteringskommitteen. Denne Kurs blev den saakaldte „Kvartalskurs".

Endelig fastsatte det aabne Brev, at Nationalbankens Bestyrelse skulde bestaa af 15 Repræsentanter, „der forestille hele Interessentskabet". Første Gang vilde Kongen, gennem Kancelliet, blandt Interessenterne beskikke et vist Antal Valgkommitterede for de forskellige Provinser til at udvælge Repræsentanterne. Senere skulde disse supplere sig selv. Repræsentantskabet havde at vælge 4 Direktører, hvorimod Kongen selv vilde beskikke den femte. Baade Repræsentanterne og Direktørerne skulde være Interessenter i Banken og bosatte i København eller saa nær ved denne Stad, at de altid, om nødvendigt, kunde være nærværende (i Oktrojen nærmere bestemt ved: ikke udenfor Sjælland). Nogle af de Repræsentanter, der nu vilde blive valgte, skulde tiltræde en Kommission, Kongen vilde nedsætte af sagkyndige Mænd til Udarbejdelse af Oktroj og Reglement for Nationalbanken.

Af de Bestemmelser, det aabne Brev indeholder, er Ordningen af Bankens Bestyrelse ikke den mindst ejendommelige. Den „nationale" Banks Repræsentantskab, der skulde „forestille hele Interessentskabet", valgtes første Gang af en Gruppe kongevalgte Kommitterede og skulde senere supplere sig selv. Dette gav, som allerede omtalt, senere i Tiden Hertugdømmerne god Grund til at erklære, at det fri Valg, der ved Patent af 4 Juli stilledes dem til at træde ind under Nationalbanken eller udløse sig derfra, enten ikke var alvorlig ment eller meningsløst; thi man maatte vide, at de aldrig vilde eller kunde forene det med

deres Begreber om en fri Bank, at dens Bestyrelse første Gang saa at sige indsattes af Kongen og senere i en evig Kæde vedblev at fornyes ud fra den samme Kreds af kongevalgte Mænd, uden at man nogensinde adspurgte Interessenterne, og ikke med deres Begreber om en Bank, der ogsaa skulde varetage Hertugdømmernes Interesser, at man ovenikøbet skulde udtage de Valgkommitterede, der skulde vælge de første Repræsentanter, udelukkende blandt Kongerigets Interessenter (hvad Tilfældet blev), og fremfor alt at baade Repræsentanterne og Direktørerne stedse skulde være Københavnere eller bosatte paa Sjælland. Men selv bortset fra Hertugdømmerne var jo Valgformen højst ejendommelig. Med Hensyn til Bestemmelsen om Bestyrelsens Domicil foreslog den Kommission, der skulde udarbejde selve Oktrojen, den Forandring, at der skulde vælges ekstraordinære Repræsentanter for de forskellige Stifter, for at disse kunde træde til ved særlige Lejligheder, hvor store Landeinteresser stode paa Spil, eller særlige Provinsinteresser vare i Forgrunden; men dette afsloges[1]). Afslaget var sikkert uheldigt. Megen Misstemning kunde være undgaaet i Aarenes Løb — f. Eks. overfor Filialspørgsmaalet og, helt ned til vor Tid, overfor Bankens almindelige Administration — hvis man havde sørget for, at Landets forskellige Provinser ikke havde den Grund til Klage, at de end ikke kunde komme til Orde, og at baade Diskussion og Beslutning var overladt Sjællands Repræsentanter og blandt disse naturligvis hovedsagentlig de københavnske Købmænd samt de af Repræsentantskabet valgte Direktører.

Det besynderligste i Valgbestemmelserne var dog selve Valgmetoden. Det kgl. aabne Brev af 30 Juli 1813, der havde udtalt, at Rigsbanken skulde gaa over til at blive „privat under et nationalt Interessentskab og sættes under dettes Forvaltning og Bestyrelse“, skete ikke Fyldest ved den Valgform, der nu paaoktrojeredes Interessenterne. Denne Modsigelse mellem de to kgl. aabne Breve blev ogsaa senere stærkt betonet, navnlig i 30erne under Tolvmillionsagen og under Debatten om Tidspunktet for Sedlernes Indløselighed m. v. Store Interesser for Banken

---

[1]) Resolution af 14/6 1818 paa Oktrojkommissionens Indstilling.

stode paa Spil, men de Krav, der den Gang stilledes om, at Interessenterne direkte eller indirekte skulde faa Lejlighed til at udtale deres Mening, førte til Intet. Hvad der i 1818 har talt imod et Repræsentantskab, der valgtes af Interessenterne, har vel for det første været, at den Art Valg hele Landet over smagte af Konstitutionalisme, og den vilde man paa intetsomhelst Punkt have noget at gøre med. Men der lod sig unægtelig ogsaa tilføje gode Grunde, hentede fra Sagen selv. Nationalbanken var ikke blot et almindeligt Pengeinstitut, det var en Bank med det Formaal at genoprejse Landets Pengevæsen og at afbetale betydelige Gældsposter paa hele Statens Vegne. Til den ene Side blev Banken ingen Statsbank, thi naar undtages, at Kongen første Gang valgte de Kommitterede, og at Staten fik et vist øverste Tilsyn med Banken, vilde jo, saa længe Banken bestod, Valget af Repræsentantskab og Bestyrelse være ganske ude af Regeringens Hænder. Paa den anden Side stod der saa overordentlige Interesser paa Spil ved Bankens Ledelse, at man vel kunde være betænkelig ved at prisgive disse til en Bestyrelse, der var afhængig af Aktionærerne og let kunde komme ind paa i første Række at røgte sine Vælgeres Tarv. Hovedsagen var ikke, at Aktionærerne, som oprindelig vare rene Skatteydere og først senere delvis omskabtes til Interessenter med Løfte om Udbytte, skulde faa det mest mulige ud af Banken. Hovedsagen var, at Banken opfyldte sine almene Formaal, og disse kunde let kompromitteres, naar Banken skulde ledes fra aarlige Generalforsamlinger under vekslende Indflydelse af vekslende Storaktionærer. Selv Uafhængigheden af Staten kunde til Tider blive mere tvivlsom end under den nu valgte Form, hvor hverken Repræsentanter eller Direktion havde nogen rimelig Grund til at fravige deres edelige Tilsagn om, at styre Banken i Overensstemmelse med Oktrojen og udelukkende at have det almene Vel for Øje. Det er imidlertid overflødigt nutildags at gøre opmærksom paa, at selv om man ansaa en Frygt som den her omtalte for begrundet, maatte man med lidt god Vilje have kunnet finde en Valgmaade med saadanne Garantier, enten ved livsvarige Valg, ved delvise Kongevalg eller paa anden Maade, at man ikke havde behøvet at ofre den

hele Valgfrihed og skabe den abnorme Valgkorporation, Nationalbankrepræsentantskabet udgør, saa længe Oktrojen varer.

Et vigtigt Punkt i det aabne Brev var ogsaa, at Staten hverken tildelte Landboerne eller sig selv Interessentret, og dermed Ret til Udbytte, for de $^5/_6$ af Landhæftelsernes Vedkommende. Man har forsvaret dette med, at man ikke kunde give Grundejerne denne Ret, fordi de jo ikke bare Byrderne, ikke Staten, fordi Banken kun skulde have de $^5/_6$ af Hæftelsesrenten, indtil de cirkulerende Sedler vare indløste, saaledes at der kun blev Tale om et foreløbig aarligt Tilskud, der ikke kunde give nogen Ejendomsret i Banken. Imidlertid maa det huskes, at det, der var Tale om, var en Ydelse af over $^1/_3$ af hele Bankens ordinære Indtægt, som skulde betales i en meget betydelig Del af den hele Oktrojperiode. At det kun var en Rente, havde Intet at sige, Bankhæftelsen var paalagt som en Rente; der var ingen Forpligtelse til at indbetale Kapitalen — dette skete kun, fordi man stod sig derved — og dog havde enhver Renteyder Ret til Udbytte. Men selvfølgelig kunde det ikke give samme Ret at betale Rente f. Eks. i 30 Aar som vedblivende at betale Rente eller som at afgive Kapitalen. Dog helt at se bort fra de $12,_6$ Mill. Rbdl. Bankhæftelse, som Staten overtog, var der ingen Grund til. Det førstnævnte Standpunkt, at man ikke kunde give Landboerne Aktieret for de Penge, de ikke betalte, lyder endel rimeligere. Alligevel vilde det, naar Staten ikke gjorde Fordring paa Udbytte, have været forsvarligt at give Landboerne Del i Udbyttet. En Landejendomsbesidder, der i 1813 betalte 6 Rbdl. i Skat og ifølge Fd. af 5 Januar desuden skulde betale 6 Rbdl. i Bankhæftelsesrente, fik i samme Aar de 5 af de sidstnævnte 6 fradragne i Skatten, saa at han for Fremtiden kun kom til at betale 7 Rbdl. i alt. Men ifølge Statens senere Udtalelser overfor Hertugdømmernes Stænder svarede disse 7 Rbdl. ganske til, hvad en Landejendomsbesidder i Hertugdømmerne betalte, inclusive den fulde Bankhæftelse. Byrden for ligestillede Besiddere var begge Steder 7 Rbdl., men Ejendomsbesiddere i Hertugdømmerne, der forbleve under Banken, havde jo Ret til Udbytte; altsaa kunde Staten have ladet den danske Ejendomsbesidder betale 6 Rbdl. til Banken og 1 Rbdl.

til Staten, saa længe de 5/6 overhovedet skulde betales, og ladet ham tilflyde fuldt Udbytte for den ene Rbdl., delvist for de 5 af de 6, han betalte Banken. Ja, naar man gik ud fra, at de 7 Rbdl., Landejendomsbesidderen betalte — og som han jo vedblev at betale, selv da Banken ophørte at faa sine 5/6 af Bankhæftelsen, idet Staten fra da af selv beholdt disse 5/6 — svarede til, hvad andre Grundejere betalte incl. Bankhæftelsen, skulde han i Virkeligheden have haft samme Ret som disse til fuldt og stedsevarende Bankudbytte, saaledes at dette fordeltes ligelig til Alle. Thi, som alt sagt, den hele Bankbyrde var af den Art Skatter, som Staten senere satte visse Fordele i Forbindelse med; hvorfor da ulige Fordele for lige store Skatteydelser? Da imidlertid dette Udbytte nærmest vilde være blevet et Vederlag for, at Landboernes Skatter ikke vare blevne nedsatte, og da Forholdene formede sig saaledes, at Landboerne kun fik 1/6 Bankhæftelse i nye Skatter, medens Staten bar de øvrige 5/6 — hvorfor ogsaa den almindelige Opfattelse var og blev, at de danske Landboere simpelthen fik et Afslag af 5/6 i deres Bankbyrde, medens den nys anførte Betragtning er knyttet til Regeringens literært-politiske Indlæg i 40erne overfor Hertugdømmernes Klager over dette Fradrag — maatte Staten praktisk staa som den rette Aktieejer.

Naar den renoncerede derpaa, var det et Led i Kæden af de mange Begunstigelser, hvormed den støttede Nationalbanken. Men man oversaa her, at det ikke var Banken som saadan, men de tilbageblivende Aktionærer, man begunstigede. Bruttoudbyttet var fra 1845 blevet ganske det samme. Maaske havde der da været noget mindre Jobberi, og Aktiekapitalen var ikke stegen saa stærkt, men Banken trængte jo paa hin Tid ikke heller til denne Kapital. Og at Staten ingen Aktieret skulde betinge sig, fordi Banken derved var bleven for meget „statslig“, vilde kun være en Betragtning, som der havde været Mening i, hvis Aktionærerne havde faaet Indflydelse paa Bankens Bestyrelse, men dette blev jo netop ikke Tilfældet. Der findes vanskeligt noget Synspunkt, fra hvilket det ikke maa siges, at Staten ved det aabne Brev og Oktrojen af 1818 har foræret Nationalbankens

Aktionærer et ret betydeligt aarligt Ekstraudbytte paa hele Samfundets Bekostning[1]).

Nationalbankens Oktroj af 4 Juli 1818 gav bindende Tilsagn om, at ingen Befaling fra Kongen eller hans Efterfølgere nogensinde middelbart eller umiddelbart skulde indvirke paa Bankens Styrelse, der kun skulde være bunden ved Bankens Oktroj og Reglement. Oktrojen satte som Bankens Formaal først og fremmest at virke for et sikkert Pengevæsen i Landet, dernæst at forrente og afdrage Obligationsgælden, endelig ved Udlaan og Diskontering at fremme Pengeomløbet til Lettelse for Produktion og Handel, samt ved Foliers Aabning og Depositers Modtagelse at holde betroede Midler i sikkert Gemme, saaledes at Vedkommende til alle Tider kunde have fri Raadighed derover. Oktrojen nævner de Aktiva, der stode Banken til Raadighed til Fyldestgørelse af dens Øjemed, deriblandt ogsaa de $^5/_6$ Hæftelsesrenter for Jorder og Tiender i Danmark „saa længe indtil alle nu

---

[1]) Nogen nøjagtig Opgørelse af Statens Gave til Bankens Aktionærer er ikke mulig, da de senere Overenskomster, ved Banklaanet af 1820 og i Tolvmillionsagen i 1838, komplicere Beregningen i høj Grad, ligesom det ogsaa bliver noget af en Skønssag, hvorledes man vil kapitalisere Statens Bidrag. Men hvad enten man foretager sin Beregning ud fra, hvad Staten faktisk betalte Banken fra 1818—38 og 1838—76 (bortset fra hvad Staten betalte for Udgifterne ved Laanet af 1820), eller hvad Staten i Aaret 1818 maatte gaa ud fra, at den vil komme til at betale; og hvad enten man, uden Hensyn til Rentes Rente, vilde forudsætte, at det hele fra 1818—76 betalte Beløb var udredet i lige saa store Rater efter som før 1838, og da udregne, hvormeget den derved udkomne Aarrække udgør af de 90 Aar, eller man vil fordele Beløbet paa alle 90 Aar og da undersøge, hvilken Kapital det svarer til, regnet efter $6^1/_2$ pCt Rente, saa naaer man til, at af de ca. 25 Mill. Kroner Bankhæftelse, af hvilke Staten betalte Renter, maatte mindst 9 Mill. Kr. betragtes som berettigede til Aktieudbytte. Derved vilde Nationalbankens Udbytte, der nu fordeles paa en Aktiekapital af 27 Mill. Kr., blive at fordele paa 36 Mill., det vil sige, at det gennemsnitlige Aktieudbytte var blevet halvsjette (i Stedet for nu $7^1/_3$) pCt., hvilke ogsaa Staten havde nydt godt af, saaledes at Staten siden 1845 havde haft en gennemsnitlig Aarsindtægt af mindst $^1/_2$ Mill. Kr., som den nu er gaaet Glip af. Beløbet var vel endda blevet større, fordi man kan gaa ud fra, at hvis Staten havde haft Aktieret, havde man ikke haft saa travlt med „Suppleringerne“, saa at Aktiekapitalen ikke havde naaet de nuværende 27 Mill. Nogen eventuel Andel i Aktiekapitalen vilde der selvfølgelig ikke kunne have været Tale om, men vel i Bankens Formue ud over denne.

kurserende Rigsbanksedler derved kan blive inddragne". Bankhæftelserne kunde indbetales i rede Sølv eller i Sedler efter Kvartalskurs. For Bankhæftelserne kunde Staten fordre udstedt Panteobligationer, men ogsaa Hæftelsesejerne kunde fordre saadanne, saaledes at Banken, naar Ejendomsbesidderen indfriede Hæftelsen, paa dennes Forlangende skulde „formeligen cedere Obligationen", saaledes at Ejeren eller den, han transporterede Obligationen til, beholdt den med samme reelle Rettigheder, hvormed Banken ejede den. Som Aktiehavere indtraadte Bankinteressenterne, altsaa, foruden de frivillige Subskribenter, Bygningsejere i By og Land samt Jord- og Tiendeejere i Danmark for den Sjettedel af Hæftelsen, der vedblev at hvile paa dem. (For Hertugdømmernes Vedkommende reguleredes jo Forholdet ved det Patent, der udstedtes samme Dag som Oktrojen.) Særlige Bestemmelser bleve trufne for saadanne Jord- og Tiendeejere, der alt havde indbetalt deres fulde Bankhæftelse, altsaa ogsaa de $^5/_6$, og disse fik Adgang til Beløbets Tilbagebetaling eller fuld Aktieret. (Det Beløb, denne Bestemmelse drejede sig om, var 378,000 Rbdl.) Nationalbankens Forpligtelser med Hensyn til Seddel- og Obligationsgælden bleve de samme som Rigsbankens, dog med Undtagelse af, at den i Rigsbankens Fundats af 5 Jan. 1813 indeholdte eventuelle Forpligtelse til Statsgældens Afbetaling hævedes. Det hele fremtidige Overskud — ogsaa ud over de ved aabent Brev af 30 Juli 1813 Aktionærerne forbeholdte 4 pCt. — blev altsaa Bankens og dens Interessenters. Til Gengæld fik Nationalbanken kun Ret til de $^5/_6$ af Landhæftelserne, indtil Sedlerne vare indløste, medens Rigsbanken havde haft fuld Ret over dem; men Hovedsagen var, at Banken mistede sin Karakter som Statsgældsafbetalingsinstitut. Forpligtelserne med Hensyn til Sedlernes Indløsning ordnedes saaledes, at saa længe Rigsbankens Sedler stode under pari, skulde Banken foruden Renten af de $^5/_6$ af Hæftelserne anvende sit hele Overskud til Indløsning; naar Kursen naaede pari, skulde derimod kun Renten af de $^5/_6$ af Hæftelserne anvendes paa denne Maade, men ogsaa da skulde Overskudet benyttes til Pengevæsenets Stabilisering ved Tilvejebringelsen af et Sølvfond m. v. for at gøre Sedlerne ombyttelige

mod Sølv paa Anfordring. Naar imidlertid „den Tid kommer, da rede Sølv og Bankens Sedler, som paa Anfordring veksles med Sølv, blive de eneste gængse og lovbestemte Betalingsmidler i Landet“, vilde Kongen bestemme, i hvilket Forhold den i Omløb værende Seddelmasse skulde staa til Valuta, saaledes at Veksling paa Anfordring kunde være sikret. Først naar dette Øjemed var opnaaet, kunde Banken give Udbytte.

Oktrojen indeholdt endvidere Bestemmelser om Bankens Laanefond og øvrige egentlige Bankvirksomhed, dernæst om Bankens Bestyrelse, der skulde sammensættes som i det aabne Brev bestemt, dog med den Tilføjelse, at Statens Justitsminister med sine øvrige Embeder stedse skulde forene Embedet som kgl. Bankkommissær, der „som saadan staar Bankbestyrelsen ved Siden“. Oktrojen fastsatte nærmere saavel Repræsentanternes som Direktørernes og Bankkommissærens Virksomhedsomraade. Bankkommissæren fik Ret til overfor Handlinger af Direktionen, der efter hans Anskuelse maatte stride mod Oktrojen eller Reglementet, og hvor han ikke kunde faa Repræsentantskabet paa sin Side, at indanke Sagen for Højesteret. Endelig indeholdt Oktrojen Bestemmelser „om de særlige Friheder og Benaadninger, som forundes Banken“. I første Række at den skulde være „det eneste i Danmark berettigede Institut til repræsentative Betalingsmidlers Udgivelse“, saaledes, „at der ikke, saa længe denne Oktroj er gældende, skal fra Statens Side blive udgivet eller tilstedt at udgives noget repræsentativt Betalingsmiddel“. Med Hensyn til de øvrige Begunstigelser, Stempelfrihed, Sikring mod Skattepaalæg, mod Arrest i de Banken betroede Midler, særlig Regres overfor Bankens Debitorer etc., maa henvises til Oktrojen. Dennes Varighed er sat til 90 Aar. Oktrojkommissionen havde foreslaaet 60, men ved kgl. Resolution af 14 Juni 1818 forlængedes Aaremaalet til 90. Til Bankoktrojen knyttedes et „Reglement“ af 27 Juli 1818 indeholdende „speciellere Bestemmelser om Bankens Virksomhed“. — Den 1 Aug. 1818 skulde Nationalbanken i København ifølge Oktrojen træde i Virksomhed, og Bankaaret har fra da af stedse været fra hvert Aars 1 August til det følgende Aars 31 Juli.

Da Nationalbanken 1 Aug. 1818 overtog Rigsbankens Aktiva og Passiva, udgjorde disse:

Aktiva:	Rbdl.
Bankhæftelser i Danmark	17,291,000
— i Hertugdømmerne	13,230,000
Tilsammen...	30,521,000
Sølvværdi	1,831,000
Sedler	3,859,000
Obligationer	192,000
Passiva:	
Obligationsgæld	7,238,000
Gæld til Finansernes Reservefond	6,608,000
Tilsammen...	13,846,000
Seddelgæld	31,106,000

Nogen Opsummering henholdsvis af Aktiva og Passiva giver ingen Mening, dels fordi Sedlerne først maatte beregnes efter den antagne Kurs, dels og navnlig fordi Seddelgælden var rentefri Gæld og altsaa ikke kan sammenlægges med Obligationsgælden. Det ovenstaaende Regnskab blev imidlertid af væsentlig Betydning i Nationalbankens Historie, eftersom det var det, der lagdes til Grund ved Afgørelsen af Finansernes senere Strid med Banken. Det er derfor Skade, at det ikke giver fuld Besked. Direktionen anførte under den nævnte Strid, at Seddelgælden maatte ansættes til 1/4 à 1/2 Mill. mere, end her er opført, og at Aktivaopgørelsen af Sølv og Sedler, der baade omfattede de for indløste Hæftelser indkomne Beløb og udestaaende Fordringer, forsaavidt var 1 Mill. for stor, som der i Aarenes Løb gik et saadant Beløb tabt paa de i 1818 udestaaende Krav[1]). Paa den anden Side nævner Regnskabet ikke Bankrenterestancebeløbene, der dog spillede en betydelig Rolle paa hin Tid.

Restancerne havde navnlig et meget stort Omfang i Hertugdømmerne; de vare ganske vist ogsaa ret omfattende i Kongeriget, men kom her ind efterhaanden uden at give Anledning til Statens Indgriben, saa de forsaavidt frembyde mindre Interesse. Ridderskabet og Godsejerne i Hertugdømmerne erklærede, at det var Bankhæftelserne, der ødelagde Landet.

---

[1]) Jvfr. K. T., Anhang til 1837, Nr. 17 Pg. 92 og Anhang til 1838, Nr. 16 Pg. 35.

Allerede den i 1816 nedsatte Kommission angaaende Hertugdømmernes Udskilning fra Banken anslog deres Restancer paa hin Tid til 3 Mill. Rbdl. N. V. Dette Beløb udgjorde, efter S. V. Kursen 375, 1,6 Mill. Rbdl. Sølv, det vil sige henved to Aars Rente af de tre, Bankhæftelserne til da havde eksisteret. Efterhaanden kom dog en Del af Beløbene ind, men endnu i 1820 udgjorde Bankhæftelsesrestancerne for Tiden indtil 1 Febr. 1819: 1,533,000 Rbdl. Sølv. Restancernes Ophobning fortsattes ogsaa overfor Altonaer-Institutet, og Regeringen imødekom nu Restanterne ved at bestemme, at hvad der resterede for 1819, skulde betales i 1820 sammen med Renterne for dette Aar, men hvad der resterede fra før 1819, skulde betales med $^1/_7$ aarlig i Aarene 1821—27 [1]). Ogsaa dette forslog imidlertid kun Lidet, og der var endog Planer fremme om at anvende $1^1/_2$ pCt. af de 6 pCt., der aarlig skulde indbetales til Bankinstitutet, til Udligning af Restancerne, og til Gengæld lade Afgiften vare saa meget længere [2]). Efter at Regeringen havde indhentet Erklæring fra Kanslerne for Hertugdømmernes to Overretter om den bedste Maade at faa Sagen ordnet paa, endte det med, at der for de endnu resterende Bankrenter for Tidsrummet 1813—18 gaves følgende Lempelser ved Pl. af 10 Jan. 1823: Samtlige Restancer skulde overtages af Statskassen, der paa Forhaand udbetalte dem til Nationalbanken og derefter opkrævede dem hos Debitorerne sammen med de øvrige kgl. Skatter og Afgifter; Debitorerne skulde erlægge Restancerne til Staten med 5 pCt. aarlig af Beløbet i de første 3 Aar og derefter med 10 pCt. aarlig, indtil fuld Betaling var ydet (Alt uden Rente). De adelige og andre Landejendomsbesiddere, som af deres Selvejere eller Arvefæstere havde oppebaaret Bankrenterne uden at aflevere dem (!), fik kun Del i Begunstigelsen, naar de „paa Samvittighed“ angave, hvad de havde modtaget af saadanne Bankrenter, og naar de da straks efter en vis kort Frist indbetalte dem.

---

[1]) Statsgældsdir. 20-25 Maj 1820, Anordning $^6/_2$ 1821. [2]) Brev fra Tronfølgeren, Prins Christian Frederik, til Finansminister Møsting af $^{17}/_{12}$ 1822. Han fremsatte ogsaa et andet Forslag, om hvilket han udtaler, at „Fordelen herved vilde ikke blot være reel, men være en Opinionssag for ganske at faa Ordet „Bank“ og „Bankhæftelse“ ud af Betydning i Hertugdømmerne.“ (Møstingske Papirer, Rigsarkivet).

Ved denne Ordning bleve altsaa de af Hertugdømmernes Grundejere, der vare under Bankinstitutet, frigjorte fra alt Forhold til Nationalbanken. Plakaten indeholdt forskellige Ændringer i det af Kanslerne indsendte Udkast; bl. a. havde disse foreslaaet, at de Ejere, der først efter 5 Jan. 1813 havde købt Ejendomme i Hertugdømmerne, ikke skulde nyde godt af Udsættelsen, da de jo vidste, hvad de gik ind til, men dette modsatte Møsting sig, da det vilde indeholde „en Dadel af denne alt i Forvejen ikke godt optagne Forordning [af 5 Jan.], som om navnlig den var Aarsag til Landets nuværende Forlegenhed". Restancerne fra før 1818 indgik nu efterhaanden, og ligeledes nedbragtes i Tidens Løb Restancerne til Institutet, saaledes at Nationalbankens Direktion, rigtignok først i 1840, overfor Stænderforsamlingens Klager kunde henvise til, at de af den indsatte Direktører for Institutet havde bestyret dette saa godt, at der nu i alt kun resterede af Bankrenterne 150,000 Rbdl., en meget beskeden Sum overfor 20ernes uhyre Beløb[1]).

Af Nationalbankhæftelsernes Beløb 1. Aug. 1818 udgik, som vi have set, i Aaret 1819 11,7 Mill. Rbdl., der henlagdes under Institutet i Altona, samtidig med, at der paa disse kom til at hvile en forholdsmæssig Del af Bankens Aktiva og Passiva. Af det øvrige Bankhæftelsesbeløb udgjorde de 5/6 Bankhæftelser af Jorder og Tiender i Kongeriget 12,6 Mill., der skulde bære Sedlernes Inddragelse. Selve Seddelmassen udgjorde, med Fradrag af, hvad Banken ejede af Sedler, ca. 27 1/2 Mill. Rbdl., et Beløb, der vel fjærner sig langt fra tidligere Tiders Seddeloversvømmelser og nu ogsaa turde paaregnes aarlig at ville blive ned-

---

[1]) Forestilling fra slhl. Kancelli af 6/7 1840. — Ang. Pl. 10/1 1823: Statsgældsdir. 6-10 Januar 1823. Det oplystes her, at Restancerne 1813—18 for Hertugdømmerne havde udgjort 957,000 Rbdl. Sølv, hvoraf Staten havde 717,000, Nationalbanken 240,000 tilgode. Staten havde jo nemlig for de 5 første Bankaar (Rigsbankens) Ret til Bankoverskudet. Dette var dels blevet betalt forskudsvis af Banken, under Forventning om Restancernes Indgaaen, dels skyldtes det endnu Staten mod Anvisning paa Restancerne. Hele dette overordentlig indviklede Forhold simplificerede ikke Bankens Regnskab de første Aar og gjorde ikke de vigtige Lovforslag, der byggedes derpaa, mere egnede til at gøres til Genstand for vidtrækkende statsretlige og fiskale Disputer.

bragt, men som dog var meget for stort for Omsætningen og ved Forandring i Konjunkturerne let kunde medføre stærke Kurssvingninger. Overfor den virkelige Kurs, Børskursen, stod nu den ved aabent Brev af 6. April bestemte Kvartalskurs, hvis Fastsættelse ifølge Bekendtg. af 30 Juli 1818 skulde ske den 20. i hvert Kvartals sidste Maaned for det følgende Kvartal, efter Gennemsnittet af de fire nærmest foregaaende Børsnoteringer. Kvartalskursen skulde være delelig med $12^1/_2$, og baade derved og ved, at den galdt for et helt Kvartal, blev den naturligvis et noget ukorrekt Udtryk for den virkelige Kurs, om end ikke til at sammenligne i Urigtighed med den stabile, officielle S. V. Kurs af 375, der var bleven paaoktrojeret Tidsrummet 1813—18. Vi have ovenfor set, at Børskursen i den anden Halvdel af 1818 stod noget over 250, og at den stod endnu gunstigere i den første Halvdel af 1819, hvor den endog nærmede sig pari. Fra August 1818 til April 1819 var Kvartalskursen 250, i 2det og 3dje Kvartal af 1819 var den ansat til 200, altsaa pari, en Ansættelse, der fremkom, dels i Kraft af, at det jo hver Gang var det foregaaende Kvartals Kurs, der lagdes til Grund, dels fordi en Børskurs paa 212 gav en Kvartalskurs paa 200, da man af Kvotienten bortkastede, hvad der ikke var fuldt $12^1/_2$. Denne Forskel mellem den virkelige og den officielle Kurs var selvfølgelig ikke uden Betydning, navnlig da en stor Mængde offentlige og andre Ind- og Udbetalinger, der tidligere vare fastsatte i rede Sølv, nu kunde erlægges i „Sølv", hvorved forstodes enten rede Sølv eller Sedler efter Kvartalskursen; men særlig grelt blev Forholdet netop i Aaret 1819, i hvis tredje Kvartal den officielle Kurs var pari, medens Børskursen i September naaede 279, og i hvis fjerde Kvartal den officielle Kurs var $262^1/_2$, medens Børskursen i December naaede 315[1]).

Punktuelt at angive Aarsagerne til den alvorlige Kursforværring 1819 er ikke let. Landbrugskrisen var i fuld Gang,

---

[1]) Fra 1825 bestemtes det iøvrigt, for i Fremtiden at undgaa for store Forskelligheder mellem den officielle Kurs og Børskursen, at naar Kursen var under 250, skulde Kvartalskursen sættes til et Beløb, deleligt med $6^1/_4$. Maalestokken blev altsaa gjort finere (Pl. $^{20}/_1$ 1825).

Udførslen aftagende, den Misvækst rundt om i Europa, der i de foregaaende Aar havde bragt den danske Produkthandel betydelig Fordel, ophørt. Overfor den gunstige Stemning, Nationalbankoktrojen og Ordningen med Hertugdømmerne havde fremkaldt paa Københavns Børs, kom der nu ogsaa en naturlig Reaktion, der udbyttedes af Spekulanterne. Alt dette bidrog til Kursfaldet, og nu kunde altsaa forsaavidt Debitorerne Landet over være glade, som det jo saa ud til, at de atter kunde slippe billig fra deres Renter og Afbetalinger. Men i Landets ledende Kredse gjorde Kursfaldet et meget nedslaaende Indtryk. Det viste, at man endnu stadig var prisgiven Tilfældigheder, der i Løbet af et halvt Aar kunde forringe det lovlige Betalingsmiddel med indtil 50 pCt. af dets Værdi, og det gav Udsigt til nye, store Forstyrrelser baade i det offentlige og private Liv, naar Kursen nu maaske igen bedredes for atter at forværres osv. At gøre Sedlerne indløselige var man endnu langt fra i Stand til. Men man kunde ved Laan søge fra Udlandet at hidkalde det Sølv, som ikke vilde komme ad den naturlige Omsætnings. den gunstige Handelsballances Vej, og man kunde søge at nedbringe den for store Seddelmasse, der, saa længe Sedlerne vare uindløselige, tidligere eller senere udsatte Kursen for store Forstyrrelser. Man var i det aabne Brev af 6. April 1818 gaaet ud fra, at Omsætningen højst havde Brug for 20 Mill. Rbdl. Sedler, henad et saadant Beløb maatte da Seddelmassen søges reduceret til, og var dette opnaaet, maatte man modvirke de Kurssvingninger, Spekulationen fremkaldte, og som dog kun kunde være af ringere Omfang, ved passende Modforholdsregler.

Spørgsmaalet om Laan i Udlandet, en Sag, der stod i Forbindelse med hele Statens øvrige finansielle og økonomiske Politik paa hin Tid, skulle vi omtale senere. For Bankens Virksomhed var det Fremskyndelsen af Sedlernes Inddragning, der blev den nærmest liggende Opgave, og denne Opgaves Løsning blev en meget betydningsfuld Begivenhed i Bankens Historie.

Planerne om Seddelinddragningens Fremme drejede sig stedse om et og samme Hovedpunkt, at tilbyde Publikum Obligationer mod Indlevering af Sedler, som man da kunde tilintetgøre og derved for stedse unddrage Cirkulationen. Det var et praktisk

og et let Middel, men det var tillige et dyrt Middel; thi dels ombyttede man en rentefri Gæld med en rentebærende, dels maatte Betingelserne være gunstige, da Spørgsmaalet jo kun kom frem i bevægede Kurstider, og Publikum da, hvis det frygtede yderligere Kursforværring, let paany kunde begynde at faa Mistillid til det hele Pengevæsen og dermed ogsaa til Bankinstitutet, men, hvis det ventede Kursforbedring, kunde haabe at tjene ved at beholde Sedlerne selv. I begge Tilfælde vilde det have sine Indlaan i Sedler godt betalt.

Allerede i Rigsbankens Tid havde man været inde paa at lokke Sedlerne ekstraordinært til Banken; man vilde dels tillade, at Bankhæftelserne maatte indfries, istedetfor med rede Sølv, med 50 pCt. mere i Sedler (paa en Tid, hvor Seddelkursen var 2 à 3 Gange pari), dels udstede Bankobligationer for Indlaan af Sedler. Men Forslaget herom realiseredes ikke. Da nu Seddelkursen i Slutningen af 1819 begyndte sine Svingninger, kom Forslagene frem paany. Projekterne var mangfoldige. Den kgl. Bankkommissær forelagde Nationalbanken fire forskellige. Blandt disse blev det Forslag, der var indgivet af Schønheyder, tidligere Rigsbankdirektør, nu Højesteretsassessor, prøvet af en Kommission af Finansdeputerede. Det gik ud paa, at der skulde indbydes til Seddelindlaan til et Beløb af 10 Mill. Rbdl. mod Obligationer, der bare 5 à 6 pCt. Rente. De 5 Mill. Rbdl. skulde tilintetgøres, de øvrige benyttes til Regulering af Kursen. Forretningen skulde foregaa enten gennem Finanserne eller gennem Banken, men i hvert Fald saaledes, at Staten bar Omkostningerne, hvortil Renten af de $^5/_6$ Hæftelser skulde anvendes, indtil Renter og Afdrag af Obligationerne vare betalte. Medens Møsting helst vilde have Sagen lagt udelukkende i Statens Hænder, ansaa Kommissionen det for betænkeligt direkte at inddrage Staten i Seddelcirkulationssagen, som jo netop udtrykkelig var et Nationalbankanliggende, og hvor man maatte huske, at om Banken end ikke havde haft „noget udmærket Held“ i sin Virksomhed, saa var den jo kun et Aar gammel, og der var ingen Grund til at vise den Mistillid. Efter at samtlige Forslag derpaa, ifølge kgl. Resol. af 7. Jan. 1820, vare overgivne til Bankens Bestyrelse og her vare blevne underkastede

alle Vedkommendes Prøvelse, enedes Banken og Staten om en Ordning, der fandt sit Udtryk i kgl. aabent Brev og Bekendtgørelse af 4. Febr. 1820.

Ifølge Bekendtgørelsen indbød Nationalbanken til Indlaan i Sedler paa de Vilkaar, at den vilde modtage Sedler efter deres Paalydende mod Udstedelse af 5 pCts. Obligationer paa det samme Beløb i rede Sølv. Regnet efter en Seddelkurs af 300, gav dette altsaa $7^1/_2$ pCt. aarlig Rente; efter Kursen ved Laanets Slutning, 260, blev Renten $6^1/_2$ pCt. Obligationerne vare opsigelige fra Bankens, uopsigelige fra Kreditors Side; Afdragene skulde ske ved Lodtrækning med et af Bankens Bestyrelse aarlig bestemt Beløb.

Det kgl. aabne Brev, der som Tillæg til Oktrojen bemyndigede Banken til denne Transaktion, tilsagde den samtidig, at alle Udgifter herved, navnlig de aarlige Renter og Afdrag, skulde afholdes af de $^5/_6$ Bankhæftelsesrenter, som Staten ydede, saaledes at kun, hvad der derefter aarlig blev tilovers af disse, gik til Seddelinddragning, men at dog de $^5/_6$ vedblivende skulde ydes i hele det Omfang, som ved Oktrojen var bestemt. Banken skulde altsaa have de 820,000 Rbdl. aarlig (de $^5/_6$ Bankhæftelsesrenter) ganske saaledes som i 1818 var forudsat, men desuden saa længe, indtil Udgifterne (Renter etc.) ved Laanet af 1820 vare dækkede. Medens dernæst Oktrojen havde fastsat, at Banken, indtil Sedlerne stode i pari, skulde anvende ikke blot Renterne af de $^5/_6$, men ogsaa hele sit øvrige Overskud til Seddelindløsning, tillodes det nu at anvende hele Aarsoverskudet efter Bankens eget Tykke og, naar Kursen var 212 eller derunder, ogsaa at anvende den Del af Renterne af de $^5/_6$, som ikke medgik til Obligationslaanene, til Bankens Tarv, efter Bestyrelsens Skøn, og altsaa ikke til Seddelindløsning.

Hvad Banken mistede ved denne Ordning, var at Seddelinddragningen forsinkedes, eftersom en Del af de 820,000 Rbdl., som vare beregnede til denne, nu gik til Forrentning m. v., og dermed forsinkedes jo ligeledes det Tidspunkt, da Aktionærerne kunde faa Udbytte. Imidlertid stod det ogsaa omvendt i Bankens Haand at fremskynde Inddragningen ved at følge den oprindelige Oktrojbestemmelse og anvende sit hele Overskud

dertil. Hvad den derimod vandt, var den overordentlig betydningsfulde Indrømmelse med Hensyn til Seddelinddragningen, hvorved den fik langt friere Hænder end før til Afbetaling paa de rentebærende Obligationer og til egentlig Bankvirksomhed.

Naar man stolede paa Bankens Bestyrelse, var den store Frihed, der gaves den, vistnok i og for sig forstandig. Banken var jo selv interesseret i den faste Kurs og i, at Sedlerne hurtigst muligt naaede pari og bleve indløselige, og det er utvivlsomt, at det maatte være til Gavn ikke blot for Banken, men for hele Omsætningslivet, at den fik friere Raadighed over sine Midler. Men lige saa sikkert er det, at havde det Offentlige ikke Noget at frygte ved denne Forholdsregel, og kunde den endog komme Almenheden tilgode, saa var den ligeledes af stor Værdi for Bankens Ejere, idet det herved muliggjordes dem tidligere end ellers at opsamle en Bankformue, der fremmede Chancerne for betydeligt Udbytte og for Kapitalens rigelige Tilbagelevering, naar Oktrojen en Gang udløb. Man tænkte nu som før kun paa det ene, at styrke Tilliden til Banken, Centret i Landets Pengevæsen, paa enhver Maade, og man synes ikke at have haft Øje for, at hvor fortræffeligt dette end var, begik man i hvert Fald nu — ved efter Hertugdømmernes Udskilning at give Nationalbanken disse betydelige Begunstigelser — en Uret mod Enhver, der var traadt ud under andre Forudsætninger end de nu gældende.

Dette var saa meget mere Tilfældet, som alle Omkostninger ved Laanene jo kom til at paahvile Staten. Ganske vist var dette allerede af den Grund en Nødvendighed, at Bankbestyrelsen vistnok, ifølge Oktrojen, end ikke kunde have forsvaret at paalægge Banken større Ofre til Fordel for Seddelinddragningen end dem, Oktrojen paabød. Vilde Staten altsaa Maalet, maatte den ogsaa give Midlerne dertil. Der kan derfor ikke være Tale om nogen illoyal Fremgangsmaade fra Statens Side, tværtimod handlede man i god Modsætning til tidligere Tider, hvor Staten havde grebet ind i Bank- og Pengevæsen til egen øjeblikkelig Fordel. Det uheldige var og blev kun det, at medens Nationalbanken, for at virke saa godt som muligt, fik saa mange Begunstigelser af Staten som muligt, ejedes denne nationale Bank

ikke, som oprindelig forudsat, af den hele Nation paa begge Sider af Kongeaaen, men af et lille Mindretal, væsentligst danske Hovedstads- og Købstadsborgere.

Man havde paatænkt at modtage Indlaan, indtil man havde faaet et Beløb indbetalt af 9 Mill. Rbdl. Sedler, men da der henimod Slutningen af Maj var kommet for 6 Mill. Rbdl. ind, standsede man, fordi man mente, at da Kursen nu stod omkring 260, og man dog ikke kunde vente at naa pari, var det bedre, ogsaa for at have en Hæmsko paa Børsspekulanterne, at holde sig en Udvej fri til Genaabning af Laanet. Maaske har ogsaa den almindelige Opinion paavirket Beslutningen, ikke fordi Almenheden gav sig af med de nys nævnte Betragtninger over Bankens Begunstigelser, men fordi man var forbitret over, at Banken paa en Tid, hvor Penge vare knappe, ovenikøbet lokkede alle ledige Kapitaler til sig ved sit Obligationslaan. Misforstaaelsen var her den sædvanlige. Penge vare tværtimod rigelige, men under den udbredte Forretningsløshed og alle faste Ejendommes voksende Prisfald, var det hverken muligt at faa Penge til rimelig Pris stukne i Handels- og Industriforetagender eller i faste Ejendomme. Alligevel kunde det naturligvis med Rette siges, at jo lettere man kunde faa gode Renter af sine Penge i sikre Værdipapirer, desmindre var man fristet til at anbringe dem paa anden Maade. Renten var, som anført, $6^1/_2$ à $7^1/_2$ pCt., saa at det intet Under var, at Banken fik Penge ind; ogsaa Statsobligationernes Pris led derunder, idet 4 pCt.s uopsigelige Statsobligationer, der fra 1819 stod i nogle og tres (altsaa 6 pCt.), netop paa Grund af Banklaanet sank til nogle og halvtreds (incl. paaløbne Renter), hvad der forøvrigt viser, at der ogsaa her var en fordelagtig Pengeanvendelse udenfor det egentlige Forretningsliv.

Da Pengeanbringende til Forretningsbrug i de følgende Aar blev endnu trægere, og Papirerne derfor stod i høj Pris — 4 pCt. uopsigelige Statsobligationer, uden paaløbne Renter, i $74^1/_2$ (Aar 1824) — besluttede Nationalbankens Direktion at konvertere Laanet af 1820. Da Finanserne vare stærkt interesserede heri, eftersom de bare Tabet ved den høje Rente, tilsagde de Banken omkostningsfri Forskud af Finanserne for

det Beløb, den maatte komme til at udbetale (Resol. af 20. Sptbr. 1824). Laanet opsagdes til Udbetaling, henholdsvis Rentekonvertering til 4 pCt. Nogle af Repræsentanterne nedlagde iøvrigt Protest imod, at Direktionen havde iværksat denne Konvertering uden at raadføre sig med Repræsentantskabet; de erklærede sig „tilsidesatte og frasige sig al Følgeslutning for Fremtiden til lignende Fremgangsmaade". Men i Mødet d. 25. Novbr. godkendte Repræsentantskabet med 8 Stemmer mod 5 Direktionens Handlemaade.

Laanets indkomne Beløb var 5,976,700 Rbdl. Deraf var alt udtrukket 200,000, og Banken opsagde nu 1,100,000, medens Resten blev staaende til 4 pCt., som efterhaanden afdroges. Det hele Laan kan med Renter og andre Omkostninger (Omsætning af Sølv i Sedler m. m.) anslaaes at have kostet Staten ca. 4 Mill. Rbdl.[1]).

Man nøjedes imidlertid ikke med det store Kup, Laanet af 1820, for at fæstne Kursen. Ligesom Banken, endnu medens Laanet forberedtes i Slutningen af 1819, havde anvendt ikke ubetydelige Bancobeløb til Seddelopkøb paa Børsen for at standse Kursfaldet, — hvad der forøvrigt havde vakt nogen Uenighed i Direktionen, idet det af et Mindretal gjordes gældende, at det var Bankens Pligt at holde paa sine Valutaforraad og ikke deltage i Børsspekulationer — saaledes fortsatte man ogsaa Operationerne efter Laanet. Nu skete det imidlertid ikke blot i Forbindelse med Finanserne, men for disses Regning og Risiko. Statens ustandsede Omsorg for en fast Kurs viste sig paany ved, at den i Febr. Maaned 1820 opfordrede Banken til for Finansernes Regning at opkøbe Banco, som Finanserne da vilde bruge for at holde Kursen støt. Banken skulde ikke alene ingen Risiko have, men $^3/_4$ pCt. i Vederlag for Omkostningerne. Sagen var, at Banken, der, som nævnt, ikke helt gærne selv deltog i

---

[1]) Til Laanet af 1820: Ørsted: Juridisk Tidsskrift, I. 1820. C. N. David i „Fædrelandet". 4. Aargang, Nr. 153. Nathanson: Danmarks National- og Statshusholdning, Kbhvn. 1844, Pg. 1006 ff. Jonas Collins Autobiografi (H. C. Andersen og det Collinske Hus) Pg. 550. Møstingske Papirer. Rigsbankens og Nationalbankens Direktionsprotokoller og Nationalbankrepræsentanternes Deliberationsprotokol.

disse Børsspekulationer, Intet kunde have imod at foretage dem for Finanserne, og disse mente, at det var deres Pligt at sætte Alt ind paa Forebyggelse af de fordærvelige Kurssvingninger. Operationerne foretoges i Forbindelse dels med Bureauet for udenlandske Betalinger (oprettet i 1817 og ledet af tidligere Mægler Holten), dels med de store Hamborger- og Altonaer-Huse Jenisch, Donner og Heine. De strakte sig over et Tidsrum paa henved 5 Aar, til Slutningen af 1824. Da imidlertid den store Handelskrise 1825—26 brød ind over Europa og ligeledes bragte Forvirring herhjemme, traadte Banken paany til, denne Gang for egen Regning. I Febr.—Marts Maaned aabnede den sig en Kredit paa 300,000 Mk. Banco hos Bankinstitutet i Altona, og dette Beløb, i Forbindelse med Bankens egne Fonds, gjorde god Nytte, saa at Kursen, til aabenbar Overraskelse for de Fleste, kun lidet gik ud af sin Bane under de vanskelige Forhold. Allerede inden Aarets Udgang kunde det anvendte Bancobeløb tilbagebetales Bankinstitutet[1]).

Efter at der ved Laanet af 4. Febr. 1820 var indkommet de henved 6 Mill. Rbdl. i Sedler, og disse i Maj og Juni s. A. vare opbrændte, og efter at de regelmæssige Inddragninger iøvrigt vare foretagne, udgjorde Bankens Seddelgæld, med Fradrag af, hvad den selv ejede i Sedler, d. 1. August 1820 ca. 20 Mill. Rbdl., mod ca. 27½ Mill. i 1818. Kursen gik da ogsaa i dette Aar ned til 260, forblev paa dette Punkt i 1821 og holdt sig derefter med stor Fasthed, utvivlsomt paavirket af Kursoperationerne, omkring 250 i de følgende Aar. Da Finansoperationerne ophørte, var Kursen paany kommen paa sit Stade fra før Faldet i 1819, og den naaede i 1825 endog ned til 210. Da brød Krisen ind, men Virkningerne bleve ikke større, end at Kursen i Januar 1826 stod paa 217, i Marts naaede 240, og ved Midten af Aaret atter stod i 224. Fra 1827, hvor højeste Kurs var 225, ⅛ over pari, gik den nogenlunde regelmæssig fremad til sit Pari-Standpunkt et Decennium efter.

Under de bedrede Kursforhold, Laanet bevirkede, ansaa man ogsaa Tiden for inde til at ophæve den Bestemmelse i det

---

[1]) Nationalbankdir. og Repræsentantskabets Protokoller.

aabne Brev af 6. April 1818, at Laan ikke maatte gøres i Rigsbanksedler. Formaalet med denne Bestemmelse er ovenfor paavist: under den usikre Kurs ikke at udsætte Debitorerne for ved Kursbedring at komme til betale mere tilbage, end de i sin Tid havde laant; men Forholdsreglen havde vist sig af saare tvivlsom Værdi. Kapitalisterne vare ikke forlegne for at anbringe deres Penge hos Privatfolk, og bleve de da ovenikøbet udsatte fos ekstraordinære Tab ved at skulle udlaane Penge til en vis Kvartalskurs og faa dem tilbage med et mindre Beløb under forandrede Kursforhold, beholdt de hellere Pengene for selv at tjene ved Kursbedringen. Dertil kom, at jo mindre Anvendelse man gav Sedlerne i Omsætningslivet, des mindre bleve de ogsaa bundne af dette, og des mere prisgivne Kurssvingningerne. Som Følge heraf ophævede Pl. af 22 Novbr. 1820 den stedfindende Laaneindskrænkning, og fremtidige Laan og Forskrivninger kunde derefter ogsaa foregaa i Rigsbanksedler. Ved Fd. af 5 Jan. 1813 havde man, netop for at opmuntre til Brug af Sedler, givet Tilladelse til ved Seddeludlaan at beregne 1 pCt. udover ordinær Rente. Denne Bestemmelse genoptoges dog ikke nu, idet Formaalet netop var at stille alle Laan lige. Da man imidlertid kunde nære Frygt for, at de i Kvartalskurs kontraherede Laan nu skulde blive opsagte, dersom Kreditorerne mente at staa sig bedre ved Udlaan i Sedler, og da Følgen deraf let vilde blive, at Debitorerne fik Vanskelighed ved igen at faa Laan i Stand, paalagdes det alle under Kollegierne staaende offentlige Instituter ikke at benytte den ved Plakaten skete Forandring til at opsige deres Kapitaler[1]).

For Nationalbankens eget Vedkommende maatte det jo netop i Tider, hvor det var vanskeligt at faa Laan, være en af de Opgaver, som paalaa et Institut til Fremme af Landets Produktion og Omsætning, saa liberalt som muligt at yde slige Laan. I den Henseende synes den imidlertid ikke at have forivret sig. De handelskyndige Medlemmer af Repræsentantskabet opfordrede den til ikke at vige tilbage for Laan paa Varer, naar blot passende Forsigtighed anvendtes; men Direktionen lagde

---

[1]) Finansdep. 18-22 Novbr. 1820.

mere Vægt paa at benytte sine Fonds til Afbetaling paa den fra Rigsbanken overtagne Obligationsgæld end paa at anvende Pengene til Omsætningsformaal. En Oprettelse af Filialer, hvorom der særlig fra Nørrejylland fremkom indtrængende Ønsker, vilde Direktionen heller ikke indlade sig paa[1]).

Syntes Direktionen saaledes ikke begærlig efter at udvide sin Virksomhed og sine Debitorers Kreds, var den stram nok overfor de Debitorer, den havde. Det kostede ikke faa Anstrængelser fra det Offentliges Side at faa Banken med til at give Ejere af Tomter i København samme Opmuntring til Nyopførelse af Bygninger, som Staten gav dem, nemlig Frihed for Afgift af de ny Bygninger. En vidtløftig Disput udspandt sig ogsaa om, hvorvidt Bankhæftelserne skulde beregnes efter den afbrændte Bygnings Assurancesum eller den paa Tomten nyopførtes. Imidlertid opnaaedes dog tilsidst Bankens Samtykke, og ved Pl. af 10 Maj 1826 fik de, som i Aarene 1826—28 opførte Bygninger paa de Tomter, som, da Bankhæftelserne bleve regulerede, henlaa afbrændte, Frihed for Erlæggelse af Bankhæftelsesrenter i 4 Aar fra det Aar, Bygningen stod færdig. Ved Pl. 27 April 1829 fornyedes denne Afgiftsfrihed for dem, der bebyggede Tomter i de kommende 10 Aar, men denne Gang befriedes Ejerne kun for 2 Aars Rente.

Ligesom Banken her gik Haand i Haand med Staten, der havde givet lignende Frihed for Statsskatternes Vedkommende, saaledes tillod den ogsaa i 1827, at de hos Gejstligheden indtil Udgangen af 1826 ophobede Hæftelsesrestancer maatte afbetales i Løbet af 12 Aar fra 1 Jan. 1828 at regne, paa samme Maade, som det var fastsat for Restancerne af de kgl. Skatter og Afgifter. Det var de ulykkelige Land- og Grundejendomsforhold i hin Tid, man ved Forholdsregler af denne Art søgte at mildne. Dog da der til Banken kom Forespørgsel om, „hvorvidt en Nedsættelse i Bankhæftelser eller Hæftelsesrenter kunde finde Sted“, da de „ikke længere staa i samme Forhold til Ejendommens Værdi, som er kalkuleret ved Bankens Oprettelse“, svaredes der tilbage, „at dette anses for ugørligt uden at undergrave hele Bankens Eksistens“[2]).

---

[1]) Repræsentantskabsprotokollerne: Møde $^{9}/_{3}$ 1826, $^{22}/_{2}$ 1827 og $^{28}/_{2}$ 1825.
[2]) Repræsentantskabsprot. $^{16}/_{6}$ 1825.

Da Nationalbankens første Decennium var tilbagelagt, var dens Status fortrinlig forbedret, Seddelmængden nedbragt til henad Omsætningens Behov, Kursen nær pari. Men naar undtages, at Banken i 1826 havde grebet ind og ved Udbud af Banco forebygget nogen Skade af Betydning, var dens øvrige Virksomhed i de her nævnte Henseender ikke blot bleven bestemt ved Statens Initiativ, men ogsaa bekostet af Statens Midler. Hvad derimod Bankens fri Virksomhed til Fordel for Handel og Omsætning angaar, var den, som alt nævnt, uden megen Betydning. Dens almindelige Udlaan i Sølv og Sedler, der i Begyndelsen af 20erne udgjorde henimod 6 Mill. Rbdl., sank, trods Rentenedsættelse i 1822 til 5 pCt., til henved 3 Mill. i Slutningen af 20erne. Bankens Diskontovirksomhed var saa ubetydelig, at Beløbet af diskonterede Veksler ved Slutningen af Regnskabsaarene omkr. 1820 var en halv Snes Tusend Rbdl. og omkr. 1830 endnu kun halvandet Hundrede Tusend. Udlaan i faste Ejendomme, der i Følge Bankreglementet ikke kunde træde i Kraft, før nærmere Bestemmelse herom var truffen, muliggjordes først i 30erne; ogsaa først da gik Banken ind paa Oprettelse af Filialer.

I Bankaaret 1 Aug. 1829—31 Juli 1830 udgjorde af Bankens Indtægter (Beløbene overalt i rede Sølv) Renteindtægten af Udlaan i Sølv og Sedler ca. 108,000 Rbdl. og Diskonto af Omsætning med Banco samt Rente af Udlaan og udestaaende Summer i Banco ca. 26,000 Rbdl., medens samtlige øvrige Indtægter hidrørte fra Bankhæftelserne. Udgifterne androg, foruden til Renter og Afdrag af Obligationerne m. v. og til Seddelindragning, til Courtage ca. 1,000 Rbdl., til Seddelfabrikation, incl. Lønningerne ved denne, ca. 24,000 Rbdl., til Porto, Inventarium, Skrivematerialier etc. ca. 15,000 Rbdl., endelig til Lønninger, Pensioner og Gratialer m. v. ikke mindre end 55,000 Rbdl.

FEMTE KAPITEL.

Norge. — Langvejshandelen.

Ved en Undersøgelse af de direkte Virkninger for Handel og Omsætning af Krigen 1807—14 ligger det nær først at se hen til, hvilken økonomisk Betydning Norges Fraskillelse fik. Hermed forholder det sig imidlertid paa en egen Maade. Den, der sysler med hin Tids Literatur, er overrasket ved at se Norge gaa saa at sige tyst ud af Spillet. De Begivenheder, der foregik mod Krigens Slutning, Kongens og hans Hærs Passivitet og den hovedkulds Fredslutning i Kiel, vakte megen Bevægelse her i Landet, og særlig i Hovedstaden var der megen Gæring og Utilfredshed[1]). Men man faldt dog hurtig til Ro og slog sig til Taals med, at hvad Kongen havde gjort, var vel gjort. Der var ingen offentlig Mening og ingen fri Presse, som kunde have givet den almene Misstemning Udtryk, og da man i Grunden vidste lige saa lidt om de Chancer, der muligvis kunde have været tilstede i 1813, som om de tidligere Aars Chancer for at give Sagerne en anden Vending, var der heller Ingen til at give Utilfredsheden Næring. I den nærmest følgende Tid skete der ogsaa tilstrækkeligt til at afvende Sindene fra altfor kritiske Betragtninger. Norge syntes fremdeles at ville holde sig til Skjoldungestammen og vilde maaske snarlig være forenet med den danske Krone. I Mangel deraf kunde man haabe paa Wienerkongressen, hvor der muligvis var Erstatning at vente, og hvor Kongen i hvert Fald blev feteret over al Maade. Da

---

[1]) Se „1807—14“ Pg. 561.

han kom tilbage derfra, blev han modtaget med en Begejstring som en hjemvendende Sejrherre[1]). Endelig havde man nok at gøre med at se at holde sig oven Vande under de økonomiske Kalamiteter i hine Aar, saa der ikke blev mange Tanker tilovers for Norge — i hvert Fald ikke offentligt[2]). Men ikke alene, at der offentlig kun ytredes liden Klage over Tabet. Det Mismod, der rundt om kan have hersket, søgte man med bevidst Hu fra det Offentliges Side at nedslaa. Vel har Norge, sagde man, øget Rigets Omfang og Storhed, men i Virkeligheden har det været en politisk Svækkelse for Danmark. „Den Hjælp eller det Bidrag, Danmark til Forsvar har erholdt af eller fra Norge, kan næppe regnes for Noget, og forgæves søger man i Historien et Slag, som for den danske Stat er slaaet ved Normænd eller norske Tropper udenfor Norge ... Den Fordel, stor eller liden, som Danmark havde af sin Forbindelse med Norge i Fredstid, forsvandt ikke alene, men gik over til en uhyre Byrde i Krigs- eller Fejdetid“[3]). Svarende til den norske Teori om, at Norge var bleven ilde medtaget af Danmark — en Teori, der nu højlydt kunde brede sig rundt om i Norge og finde saa meget mere Anklang, som den tiltalte baade det norsk-norske og det svensk-norske Parti — optraadte den danske Regering

---

[1]) Udgifterne ved Frederik 6's Rejse til Wienerkongressen var over 1 Mill. Kroner, nemlig Rejseudgifter m. v. 460,000 Rbdl. og en aarlig Livrente paa ca. 5,000 Rbdl., som Partikulærkamret fremtidig belastedes med. Finansdep. 1-8 Juli 1817; Resk. til Partikulærkamret $^{14}/_{5}$ 1815 (Brevkopibøger). [2]) Ogsaa privat ses Smærten over Norges Tab at have kunnet give sig et vist tavst Udtryk. I en Note i Collins Autobiografi, l. c. Pg. 571, udtaler Udgiveren i Anledning af, at hans Fader i en faktisk Bemærkning om et Pengemellemværende mellem Danmark og Norge har sat et Udraabstegn: „Da dette er det eneste Udraabstegn, der findes i Haandskriftet, vil jeg bemærke, at Aaret 1814 er aldeles forbigaaet i samme. Skønt jeg den Gang kun var en 6 Aars Dreng, fik jeg et Indtryk af min Faders Sorg over Adskillelsen fra Norge. Jeg betragter derfor Udraabstegnet som et Suk under Nedskrivningen“. [3]) „Tanker ved Tabet af Norge“ af Student Frederik Cortsen. Kbhvn. 1815 Pg. 32—33. Men denne „Student“ var i Virkeligheden den højt ansete Deputerede i Kommercekollegiet, Etatsraad Stoud, der fik Kongens Tilladelse til anonymt at udgive nævnte Skrift, hvori der propageredes for det Synspunkt, man altsaa i Regeringskredse mente det tjenligt, at Sagen skulde ses fra (jvfr. Ørsteds Erindringer III Pg. 327).

med stor Kølighed overfor det fraseparerede Rige, saaledes at man ogsaa i Norge selv har faaet det Indtryk, at Hof og Regering vilde give det Udseende af, at Norges Tab endog var en Lettelse for den danske Stat[1]).

Søgte man saaledes at trøste sig over Tabet af Norge, set fra den politiske Side, var det vanskeligere at slaa sig til Taals overfor de økonomiske Følger. Vel naaede man en Ordning med Hensyn til Norges Overtagelse af Banksedlerne og af Statsgælden; men Forstyrrelsen i den almindelige Handel og Vandel lod sig ikke paa den Maade udjævne efter Regler. Det var paa de forskelligste Punkter af Forretningslivet, Adskillelsen greb ind. Norges Pengeforretninger, som hidtil vare gaaede over København, søgte man nu, saa snart man kunde blive uafhængig af danske Kreditorer, at tage i egen Haand i Norge. Forskellige Industriartikler, Danmark havde afhændet til Norge, manglede nu Afsætningssted, særlig galdt dette om de danske Lærreder. for hvis Forsending til Norge de ny Toldforhold lagde betydelige Hindringer i Vejen[2]). Brændevinsudførslen gik det ligeledes ud over, men fremfor Alt naturligvis over Kornudførslen, hvor Norge havde været en sikker Afløbskilde for alt det vaade og daarlige Korn, man intet andet Sted kunde blive af med og end ikke selv vilde beholde. At den Toldmur, der pludselig rejste sig i Norge overfor danske Produkter — lige som i Danmark overfor norske —, at Skibsfartsafgiften og andre lignende Hindringer havde grebet stærkt ind i tilvante Forhold, er klart nok, og der var derfor Ønsker fremme om at hjælpe Sagerne paa ret Køl igen ved en Handelstraktat; men hertil var Tiden endnu langt fra kommen, umiddelbart efter den bitre Konflikt med Regeringen paa den svensk-norske Halvø[3]).

Man vidste imidlertid ogsaa ved denne, den økonomiske Side af Sagen, at finde Lyssider. Kunde vi ikke mere faa Glas indført fra Norge, var det en Opmuntring til selv at at anlægge Glasværker. Kunde vi ikke udføre vaadt Korn til Norge, blev

---

[1]) Jvfr. Yngvar Nielsen: Norges Historie efter 1814, Kristiania 1882, Pg. 271. [2]) Rawert: Beretning om Industriens Tilstand i de danske Provinser. Kbhvn. 1820. Pg. 53 ff. [3]) Frederik Cortsen l. c. Pg. 29.

dette en Spore til at behandle Kornet godt og derved skaffe os Afsætning andetsteds i Europa. Havde vi ikke mere noget tvunget Afsætningssted for oversøiske Varer, hentede langvejs fra, bleve vi heldigvis henviste til de kortere, hyppig mindre risikante Farter i de nærliggende Have, d. v. s. til et sundere Handelsliv. Vare vi ikke mere meddelagtige i Fortjenesten ved Norges Fiskeeksport, vilde vi lægge saa meget mere Vægt paa vort Limfjordsfiskeri, der gav et saa lidet og kunde og burde give et saa stort Udbytte. Vi havde tidligere ligesom hver for sig kastet os over visse Næringsgrene og byttet Produkter, som vi kunde bedst; men arbejdede Landene sig op uden at have hinanden at stole paa, vilde begge blive rigere, og de vilde da ikke blot kunne forsyne sig selv bedre end før, men ogsaa faa en større Omsætning med Udlandet, ja maaske endog indbyrdes omsætte mere end tidligere. Havde ikke England mistet Nordamerika politisk og havde det ikke tjent derved økonomisk? Rigdommen var stegen begge Steder, nye Forbindelser vare blevne indledede; blot det første Stød var overstaaet, havde der alt i alt været mere at vinde end at tabe. Saaledes var der i hvert Fald ingen Grund til Bekymring — Norges Tab var af „statsøkonomisk Uvigtighed"![1]).

De Betragtninger, der saaledes fremkom i de første Aar efter Krigen, havde rent abstrakt set meget paa sig. Fordi Norge gik ud af Danmarks Overhøjhed eller Regeringsfællesskab, behøvede det ikke at gaa ud af Handelsomraadet. Sandt nok, man kunde ikke udbytte det mere. Men vilde dette System have kunnet fortsættes i Længden? Var det at vente, selv under fredelige Tider, at Norge ikke skulde have opnaaet sin

---

[1]) Det var dette Resultat, bl. A. Professor Olufsen kom til i de Forelæsninger, han kort efter Krigen holdt over Danmarks økonomiske Forhold. Da han imidlertid nogle Aar efter udgav sine Forelæsninger, udelod han dog sin videre Motivering af „den statsøkonomiske Uvigtighed af Norges Fraskillelse". Aarsagen dertil var „adskillige tænkende Mænds dels fra mine afvigende Meninger, dels Overbevisning om, at det er maaske endnu for tidligt at bringe denne Sag, der endnu ikke kan beses ved Erfaringens Fakkel, til Undersøgelse for den blotte Spekulations Domstol". (Olufsen: Bidrag til en Oversigt over National-Industrien i Danmark. Kbhvn. 1819. Pg. X).

saa længe ønskede Børs eller Bank? Var det at vente, at alle Kolonialvarer kunde vedblive tvangsmæssig at udføres over København, eller at Norge endnu længere vilde finde sig i at modtage alt det slette Korn, ingen andre Lande vilde eller kunde bruge? Selvfølgelig var Adskillelsen i Øjeblikket et haardt Stød for mange Handelsforhold, ikke mindst for den jyske Udførsel og for de københavnske Handelshuse. Men det var berettiget at tro, at der kunde komme noget godt ud deraf for dem, der slap vel gennem Overgangstiden, og for Landet som Helhed, naar dette iøvrigt havde Betingelserne for at udvikle sit Agerbrug, sin Handel og Industri. Tabet af Norge var vel den mest haandgribelige Følge af den ulykkelige Krig, men for den tilbageblivende Del af Riget behøvede dette Tab ikke at give Anledning til nogen økonomisk Misère. Meget af, hvad der var tjent ved Forbindelsen, var sket ad usund, unaturlig Vej, en Afbrydelse heraf kunde ikke være nogen Hindring for den økonomiske Trivsel, naar Forholdene iøvrigt muliggjorde denne i Danmark og Hertugdømmerne selv. Det er intet Under, at Spørgsmaalet om Virkningerne af Norges Tab er det, der for os synes nærmestliggende; for Datiden var det ikke saa. Der var saa meget at bøde paa lige for Haanden, at den tabte Landsdel og den tabte Handel paa denne traadte i Baggrunden.

Faa Ting pinte derimod Befolkningen saa meget nationalt og var den et saa iøjnefaldende Bevis paa Handelens Forfald som Handelsflaadens Tilbagegang. Den havde i Aaret 1806 ialt for Danmark og Hertugdømmerne omfattet 64,000 Kmcl.; men den udgjorde i 1812 kun 31,000 og ved Udgangen af 1814 36,000 Kmcl. For at opmuntre til en videre Forøgelse af Flaaden blev ved Pl. 9 Maj 1814 den i 1812 fastsatte Afgift af Købesummer for indførte Skibe nedsat til det Halve, eller ialt $6^1/_4$ pCt., for Skibe, der indførtes indtil 1 April 1816, og man opnaaede virkelig, at Flaaden til da var stegen til 46,000 Kmcl. Nedsættelsen forlængedes imidlertid paany for 2 Aar — eftersom man endnu manglede 18,000 Kmcl. i Tallet fra 1806[1]).

---

[1]) Kommercekoll. $^{31}/_3$—$^1/_4$ 1818.

Selve denne Motivering er karakteristisk: man manglede 18,000 for at naa 1806! Sagen var, at man ikke kunde glemme 1806 og det nærmest foregaaende Aarti. Der strakte sig gennem hele Perioden efter Freden, helt ned til 1848, en Følelse af, at man havde tabt Noget, der maatte skaffes tilveje paany. Hvad hjalp det at filosofere over, at det havde været en kunstig Periode, ja maaske endog en usund, hvis store Handelsvirksomhed mere skyldtes udefra kommende Forhold end egen Jordbund. Faktum var dog, at i det endnu levende Slægtleds Dage havde København næsten været et af Verdenshandelens Centra og i hvert Fald en meget betydelig Stapelplads, og Vidner derom vare jo tilstede endnu i de store Pakhuse, Værfter, Skibspladser osv. Skulde man virkelig ikke mere se dansk Flag vaje paa de oversøiske Have, skulde Kina- og Indiefarernes Tid være forbi? Hvad betød de Røster, der henviste os til paapasselig, sindig og overskuelig Handel paa Nord- og Østersøen i Stedet for i Middelhavet og forbi Kap det gode Haab! I de nærmeste Farvande besørgede vore Naboer selv al den nødvendige Trafik, og skulde man for stedse give Afkald paa de Rigdomme, vundne med ét Slag, som de hjemvendende Skibskolosser havde ført med sig i Lasten, Sydens og Østens herlige og dyre Ting?

Langvejshandelen var først og fremmest den asiatiske. „Asiatisk Kompagni“ havde haft saa uhyre Tab under Krigen, at det nu stod kraft- og saftløst og ingen Mine gjorde til paany at begynde sin Virksomhed. Forskellige store Handelshuse fik derfor i 1815 Lov til at udruste et Skib, der skulde hente Te i Kina, for at man ikke ved Ekspeditionernes Standsning skulde blive nødt til at indforskrive den Te, man brugte, paa anden Haand. De maatte da give en Rekognition til Kompagniet og erlægge de Afgifter til Staten, Kompagniet efter sin Oktroj skulde have svaret. Ekspeditionen betalte sig godt, og næste Aar, da det paany viste sig, at „Asiatisk Kompagni“ ikke havde Midler til at udruste noget Skib, sendtes atter en privat Ekspedition til Kina mod Erlæggelse af de sædvanlige Afgifter, men denne Gang var allerede Udbyttet ringere. Og fra nu af var Handelen paa Asien tabt. „Asiatisk Kompagni“ fik Oktrojen forlænget fra Aar

til Aar, snart „indtil videre“, snart paa Aaremaal, men dets Virksomhed var brudt.

Fra Krigens Ophør til ned i 40erne udsendtes nogle faa Ekspeditioner til Kina og ligeledes nogle Skibe til Ostindien, men Udrustningen var for dyr, Apparatet for stort, og man havde ingen Varer at sende derover, efter at vort tidligere Eksportprodukt, hvide Kattuner, var bleven fortrængt af de engelske Bomuldsmanufakturer. Ved de kinesiske Ekspeditioner forsynedes København med Te, men Hertugdømmerne fik dem billigere fra Hamborg, hvortil den naaede med langt færre Omkostninger end til København. Derfor klager Handelsstanden i sit Andragende til Kongen 1831 over, at Kompagniet nu ikke udretter videre „end at forsyne Hovedstaden med Teer, som for Størstedelen i flere Aar have henligget i Pakhusene, og nogle faa andre Varer, som møjsommeligt og langsomt udhøkres til Priser ca. 60 à 70 pCt. højere end de, hvortil disse Artikler i Hamborg kunne købes af Konsumenterne“. Den store Transithandel med asiatiske Produkter var selvfølgelig ganske ophørt. Tilmed syntes Kompagniet i denne Tid kun at være til Hinder for Handelen, uden selv at høste Nytte af Monopolet. Paa den ene Side vilde Aktionærerne Intet risikere — og undlod derfor helst at sende Skibe afsted —, paa den anden Side vilde de ikke opgive Monopolet. Først ved den sidste Oktrojs Udløb i Aaret 1843 opløstes Kompagniet ifølge en Overenskomst med Staten. Allerede i 1839 var imidlertid Handelen given fri, mod at Kompagniet i det nævnte Aar og i en Del af Aaret 1840 fik 8 Rbsk. af hvert fortoldet Pund Te i Danmark og Hertugdømmerne og dernæst i 3 Aar 25,000 Rbdl. aarlig, foruden at Staten overtog Pensioner til et Beløb af 3,600 Rbdl. aarlig.

I Løbet af 30erne vare iøvrigt paany forskellige private Ekspeditioner, efter Ydelse af de sædvanlige Rekognitioner m. v., blevne udsendte til Ostindien og Kina, i 1839 endog 3 Skibe til sidstnævnte Sted, men heller ikke de havde Held med sig til at bringe Noget af den gamle Handel paa Fode igen [1]).

---

[1]) Bergsøe: Den danske Stats Statistik I. Pg. 590. Nathanson: Danmarks National- og Statshusholdning. Pg. 829 ff. „1807—14“ Pg 500.

Kongeriget Danmarks Monopolhandel paa Norge og det asiatiske Kompagnis Handel paa Kina og Ostindien vare de to mest fremtrædende Faktorer i Storhandelen før Krigen, særlig under Hensyn til den betydelige Mellemhandel, de gave Anledning til, og selvfølgelig bortset fra den egentlige Fragthandel, der var en ren og skær Følge af de øvrige Magters Krigstilstand. Der var imidlertid endnu et Handelsomraade tilbage fra den store Handels Tid, som syntes at maatte have gode Betingelser, nemlig den vestindiske Handel eller, rettere udtrykt, Handelen paa den danske Sukkerø St. Croix.

Den Rolle, de dansk-vestindiske Øer have spillet i dansk Handels og Produktions Historie, staar nu til Dags, hvor deres Betydning som Indtægtskilde i bogstavelig Forstand er mindre end Nul, næppe tilstrækkelig klar for den almindelige Bevidsthed. De vare af Betydning for Skibsfarten, der besørgede Sukrenes Afhentelse og Overførelsen af evropæiske Varer, af Betydning baade for vor almindelige Handel og for Transithandelen, af Vigtighed for Industrien, idet Sukkerraffineringen var bleven Fortidens fornemste Storindustri herhjemme, og de stode endelig i nøjeste Forbindelse med selve Finanshusholdningen, dels gennem de Intrader, der direkte indflød i Statskassen, dels ved, at Staten havde overtaget det vestindiske Handelsselskab, der fik Navn af „den kgl. vestindiske Handel“, samt ved Statens mange Pengemellemværender med de vestindiske Plantere.

Disse vestindiske Handelsforetagender kom man nogenlunde godt fra, hvor ødsel og uforstandig Fremgangsmaaden end havde været. Siden Staten i 1788 havde dannet „den kgl. vestindiske Handel“, der imidlertid heldigvis ikke monopoliserede Handelen, men lod den vedblive at være fri, havde dennes Administration modtaget meget betydelige Forskud af Statskassen, som i Reglen ikke vare blevne forrentede, og adskillige andre offentlige Begunstigelser. Da „Handelen“, der ophørte 1816, nogle Aar efter gjorde sit Bo op, havde den et meget betydeligt Overskud, hvad

---

Kmck. 19-27 Marts og 2-10 April 1816. Gross.-Soc. Kopibøger $^{13}/_{6}$ 1831. Sonne'ske Breve $^{12}/_{3}$ 1835. „Politievennen“ 1823 Pg. 9,300.

den med Stolthed indberettede. Rigtignok afkølede Statsgældsdirektionen den ved Paavisning af, at den i Virkeligheden ikke afleverede mere, end hvad den i Tilskud, med Renter og Rentes Rente, havde faaet tilstaaet, og at den ovenikøbet kun af den Grund ikke havde Underballance, at den havde tjent ved Vare- og Pengespekulationer under Krigen. Men Staten var jo ingenlunde vant til at faa sine udlagte Penge igen, og nu fik den $2^3/_4$ Mill. Rbdl., ovenikøbet efter at „Handelen" havde betalt den Gæld. Staten havde maattet overtage, da den kgl. Handel afløste det vestindiske Handelsselskab. Dernæst maatte det indrømmes, at Selskabet havde gjort adskillig Gavn ved at skaffe Søfolk og mangfoldige Andre Arbejde og ved at støtte den private Handel, uden selv at have Monopol; endelig havde den direkte bistaaet Staten under Krigen med Varelaan etc. Intet Under, da, at Kongen kvitterede for Modtagelsen med Udtryk af sin allerhøjeste Tilfredshed[1]).

Paa samme Maade gik det med den vestindiske „Gældslikvidations-Direktion", et af de Instituter, som ved Reskr. af 1816 gik ind under Statsgældsdirektionen. Staten havde i 80erne overtaget de vestindiske Planteres Gæld til hollandske Huse — der havde givet Rabat paa Gælden, da de ikke ansaa Kreditorerne for særligt solide — men havde til Gengæld faaet de fulde Forskrivninger i Plantagerne. Den var dernæst i 1792 kommen Planterne til Hjælp med Penge til Forsyning af Plantagerne med de fornødne Negre (inden Forbudet mod Negerhandelen traadte i Kraft) og havde endelig givet dem et yderligere Laan i Aaret 1800 i Anledning af en indtruffen Misvækst. For alt dette havde den altsaa Prioritetsobligationer liggende, der ultimo 1815 nominelt udgjorde $5^1/_2$ Mill. Rbdl. Til Gengæld skyldtes der til Holland og andetsteds $3{,}_8$ Mill. Rbdl., et Beløb, der dog kun var saa forholdsvis ringe, fordi man under Krigen havde afbetalt en Del af den hollandske Gæld ved Hjælp af Penge fra Bankkontorerne, og fordi man dels ikke havde betalt Renter, dels omskrevet Beløbet i 1813, saa at det virkelige Overskud ultimo 1815 kun kunde ansættes til 800,000 Rbdl. Selv dette

---

[1]) Statsgældsdir. (Aktivkontoret) $^{31}/_3$-$^{14}/_4$ 1821, 10-17 Dcbr. 1823.

var dog en meget betydelig Sum, især naar man tog Hensyn til, at Gældslikvidationskassen under Krigen led meget store Tab ved, at Englænderne havde okkuperet Øen, inkasseret Alt, hvad der af de udestaaende Fordringer kunde inkasseres, og at den danske Statskasse ingensinde fik Erstatning herfor. Rigtignok bleve de Prioritetsobligationer, man nu havde, adskilligt mindre værd senere. Men i Øjeblikket maatte det her nævnte Overskud betragtes som effektivt, og det viste sig altsaa baade paa den ene og den anden Maade, at Statens Anbringelse af Pengemidler i Vestindien havde haft et langt bedre Udfald, end slige Transaktioner plejede at faa.[1])

Dog, alt dette vedrører Opgørelsen efter Krigen af de vestindiske Foretagender før Krigen. Det, Hovedinteressen i nærværende Periode knytter sig til, er den private Handels Gang — nogen offentlig eksisterede ikke mere — og den Lovgivning, den vestindiske Handel og den dermed forbundne Raffineringsindustri i saa stort Omfang gav Anledning til.

At Datidens Sukkerhandlende have kendt det væsentligste af den bestaaende Sukkerlovgivning, maa jo anses for rimeligt; i hvert Fald maa de vel have kunnet faa Underretning hos Kommercekollegiet. Men saa lige ud har det sikkert ikke været at faa fuld Besked derom. For vor Tid staar den — ved sit Fundament i det 18de Aarhundredes koloniale Monopolvæsen, med et Vindu paaklem hist og her til Frihandelssiden, med nogle paaklistrede Tilbygninger helt ud af Stilen — som et højst snurrigt Monument over Fortidens Kancellilovgivning, som det ingenlunde falder let at give en paa en Gang kortfattet og forstaaelig Beskrivelse af.

Ihvorvel der selvfølgelig var meget forskellige Toldsatser for de forskellige Arter af Sukkere, ligger Hovedskillelinjen ikke paa dette Punkt. Delingen er: Raasukker og raffineret Sukker. Da Krigen var forbi, og Sagerne vare komne i Orden igen, vare Grundbestemmelserne nemlig følgende. Raffineret Sukker maatte absolut ikke indføres i Kongeriget Danmark; derimod kunde det indføres i Hertugdømmerne mod visse Afgifter, men disse vare

[1]) Statsgældsdir. (Aktivkontoret) 3-10 April 1833.

„saa høje, at de kom et Forbud nær“ [1]). Fra evropæiske Lande havde man ingen Ret til at indføre Raasukker til Danmark, derimod kunde Indførselen ske direkte fra oversøiske Lande (Nordamerika, Vestindien, Ostindien osv.), og St. Croix var forpligtet til at afgive sit Sukker til Danmark, med Undtagelse af en vis Del, som Øen kunde udføre til Nordamerika til Gengæld for modtagne Plantagefornødenheder. I Danmark maatte Raasukkeret imidlertid kun indføres til København, fraregnet begrænsede Partier, der direkte kunde tilføres de Byer, som havde Raffinaderier. Altsaa: hele Danmark var absolut lukket for alt udenlandsk raffineret Sukker og alt Raasukker fra Evropa. Hele Danmark, med Undtagelse af København (og enkelte andre Byer for bestemte Kvantiteters Vedkommende), var lukket for direkte Tilførsel ogsaa af alt andet Raasukker. København var aaben for Raasukkere oversøisk fra og var tvunget Afsætningssted for alt St. Croix-Sukker, med Undtagelse af en vis Del, Øen kunde ombytte med Plantagefornødenheder. Vi skulle nu se, hvilke Ændringer disse Grundbestemmelser undergik i Aarenes Løb.

I sidste Halvdel af forrige Aarhundrede arbeidede de københavnske Sukkerraffinaderier under fortrinlige Omsætningsvilkaar paa Grund af de øvrige Magters stadige Krige, og de vare tilmed begunstigede ved en Udførselsgodtgørelse 4 Gange saa høj som Indførselstolden af den Raasukkermængde, der svarede til det udførte raffinerede Sukker. Denne Præmie hævedes imidlertid 1797, og saa gunstig var Raffinaderiernes Stilling, at den endog kunde ombyttes med en Udførselstold paa ca. 3 pCt., der yderligere forhøjedes ved Ekstraafgifter 1802 og 1806. Men allerede i 1807 gjorde Konkurrencen med engelske Skibe i russiske Havne en Nedsættelse nødvendig. Denne foregik ved Fd. af 8 Maj 1807, og Udførselstolden, 1813 omsat i Rigskankmønt, udgjorde derefter 80 Rbsk. pr. 100 Pd. Afgiften var ansat efter en beregnet Pris paa Sukker af ca. 20 Rbsk. pr. Pd., altsaa ca. 4 pCt., men var, da denne Sukkerpris sjældent opnaaedes, i Reglen højere. Før St. Croix-Sukkeret kom hertil, havde det imidlertid først ved Udførslen fra Øen betalt en Afgift til Statskassen af $7^1/_2$ à $8^1/_2$ pCt. (efter de forskellige Sukkerpriser).

[1]) Kmck. Forest. $^{18}/_8$ 1833.

hertil kom altsaa nu de 4 à 5 pCt., der, selv om Sukkeret udførtes paany raat eller raffineret, ikke godtgjordes, og som altsaa i Tilfælde af Genudførsel var en ren Transittold. Til disse ca. 12 pCt. kom Indførselskonsumtion for det Sukker, der skulde blive her i Landet, med 62½ Sk. pr. 100 Pd. eller 3 à 4 pCt. Sukkere, der forbleve her i Landet, havde altsaa, fra Udskibningen fra St. Croix til den indenlandske Sælger her, betalt i Afgifter ca. 1/6 af Værdien. Udførtes raffineret Sukker, godtgjordes imidlertid Indførselskonsumtionen, endog med et større Beløb, end der var erlagt ved Indførslen, idet der Intet godtgjordes ved Udførsel af Sirup og derfor saa meget mere ved Sukkerudførslen.

Raffinaderierne klagede imidlertid i høje Toner over „Transitafgiften", der, selv kun regnet til 4 pCt., var 4 Gange saa høj som den almindelige Transitafgift (1 pCt.). De gjorde gældende, at i England, hvis Kolonier som Regel ingen Afgift betalte ved Udførslen, godtgjordes der Raffinaderierne ved Eksport den hele Indførselstold, og at det især var de engelske og hamborgske raffinerede Sukkere, der fortrængte de danske. Regeringen gik da ind paa som en lille Udførselspræmie til Raffinaderierne yderligere at forhøje Udførselsgodtgørelsen, der nu blev 2 Sk. pr. Pd., hvad Staten saa meget lettere kunde, som der ialt i Tidsrummet 1 Jan. 1815 til medio 1817 kun var udført fra København til Udlandet af raffineret Sukker — 134,000 Pd. En stor Del af de herværende Raffinaderier vare da ogsaa paa den Tid ude af Drift, og der var saaledes al Opfordring til med en ubetydelig finansiel Opofrelse at søge at komme dem til Hjælp.[1])

Medens disse Bestemmelser galdt St. Croix-Sukrene, var Transitafgiften for andet Raasukker væsentlig forskellig derfra. Taksterne herfor havde været underkastede vekselvise Paalæg og Nedsættelser i Perioden før 1807, og de vare nu: for Sukkere direkte fra Amerika (udenfor dansk Vestindien) ca. 4 pCt. samt Sundtolden, hvilken St. Croix-Sukkeret som indenlandsk Vare var fri for, og som androg 36 Sk. pr. 100 Pd., for Sukkere fra

---

[1]) Kmck. 18-26 Novbr. 1817.

Ostindien ligeledes 4 pCt., men uden Sundtolden, idet disse Sukkere — som Rest fra tidligere Tiders Begunstigelse af den ostindiske Handel — vare fri for Tolden; endelig for Sukkere fra Evropa (der selvfølgelig havde Lov til at transitere) 2 pCt. og Sundtolden. Det galdt nu om at faa disse høje Transitafgifter nedsatte. Medens, som nys nævnt, Udførslen af raffinerede Sukkere var højst ubetydelig, ansloges Udførslen af St. Croix-Sukkere -- hvoraf der ialt ankom ca. 20 Mill. Pd. om Aaret hertil, af hvilke Halvdelen forbrugtes her i Landet — til ca. 10 Mill. Pd., der gik til Østersølandene, Sverig og Norge. Her var altsaa paa Forhaand en god Markedsplads for Sukkere; men med andre end St. Croix-Sukkere var Handelen højst ubetydelig, og at der overhovedet var nogen, „uagtet de Byrder, den segner under", viste, at der maatte være god Mening i at gøre noget for den.

Helt ivrig udtalte Kommercekollegiet, at „efter den kinesiske Handels næsten totale Standsning her, er Sukker ikke alene den fornemste, men endogsaa den fremfor andre meget prædominerende Artikel, som Danmark for Tiden har at tilbyde Handelen i Østersøen, og næppe kan nogen enkelt Artikel bringes til samme Betydenhed for Danmark i den østersøiske Omsætning, da Tehandelen er forstyrret af Nordamerikas tiltagende Handelsflaade og den med ostindiske vævede Varer er fortrængt af de engelske Maskinarbejder." Kollegiet føjede til, at København burde kunne afsætte langt ud over de 10 Mill. Pd. St. Croix-Sukker til Nabolandene og maatte kunne bringe østersøiske Varer ud oversøisk, hvor den hentede Sukkeret; hele denne Handel „kunde og burde næst den indenlandske Omsætning være Danmarks vigtigste".

Transitafgiften for fremmede Sukkere nedsattes derefter til den sædvanlige Transittold af 1 pCt., der nu kom til at gælde dem alle, saaledes at samtidig Sundtoldsfritagelsen for ostindiske Sukkere bortfaldt. Til Gengæld forøgedes Indførselstoldsatserne for disse Sukkere — blandt hvilke de evropæiske vedbleve at være udelukkede — og sattes til 225 Sk. pr. 100 Pd. for brune og 350 Sk. for hvide eller dækkede; disse Sukkere kunde fremdeles ikke tages paa Kredit- men kun paa Transitoplag. Transit-

tolden for St. Croix-Sukkere nedsattes fra 80 til 40 Sk. pr. 100 Pd., altsaa til ca. 2 pCt., men da dette Beløb omtrent svarede til Øresundstolden, som de vare fritagne for, kom de i Virkeligheden til at betale 1 pCt. mindre i Transittold end de fremmede Sukkere. De 40 Sk. opkrævedes jo ved Indførslen uden at betales tilbage ved Udførslen, og det var overfor denne sidste, at de bleve en Transittold; bleve Sukrene imidlertid her i Landet, bleve disse 40 Sk. altsaa en Del af Indførsels- eller Forbrugstolden. At nedsætte denne paa Sukker fandt man ingen Anledning til. Tværtimod, den Lettelse, der var given Transiten, gik nu ud over Forbruget, og den samlede Indførselstold paa St. Croix-Sukkere, der forbleve her i Landet, sattes til 170 Sk. pr. 100 Pd. Regnes Sukkeret til 20 Sk. Pd., udgjorde disse 170 Sk. $8^1/_2$ pCt., hvad man ansaa for en saa meget rimeligere Afgift paa et indenlandsk Produkt, som f. Eks. Rug til Brød ligeledes betalte ca. 8 pCt. i Forbrugsafgift; i Virkeligheden bleve dog de 170 Sk. hyppigt over 10 pCt. Hertil kom Afgifterne ved Udførslen fra selve Øen, saasom Skibsafgifter m. v., saa at man vel nok kan regne, at den danske Stat paa Sukkerets Vej fra Producenten til den herværende Forbruger opkrævede ca. $^1/_5$ af Værdien, et Beløb, der i Forhold til moderne Forbrugsafgifter iøvrigt ingenlunde kan anses for overdrevent. Da nu imidlertid Indførselstolden for det Sukker, der forblev her, var forøget med omtrent $^1/_4$, maatte jo ogsaa Raffinaderiernes Udførselsgodtgørelse forøges dermed, og denne steg da fra 200 til 250 Sk. pr. 100 Pd.[1])

Der hengik nu nogle Aar uden Forandringer; Handelen var foreløbig tilfredsstillet ved Nedsættelsen af Transitafgiften, og den forøgede Indførselstold var jo ikke kommet Raffinaderierne til Skade. Dog ansaa disse sidste sig for at være saare uheldigt stillede. Af Hensyn til St. Croix maatte de evropæiske Sukkere ikke indføres, og andre fremmede Sukkere skulde betale $^1/_3$ højere Indførselstold end St. Croix-Sukrene (225 mod 170 Sk.), hvortil kom, at Udførselsgodtgørelsen var beregnet efter St. Croix-Sukrene, saa at det ikke kunde betale sig at raffinere andre

---

[1]) Kmck. 2-4 Juni og 9-13 Juni 1818. Fd. 13 s. M.

Sukkere til Udførsel, ihvorvel man gærne vilde have brugt saadanne som Tilsætning til Lettelse for Fabrikationen. Raffinaderierne ansaa det for højst urimeligt at vedligeholde disse Forbud og Differencesatser til Fordel for St. Croix, og Generalkonsul Tutein udtalte i et Andragende fra 1821 med Beklagelse, at man var „afvegen fra det System at gøre en Koloni saa nyttig som mulig for Moderstaten". Kollegiet opkastede sig imidlertid til Kolonіens Forsvarer. Det fremhævede, „at Kolonien af egne Midler afholder en meget kostbar lokal Administration og militær Besætning samt alle sine øvrige Udgifter, dernæst har givet aarlig i Middeltal af senere Aar henimod 300,000 Rbdl. Overskud til Statskassen, giver aarlig ca. 20 Mill. Pd. Sukker (en Værdi af 5 Mill. Mk. Banco uden Told) til tvungen Afsætning i Moderstaten; ca. 5000 Kmcl. dansk Skibsrum er sikker paa en aarlig Fragt, hvorved 7 à 800 Søfolk holdes i Øvelse og ernæres med en Del Familje; en Del af Moderstatens Produktion finder Afsætning i Kolonien, og Handelsstanden fortjener betydeligt dels direkte, dels ved den Omsætning, et saa stort Kvantum Varer giver Anledning til. Næppe vilde Moderstaten kunne vente sig fordelagtigere Resultater af Jorddyrkning i en Koloni paa $4^1/_2$ □ Mil, hvilket er St. Croix' Areal, og hvoraf endda en Del er uskikket til Sukkeravl." Kollegiet vilde dog skaffe Raffinaderierne lettere Indførselsbetingelser for fremmede Raasukkere, men Gehejmestatsraadet modsatte sig det for St. Croix' Skyld, hvorimod der af Hensyn til, at Frankrig for Tiden gav en meget betydelig Udførselspræmie paa Sirup for at formindske sine Sirupslagere — hvad der gjorde dansk Sirup omtrent uafsættelig — tilstodes en Præmie paa Sirupsudførslen af 13 Rbdl. pr. 1000 Pd., dog kun midlertidig og paa en Række indskrænkende Betingelser[1]).

Medens Forhandlingerne om denne Sag bleve førte, var der imidlertid kommet et Andragende fra Byen Flensborgs Handelsstand, der støttedes af de vestindiske Øers Guvernør, Oxholm, om at Københavns Enehandel med St. Croix maatte blive hævet til Fordel for nævnte By. Men her lagde Københavns Handelsstand sig imellem. Grosserersocietetets Kommitte, hvis Betænkning

---

[1]) Kmck. $^{19}/_6$—$^3/_7$ 1821 og 7-15 August s. A.

afkrævedes, udtalte, at dersom St. Croix først nu var bleven erhvervet, vilde Kommitteen have tilraadet det ansøgte, da der i og for sig ikke burde bestaa noget Monopol. Men noget andet var det nu efter de Lidelser, København mere end nogen anden By havde udstaaet under Krigen, at gribe ind i et Forhold, der havde bestaaet et halvt Aarhundrede. Det vilde medføre de største Ulykker for Byen, hvis Pakhuse, Skibsværfter og Skibsbesætninger nu ene vare henviste til Handelen paa St. Croix. Dertil kom, at de vestindiske Plantere, som dels ved de Luksussædvaner, de vare komne ind paa under Okkupationen, dels af andre Grunde skyldte København store Beløb, idet de københavnske Handlende havde maattet forstrække dem med betydelig Kredit, for at de kunde blive ved deres Plantager, ved en Forandring i Forholdet vilde søge Kredit andetsteds og lade København ubetalt. Man bad derfor indstændigt om for København at „opretholde en Rettighed, hvis Tab vilde have Utalliges Ødelæggelse til Følge". Da nu tillige St. Croix-Sukkeret formentlig fik bedst Afsætning og Pris i København, hvor Sukkermarkedet var størst, gik Kollegiet ind paa Kommitteens Betragtning, med den Tilføjelse, at en Tilladelse for Flensborg vilde føre lignende Andragender med sig alle andre Steder fra, og de betydelige Intrader fra St. Croix kunde da ingenlunde kontrolleres og vilde blive formindskede. I Henhold til Kollegiets Indstilling afslog Kongen Andragendet[1]).

Saaledes vedligeholdt Staten sin Balancestilling, fortsatte Æggedansen mellem Monopolerne: Raffinaderierne fik en ny lille Begunstigelse, men henvistes iøvrigt med fuld Ret til deres Monopoler, der udespærrede alle fremmede Fabrikater fra Landets Grænser, St. Croix fik ingen Læmpelse i sin Udførselstold, men beholdt paa den anden Side sin begunstigede Stilling gennem Udelukkelsen af de evropæiske og gennem de forhøjede Toldsatser paa de øvrige fremmede Sukkere. Københavns Handelsstand beholdt Monopolet som Eneindehaver af Raasukkermarkedet. For yderligere at fremme Transithandelen nedsattes i 1822 Transittolden for fremmede, oversøiske Sukkere fra 1 til

---

[1]) Gross.-Soc. Kopibog $^{9}/_{5}$ 1821; Kmck $^{5}/_{6}$—$^{10}/_{7}$ s. A.

1/8 pCt., en Bestemmelse, der dog kun kom til at gælde for tre Aar, fordi forskellige Oplags- og Skibsafgifter i 1825 betydelig reduceredes, og man da ansaa det for rettest at vende tilbage til den almindelige Transittold af 1 pCt. ogsaa for Sukkere. Derimod prøvede man i Slutningen af 1822 ved en varigere Begunstigelse at fremme Sukkertransithandelen. Denne bebyrdedes jo, foruden af den egentlige Transitafgift, af Øresundstolden. Øresundstolden udgjorde, som ovennævnt, 36 Sk. pr. 100 Pd., og man turde ikke røre ved selve denne Afgift, paa Grund af den Frygt, man nærede for, at da ogsaa de fremmede Magter skulde gøre Reduktionskrav gældende. Men da 36 Sk. under de meget lave datidige Priser paa ostindiske Sukkere (ca. 12 Sk. pr. Pd.) i Virkeligheden udgjorde ca. 3 pCt., hjalp man sig ved at fastsætte en Slags Udførselspræmie af 16 Sk. pr. 100 Pd. af de fremmede Sukkere, der transiterede København, men lod tillige St. Croix-Sukkere, der jo ikke betalte Øresundsafgift, nyde godt af Bestemmelsen for ikke at forrykke Forholdet mellem de bestaaende Transitafgifter for de to Grupper af Sukkere.[1])

Endelig begyndte man i 1823 saa smaat at røre ved Monopolerne. Efterat St. Croix hidtil havde haft Ret til at udføre til Nordamerika en Sukkermængde, der svarede til den halve Værdi af, hvad den derfra modtog i Plantagefornødenheder, udvidedes denne Ret nu til at omfatte hele Værdien. Samtidig gaves der den øvrige Sukkerhandel lidt friere Hænder. Paa Raffinaderiernes gentagne Ansøgninger og for tillige at fremme den dansk-evropæiske Handel paa en Tid, da den danske oversøiske Handel havde meget daarlige Chancer, tillodes det indtil videre at indføre evropæiske Raasukkere hertil mod de Toldafgifter, der 1818 vare bestemte for andre fremmede Raasukkere[2]). Samtidig havde man imidlertid søgt yderligere at fremme den direkte Handel paa Vestindien. Medens Udførselsafgiften herfra paa Korn, Smør og Ost nylig var hævet, bestod endnu en saadan Afgift paa Kød og Flæsk m. fl. Varer. Denne ophævedes nu for Udførsel til Vestindien, samtidig med at det bestemtes, at

---

[1]) Kmck. 26/11—3/12 1822; kgl. Resol. 7/5 1823. [2]) Kmck. 12-16 August 1823.

en Del af Konsumtionsafgiften — og i Hertugdømmerne en Del af Toldafgiften — der ikke plejede at godtgøres ved disse Varers Udførsel, fremtidig skulde refunderes. Bestemmelsen, der foreløbig gaves for en kortere Tid, fornyedes flere Gange, tilsidst „indtil videre“.[1])

Efter at man i 1825 havde gennemført en Transittold af 1 pCt. paa fremmede Sukkere, samtidig med den almindelige Nedsættelse af Oplags- og Skibsafgifterne, og efter at Toldafgifterne ved Sukkerudførslen fra St. Croix vare samlede og fastsatte til 7½ pCt. af Værdien for Udførsel til Kongens Lande i Evropa, 10 pCt. til fremmede Lande, var Forholdet i Midten af 20erne dette, at St. Croix skulde udføre alt sit Overskudssukker til København med Undtagelse af begrænsede Partier, der kunde udføres til andre Byer i den danske Stat, hvor der var Raffinaderier, og andre begrænsede Partier, der, mod højere Udførselsafgift, kunde udføres til Nordamerika. Fremmede Raasukkere kunde nu overalt fra indføres hertil, men uden at kunne tages paa Kreditoplag og med mindst ⅓ højere Told end Sukkere fra St. Croix. Danske Fornødenhedsvarer gik frit ud herfra og førtes frit ind til St. Croix. Transitafgiften var for St. Croix-Sukkere 40 Sk. pr. 100 Pd., for andre Sukkere 1 pCt. + Øresundstolden. Men for dem begge vare de øvrige Byrder ved Transiten nedsatte, og desuden ydedes der en Udførselspræmie af 16 Sk. Al Indførsel af fremmed raffineret Sukker var forbudt, og ved Udførslen af dansk raffineret Sukker og af Sirup gaves en Toldgodtgørelse, der imidlertid helt var lagt paa Sukkeret, og der omtrent svarede til den erlagte Indførselstold af St. Croix-Sukker, saaledes at ogsaa paa denne Maade Benyttelsen af fremmed Raasukker blev forholdsvis dyrere end af Kolonialsukker. Paa dette Stade forblev Sukkerlovgivningen det meste af et Decennium indtil den store Omvæltning i denne Lovgivning i Midten af 30erne.

Det vil af det her meddelte tilstrækkeligt fremgaa, hvor stor Betydning baade Regeringen og Hovedstadens Handelsstand til-

---

[1]) Pl. 10/5 1823; Kmck. 23-31 Decbr. 1823 m. fl.; „indtil videre“ ved do. 23/11—1/12 1830.

lagde Sukkerhandelen, hvilke hundrede Hensyn der maatte tages for at gøre alle Parter tilfreds og dog konservativt vedblive at bygge paa det nedarvede Grundlag. Det drejede sig jo ogsaa om meget. Direkte indførtes, som alt nævnt, ca. 20 Mill. Pd. Sukker til en samlet Værdi af 5 Mill. Mk. Banco hertil fra St. Croix. I og for sig var dette en Varehandel af umaadeligt Omfang paa hin Tid. Men Koloniens Betydning forøgedes ved Udførslen af Rom og andre Kolonialartikler, endvidere ved Tilførslen til Kolonierne af danske Produkter samt ved de her ankomne Sukkeres Forhandling i Ind- og Udland med Halvdelen til hvert Sted. Derimod blev Handelen med fremmede Sukkere uden væsentlig Betydning. Tilladelsen til Indførsel af evropæiske Raasukkere bragte i det første Aar kun $^1/_2$ Mill. Pd. hertil, hvoraf $^3/_5$ til et enkelt Raffinaderi i Aarhus, og den hele Transitforretning med fremmede, oversøiske Sukkere beløb sig i Midten af 20erne til $2^1/_2$ Mill. Pd. aarlig, hvilket Beløb ikke forøgedes ved den i 1823 fastsatte Præmie[1]). Ogsaa af raffinerede Sukkere var, som alt nævnt, Udførslen kun forholdsvis ubetydelig. Det var i Virkeligheden Kolonialhandelen, der bar Sukkerforretningen, og det er derfor heller intet Under, at St. Croix paa hin Tid spillede en saadan Rolle, som vi ovenfor have set det fremhævet af Kommercekollegiet[2]).

Det maa imidlertid dog allerede paa dette Sted tilføjes, at Kollegiet kun fremhævede Koloniernes Lyssider. Vi saa ovenfor, hvad Grossererne i 1821 udtalte om den Gæld, de vestindiske Plantere stode i til dem, og Aaret efter fremkom de med endnu stærkere Klager. De mindede om, at efter Udsugelserne 1807—14

---

[1]) Kmck. $^{28}/_1$—$^5/_2$ 1834, 18-26 Apr. 1826 og $^{20}/_{11}$—$^{11}/_{12}$ 1824. [2]) De „Vestindiske Indtægter" opgjordes for 10-Aaret 1820—29 med følgende Tal (Kmck.'s Indberetninger for de nævnte Aar):

	Rbdl.		Rbdl.
1820:	33,000	1825:	113,000
1821:	374,000	1826:	653,000
1822:	633,000	1827:	530,000
1823:	105,000	1828:	355,000
1824:	74,000	1829:	261,000

Der er i Svingningernes Voldsomhed i denne Talrække noget tropisk, men Gennemsnittet, 313,000, er dog helt kongeligt imod 30ernes.

vare fulgte 6 Høstaar, hvoraf 2 middelmaadige, 4 slette, med Nedgang i Sukkerpriserne paa Grund af fremmed Konkurrence, dernæst om at Øens Kommuneafgifter vare stegne „til en fast utaalelig Højde“, at der manglede en Ordning af Realkrediten, der gjorde det muligt for Planterne at blive ved deres Ejendomme, naar Kreditorerne tillige skulde have deres Tilgodehavender afdragne, at Retsvæsenet led under en urimelig Langsomhed, at Toldafgifterne vare for høje etc., og de krævede Reformer i alle disse Henseender[1]).

Regeringen behøvede imidlertid ingen Maninger. Den kom uskadt fra sine Fortidslaan til vestindiske Plantere, men hvad den forstrakte dem med efter Freden blev til stort Tab. I Begyndelsen af 20erne maatte den kgl. Kasse overtage fire store Plantager. Beretningen lød paa „at det er umuligt at bestemme deres Værdi, og at det endog er et Spørgsmaal, om nogle af Plantagerne har nogen egentlig Værdi“. Som Aarsag hertil angaves Misvækst, lave Priser, Usikkerhed i Slaveforholdene, den forøgede Sukkerdyrkning paa Fastlandet etc., og man følte sig i høj Grad utryg for Fremtiden[2]).

Man kunde have føjet til, at den vestindiske Planter levede som grand seigneur uden at have Raad dertil, gav Naboben, naar han besøgte Moderlandet, medens han i Virkeligheden, trods sine Slaver og Jorder, sad i Gæld til op over Ørene. Hvorledes disse Forhold udviklede sig i det følgende Decennium, skulle vi senere komme tilbage til. I 20erne var endnu, trods al virkelig Mistilstand og trods alvorlige Skyer i Horisonten, St. Croix baade for Staten og endnu langt mere for den private Handel en saare værdifuld Besiddelse. Til den var knyttet de sidste Rester baade af Storhandelen og af den berømmelige oversøiske Fart.

---

[1]) Gross.soc. Kopibog Skr. af $^{14}/_{10}$ 1822: Til Kongen. — Den Paradistilstand paa St. Croix i 20erne, afdøde Admiral van Dockum omtaler i sine Livserindringer (Kbhvn. 1893, Pg. 57 ff.), har sikkert ikke naaet langt under Overfladen, men paa den anden Side maa man naturligvis ikke tage Gross.soc. Klager altfor bogstavelig. De to „middelmaadige“ Høstaar, formentlig 1816 og 1817, Klagen taler om, i Modsætning til de fire „slette“, synes saaledes at have været en Del over Middelhøstaar. [2]) Statsgældsdir. (Aktivkont.) $^{24}/_{11}$—$^{7}/_{12}$ 1824.

Forinden vi forlade Langvejshandelen, maa vi imidlertid endnu omtale Handelen paa de nordlige Bilande. Denne Handel var ikke fri. Paa Grønland og Færøerne førtes den for kgl. Regning, paa Island var den paa forskellig Maade indskrænket ved Lovbestemmelser. „Den kgl. grønlandske Handel", der var oprettet i Aaret 1790, gav i Tiden før Krigen et ganske anstændigt Overskud, men under Krigen ødelagdes den fuldstændig og havde derefter haft vanskeligt ved at arbejde sig op. Et særligt uheldigt Aar var Aaret 1817, hvor 2 af Handelens 5 Skibe bleve Vrag, og de andre kun kom delvis lastede tilbage, og det blev nødvendigt, for overhovedet at holde Handelen vedlige, at yde den betydelige Forskud af Statskassen. Handelens Vedligeholdelse ansaa man for sin Pligt baade for at kunne beholde Kolonierne, for Missionens Skyld og for de Menneskers Skyld, der vare beskæftigede ved Handelen. I 20erne gik Sejladsen i Reglen uden Uheld, men de hjemførte Ladninger bragte Intet i Kassen. Ved den grønlandske Handels Tranavktion i Efteraaret 1823 solgtes af 2,200 udbudte Tønder kun 1/3, disse til nedsat Pris, og en Del af det solgte blev endda ikke afhentet, og paa Foraarsavktionen 1824 mentes det, at det Beløb, man i det højeste kunde faa ud af samtlige Skibes sidste Ekspedition, vilde blive henad 100.000 Rbdl. Fra 1814—24 udgjorde Tilskudene til den grønlandske Handel — der var beregnet paa at skulle give Overskud samt forrente sit Grundfond og de tidligere Tilskud — ialt 1/2 Mill. Rbdl., og man begyndte at blive noget træt af Tilskudene. Man kunde vel paapege Aarsagerne: at de engelske Hvalfangere fangede de Hvaler, de danske Skibe skulde have haft, og at Tran nu betaltes med 8 Specier pr. Td. mod 24 Specier før 1807; men eftersom der 1807—24 utvivlsomt var ydet større Tilskud, end der var indvundet 1790—1807, fik man nu alvorlige Betænkeligheder. Da var det saa heldigt, at Forholdene bedrede sig. Fra Slutningen af 20erne steg Produktpriserne, og fra 1829 til Midten af 30erne indbetalte den grønlandske Handel i Statskassen et gennemsnitlig aarligt Overskud af ca. 28,000 Rbdl. Samtidig betalte den færøiske Handel — der hele Tiden synes at have været drevet med noget større Held og endog at have støttet den grønlandske — ca. 20,000 Rbdl.

aarlig og desuden begge tilsammen 13,000 Rbdl. aarlig Rente af deres Grundfond.[1])

Hvalfiskefangsten dreves iøvrigt ogsaa hernedefra for privat Regning. Spekulanthandlerne paa Island og andre driftige Købmænd, der endnu holdt af at vove Noget, sendte Skibe ud, der, ifølge et gammelt Præmiesystem, som fornyedes ved Pl. af 12 Marts 1817, fik 10 Rbdl. af Statskassen for hver Kmcl., de udrustede til Robbe- og Hvalfiskefangst ved Davisstrædet og Spitsbergen. En Del af Fortjenesten gik med til de høje Assurancer — hvis man da ikke vilde være sin egen Assurandør — og Forretningen var i det Hele temmelig hasarderet, da Produktpriserne vare i høj Grad svingende. Man har imidlertid Indtryk af, at der som Regel er tjent ganske klækkeligt, ikke mindst vistnok, fordi der ikke var Mange om Budet. Iøvrigt ophørte Præmieringen fra Slutningen af 30erne (Pl. 30 Septbr. 1837), da den nu fandtes uforenelig med sunde, statsøkonomiske Principer.[2])

Medens Handelen paa Grønland og Færøerne foregik ved, at der paa Statens Regning afsendtes Skibe, hvis Ladning bestod i Indbyggernes Fornødenheder, og som førte Landenes Produkter

---

[1]) Finansdep. 15-23 Septbr. 1818, 27-30 Jan. 1824, $^{21}/_{10}$—$^{18}/_{11}$ 1825, $^{30}/_{5}$—$^{17}/_{6}$ 1837. [2]) Do. 20-28 Septbr. 1838. — De Sonneske Breve dreje sig i en væsentlig Grad om Ekspeditioner til Island og Nordhavet, i Reglen udrustede af et Kompagniskab af Bornholmere, hvori Kaptejn Johnsen var Hovedmanden. Det var ikke saa lidt af Folks Velfærd, der kunde staa paa Spil ved disse Ekspeditioner — især da man undertiden prøvede paa kun at tegne delvis Assurance — og man maatte væbne sig med Taalmodighed, da det kunde vare rum Tid, inden Skibene kom tilbage, og dernæst inden der var saadanne Priser paa Varerne, at det kunde lønne sig at sælge dem. Ved Læsningen af disse Breve følger man interesseret med, optagen af de vekslende Rygter om Ekspeditionens Skæbne, af de skiftende Ængstelser og Forhaabninger, indtil Skibet tilsidst naaede hjem og nu Købmandskabet forestod. — Ogsaa Jac. Holm var en virksom Transkibsreder og kogte selv det hjemkomne Tran i sit Kogeri. Endnu i 1838, da Præmieringen skulde ophøre, fik han undtagelsesvis en Understøttelse af 40 Rbdl. pr. Kmcl. til Udrustning af en Fregat til Hvalfiskefangst i Sydhavet, da det var et nyt Forsøg, man mente at burde støtte. Rejsen ansloges til 2 Aar, Skibet var 120 Kmcl. stort og kostede 25,000 Rbdl., af hvilke Staten ydede $^{1}/_{5}$; til Redskaber, Folkehyre, Proviant etc. antoges der i alt at ville medgaa ca. 30,000 Rbdl., saa at Jac. Holm for egen Regning stak 50,000 Rbdl. i dette Foretagende (smstds).

her tilbage, var Køb og Salg paa Island allerede frigivet i Aarene 1786—87 for samtlige den danske Konges Undersaatter. I Aarene 1788—1807 besejledes Island gennemsnitlig aarlig af 56 Skibe med en samlet Drægtighed af 2,300 Kmcl., hvoraf $^3/_4$ for de faste Købmænds, $^1/_4$ for Spekulanternes Regning; i Aarene nærmest efter Krigen (1814—16) var Antallet af Skibe 30—40 aarlig med 12—15,000 Kmcl. Man tænkte da først paa at give Handelen fuldkommen fri for alle Nationer, men dette fraraadedes ivrigt af Grosserersocietetet, baade for den danske Handels og for Islændernes egen Skyld[1]). Regeringen turde da heller ikke gaa saa vidt, den frygtede, at naar den i og for sig vovelige Handel fik saa stor Konkurrence, kunde den let blive saaledes indskrænket, at Islands Indbyggere til Tider kom i Forlegenhed, til andre Tider overlæssedes med Overflødighedsvarer. Man nøjedes derfor med at fastsætte, at der skulde kunne udstedes et vist Antal Passer aarlig for fremmede Handelsskibe, som derved fik Ret til at besejle Landene. Endvidere tillodes det de islandske Handlende selv at udsende Varer med egne Skibe til fremmede Steder og direkte derfra forskrive Varer, naar denne Handel drevés med Skibe, der ene tilhørte kongelige Undersaatter (Fd. 11 Septbr. 1816). Tidligere havde en saadan Handel kun maattet finde Sted, naar den paagældende islandske Handlende var associeret med en Købmand i Kongeriget eller Hertugdømmerne. En af Grundene til den delvise Frigivelse var, at Norge jo nu var et fremmed Land, og åt Island ikke kunde undvære det norske Tømmer. I Aaret 1821 (Pl. 1 Juni) tillodes det fremmede Skibe — der faktisk bleve norske — afgiftsfrit at tilføre Island Tømmer og anden Trælast. I det Hele beroede Handelsordningen paa Island ikke paa Lysten til at vedligeholde noget Monopol — det var man nu kommet bort fra —, men paa, at man maatte sikre Øen den fornødne Tilførsel og derfor ogsaa sikre de Købmænd, der skulde handle paa Island, Mulighed for ordentlig Fortjeneste, til Gengæld for deres betydelige Risiko.

Handelen dreves dels af Købmænd, der havde faste Etablisse-

---

[1]) Gross.soc. Forhandlingsprotokol og Kopibog. August 1816.

menter paa Island, dels af Spekulanterne. Disse sidste maatte kun drive Handel i 4 Uger paa et og samme handelsberettiget Sted. De Skibe, der afsendtes herfra, medførte et helt Assortiment af Varer, egentlige Nødvendighedsartikler, Manufakturvarer, Kolonialvarer etc., og købte til Gengæld de islandske Produkter. De skabte en heldig Konkurrence med de Købmænd, der havde fast Handel paa Øen, og vare derfor heller ikke velsete af disse. Spekulantskibene solgte til visse islandske Handlende, der saa dreve selvstændig Forretning med de købte Varer. Men alle andre islandske Handlende, der ikke selv direkte kunde forskrive Varer, bleve afhængige af Indehaverne af de faste Etablissementer. Naar disse Indehavere imidlertid selv fragtede Spekulantskibe, der vare vante til at besøge en eller anden Del af Øen, bleve de derved Eneherrer over denne Dels Forsyning med Varer og Afsætning af Produkter. De faste Handlende og Spekulanthandlerne laa i stadig Strid med hinanden, og navnlig krævede hine en Indskrænkning af disses Rettigheder, hvad der dog ikke lykkedes dem[1]).

Tilladelsen for fremmede Skibe til at besejle Landet kom kun i Anvendelse for 2 à 3 norske Skibe aarlig med en samlet Drægtighed af 120—150 Kmcl.; andre Staters Handlende havde ikke søgt om Pas, og Handelen var derfor faktisk kun i Hænderne paa den danske Stats Undersaatter. — En Tid lang gav Staten Præmier ogsaa for Fiskeriet i de islandske Farvande, indtil ligeledes disse inddroges efter Midten af 30erne (Pl. 28 September 1836).

---

[1]) En udførlig Fremstilling af hele dette Forhold findes i K. T. 1837, Pg. 217 ff., i Anledning af Pl. $^{28}/_{12}$ 1836, der nøjere ordnede Besejlingen og Handelsforholdene paa Island. Jfr. Østifternes Stændertidende 1838 Pg. 927 ff. I Forsamlingen rettedes der et heftigt Angreb paa islandsk Købmand Knudtzon for hans Fragtning af Spekulantskibe og Opkøb af Etablissementer paa Øen. K. oplyste i sit Svar, at han i 1838 havde haft 11 Skibe paa Island, hvoraf 5 ham selv tilhørende; 4 Etablissementer var han Eneejer, 3 Medejer af. Man forstaar efter disse Oplysninger fra Knudtzon selv de Klager, der gik ud paa, at han dominerede Øens Handel, ja, det paastodes endog, at dette Forhold var Aarsag til, at Øen for Tiden havde Mangel paa Tømmer, Tjære og Stenkul og Overflod paa Kramvarer, Luksusartikler og Brændevin.

SJETTE KAPITEL.

Landbruget og Landbrugshandelen. — Handelstraktater.

St. Croix og Island vare Udenværkerne, men dansk Handel og Skibsfart, dansk Næringsliv kunde ikke i Længden bestaa ved Spekulantforretninger, snart af tropisk, snart af polar Beskaffenhed. Bedre end at hente Varer langvejs fra var det at forhandle og forædle de hjemlige Produkter.

Man havde to saadanne, Korn og Kvæg, rige Guldlejer for dem, der forstode at hæve Skatten. Men hermed var det smaat bevendt. Det danske Korn var som Handelsvare berygtet for sin Slethed. Da Grosserersocietetet havde Spørgsmaalet om Korntørring under Overvejelse, rejst af Landhusholdningsselskabet, fik dette til Svar, at Kornet hidtil havde været saa usselt, fordi man ingen Anledning havde haft til at gøre sig Umage med det, thi alt det overflødige Korn gik til Norge, som fik det hurtigere og billigere fra Danmark end fra andre Lande, „og da dette Riges Indbyggere desuden i Henseende til Kornets Beskaffenhed ej vare særlig kræsne“, bød man dem, hvad man havde.[1]) Nu var det svært at gøre Forandring i Forholdet, fordi Kornet, naar det skulde tørres, ikke kunde udføres fra Produktionstedet, og denne Form for Udførsel var den billigste.

Dette var sørgeligt nok, thi dansk Hvede, der udførtes til Middelhavslandene, var dér bekendt for sin slette Lugt, der skyldtes Fugtighed, for sin ringere Vægt end al anden Hvede og for sin store Tykskallethed, saa at den gav et mindre Kvantum

---

[1]) Gross.soc. Kopibog. Skr. til Landhusholdningsselskabet $^{10}/_{11}$ 1818.

Brød, der ovenikøbet havde en ubehagelig, umoden Smag. Ikke bedre var Hvedens Rygte i England, og det Byg, vi sendte Syd paa, vilde man knapt nok bruge til Føde for Heste og Mulæsler[1]). Disse Samtidens Domme bekræftedes mange Steder fra. Man kendte godt Skavanken, men havde svært ved at reformere. Stiftamtmand Schønheyder skrev i 1823 til Jonas Collin, at enten maatte vi producere ekstra godt Korn, hvis vi vilde udføre, eller nøjes med at producere til Landets Forbrug og saa iøvrigt kaste os over andre Erhverv[2]).

Atter og atter søgte man at faa indført Kornsalg efter Vægt, uden at dette havde nogen Fremgang[3]). Ligeledes ønskede man at faa indført fælles Korntørring for større Distrikter og Kornrensningsmaskiner til Brug i Fællesskab, men man naaede ingen Vegne. Holstenske Købmænd gjorde sig Forretning af at opkøbe det urensede, vaade Korn i Jylland og paa Øerne til billig Pris, og naar de saa havde præpareret det, udføre det, tildels formalet; nogle danske Købmandshuse — som Ryberg og Tutein — søgte at følge efter, men da de daarlige Aar kom omkring 1820, maatte de standse hermed.

I disse Aar, hvor Staten for at lette Landmanden hans Skatteydelse modtog Skatterne i Korn, i visse Mængder og til

---

[1]) Olufsen: l. c. Pg. 119 ff. [2]) „At vi maa dels kun producere ekstra godt Korn eller indskrænke os til det, som en nyttigt beskæftiget og saaledes gavnlig formeret Folkemængde kan konsumere, dels avle Rapssæd, i Forbindelse med Oliemøller, og Hør, i Forbindelse med en behændig og rigtig Beredelsesmaade, dels vende udvidet Opmærksomhed paa Faareavlen, i Forbindelse med flere gode Klædefabriker og en omhyggelig Uldhandel, dels endelig berede saa godt Smør, med udvidede Hollænderier, at derved kunde skabes en Udførselsartikel til Steder, hvor man — som Drewsen en Gang har gjort mig opmærksom paa — maatte have negligeret Hollænderierne for Schäferiernes Skyld, dels endelig slaa den Ide af Hovedet, at man ved kun at producere jævnt godt Korn kunde bestaa — Alt dette er efter de nærværende Konjunkturer klart nok". Brev fra Schønheyder af $^{13}/_{10}$ 1823 (Collinske Brevsamling). S. var 1813—18 Direktør for Rigsbanken, 1820—31 Stiftamtmand i Viborg og 1831—45 Direktør for Rentekammeret. [3]) Se allerede Reskript fra Kongen til Rentek. af $^{9}/_{6}$ 1818, senere ligeledes fra Kongen til Landhusholdningsselskabet af $^{19}/_{11}$ 1822 (Kongens Brevkopibøger). I Aaret 1816 havde Købmandslavet i Aalborg indgaaet en Overenskomt om kun at købe Korn efter Vægt, men Bestemmelsen overholdtes ikke, og det Hele gik hurtigt i Glemmebogen (Bergsøe: Den danske Stats Statistik II Pg. 154).

fastsatte Priser, blev dette Skattekorn Landets prima Varer. Det var befalet, at de leverede Kornvarer skulde være „gode, sunde og dygtige, derhos vel rensede, saaledes at de ere fri for Ukrudtsfrø og al anden Urenlighed, desuden bør Rugen være vel tørret“ (Fd. 20. Juni 1821). Dette var imidlertid lettere sagt end gjort, thi man havde kun ordentlige Magasiner i Kiel og København, Lofterne i Pakhuslejlighederne andetsteds vare yderst slette, Rensemaskiner meget sjældne, og sjællandske Bønder skulle da ogsaa have leveret en Blanding af 1 Td. tørret i 3 à 4 Tdr. utørret Korn. Alt i alt var dog i denne Periode Skattekornet — hvormed Finanserne gjorde ganske betydelige Exportforretninger, iøvrigt til Købmandsstandens Misfornøjelse — forholdsvis vel ansét. Regeringen beregnede det Korn, den fik i Skat, til højere Priser, end Købmændene gav; allerede af den Grund fik den bedre Varer, og mange udenlandske Bestillinger vare ledsagede af Tillæget „af de kgl. Magasiner“. Men dette kom ikke det øvrige Korn tilgode. Et virkeligt Opsving i Kornbehandlingen indtraf først i de følgende Decennier[1]).

Iøvrigt havde Avtoriteterne samme Opfattetse som den, vi have set gjort gældende i Brevet fra Schønheyder til Collin, at

---

[1]) P. Hjort: Kritiske Bidrag. Politisk Afdeling. Kbhvn. 1852. Pg. 29 ff. — I 1820 havde Hambro foreslaaet Regeringen at gøre et stort Indkøb af Korn her i Landet for Finansernes Regning, saaledes at han lagde Pengene ud, naturligvis mod Provision og Renter. Finanserne skulde have hele Overskudet og kun bære 15 pCt. af det mulige Tab. Kongen gik efter Finansdeputationens Forestilling ind derpaa, da man jo derved afkøbte Landmændene en Del Korn og samtidig maaske skaffede Statskassen en Indtægt, men skønt Kontrakten allerede laa færdig til Underskrift, traadte Regeringen tilbage, efter at Sagen havde været for i Gehejmestatsraadet, vistnok fordi man ikke vidste, hvordan man skulde sikre sig mod, at H. blandede sin private Kornforretning og Regeringens sammen, lod Staten bære Tabet paa det Korn, der solgtes under Prisen, og selv tog Fortjenesten i modsat Tilfælde (Finansdep. 14—15. Jan. og $^{8}/_{2}$—$^{8}/_{3}$ 1820). Derimod ses det, at der senere er gjort betydelige Kornforretninger med Rothschild. R. meddeler Møsting i Brev af $^{28}/_{10}$ 1828, at da han saa heldigt har solgt den tidligere konsignerede Hvede, haaber han at kunne fortsætte Forretningerne i saa Henseende med den kgl. Regering (Møstingske Papirer). Det var ikke blot Skattekorn, Regeringen solgte i 20erne, men ogsaa Korn, der opkøbtes til Forretning, hvilket forøvrigt ogsaa benyttedes til Anvendelse i Indlandet i Misvækstaar.

Landmændene ikke burde holde sig til Kornavl alene. Med udtrykkeligt Hensyn til de dalende Kornpriser bevilgede Regeringen Penge til Præmiering af Tyre og til et Skrift om Kvægavl. Lignende Forholdsregler toges med Hensyn til Hesteopdræt, som man klagede over var gaaet kendelig tilbage siden Krigens Tid. I Reglen var det Landhusholdningsselskabet, der enten ved eget eller ved Regeringens Initiativ havde faaet med Sagen at gøre. Allerede i 1816 var der tilstaaet Selskabet et Tilskud af 400 Rbdl. aarligt i 10 Aar til Præmiering af Hør, Hamp og Tobaksavl, men da dette blev uden praktisk Betydning, anvendtes Beløbet paa samme Maade som Renten af et i 1817 skænket Beløb paa 40,000 Rbdl. til „virksomme og fordomsfri Bønder“, som dyrkede deres Jord og passede deres Kvæg efter Selskabets Fordringer. Da Selskabet ogsaa anvendte nogle af sine egne Midler til samme Brug, var fra 1818 til 1826 „omtrent 100 vindskibelige Agerdyrkere i Landets forskellige Egne“ blevne delagtiggjorte i disse Uddelinger med i alt 24,000 Rbdl. Tilskudet af 400 Rbdl. aarlig bevilgedes paany i 1826 for et Tidsrum af 5 Aar. Aaret efter fik Selskabet et Beløb til Støtte for sine Bestræbelser for Salg af dansk Uld, især til England. Det er Schäferiernes Udvikling, her er Tale om; „flere Godsejere have vist denne Industri at takke for, at de ere reddede fra Undergang“.[1])

I Slutningen af 20erne blev Spørgsmaalet om Forædling af Korn brændende. Man vilde oprette Handelsmøller til Udførsel af Mel til Sydamerika og flere andre Steder. Den offentlige Mening var stærkt optagen heraf, Pressen debatterede Sagen, og Kommercekollegiet lod en Kreds af Handlende, Møllere og Møllebyggere træde sammen for at udtale sig om den. Men medens de Handlende krævede Dampmøller for at faa Kornet egalt malet og for at kunne være sikre paa at faa det malet til enhver Tid, erklærede naturligvis Møllerne, at de kunde male Alt, hvad man ønskede, og tilstrækkelig godt. Det interessanteste i denne Sag er, at Kancelliet og Rentekammeret holdt med Møllerne, udtalte, at Malingen var god nok, men at det var Kornet, som var

---

[1]) Finansdep. 6-18. Jan. 1820; 11-18 Juli 1826; $^{13}/_{1}$—$^{10}/_{2}$ 1827 og 14-25 Decbr. s. A.

daarligt, og at man ikke maatte give Tilladelse til den Art Handelsmøller, da det, om det end ikke strængt stred mod Møllernes Privilegier, dog betød en Værdinedsættelse for deres Møller. Kommercekollegiet svarede imidlertid, at hvor daarligt end Kornet var, blev det jo dog eksporteret, men en bedre Forretning vilde det være at eksportere det som malet, hvad der kun kunde ske ved en Forandring i Mølledriften, og overfor et Spørgsmaal af denne Vigtighed vare de specielle Møllerinteresser en uvæsentlig Sag, ligesom Frihed i det Hele taget var det mest gavnlige i den Art Forhold — et Standpunkt, som Kommercekollegiet i denne Periode som Regel hævdede overfor de øvrige Kollegiers Marsj paa Stedet. Foreløbig enedes man om at sende en Møllebygger til Berlin, for at han kunde gøre sig bekendt med de derværende moderne Møller[1]). — Vi skulle endelig minde om, at det var i 1823, at Landhusholdningsselskabet ved sine Forespørgselsskemaer til kyndige Mænd rundt om i Landet lagde Grunden til de senere fremkomne værdifulde Amtsbeskrivelser.

Det vil af de her anførte spredtvise Data tilstrækkeligt fremgaa, at det Offentlige havde sin Opmærksomhed henvendt paa Nytten baade af det mere intensive Agerbrug og af Produkternes Forædling, men der var et Omraade, hvor det paa direkte Maade paahvilede Staten at have det afgørende Ord, nemlig med Hensyn til Lovgivningen om Landbrugsprodukternes Ind- og Udførsel. Det var efter ganske gode Aar for de danske Landmænd — paa Grund af Misvækst i det øvrige Europa — at god Kornproduktion andetsteds bragte et uhyre Fald i Kornpriserne. Samtidig blev en ny Kornlov vedtagen i England, hvorved Hvedeindførsel forbødes, naar Hvede stod under 80 Sh. pr. Qu. Det var endelig de samme Aar, hvor de danske Landmænd, som forhen omtalt, bragtes til Fortvivlelse ved at skulle betale Renter og Afdrag af tidligere Tiders Laan, der paa Grund af Kursforbedringen vare blevne langt mere byrdefulde, end da Laanene afsluttedes. Alt dette henledte, som vi nys have set, Opmærksomheden paa at hæve Landbruget teknisk — hvad der

---

[1]) Kmck. $^{6}/_{5}$—$^{9}/_{6}$ 1827.

jo dog nærmest maatte blive dettes egen og dets Institutioners Sag —, men Følgerne af Landmændenes ulykkelige Stilling kom Staten paa saa mange Maader nær paa Livet, at den ogsaa maatte undersøge, hvilken Støtte Lovgivningen kunde yde. En herfra forskellig Sag var Spørgsmaalet om en direkte pekuniær Hjælp fra Statens Side, et Spørgsmaal, vi komme tilbage til i anden Sammenhæng.

Det laa naturligvis først og fremmest nær at tænke paa, om ikke en Forhøjelse af Korntolden kunde hjælpe. Tolden var nu pr. Td. 69 Sk. for Hvede, 42 for Rug, 30 for Byg og 27 for Havre, og da Hvede og Rug i Oktober 1819, da Spørgsmaalet rejstes, havde en Torvepris af henholdsvis 6 og 4 Rbdl. pr. Td., blev Tolden altsaa 11 à 12 pCt., hvad der svarede til den ved Kornhandelens Frigivelse i Aaret 1788 paalagte Told. At gaa videre fraraadede Kommercekollegiet indstændigt. Det gjorde gældende, at det var meget ubetydelige Mængder af fremmed Korn, der indførtes her i Landet, maaske nogle faa Procent af det hele Forbrug, saa at en Toldforhøjelse ingen Rolle vilde spille for Prisens Vedkommende, i hvert Fald ikke overfor de skadelige Følger, høje Toldsatser medførte for den hele Varehandel. Gav man sig først i Lag med den Art Forhøjelser, vilde Almenheden tro, den stod ved Begyndelsen af en hel Række lignende Foranstaltninger, Følgen vilde blive en forøget Usikkerhed i Omsætningen, og tilsidst vilde det gaa ud over Landbruget selv, naar Kornhandelen og Kornindustrien lammedes. Derimod kunde man hjælpe paa Handelen ved at ophæve den i 1809 paalagte Ekstraafgift paa Kornvareudførslen — der ifølge Principerne for Toldloven af 1797 skulde være fri —, thi om end Afgiften kun udgjorde $2^3/_4$ pCt., var den dog en væsentlig Gene for Handelen. For imidlertid vedblivende at kunne være paa det rene med, hvor stor Udførslen var, skulde hver Skipper, under 50 Rbdl.s Mulkt, opgive, hvor stor en Ladning han udgik med. Kommercekollegiets Indstilling fulgtes saavel for Kongerigets som for Hertugdømmernes Vedkommende, men med den Tilføjelse, at Afgiftsfriheden foreløbig kun skulde gælde indtil Udgangen af Aaret 1820. Dette var mod Kollegiets Ønske, da det dels frygtede for den Usikkerhed en saadan

Indskrænkning vilde medføre, dels — betegnende nok — gjorde gældende, at Købmændene saa vilde tro, at det Hele var en Snare, for at man kunde faa at vide, hvormeget de hidtil havde udført, uden at betale Afgift, ved Udsmugling [1]).

Imidlertid viste Loven et godt Resultat, idet Udførslen i 1820 steg betydeligt — om man end rigtignok stødte paa den Vanskelighed ved Sammenligningen, at Sandsynligheden var for, at man i tidligere Aar var bleven narret. Fra 1 Novbr. 1819 til 1 Novbr. 1820 ansloges Udførslen til ca. 1,150,000 Tdr., omtrent ligelig fordelt mellem Danmark og Hertugdømmerne, og Værdien af denne Udførsel antoges at udgøre henved 3 Mill. Rbdl. Samtidig var der af fremmede Kornvarer ankommet til København — omtrent det eneste Sted i Kongeriget, hvor fremmed Korn indgik til Forbrug — henved 10,000 Tdr., altsaa højst ubetydeligt. Pl. af 1819 forlængedes derefter „indtil videre“ [2]). Paa samme Tid, ved Pl. af 27 Decbr. 1820, ophævedes ogsaa den bestaaende Udførselsafgift paa Smør og Ost, først paa et Aar, senere „indtil videre“.

Ogsaa Udførselstolden paa Heste og Kvæg lagde et saadant Baand paa Omsætningen med Udlandet, at man maatte søge at lempe det, saa meget mere som denne Gren af Landhusholdningen blev af desto større Vigtighed, jo mere det klikkede for Kornforretningen. Trods Nedsættelserne i 1814 og 1816 hvilede der fra Krigens Tid endnu saa høje Udførselsafgifter paa Heste og Kvæg, at de i 1819 ansloges til $^1/_5$ af Værdien. Disse Afgifter mente man det umuligt for Kvæghandelen at bære, og der havde ogsaa vist sig en kendelig Nedgang i Jyllands Udførsel, om man end her som ellers maatte tage Hensyn til de formentlig store Toldbesvigelser, der udelukkede enhver nøjere Opgørelse af Omsætningens Størrelse. En Forandring af Toldsatserne burde dernæst tage Hensyn til, at „den største Del af Danmarks Heste og især af Kvæget, som udføres, først græsses fed i Hertugdømmerne“. Prisen for en dansk Hest ansloges til ca. 100 Rbdl., for en Stud til 50, for en Ko eller Kvie til 40

---

[1]) Pl. $^3/_{11}$ 1819, Kmck. 26-29 Oktbr. og 2-3 Novbr. s. A. [2]) Do. 19-22 Decbr. 1820.

Rbdl. Da nu Tolden næppe burde udgøre mere end 8 pCt., fastsattes Satserne derefter, men tillige med en Fordeling mellem Kongeriget og Hertugdømmerne af henholdsvis $^5/_8$ og $^3/_8$. For direkte Udførsel af en Hest fra Danmark til Udlandet bestemtes derfor en Told af 8 Rbdl. pr. Stk., men for Udførsel til Hertugdømmerne af 5 og for Udførsel fra Hertugdømmerne til Udlandet, hvad enten denne Udførsel var oprindeligt dansk Kvæg eller Hertugdømmernes eget Opdræt, af 3 Rbdl. For en Stud fastsattes Udførselstolden til 4 Rbdl., for en Ko til 3 osv., med Fordeling af Satserne fra Danmark til Hertugdømmerne og fra disse til Udlandet som nys nævnt[1]).

Imidlertid viste det sig, at selv denne Ordning havde mange Ulemper. Sagen kom paany til Forhandling i Midten af 20erne, og da udtalte Finansminister Møsting, at det i og for sig vilde være det lykkeligste, om den hele Mellemrigstold mellem Danmark og Hertugdømmerne kunde bortfalde, hvad der dog forhindredes ved Kongerigets Brændevinsbeskatning og Konsumtion og ved det forskellige Standpunkt, Kongerigets og Hertugdømmernes Industri indtog; men i hvert Fald maatte man af med Heste- og Kvægtolden paa Grænsen, thi den gav Anledning til saa mange Bryderier og Formaliteter, at Hertugdømmernes Befolkning hellere opgav at gøre Indkøb i Jylland end ved Udførslen derfra udsætte sig for den Tidsspilde og det Tab, Mellemrigstolden skabte. Da jo tilmed den direkte Udførselstold var lavere fra Hertugdømmerne end fra Kongeriget, havde man givet Hertugdømmerne, hvis Hovednæringsveje dog skulde være Agerbrug og Kvægfedning, en direkte Opmuntring til Kvægudførsel og derved forfordelt Jylland, hvis vigtigste Næringsvej, Kvægudførsel, herved var sat i Fare. Af Heste var der i 1823—25 gennemsnitlig aarlig udført fra Jylland til Hertugdømmerne 3,000 Stkr., fra Hertugdømmerne til Udlandet 5,400, af Stude henholdsvis 14,000 og 28,000, af Køer og Kalve 2,700 og 5,000 o. s. fr. Hertugdømmernes egen Udførsel til Udlandet stod altsaa omtrent paa lige Fod med Jyllands, hvad der var et Misforhold. Man maatte derfor se at komme Jylland til Hjælp ved Ophæ-

[1]) Kmck. $^{30}/_3$—$^2/_4$ 1819.

velse af Kvæg- og Hestetolden ved Nørrejyllands Grænse. En Erstatning for det Tab, Finanserne herved vilde lide, ca. 60,000 Rbdl., mente Møsting, kunde indvindes ved at forhøje Tolden ved Hertugdømmernes Sydgrænse med et tilsvarende Beløb. Thi herved vilde jo ogsaa Jylland komme til at bære sin Del deraf, da det vilde blive taget med i Beregningen ved Indkøbet, medens Hertugdømmerne vilde vinde ved at faa den Del af det jyske Kvæg, de ikke vilde genudføre, toldfrit over deres Nordgrænse, og ved forøget Handel. Men da Kongen „har allernaadigst behaget mundtligen at tilkendegive mig, at det er fundet betænkeligt“ at forhøje Hertugdømmernes Udførselstold, og da det samtidig var blevet paalagt Møsting af Kongen at gøre Forslag om at erstatte Staten dens Tab ved at fordele Beløbet paa det danske Hartkorn, saa fremkom han med et saadant Forslag, men fik dog samtidig udvirket, at den direkte Udførselstold fra Danmark til Udlandet nedsattes til samme Beløb som Tolden fra Hertugdømmerne til Udlandet (altsaa for en Hest fra 8 Rbdl. til 3 Rbdl. osv.[1]).

Herefter fremkom Pl. af 12 Januar 1827, der ophævede Mellemrigstolden for Heste og Kvæg og nedsatte den danske Udførselstold til samme Beløb som Hertugdømmernes. Men samme Dag udkom en Forordning, der paalagde det danske Hartkorn et aarligt Skattebeløb af 60,000 Rbdl. (med en Tidsbegrænsning, der ikke fik praktisk Betydning), hvilke opkrævedes med 16 Rbsk. for hver Td. Ager og Engs, det halve for hver Td. Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. — Her kunde de danske Øer have klaget, fordi de skulde betale for de jyske Stude, medens Hertugdømmerne endog gik helt fri. Men derom forlyder Intet.

Det kan endnu anføres, at Indførselstolden paa Ost ved Fd. af 29 Juli 1821 forhøjedes fra $9^1/_3$ Rbdl. og 8 Rbdl. pr.

---

[1]) Forestilling fra Møsting af 8 og 15 Dcbr. 1826; Resolution af 19 s. M. Den direkte Udførsel fra Kongeriget spillede kun en ringe Rolle; den udgjorde formentlig kun ca. $^1/_{20}$ af Jyllands Udførsel til Hertugdømmerne. Særlig kan nævnes Hesteudførslen fra Sjælland til Skaane, hvor Tolden imidlertid allerede ved Resol. af $^4/_4$ 1821 var nedsat fra 8 Rbdl. pr. Stk. til 10 pCt. af Værdien, da de smaa sjællandske Heste ikke kunde bære den høje Told og derfor for Størstedelen udsmugledes.

Skpd., henholdsvis i Kongeriget og i Hertugdømmerne, til 13⅓ og 10 Rbdl. Kommercekollegiet havde som sædvanlig modsat sig denne Forhøjelse, da det mente, Beskyttelsen var mere end stor nok — for simpel Ost 25 à 50 pCt. i Danmark (og af finere indførtes der saa godt som Intet) — men det fik af Kongen Ordre til at indgive til Gehejmestatsraadet et Udkast til Plakat med de nævnte nye Satser, som derefter bleve de gældende[1]).

Saaledes søgte man at opmuntre til rationelt og intensivt Landbrug ved at lette Udførslen og en enkelt Gang ogsaa beskytte det indenlandske Marked. Langt kom man dog ikke dermed. Det var ikke let ved „Forholdsregler" at kæmpe mod en Verdensartikels Konjunkturer, der jo dog bleve de bestemmende for Landbrugets Tilstand, baade da det gik galt, og da det vendte sig til det gode. Denne Vending havde man ikke Staten at takke for — Staten kunde for en stor Del have sparet sig de Penge, den, som vi senere skulle se, saa rundhaandet øsede ud — men de Handelslettelser, som her ere nævnte, kunde i hvert Fald kun være til Gavn, og man maa prise Kommercekollegiet, fordi det, saa meget det stod i dets Magt, forhindrede overilede og meningsløse Forholdsregler.

Vi have baade for Korn og Kvæg nævnt Udførselstallene for et enkelt Aar, vi skulle hertil føje følgende summariske Data paa Grundlag af de foreliggende statistiske Opgivelser[2]).

Den gennemsnitlige aarlige Udførsel af Kornvarer i Femaaret 1820—24 var 1,600,000 Tdr., hvoraf 900,000 fra Kongeriget, 700,000 fra Hertugdømmerne. Kun 4 pCt. af denne Udførsel var formalede Kornvarer eller Malt, Resten uformalet. Den største Udførsel var i Aarene 1824 med 2 Mill. og 1821 med 1,8 Mill., de øvrige Aar var den 1,3 à 1,5 Mill. Hovedudførselsstedet var Norge, hvorhen der gennemsnitlig aarlig udførtes 600,000 Tdr. (i 1824 over 1 Mill.), derefter fulgte Holland

---

[1]) Kmck. 23/1—3/2 1821. [2]) Samtlige i det Følgende meddelte Udførselsdata ere paa Grundlag af Kmck.s aarlige Tabeller i dets Forestillinger til Kongen. Et Uddrag af disse Tabeller — der iøvrigt langtfra er heldigt — findes trykt i „Statistisk Tabelværk", Hæfte 4. Kbhvn. 1841.

med 300,000, Altona og Hamborg med 244,000, England med 165,000, medens Resten fordeltes paa samtlige øvrige Lande.

Det er vel værd at lægge Mærke til Englands lave Rang som Kornimportør i dette Femaar; vi ville se det tage Revanche i det følgende, mens der saa atter er Tilbagegang i 30erne, og det var saa meget alvorligere, at England halvt lukkede for os, som det navnlig var dertil, Hveden skulde gaa, mens Norge mest konsumerede Byg og Rug. Af de fire Hovedkornsorter udførtes i det nævnte Femaar 1,600,000 Tdr. aarlig; deraf var $^1/_3$ Byg, 200,000 Tdr. Hvede, 400,000 Tdr. Rug og Resten Havre. Men fremhæve vi saaledes Englands tilbagetrukne Stilling, maa vi paa den anden Side ogsaa lægge Vægt paa Norges Plads i første Række. Tages begge Decennier, 20erne og 30erne, som Helhed, holder Norge sig paa denne Plads i vor Eksport, i hvert Fald med Hensyn til Kvantiteten. Vi havde altsaa, om end ikke helt, saa dog i en væsentlig Grad bevaret det norske Marked — forsaavidt var der spaaet rigtigt. Det var en overordentlig Lykke for os, navnlig i de daarlige Aar, og det synes her at være gaaet os over Fortjeneste. Thi endnu langt ned i 40erne udtaler en Forfatter som Bergsøe, at Bonden i Jylland tager det bedste Korn til Udsæd, og med det sletteste betaler han Købmanden, „og skønt Norge nu har fri Kornhandel, er man dog endnu meget nøjsom sammesteds i sine Fordringer, og den jyske Købmand bryder sig derfor ikke stort om Andet end om at faa Tønden fuld for godt Køb“ [1]).

En Udførsel af 1,600,000 Tdr. Korn om Aaret vilde slet ikke have været saa ilde, hvis Priserne ikke havde været saa over al Maade slette. Ifølge Kapitelstaksterne for Danmark udgjorde Priserne for Rug, Byg og Havre (omsatte til rede Sølv) [2]):

---

[1]) Bergsøe: l. c. II 1847. Pg. 154. — Provinskøbmandens Fortjeneste paa hans Kornindkøb skal iøvrigt ikke have været stor, men det holdt Bønderne til Huse til Indkøb af Kolonialvarer og andre Artikler. Et af en Købmand fra Smaaøerne fra 1821—30 nøjagtigt ført Regnskab viser, at han paa en Omsætning af ialt 15,000 Tdr. Korn havde tjent 3,650 Rbdl., hvad der mindst medgik til Renter, Loftsleje, Arbejdsløn etc.; men samtidig tjente han paa sine øvrige Varer en forholdsvis anselig Formue (C. F. Tietgens Foredrag). [2]) Falbe-Hansen: l. c. Pg. 18.

	Rug		Byg		Havre	
	Rbdl.	Sk.	Rbdl.	Sk.	Rbdl.	Sk.
1818	7	44	6	27	3	92
1820	2	64	1	70	1	45
1824	1	93	1	62	1	25

Overfor en Rugpris paa under 1 Specie Td. forslog selv store Eksportmængder kun lidet. Det var som en Høst, der er stor nok, men som ikke skæpper Noget.

I det følgende Femaar, 1825—29, var den gennemsnitlige aarlige Udførsel henved 2 Mill. Tdr. Heri indgaar imidlertid fra 1827 Udførslen af Rapssæd og Roefrø, der tidligere ikke var optaget i Udførselstallene og var ret betydelig. Den udgjorde i 1827—29 gennemsnitlig aarlig ca. 15,000 Tdr. fra Danmark, ca. 150,000 fra Hertugdømmerne; i Danmark fik Rapsavlen efterhaanden en stigende Betydning, navnlig paa Fyn og Langeland, hvor den i de følgende Decennier bragte Bønderne meget gode Indtægter[1]). Kongeriget deltog i den hele Udførsel med ca. 53, Hertugdømmerne med ca. 47 pCt. De to Hovedlande for vor Udførsel var nu Norge og England; til England gik endog i disse Aaringer henved 700,000 Tdr. aarlig, til Norge kun ca. 600,000, idet England fra 1827 rykkede stærkt i Forgrunden og beholdt Prioriteten nogle Aar ind i 30erne. I 1828, da der med „den glidende Skalas“ Indførelse i England blev lettere Kornindførselsforhold, naaede Eksporten herfra endog henved 900,000 Tdr. I det Hele var Eksporten i dette Aar ca. 2,400,000 Tdr., hvoraf $^1/_6$ Hvede. Gennemsnitlig aarlig udførtes der i Femaaret af Hvede og Rug henholdsvis noget under og noget over 300,000 Tdr., af Byg ca. 650,000 Tdr., af Havre ca. 450,000 Tdr. Knapt 2 pCt. af hele denne Udførsel omfattede formalede Varer.

Kapitelstaksterne for Rug, Byg og Havre steg fra 1824 til 1825 med $^1/_4$. I Gennemsnit for Femaaret 1825—29 udgjorde de for Rug $3^3/_4$ Rbdl., for Byg $2^2/_3$ og for Havre $2^1/_{12}$ Rbdl.

Af Smør udførtes der i 20erne fra den danske Stat ca. 50,000 Tdr. aarlig, deraf godt $^2/_3$ fra Hertugdømmerne, henved $^1/_3$ fra Kongeriget. Af det hele Beløb gik 3 à 4,000 Tdr. aarlig

---

[1]) Bergsøe: l. c. II Pg. 168.

Udførslen 1829.

	Rbdl.
Kornvarer 1,700,000 Tdr.	4,600,000
Heste (8,300), Okser (23,300), Køer (6,600), Kalve (6,600). Tilsammen 45,000 Stkr.	1,500,000
Andre Dyr, Skind, Huder, saltet og røget Flæsk (ca. 6,000 Skpd.), saltet og røget Kød (ca. 2,000 Skpd.) og flere andre Varer	1,100,000
Ost 3,500 Skpd.	50,000
Smør 47,000 Tdr.	2,350,000
Tilsammen...	9,600,000

Heraf kan omtrent Halvdelen antages at hidrøre fra Kongeriget, Halvdelen fra Hertugdømmerne.

Rykke vi to Slægtled frem, faa vi for Aaret 1889, da Danmark havde omtrent samme Indbyggertal som Kongeriget og Hertugdømmerne paa hin Tid, følgende Tal for Danmark alene:

Af uformalede Kornvarer indførtes der 700,000 Tdr. mere, end der udførtes, hvorimod der udførtes mere end der indførtes af formalede Kornvarer 180,000 Tdr., af Heste ca. 10,000 Stkr., af Okser og Køer ca. 94,000, Kalve ca. 11,000, Faar, Geder, Lam osv. ca. 67,000, Svin og Grise ca. 25,000, af Flæsk og Skinker ca. 200,000 Skpd., af Smør ca. 250,000 Tdr. o. s. fr. Den angivne Værdi af Overskudsudførslen var:

	Mill. Kroner
Uformalede Kornvarer	÷ 21,9
Formalede Kornvarer.....	3,1
Levende Kreaturer	30,5
Fedevarer	81,7
Tilsammen...	93,4

Man kan da med runde Tal sige, at Overskudsudførslen af Landbrugsprodukter fra Danmark og Hertugdømmerne i Aaret 1829 udgjorde ca. 20 Mill. Kroner, fra Kongeriget alene i 1889 ca. 100 Mill., eller, naar vi tage Kongeriget alene baade den Gang og nu, at fra Aarene omkring 1830 til Aarene omkring 1890 er Værdien af Overskudsudførslen af Danmarks Landbrugsprodukter steget fra ca. 10 til ca. 100 Mill. Kroner.

Medens Landbrugsprodukterne særlig skabte vor Handel paa Norge, England og Tyskland, fandt en mere broget Handel Sted paa Sverig. Vi fik svensk Jærn ind, dels til eget Brug, dels til Udførsel til Tyskland og bragte dansk Korn og en Del Industri- og Kolonialvarer tilbage. Enkelte Huse havde ogsaa Handel paa Finland. Men hvad man særlig her i Landet forstod ved svensk Handel, var Handelen paa Skaane. For den københavnske Handelsstand spillede den en overordentlig Rolle. Grosserersocietetet her i Byen antog endog, at Skaane tilfredsstillede hele sit Forbrug af udenlandske Produkter herfra, saaledes at vi ikke blot indførte dertil Fisk, Skind, Korn og Fedevarer, men ogsaa Kolonialvarer, fremmede Manufakturvarer, og at vi endelig havde en fordelagtig Speditionshandel med Transitvarer fra Tyskland[1]).

Men det mærkelige var, at en stor Del af denne Handel førtes paa ulovlig Maade. Ikke blot saaledes som Halvdelen af hin Tids Handel, med Smugleri og Toldsvig, hver Gang man saa sit Snit dertil, nej, Handelen var indrettet derpaa. Den svensk-norske og den danske Regering stod til en Begyndelse paa en alt andet end venskabelig Fod med hinanden. I Norge vare vi gaaede over til at blive „Fremmede“, og vi fik det f. Eks. at føle ved, at det i Norge var forbudt fremmede Fartøjer at besørge nogen Del af den udenrigske Skibsfart; i Sverig havde den indenrigske Fragtfart andre for Fremmede hæmmende Bestemmelser, medens vi manglede saadanne. Da imidlertid de mange Smaaskibe, som vare byggede under Krigen, skulde have en Anvendelse, fastsattes det i Aaret 1819, at Fragtfart med Skibe under 15 Kmcl.s Drægtighed fra Sted til Sted i Danmark eller Hertugdømmerne eller imellem disse kun maatte besørges af Landets egne Fartøjer[2]). Dette Skridt havde yderligere sin Grund i Fortrydelsen over de norske Bestemmelser og var navnlig direkte rettet mod de aabne svenske Baades Trafik, idet disse ypperligt egnede sig til at føre Brænde fra de danske Havne ind til København og kunde gøre det meget billigt, fordi

---

[1]) Gross.soc. Kopib. Skr. til Kmck. af 7/5 1823. [2]) Kmck. 24-30 August 1819.

deres Mandskab var Bønder, som om Vinteren havde andet Erhverv. Men med denne Trafik kunde de danske Baade ikke tage Konkurrencen op.

Fra svensk Side lagde man ved betydelige baade Skibs- og Toldafgifter Samkvemmet alvorlige Hindringer i Vejen, og dette førte atter til, at man i Danmark gentagne Gange forhøjede de bestaaende Afgifter for Baade fra Sverig til Danmark, kun med Undtagelse af de svenske Færgefartøjer, der vare Passagerbaade. Grosserersocietetet protesterede imidlertid mod Afgiftsforhøjelserne, thi ganske vist forstod det, at „den Jalousi mod Danmark, som udtaler sig i flere af de svenske Toldindretninger, naturligvis maa opvække Harme hos enhver Retsindig", men det mente, at man med slige Retorsioner kun arbejdede Sverig i Hænderne og ødelagde vor Handel paa Skaane, der nødvendigvis maatte drives med Baade, førte af Svenskere og tilhørende svenske Købmænd; thi da denne Handel „hos Baadførerne udfordrer særegne Localkundskaber (!) og en høj Grad af Snuhed (!), vil ingen af Købmændene betro sig til en Ubekendt"; derfor kunde Undtagelse med Hensyn til Passagerbaade heller ikke hjælpe, da Omstændighederne forbød „Uvedkommendes" Nærværelse ved Varernes Transport. Man fandt derfor Forhøjelsesbestemmelserne uforenelige med godt Købmandskab og opfordrede Kommercekollegiet — paa den her meddelte Motivering (der vel kunde „opvække Harme hos enhver Retsindig") — til at faa dem tilbagekaldte [1]).

Imidlertid søgte saavel den danske som den svensk-norske Regering, efter at tidligere Aars Tvistepunkter paa andre Omraader vare udlignede, ogsaa at komme i et venskabeligt Handelsforhold til hinanden. Med dette for Øje indledes der Forhandlinger om Afslutning af en Handelstraktat, og disse bragtes til Ende ved en i 1826 afsluttet Traktat af endog meget liberale Grundsætninger. Danske og svensk-norske Skibe kunde herefter befare Rigerne gensidigt med alle Arter af i og for sig tilladelige Udførselsartikler, uden at der i Retning af Havne-, Skibs- eller Vareafgifter maatte tages nogensomhelst højere Betaling eller

---

[1]) Skr. til Kmck. af $^{7}/_{5}$ 1823.

foregaa nogensomhelst anden Behandling, end om det var Rigernes egne Skibe og Fartøjer, det drejede sig om. Kolonier og Bilande vare undtagne, og af enkelte Artikler Salt og kinesiske Varer (henholdsvis efter Sverigs og Danmarks Ønske). Færgemandsbaadene mellem Sundstæderne skulde vedblivende være fri for alle Havnepenge og Skibsafgifter. Kystfartbestemmelserne for Handelen mellem indenlandske Havne indbyrdes bleve uforandrede. Denne Traktat af 2. Novbr. 1826 afsluttedes paa 10 Aar, og den bestaar endnu, siden 1837 opsigelig med 1 Aars Varsel (Undtagelsesbestemmelserne bortfaldt eller omordnedes ved en Række Deklarationer 1856—79).

Traktaten vakte baade Opsigt og Glæde. For Danmarks Vedkommende blev herved Kornhandelen paa Norge væsentlig lettet; fra svensk Side opnaaede man at nyde godt af den liberale danske Toldlovgivning lige med danske Undersaatter, medens Sverigs egen Toldlovgivning lagde Handelen, baade for Indfødte og for de med dem Ligestillede, forskellige Hindringer i Vejen. Med Hensyn til selve Skibsfarten udsatte Danmark sig naturligvis for en forholdsvis større Invasion end Sverig-Norge, men fik da ogsaa et videre Raaderum, navnlig for sine talrige Smaaskibe, der nu mange Steder laa hen til ingen Nytte[1]). Hvad Traktaten imidlertid ikke bragte ud af Verden, var den systematiske Toldsvig ved Vareudførslen til Skaane, en Sag, der skulde give Anledning til nye alvorlige Vanskeligheder og pinlige Forhandlinger i det følgende Decennium.

Naar der ovenfor sagdes, at Traktaten med Sverig maatte anses for meget liberal, var dette navnlig set fra svensk Side, da den her betragtedes som den mest liberale Handelstraktat, Sverig endnu havde afsluttet, og da den svenske Beskyttelse af Landets egen Skibsfart havde været langt mere eksklusiv end den danske. I Danmark var der allerede forud for den svenske Handelstraktat afsluttet Traktater med Preussen (1818) og Eng-

---

[1]) Se Breve fra Merbitz (sachsisk Legationsraad i København) og Gjerlev (senere dansk Generalkonsul i Kristiania) til Irgens Bergh (dansk Chargé d'affaires i Dresden) henholdsvis af 14 og 21 Novbr. 1826 (Daae: Breve fra Danske og Norske. Kbhvn. 1876).

land (1824). I 1826 afsluttedes Traktat med de nordamerikanske Fristater, 1827 med Mexiko og 1828 med Brasilien. — For Preussens Vedkommende galdt Traktaten paa 20 Aar, iøvrigt paa 10 Aar; derefter gjordes Traktaterne opsigelige med 1 Aars Varsel. Fra gammel Tid havdes Traktat med Frankrig og med Rusland (Tillægstraktat 1831). Med Bremen afsluttedes Traktat 1835. Grundlaget for Traktaterne var som Regel Gensidighed og Behandling som den mestbegunstigede Nation[1]).

---

[1]) Jvfr. Hage: Haandbog i Handelsvidenskab, I. Pg. 725—27. — I denne Sammenhæng bør ogsaa nævnes Traktaten af 1821 ang. den fri Fart paa Elben, afsluttet imellem samtlige interesserede Stater og frie Stæder.

SYVENDE KAPITEL.

Almindelig Handel og Omsætning. Skibsfarten.

Saaledes som vi i det Foregaaende have set, galdt det om i Tiden efter 1814 at formindske eller omlægge de mange Afgifter, der enten vare paalagte i den gode Tid, hvor der var nok at tage af, eller i Krigens Tid, hvor man maatte tage, hvor og hvad man kunde faa. Det var i Reglen Grosserersocietetets Kommitte, der henledte Kommercekollegiets Opmærksomhed paa Nødvendigheden af Reformer. At den gjorde det i stærke Ord, var efter Tidens — og maaske alle Tiders — Brug, men gik den ikke for vidt i sine Forslag, blev der i Reglen taget noget Hensyn dertil. Da saaledes Kommitteen i 1821 havde fortalt, at det var umuligt for Skibsfarten at betale de bestaaende Afgifter, da man Intet havde tilovers dertil, udtalte Kollegiet, at dette var noget vel overdrevet, dels fordi Kommitteen gik ud fra en saa høj Rentefod som 6 pCt., dels fordi det faktisk viste sig, at man vedblev at sætte Skibe i Fart. Noget andet var imidlertid, at den hele Handel og Skibsfart gik slæbende og var i stærk Tilbagegang. Det var saaledes betegnende, at Fragtafgifterne til Statskassen, der i Aaret før Krigen udgjorde omkring 120,000 Rbdl. (fra Kongeriget og Hertugdømmerne), nu vare gaaede ned til det halve, og da selve Fragtvirksomheden, som man i sin Tid beskattede, fordi der tjentes saa ypperligt paa den, nu led under en saa haard Konkurrence, at der snarere var Grund for Staten til at beskytte end at beskatte den, foreslog Kollegiet Fragtafgiftens Ophævelse.

Samtidig foreslog man Lastepengeafgiften omændret. Hidtil var Afgiften bleven erlagt saaledes, at kun naar det lossede

eller ladede Gods udgjorde mindre end 1/4 af Skibets Læstedrægtighed, betaltes Afgiften i Forhold til Skibets Godsmængde, ellers betaltes den, som om Skibet var fuldt bestuvet. Dette lagde man i tidligere Tid ikke megen Vægt paa; havde man Skibe i Fart ind eller ud, var der Gods i dem, og saa var det lettere en Gang for alle at vide, hvilke Lastepenge der hvilede paa Skibet, end at faa det beregnet hver Gang, Forskellen mellem Drægtighed og Bestuvning kunde den Gang ingen Rolle spille. Men de Tider vare forbi, da man kunde gaa saa rundt tilværks. Det var desværre hyppigt nok, at man maatte gaa med halv Ladning eller mindre, og da var det haardt at betale for hel; derfor foreslog Kollegiet, at Afgiften, selv om den bibeholdtes, dog i det mindste kun skulde erlægges af det virkelig ladede eller lossede Gods. Disse Forslag gik til Gehejmestatsraadet og billigedes, men med en væsentlig Tilføjelse. Til Gengæld for Fragtafgiftens Ophævelse og Lastepengenes Paalæg i Forhold til det bestuvede Rum i Stedet for i Forhold til Drægtigheden, fordobledes Lastepengene, og de paalagdes som ny i Farten mellem Provinskøbstæderne indbyrdes, der hidtil havde været fri for dem, og ved udgaaende Fart fra Hertugdømmerne, der hidtil kun havde betalt dem for indgaaende. Den hele Ordning blev retfærdigere end tidligere, men der var ikke meget at tjene for Skibsfarten, ja for Mange blev den et Tab, selv bortset fra de Omraader, hvor Afgiften paalagdes som ny. Thi overalt, hvor et Skib var mere end halvt bestuvet, stod man sig naturligvis bedre ved at betale 1 pr. Kmcl. af Drægtigheden end 2 pr. Kmcl. af Bestuvningen. Man maatte da trøste sig med, at Fragtafgiften blev hævet, og at samtidig Gebyrerne af „latinske Søpas“ til Legitimation under oversøisk Fart i Tilfælde af, at Krig skulde udbryde, mens Skibet var undervejs, bortfaldt [1]).

Grosserersocietetet fremkom imidlertid i de følgende Aar paany med Klager, denne Gang særlig over den høje Transittold og over Oplagsafgifterne m. v. [2]). At den oversøiske Handel

---

[1]) Kmck. 17/4-1/5 og 17-25 Juli 1821, Fd. 10/8 s. A. [2]) Gross.soc. Kopib. Skr. til Kmck. 20/3 1823.

gled ud af Hænderne var sørgeligt, men det forstod man dog. Men at det samme blev Tilfældet med Transithandelen, syntes at stride mod Forholdenes Natur. Da Kommercekollegiet i 1825 foreslog nye Nedsættelser i Skibsafgifterne, udtalte det, at det nødvendigvis maatte være de høje Afgifter, der hæmmede Transithandelen. I Aaret 1824 udgjorde Transittolden, Afgiften paa St. Croix-Sukker fraregnet, 19,000 Rbdl. i København og 10,000 i Helsingør. „Naar det nu bemærkes, at den Handel, som passerer over Helsingør, er for det meste Speditionsgods fra Hamborg og Lübeck og fra forbisejlende Skibe, saa vil det skønnes, at den egentlige Transithandel, der maatte bestaa i store Oplag for eventuelle Købere og egentlig have sit Sæde i København, næsten kan siges ikke at være til". Og dette trods alle de Goder, København frembød. „Skibsfarten kan som sædvanlig begynde 1 à 2 Maaneder tidligere end i de russiske Havne, og den kan vedvare 1 à 2 Maaneder længere i Efteraaret. Skibe fra Nordamerika kunne aarlig gøre 2 Rejser paa København, men kun 1 paa de russiske Havne. De sværeste Købmandsskibe kunne her mange Steder udlosse lige i Pakhuset og behøve ikke en ny og lang Transport til Oplagsstedet som i mange østersøiske Stæder, saasom fra Travemünde til Lübeck, fra Swinemünde til Stettin. Ligesom Hamborg er det store Varedepot for Nordtyskland og Elben, saaledes synes Østersøen at trænge til et lignende Depot. Lübeck er for Tiden Københavns lykkelige Rival i den Henseende, Gothenborg og Stettin tragte efter at blive det." For at gøre sit til at bedre Forholdene fik Kollegiet derfor sat igennem, at der nedsattes en Kommitte til Regulering af Transittolden. Thi medens denne skulde udgøre 1 pCt. af Varens Værdi, var den bleven fikseret, og den ene Procent udgjorde nu i Virkeligheden ofte en ganske betydelig Del af Varepriserne. Som Følge deraf ansattes ny Transittoldsatser, med 1 pCt. af Værdien som Grundlag. Dernæst skete der Nedsættelse i Afgiften for Varers Henliggen paa Transitoplag, Fyrafgiften omordnedes med Beregning efter Varemængden, og nogle mindre Afgifter til forskellige københavnske Kasser bortfaldt, men saaledes, at Statskassen holdt de enkelte Kasser skadesløse[1]).

[1]) Kmck. 1-12 Marts og 10-18 Maj 1825. Fd. 28 s. M.

Til Vederlag for det Tab, Staten kom til at lide ved denne Ordning, fandt man paa en i en vis Henseende morsom Erstatning. Saa langt tilbage som ved en kgl. Befaling af 6 Apr. 1672 til Skibsmaaleren i København var det paalagt denne at opføre for alle her i Staden maalte eller ommaalte Skibe $^1/_6$ mindre i Maalebrevet end den virkelige Læstedrægtighed. Formaalet hermed var, at Skibene skulde komme til at betale saa meget ringere Afgifter i de udenlandske Havne. Denne Forholdsregel var vedbleven at bestaa, men Snedigheden var nu opdaget. Kollegiet meddelte, at „denne meget gamle Foranstaltning maatte omsider tabe sin Hemmelighed“, og baade den preussiske og den engelske Regering havde bragt Sagen paa Bane og allerede delvis lagt højere Afgift paa de danske Skibe end paa andre, paa Grund af Mindremaalet. Det fastsattes nu, at der efterhaanden skulde udstedes nye Maalebreve for de københavnske Skibe med $^1/_5$ højere Drægtighedsangivelse end den nuværende, og da Staten derved vilde faa et højere Skibsafgiftsbeløb end før, opnaaede den saaledes ogsaa Erstatning for de nys omtalte Tab. Men de kommunale Afgifter i Købstæderne skulde overalt, hvor de afkrævedes Skibe med ny københavnske Maalebreve, formindskes med $^1/_6$, thi hverken skulde Købstæderne tjene ved Forandringen, eller Skibsejerne tabe, og i Købstadshavnene havde disse jo ikke som i København paa Forhaand faaet Erstatning ved Ophævelse og Omlægning af forskellige Afgifter[1]).

Det maa tilføjes, at den pludselige Forøgelse af den københavnske Handelsflaades Drægtighed med ca. $^1/_5$ — som man vel maa have i Erindring ved enhver Sammenligning af Handelsflaaden før og efter 1825 — Intet har at gøre med den Skibsommaaling, der befaledes for hele den danske Stat ved Plakat af 13 Jan. 1830, og som kun havde sit Udspring i Ønsket om et mere rationelt Forhold mellem Drægtighedsangivelsen og den Last, Skibet virkelig kunde rumme, end hidtil havde været Tilfældet[2]).

---

[1]) Kmck. 10—18 Maj 1825. [2]) Do. $^{24}/_{11}$ 1829—$^9/_1$ 1830. Ved Ommaalingen var det „ikke muligt foreløbig at sige, om Summen af Drægtigheden af alle de Skibe, saa vel indenlandske som fremmede, der nu have danske

Den Nedsættelse i Afgiften paa Skibe, der købtes i Udlandet for at sættes under dansk Flag — en Afgift, der var paalagt i 1812 til Beskyttelse af det danske Skibsbyggeri —, der regelmæssig var given for nogle Aar ad Gangen siden 1814, tilstodes „indtil videre“ ved Pl. af 28 Maj 1824. Det var vigtigere for Samfundet at gøre Alt til Lettelse for Skibsfarten end at frede om en enkelt Industri. Derfor tilstodes der ogsaa Auditør Bille Frihed til Indførsel af et fremmed Skib og en Del andre Lettelser, da han i Aaret 1819 i England havde indkøbt Dampskibet „Caledonia“, det første Dampskib til Besejling af danske Farvande. Allerede 1816 havde Mekanikus Gillespie indgivet Ansøgning om Eneret i 10 à 12 Aar til at bygge Dampbaade og bruge dem paa alle danske Kyster saavelsom til Fart paa Hertugdømmerne, men Forslaget var for vidtsvævende til, at Kommercekollegiet vilde forelægge Kongen det. Da Bille i 1818 indkom med sit Andragende, fik han, Gillespie og en tredje Ansøger Meddelelse om, at den af dem, der kunde sætte en ordentlig Dampbaad til 30 Passagerer i Gang én Gang ugentlig mellem København og Kiel i Løbet af Aaret 1819, skulde faa Eneret paa denne Fart paa 10 Aar. Dette lykkedes Bille, der altsaa fik Privilegiet; samtidig forlængedes imidlertid ogsaa det Grosserer Endorpf givne Privilegium paa Paketfart (med Sejlbaade) mellem København og Kiel i 10 Aar, og baade for Damp- og Sejlskibsfartens Vedkommende fornyedes Privilegierne fra Slutningen af 20erne endnu en Gang paa 10 Aar. Bille havde allerede faaet Løfte herpaa i 1821 imod eventuelt at anskaffe et Skib med 60 Senge (Natteleje for 110 Personer), og som i det hele skulde være større, bedre, hurtigere og sikrere end det nuværende. Senere overdrog Bille sit Privilegium til L. N. Hvidt, og denne opfyldte den stillede Betingelse ved i Aaret 1830 at afløse „Caledonia“ med det første her i Landet

---

Maalebreve, vil blive større eller mindre efter den ny Metode, men mærkelig afvigende vil Resultatet ikke blive, og den mulig stedfindende Forskel vil være grundet paa et retfærdigt Tillæg i de fyldige eller Afdrag i de skarpe Skibes nuværende Lastedrægtighed“. De fleste danske Skibe hørte til den skarpe Type. Alle Skibe, saavel i Danmark som i Hertugdømmerne, skulde ânmeldes til Opmaaling, og den ny Metode regnes fra Resolutionens Datum.

byggede Dampskib, der fik Navnet „Frederik den Sjette“. „Caledonia“ benyttedes ikke blot til Farten mellem København og Kiel, der ikke var nogen særlig indbringende Entreprise, men ogsaa til Lystfarter i Sundet, enten til Dyrehaven m. v. eller over til Skaane (til Besøg af „Brønden ved Ramløsa“). I Slutningen af 20erne havde man fire Dampskibe med ugentlig Trafik paa København: til Kiel, til Lübeck („Prinsesse Wilhelmine“), til Jylland („Dania“ 2 Gange ugentlig) og „det norske“ til Frederikshald, Gøteborg og Kristiania. I 1828 satte Staten et Postdampskib i Fart over Store Bælt[1]).

Dampskibsfarten i 20erne havde ingen Betydning for Varetransporten og var end ikke særdeles søgt af Passagerer, da Opholdet ombord var alt andet end behageligt, tidt forbundet med Uheld, forholdsvis langvarigt, uden ordentligt Natteleje og med en uudholdelig Os af Mad og Kul. Derimod havde den Noget at betyde for Postens Besørgelse. Men det var Synd at sige, at Postvæsenet opmuntrede den. I Aaret 1825 ansøgte Jac. Holm om Eneret i et vist Tidsrum paa Damppaketfart mellem København og Jylland. I sin Forestilling til Kongen meddelte Kollegiet, at Generalpostdirektionen „ligesom forhen“ udtalte sig mod Damppaketfarten i Almindelighed, da den bragte Forstyrrelse i de bestaaende Kommunikationsindretninger. Man havde nu f. Eks. 5 store Jagter til at besørge Trafiken mellem Kallundborg og Aarhus; kom der nu Dampbaade, vilde Jagterne ligge brak om Sommeren og maatte dog holdes vedlige, især til Efteraarstransporten af Kreaturer. Sligt var altsaa kun til Tab for det Offentlige. Forgæves gjorde Kollegiet gældende, at saa længe Dampbaaden gik, var der særdeles meget vundet for Forbindelsen mellem Hovedstaden og Jylland, og at Vigtigheden heraf var saa stor, at de anførte Indvendinger maatte blive ganske underordnede; den kgl. Resolution var afslaaende. Kollegiet trøstede sig dog med, at kom Sejladsen ikke med Eneret, vilde den komme uden Eneret — hvad der ogsaa skete —, men de afgørende Autoriteter stillede sig altsaa saa uvilligt som

---

[1]) Kmck. $^{14}/_{4}$—$^{2}/_{6}$ 1818, 1-9 Septbr. og 30-31 Oktbr. s. A., 10-18 April 1821, 5-13 August 1828, 13-21 April og 3-11 Aug. 1830, Pl. $^{3}/_{5}$ 1828.

muligt overfor dette moderne Indgreb i de nedarvede Kommunikationsmidler[1]).

Iøvrigt bragte Datidens Hovedpostlinjer København i ret hyppig og regelmæssig Forbindelse med Omverdenen. Hver Søndag Morgen (om Sommeren) afgik saaledes Paket til Kiel og hver Tirsdag Morgen „Caledonia"; denne var i Reglen 24 Timer om Turen, incl. Opholdet paa Anløbsstederne. Til Hamborg afgik Post (over Land) hver Tirsdag og Lørdag Aften Kl. 10—11, og Post ankom derfra hver Mandag og Fredag Morgen. Til Helsingør afgik Post daglig om Formiddagen og ankom derfra hver Aften. Mellem Sverig og Norge og København ankom og afgik Post to Gange ugentlig. I selve København havdes en Fodpost, med hvilken Breve, Pakker etc. omsendtes to Gange daglig, ogsaa til og fra Frederiksberg. Men naaede man udenfor Hovedlinjerne, var Postforsendelsen saare sparsom, og den var i alle Tilfælde meget dyr. Følgen blev da ogsaa, at Folk, naar de endelig vilde korrespondere, i høj Grad benyttede „Lejlighed", tilfældige Rejsendes Kommissionsbesørgelse[2]).

Vi have i det Foregaaende set, hvorledes Regeringen snart hævede én Afgift, snart omlagde en anden, for at komme den syge og højt klagende Handel til Hjælp, men det tør ikke siges, at den just brugte radikale Midler, eller at den i hele sin Fremgangsmaade gik med Damp. Forskellige andre Foranstaltninger udenfor Afgiftsforandringerne maa imidlertid endnu omtales, til Belysning af Tilstanden og dens langsomme Omændring.

I Aaret 1823 indsendte Grosserersocietetets Kommitte et Andragende til Kommercekollegiet, i hvilket den udtalte, at Krediten laa ganske nede, Varehandelen var indskrænket til det daglige Behov, Enhver maatte skille sig ved sit Produkt straks uden at oppebie Konjunkturerne, næsten ingen Kunst-

---

[1]) Kmck. $^{31}/_{5}$—$^{3}/_{6}$ 1825. [2]) Jvfr. ang. Postforbindelsen bl. a. Tregder: Haandbog for Rejsende. Kbhvn. 1824. — Endnu i Begyndelsen af 30erne var Postvejen for et Brev fra Nakskov til Rudkøbing: via København! Da Kongen havde faaet dette at vide af de offentlige Blade, tilskrev han Generalpostdirektionen, om ogsaa andre Købstæder havde den Art Postforbindelse? ($^{27}/_{9}$ 1832. Brevkopib.).

produkter kunde frembringes, fordi Raffinaderierne ikke kunde faa Sukker paa Kredit, Væverierne ikke Uld eller Bomuld, Tobaksfabrikørerne ikke Tobak osv., og de manglede Midler til at betale forud. For Københavns Vedkommende var Følgen bleven, „at vi atter fik Hamborgernes Overlegenhed og vor Afhængighed af denne Stad, hvilken vi i de senere Aar før Krigen mestendels havde unddraget os fra". Thi medens det var København, der nærmest skulde have været Kredityderen, saa skaffede man sig nu Blancokredit i Hamborg, en Kredit, der for det første var besværlig at operere med, da den var paa Afstand, dernæst farlig, fordi den afhang af samtlige Vekselengageredes Soliditet, og endelig meget dyr, eftersom den for 3 Maaneder kostede $1^1/_2$ pCt. Diskonto, $^1/_2$ pCt. Kommission og $^1/_2$ pCt. Kurtage eller ialt 10 pCt. pro anno. For at undgaa dette Forhold, ønskede man Indførelse af indenbys Veksler, d. e. Tilladelse til Udstedelse af 3 Maaneders Veksler paa sig selv til Kreditors Ordre, for at Køberen kunde faa Frist, indtil han selv fik sine Varer betalte, og Kreditor omvendt faa større Sikkerhed ved Hjælp af en saadan Solaveksel, der var undergiven Vekslens strænge Betalingsbetingelser, end ved Ydelser af almindelig Kredit. Man ansaa det for saa meget rimeligere at indføre disse Veksler, som de ikke blot benyttedes i Udlandet, men endog i Holsten, og som man for Øjeblikket intet tilsvarende Betalingsmiddel havde her; thi de Anfordringsbeviser og Gældsbreve med Vekslers Ret og Virkning, der alt forefandtes, vare paa Grund af Stempeltaksterne ved Udstedelse og Transport uanvendelige i den almindelige Omsætning. Vekslen skulde kun kunne udstedes paa 3 Maaneder af Handlende og Fabrikanter, da den skulde have sin Basis i Køb og Salg af Varer og ikke i egentlige Pengelaan, endvidere mindst lyde paa 200 Rbdl. rede Sølv og kun være underkastet en moderat Stempelafgift[1]). Efter at Sagen var vandret frem og tilbage mellem Kollegierne, blev Kommitteens Forslag i det Væsentlige gjort til Lov, idet man saa bort fra det Tab af Stempelintrader, der muligvis kunde opstaa af, at Vekslerne kun skulde stemples som Papirer af 2den Klasse,

---

[1]) Gross.soc. Skr. til Kmck. $^{13}/_2$ 1823.

og man gav ved Loven nøjere Bestemmelser om, hvad der skulde forstaaes ved Købmænd og Fabrikanter. Fd. af 26 Juni 1824 om indenbys Veksler afløste saaledes de hidtidige Forbud mod Udstedelse og Benyttelse af saadanne Kreditbeviser.

Denne Forordning blev imidlertid kun en Forløber for den store Vekselkodifikation, der fandt Sted i det følgende Aar. Det var et af den Deputerede i Kommercekollegiet, Etatsraad Kirstein, forfattet Udkast til en Omordning og Kodificering af Vekselloygivningen, der lagdes til Grund. Udkastet gjordes til Genstand for Prøvelse af en Kommission, bestaaende af Kirstein, A. S. Ørsted, Holten (paa Statsgældsdirektionens Vegne) og Grossererne, Etatsraad N. L. Hvidt og Generalkonsul Bekker, og blev. efter at have undergaaet forskellige Forandringer, ophøjet til Lov ved Fd. angaaende trasserede Veksler af 18 Maj 1825, en Forordning, der i to Menneskealdre kom til at danne en af Grundpillerne for Lov og Ret i al Handel og Omsætning her i Landet[1]).

Samtidig med, at man ad Lovgivningsvejen søgte at skabe ny Kreditmidler og ordne Kreditformerne, oprettedes der i København et Institut, der skulde blive til ikke ringe Gavn for Varekrediten. Den 7 Juni 1825 gaves der 20 Aars Privilegium til Oprettelse af et „Østersøisk Handelskompagni“, der fik Ret til at drive Handel en gros, fik forskellige Stempelbegunstigelser og Tilladelse til at tage 5 pCt. Rente af Laan og Forskud, selv i Tilfælde, hvor der ellers kun maatte tages 4 pCt. Det fik ogsaa tilsikret kgl. Garanti for, at fremmed Ejendom, der var betroet Kompagniet, i Krigstilfælde ikke skulde være udsat for Konfiskation. Besynderligt nok nedlagde Grosserersocietetets Kommitte Indsigelse herimod, naturligvis ikke mod Sagen i sig selv — som tværtimod var Noget, „der saa aldeles stemmer overens med, hvad Retfærdighed og Folkeret byder“, og hvis Undladelse man andetsteds havde set gøre stor Skade (Kommitteen forbigik forsigtigvis direkte at omtale den Skade, slige Forholdsregler

---

[1]) K. T. 1825 Nr. 27—29 indeholder, sammen med en Gengivelse af Loven in extenso, Ørsteds Bemærkninger til den med Hensyn til de Forandringer, den skabte i hidtil bestaaende Ret.

foraarsagede her under Krigen) — men man frygtede, at den udtrykkelige Garanti, der gaves Kompagniet, skulde gøre andre Handlendes Stilling mindre god overfor Udlandet, saaledes at man især i England og Nordamerika skulde foretrække at konsignere til Kompagniet fremfor til andre Handlende herhjemme[1]). — Siden Kompagniet kaldte sig østersøisk, var det naturligvis dets Mening særlig at gøre Forretninger paa Østersølandene, det vil sige gøre København til østersøisk Stapelplads; det var Transithandelsforhaabningerne, der atter her skaffede sig et Udslag. I saa Henseende fik Kompagniet imidlertid ingen Betydning; men efter faa Aars Forløb begyndte det at anvende sine Midler til Udlaan, og i 1829 omdannedes det til „Centralkassen". Grosserersocietetets Kommitte billigede i høj Grad de videre Begunstigelser, der gaves dette ny Laaneinstitut, thi man levede, efter Kommitteens Udsagn, i en Tid, hvor Kapital og Dygtighed overmaade tidt var hver paa sin Haand, og hvor det derfor var godt, at der fandtes et Institut til at forene dem, især da en Virksomhed af den Art ikke med tilstrækkelig Lethed og Frihed kunde foregaa ved Hjælp af Nationalbanken (og i hvert Fald ikke foregik ved Hjælp af denne). Kun fandt Kommitteen, at Centralkassens Aktiekapital, 40 × 100 Rbdl., var noget vel lille, om den end godt kunde forstaa, at man vilde arbejde med en saa lille Kapital som muligt for at tjene saa meget som muligt, og den ønskede ogsaa et af sine Medlemmer som Tilsynshavende i Bestyrelsen, af Hensyn til de Begunstigelser, der vare givne Institutet, og til den offentlige Sikkerhed[2]).

Trods denne aabenbare lille Misstemning baade overfor Kompagniet og overfor den senere Centralkasse — der vistnok var dannet lidt for selvstændig udenfor Kommittekredsen — gjorde Centralkassen betydelige Forretninger med sin ganske vist mærkelig lille Aktiekapital. Dens Opgave var at gøre Udlaan mod haandfaaet Pant i kurante Varer og gode Effekter, at diskontere Vekslsr, modtage Indlaan etc. (jvfr. bl. a. Reglement af 25 Febr. 1831). I Aaret 1830 omsatte den $^3/_4$ Mill. Rbdl., ved Aarets Slutning var Beløbet af udestaaende Laan $^1/_4$ Mill.

---

[1]) Gross.soc. Skr. til Kanc. $^{23}/_7$ 1825. [2]) Do. $^{13}/_1$ 1830.

og Dividenden pr. Aktie 5 pCt., men allerede faa Aar efter vare disse Tal voksede til henholdsvis 2 Mill., 1/2 Mill. og 7 pCt., og omkring 1840, da Aktiekapitalen efterhaanden var bleven fordoblet, var Omsætningen stegen til 2 1/2 Mill., Beløbet af udestaaende Laan ved Aarets Slutning til 3/4 Mill. (10 Gange Aktiekapitalen, hvilket var Maksimum af, hvad der maatte udlaanes) og Dividenden til 8 pCt.[1]).

Der opstod ogsaa i 20erne en anden Art af Pengeinstituter, der senere bleve af den største Betydning som Kreditydere her i Landet, men endnu paa hin Tid og længe derefter vare ganske golde i saa Henseende, nemlig Sparekasserne. Sparekassen for København og Omegn, der aabnedes d. 1 Maj 1820, stiftedes paa Initiativ af Deputeret i Kommercekollegiet, Etatsraad Bech, der under Samarbejde med Jonas Collin og forskellige Andre indbød til Kassens Oprettelse[2]). Den betragtedes som et rent humant Foretagende, en Institution til Modtagelse af Smaafolks Sparesummer. Man gav 4 pCt. Rente, hvad der muliggjordes ved Tilladelsen til at indsætte de modtagne Beløb i Statskassen (Statsgældsfondet), der paa hin Tid kunde staa sig ved at give 5 pCt.; samme Rente opnaaedes ved Indsættelse i Nationalbanken. Men begge disse Institutioner nedsatte senere Renten, hvad der bevirkede, at ogsaa Sparekasseinteressenternes Rente blev nedsat. At benytte Pengene til Udlaan til Private, var der aldeles ikke Tale om, og da der ligeledes hist og her i Provinsbyerne var oprettet Sparekasser, fulgte man samme Vej som ved den københavnske, efter indgivet Andragende at faa Midlerne indsatte til Forrentning i Statskassen (eller Nationalbanken)[3]).

---

[1]) Bergsøe l. c. II Pg. 692—94. Det hedder her, at Centralkassen er bleven bestyret „med sjælden Dygtighed, Takt og Omhu ..., og da der ikke er nogen Sandsynlighed for, at Nationalbanken, som først i de senere Aar er begyndt med i en ringe Grad at gøre Udlaan paa Varer, for det første skulde udvide sine Forretninger i denne Retning eller vise sig mindre kræsen i Valget af de Papirer, hvilke den vil modtage som haandfaaet Pant, eller mindre nøjeregnende med Bestemmelse af det Beløb, som den vil laane paa samme, saa vil Centralkassen vistnok i lang Tid endnu kunne have en for Handelen og dens Interessenter lige gavnlig Virksomhed". [2]) Collins Autobiografi l. c. Pg. 551. [3]) Statsgældsdir. 30/11-25/12 1819, 2-10 Decbr. 1823 m. fl

Da Københavns Sparekasse havde opsparet et Fond paa 16,000 Rbdl., tillodes det den at anvende en Del af Fondets Midler til bedste for tro og værdige Tyende mellem Indskyderne. Men naar undtages, at det blev paalagt de forskellige Sparekasser hvert Aar at offentliggøre et Regnskab (Kancelliskrivelse af 28 Juli 1827), nærmest til Gengæld for Indrømmelse af forskellige Stempelbegunstigelser, havde det Offentlige iøvrigt intet Tilsyn med Kasserne. I Aaret 1829 var imidlertid Københavns Sparekasse ikke langt fra at komme ind under selve Statens Bestyrelse, da den hidtilværende Direktion, der personlig havde udrettet næsten alt Arbejdet, var træt deraf. Finansminister Møsting modsatte sig det imidlertid energisk, og det yderste, han vilde gaa med til af offentlig Kontrol, var et Tilsyn af Delegerede fra de forskellige Kollegier og Københavns 32 Mænd. Sagen stilledes saa i Bero[1]).

Ved Begyndelsen af Aaret 1830 fandtes der ialt i Danmark 12 Sparekasser (og i Hertugdømmerne, Lauenborg incl., 36). I Midten af 30erne indestod der i Statskassen og i Nationalbanken i alt ca. 2 Mill. Rbdl. Sparekassemidler, hvoraf $^2/_3$ i Statskassen, $^1/_3$ i Banken; denne Sum antoges i alt Væsentligt at udgøre Kongerigets Sparekassekapital paa hin Tid, da kun højst ubetydelige Beløb mentes at være anbragte paa anden Maade[2]). — Saaledes uddannede Sparekassevæsenet sig efterhaanden som en Pengeopsamlingsinstitution og gjorde naturligvis som saadan megen Nytte; men til direkte Brug for Krediten blev den først af Betydning i Aarhundredets anden Halvdel.

— Til de Forholdsregler, det Offentlige tog angaaende Handelen, maa endnu henføres Lovgivningen om Handelsberettigelse

---

[1]) Statsgældsdir. $^{30}/_1 - ^{24}/_2$ 1829. Den omtalte Plan om at henlægge Sparekassen under Staten og Møstings Modstand derimod fremgaar af en Brevveksling mellem Møsting og Collin for Aaret 1829, der gav Anledning til skarpe personlige Sammenstød imellem dem (Møstings Breve og Collins Svarkoncepter i Collinske Brevsamling). [2]) Meddelelser fra det statistiske Bureau, 3 Samling. Jvfr. L. S. Fallesens Afhandling om Sparekasseforholdene i „Maanedsskrift for Literatur", 1837, Bind 17. Ifølge denne Forfatter hidrørte af samtlige Indskud i Aaret 1820—30 i Københavns Sparekasse 27 pCt. fra (for) Børn, 26 pCt. fra Tjenestetyende, 13 fra Haandværkere, 4 fra Korporationer, 1 fra Bønder, 29 fra Andre.

m. v. Allerede i Aaret 1812 var der bleven nedsat en Kommission til Overvejelse over Vilkaar og Grænser for de forskellige Slags Handelsberettigelser, og Resultatet af denne Kommissions Arbejde, sinket ved Krigen og sendt frem og tilbage mellem Kollegierne, kom endelig til at foreligge i Anordning af 23 April 1817. Denne bestemte først og fremmest, at Enhver, der vilde handle, for Fremtiden skulde tage Borgerskab (fraset enkelte Undtagelser med Hensyn til en gros Handelen og Retten til Opkøb af Landbrugsprodukter). Det tillodes dernæst Fremmede at sælge og købe Varer en gros her i Landet, men hverken at sælge en detail eller at sælge Varer, som de her havde tilkøbt sig. Denne Ret var af gammel Dato, men ophævet under Krigen; dens Genindførelse gav Anledning til vedvarende Klager og tilsidst ny Indskrænkninger, som have holdt sig til vore Dage. Som Betingelse for at faa Borgerskab som Handlende sattes Fuldmyndighed (Pl. af 14 April 1820 gjorde Fuldmyndighed til Betingelse for ethvert Borgerskab) og for at faa Borgerskab som Grosserer enten Besiddelse af mindst 30 Kmcl. Skibsparter eller — da den gamle Bestemmelse om, at man skulde være Skibsreder, ikke mere lod sig fastholde og iøvrigt ogsaa var temmelig urimelig — Besiddelse af en saadan Formue, at man kunde være i Stand til at etablere en en gros Handel. Tillige skulde Grosserersocietetet skønne om, hvorvidt Ansøgeren havde udvist et saadant Forhold, at han kunde „anses værdig“ til at faa Grossererborgerskab. Grosserersocietet skulde for Fremtiden vælge en Kommitte paa 12 Medlemmer til Afgivelse af Erklæringer og Betænkninger paa Societetets Vegne; Valget af nye Medlemmer til Kommitteen skulde foregaa ved, at Societetet indstillede 3, hvoraf Kommercekollegiet valgte 1, og af Kommitteens Formand ved, at Kommitteen indstillede 3, hvoraf samme Kollegium valgte den ene.

Med Hensyn til Detajlhandelen i København bestemtes det, for at modarbejde Sjakreriet, at Enhver, der fik Borgerskab som Detajlhandler, inden 6 Uger derefter skulde holde aaben Bod, og at ingen Detajlhandler maatte have Udsalg paa mere end et Sted. Endvidere indførtes Eksaminer for samtlige Handelslav i København, og desuden skulde Enhver, der vilde være Svend,

have været i Lære i 5 Aar (ved Vinhandelen paa Grund af Fasbinderiet 7 Aar), Enhver, der vilde være Mester, have været Svend i 3 Aar. Disse Forholdsregler toges for at modarbejde Overfyldning i Detajlhandlerstanden, da man mente, at den fuldkommen fri Konkurrence paa dette Omraade ikke vilde skaffe Publikum billigere, men daarligere Varer, dels fordi de Handlende uden Eksamen vilde mangle Forstand paa Indkøbet, dels fordi de, naar Konkurrencen var for stor, vilde udgive daarlige Varer for gode for ad den Vej at tjene nok til Eksistensen. Den Indskrænkning i Detajlhandlerstanden, som var Hovedformaalet med Bestemmelsen, opnaaedes imidlertid ikke. Da Eksaminerne indførtes i 1817, fandtes der i København i de to største Handelslav, Silke-, Uld- og Lærredskræmmernes og Urtekræmmernes, henholdsvis 107 og 128 Interessenter. I Midten af 20erne vare Tallene stegne til 147 og 188. Ved Folketællingen i 1840 var Tallet paa Silke- og Klædekræmmere 154, paa Lærredshandlere 42, paa Urtekræmmere 244. Under en Stigning af Folketallet med højst $^1/_6$, var Tilvæksten af Handlende i disse Lav saaledes $^5/_6$. Nogen Eksamen for Grosserерne — for hvem Forordningen iøvrigt nøje fastsatte Minimumsbeløbene af, hvad de maatte sælge, for ikke at kollidere med Detajlhandlerne — indførtes ikke, da der jo her fandtes andre indskrænkende Betingelser; selv under stor indbyrdes Konkurrence vilde Sælgerne ikke heller her kunne narre Køberne, der selv vare sagkyndige. Det hidtil givne Te- og Porcellænshandlerborgerskab ophævedes, og der skulde for Fremtiden kræves særlig Bevilling til Handel med ostindiske og kinesiske Varer. Porcellæns- og Pottemagerborgerskabet sloges sammen, og samtidig tillodes det de paagældende Handlende at sælge Te, da denne mentes at lide Skade ved at sælges sammen med andre Urtekramvarer. Det paalagdes Høkerne at danne en Korporation, der skulde vælge to Formænd (approberede af Magistraten), hvis Pligt det var at holde Fortegnelse over alle Høkere og deres Bopæl. Høkerne skulde vedblive at have de i tidligere Love befalede Minimalforraad af Fødevarer til Raadighed. Antallet af Modehandlere skulde indskrænkes, da Modehandelen var ifærd med at tage Overhaand og udbrede for-

dærvelig Luksus; Kancelliet vilde for Fremtiden kun under særegne Omstændigheder give Bevilling til saadan Handel.

Med Hensyn til Restauratører, Konditorer, Værtshusholdere, Marskandisere etc. henvistes til Reskr. af 26 Maj 1816, der havde befalet, at saadanne Næringsdrivende mindst skulde være 45 Aar gamle, baade for at Antallet af dem kunde indskrænkes, og for at unge arbejdsføre Mennesker ikke skulde slaa ind paa slige Næringsveje. Der indførtes ogsaa forskellige andre Bestemmelser til Begrænsning af Tallet paa disse Erhverv og til Kontrol med den Maade, hvorpaa de dreves. Ved Pl. af 18 Oktbr. 1820 blev det forbudt Konditorerne og Restavratørerne saavel i København som i Købstæderne at antage eller oplære Opvartere og Drenge, som ikke havde Indfødsret, eftersom „denne Næring hidtil fornemlig har været dreven af Udlændinge, som igen udførte de derved vundne ikke ubetydelige Summer“ [1]). Naar det derimod ved Pl. af 27 Marts 1828 forbødes nogen Brygger i København at sælge Øl paa Borg til nogen Værtshusholder, Øltapper etc. uden at forvisse sig om, „at denne Intet for bekommet Øl er skyldig til den Brygger, hos hvem han nærmest forhen har taget Øl paa Borg“, da var denne Bestemmelse udelukkende truffen i almen faderlig Aand for at værge Bryggerne mod usolide Øltappere eller undersælgende Kolleger.

Kongen interesserede sig meget for det hele Udskænkningsspørgsmaal. Han paalagde Kancelliet at søge Beværtninger med varme Spiser fremmet. Afgrænsningen mellem Øltappere, Værtshusholdere, Høkere etc. søgtes gennemført ved Reskripter 1818, 1820 m. fl. Men i 1821 ophævedes Forbudet mod, at Høkere maatte sælge Øl og Brændevin i mindre Parter end pottevis, thi Kongen vilde ikke have, at Almuesmanden skulde tvinges til at købe disse Varer „paa Steder, hvor der holdes formelig

---

[1]) Af større Restauratører fandtes i København i Aaret 1824: Maye (Kongens Nytorv), Cassadaban, Anton Julius og Marfleet (St. Købmagergade), Fousannée (Østergade), Pæhtau (Kongens Nytorv), Wm. Jones (Nybørs), Andersen (Brogade). Af Kaffehuse og Konditorier: Mini, Gianelli og Capretz (Kongens Nytorv), Pleisch (Amagertorv), Semadenos Enke (St. Købmagergade), Pedrin (Nytorv), Josty (Nybørs). Jvfr. Tregder: Haandbog for Rejsende. Pg. 116.

Skænkestue, hvilket er saa meget mere betænkeligt, naar Husfaderen eller Moderen er nødt til at sende Børn for at hente det“ [1]).

Den hele Handelsordning af 1817 maatte vække Glæde hos Mange. Hvilken Urtekræmmer vilde ikke være fornøjet med at se opdukkende Konkurrenter spærrede ved Eksamens- og andre Bomme. Høkerne bleve gjorte til en Korporation — sandt nok, mest for at man bedre kunde holde Øje med dem, men dog med magistratsapproberede Formænd —, og Grosserernes Kommitte kom jo næsten til at ligne et kgl. Kollegium. Mindre glade vare naturligvis de, der stode udenfor. Enten man vilde være Restavratør, handle med Potpourrikrukker eller sælge Damehatte, gjordes der nu skærpende Bestemmelser gældende, før man kunde faa Bevilling dertil; det var altid en lang, det blev endnu mere end før en trang Vej at faa det høje Kancelli til at give sit Samtykke. Ogsaa den ny Grossererkommitte havde faaet en ganske betydelig Afspærringsmyndighed i sine Hænder. Den skulde skønne om, ikke blot hvorvidt Nogen havde tilstrækkelig Formue, men ogsaa hvorvidt han var „værdig“ til at begynde en en gros Handel. Kommitteen betragtede ingenlunde disse Betingelser som Formsager; atter og atter maatte Folk søge, men fik Afslag, vragede af den ene eller den anden Grund, og Kommitteen stod støt paa sin Ret, selv overfor Magistraten og Kollegierne, naar disse syntes, den var vel kræsen i Henseende til, hvem den vilde aabne Adgang til Grosserernes Kreds. Selvfølgelig gik Sagen des glattere, jo bedre Forbindelser man havde. Ogsaa derigennem steg Kommitteens Myndighed, at Pl. af 10 Febr. 1818 paabød alle Grosserere at være Medlemmer af Societetet, for at alle kunde deltage i de Byrder, der paahvilede det, samt i Valgene af Repræsentanter m. v. Kommitteen blev altsaa derved et fuldgyldigt Udtryk for det hele Societet.

Grosserersocietetets Kommitte kom iøvrigt til at virke ved at give Responsa til Private og til Autoriteterne og, som vi alt have set, ved at indgive Forslag til Forandringer i Handelslovgivningen. Med Hensyn til selve Forordningen af 1817 var

---

[1]) Reskr. til Kancelliet $^{6}/_{2}$ 1819 og $^{16}/_{10}$ 1821.

der ikke gaaet en Maaned, før man indsendte Andragende om, at Bestemmelsen om Fremmedes Handelsret her i Landet maatte begrænses ved, at slige Køb og Salg kun skulde kunne ske gennem herværende Handelshuse[1]). Der toges imidlertid intet Hensyn hertil. Nogle Aar efter indsendte man en længere Skrivelse, hvori man først klagede over den Detajlhandlerne givne Ret til at sælge baade en gros og en detail af, hvad de havde Ret til at handle med, og man beviste selvfølgelig, at dette ikke blot var til Grosserernes, men ogsaa til Landets Skade, thi jo mindre Partier, der bestiltes i Udlandet, des dyrere bleve Varerne, og des flere Penge gik der altsaa ud af Landet; dernæst kom man tilbage til sin Klage over de Fremmedes Handelsret[2]). Kommitteen støttedes baade af Magistraten og af de 32 Mænd, og fra disse sidste indkom ogsaa senere Andragender i samme Sag[3]). Man udtalte, at det havde højst skadelige Følger for Byen, at et stedse stigende Antal af fremmede Rejsende kunde drive uindskrænket Kommissionshandel her i Staden uden Bevilling og uden borgerlige Byrder, og man krævede, at der i hvert Fald skulde paalægges dem Afgifter for denne Ret. Men Kommercekollegiet vilde ikke gaa med dertil. Det udtalte, at den Slags Afgifter kun paalagdes i ganske enkelte Lande, det lod forhøre hos alle Landets Amtmænd, som gave til Svar, at fordrev man de fremmede Handelsagenter, gav man Provinsernes Købmænd aldeles i de københavnske Grossereres Vold, hvad der dog ikke kunde være Meningen, og det føjede endelig til, at der for de fremmede Handelshuse, der havde rejsende Agenter, var saa store Omkostninger forbundet hermed, at dette maatte give de indenlandske Huse tilstrækkeligt Forspring i Konkurrencen[4]). De samme Klager over Detajlhandlernes Ret til en gros Salg og over Fremmedes Handelsret indsendtes paany i 1825, bl. a. i Forbindelse med Anmodning om strængere Betingelser for Opnaaelse af Grosserertighed[5]). Men i 20erne opnaaede man

---

[1]) Skr. til Kancell. af $^{16}/_{5}$ 1817. [2]) Skr. til Kmck. $^{30}/_{12}$ 1822. [3]) Jvfr. Skr. fra de 32 Mænd til Magistraten af $^{29}/_{1}$ 1824. De 32 Mænds Kopib. [4]) Kmck. 19-27 Maj 1835. [5]) Skr. til Kmck. $^{31}/_{5}$ 1825.

Intet. Den ved Forordningen af 1817 fastsatte Handelsordning forblev foreløbig gældende.

For Købstædernes Vedkommende fastsloges der ved Reskr. af 14 April 1820 en Række Bestemmelser, som alt galdt for København, eller som vel praktiseredes i Købstæderne, men dog med tvivlsom Lovgrund: saaledes at Borgerskab kun maatte gives paa én Næringsvej, at man for at vinde Borgerskab ved Handel skulde have tjent i 3 Aar ved Handelen som Svend, og at Antallet af Værtshusholdere, Øltappere etc. i hver Købstad skulde holdes indenfor visse Grænser. Men paa den anden Side bestemtes det, at Købstadsøvrigheden ikke maatte nægte Nogen, der opfyldte Lovens Fordringer, Borgerskab, fordi den ansaa den paagældende Næringsvej for tilstrækkelig repræsenteret, en Fremgangsmaade, man ganske lovstridig hist og her havde været inde paa.

Hvad enten det var Grosserere eller Høkere, der indgave Klager, var det altid i begrædelige Former. Men man kan da heller ikke nægte, at det virkelig var daarlige Tider, og ikke med Urette kom Klagerne særlig fra København. Hovedstadens Tab ved Øresundstolden kom man først i 30erne til klar Erkendelse af; men hvad der allerede nu laa Alle paa Sinde, var ikke blot Tabet af den store oversøiske Handel og Transithandelen til Udlandet, men at ogsaa den ledende Stilling indenfor selve Kongeriget var bleven vaklende. Vi have set Udtalelserne om Hamborgs Overmagt, og Ulykken var i det Hele, at Provinserne trængte mindre til København end før, og at København i hvert Fald ikke mere havde Midlerne til at holde Provinsernes Handel i Hænde. Endda fik Provinsernes egen Handelsstand det daarligst mulige Skudsmaal af Datidens Skribenter.

Ved Hjælp af sine større Vareforraad og større Pengemidler lykkedes det Hamborg at tilrive sig en stor Del af den danske Provinshandel, og under den Uafhængighed, Købstæderne kom i til Hovedstaden, udskibede de nu ofte selv deres Korn og de andre Produkter, Landbruget afkastede. Men naar Provinsernes Indførsel gik over Hamborg, deres Udførsel foregik direkte, og

den Kredit, de overhovedet kunde faa, erhvervedes i Udlandet, maatte det i særlig Grad blive København, der bar Tabet ved de forandrede Konjunkturer. Man kan ikke forbavses over, at København led meget under disse Forhold og ingen Vegne kunde komme, men man kan undres over, at Provinsbyerne dog ikke naaede videre, end de gjorde. I Forhold til København var Fremgangen ganske vist anselig. Paa et saa — man kunde fristes til at sige — primitivt Kulturstandpunkt, vi i økonomisk Henseende stode paa i hin Tid, er en Tilvækst i Folketal en ganske god Maalestok for den økonomiske Trivsel. Og vi finde da, at Københavns Folketal fra 1801 til 1840 tiltog med ca. $^1/_5$, Landdistrikternes med ca. $^2/_5$ og Købstædernes med ca. $^3/_5$. Om nu end en Tilvækst af henved $^3/_5$ i og for sig ikke er saa særlig meget — i de næste 40 Aar fordobledes Købstædernes Befolkning — var den jo dog relativ betydelig. Men den fordelte sig paa saa mange Smaabyer, at der intet Opsving af Betydning kom i en eneste. Ved Folketællingen i 1840 havde Kongeriget kun 5 Provinsbyer paa over 5,000 Indb. hver, ingen der naaede 10,000 Indbyggere. Man drev vel Forretning, det vil sige, man betalte Udlandets Varer og Penge dyrt, tuskede disse Varer bort til Bønderne mod deres Korn og afsatte saa dette middelmaadige Produkt til middelmaadige Priser. Apparatet i en saadan Provinskøbmands Forretning var stort nok, men kun sjælden kom der noget stort Udbytte deraf. Især i det første Decennium efter Krigen maa Forholdene have været lidet lystelige. Efter en Undersøgelsesrejse i Provinserne, som den senere Fabrikdirektør Rawert foretog, udtalte han i et Skrift, hvori han nedlagde Resultatet af sine Undersøgelser, at „paa meget faa Undtagelser nær søges forgæves i Provinserne efter en Købmand i Ordets vigtigste Forstand. Det lave Standpunkt, de fleste af de danske provinsielle Handlende staa paa, erfares ikke alene ved at opholde sig paa de Steder, hvor deres Virkekreds strækker sig, men og ved i fremmede Lande at høre deres Omdømme, som staa i Forbindelse med dem. Jeg har hørt sige, at det under Verdenshandelens nuværende almindelige Dvale vilde se slet ud med dem, naar ikke Danmark var tilbage for dem at fortjene noget ved, og dertil var igen Aarsagen, at

de gjorde med de provinsielle Handlende, hvad de vilde.“ Et andet Sted bemærker Forfatteren, at en stor Del af Byernes Borgere kun give sig af med at dyrke de Jordarealer, som ere Byerne tillagte, at Borgerne derfor kun ere Bønder, som nyde Købstadsprivilegier, og de mange smaa Købstæder i Virkeligheden næsten Landsbyer[1]). Nu var Rawert paa hin Tid en dygtig og anset Mand, hvis Skrift vakte Opmærksomhed selv i de høje Regeringskredse, men han var unægtelig en noget ung Mand, hvad hans drastiske Ytringer jo ogsaa vidne lidt om. Samtidig udtalte imidlertid den højt ansete Nationaløkonom, Professor Olufsen, om den danske Provinskøbmand, at denne „efter Reglen tillige er Kromand, hans Dagligstue er Kontor, Børs, Skænkestue paa én Gang. Brændevinsflasken er Mægler, og den jævner alle Vanskeligheder, sædvanlig paa Bondens Bekostning. De altfor mange Smaastæder have udklækket en altfor stor Mængde Købmænd, der egentlig ere Kræmmere og Høkere. De fleste ere løbne ind i Standen uden Opdragelse, uden Kundskaber, uden Kapital, uden ringeste Handelskonneksioner, højst med et lybsk Handelsvenskab.“[2]) — Saaledes saa det ud ved Indgangen til det tredje Decennium af dette Aarhundrede i de danske Provinskøbstæder — og det var dem, der vare de fremadskridende paa Hovedstadens Bekostning.

Naar det allerede stod saa daarligt til med Købmændenes Dygtighed i Provinserne, og man faktisk dog arbejdede en større Handel op end tidligere, til Dels ved Hamborgs Hjælp, maa en ikke uvæsentlig Grund hertil vistnok søges i, at mange af de gamle Forbindelser med København vare bristede, uden at Tiden havde egnet sig til at skabe ny. De gamle københavnske Handelshuse faldt overende eller levede paa fordums Storhed, men vare i Virkeligheden usolide. De store Tab, de havde lidt under Krigen, vare blevne noget modarbejdede af de Fortjenester, Vareleverancerne til Krigsbrug og Spekulationer i Laan og Seddelkurser skabte; men Bankerotten 1813 ramte Mangfoldige sær-

---

[1]) Rawert: „Beretning om Industriens Tilstand i de danske Provinser.“ Kbhvn. 1820 Pg. 66 ff. og Pg. 91. [2]) Olufsen l. c. Pg. 352 ff.

deles føleligt, og da Krigen var forbi, var det ogsaa ude baade med den store Rederi- og Fragtvirksomhed fra før Krigen og med Hasardforretningerne under denne. Man havde saavel i sit private Forbrug som i sit Købmandskab vanskeligt ved at omkalfatre Liv og Virksomhed til de ny Forhold; saa førte man det igennem under velhavende Former endnu nogle Aar, og da maatte snart et, snart et andet af de store Huse give tabt og gaa ud af Spillet.

Selvfølgelig fandtes der ogsaa nogle Huse, som dels forstode at bevare, hvad de havde tjent under Krigen, dels gjorde heldige Kup ved Indkøb af Obligationer i rette Tid — i 1812 eller dog i de nærmest følgende Aar — og derved grundlagde sig Formuer. Der fandtes Folk, som havde Forstand nok til at anlægge deres Penge i kgl. Obligationer, og der fandtes endnu Flere, der havde Uforstand nok til at sælge fra sig, hvad de havde af den Art Papirer, ikke mindst Kaperobligationer, udstedte af Staten for den Del af Kaperbyttet, det var befalet at give som Indlaan i Statskassen; thi det store Publikum var endnu fortumlet af det stedfundne Krach og kunde ikke skønne om, hvorvidt der var Sandsynlighed for, at de offentlige Værdipapirer skulde gaa op eller ned i nogen nær Fremtid. Men de Kyndige gik af med Profiten [1]). Vi have ovenfor omtalt, hvor villig man ogsaa senere hen var til at tegne Obligationslaan (f. Eks. Nationalbank-laanet), og baade danske og fremmede Statsobligationer fandt i det Hele en god Modtagelse. Paa dette Omraade var der altsaa

---

[1]) Ørsteds Erindringer III, Pg. 273. „Politievennen“ 1816, Pg. 202 m. fl. — Da altsaa en Del af dem, der sad inde med Pengene, brugte dem til Obligationsopkøb, og da kun Faa havde Lyst til at stikke Penge i Andenmands Forretning, bleve Penge til Forretningsbrug saa knappe, at Diskontoen i Aarene efter Krigen mindst var 15 pCt. „Det er bekendt“ — skriver Gross.soc. Kommitte — „at Rigsbanken her i Staden i det sidste Halvaar af 1814 og i Aaret 1815 i Almindelighed har beregnet og oppebaaret i Diskonto 15 pCt., ligesom det ogsaa er notorisk, at de Handlende og Andre, naar de skulde fremskaffe Kontanter, i det mindste have maattet til Private give 15 pCt., ja vel og derover i Løbet af det fornævnte Aar.“ (Responsum $^{8}/_{3}$ 1816). Gentagne Gange senere udtaler Kommitteen, at i de følgende Aar indtil 1817 har Diskontoen mindst været 12 pCt. (Forh.-Prot. $^{18}/_{2}$ 1818 m. fl. Steder).

Noget at tjene for dristige og dygtige Folk. Derfor var hin Periode ogsaa Statslaanenes Tid, ikke blot i Danmark, men over hele Evropa.

Men fraregnet denne Form for Forretning, der gav Nogle Fortjeneste, men som var den egentlige Produktions- og Omsætningsvirksomhed saa ugunstig som vel mulig, og som i høj Grad vanskeliggjorde det for de gamle Firmaer, der havde mistet deres Formuer, at faa ny Kapital at virke med, saa var det daarlig bevendt med Forretningslivet. For de gamle Huse kom dertil, at en Del af dem havde stukket Penge i industrielle Foretagender eller i Landejendomme, hvad der nu i Reglen blev tabte Penge. Som et sidste Forsøg paa at stive sig af forsøgte saa Nogle Obligations- og Seddelkursspekulationer en gros; men skulde disse gennemføres med Kniven paa Struben, førte de selvfølgelig let til, at man maatte realisere i et ugunstigt Øjeblik og herved fik det sidste Stød. Paa denne Maade faldt meget Gammelt overende og rev Mange med sig. Tidt fik man Akkord efter nogle Aars Forløb, men med disse genopstaaede Firmaer gik det ikke meget bedre end med dem, der havde holdt et Skinliv vedlige. Børsens Navne bleve ved at leve, men Kraften og Saften var borte. Det gik som med de store Pakhuse og Oplagspladser, de gamle Navne og Steder vedbleve at bestaa, men Varetrafiken paa Ind- og Udland var kun en Skygge af fordums Herlighed.

Til Belysning af de foranstaaende Bemærkninger om Mandefaldet i de københavnske Handelsfirmaer skulle vi give en Fortegnelse over Antallet af Falliter i København i den foreliggende Periode[1]):

1816: 39	1820: 61	1824: 17	1828: 15	1832: 8	1836: 24
1817: 62	1821: 20	1825: 6	1829: 9	1833: 14	1837: 20
1818: 55	1822: 20	1826: 17	1830: 15	1834: 16	1838: 14
1819: 31	1823: 23	1827: 13	1831: 15	1835: 11	1839: 14

[1]) Den følgende Fortegnelse med de vedføjede Bemærkninger er, hvor ingen anden Kilde er angivet, udarbejdet paa Grundlag af Skiftekommissionens Forseglingsprotokoller i Københavns Landsover- samt Hof- og Stadsrets Arkiv.

De anførte Tal ere for samtlige københavnske Falliter og angive Tallet af Firmafalliter (uafhængig af Firmadeltagernes Antal). Gennemsnitlig aarlig udgjorde Antallet af Falliter herefter:

Femaaret	Gnstl. aarligt Antal
1816—20	50
1821—25	17
1826—30	14
1831—35	13

Derefter følge to Aar med et betydeligt Antal Falliter (24 og 20) og endelig 30ernes to sidste Aar med 14 hver.

I Femaaret 1816—20 gik altsaa en meget stor Del af Københavns gamle Handelsfirmaer fallit; mange saaledes, at de ikke rejste sig mere, mange andre saaledes, at de kun for en kort Aarrække kom op igen for saa atter at gaa fallit eller forsvinde. En Del Firmaer ere dog blevne tilbage, deraf atter nogle enkelte med virkelig Fortsættelse af de gamle Forretninger, kun med de Forandringer, Tiden selvfølgelig har medført, nogle med nye betydelige Forretninger, over hvilke det gamle Firmas Glans endnu hviler, nogle endelig med et Firmanavn, der minder om Fortiden, men som udover dette Navn intet reelt har med Fortiden at gøre.

De ca. halvtredje Hundrede Falliter, der ryddede op i Københavns Handelsstand i Femaaret 1816—20, fordelte sig saaledes (Benævnelserne: „Grosserere“, „Købmænd“, „Handelshuse“ ere Skifteprotokollernes):

Grosserere	64
Købmænd	12
Handelshuse	12
Skibsførere, Overstyrmænd	12
Fabrikanter	10
Detajlhandlere (Silke- og Klædekræmmere, Urtekræmmere, Te- og Porcellænshandlere etc.)	79
Haandværkere (Bagere, Slagtere, Snedkere etc.)	33
Andre (Embedsmænd, Studerende m. fl.)	26
Tilsammen	248

Her er altsaa kun Tale om Firmaer, ikke om Firmadeltagere, thi i saa Fald vilde Tallet naa op til langt over 300. Af større Forretningsdrivende ere, Fabrikanterne indbefattede, ca. 100 gaaede fallit i disse 5 Aar, og forøvrigt tælle Detajhandlerne mange omfattende Virksomheder, navnlig for Urtekræmmernes Vedkommende. Mellem de Slagne ligger ogsaa et Dusin Skibsførere — troligvis Kinafarere før Krigen og, for Nogles Vedkommende sikkert, Kaperførere under Krigen —, der ikke have vidst at holde paa deres vundne Penge. Men over alle de halvtredje Hundrede Firmaer rage tvende op: Rybergs Firma (Joh. Chr. Ryberg, Borries, von der Pahlen og Wibroe) og Meyer & Triers Firma (S. S. Trier og M. L. Nathanson); de gik fallit henholdsvis d. 20 Juni og d. 28 Juli 1820. De to store gamle Firmaers Fald vakte uhyre Opsigt. Huset Ryberg havde efter eget Sigende under Krigen holdt sig borte fra Bancospekulationer og havde derfor i Aaret 1813 et meget stort Beløb Pengerepræsentativer paa Haanden, der nu bleve til Intet. I de følgende Aar deltog det i nogle oversøiske Ekspeditioner, hvoraf enkelte lykkedes, andre bragte Tab, og det stod allerede paa svage Fødder, da de stærkt faldende Kornpriser i 1819 ramte alle de store Korneksportører. Endnu den Gang mente Firmaet imidlertid, at Forretningen kunde føres igennem, og Ryberg selv fik af Statskassen bevilget til Husets Tarv i sin Ejendom i store Kongensgade, assureret for 66,900 Rbdl., et første Prioritetslaan paa 33,000 Rbdl., i Øebjerggaard i Sorø Amt, vurderet til 124,000 Rbdl., et første Prioritetslaan paa 62,000 Rbdl., i Frederiksgave og Flenstofte i Odense Amt, vurderede til 833,000 Rbdl., et andet Prioritetslaan paa 282,000 Rbdl. næst efter indestaaende 136,000 Rbdl.: i samtlige Tilfælde altsaa omtrent indtil Halvdelen af Vurderingssummen. Disse Laan paa ialt 377,000 Rbdl. forslog imidlertid Lidet. Ryberg udtalte senere, at da han optog disse Laan, havde han haabet at afværge Husets Fald og kunde „umuligen forudse de uventede Begivenheder, der i det følgende Aar berøvede Huset dets Ressourcer og pludselig satte det ud af Stand til at virke“. Hvad det er, der har sat Kronen paa Værket, vide vi ikke; hvad der imidlertid kan have bidraget dertil, var Banklaanet i Begyndelsen af 1820, idet Rybergs

Klientel, der efter Datidens Skik havde Penge indestaaende i hans Forretning og dannede et Slags passive Deltagere, i stor Maalestok synes at have udtaget disse Penge — Husets mindre gode Status var jo efter al Rimelighed bekendt — for at anvende dem til Tegning af Banklaanet[1]). Da Huset gik fallit, var, som vi have set, Gælden i de ovennævnte Ejendomme 513,000 Rbdl., indtil Statens Gæld incl.; den prioriterede Gæld udgjorde ialt 650,000 Rbdl. Paa Rybergs indstændige Bøn overtog Staten de Ejendomme, den havde Pant i, og gjorde intet Krav paa Del i den øvrige Masse, ihvorvel. de faste Ejendomme faktisk ikke var Halvdelen af Vurderingssummen værd. Man gjorde dette dels af Hensyn til Huset Rybergs Ælde og Fortjeneste af Staten og det Offentlige, dels fordi der paa denne Maade kunde komme en Ordning i Stand, medens man paa anden Vis vilde faa en endeløs Kommissionsbehandling, særlig indviklet paa Grund af Husets Forbindelser, ikke blot i det øvrige Evropa, men ogsaa oversøisk. Da Staten var gaaet ind paa at lade sig fyldestgøre med de faste Ejendomme, hvorved altsaa ogsaa de Kreditorer, der havde Prioriteter i disse Ejendomme forud for Staten, vare sikrede, gik den øvrige Kreditormasse ind paa at nøjes med 25 pCt., og i Begyndelsen af 20erne blev Boet overgivet til fri Raadighed[2]).

Huset Meyer & Trier var ikke saa gammelt som det Rybergske og havde forsaavidt ogsaa haft ringere Betydning for Landet, som det i mindre Grad havde deltaget i almene Foretagender. Derimod havde det været stærkt engageret i Regeringens Finansoperationer, og dets Stifter, den i Aaret 1813 afdøde Hofraad Meyer, havde været Kongens private, finansielle Raadgiver[3]). Den ene af dets Ledere, da det gik fallit, var, som alt nævnt, M. L. Nathanson. Nathanson var næppe nogen stor praktisk Forretningsmand, ihvorvel han som Skribent særlig optraadte som Nationaløkonom. Hans Handelsopdragelse og Erfaringer og hans omfattende national-økonomiske Læsning og Indsigt er i høj Grad kommet Literaturen

---

[1]) Jvfr. Brev fra J. P. Mynster til Brøndsted af $^{26}/_{8}$ 1820 („Breve fra J. P. Mynster." Kbhvn. 1860). [2]) Statsgældsdir. (Aktivkont.) 23-30 April 1822. [3]) Se „1807—14" Pg. 237 ff.

tilgode, særlig gennem hans Hovedværk „Danmarks National- og Statshusholdning", thi dette var i flere Henseender grundlæggende for sin Tid, og Partier deraf have blivende videnskabelig Interesse. Men som Forretningsmand naaede han ikke vidt. Det tør antages, at det særligt var ham, der ansporede Firmaet til Papirspekulationer i Aarene nærmest efter Krigen for at bøde paa de ugunstige Forretningsforhold og skaffe Midler til at opretholde Husets standard — og ligeledes dets store Privatforbrug —; og disse Spekulationer ere vistnok drevne sammen med Altonaiske og Hamborgske Pengefirmaer. Dette kan man slutte dels af, at Nathanson ogsaa senere søgte at fortsætte saadanne Forretninger i Forbindelse med Staten, dels af sikre Traditioner om, at det var Pengespekulationer, der bevirkede Husets Fald — i det afgørende Øjeblik maaske de voldsomme Seddelkurssvingninger 1819—20 —, dels endelig af Navnene paa de Firmaer, der vare Husets Hovedkreditorer, da Falliten indtraf. Det store Publikum havde anset Huset Meyer & Trier funderet paa Guld — bogstaveligt, man mente, Husets Kælder laa fuld af ædle Metaller —, men Kredsen af dets danske Kreditorer var dog ikke betydelig, saa at Husets Fald mere blev til Skade for dansk Kredit i Udlandet end til direkte Tab for indenlandske Kredse og i hvert Fald mere for Ikke-Handlende end for Købmænd. Ved Firmaets Fallit overtoges Boets Ordning, som Skik og Brug var ved alle større Konkurser, af kgl. udnævnte Kommissarier, der i dette Bo vare Etatsraad L. N. Hvidt og Justitsraad Treschow. Kommissionssagen er imidlertid ikke nu mere til at finde, men vi tro, at følgende Data, hentede forskellige Steder fra, ville give et tilstrækkeligt tydeligt Billede af denne efter Datidens Forhold umaadelige Fallit. Omsætter man samtlige meddelte Opgivelser over Gældsbeløbene, der snart findes angivne i Rbdl., snart i Mk. Banco, til Kroner, faar man et samlet Passivabeløb af ca. 5 Mill. Kroner! Aktiva udgjorde ca. 30 pCt. heraf. Danske Hovedkreditorer vare: Finanserne med ca. $^2/_3$ Mill., Banken med ca. $^1/_3$ Mill. Kr. Til et enkelt hamborgsk Hus angives Gælden til 1 Mill. Kr., iøvrigt var der meget betydelige Gældsposter til andre Bankierhuse i Altona og Hamborg, navnligt et vidtløftigt Mellemregnskab med Kommerce-

raad Rée i Hamborg, fra Krigens Tid en af de danske Finansers Hovedforbindelser dèr, nu ved Meyer & Triers Fallit stor Debitor til Nationalbanken i København. Af Opgørelsen med Finanserne fremgaar det, at Huset til Debitorer bl. a. har haft store Plantageejere i Vestindien, og rimeligt nok har disses Mangel paa Ævne til at opfylde deres Forpligtelser i hine Aar bidraget sit til Husets Fald. Forretningen søgtes efter nogen Tids Forløb paany oparbejdet af de tidligere Interessenter og under samme Firmanavn, samtidig med at Kommissarierne arbejdede paa Likvidation af det gamle Bo ved Akkorder og Prolongationer etc., men i Aaret 1831 gik Huset Meyer & Trier anden Gang fallit og ophørte for stedse[1]).

Naar de store Huse ofte gik overende ved en sidste mislykket Spekulation, da var det, fordi deres Eksistensbasis i Forvejen var rokket. Deres Skibe eller Skibsparter vare halvt værdiløse, deres Fabriker vare ude af Drift, deres Pakhuse stode ubenyttede, deres faste Ejendomme i By og Land gave ingen Indtægt, deres Debitorer vare usolide — alligevel skulde de holde Skinnet vedlige. Gennemgaar man Skiftekommissionens Registreringsprotokoller, finder man atter og atter den samme Række af „Aktiva“: en Gaard i Staden (hyppigt paa Christianshavn) til egen Benyttelse, med en stor Mængde almindelige Opholds- og Soveværelser, foruden den lille Sal, den større Sal, Kamrene til Pigerne, til Tjenerne, til Husjomfruen etc.; i Festsalen 12 Lænestole med Silkebetræk, Møbler med Forgyldning; i Aflukket Sølvfade, Sølvtemaskine, Sølvkander og -Skaale, mange Dusin Sølvskeer og -Gafler; i Vognremisen, foruden Arbejdsvogne, en Karet, en firstolet holstensk Vogn, en Offenbacher, i Stalden tilsvarende Hestebesætning osv. Foruden Gaarden, man beboede, og en Lystejendom ude paa Landet havdes dernæst som indtægtsgivende: hele Ejendomme eller Parter deri andre

---

[1]) Skiftekommissionens Protokoller, Statsgældsdir. (Aktivkont.) 1-4 Maj 1821 og 23-27 Maj 1826, Nationalbankens Direktionsprotokol 1821 ff. (se navnl. $^{12}/_{5}$ 1827), Breve fra J. P. Mynster l. c. Mundtlige Meddelelser af den i 1893, 90 Aar gamle, afdøde Vekselmægler S. Meyer, Søstersøn til S. S. Trier af Firmaet Meyer & Trier.

Steder i Staden, Parter i Pakhuse, Godser, Fabriker, Skibe; endelig Varelageret og udestaaende Fordringer.

Vi nævne som Eksempler — blandt nu ubekendte Firmaer fra hine Aar —: Firmaet Hansen & Co., Indehaver: Urtekræmmer Hans Hansen. Til Stede ved Registreringen var hans Broder, vestindisk Købmand Hansen. Firmaet ejede: Gaarden Nr. 78, Hj. af Store Strandstræde og St. Annæplads, Gaarden Nr. 69 i Lille Strandstræde, Gaarden Nr. 3 Hj. af Kongens Nytorv og Lille Kongensgade, en Gaard i Lyngby med Jord, Besætning og Inventar, en Brig paa Rejse til Vestindien, et Fregatskib, en Galease beliggende paa Krøyers Plads. — Grosserer Suell: en Gaard, et Pakhus, to Fregatskibe. — Kammerraad Øllgaard: Ejer af Kristineberg Mølle m. v. og Lejer af Thotts Palæ. — Grosserer Nisson & Co.: Gaarden Nr. 109 i Løngangsstræde med et Eddikebryggeri, seks Tømmerpladser med Tømmer, en Gaard paa Vesterbro med Garveri (i Forening med Meyer & Trier). — Grosserer Vogel: Gaarden Nr. 43 i Strandgade, et halvt Pakhus Nr. 56 i Strandgade, Pakhus Nr. 154 ved Snorrebro, 1/3 Fregatskib, 5/8 Brig, 1/4 Brig, 1/5 Brig, 1/2 Brig, 1/2 Brig, 1/1 Brig, 1/1 Smakskib; men af samtlige disse Skibe vare (15 Oktbr. 1818) kun tre paa Rejse, Resten oplagte!

Vi skulle til Slutning give en summarisk Fremstilling af Danmarks søværts Handel paa hin Tid ved en Oversigt over Omfanget af Danmarks Skibsfart i Midten af 20erne[1]).

Til Kongeriget Danmarks Havne indgik i Aaret 1826 fra Havne i Danmark, Hertugdømmerne, Kolonierne og Bilandene:

---

[1]) Den følgende Fremstilling angaaende Skibsfarten i Aaret 1826 er paa Grundlag af Tabellerne i „Statistisk Tabelværk“, 3 Hæfte. Den omfatter det egentlige Danmarks Skibsfart, dog uden Hensyn til den Skibsfart, der dreves med Baade paa under 1 Kmcl., eller den Handel paa Sverig, der dreves med Baade paa under 4 Kmcl., endelig ogsaa uden Hensyn til, hvad der overførtes ved Smakke- og Færgetransporten over Bælterne. At Tabelværket har valgt Aaret 1826 (til Sammenligning med Skibsfarten i 30erne) skyldes bl. a., at i dette Aar ansaaes den foran omtalte Ommaaling af de danske Skibe for gennemført.

Antal Skibe	Drægtighed Kmcl.	Bestuvning Kmcl.
14,246	159,460	85,721

og udgik sammesteds hen:

14,387	160,331	79,288

Drægtigheden var altsaa 11 à 12, Bestuvningen 5 à 6 Kmcl. pr. Skib eller ca. 23 og 11 Registertons, omtrent svarende til den nuværende Drægtighed og Bestuvning for Sejlskibe i indenrigsk Fart. Hermed hører imidlertid ogsaa Ligheden op, thi regner man for Aaret 1892 — hvis Skibsfart omtrent svarede til det sidste Femaars Skibsfart — samme Territorium for ind- og udgaaende som i 1826, faar man en Bestuvning for samtlige Sejl- og Dampskibe i indenrigsk Fart af ialt 1,071,000 Registertons. Den indenrigske Omsætning ad Søvejen er saaledes steget til det tredobbelte og besørges nu af en Sejlskibsflaade, der i Antal, Drægtighed og Bestuvning omtrent er lig Flaaden i 20erne, men desuden af ca. 11,000 indgaaende og lige saa mange udgaaende Dampskibe, der omfatte $^2/_3$ af den hele Bestuvning.

Af den indgaaende Bestuvning i indenrigsk Fart faldt i 1826 58,700 Kmcl. paa København og af den udgaaende 17,600. Der ankom altsaa langt mere til København fra Provinserne, end der afgik til disse fra København. Dette Forhold, der nu er lige modsat, idet den søværts Udførsel fra København til Provinserne er en Del større end omvendt, skyldtes dels, at der i 1826 indførtes en Del Korn fra Provinserne til København til Udførsel, dels den tunge Brændetilførsel til Hovedstadens Forsyning, som skete pr. Skib fra Nordsjællands og andre af Landets Skove. Den væsentligste Del af Hovedstadens Forbrug af Landbrugsprodukter er dog sikkert hidført pr. Akse fra det øvrige Sjælland og Amager, og allerede af denne Grund er en nøjere Granskning af Trafikens Omfang mellem København og Provinserne udelukket.

Af den hele indenrigske Skibsfart udgjorde Omsætningen med Hertugdømmerne godt $^1/_6$, maalt efter Bestuvningsmængden. — Mellem Kongeriget, Bilandene og Kolonierne var Trafiken følgende:

	Indgaaende til Kongeriget.		Udgaaende fra Kongeriget.	
	Antal Skibe	Bestuvning Kmcl.	Antal Skibe	Bestuvning Kmcl.
Island	40	1,697	42	2,047
Færøerne	6	185	6	318
Grønland	6	467	5	538
Dansk-vestindiske Øer . .	22	3,088	18	2,409

Med Undtagelse af et Par af de udgaaende islandske Skibe, der udgik andetsteds fra end Hovedstaden, var hele denne Trafik københavnsk. Den færøiske og grønlandske Handel og Skibsfart var jo paa Stadens Haand, den islandske og vestindiske betegnede, som vi ovenfor have omtalt, de endnu lysende Punkter i den københavnske Langvejshandel. Handelen paa de nordlige Bilande var ikke mere saa betydelig som i Tiden før Krigen, men var større end i Aarene nærmest efter Krigen. Interessant er det imidlertid at se, at ogsaa denne Handel, der for Københavns Redere og Købmænd paa hin Tid spillede en saa overordentlig Rolle, er overfløjet i Nutiden; thi der indgik fra de nordlige Bilande 1826 en samlet Bestuvning af 4,698 Registertons, i 1892 af 10,121, og der udgik til disse fra Kongeriget i de to Aar henholdsvis 5,806 og 15,984 Registertons; Omsætningen nu er saaledes over halvtredje Gange 20ernes.

Dette gælder derimod ikke Handelen paa de vestindiske Øer. Endnu paa hin Tid afgik og ankom der fra og til København i alt 40 Skibe aarlig med en samlet Bestuvning af ca. 11,000 Registertons, i 1892 var Skibenes Antal 9 (Sejlskibe) og den samlede Bestuvning kun godt 2,000 Registertons.

Mellem Kongeriget Danmarks Havne og Udlandet (hvori altsaa ikke er medregnet Kolonierne, Hertugdømmerne og Bilandene) omfattede den søværts Trafik i 1826 8,835 Skibe med en samlet Drægtighed af 157,623 Kmcl. eller ca. 18 Kmcl. pr. Skib, Drægtigheden var saaledes ca. 60 pCt. større pr. Skib end i den indenrigske Fart. De nuværende Sejlskibe i Danmarks udenrigske Fart have en halv Gang større Drægtighed end den Gang, og deres Antal er 3 Gange saa stort — endda rumme de kun henved 1/3 Bestuvning af den nuværende udenrigske Fart, medens Resten besørges af Dampskibe.

Den søværts Omsætning med de forskellige Lande fordelte sig i 1826 paa følgende Maade:

Fra	Indgaaet til Danmark. Antal Skibe	Bestuvning Kmcl.	Deraf til Kbhvn. Antal Skibe	Bestuvning Kmcl
Norge	2,196	17,250	217	3,065
Sverig	890	7,068	254	5,039
Storbritannien og Irland	453	10,621	172	7,931
Rusland	86	2,528	54	1,975
Finland	70	4,521	70	4,521
Holland og Belgien	75	857	23	651
Tyskland, Nord- og Østersøen	599	9,338	307	8,440
Frankrig, Spanien, Portugal, Middelhavet	103	4,950	74	4,071
Nord- og Sydamerika, andre oversøiske Havne	19	1,588	19	1,588
Tilsammen	4,491	58,721	1,190	37,281

Til	Udgaaet fra Danmark. Antal Skibe	Bestuvning Kmcl.	Deraf fra Kbhvn. Antal Skibe	Bestuvning Kmcl.
Norge	2,446	21,441	228	3,556
Sverig	620	3,520	221	1,827
Storbritannien og Irland	326	10,906	66	3,140
Rusland	74	974	46	701
Finland	46	206	46	206
Holland og Belgien	57	1,472	11	301
Tyskland, Nord- og Østersøen	710	6,286	350	3,907
Frankrig, Spanien, Portugal, Middelhavet	56	2,942	40	2,302
Nord- og Sydamerika, andre oversøiske Havne	9	920	9	920
Tilsammen	4,344	48,667	1,017	16,860

Hvad enten vi se paa ind- eller udgaaende er Rækkefølgen: Norge, England, Tyskland, Sverig og derefter de øvrige Lande. Omsætningen med Norge udgjorde over $^1/_3$ af den hele søværts Omsætning den Gang og spillede altsaa stadig en overordentlig stor Rolle for os. Storbritannien og Irland kommer ganske vist i anden Række i den søværts Omsætning; for vor hele Vare-

handel har derimod sikkert Tyskland været forud, idet Handelen paa Landgrænsen selvfølgelig var meget betydelig, alene Udførslen fra Jylland til Hertugdømmerne af Heste, stort og smaat Hornkvæg etc. maa i Følge de foranstaaende Opgivelser vistnok anslaaes til omkring 20 Mill. Pd. = ca. 5000 Kmcl. Til Omsætningen med Sverig maa føjes Trafiken med Baade under 4 Kmcl. pr. Styk, der, som vi have set, havde en ikke ringe Betydning, og dernæst — her mere end overfor noget andet Land — Smuglingen. Udførslen til Sydevropa, navnlig Spanien og Portugal, omfattede for en væsentlig Del islandske og færøiske Produkter. Lige som Handelen med de nordlige Bilande for Størstedelen gik over København, saaledes var dette ogsaa Tilfældet med Afsætningen af Bilandenes Produkter til Sydevropa.

Ogsaa den oversøiske Omsætning var fornemmelig knyttet til Hovedstaden. Der afgik i 1826 fra København 5 Skibe til Nordamerika med en Bestuvning af tilsammen 200 Kmcl., ingen til Sydamerika; 4 til asiatiske Farvande med en samlet Bestuvning af ca. 700 Kmcl. Der indgik 11 fra Nordamerika, 7 fra Sydamerika og — 1 Kinafarer[1]).

Medens saaledes den oversøiske og sydevropæiske Handel saa godt som udelukkende var i Hovedstadens Hænder — lige som ogsaa Handelen paa Bilandene og de dansk-vestindiske Øer —, og medens dette ligeledes var Tilfældet med Handelen paa Finland, var af den søværts Handel med de øvrige Lande, bortset fra Norge, for indgaaendes Vedkommende $^4/_5$ paa Københavns Hænder, men for udgaaende kun $^2/_5$. Af Omsætningen med Norge, den største søværts Omsætning, besørgede København imidlertid kun ca. $^1/_6$, Resten foregik

---

[1]) Mellem de Kimærer, Datiden var saa rig paa med Hensyn til den oversøiske Handel, var ogsaa den at kunne skaffe Marked for dansk Kunstindustri (man brugte ikke den Gang dette Ord, men Meningen var den samme) i Sydamerika, der efter Forholdenes foreløbige Fæstnelse derovre betragtedes kapabel til at modtage Alt. Saaledes havde Handelshuset Duntzfeldt & Co. betalt „ti forenede Snedkermestres Magasin“ 2,100 Mk. Banco Forskud for et Parti Møbler, der var sendt til Buenos Ayres. De udbragtes imidlertid kun til 800 Mk. Snedkrene erklærede, at det var Agentens Skyld etc., men trods deres Protester bleve de dømte til at betale de 1,300 Mk. tilbage (Nyt juridisk Tidsskr. Bd. 20. Dom af $^{25}/_8$ 1828).

fra Provinsbyerne, særlig Jylland. Ialt var 2/3 af den indgaaende, 1/3 af den udgaaende Skibsfart københavnsk, hvad der i og for sig ikke vilde have været saa lidt, hvis den hele Skibsfart havde været større. Hvor ringe den var i Forhold til Fortidens, hinsides Krigen, kan ikke angives i Tal, da tilsvarende Oversigter ikke foreligge, navnlig ikke for Danmarks Vedkommende alene, men Omsætningen paa hin Tid var utvivlsomt mange Gange større end i 20erne. Dette gælder ikke blot for den oversøiske Handel — de københavnske Redere havde 1797 ikke mindre end 100 Skibe i Fart paa begge Indier — men ogsaa for den evropæiske. Man behøver blot at nævne, at omtrent hele Norges Korn- og Kolonialforsyning foregik herfra, og de Data, der foreligge for Antallet og Drægtigheden af dansk-norske Skibe, der omkring Aar 1800 ankom til evropæiske Havne (i 1805 en samlet Skibsdrægtighed til England, Frankrig og Sydevropa af ca. 200,000 Kmcl.), gøre det utvivlsomt, at man — selv med en overordentlig betydelig Reduktion af Hensyn til, at Norges Skibsfart var indbefattet heri — vilde komme langt ud over de tilsvarende Tal for 1826. Dette Aar taaler saaledes ingen Sammenligning med „den glimrende Handelsperiode“ [1]). Med Hensyn til Forholdet til Nutiden have vi allerede ovenfor nævnt, hvor meget større blot Sejlskibsflaaden er nu end den Gang, ihvorvel den kun udgør den rent underordnede Del af den udenlandske Handelsflaade. Den samlede Bestuvning i den udenrigske Omsætning udgjorde i 1826, ifølge foranstaaende Tabel, 215,000 Registertons; i 1892, hvor den samlede udenrigske Omsætning, 2,501,000 Registertons, var ganske den samme som den gennemsnitlig aarlige i Femaaret 1888—92, udgjorde den, med Fradrag af Omsætningen paa Hertugdømmerne, Bilandene og Kolonierne, 2,367,000 Registertons. Den søværts Omsætning med Udlandet var saaledes 11 Gange saa stor i Aarene omkring 1890 som i Midten af 20erne.

---

[1]) Jvfr. til ovenstaaende Tal „1807—14“ Pg. 58—59.

OTTENDE KAPITEL.

Industri og Haandværk.

Samtidig med at Fastlandsspærringen under Napoleonskrigene gjorde alle de Ulykker, en unaturlig Handelspolitik, støttet ved Kanoner og Bajonetter, kan skabe, kom den dog det evropæiske Fastlands Industri til Gavn, idet man mange Steder lærte at bruge sine Kræfter, medens man var fri for den engelske Konkurrence, der i hvert Fald kun optraadte under Smugleriets Former. Ogsaa i Danmark havde man haft Nytte af denne Tid. Den Industri, der var oparbejdet, da Danmark havde ikke blot Norge, men ogsaa til Dels Sverig og nogle af Østersølandene til Marked, Sukker- og Manufakturvareindustrien, opretholdtes og udvidedes endog til Dels under Krigen. Men efter denne skete Sammenbrudet. Overalt i Evropa indtraadte Industrikriser, fordi England, da alle Havne igen vare aabne for det, oversvømmede Landene med Industrivarer, som Fastlandets Producenter ikke kunde tage Konkurrencen op med; og hvor dette ikke var Tilfældet, men man havde uddannet en virkelig levedygtig Industri, trængte man i hvert Fald ikke til vor Forsyning. Dertil kom, at Handelen som Helhed søgte nye Veje; overalt indledes nye Forbindelser, og Danmark var i Grunden henvist med sin Industri udelukkende til sit eget hjemlige Marked. Her levede den i Kraft af Beskyttelse, og denne var ogsaa delvis gennemført overfor Hertugdømmerne, for at disses ældre og betydeligere Industri ikke ganske skulde ødelægge Kongerigets.

De Industrier, der overhovedet spillede nogen større Rolle, Sukkerraffinering og Textilindustri, vare beskyttede dels ved

Indførselsforbud, dels ved meget høje Toldsatser og andre hindrende Forholdsregler mod fremmede Produkter, og endda førte disse Industrier gennemgaaende en kummerlig Tilværelse. I heldigste Tilfælde stod man jo nemlig overfor en Indskrænkning af Virksomheden, da Eksporten for en stor Del var ophørt, og som bekendt foregaar sligt mindre ved umiddelbar Ophævelse af nogle Fabriker til Fordel for andre end ved en langsom Nedgang for alle, der tilsidst ender med de mindst livskraftiges Forsvinden. Da først kan der paany blive Tale om Opsving for de Tilbageblivende.

Vi have alt foran omtalt Sukkerindustrien og skulle derfor i det Følgende kun meddele nogle Data om Tekstilindustrien. Den iøvrigt saa frisindede Toldlov af 1797 havde forbudt Indførsel af fremmede trykte Sirtser og Kattuner og af uldne Manufakturvarer. Efter at man under Krigen havde søgt Forordningen overholdt ved strænge Inkvisitionspaabud, omordnedes Forholdet ved Fd. af 2 April 1814, der vel tillod Indførslen af fremmede Bomulds- og uldne Manufakturvarer, men samtidig paabød, at disse skulde indføres til København, her bortavktioneres og derefter fortoldes med et Beløb, der androg godt $^2/_5$ af Værdien[1]). De fortoldede Varer bleve stemplede, og for at man ved Toldvæsenets Visitationer ikke først skulde blive nødt til igen at undersøge, hvorvidt Varen var inden- eller udenlandsk, bestemtes det, at alle indenlandske Varer skulde paatrykkes Fabriksmærke og derefter gives til Toldvæsenets Stempling. Hele den vidunderlige Forordning, der med Hensyn til en af Befolkningens vigtigste Forbrugsartikler paalagde et

---

[1]) Forordningen fastsatte 30 pCt. af Bruttoværdien, det vil sige, at af det Beløb, Varen tilsloges Køberen for ved Avktionen, fik Importøren 70, Toldvæsenet 30 pCt.; man regnede derfor, at for en Vare, for hvilken Køberen havde betalt Importøren 70, betalte han Toldvæsenet 30 eller ca. 43 pCt. Avktioneringen, de saakaldte Toldbodavktioner, kunde give en Del Anledning til Chikaneri, ihvorvel det var Kutume, at Købmændene ikke bød hverandres Varer op for ikke at fordyre Fortoldningen indbyrdes. Men syntes Toldvæsenet, at Varerne ikke naaede en tilstrækkelig høj Pris, kunde det selv byde paa og overtage Varerne. Disse ødelagdes iøvrigt let ved deres Oprulning paa Avktionsbordet, hvad der ikke var en af de mindste Ulæmper ved Avktioneringen.

uhyre Apparat: Indførsel udelukkende til Hovedstaden, Varevurdering gennem en bisar og mislig Avktionering, en Toldafgift, der udgjorde over $^2/_5$ af Varens Værdi, Stempling af Varen med en saadan Rigdom af Mærker, efter Varens Art, at selv Toldofficianterne ikke kunde finde ud deraf, Aflevering til Toldvæsenet af indenlandske Varer til Stempling, ved Hjælp af en anden Række Mærker, nærgaaende Husinkvisitioner — Alt dette gjordes dels af fiskale Hensyn, dels for at værne den indenlandske Industri. Man synes imidlertid at have været ret uheldig med sine Bestræbelser. Misforholdet mellem Provinsernes Forbrug af fremmede Manufakturvarer og Tilførslen til dem fra København af saadanne Varer var saa stort, at Provinsfabrikanterne erklærede, at de i Virkeligheden konkurrerede med toldfri fremmede Varer. „Udenfor København vil Enhver kunne oplyse om, at det nu omtrent er det samme, som om Indførsel af fremmede uldne og Bomuldsvarer var aldeles fri.“ [1]) At dermed ogsaa Finanserne bedroges for meget betydelige Beløb, følger af sig selv.

Klædefabrikanterne klagede i høje Toner. De vare misfornøjede med Konkurrencen i Statens egne Fabriker, de vilde have Indførselsforbudet fra 1797 genindført, og de vilde samtidig have et Forbud mod Udførsel af Uld. Kommercekollegiet fik dem imidlertid afvist. Indførselsforbud vilde, efter Kollegiets Mening, kun gøre Smugleriet endnu mere udbredt, og det ansaa Beskyttelsen for mere end høj nok. Et Forbud mod Uldudførsel samtidig med, at man netop søgte at gøre Uldproduktionen til en indbringende Virksomhed, vilde være det urimeligste af Verden — Kollegiet vilde endog have Uldudførselstolden nedsat, hvad der dog ikke gennemførtes —, og Kollegiet udtalte, at Klædefabrikanterne simpelthen lede under, at Kapitalerne i Krigens Tid Tid vare strømmede til dem, saaledes at de nu skulde betale de laante Kapitaler tilbage, samtidig med at Penge vare blevne mere

---

[1]) Rawert l. c. Pg. 80. Selv efter at der var sket Læmpelse i Forholdene i 30erne, vedblev Smugleriet af Manufakturvarer, efter Sponnecks Opgivelse, at være uhyre (Sponneck l. c. Pg. 186—87), og Sponnecks Bekræftelse af Forholdet maa der lægges saa meget mere Vægt paa, fordi Rawert, som ovenfor anført, stedse var noget vel energisk i sine Udtalelser.

værd, og at den kunstig oppustede Forretning maatte bringes ind under normale Former. Paa ét Punkt havde Fabrikanterne en Fordel: Arbejdslønnen, der i de første Aar efter Krigen havde været meget høj, fordi den beholdt sit nominelle Stade trods Pengenes forøgede Værdi, pressedes efterhaanden ned, hvad der forresten medførte, at Dugmagersvendene indgave Klage, og at de fra Udlandet i sin Tid indkaldte Arbejdere for en stor Del rejste tilbage[1]).

Helt passiv var Statens Stilling dog ikke. Dels ophørte Staten med al egen Klædefabrikation til Udsalg og beholdt kun Usserød Klædefabrik tilbage til Tilvirkning af Klæde til Militæretaterne, medens Tilvirkningen af Dækkener, Slaveklæder m. m. skulde ske i Tugthuset. Dels oprettedes der et særligt Klædeudsalg med det Formaal at give Fabrikanterne Forskud — nemlig Halvdelen af de indleverede Varers Værdi — og sælge Varerne for dem, saaledes at man, foruden at give dem Driftskapital, hjalp dem paa det kommercielle Omraade, hvor Fabrikanternes Uddannelse var ringe. Da der af det Beløb, som var tillagt Industri- og Kommercefondet (30,000 Rbdl. aarlig) i Aarene 1816—17 var opsparet 36,000 Rbdl., havde man herved et Grundfond. Et saa lille Beløb kunde imidlertid ikke anvendes til Udlaan, hvorved man ogsaa vilde have risikeret sine Penge; at anvende det til Udførselspræmier kunde heller ikke nytte, thi naar de indenlandske Fabriker ikke kunde konkurrere med Udlandets trods den uhyre Told paa fremmede Varer, kunde det naturligvis endnu mindre hjælpe at søge deres Fabrikata udførte. Derfor foretrak man at anvende Pengene til det her nævnte Øjemed. Den ny Institution traadte i Kraft 1818 og vandt megen Tilslutning. I de første $^3/_4$ Aar, Institutet var aabent, indleverede 30 Klædefabrikanter i og udenfor København Varer til Salg, der solgtes for ikke mindre end 120,000 Rbdl. I Aaret 1821 begyndte Udsalget at sælge paa Kredit, idet Fabrikanterne havde indgaaet en Forening, som bidrog med 2—3 pCt. af de solgte Varers Værdi til et Reservefond, der skulde sikre det kgl. Udsalg mod Tab ved Kreditsalg.

---

[1]) Kmck. 9-11 Marts 1819, 4-29 Maj 1824.

Længe holdt Forretningen sig dog ikke paa noget højt Stade. Forskudsbeløbene udgjorde 1818 og 1819: 35,000 Rbdl. aarlig, 1820: 45,000 Rbdl., men allerede 1822 kun 15,000 og 1824: 600 Rbdl. Til Udgangen af 1826 var der givet i Forskud i alt 136,000 Rbdl., men kun 16,000 vare afdragne. — I Aaret 1829 opdagedes det, at der var begaaet meget betydelige Bedragerier af Udsalgets Embedsmænd, hvad der dels bragte direkte Tab (ca. 40,000 Rbdl.), dels svækkede den almindelige Tillid til Institutionen. I Løbet af 30erne solgte Udsalget kun 10,000 Alen aarlig eller $^1/_{12}$ af, hvad samtlige Landets Klædefabriker producerede, og baade af den Grund og fordi man i det Hele var kommen bort fra den Art af Statshjælp, ophævedes Udsalget fra Midten af Aaret 1837[1]).

Bedre end Klædefabrikerne trivedes Bomuldsmanufakturerne. De vare anlagte paa mere beskeden Maade, havde haft færre Forhaabninger, men opnaaede mere. I København stempledes af indenlands fabrikerede Manufakturvarer:

Gmsntl. aarlig	Klæde	Bomuldsvarer	Trykte Kattuner	Ensfarvede Kattuner
	Alen	Alen	Stkr.	Stkr.
1815—17	149,000	144,000	14,000	350
1821—23	84,000	272,000	17,000	1,600
1827—29	67,000	382,000	8,000	4,300

Nedgangen i Klædemanufakturerne var saaledes overordentlig stor. I Aarene omkring 1830 var Fabrikationen udenfor København omtrent af samme Omfang som i København, og Kongerigets hele Produktion i 30erne ca. 120,000 Alen aarlig. Produktionen i Jylland var mest grovere Klæde, der antoges at staa over det udenlandske, i København finere, der stod under Udlandets. Bomuldsfabrikationen dreves i 20erne omtrent udelukkende i København, hvor Fabrikant Bonfils, der i 1823 alene for sit Vedkommende lod stemple 50,000 Alen, ved sit Eksempel bidrog til „den hurtig fremkomne og gode Drift, hvori Bomuldsmanufakturerne nu ere her i Staden“. I 30erne produceredes i hele Landet ca. 900,000 Alen aarlig, hvoraf omtrent $^1/_8$ udenfor

[1]) Kmck. $^{24}/_6$—$^2/_7$ og $^{29}/_7$—$^1/_8$ 1817, 12-20 Janr. 1819, 14-22 Marts 1837.

København. Fabrikationen af de trykte Kattuner — før Krigen en stor københavnsk Industriartikel, der udførtes herfra især til Brug for den svenske Almue — var stærkt paa Tilbagegang, men til Gengæld tog nu Fabrikationen af de ensfarvede Kattuner et betydeligt Opsving og synes i 30erne at have naaet et Omfang af omkring 400,000 Alen aarlig[1]).

Nogen udbredt Storindustri udover Sukkerraffinaderiet og Tekstilindustrien havde Landet paa hin Tid ikke. I enkelte Industrigrene fandtes dog Virksomheder af ret anseligt Omfang. Paa Papirfabrikationens Omraade var især Drewsen virksom. Da det oplystes, at det danske Trykpapir og simplere Skrivpapir ikke kunde staa sig i Konkurrencen med svenske Fabrikata, og det finere Skrivpapir ikke med hollandske, og da baade Sverig og Holland havde Kludeudførselsforbud, blev et saadant ogsaa indført for Danmarks Vedkommende, samtidig med at Tolden paa de simplere Papirsorter forhøjedes. Drewsen var ogsaa en af dem, der fik klækkelige Laan (i 1828: 18,000 Rbdl.) til Hjælp til Anskaffelse af Maskiner, deriblandt en Dampmaskine[2]). — Paa Porcellænsfabrikationens Omraade drev Staten sin monopoliserede Fabrik med et aarligt Tilskud af Finanserne, men med en temmelig ubetydelig Produktion. Hvor strængt man holdt over Indførselsforbudet, ses bedst af en Undtagelse derfra. I Aaret 1818 tillodes det, foreløbig for et Aar, de Købmænd i Helsingør, der klarerede Sundtolden for de gennem Øresund passerende Skibe, at indføre Partier kinesisk Porcellæn mod en Afgift af 10 pCt. af Værdien og mod skriftlig Erklæring paa Tro og Love om kun at sælge Porcellæn til Fremmede (ɔ: udenlandske Skippere etc.)[3]). Iøvrigt forsøgte man nogle Gange herhjemme en Fajancefabrikation, men Forsøget mislykkedes. I Slutningen af 20erne fik man dog paany en Fabrik i Stand, og da det var Meningen at anvende bornholmske Jordarter, opnaaedes Statens Støtte, saaledes at Industri- og Kommercefondet tog 20 Aktier af de 100 (à 100 Rbdl.), der skulde tegnes for at faa Sagen

---

[1]) Kmck. 3-7 Febr. 1824, 10-19 Febr. 1831, Indberetn. $^{29}/_{5}$ 1832. — I Hertugdømmerne naaede Bomuldsmanufakturerne ikke ret til Trivsel, medens Klædefabrikationen her spillede en meget betydelig Rolle. [2]) Do. 7-21 Decbr. 1824 (Pl. $^{26}/_{1}$ 1825) og 8-16 Apr. 1828. [3]) Do. 24-28 Novbr. 1818.

i Gang. Tidens Fattigdom kan næppe maales bedre end ved denne Ordning: der skulde tegnes i alt for 10,000 Rbdl. Aktier, og for at faa disse fuldt tegnede maatte Staten overtage $^1/_5$. Industrifondet maatte iøvrigt nogle Aar senere give et Tilskud af 8000 Rbdl. til Fabriken, for at det Hele ikke skulde gaa istaa med det samme, eftersom der havde vist sig „uventede Vanskeligheder". Trods dette Tilskud maatte Fabriken alligevel ophøre med sin Virksomhed i Begyndelsen af 30erne[1]).

Det forstaar sig, at Statsindustriforetagender som Frederiksværkfabrikerne ligeledes gave betydeligt Underskud. Kun Krudtværket var beskæftiget med faste aarlige Bestillinger til Militæretaterne, medens Kanonstøberiet og Sabelværket i aarevis ingen Leverance havde til det Offentlige, og en gennem Aaringer fortsat Vandmangel gjorde i det Hele Værkets Drift særlig vanskelig. I Aaret 1829 var dets Driftskapital opbrugt, det skyldte Private nogle og tyve Tusind Rbdl., af hvilke det havde vanskeligt ved at betale Renter, det skyldte Staten 50,000 Rbdl., der i 1805 vare stillede til Raadighed som Driftskapital for Valseværket, og det havde endelig desuden 273,000 Rbdl. opsamlet Gæld, men af ingen af disse Poster kunde der naturligvis betales Renter eller Afdrag[2]).

Der er endnu Grund til at nævne, at Skibsbyggeriet i Provinserne i 20erne begyndte at tage Opsving, at de københavnske Jærnstøberier (Gamsts, Caspersens m. fl.) oparbejdede ganske betydelige Virksomheder for hin Tid, og at enkelte af de store Industridrivende fra Aarhundredets Begyndelse fortsatte og udvidede de da fremkomne industrielle Anlæg. Særlig maa fremhæves Jac. Holms og Holmblads store Fabrikskomplekser, Warburgs Strømpevæveri, foruden de fra tidligere Tid bestaaende Sukkerraffinaderier og Kattunfarverier eller -Trykkerier. Derimod var af de under Krigen oprettede Klædefabriker Modewegs paa Brede den eneste, der holdt sig. Af Haandværksvirksomheder, der dreves i betydeligt Omfang, maa nævnes Urban Jørgensens Urindustri. Et andet Haandværk, der paa hin Tid slog sig op,

---

[1]) Kmck. 7-18 Novbr. 1826, 1-4 Juni 1830, Forest. $^{18}/_{10}$ 1831. [2]) Do. $^{11}/_2$—$^9/_6$ 1829, 12-25 Maj 1830.

var Handskemageriet, navnlig ved de fra Frankrig indkaldte Arbejdere. Endelig blev den stigende Brug af Klaverer tidlig tilfredsstillet ved indenlandsk Forsyning gennem Instrumentmagere som Uldal, Marschal og Hornung[1]).

Statens Stilling til Industrien var under Frederik 6 ganske ejendommelig. Kommercekollegiet var, som alt flere Gange omtalt, gennemgaaende utilbøjeligt til at gaa langt i Beskyttelsesretning. De moderne Frihandelsteorier, der forbøde at lægge Handel og Omsætning Hindringer i Vejen, at opelske kunstige Industrier, at fordyre Borgernes Forbrug ved Udstedelse af Monopoler, havde Tilhæng i Kollegiet og gav sig Udtryk i dets Forestillinger. Men de gamle Gehejmestatsraadsministre vare endnu ikke naaede saa vidt, og derfor gik Kongens Resolutioner ofte mod Kollegiets Forestillinger, der betragtedes som altfor vovede og radikale. Hertil kom, at Kongen aabenbart selv havde vanskeligt ved at modstaa personlige Henvendelser og Andragender, især naar disse fik den Form, at man vilde have Hjælp til en Industri, hvor det galdt om at anvende Landets Børn til Bearbejdelse af Landets Produkter. Med en Haardnakkethed og en Iver, der ikke trættedes, vilde Kongen f. Eks. have bornholmske Kul anvendte til Brug ved Fyrene. Forslaget var udgaaet fra Bornholm, og Kongen fandt det fortræffeligt. Atter og atter lød Indberetningen, at Kullene vare ubrugelige, men atter og atter maatte Forsøgene fortsættes. Ved en anden Lejlighed havde Kongen hørt, at der indførtes saa mange kunstige Blomster, og at Indførslen var i en saadan Stigning, at denne Industri, hvoraf Mange levede, var ifærd med at ødelægges. Han forhørte sig hos sit Kollegium, men ihvorvel dette svarede, at Indførslen tværtimod var i Aftagende, blev Tolden dog forhøjet med 50 pCt. En tredje Gang foreslog en Urmager, at alle Lommeure skulde forsynes med Stempel ligesom Manufakturvarerne, saaledes at det Offentlige til enhver Tid kunde vide Besked med Urindførslen, hvor- og naarsomhelst kontrollere Stemplingen, og derefter ved yderligere Forholdsregler hjælpe

---

[1]) Rawert: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold. Kbhvn. 1850. Jvfr. C. Nyrops talrige Monografier.

paa det danske Urmageri. Men Kollegiet oplyste, at der indførtes kun faa fremmede Ure, og at i hvert Fald en Inkvisition paa dette Omraade vilde være saa pinlig og vanskelig, at der næppe kunde være Tale om dens praktiske Gennemførelse. Saa henlagdes Sagen. Af saadanne kgl. Henstillinger til Kollegiet, med eller uden Resultat, er Tallet legio[1]).

Naar der ydedes de Industridrivende Beskyttelse, gik denne dog sjælden ud paa egentlig Toldforhøjelse. Den ovenfor anførte Plakat af 1825 til Fordel for Papirfabrikationen er det væsentligste Udslag af Beskyttelseslovgivningen i hin Tid. Dog kan der nævnes enkelte andre specielle Toldforhøjelser, saasom den nys omtalte paa kunstige Blomster eller en Toldforhøjelse i 1816 paa Sejl- og Ravndug til Fordel for Jac. Holms Fabriker, i 1821 paa Fortepianoer osv. Nogle Toldforhøjelser indførtes ogsaa ved Fd. af 20 Maj 1823; denne udkom egentlig for at yde Erstatning for forskellige Udførselstoldnedsættelser og for paa flere Punkter at formindske Adskillelsen mellem Hertugdømmernes og Kongerigets Toldtarif, men ved Siden deraf tog den dog direkte Sigte paa Ophjælpning af nogle Industrier, navnlig Glas- og Lervarefabrikation, ved Toldforhøjelser paa de paagældende Produkter. Ved denne Forordning fastsattes endvidere høiere Told paa Fisk, baade raa, krydret, saltet og røget, paa Tobak og flere andre Varer, men Tolden nedsattes paa Jærn og Tjære. Kollegiet vilde ogsaa have Tolden paa Tømmer og Stenkul nedsat, dog herpaa vilde Kongen ikke gaa ind, men de Nedsættelser, der gennemførtes, ere karakteristiske. Thi ligesom man i disse Aar søgte at ophjælpe Handelen ved at nedsætte Udførselsafgiften, saaledes søgte man at fremme Industrien, ikke saa meget ved Beskyttelse mod fremmede Fabrikata som ved at lette Indførslen af Raa- og Hjælpematerialier[2]).

Det samme Princip fulgtes i meget betydeligt Omfang overfor de enkelte Industrivirksomheder. En Jærnstøber fik Ret til toldfri Indførsel af saa og saa meget Jærn til Brug for sin Produktion, en Naalemagermester til saa og saa megen Messingtraad, en

---

[1]) Kmck. 8-15 Oktbr. 1816, Reskr. $^{11}/_{2}$ 1817, 18-26 Marts s. A., 16-23 Septbr. 1823. [2]) Kmck. $^{29}/_{4}$—$^{7}/_{5}$ 1823, Fd. af $^{20}/_{5}$ s. A.

Glansvarefabrikant til Glanslærred, en Strømpevæver til fornøden Blegekalk, en Spejlfabrikant til Kviksølv og Staniol, en Cikoriefabrikant til Cikorierødder, en Sennopsfabrikant til Sennopsglas o. s. fr. Det var en Praksis, der først ophævedes ved Toldforordningen af 1838, og som unægtelig rummede en hel Del Vilkaarlighed og var ejendommelig nok for den hele Styrelsesmaade.

Til Oprettelse af Fabriker krævedes der Privilegium. Af og til ønskede imidlertid vedkommende Ansøger Monopol forbundet med Privilegiet, d. v. s. „udelukkende Privilegium". Et saadant meddeltes dog kun „for aldeles nye og gavnlige Opfindelser eller og for saadanne almennyttige Foretagender, som hidtil ikke have været bekendte her i Landet". Spørgsmaalet herom afgjordes i Reglen ikke, før det havde været forelagt Fabrikdirektøren, der var traadt i Stedet for den i 1817 ophævede Fabrikdirektion. — Antallet af udelukkende Privilegier (Eneretsbevillinger) var i Aarene 1817—29 omtrent et halvt Hundrede eller ca. 4 aarlig; de gaves paa længere eller kortere Aarrække, for hele Riget eller kun for Kongeriget, og de omfattede højst forskellige Ting: nye Agerbrugsmaskiner, nye Dørlaase, Papirmageri af Tang eller Hø, Geværer af forbedret Konstruktion, Vandkommoditeter, nye Fortepianoer m. m.[1])

Det var ogsaa til mere fortjente industrielle Anlæg, der ydedes Laan af Industri- og Kommercefondet. Dette var, som nævnt, doteret med 30,000 Rbdl. aarlig, hvoraf 8,000 gik til den kgl. Porcellænsfabrik. Efter at Fondet havde bestaaet i 11 Aar, havde dets Indtægt, incl. Renter af Laan og af Beholdningen, og fraregnet Administrationsomkostninger, været ialt ca. 400,000 Rbdl., hvoraf altsaa 88,000 Rbdl. vare gaaede til Porcellænsfabriken. Af det resterende Beløb havde det opsparet et Fond paa ca. 72,000 Rbdl., og det havde ca. 240,000 Rbdl. tilgode. Halvdelen af denne sidste Sum var Klædeudsalgets Forskud til Klædefabrikanterne, medens den øvrige Halvdel skyldtes af ca. et halvt Hundrede Debitorer: Farvere, Mekanikere,

---

[1]) Kmck. $^{25}/_{3}$—$^{8}/_{4}$ 1817. Kmck.s Forestillingsprotokoller for de paagældende Aar.

Maskinfabrikanter, Teglbrændere, Tobaksfabrikanter etc. For de 25 Debitorers Vedkommende var Gælden under 1,000 Rbdl. pr. Stk., for de øvrige i Reglen 2 à 3,000 Rbdl., hos Maskinfabrikanterne 6 à 8,000, kun hos enkelte mere. Af de hos den sidstnævnte Gruppe udestaaende Beløb var omtrent $^1/_3$ usolide Fordringer[1]).

Medens altsaa Datidens økonomiske Lovgivning nærmest maa betegnes som frisindet i sine store Træk, hvor det galdt den store Handel og Industri, have vi ovenfor set, at en anden Maalestok anlagdes paa den lille Handel, hvor man rask greb ind med indskrænkende Forholdsregler. Det samme galdt den lille Industri og Haandværket. I sidstnævnte Henseende var en aabenbar Reaktion mod de friere Strømninger omkring Aarhundredskiftet at mærke. Denne Forskel mellem Behandlingen af Storindustrien og Haandværket lader sig let forklare. Hvor megen Pris man end satte paa at afstive den faldefærdige Storindustri, kunde man umulig betragte denne som saa betydningsfuld, at man for dens Skyld skulde ofre nogen Fordel, som Handel og Skibsfart kunde nyde, eller undlade nogen Lettelse for Landbruget, Befolkningens Hovederhverv. Det var iøjnefaldende, at Storindustrien alt i alt betød meget lidt og ikke kunde opretholdes i den kunstige Højde, Tiden før 1814 havde drevet den op til, og det var saa nærliggende at sætte Alt ind paa at komme Landets naturlige Erhverv til Hjælp, at der maatte have været stærkere Beskyttelsestendenser oppe i Tiden, end Tilfældet var, for ikke i det internationale Samkvem nærmest at følge Frihandelsgrundsætninger. Og Tiden var ikke protektionistisk. Den hellige Alliances Reaktion fik ingenlunde samme Udslag paa det økonomiske som paa det politiske Omraade. Politisk vendte den Brodden indadtil mod Folkenes Frihed, men da den samtidig internationalt nærmede Folkene til hverandre, kom dette det økonomiske Samkvem imellem dem til Gode, hvad der bl. a. kan ses af 20ernes Rigdom paa Handelstraktater. Tidens nye Krav fremgik ogsaa deraf, at man selv i England

[1]) Kmck. $^{30}/_8$—$^4/_9$ 1827.

gav sig til at læmpe paa Navigationsaktens strænge Bestemmelser, men fremfor alt gave de sig tilkende gennem Preussens Grundlæggelse af den tyske Toldforening 1818. Kun faa Aar efter Wienerkongressen lagdes den første Mine til Sprængning af den Metternichske Statsbygning.

De Mænd, hvem Ordningen af Samkvemsforholdene mellem Landene indbyrdes paalaa rundt om i Handelskollegierne, havde paa dette Omraade ingen Grund til at fravige deres Børnelærdom eller Ungdoms Idealer — Ad. Smiths og J. B. Says Læresætninger —; ja selv om man vilde slette Revolutionen ud og holde sig til de absolutistiske Traditioner, havde man her „den oplyste Absolutismes“ friere Handelsgrundsætninger paa sin Side. For Danmark var der altsaa gode baade almene og særlige Grunde til at holde Principerne fra Toldloven af 1797 i Hævd, og vi have set Kommercekollegiet i saa Henseende gaa saa langt, som det kunde faa Raadighed til. Men indadtil stod Sagen anderledes. Her var det en Del af den almindelige Politik paany at stramme nogle af de Baand, man havde løsnet i den liberale Tid. Paa Landbrugsomraadet viste Reaktionen sig nærmest ved, at man ikke gik videre i Reformlovgivningen. Paa Handelsomraadet i Indførelsen af Eksaminer, Oprettelse af nye Korporationer etc. Paa Haandværkets Omraade ved Indskrænkning af de ved Fd. af 1800 givne Friheder og ved forskellige andre Forholdsregler. Og det maa vel mærkes, at Reaktionen i Ordningen af Næringsforholdene var et Udslag af hele den almindelige Reaktion og ingenlunde — hvad man nu maaske kunde være tilbøjelig til at tro — af Hensyn til en varsom Regulering af Næringslivet.

De Love, der ordnede Lavsvæsenet m. v., vare i Reglen Kancelliets Værk og allerede af den Grund mindre frisindede. Selvfølgelig lod der sig sige visse plausible Ting om Fagprøver ved Handel, om skærpede Lavsprøver, om Indskrænkning af Frimestrenes Antal etc., saaledes bl. a., at en Forøgelse af Dygtigheden og en Forebyggelse af Overfyldning i Erhvervene vare saa betydelige Goder, at man maaske endog burde betale dem med det Tab for Konsumenterne, en Indskrænkning af Konkurrencen iøvrigt vilde bevirke. Men hvad der fra Standpunktet i Dag

bliver indvendt mod de bratte Reformer i 50erne, har Intet at gøre med Datidens Forholdsregler. Thi vel kan en Del af, hvad der nu er godt Latin, genfindes i Argumenterne fra for 70 Aar siden. Men selv den, der vil anse det nuværende Tilbageslag for berettiget, har derfor ingen Grund til at beundre 20ernes Kancelli. Man vilde ikke den Gang behersket Fremgang, man vilde Tilbagegang til det klassificerede og kontrollerede; man virkede til Gunst for de faatallige Velstillede, uden megen Tanke for alle dem, der holdtes udenfor og nedenfor. Det var ingen klog, forudseende Holden-igen; det var tværtimod en Begrænsning i Opfattelse, der gik i Følge med Vedligeholdelsen af det faderlige Regimente. Men denne Reaktion var saare uheldig, fordi Tiden, selv med løsere Tøjler, ikke vilde være løben løbsk, og ved Stramning af Tøjlen stod stille eller endog rykkede tilbage.

Opgaven var at indskrænke den Frihed, der „maa antages at være mere skadelig end gavnlig for Samfundet i Tider som de nuværende, da der klages over Mangel paa Næring i alle Lav“. Dette anførtes som et af Hovedmotiverne til Pl. af 8 Marts 1820, hvorved bl. a. den bestaaende Tilladelse for Haandværkere eller Professionister, som vare indtraadte i fast Numer ved det borgerlige Infanteri eller Artilleri, til at ernære sig som Frimestre, ophævedes. Ud fra samme Standpunkt indførtes en Række ny Prøver eller skærpedes de gamle. Snart indførtes Svendeprøver for Felberedere, snart Mesterstykker for Kunstdrejere, Skomagernes Svendestykke gjordes vanskeligere, Grovsmedene fik Forbud mod at gøre Skibsarbejde uden først at have gjort Mesterstykke som Ankersmede o. s. fr.

Hovedangrebet skete imidlertid ved Pl. af 23 Oktbr. 1822. Det havde allerede fra gammel Tid været Haandværkssvendene tilladt efter speciel Bevilling at indtræde i et Lav uden at have gjort Mesterstykke, og ved Fd. af 21 Marts 1800 gaves der denne Ordning Lovskraft, og Retten udvidedes. Det tillodes endvidere Haandværkssvende i København efter 4 Aars Arbejde som Svend at nedsætte sig som „Frimester“ uden Mesterprøve og at tage Borgerbrev for halv Pris af almindeligt Borgerbrev; i Købstæderne forlangtes det end ikke, at man skulde tage

Borgerbrev, men her fordredes til Gengæld Overøvrighedens Bevilling til Frimesterskabs Erhvervelse, hvad der især skulde tilstaaes gifte Svende. Frimesteren var indskrænket i Omfanget af den Hjælp, han maatte benytte: principielt skulde han arbejde „med egne Hænder“, men efter to Aars Forløb kunde han tage en Dreng til Hjælp og desuden lade sig bistaa af Haandlangere og af Hustru og Børn. Iøvrigt var han fri og selvstændig, og Meningen med Forordningen var „at give fattige Svende, som ikke have Evne til at udrede de Bekostninger, der udfordres til Optagelse i Lavene, Lejlighed til at ernære sig ved deres Profession“. I Aaret 1812 indskrænkedes Friheden for Murernes og Tømrernes Vedkommende, idet der fastsattes Mesterprøve for den, der i disse Professioner vilde vinde Borgerskab som Frimester, dog af lettere Art end for Lavsmestrene, men da ogsaa med Indskrænkning i de Arbejder, Frimesteren havde Ret til at paatage sig. I 1817 ophævedes Frimesterinstitutionen for Guldsmedenes Vedkommende, hvad der dog efter dette særlige Lavs Art ingen Konsekvenser behøvede at have. Endnu i 1820, da Frimesterrettigheden, som vi have set, berøvedes den københavnske Borgervæbning, paaberaabte man sig den Lethed, hvormed man kunde blive Frimester ifølge den almindelige Lovgivning. Men denne kuldkastedes helt i 1822.

Fra visse Sider ønskede man ganske at ophæve Frimestervæsenet. Saa vidt gik Regeringen vel ikke direkte. Det paalagdes imidlertid nu alle Haandværkere, der vilde være Frimestre i eller udenfor København, hvad enten der var et Lav i den paagældende By eller ikke, at gøre almindeligt Mesterstykke, og det fastsattes endvidere for Haandværkerne i Købstæderne, at ogsaa de fremtidig skulde løse Borgerbrev, om end mod halv Betaling. For Murer- og Tømrersvendene vedbleve Bestemmelserne af 1812 med senere Tilføjelser at gælde. Da endvidere ifølge Pl. af 14 April 1820 Ingen kunde faa Borgerbrev uden at være fuldmyndig, sattes altsaa Minimumsalderen for Frimesterskabs Erhvervelse til 25 Aar, og i Købstæderne vedblev endda den hele Institution at være en Bevillingssag, saaledes at det nu endog paalagdes Overøvrigheden intet særligt Hensyn at tage til, om Vedkommende var gift — for ikke at opmuntre til

altfor tidlige Giftermaal — og „at iagttage, at der ej meddeles flere Bevillinger, end der kan bestaa med enhver Købstads Tarv.“

Som Motiv til denne drakoniske Forandring i Forordningen af 1800 anførtes det, at saa længe man havde Lav, vilde Retten til at blive Frimester ved en lettere Prøve end det almindelige Mesterstykke bringe Fuskerne til at nøjes med Frimesterprøven, og at den Frihed, der kunde være god i „de større Næringer, hvor Vekselvirkning med fremmede Lande eller dog mellem flere Steder“ kan haves, ikke passede, hvor Næringen var begrænset.

Hovedhensynet var imidlertid „Haandværkernes Opretholdelse“, men man havde heller ikke glemt Svendene. Kun var det ikke nu som i Aaret 1800 de „fattige Svende, som ikke have Evne“ osv., man tænkte paa. Nej, man henviste til, at „den Lethed, hvormed Svende kunne nedsætte sig paa egen Haand, gør dem baade kostbarere og vanskeligere at holde Myndighed over, end om dette kun staar aabent for dem, der have erhvervet en saadan Duelighed, at de kunne gøre Mesterstykke“. Iøvrigt indrømmedes det, at da man nu omtrent fordrede samme Pligter for Frimestre som for Lavsmestre og dog kun gav hine indskrænkede Rettigheder, vilde Frimesterinstitutionen hermed i alt Væsentligt ophøre at have nogen praktisk Betydning[1]). Ængstelsen for „Fuskerne“ holdt sig desuagtet i saa høj Grad, at det endnu i 1828 (Pl. af 13 Febr.) forordnedes, at selv den Haandværker, der havde gjort sit Mesterstykke i én Købstad, først efter to Aars Forløb maatte nedsætte sig i en anden, uden at gøre nyt Mesterstykke, for at man ikke skulde søge det Sted hen, hvor Mesterstykket var lettest at gøre, og da nedsætte sig, hvorsomhelst i Landet man ønskede.

Omsorgen for Købstadshaandværkerne kom ogsaa til at gaa ud over Landhaandværkerne. De i Lovens 3—13—23 nævnte Haandværk, der uden særlig Tilladelse kunde drives paa Landet, nemlig Grovsmedehaandværket, Hjulmands-, Væver-, Bødker-, Teglbrænder-, Pottemagerhaandværket m. fl., indskrænkedes i 1816 til de førstnævnte tre, og for de Haandværks Vedkommende, man skulde have særlig Tilladelse til at drive paa Landet,

---

[1]) K. T. 1822 Nr. 54.

bestemte en Plakat af 29 Novbr. 1822, at man ikke uden yderligere Bevilling maatte anvende anden Medhjælp end Haandlangere, Hustru og Børn og under ingen Omstændigheder nogen Medhjælp udover én Svend og én Dreng.

Til Fordel for de mindre Mestre og for at holde Svendene i Ørene fastsattes det endvidere ved Reskr. af 19 Septbr. 1823, at alle Haandværkssvende, med Undtagelse af de for Tiden gifte — en Undtagelse, der ikke skulde gælde dem, der i Fremtiden giftede sig — skulde arbejde paa Mesterens Værksted, for saa vidt Arbejdet muliggjorde det, og at end ikke Mestrene selv maatte give Svendene Tilladelse til at arbejde hjemme. Det vilde maaske nok gaa ud over nogle større Mestre, der havde mange Svende og ikke tilstrækkelig Værkstedsplads, men denne Ulæmpe maatte man se bort fra overfor de mange Klager, der kom fra Lavene over de Misbrug, der fulgte med, at Svendene arbejdede i deres Logis i Stedet for paa Værkstederne. Der var endog Svende, som ikke vilde tage Arbejde hos Mestre, der ikke vilde give Tilladelse til Hjemmearbejde, og de unddroge sig derved Tilsyn med deres Flid og med Arbejdets Bonitet, Drengeoplæringen forsømtes, der skete let Bedragerier med Materialet, ja, det muliggjordes endog for Svendene at gaa ind i Mestrenes Gærning og gøre Arbejde paa egen Haand![1]).

Det Offentlige vilde ogsaa gærne fastsætte Svendenes Løn. Men her var man uheldigere stillet. Arbejdslønnen var, som tidligere fremhævet, steget betydeligt baade i Land og By i de Aar, hvor Penge kun havde liden Værdi, og det var i den første Tid efter Freden vanskeligt at faa den reduceret. Endnu i Aaret 1819 indgik en Del Husbonder i Aalborg Amt, efter to Herreders Eksempel, en Forening om Folkelønningerne, da disse vare „overdrevne og uforholdsmæssige“, og man indsaa, at Lovgivningen ikke godt kunde blande sig deri[2]). For Haandværkslønningernes Vedkommende havde Regeringen allerede fastsat Takster for Murer- og Tømrersvendene i Aaret 1813, saaledes at det endog under Trusel om følelig Mulkt forbødes Mestre eller Bygherrer at gaa ud over Taksterne. Denne Takstsættelse vedblev en halv

---

[1]) K. T. 1823 Pg. 553. Kmck. 14-22 Septbr. 1824. [2]) K. T. 1819 Pg. 114.

Snes Aar — i Aarene omkring 1820 var Daglønnen ca. 6 Mk. om Sommeren, 4 Mk. 8 Sk. om Vinteren — men Taksterne overholdtes ikke. Under de stærke Kurssvingninger betøde Beløbene noget saa forskelligt, og selv efter at Taksterne vare fastsatte efter Kvartalskursen, var dennes Forskel fra de faktiske Kurser saa følelig, at det snart var Mestrene, snart Svendene, der ikke kunde staa sig ved at overholde Taksterne. Det er klart, at paa et Budget paa et Par Hundrede Rbdl. var selv et Tab i Kursdifference af en halv Snes Daler af stor Betydning, og omvendt var et Tab for Mestrene af et halvt Hundrede Rbdl. eller mere paa samtlige Lønninger til Svendene for hin Tid en Sag af Vigtighed. Utilfredsheden var derfor almindelig.

Samtidig med, at Taksten for Bygningsarbejde var 4 à 6 Mk., var Daglønnen for en Pakhusarbejder 3 à 5 Mk. Denne Betaling var saa høj, at der gentagne Gange indkom Klager til Grosserersocietetets Kommitte om at søge den nedsat, og Kommitteen besluttede for sine egne Medlemmers Vedkommende at nedsætte Pakhusarbejdernes Løn til 4 Mk. (i det givne Aar, 1822, lig 3 Mk. 4 Sk. rede Sølv) i Sommerdagløn, og den vilde søge samme Dagløn gennemført hos andre Handlende, samt anmode Magistraten om at søge Bygningsarbejdernes Dagløn nedsat, for at andre Lønninger da kunde rette sig derefter. Noget Andragende om Takster for Arbejdsfolk, Pakhusarbejdere, Skibstømmermænd etc. vilde den imidlertid hverken da eller senere indgive, da den troede, at sligt kun vilde blive til Skade for begge Parter[1]).

Ogsaa Regeringen blev ked af Taksterne. For Murer- og Tømrersvende, der vare de bedst stillede Arbejdere, og som mente at kunne stille størst Krav, vare Taksterne efter Grosserernes Mening ganske vist for høje, men efter de paagældende Svendes Mening for lave, og Faktum var, at Taksterne i Reglen overskredes. Det store Publikum ansaa ogsaa den ved Taksterne fastsatte Dagløn for utilstrækkelig[2]). Selv Ørsted udtaler, at

---

[1]) Gross.soc. Kommittes Forhandlingsprotokol $^{9}/_{1}$ og $^{30}/_{3}$ 1822, $^{4}/_{10}$ 1826.
[2]) I „Politievennen“ 1822 (Pg. 5875) gøres følgende Overslag: En Murersvend har kun Arbejde i 8 Maaneder, og i den Tid er hans Indtægt:

Taksterne „vare aabenbart utilstrækkelige til at skaffe en Haandværkssvend de første Livsfornødenheder“. Trods Truslen om Bøder, hvis Taksterne overskredes, skete dette derfor ogsaa stadig. Saaledes førtes en Retssag mellem Magistraten og en Haandværksmester, der ved et betydeligt Arbejde ved Frelsers Kirke havde fremlagt Regning med højere Svendeløn end Taksternes, og som Magistraten derfor ikke vilde betale. Saavel ved Overrettens Dom af 1822 som ved Højesteretsdom af 1823 dømtes imidlertid Magistraten til at betale Regningen, endog incl. Sagens Omkostninger. Dette skyldtes maaske væsentligst, at Magistraten tidligere havde betalt en lignende Regning, hvad der maatte indgive Mesteren den Tro, at Magistraten billigede Lønningen. Alligevel var det en juridisk tvivlsom Dom, da Loven under Bødestraf forbød Lønninger over Taksten, hvad der ikke kunde ændres ved, at Magistraten en Gang var gaaet ind paa den; men end ikke Domstolene vilde altsaa respektere Takstanordningens Formalia[1]).

I 1820 indskrænkedes Taksterne til kun at gælde for København, og ved Pl. af 28 Oktbr. 1826 hævedes den i Septbr. s. A. fastsatte Takst for Murer- og Tømrersvende i København, i Betragtning af, at Prisen paa Livsfornødenheder i den forløbne

---

4 Sommermaaneder	à	26	Dage	à	6	Mk.	14	Sk.	119	Rbdl. 16 Sk.
2 —	-	26	—	-	6	—	4	—	54	— 16 —
2 Vintermaaneder	-	26	—	-	4	—	6	—	37	— 88 —
								Aarsindtægt	211	Rbdl. 24 Sk.

Daglig Udgift: Tevand 4 Sk., Frokost 8, Middag 16, Vesperkost 4, Aften 8, tilsammen 40 Sk. ɔ: i 365 Dage 152 Rbdl. 8 Sk. Ugentlig Udgift: Vask 16 Sk., Logis 48 ɔ: i 52 Uger 34 Rbdl. 64 Sk. Kvartalspenge aarlig 8 Rbdl. Aarsudgift saaledes 194 Rbdl. 72 Sk.

„Overskud altsaa 16 Rbdl. 3 Mk. For denne Sum skal Værktøjet vedligeholdes, og de nødvendige Arbejds- samt andre Klæder anskaffes; Noget en Gang imellem til en uskyldig Fornøjelse er ej at tale om; men Noget at henlægge til de Dage, hvor Sygdom eller Alderdom indfinder sig, kunde være ønskværdigt. Dog, hvor Umuligheden fremstiller sig, kunne fromme Ønsker ej hjælpe.“

[1]) Sagen meddeltes ikke i „Juridisk Tidsskrift“, hvad der havde sin Grund i „det uhyggelige, som jeg fandt i det Forhold, hvori Lovgivningen, Øvrigheden og Domstolene i denne Sag kom til hinanden.“ (Ørsteds Erindringer IV. Pg. 127.)

Maaned var stegen betydeligt; det overlodes nu Mestre og Svende „indtil videre“ selv at enes om Daglønnen.

De stærke Svingninger i Priserne paa Livsfornødenheder bevirkede samtidig, at man ophævede Kødtaksterne i København. Det havde desuden vist sig, at Flæsk, der ikke var Takst undergivet, dog solgtes til rimelig Pris, medens man ved at sætte en Grænse for, hvad Slagterne maatte tage for Kødet, hæmmede Lysten hos dem til at skaffe gode Kreaturer, hvorved man indirekte lagde Kreaturfodringen, der ogsaa kunde blive af Betydning for Eksporten, Hindringer i Vejen. De Takster, der sattes for Kød og Brød, egne sig iøvrigt ikke umiddelbart til Maalestok for Datidens Varepriser, thi Magistraten gjorde vel ved Taksternes Ansættelse en Beregning over, hvad Kød eller Brød i Gennemsnit skulde koste, men den forhøjede derefter Prisen paa bedste Kød og paa Hvedebrød for at kunne ansætte simpelt Kød og Rugbrød saa meget billigere. Med dette for Øje vil det, i Forbindelse med de foranstaaende Lønningstakster, være af Interesse at nævne, at i Midten af 20erne vare Taksterne for bedste Oksekød her i Staden 8 Sk., for ringeste 4 Sk. pr. Pd., Taksten for Hvedebrød $11^1/_2$ Sk., for Sigtebrød $7^1/_3$ Sk. og for Rugbrød $3^1/_4$ Sk. pr. Pd.[1])

En Gren af Erhvervslivet, som for hin Tid spillede en langt større Rolle end for vor, var Husfliden. Produkterne brugtes dels til Forsyning af eget Behov, men dels ogsaa som Handelsvare. Der var Virksomheder som Pottemageriet, der stod paa Overgangen mellem Husflid og egentligt Haandværk og var Vedkommendes Hovednæringsvej. I Lysgaard og Hammerum Herreder gave Gamle og Unge sig af med Strømpebinding, og Varerne solgtes til danske eller til holstenske Kræmmere og til Hamborg. Væveriet var overordentlig udbredt; paa Samsø

---

[1]) Kødtakst: Raadstuepl. $^{30}/_9$ 1825; Brødtakst: $^{30}/_{10}$ 1826. Om Kødtakstens Ophør: Pl. $^1/_6$ 1826. — Om Taksternes Fastsættelsesmaade: Optegnelser 1830 af Agent Joh. Hammerich, Formand for de 32 Mænd (Borgerrepræsentationens Arkiv). Den fortsatte Utilfredshed ogsaa med Brødtaksterne bevirkede tilsidst ligeledes disses Ophævelse, dog med Bibeholdelse af Vægtbestemmelserne for Grovbrød, ved Pl. $^7/_4$ 1841.

fandtes Væve i hver Gaard og i over Halvdelen af Husene, og Tyendet fik en Del af Lønnen betalt i Lærred og Vadmel. I Sorø Amt fandtes omkring 1820 ca. 700 Vævere, som arbejdede for Betaling. Husfliden var meget udbredt i Jylland, og før Norges Fraskillelse fandt de jyske Lærreder hyppig Vej til Norge, en Trafik, der senere for Størstedelen ophørte. Endnu i Slutningen af 30erne fandtes 30,000 Væve i Kongeriget, hvoraf 1/3 benyttedes af professionelle Vævere, og man anslog den Lærredsmængde, der produceredes ved Husflid, til 8 à 9 Mill. Alen, mens der kun indførtes 2 Mill. fra Udlandet; 1 Mill. Pd. Uld regnedes at medgaa til Forarbejdelse alene af Strømper og Uldvarer, samtidig med at der kun indførtes ialt 1/4 Mill. Pd. uldne Varer fra Udlandet[1]).

Den udbredte Lærredstilvirkning paa Landet gav i 20erne endog Anledning til det Spørgsmaal, om man ikke skulde indføre Stempling af Lærred til Beskyttelse mod Konkurrence med fremmed Lærred. Denne Tanke opgaves dog, hvorimod Lærredstoldsatserne omlagdes, med Husflidsarbejdet for Øje. Endvidere oprettedes der Lærredshaller i Odense, Randers og Vejle Amter samt paa Holsteinborg (1824—29), hvor Almuens Lærreder prøvedes, og de bedste præmieredes[2]).

Vi skulle til Slutning omtale en Virksomhed, der forsaavidt var knyttet til Landbruget, som den bearbejdede Landbrugsprodukter, men var forbudt paa Landet, hvorimod den dannede en Slags Haandværk eller Fabriksdrift i Købstaden, nemlig Brændevinsbrændingen.

Regeringen gjorde sit til at faa Brændevinsbrænderiet drevet saa rationelt som muligt. Den havde i Aarhundredets Begyndelse etableret et kongeligt Brænderi som Forsøgs- og Mønsterbrænderi i Sølvgade i København, og i 1812 var det blevet paalagt Enhver, der vilde nedsætte sig som Brændevinsbrænder, først at aflægge Prøve for Bestyreren af det kgl. Brænderi. I 1817 afhændedes Statsbrænderiet, men den ny Ejer vedblev at

---

[1]) Rawert: Beretning 1820 Pg. 53 ff. Nathanson l. c. Pg. 961.
[2]) Kmck. 2-7 Juni 1825 og 31/3—8/4 1829.

modtage Elever til Undervisning, og Eksamen skulde nu aflægges for en Kommission; hermed fortsattes ogsaa, efter at Brænderiet i Sølvgade helt var ophørt i 1819, idet Undervisningen henlagdes til andre Brænderier. Først i 1839 ophævedes Brænderieksamen. Regeringen kom ogsaa enkelte Brænderier til Hjælp med Laan, og i Slutningen af 20erne nedsattes Udførselsafgiften for Brændevin, særlig for at lette Udførslen til Sverig, efter at den forhen saa betydelige Udførsel til Norge var gaaet tabt[1]).

Hovedinteressen ved Brænderispørgsmaalet i hin Tid knyttede sig dog til Regeringens Forfølgelse af Smugbrænderier paa Landet, der dels gjorde Indgreb i Købstædernes Rettigheder, dels unddrog Statskassen dens Afgift af Brændevinsbrændingen. De vare imidlertid ikke lette at komme til Livs. Især i Jylland ansaaes det for en saadan Urimelighed, at man ikke maatte producere sit Brændevin selv, og var der en saa stærk fælles Opposition mod hele det System af Stempling, Inkvisition, Angiveri etc., som Forbudet mod Landbrænderier gav Anledning til, at Kampen fra det Offentliges Side ikke var til at gennemføre, om den end stadig med mere eller mindre Held holdtes gaaende.

Da Kongen kom hjem fra en af sine Jyllandsrejser, reskriberede han Kommercekollegiet, at „da Vi paa Vor sidst tilbagelagte Rejse have overbevist Os om, hvor nyttig og i visse Henseender endog nødvendig en Forandring i de hidtil gældende Bestemmelser for Brændevinsbrænding vilde være“, skulde der nedsættes en Kommission til Undersøgelse af, hvorvidt Beskatningen i Købstæderne burde reduceres, og til Gengæld gives Tilladelse til Oprettelse af et Brænderi i hvert Sogn, som da Sogneraadet kunde bortforpagte mod en Afgift, hvoraf Statskassen fik sin Del (Reskr. 6 Septbr. 1824). Kommissionen blev nedsat, men kom først længe efter til et foreløbigt Resultat, som endda ikke tilfredsstillede nogen af Parterne (jvfr. nedenfor). Imidlertid vedbleve Smugbrænderierne at bestaa. Forfølgelsen irriterede Befolkningen saa meget mere, som den i og for sig ikke var utilbøjelig til at udrede en Brændevinsskat, endog lagt

[1]) Kinck. $^{29}/_{5}$ — $^{3}/_{6}$ og 1-19 Juli 1828.

paa Hartkornet, naar den blot fik Lov til selv at lave sit Brændevin. Da det i 1825 oplystes, at Statens Indtægt af Formalings- og Brændingsafgifter i de jyske Købstæder ialt kun udgjorde 66,000 Rbdl., gjorde Stiftamtmand Schønheyder i Viborg opmærksom paa, at Staten altsaa kunde staa sig udmærket ved heraf at have lignet 40,000 Rbdl. paa Hartkornet. „Hvor gærne udredes dette ikke ved egen Ligning mellem Hartkornsejerne .... Ved at tale konfidentielt med en fornuftig Landmand hændte det mig nylig at høre, at den Sum, som efter min Anskuelse vilde falde paa hans Sogn, netop var den samme, som ifjor var udredet til en Angiver, samt at denne Sum af Sognefogden til Alles Tilfredshed var lignet efter Omstændighederne.“ [1]) At en saadan Ligning paa hele Sognet af det Beløb, man maatte betale, naar man var opdaget, eller af det Beløb, man brugte til Bestikkelser, for ikke at opdages eller efterspores, havde en vis Praksis for sig, ville vi nedenfor se videre Eksempler paa.

[1]) Brev til Collin af 14/4 1825 (Collinske Brevsamling).

NIENDE KAPITEL.

Finanserne. Staten og Landbrugskrisen.

Den Ordning af Statshusholdningen, som Reskriptet af 1816 skulde gennemføre, havde som naturlig Forudsætning, at Statsskatterne indkom, og at Udgifterne indskrænkedes eller i hvert Fald ikke forøgedes. Begge Dele glippede. Hovedaarsagen til Indtægtsformindskelsen var Landbrugskrisen fra 1818—28, der nødvendiggjorde Skattenedsættelser og medførte betydelige Restancer; men selve denne Krise, i Forening med de andre Erhvervsgrenes Tilbagegang, blev forsaavidt ogsaa den væsentligste Aarsag til Udgiftsforøgelsen, som Staten kom ind paa sit store Udlaanssystem til Private, der atter bragte den til selv at optage nye Statslaan, som skulde forrentes og afdrages, mens den kun fik Lidet ind igen af de Penge, Privatfolk havde modtaget. Til disse Forhold kom yderligere Borgernes og Embedsmændenes Bedragerier overfor Statskassen, hvorved de paaregnede Indtægtsbeløb udebleve, og Udbytningen af Statskassens Midler fra alle deres Side, der paa nogen Maade kunde faa fat i en Hank.

Nogen fuldstændig Opgørelse af Statens Indtægter og Udgifter paa hin Tid kan ikke gives. Endnu i Slutningen af 30erne, da Regeringen for første Gang offentliggjorde et Statsregnskab (for Aaret 1835), indrømmede den selv, ikke blot at Regnskabet var ufuldstændigt, fordi den ikke havde medtaget de mangfoldige særskilte Fonds, der vare henlagte under Statsstyrelsen, men ogsaa at den foreløbig ikke var i Stand til at give nogen fuldstændig Oversigt. Før den Tid foreligger der intetsteds noget

samlet Statsregnskab; Antallet af Budgetter og foreløbige Beregninger er rigeligt nok, men en samlet Oversigt over Statens Indtægter og Udgifter eksisterer ikke. Dette maa ikke forstaaes saaledes, som om der ikke førtes nøjagtigt Regnskab over alle Indtægts- og Udgiftsposter, thi man vil kunne finde Opgivelse om hver enkelt Post, der eftersøges. Men da Regnskabet var delt i to Hovedafdelinger, Finansernes og Statsgældskassens, og da der uafbrudt var Versurer fra den ene til den anden, uden at der nogensinde forsøgtes en Udskilning af disse talrige og betydelige Overførelser, og da der hertil kom en Række Versurkonti, vedkommende de øvrige mindre Fonds, uafbrudt opgjorte paa formel Maade med mangfoldige Dobbeltregninger, maa det siges, at man stod uden egentlig Oversigt over de virkelige Indtægter og Udgifter. Man havde et Bogholderi, en bogholdermæssig Legitimation for Kasseembedsmændenes Oppebørsler og Udbetalinger, men noget brugeligt Aarsregnskab eller nogen brugelig Statusopgørelse fandtes ikke. Spørgsmaalet har da været, om de kunne rekonstrueres. Heller ikke dette er imidlertid let gørligt. Idet nemlig Indtægterne kom ind, og Udgifterne udbetaltes dels i rede Sølv, dels i Sølv omsat til Sedler efter de officielle Kurser, dels endelig i Nominalbeløb Sedler, og idet dernæst Beløbene indførtes under ét — saaledes at f. Eks. 200 Rbdl. rede Sølv + 200 Rbdl. Sølv til Kvartalskurs 250 + 250 Rbdl. Sedler indførtes som 700 Rbdl. „Sølv og Sedler“ — er det jo i Virkeligheden rent formelle Beløb, der regnedes med. Det ses nemlig let, at de nys nævnte 700 Rbdl. kun svare til 600 Rbdl. Sølv, og en Sammenligning af Indtægter og Udgifter, hvor Summaposter af den her nævnte Art ikke lade sig opløse, bliver altsaa meningsløs. Hertil kom endelig Restancerne. Disse spillede, som ovenomtalt, en meget stor Rolle i hine Aars Regnskaber, og da indkomne Restancer medregnedes i de forskellige Indtægtsposters Provenuer for det Aar, hvori de indkom, fik man aldrig fuldt ud Rede paa, hvad en enkelt Skat eller Afgift havde indbragt i et givet Aar.

Vanskeligheden ved endog blot paa enkelte Punkter at faa fuld Besked kan eksempelvis ses af, at da Regeringen i 40erne skulde besvare Hertugdømmernes Klager over Forfordeling, og bl. a. vilde godtgøre, at Landskatten af 1818 ingen Lettelse for

Kongeriget havde tilvejebragt, men at den svarede til Kornafgifterne i de foregaaende Aar, da opgav den ikke, hvad Landskatten havde indbragt i Aarene nærmest efter 1818 — hvad der jo var det ene naturlige til Sammenligning med de Afgifter, den traadte i Stedet for —, men den maatte tage Landskattens Provenu omkring 1840 som Udgangspunkt og derefter udregne, hvad Skatten med Tillæg af de Beløb, den var bleven lovmæssig forringet med i Tiden efter 1818, maatte være indgaaet med i sidstnævnte Aar. Selv en Skat som Toldafgiften har man vanskelig ved at faa fuld Klarhed over. De forskellige Skatter, der indgik som Told, Konsumtion og Skibsafgifter, opførtes med Brutto- og Nettobeløb blandede mellem hverandre og end ikke paa samme Maade fra Aar til andet, men med jævnlig Skiften af Posteringsmaaden. Sammenligner man nu Kommercekollegiets Opgørelse med Statsgældsprotokollernes — det var jo Statsgældskassen, Toldindtægterne vare tillagte — finder man atter indbyrdes forskellige Tal, hvad der, som det oplystes i Anledning af en Forespørgsel derom direkte fra Kongen, hidrørte fra, at Kommercekollegiet først fradrog, hvad der tilkom dets egne Fonds; de Summer, Statsgældskassen opførte som Toldindtægternes Nettobeløb, vare saaledes i Virkeligheden mindre end de faktiske Nettobeløb, eftersom en Del allerede var fragaaet til Kommercekollegiets Separatfonds. Trods alt dette tro vi dog at kunne meddele tilstrækkelige Data til Belysning af, hvad der er af Interesse at erfare om Statens almindelige Indtægts- og Udgiftsforhold paa hin Tid.

Det ejendommelige for Finansregimentet under Frederik 6 er dette: Bankerotten 1813 blev, ved Pengevæsenets fuldstændige Kuldkastelse, til Ødelæggelse for det hele Samfund. Men Ødelæggelsen ramte kun indadtil, ramte Seddelkreditorerne. Statens Kreditorer i strængere Forstand, Obligationsejerne, bleve trods nogle Aars formindsket Rente endog stillede gunstigere, end de allerfleste havde Ret til at vente, Statskrediten som saadan led altsaa Intet. Derfor blev man senere i Stand til at optage betydelige Laan, større end nogensinde før eller efter, men disse Laan forringede Status og paalagde Staten store

aarlige Byrder i Renter og Afdrag. De benyttedes til at dække den kroniske Underballance, hvorunder Statshusholdningen led i saa godt som hele Frederik 6's Regeringstid, og som selvfølgelig forøgedes ved selve de Midler, der benyttedes for at komme ud over den. De dybere liggende Aarsager til Underballancen have vi alt antydet og skulle udførlig paavise; Virkningen af den blev et gennemført Sparsommeligheds- eller Kniberisystem paa mange Omraader, hvor Staten skulde have grebet ind for at fremme almennyttige Foranstaltninger, og som blev saa meget grellere paa Grund af den Ødslen med Statsmidler, der fandt Sted til utilladelige Formaal. Smaaligheden i Statsstyrelsen har bevaret sig som Minde om Frederik 6's Tid, især fordi den gik Haand i Haand med en nødtvungen Sparsommelighed hos Borgerne. Men tillige forklarer dette, hvorfor Staten senere blev saa forholdsvis gunstig stillet. Pengevæsenet blev stabiliseret ved Folkets og Statens dyre og tunge Ofre til Banken, de aarlige Budgetter bragtes i Slutningen af 30erne, ved Landbrugets Fremskridt, Restancernes Ophør, de indirekte Afgifters større Revenuer samt Formindskelsen i, hvad man kunde kalde Enevældeudgifterne, til at ballancere. Tilbage stod da kun den store Statsgæld. Men er en Stats Finanssystem først kommen paa den rigtige Side, da har Statsgælden, selvfølgelig indenfor nogenlunde overskuelige Grænser, forholdsvis mindre at sige. Den danske Statsgæld var enten uopsigelig eller skulde afdrages i Løbet af et længere Tidsrum, i begge Tilfælde mod rimelige Renter; og i saa Henseende at overholde Forpligtelserne blev Staten saa meget lettere som en uafbrudt Fremgangsperiode i Landets almindelige Velfærd var i Anmarsj. Lyssiderne ere saaledes Statskreditens Bevaring og Pengevæsenets Konsolidering. Begge Dele kom fornemmelig Fremtiden til Gode. Skyggesiderne ere de Ofre, disse Goder købtes med, og selve Underballancens Aarsager. Herunder led fornemmelig Samtiden.

Danmarks Statsgæld udgjorde ved Udgangen af Aaret 1815[1]):

---

[1]) Statsgældsdir. Forestillingsprotokoller.

A. Gæld i rede Sølv:

I. Fast Gæld: ialt 27,434,025 Rbdl., hvoraf 233,501 i Danmark, 10,224,175 i Hertugdømmerne, 16,976,349 i Udlandet. Af Gælden i Hertugdømmerne var bl. a. 794,000 Rbdl. 6 pCt.s transportable Statsfonds, ca. 3,400,000 Laan i Altona (efter Patent af 1796), 533,000 Laan af Kommuner, 881,000 tvungent Laan, med Tillæg af Præmier. Gælden til Udlandet bestod af 6,5 Mill. Rbdl. til Holland, 5,8 Mill. til Frankfurt a. M., 2,1 Mill. til Brabant, 1,8 Mill. til Genua, Resten (3/4 Mill.) til Hessen-Kassel, Bern, Hannover, Cagliari og et Hus i St. Petersborg.

II. De forhenværende Bankkontorers Gæld: ialt 6,660,488 Rbdl. Af denne Gæld var 1 1/2 Mill. Rbdl. 6 pCt.s Vekselgæld, andre 1 1/2 Mill. 6 pCt.s Laan hos uden- og indenlandske Bankierer (Heckscher, Rée, Steen Bille, Laanet af 1812 hos 7 Handelshuse etc.), 3,7 Mill. Bancolaanene af 1810 og 1811. Ialt var af Bankkontorernes Gæld formentlig ca. 1 1/2 Mill. Rbdl. udenlandsk.

III. Gæld i løbende Regning: ialt 6,474,310 Rbdl. Af dette Beløb var godt 2 Mill. Rbdl. resterende Renter paa udenlandsk Gæld for Aarene 1813—15, 338,000 Renter for Aaret 1813 af Gæld i Hertugdømmerne, 555,000 Renter af Bankkontorernes Gæld og af Bancolaanene for et Tidsrum af tre Aar, 1,120,000 Landmilitæretatens og Søetatens Gæld, 567,000 Underholdningsbidrag for Auxiliærkorpset i Tyskland og ca. 1,100,000 Godtgørelse for Naturalforplejning under den russiske Okkupation i Hertugdømmerne.

B. Gæld i Sølvværdi: ialt 72,234,310 Rbdl.

Af dette Beløb udgjorde uopsigelige Statsobligationer, Skatkammerobligationer, Kaperobligationer m. v. 67 1/3 Mill., medens Resten var Gæld med Afdrag, Livrenter m. v.

C. Gæld i Navneværdi: ialt 11,214,207 Rbdl.

Heraf udgjorde Generalitetets og Admiralitetets Gæld til adskillige (uden Rente) 3,400,000 Rbdl., Godtgørelse for Militærfornødenheder etc. 1,417,000 (ligeledes uden Rente), medens Resten var Obligationer, udstedte for indbetalte Kommittesedler, og forskellige andre Gældsposter[1]).

[1]) Jvfr. om Kommittesedlerne „1807—14“, Pg. 310—11 og 316—17.

Den samlede Gæld bestod altsaa af:

	Rbdl.
Rede Sølv...	40,568,823
S. V.	72,234,310
N. V.	11,214,207

De to første Beløb kunne lægges sammen, dels fordi Forudsætningen var, at S. V. skulde ækvivaleres med et Seddelbeløb, der svarede til den virkelige Værdi, dels fordi det i det Væsentlige var uopsigelig Gæld, og Forskellen mellem rede Sølv og Sølvværdi saaledes, i hvert Fald i Tidens Løb, blev uden Betydning. Beløbet i N. V. derimod maa reduceres, og det saa meget mere, som denne Gæld for Størstedelen betaltes i de nærmest paafølgende Aar, hvor Kursen jo endnu var meget langt fra pari. Korrektest vilde det vel egentlig være at reducere den efter Kursen i Aaret 1815 til omtrent $^1/_3$, men for at faa at vide, hvor stor den reelle Byrde var, hvormed Beløbet kom til at hvile paa Staten i disse Aar, maa man formentlig hellere tage et Gennemsnit af Kursen i Afbetalingsaarene, d. v. s. reducere Beløbet til omtrent Halvdelen. Lægge vi hertil ca. $1^1/_4$ Mill. Rbdl. — svarende til den Renteydelse, der paahvilede Statsgældskassen til den almindelige Forsørgelsesanstalt m. fl., og som ialt udgjorde ca. 50,000 Rbdl. aarlig, men uden tilsvarende Kapitalgæld — vil Statsgældens samlede Beløb ved Udgangen af Aaret 1815 kunne ansættes til ialt ca. 120 Mill. Rbdl. Heraf var ca. 20 Mill. Rbdl. udenlandsk, ca. 100 Mill. Rbdl. indenlandsk Gæld. Fraregnet Bankkontorernes Vekselgæld m. v. til 6 pCt., var Renten for Gælden til Hertugdømmerne og Udlandet i det Væsentlige 4 à 5 pCt., Renten for den indenlandske uopsigelige Gæld gennemgaaende 4 pCt., medens Gælden i løbende Regning m. v. var uforrentet. Den hele Statsgæld — med Renten opgjort for Aaret 1819, idet jo først med dette Aar den fulde Renteydelse indtraadte — fordelte sig saaledes:

	Kapital Rbdl.	Rente Rbdl.	ɔ: pCt.
Gæld til Udl. og Hertugd., Vekselgæld m. v.	34,1 Mill.	1,529,000	4,48
Uopsigelige indenl. Obligationer m. v....	74,1 —	2,910,000	3,93
Gæld i løbende Regning, skyld. Godtg. etc.	11,8 —	„	„
Tilsammen...	120 Mill.	4,439,000	3,69

Ved den første officielle Opgørelse af Statsgældens Størrelse, pr. 1 Januar 1836, udgjorde Statsgælden 130 Mill. Rbdl. med en Rente af 4,775,000 Rbdl., altsaa 3,67 pCt. eller omtrent samme gennemsnitlige Rente som ovenfor. Men da der i disse 130 Mill. kun indgik ca. 57,000 Rbdl. rentefri Gæld, var altsaa den rentebærende Gælds Rentefod gaaet ned fra 4,10 til 3,68 pCt. I Løbet af 19 Fredsaar var saaledes Statsgælden forøget med 10 Mill. Rbdl., det aarlige Rentebeløb med ca. 340,000 Rbdl.

Men ikke alene var Statsgælden forøget, Beholdningen af Aktiva var endnu mere formindsket. Til hvilken Grad disse Formindskelser imidlertid skyldtes Forbrug, og til hvilken Grad de som Aktiva i 1815 opførte Beløb viste sig at være delvis værdiløse, er ikke godt at sige.

Ultimo 1815 opgjordes Beløbet af Aktiva til følgende Sum (R. S., S. V. og N. V. lagte sammen, de to første med fuldt Beløb, det sidste reduceret til det Halve):

		Rbdl.
I.	Værker og Handler for kgl. Regning med Fradrag af de Statspapirer, der tilhørte dem	1,808,185
II.	Adskillige „mere eller mindre realisable“ faste Ejendomme	1,941,005
III.	Egentlige Udlaan (hvoraf udestaaende i Norge ca. 2,600,000 Rbdl.)	18,142,613
	Tilsammen	21,891,803

I dette Beløb gjordes paa Grund af mange af Ejendommenes usikre Værdi og af Fordringernes Tvivlsomhed et Fradrag af $^1/_5$ à $^1/_6$, saa at der kun regnedes med ialt 18 Mill. Rbdl. Til disse lagdes:

		Rbdl.
IV.	Kgl. Obligationer og Statspapirer	10 Mill.
V.	De Finanserne tilhørende Rigsbankobligationer	12 —

Den hele Aktivmasse ansattes derefter til ca. 40 Mill. Rbdl. Det aarlige Udbytte af I antog man at kunne sætte til godt 1 pCt. med 20,000 Rbdl., af II regnede man intet Udbytte, af III—V 1,519,000 Rbdl., ialt altsaa 1,539,000 Rbdl. eller, gennemsnitlig, paa det nærmeste ca. 4 pCt.

Aktivmassen 1835 opgjordes til ca. 22 Mill. Rbdl. med en gennemsnitlig Rente af 2 pCt. Forudsat at Beregningerne for 1815 og 1835 ere gjorte lige nøgternt — hvad vi ikke kunne bedømme — vil saaledes Aktivmassen fra det første til det sidste Aar i effektiv Værdi være svunden ind til omtrent 1/4.

Status viste saaledes ultimo 1815 en Statsgæld paa 120 Mill. samt en Aktivabeholdning paa ca. 40 Mill. Rbdl., men 1 Januar 1835 en Statsgæld paa 130 Mill. og en Aktivabeholdning paa 22 Mill., altsaa en samlet Nedgang af ca. 28 Mill. Gaar man imidlertid ud fra de kalkulerede Rentebeløb, nemlig af Statsgælden 1815 4,439,000 og af Aktivabeholdningen 1,600,000 Rbdl. mod ultimo 1834 henholdsvis 4,775,000 og 440,000, bliver Forskellen ca. 10 Mill. mere eller ialt 38 Mill. Herefter vilde Status i de 19 Aar fra 31 Decbr. 1815 til 31 Decbr. 1834 være forringet med gennemsnitlig ca. 2 Mill. Rbdl. aarlig.

Det for 1835 fremlagte Regnskab over Indtægter og Udgifter havde ikke den Deling mellem Finansernes og Statsgældskassens Indtægter og Udgifter, som i Virkeligheden holdt sig hele Perioden igennem. Foretage vi imidlertid en saadan Deling af Regnskabet, saaledes at Toldindtægter m. v. og Statsgældens Forrentning og Afbetaling henlægges henholdsvis til Statsgældskassens Indtægts- og Udgiftsside, faa vi følgende Oversigt for 1835:

Indtægter.	Mill. Rbdl.	Udgifter.	Mill. Rbdl.
Finanskassens Indtægter	7,3	Finanskassens Udgifter	8,5
Statsgældskassens do.	5,9	Statsgældens Forrentning . .	4,8
Afdrag paa Aktiva	1,7	Do. Afbetaling	1,0
Tilsammen . . .	14,9	Tilsammen . . .	14,3

Formelt var der altsaa et Overskud paa 600,000 Rbdl., reelt var der, hvis man fradrager de sidste Poster, nemlig Formuens Formindskelse gennem Aktivaafdrag og dens Forøgelse gennem Statsgældens Afbetaling, en Underballance af 100,000 Rbdl., og hvis man regner Statsgældens Afbetaling som fast stipuleret og derfor ordinær Udgift, men Aktivaafdrag som ekstraordinær Indtægt, en Underballance af 1,1 Mill. Rbdl.

For Midten af 20erne foreligger der et, efter atter og atter foretagne Undersøgelser, af Kongen fastslaaet Budget for den

almindelige Finanskasses Indtægter, som i store Træk meddeles nedenstaaende, sammenholdt med de virkelige Indtægter i 1835 [1]).

	Finanskassens Indtægter.	
	Budget 1825	Regnskab 1835
	Tusind Rbdl.	Tusind Rbdl.
Landskat for Kongeriget (med Fradrag af 5/6 Bankhæftelser)	2,020	2,076
Landskat for Hertugdømmerne	1,280	1,213
Jordebogs- og Forstindtægter m. v.....	1,630	1,517
Bygningsafgift	390	489
Stempelpapirs- og Kortintrader	520	375
Rang-, Procent- og Ekstraskat.....	430	464
Departements- og Retssportler.....	270	179
Afgift af Arv og Ejendomsoverdragelse.....	180	239
Tal- og Klasselotteriet	360	569
Overskud af Lauenborg	150	210
Forskellige Indtægter	80	57
Tilsammen....	7,310	7,388 [2]).

Dette slog jo ikke ilde til: De 7 1/3 Mill., der vare budgetterede i Midten af 20erne, indkom virkelig i Midten af 30erne, og i det Store og Hele uden betydelig Forskel i Hovedposterne. Men dette for 20erne fastslaaede Budget erklæredes af Finansminister Møsting vel for formelt rigtigt — saaledes skulde Indtægterne komme ind — men affattet uden tilstrækkeligt Hensyn til, hvad Restancer etc. vilde nedbringe Beløbene med. Det virkelige Beløb, der vilde komme ind, ansatte han til kun godt 6 Mill. Rbdl., særligt af Hensyn til, at Landskatten vilde bringe langt mindre ind end ovenfor angivet. Der er ingen Tvivl om, at Møsting har haft Ret, thi, som vi om lidt skulle se, maatte den Maade, Landskatten opkrævedes paa, i høj Grad forringe det anslaaede Beløb, og naar den 10 Aar efter Budgettet, hvor de ekstraordinære Tab ved dens Opkrævning vare ophørte, kun

---

[1]) Samtlige følgende Data ang. Budgetterne m. v. i 20erne ere efter Bogholderiets Hovedbøger og Finansdeputationens og Statsgældsdirektionens Forestillingsprotokoller for de anførte Aar. [2]) Beløbet blev, med Tillæg af indkomne Restancer og Fradrag for Kursomkostninger, ca. 7,3 Mill.

indbragte det i Midten af 20erne budgetterede Beløb, maa dette sidste have været meget for højt anslaaet. Møsting fik ogsaa Ret i, at Jordebogsindtægterne og Stempelpapirsintraderne vare meget for højt ansatte; dette fremgaar til Overflod af, at de endnu i Midten af 30erne indbragte endog langt mindre end budgetterede i Midten af 20erne. Møsting mente, at Landskatten i Danmark og samtlige Jordebogs- og Stempelpapirsindtægter m. v. vilde indbringe ca. 1,2 Mill. mindre end budgetterede, og dette Beløb fradrog han altsaa hele Summen og naaede derved ned til ca. 6,1 Mill.

Imidlertid regnede man med de 7,3 Mill. og vedtog et Udgiftsbudget derefter. Dette kom altsaa ogsaa til at udgøre 7,3 Mill. I Aaret 1835 udviste imidlertid Udgiftsregnskabet 8,5 Mill. Allerede paa to Hovedposter kan den væsentligste Forskel mellem det budgetterede og det udgivne Beløb i de to Aar paavises, thi for Aaret 1825 var der budgetteret til „kongelige og fyrstelige Personer samt Hof- og Staldetaterne“ 841,000 Rbdl., medens Regnskabet for 1835 viste 1,214,000 Rbdl., og til Militæretaterne var der 1825 budgetteret 3,460,000, medens Regnskabet 1835 viste 3,894,000.

Idet man gik ud fra Ballance med $7^1/_3$ Mill. Indtægt og Udgift for Finanskassens Vedkommende, er det virkelige Forhold saaledes uden Tvivl blevet en Underballance af et Par Millioner, fordelte omtrent ligelig mellem Mindre-Indtægt og Mer-Udgift.

For Statsgældskassens Vedkommende kunne vi meddele følgende Sammenstilling for Budgettet 1828 og Regnskabet 1835:

	Budget 1828	Regnskab 1835
	Tusind Rbdl.	Tusind Rbdl.
Øresundstolden	1,100	1,596
Andre Told- og Konsumtionsindtægter	3,430	3,654
Vestindiske Kolonier	470	189
Renter af Aktiva	886	422
Afdrag paa Aktiva	100	1,727
Tilsammen	5,986	7,588
Forrentning og Afbetaling	5,500	5,800

De for 1828 budgetterede Indtægtsbeløb kunne antages i Virkeligheden at være indkomne, og Udgifterne til Renter og Afdrag vare givne og bleve udredede med det ansatte Beløb. Hvad der da blev tilovers, tilkom dels Pensionskassen med et fast Beløb, dels Reservefondet. Formelt var nemlig Statsgældskassen stadig i Skyld til dette, fordi de optagne Laan tildels skulde have tilhørt Reservefondet, men de havde selvfølgelig i de Aar, hvor Statsgældskassen ikke selv kunde betale de stipulerede Renter og Afdrag, maattet benyttes til delvis at bestride disse. Reservefondet betød imidlertid i Virkeligheden intet reelt, thi Pengene benyttedes saa hurtig, de kom ind, til at dække Finanskassens Underballance. Det Beløb, der blev tilovers fra Statsgældskassens Forrentning og Afbetaling, gik altsaa ad forskellige Veje til Dækning af andre Statsudgifter, men uden at være betydeligt nok til her at hindre Underballance.

En Oversigt over den danske Statskasses kalkulerede Indtægter og Udgifter i 20erne vil efter det foranstaaende se saaledes ud:

Indtægter.	Mill. Rbdl.
Landskat og Bygningsafgift	$3^1/_2$
Jordebogs- og Forstindtægter	$1^1/_2$
Stempel-, Rang-, Ekstraskat, Arveafgift, Sportler m. v.	$1^1/_2$
Told og Konsumtion	$4^1/_2$
Indtægt af Aktiva	1
Andre Indtægter, deriblandt Lotteriet og de vestindiske Kolonier etc.	1
Tilsammen	13

Udgifter.	Mill. Rbdl.
Kongelige og fyrstelige Personer, Hofetaten, kgl. Bygninger etc.	1
Militæretaterne	$3^1/_2$
Statsgældens Forrentning og Afbetaling	$5^1/_2$
Andre Udgifter	3
Tilsammen	13

Nu var Ulykken kun, at Indtægterne ikke gik ind, og at Udgifterne overskredes, og en samlet Maalestok for, i hvilken Grad begge disse Dele var Tilfældet, er given i det ovenanførte,

at Statens Formue fra 1815—35 formindskedes med gennemsnitlig ca. 2 Mill. Rbdl. aarlig.

Efter at vi saaledes have faaet summariske Taludtryk for Statens finansielle Stilling i disse Aar, skulle vi i det enkelte søge at paavise de Forhold og de Forholdsregler, der bleve bestemmende for Udviklingen.

Det er i det foregaaende flere Gange berørt, at man snarere var henvist til Skattenedsættelser end til Skattepaalæg i denne Periode. Indgribende Skattereformer foretoges overhovedet ikke. Vi have i tidligere Kapitler nævnt de mindre Forandringer i Told- og Skibsfartslove m. v., som Hensynet til Produktion og Omsætning gav Anledning til, men hvis fiskale Betydning var saa meget mindre, som Nedsættelser paa nogle Punkter ofte modvirkedes ved Forhøjelser paa andre.

De væsentligere Forandringer i Skattelovgivningen knytte sig alle til Fd. af 1802 om Skat paa Besiddelse og Brug af fast Ejendom. Det var med denne, Bankhæftelsespaalæget sattes i Forbindelse, og ligesom det var i Skatten af 1802, den Afkortning fandt Sted, der svarede til $^5/_6$ af Bankhæftelsesrenterne af Jorder og Tiender i Kongeriget, saaledes var det ogsaa i denne Skat, de senere Nedsættelser foregik. Efter at Skatten af 1802 med senere Forhøjelser i 1811 var omsat til en fast Kornydelse, beregnet efter Skattens Størrelse og Kornets Pris paa hin Tid, betaltes Skatten derefter i en Aarrække med de saaledes fastsatte Kornkvanta, der imidlertid selvfølgelig repræsenterede højst forskellige Værdier efter de vekslende Kornpriser. Af det hele Beløb eftergaves der Grundejerne under 13 Marts 1816 og 11 Marts 1817 50,000 Tdr. af hver Kornart i hvert af de to Aar, en Eftergivelse, man fandt saa meget mere Anledning til, som Kornets Pris netop i disse Aar var meget høj. Medens dette galdt Kongeriget, var Skatten af 1802 med senere Forhøjelse for Hertugdømmernes Vedkommende ved Fd. 9 Juli 1813 samlet til en konsolideret Landskat, og paa Grund af de trange Tider i Hertugdømmerne, der endnu stedse lede under Krigens Følger, nedsattes ogsaa denne Skat (Patent af 24 April 1817) med 200,000 Rbdl.

Ved Fd. af 15 April 1818 paalagdes Landskatten i Danmark, ved hvilken saavel de gamle Hartkornsskatter som Skatten af 1802 med senere Forhøjelser og Nedsættelser samledes til én Skat, der atter førtes tilbage fra Naturalydelser til rede Penge. Det kan, som tidligere nævnt, antages, at man herved er gaaet ud fra en Gennemsnitspris af 4 Rbdl. for 1 Td. Rug eller Byg (Kapitelstaksten 1815—16), en Pris, der var det dobbelte af Rug- og Bygpriserne i de fleste Aargange af 20erne. Om end derfor Landskatten forsaavidt alt havde taget Hensyn til de høje Priser, som man ved Beregningen af den havde gjort Nedsættelserne 1816 og 17 stedsevarende, maatte den dog for den efterfølgende trange Tid føles som en meget haard Skat. Men i Virkeligheden blev den ogsaa kun i faa Aar opkrævet saaledes, som den var paalagt. Allerede ved Fd. af 2 August 1820 tillodes det at afgive til Staten en vis Mængde Korn, 4 Skpr. Rug og 4 Skpr. Byg pr. Td. Hartkorn, for hvilket der tilsagdes Betaling efter Aarets Kapitelstakst og derefter Fradrag af Beløbet i Skatten. Hvad der her tilbødes, var imidlertid kun en Lettelse i Kornets Afsætning uden Løfte om større Vederlag end den gangbare Pris. Men for Aaret 1821 (Fd. af 20 Juni) forøgedes Beløbet til 4 Tdr. af hver Art pr. Td. privilegeret, 6 Tdr. pr. Td. uprivilegeret Hartkorn, tillige tillodes det at ombytte disse Kornarter med Havre og Hvede, og endelig fastsattes der en Modtagelsespris for Korn, som faktisk var langt højere end Kapitelstaksten. Denne ny, delvise Ombytning af Pengebeløb med Kornleverancer varede indtil 1828. For den Del af Landskatten, der ydedes i rede Penge, og som ifølge Fd. af 1818 skulde være betalt i Sølv eller i Sedler efter Kvartalskurs, tillodes det ved Fd. af 6 Februar 1824 at erlægge Sedler i Stedet for Sølv, Daler for Daler, altsaa en Besparelse af hele det Beløb, hvormed Kursen stod over pari. Endelig ophævedes ved Fd. af 11 Septbr. 1822 den Del af Landskatten paa Præstegaardsjorder og andre Gejstligheden tillagte privilegerede Jorder, som oversteg de $^5/_6$ af Bankhæftelsesrenten plus 1 Rbdl. pr. Td. Hartkorn, og ved Fd. af 10 Januar 1823 blev der for Kongeriget som Helhed tilstaaet en Moderation i Landskatten af 400,000 Rbdl. aarlig fra 1 Juli 1822 at regne, en Moderation, der vel kun var paa Tid, men

stadig fornyedes. — Svarende til dette sidste Afdrag i Landskatten i Kongeriget tilstodes ved Patent af 10 Januar 1823 et Afdrag i Hertugdømmernes konsoliderede Skat af 25 pCt. eller 200,000 Rbdl., hvilket Afdrag ligeledes regnedes fra Juli 1822 og vedblev at gælde, saaledes at Skatten af 1813, efter Afdragene 1817 og 1823, i Virkeligheden var halveret. Med Aaret 1818 som Udgangspunkt var Skatten formindsket med $^1/_3$.

Ogsaa Kongerigets Landskat var i Midten af 20erne bleven formindsket med $^1/_3$, ja endog derover. Saaledes var f. Eks. for Aaret 1825 det oprindelige Beløb, noget over 3 Mill. Rbdl. S., Skatten forudsattes at skulle give, formindsket for det første med de 400,000 Rbdl., dernæst med Statens Tab ved at overtage Kornleverancerne til for høj Pris, hvilket for det hele Tidsrum 1821—28 ansloges til 4,300,000 Rbdl., altsaa 540,000 Rbdl. gennemsnitlig aarlig, endvidere med Tabet ved at modtage Sedler lige med Sølv, hvad der for nævnte Aar kan sættes til 200,000 Rbdl., og endelig med Tabet ved Formindskelsen af Præstegaardsafgiften, saa at den hele Reduktion kan anslaas til ca. 1,200,000 Rbdl., d. v. s., at Staten kun kunde opkræve godt $^3/_5$ af sin i Aaret 1818 paaregnede Indtægt af denne Skat. Og Opkrævningen betød endnu ikke, at Pengene vare i Statskassen. Det maa imidlertid huskes med Hensyn til disse Fradrag, dels at Afgivelsen af en Del af Skatterne i Korn ophørte 1828, dels at Tilladelsen til at betale Rbdl. Sedler i Stedet for Sølv mistede sin Betydning, efterhaanden som Kursen mere og mere nærmede sig pari.

Af ny Skatter i hin Tid skal kun nævnes den Forøgelse af Hartkornskatterne i Danmark med et samlet Beløb af 60,000 Rbdl. aarlig, der paalagdes ved Fd. af 12 Januar 1827 for at ækvivalere Ophævelsen af Udførselstolden af Kvæg etc. til Hertugdømmerne (jvfr. ovenfor). — Den Del af Skatten af 1802, der hvilede paa Købstadbygninger og visse Bygninger paa Landet, altsaa den egentlige Bygningsafgift, forhøjedes ved Fd. af 17 April 1816. Ved denne Fd. ophævedes nemlig Ildstedskatten, og Bygningsafgiften forøgedes i Stedet derfor med et Beløb, der svarede til det oprindelige Beløb, saa at den derefter udgjorde i Køben-

havn (jvfr. Fd. af 4 Septbr. 1809) $2^3/_4$ Gange, i Købstæderne 2 Gange Paalæget af 1802.

Af det ovenstaaende vil det ses, at der i den her omhandlede Periode fandt Skatteomlægninger og Skattekonverteringer Sted, snart fra Naturalier til rede Penge, snart omvendt, men at der kun i ringe Grad var Tale om egentlig nye Skatter. Det vigtigste Moment i Skattelovgivningen var de Lettelser i Betalingsmaaden og de direkte Nedsættelser, Staten nødtes til, og som altsaa skabte tilsvarende Fradrag i Statskassens Indtægter.

Hertil kom imidlertid de Nedsættelser, Staten ad indirekte Vej maatte bære, igennem Restancerne. I den Henseende stode Hertugdømmerne i Forgrunden. Hvilke Beløb, det drejede sig om, kan ses af, at efter at Ridderskabet og Godsejerne i Hertugdømmerne under 11 Oktbr. 1815 havde andraget om Suspension af de haarde Midler, der anvendtes ved Inddrivelsen af Restancerne, fastsatte Patent af 6 Decbr. 1815, at 1,600,000 Rbdl. af de under Krigen i Hertugdømmerne ophobede Restancer skulde anvendes til Understøttelse for de Byer og Distrikter, der havde lidt mest i Krigstiden. Man ansattes til en vis Skadeserstatning og fik et Bevis herfor, hvilket man da kunde afgive paa Oppebørselsstuen til fuld eller delvis Dækning af sine Restancer. Ifølge en Opgivelse fra „Hoved- og Kontrabogholderikontoret“ af 1820 paaregnedes der endnu for Aaret 1818 paa et Skattebeløb af fire Mill. Rbdl. et Restancebeløb af halvanden Mill., men til Gengæld ventedes rigtignok indvundet i Løbet af Aaret én Mill. Rbdl. af tidligere Restancer. For Kongeriget var i det nævnte Aar Restancebeløbet 150,000 Rbdl., medens der af tidligere Aars Restancer var indkommet ca. 400,000.

Da Aarene nærmest Krigen vare overstaaede, begyndte Landbrugskrisens Tid, og nu voksede Restancerne over alle Grænser. Ved Cirkulære af 24 Septbr. 1822 paalagde Regeringen Amtstuerne at lade det bero med Indkrævning af Restancerne hos Gejstligheden, indtil Læmpelse af Betalingsterminerne var fastsat. Af det Pengebeløb, der ydedes Landboerne for det Korn, de fik Lov at afhænde til Regeringen, skulde først og fremmest Vedkommendes Restancer dækkes, og Udligning med den løbende Skat først derefter finde Sted. I Hertugdømmerne

kom jo til Skatterestancerne ogsaa Bankhæftelsesrestancerne, hvad der bragte Summen endnu langt højere op end i Kongeriget. Endnu i Regnskabsaaret 1835 var Forholdet dette, at der af Skatter og Afgifter i Kongeriget var et Restancebeløb for det løbende Aar af 312,000 Rbdl., i Hertugdømmerne af 629,000, tilsammen altsaa 941,000, medens der samtidig af ældre Restancer i dette Aar indkom det, imod Forventning store, Beløb af 1,046,000 Rbdl.

Indtægtsformindskelsen foregik altsaa ved Skattenedsættelser og Restancer. En tredje Maade, paa hvilken Statskassens beregnede Indtægter formindskedes, ved Bedragerier, vil rettest omhandles nedenfor i Sammenhæng med deres Komplement, Prellerierne overfor Statskassen, og den deraf følgende Belastning af Udgiftssiden.

Paa Udgiftssiden var i hele Perioden den mest fremtrædende Post Statsgældens Forrentning og Afbetaling. Aarsagen til Statsgældens Opsvulmen var selvfølgelig Optagelse af Laan, og disse benyttedes for en ikke ringe Del atter til Udlaan til nødlidende Ejendomsbesiddere. Vi skulle nu gøre Rede for denne Udlaansvirksomheds Omfang og mærkelige Forløb.

Der tilstodes Laansøgende baade i By og Land, baade i Kongeriget og Hertugdømmerne Laan af Finanserne. Først udlaantes 600,000 Rbdl. i Juni Termin 1818 til Rente 6 pCt. p. A (1819 nedsat til 5 pCt.). Dernæst stilledes 2 Mill. Rbdl. til Raadighed i Juni Termin 1819 til en Rente af 5 pCt. p. A. Idet det offentliggjordes, at det sidstnævnte Beløb vilde kunne erholdes tillaans, tilføjedes der, at i særlig Grad vilde ikke blot de Ansøgere komme i Betragtning, der i nævnte Termin havde at betale opsagte Kapitaler (ved Indultens Ophør), men Enhver, der bevislig havde Gæld at betale, og navnlig de Godsejere, der stode i Forskud for deres Bønders Skatter. Enhver Ejendomsbesidder skulde iøvrigt være berettiget til at faa Laan, men de, der erholdt Laan, skulde tilbagekalde de Opsigelser, de maatte have tilstillet deres Debitorer, for et Tidsrum af 3 Aar. Med Hensyn til Sikkerheden bestemtes det, at Banktaksationen (til Bankhæftelsen) skulde lægges til Grund. Medens imidlertid Fd.

af 12 Septbr. 1806 tillod at udlaane af offentlige Stiftelsers og af Umyndiges Midler indtil $^2/_3$ af Vurderingssummen, indskrænkedes Grænsen nu til højst Halvdelen. Ved Plakat af 11 Januar 1823 nedsattes Renten for Laanet af 1819 i Kongeriget til 4 pCt., hvorimod den vedblev at være 5 pCt. i Hertugdømmerne[1]).

De Summer, der vare beregnede til Udlaan, overskredes snart. Laanebegæringer strømmede ind i en saadan Mængde, at Statsgældsdirektionen, trods mangfoldige Afslag til Laansøgere, der ikke kunde stille den befalede Sikkerhed, allerede i September 1819 havde tilstaaet 618 større eller mindre Udlaan i Kongeriget til et samlet Beløb af $5^1/_2$ Mill. Rbdl. Nogle mindre Beløb vare desuden tilstaaede Landbrugere i Jylland og Hertugdømmerne til Sæderug paa Grund af Misvækst i 1819. Efter at ca. 150 af de Laansøgere i Kongeriget, der havde faaet Laan bevilget, havde maattet trække sig tilbage, paa Grund af, at de, da det kom til Stykket, dog ikke kunde stille tilstrækkelig Sikkerhed — Planer om Oprettelse af Kreditforeninger for Grundejere henholdsvis paa Fyn og paa Sjælland, for at byde Staten fælles Garanti, førte ikke til noget Resultat —, og efter at dermed Laanesummen var gaaet ned med $^3/_4$ Mill. Rbdl., udgjorde de samlede udlaante Summer ved Udgangen af Aaret 1820 følgende Beløb[2]):

	Rbdl.
Laanet af 1818 (den Del, der ikke blev fornyet ved Hjælp af Laan 1819)	461,000
Laanet af 1819:	
453 Laantagere i Kongeriget	4,710,000
Sædekorn til Landboere i Kongeriget.....	43,000
Laantagere i Slesvig	208,000
— - Holsten	96,000
— - Lauenborg	7,000
Sædekorn til Landboere i Hertugdømmerne	37,000
Tilsammen....	5,562,000

[1]) Statsgældsdir. (Aktivkont.) 3-3 April 1819 og 16-16 April 1819, $^{30}/_1$—$^{11}/_2$ 1823, Forest. $^{27}/_8$ 1834. [2]) Beløbene udbetaltes i rede Sølv eller i S. V., men efter Kursens daværende Stade fik Laantagerne Sølvværdibeløbene udbetalte i Sedler efter pari Kurs, hvad der senere, da Laanene skulde betales tilbage under adskilligt ugunstigere Kursforhold, blev meget byrdefuldt for dem.

Medens der saaledes i Aarene 1818 og 1819 ialt havde skullet udlaanes 2,6 Mill. Rbdl., udlaantes der 5,6 Mill.![1])

Det er ganske vist kun et forholdsvis ringe Beløb, der saaledes laantes af Hertugdømmernes Jordejere, men dels var der ikke heller den Nød som i Kongeriget, dels og navnlig ikke den særlige Anledning til Understøttelse. Thi Hovedaarsagen til Statens Indgriben var jo den, at de Laan, der af Jordejere vare gjorte i Sedler i Krigens Tid, nu efter Indultens Forløb bleve opsagte, endog næsten til pari Kurs. Da den hele Laaneoperationsplan lagdes, vare Kornpriserne endnu langt fra faldne i den Grad, som det blev Tilfældet i 20erne. Der indtraf derfor en Forværrelse af Situationen, til lige Skade for Grundbesidderne og Staten, idet Ejendommene bleve næsten værdiløse. Hovedsagen i 1818 og 19 var at komme Grundejerne som Debitorer til Hjælp, og her var det kun Kongerigets Grundejere, der havde særligt Krav paa Statens Hjælp, fordi det særlig var dem, der havde lidt under Statspengevæsenets Forfald. Men iblandt de danske Grundejere stode atter de store Hovedgaardsbesiddere i første Række. Det var dem, der i hine Tider, da Laan vare lette at faa, vare gaaede i Spidsen med at sætte store Beløb i Jordernes og Driftens Forbedring, dem, der havde maattet betale den høje Arbejdsløn, der ikke saa let vilde vige, fordi Pengeværdien steg, dem, der nu havde vanskeligst ved at indskrænke den store Bedrift — ganske vist ogsaa det store Forbrug —, som de gode Tider havde vænnet til. Alligevel er det næsten utroligt, hvad der ofredes paa dem. Man kan efter de ovenstaaende Tal regne, at der gaves ca. 5 Mill. Rbdl. Sølv til Laan til 500 danske Grundejere, gennemsnitlig 10,000 Rbdl. til hver. Naar man vil finde en Maalestok for, hvad disse Tal betød, i Forhold til Nutidens Pengebegreber, kan man gaa mange Veje, men alle ville vise Tallenes overordentlige Størrelse. Det egentlige Danmarks (Kongerigets) Statsindtægter var den Gang højt regnet 16 Mill. Kr. Nutidsmønt, og man udlaante deraf 10 Mill. Kr. Dette vilde, i Forhold til Kongerigets nuværende aarlige

---

[1]) Statsgældsdir. (Aktivkont.) 3-6 April 1819, 20-22 April s. A., $^{28}/_{8}$—$^{7}/_{9}$ s. A., 6-7 Oktbr. s. A., $^{28}/_{9}$—$^{7}/_{10}$ s. A., $^{20}/_{1}$—$^{3}/_{2}$ 1821.

Statsindtægter, svare til et Udlaan af mindst 30 Mill. Kr. Til Grund for Udlaanene lagde man Vurderingen af 1802, hvis Taksationsbeløb vare langt betydeligere end Ejendommenes Værdi i 20erne, og ifølge hvilke Gennemsnitsværdien pr. Td. Hartkorn paa Øerne højt regnet var 2,000 Kr. Vi kunne derfor højst regne Værdien af en Td. Hartkorn i Laaneaarene i Landet som Helhed til gennemsnitlig 1500 Kr. Da Ejendomspriserne pr. Td. Hartkorn nu for Tiden, selv under Hensyn til de senere Aars stærke Prisfald, ere mindst tre Gange saa høje som den Gang, vilde et Udlaan til samme Antal Ejere, i de samme Godser, og der ligeledes gik ned til Halvdelen af Vurderingssummen enten paa første Prioritet eller paa sekundære Prioriteter, altsaa ligeledes naa et mindst tre Gange saa højt Beløb som den Gang, det vil sige, at Udlaansbeløbet, ogsaa set paa denne Maade, nutildags vilde svare til mindst 30 Mill. Kr.

Og denne Understøttelse hjalp ikke. Kornprisernes enorme Fald gjorde Debitorerne det umuligt at betale de forfaldne Renter, Godserne bleve, det ene efter det andet, overtagne af Staten, og 10 Aar efter Udlaanets Begyndelse, i 1828, udgjorde de af Staten overtagne uafsatte Godser et Jordkompleks af 10,000 Tdr. Hartkorn [1]). Intet Under, at den senere Tid, der skulde bære Svien for denne ret frugtesløse, finansødelæggende Forholdsregel, ikke har set med blide Øjne paa den. Ingen tabt Krig kunde have kostet mere og givet forholdsvis mindre Udbytte.

Vil man imidlertid have rigtig Rede paa, hvad der blev af disse Penge, maa man gaa lidt nærmere i Enkeltheder. Dette er ikke blot af fiskal, men ogsaa af social Interesse, til Belysning af selve Landbrugskrisens Omfang, og en nøjere Redegørelse vil paa mange Punkter bringe Bud til Nutiden om en Fortid, der var lige skæbnesvanger for den store Godsbesiddelse og for

---

[1]) Forest. fra Rentek. af $^{11}/_{3}$ 1828. Ved kgl. Resolution af 22 s. M. indrettedes et særligt Revisionskontor under Rentekammeret til Godsernes Bestyrelse. Den Gang var allerede nogle af Godserne atter bortsolgte; paa sit højeste angives den overtagne Hartkornsmængde til ca. 12,000 Tdr. Jvfr. C. N. David i Maanedsskrift for Literatur, Bd. 9.

Staten, som forgæves søgte at bringe Hjælp, kun lykkelig for dem, der for Spotpris kom billig til Jord, hvis Værdi derefter i samfulde to Slægtled var i uafbrudt Stigen.

Følgende Ejendomme (som Regel Hovedgaarde) overtoges af Staten i 1821 og følgende Aar[1]):

Paa Sjælland: Overgaard og Pagtevold, Rongstedgaard og Sømandshvile, Alkestrup og Egemarke, Flinterupgaard, Arnakkegaard, Løvegaard, Næsbyholm, Bavelse og Næsbyholms Kanal, Nordrupgaard og Ødemark, Øebjerggaard, Lundbyegaard; paa Laaland: Gammelgaard; paa Langeland: Faarevejle; paa Fyn: Selleberg, Hellerup, Brahesborg, Kiærsgaard, Frederiksgave og Flenstofte; i Jylland: Silkeborg, Moesgaard, Bygholm, Fannerupgaard, Skaarupgaard, Scheel og Skiærvad, Lykkesholm, Katholm, Mejlgaard, Vedøe, Ulstrup, Eskiær, Taarupgaard, Slumstrup, Stenumgaard, Quistgaard, Sohngaardsholm, Willestrup, Buderupholm, Ny Vraa, Bjørnsholm, Lundgaard, Padkiær, Vejlegaard, Dronninggaard, Baggesvogn, Skaarupgaard (Hjørring Amt), Kokkedal, Aagaard.

I disse halvthundrede Godser havde Staten laant følgende omtrentlige Beløb:

		Rbdl.
I de sjællandske Godser	ca.	700,000
- - laalandske —	-	33,000
- - langelandske —	-	50,000
- - fynske —	-	557,000
- - jyske —	-	1,500,000
Tilsammen...		2,840,000
I 8 overtagne Ejendomme i Københavns....		160,000
Tilsammen...		3,000,000

Da disse Ejendomme bleve overtagne i 20erne, var det imidlertid ingenlunde blot de 3 Mill., der skyldtes, men man

[1]) Materialet til den følgende Redegørelse er for hver enkelt Ejendom uddraget af Statsgældsdir.s Aktivkont.s Forestillingsprotokoller for de 25 Aar 1818—42.

kan regne et Paalæg af 1 Mill. Rbdl. forfaldne Renter; hertil kom saa Skatterestancer, Omkostninger ved Ejendommenes Realisation etc. Mindst 4 Mill. Rbdl. skulde Staten have ud af disse Godser for at være dækket.

Naar Renterne vare forfaldne, og den ene Termin gik efter den anden, uden at Pengene bleve indbetalte, traadte det Offentlige til. Som Regel stilledes da Ejendommen til Avktion; der blev gjort et eller andet Bud, som ikke forslog nogetsomhelst, og Statskassen lod sig da Ejendommen udlægge. Da den derved sjælden fyldestgjordes, og dette end mindre var Tilfældet med de efterfølgende Prioritetshavere, foretrak selvfølgelig Ejerne, at Staten skulde overtage Ejendommene med Gælden paa, saaledes at de i det mindste gik gældfri ud af Affæren. Men lige saa selvfølgelig kunde Finanserne ikke indlade sig herpaa. Dog gjordes der, som altid under Frederik 6's Regering, Forskel. Etatsraad Ryberg opnaaede, som vi ovenfor have set, denne Gunst for sine Godser Øebjerggaard, Frederiksgave og Flenstofte. Grev Danneskjold-Samsøes Dødsbo ejede Næsbyholm, Bavelse og Næsbyholm Kanal, ialt takserede til 571,000 Rbdl.; Staten havde laant 172,000 deri næst efter 120,000. Desuden skyldte imidlertid Boet udenfor den prioriterede Gæld Finanserne noget over 200,000 Rbdl., og Staten overtog da i Aaret 1824 Ejendommene for en samlet Sum af 500,000 Rbdl., hvorved ikke blot hele den offentlige Gæld, men ogsaa første Prioritet paa de 120,000 Rbdl. blev klaret. De 208,000 Rbdl. kunne betragtes som milde Gaver fra Staten til Boet; thi Ejendommene vilde paa Avktionsbordet sikkert ikke have naaet højere Pris end de 292,000, der dækkede Prioriteterne. Nu blev man siddende med Ejendommene 12 Aar paa Haanden; det meddeltes da Kongen, at af samtlige overtagne Godser paa Øerne vare disse Ejendomme de dyreste for Staten at administrere — hvad der sammenholdt med andre Data vil sige, at de højst havde givet i Rente et Par pCt. — og de bleve da i 1836 solgte for 366,000 Rbdl. Man kan da anslaa Statens Tab paa denne Affære til mindst $^1/_4$ Mill. Rbdl.

Paa samme Maade fik Etatsraad Rothe, Kommitteret i Rentekammeret, ved at „bønfalde“ Kongen, Finanserne til at gaa ind

paa at overtage hans Ejendom Buderupholm, der var takseret til 183,000 Rbdl., og i hvilken der indestod dels Statens Laan, som inclusive Renter og Skatterestancer var løbet op til 130,000 Rbdl., dels et andet Laan paa 30,000, ialt 160,000 Rbdl. Dette var i Aaret 1826; men først i Aaret 1842 solgtes Ejendommen, med Tilbageholdelse af et Skovareal, for 100,000 Rbdl.

Da derimod Kammerjunker Mylius, som i sine Godser i Hjørring, Aalborg og Thisted Amter skyldte Staten 191,000 Rbdl., foruden Renter og Skatterestancer 70,000, og som desuden havde en Gæld i Godserne paa 354,000 Rbdl., anmodede Staten om at overtage samtlige Godser, saaledes at han selv udredede 50,000 Rhdl. af Gælden, mod at Staten overtog Resten, vilde man ikke gaa ind herpaa. Godsernes samlede Hartkorn var 1,621 Tdr., og da den hele Gæld udgjorde 615,000 Rbdl., hvoraf Staten skulde have overtaget 565,000, gik Tilbudet altsaa ud paa at overdrage det hele Kompleks for ca. 350 Rbdl. pr. Td. Hartkorn. Statsgældsdirektionen modsatte sig det imidlertid, bl. a. fordi „det vilde vække uheldig Opsigt, om man lod en Mand slippe paa den Maade for sine personlige Forpligtelser ved at overtage hans Ejendom med hele Gælden, hvad Mangfoldige hellere end gærne ønskede“. Dette blev skrevet i 1826, nogle Maaneder efter, at den Rentekammerdeputerede Rothe var løsgjort netop paa denne Maade for sin hele Gæld. Det bør imidlertid tilføjes, at faa Aar efter fik Mylius Staten til at overtage en Del af Godsarealerne med de deri indestaaende Prioriteter, hvorved Bjørnsholm, Lundgaard, Padkiær, Aagaard og forskellige Kirker m. m. kom paa Statens Haand. Men endnu i Aaret 1829 hed det, da Auditør Roulund søgte om den Begunstigelse for sin Ejendom Løvegaard, at Staten skulde overtage den for indestaaende Laan, Renter og Skatter, som han var det Offentlige skyldig, saaledes at der blot ingen personlig Gæld til Staten kom til at hvile paa ham bagefter, at dette maatte fraraades, thi „Direktionen har ingensinde (!) tilladt sig allerunderdanigst at andrage paa, at det personlige Krav paa nogen af D. M. Kasses Debitorer maatte frafaldes, hvor der har været rimelig Udsigt til, at dette Krav kunde fyldestgøres.“

For Nogles Vedkommende gik Forestillinger, Anmodninger og Protester i rigelig Mængde ind til Kongen for at faa det skæbnesvangre Øjeblik, Avktionen, udsat. Dette var saaledes Tilfældet før Salget af Bygholm, Stiftamtmand Thygesons Ejendom, hvori Finanserne havde ca. 260,000 Rbdl., incl. paaløbne Renter, prioriterede. Efter aarelange Forhandlinger resolverede Kongen i April 1829, at naar Thygesons Sag ikke nu gik i Orden „bliver at fremgaa mod ham paa den lovlig strængeste Maade, uden at der angaaende hans Gældssag til vor Kasse maa gøres videre allerunderdanigst Forestilling" — hvad der naturligvis ikke udelukkede et Reskript af Septbr. det følgende Aar, ifølge hvilket Kongen imødesaa Betænkning i Anledning af den af Thygeson „allerunderdanigst indgivne Ansøgning om Dilation med Restancer, Renter og Skatter af Bygholm m. m." I December s. A. afholdtes imidlertid endelig Avktion; Kammeradvokaten var selv tilstede, hvad der ansaaes for meget heldigt, thi Thygeson havde vedblivende protesteret, og det var sandsynligt, „at Stiftamtmand Thygeson vilde fortsætte sine Angreb mod det passerede, men Statsgældsdirektionen skal da ikke undlade at tage til Genmæle."

Man ser nok, at Kollegieherrer og Stiftamtmænd, Kammerjunkere og Grever blev man ikke saa hurtig færdig med som med at sætte en Bonde fra hans Gaard. Da den franske Statsminister de Bourrienne skyldte forskellige danske Pengemænd et Beløb af 102,000 Rbdl., for hvilke de havde Prioriteter i hans Gods Ulstrup, der ved forskellige Pengetransaktioner var kommen paa hans Haand, var endog Staten saa velvillig at udbetale Pengene mod selv at indtræde som Kreditor og Prioritetshaver; dog maatte ogsaa han tilsidst finde sig i, da Renterne stadig udebleve, at se sit Gods sat til Avktion, og Staten lod sig det udlægge[1]).

---

[1]) Bourrienne, først Napoleons Ungdomsven og Sekretær, senere Politipræfekt og Statsminister under Restavrationen, var tidlig indviklet i kompromitterende Pengespekulationer (1802) og døde (1831) afsindig, tildels som Følge af Tab i Børsspil.

Men om det skete med Forhaling eller uden Opsættelse, og om det skete ved Overtagelse eller Udlæg, blev Enden paa Legen i hvert Fald i de lykkeligste Tilfælde, at Ejendommen mistedes, i andre — og langt de fleste — Tilfælde, at Vedkommende desuden blev gældbunden for det udækkede Beløb. Til hvilken Grad det var gaaet paa Livet løs, hvor haard Nøden har været, hvor store Ulykkerne, ses af et Andragende fra Gehejmekonferensraad, Baron Güldencrones Enke. I den hendes afdøde Mand tilhørende Ejendom Moesgaard, takseret til 206,000 Rbdl., havde Staten laant 45,000 efter 50,000; den var bleven udlagt det Offentlige i 1822 og solgt igen ved Avktion 1838 for 110,000 Rbdl. Hun androg Kongen om at faa nogle af de Juveler, der af Finanserne og af andre Kreditorer vare tagne for uopfyldte Krav, tilbage, og Kongen gav Lov til det for de Juvelers Vedkommende, det Offentlige havde erholdt. Det var Gaver fra Dronningen, hendes Forældre og Slægtninge, „de henhørte desuden til hendes Paaklædning, og saa meget mindre tror hun derfor, at hendes Kreditorer, der have erholdt den Seng, hun hvilede paa, hendes sidste Sølvske, hendes sidste Stol, kort Alt, undtagen hendes Klæder, ville nægte hende de faa Juveler, som muligvis kunne reddes fra Pantsætningen."

Kunde Staten undgaa at overtage Ejendomme, gjorde den det naturligvis helst, thi den vidste saa godt, at den ikke egnede sig til at administrere; men dels maatte den jo se at redde, hvad den kunde, dels ansaa den det for altfor farligt, selv om den vilde tage et Tab straks, at lade Ejendommen gaa til altfor urimelig Spotpris. I Wissenbjerg Kirke med Tilliggende havde den en Prioritet, ikke henhørende fra 1818—19, men fra det foregaaende Aarhundrede. I 1764 var Ejendommen, der hidtil havde været kgl. Ejendom, solgt for 14,000 Rbdl.; fra da af indestod en Prioritet paa 6,800 Rbdl., og Finanserne foranstaltede nu en Avktion paa Grund af Renterestancer m. v. Højeste Bud var imidlertid kun 4,000 Rbdl., og Staten lod sig da Ejendommen udlægge, eftersom det vilde „afgive et meget skadeligt Eksempel, om en Ejendom nu afhændedes saaledes, at ikke engang Halvdelen af, hvad den for over et halvt Aarhundrede siden var solgt for, blev dækket." Men for Ejendommen

Sohngaardsholm, hvori Finanserne havde 22,000 Rbdl., incl. Renter, tilgode, og som Ejeren i 1815 havde købt for 15,000 Rbdl. og derefter ofret 12,000 Rbdl. paa, var højeste Bud paa Avktionen 1827 900 Rbdl. Ejendommen var komplet ødelagt, og efter at den var kommen paa Statens Haand, ofredes der yderligere 8,000 Rbdl. paa den, hvorefter den i 1830 solgtes for 20,000 Rbdl. Helst vilde jo Staten, selv om den overtog Ejendommene, saa snart som muligt af med dem igen. Faarevejle paa Langeland, der var takseret til 236,000 Rbdl., havde Staten maattet overtage allerede 1821, og den solgte den 1826 for 80,000 Rbdl., thi Ejendommen havde „i ingen af de Aar, der vare forløbne siden dens Overtagelse, forrentet endog blot Halvdelen af den Købesum. der nu bydes".

Nogle af Ejendommene bleve imidlertid i lange Tider i Statens Besiddelse; fra nogle skiltes Skovene og gjordes til Domæner, nogle ejer Staten endnu. Men de allerfleste af Godserne, særlig paa Øerne, vare allerede bortsolgte inden Aaret 1840. Kun for en Del af Ejendommene foreligger det fuldt oplyst, baade hvad Takseringssummen og hvad den senere Salgspris var, idet i begge Henseender tidt flere Godser ere tagne sammen, og Tallene ogsaa af andre Grunde vanskeligt umiddelbart kunne sammenstilles. For en Del Ejendomme lader dette sig dog gøre. Til Belysning af Taksations- og Salgsprisernes indbyrdes Forhold angive vi nedenstaaende disse for 8 Ejendomme, der solgtes af Staten i anden Halvdel af 20erne, og for 8, der solgtes i anden Halvdel af 30erne:

	Takseret til Rbdl.	Solgt af Staten til Aar	Salgssum, Rbdl.
Lundbygaard	215,000	1823	95,000
Vedøe	46,000	1824	14,000
Stenumgaard	19,000	1824	1,800
Quistrup	50,000	1825	12,000
Vejlegaard	8,000	1825	1,725
Faarevejle	236,000	1826	80,000
Overgaard og Pagtevold	112,000	1827	47,000
Eskiær	72,000	1828	25,000

	Takseret til Rbdl.	Solgt af Staten til Aar	Salgssum, Rbdl.
Næsbyholm, Bávelse og Næsbyholm Kanal	571,000	1836	366,000
Hellerup	380,000	1836	208,000
Skaarupgaard	221,000	1837	121,000
Willestrup	251,000	1837	101,000
Baggesvogn	202,000	1837	90,000
Moesgaard	206,000	1838	110,000
Katholm	166,000	1839	100,000
Mejlgaard	199,000	1840	75,000

De første 8 Ejendomme vare ialt takserede til 758,000 Rbdl. og solgtes for 276,525, altsaa 36 pCt. af Taksationssummen. De sidste 8 vare takserede til 2,196,000 Rbdl. og solgtes for 1,171,000, altsaa 53 pCt. af Taksationssummen. Vil man imidlertid vide Besked om Statens Tab, er det rigtigere at lægge Salgspriserne for 20erne end for 30erne til Grund, thi ere disse sidste end betydelig højere — hvad der var en naturlig Følge af de stærkt opadgaaende Konjunkturer — opvejes dette ved, at Staten et Decennium længere havde Administrationen af disse Godser under sig, og at det for den var langt ufordelagtigere at sidde inde med Jord end med rede Penge. For et Gods, der var takseret til 100,000, fik Staten i anden Halvdel af 20erne 36,000, i anden Halvdel af 30erne 53,000 Rbdl. Med en Rentefod af 4 pCt. fremkommer imidlertid i 10 Aar omtrent denne Forskel, og det tør antages, at denne Rente svarer til Forskellen imellem, hvad Staten paa hin Tid kunde faa eller maatte give for sine Penge, og hvad den fik ud af sine Godser, alle Omkostninger fraregnede.

Undertiden havde Staten ved særlig kongelig Gunst laant ud over Halvdelen af Taksationssummen paa Godserne, i Reglen holdt man sig dog til denne Grænse. Men det maa da vel huskes, at Laanene ikke blot vare paa første Prioritet, men ogsaa paa sekundære Prioriteter indtil Halvdelen af Taksationssummen. Hvis vi nu regne, at Staten fik en Ejendom paa 300,000 Rbdl. solgt i 1826 for 100,000 Rbdl., da har den haft Prioritet deri op til 150,000, og altsaa, hvis samtlige 150,000 vare Statens

Laan, mistet 1/3, men, hvis Laanet var 50,000 efter 100,000, mistet hele Beløbet[1]). Som Minimum maa derfor regnes, at Staten paa de 3 Mill. Rbdl., den havde udlaant i de foran nævnte overtagne Godser og københavnske Ejendomme, har mistet den ene Million; hertil kom imidlertid, som alt ovennævnt, 1 Mill. Rbdl. Rentetab, saa at der i Virkeligheden er mistet mindst 2 Mill. Rbdl. af de 3.

De omhandlede 3 Mill. Rbdl. angive imidlertid ingenlunde det fulde Udlaansbeløb i overtagne Ejendomme. Vi have ikke medtaget forskelligt Jordestrøgods Landet over, Købstadejendomme etc., hvorover det er vanskeligt at danne sig et fuldstændigt Overblik, lige som vi naturligvis ikke have taget saadanne Ejendomme med, hvor Finanserne kom til en Overenskomst med Ejerne gennem Moratorier og andre Indrømmelser. Men hvis det er rigtigt, at der paa de 3 Mill. har været et Kapital- og Rentetab af mindst 2 Mill., har der paa samtlige 5,6 Mill. utvivlsomt været et Kapital- og Rentetab af mindst 3 Mill. Rbdl.

Den aller største Del af disse Penge var selvfølgelig givet ud forgæves, ja en Del af de Godsejere, der fik Statens Laan, havde rimeligvis staaet sig bedre ved at prøve Kampen videre paa egen Haand og hutle sig igennem med private Kreditorer end at faa det store Laan fra Staten, der, naar Evnen til Forrentning etc. svigtede dem, ligefrem nødtes til at sætte dem fra Gods og Gaard. Derimod er vel en mindre Del af Beløbet kommen forskellige Grundbesiddere belejligt og har hjulpet dem over den vanskelige Tid. Men derom kan der, naar man ser paa den hele Forretningsgangs Art, ingen Tvivl være, at det er de Hoffet og Embedskredsene nærmest staaende, der i første

---

[1]) Da der f. Eks. i den forannævnte Ejendom Vedøe var udlaant 15,000 efter 8,000 eller netop det Halve af Taksationssummen 46,000, men Salgssummen kun var 1/3, 14,000, blev Finansernes Tab 9,000 eller 2/3 af Udlaanssummen. I Overgaard og Pagtevold var udlaant 44,000 efter 32,000, men da Ejendommen kun var takseret til 112,000, havde Staten tillige sekundær Prioritet i en anden Ejendom. Denne Ejendom udlagdes imidlertid første Prioritetshaver, saa at Staten her Intet fik, og i Overgaard og Pagtevold, der solgtes for 47,000, gik de 32,000 til første Prioritetshaver, saa at Staten her kun fik 15,000 og altsaa alt i alt ligeledes i disse Ejendomme mistede 2/3 af Udlaanssummen.

Række ere blevne hjulpne; hele Antallet af Debitorer var, som vi ovenfor saa, ikke stort, og snarere er der givet indflydelsesrige Folk mere, end der tilkom dem, end ydet regulær Hjælp til de fjærneststaaende og ubekendte.

Hvor stor en Del af Landets Jordejere, der have mistet deres Ejendom, foreligger der ingen Oplysning om. Foruden de mange Ejendomme, Staten overtog og tabte ved, havde af offentlige Institutioner særlig Enkekassen betydelige Tab. Den havde især laant ud paa mindre Gaarde, som det ikke kunde betale sig for den at overtage, og den anslog sit Tab til 3 à 400,000 Rbdl [1]). At Krisens Tid i det Hele har bragt mangfoldige Ejendomme under Hammeren, er en bekendt Sag, ligesom ogsaa adskillige Ejendomme ere bortsolgte under Haanden, ja ligefrem overladte til den første den bedste, der vilde overtage dem blot for de indestaaende Skatterestancer. Men ved Siden af er der iøvrigt ogsaa sket Misbrug, svigagtige Falliter og Betalingsundladelser for at faa Gaarden til Avktion og paa en billig Maade selv kunne tilbagekøbe den. Sligt har jo imidlertid naturligvis kun haft Undtagelsens Karakter og bunder tilsidst i den samme Elendighed. Uimodsagt kunde det senere om hin Tid offentlig udtales, at „de fleste Ejendomme havde i denne Periode været under Hammeren!“ [2])

Overfor en saa udbredt og voldsom Krise var det i og for sig ingenlunde urimeligt, at Staten traadte til. Thi har der end været megen Selvskyld ved Leven over Evne og for flot en Drift, saa var dog Baggrunden for den hele Misère Statsbanke-

---

[1]) C. F. Wegener: Kong Frederik den Sjettes Bondekrønike, Kbhvn. 1843, Pg. 201. [2]) Nørrejyllands Stændertidende 1836, II, Pg. 1606. I samme Stændersession udtaltes det, at Mange havde besveget de offentlige Kasser, „idet de, om de endog kunde betale, lod Gaardene se ud som Ørnereder, henflyttede Besætningen til tjenstvillige Naboer, lod Markerne tildels ubesaaede, alt i Haab om ved Avktion at beholde Ejendommen for Spotpris, hvilket de fleste Gange ogsaa lykkedes“. Fra den paagældende Kommissionær gik da Gaarden til Ejerens Børn og Slægt, mod at Ejeren selv „betingede sig et sorgfrit, mageligt Udkomme“. „Det er ikke Fabler eller Muligheder, jeg her fortæller, nej, det er Kendsgærninger, og Flerheden af denne Forsamling véd det lige saa vel som jeg“. (Justitsraad Fjelstrup: l. c. I. Pg. 433).

rotten, i hvis Følge Landbodebitorernes Gæld uforholdsmæssigt forhøjedes, og som det derfor ogsaa maatte synes nærliggende for Staten at bøde paa. Ja, selv hvis det kun havde været overfor de stærkt nedadgaaende Konjunkturer i 20erne, kunde Statshjælp have været retfærdiggjort; thi disse Konjunkturer vare tildels en Følge af kunstige Lovgivningsforhold og andre forbigaaende Aarsager andetsteds, men ikke af en naturlig og stedsevarig Konkurrence, man fremtidig maatte regne med som fast Faktor. Vore Dages Agrarbevægelse er bedst egnet til at belyse Forholdet. Hvor man i vore Dage klager over tvivlsomme Følger af en regulær foretagen Omordning af Møntsystemet, der stod i Forbindelse med en international Møntforandring, havde man i hine Dage de haandgribeligste Følger af en indenlandsk Statsbankerot at beklage sig over; hvor man i vore Dage staar overfor et Prisfald, der er det naturlige Resultat af Verdenshandelens Udvikling og fjærne Rigers øgede Kultur, stod man den Gang overfor en akut og voldsom Nedgangs- og Overgangstilstand, tildels kunstig fremkaldt, og som derfor maaske kunde dæmmes op ved Kunst; hvor man i vore Dage har Hundreder af offentlige og private Institutioner til at faa Hjælp og Laan af, stod man den Gang omtrent blottet for enhver offentlig Laaneinstitution, og overfor Private, der hellere gemte Sølvet paa Kistebunden eller til Nød anlagde det i Statspapirer, end satte det i faste Ejendomme; hvor man i vore Dage har to Generationers opadgaaende Konjunkturer og indvundne Midler som Rygstød, havde man den Gang lige lagt Grunden til en ny og rationel Virksomhed, der skulde trives i Frihed, i Modsætning til det middelalderlige Landbrug baade i Drift- og i Personforhold, som først nylig havde faaet Dødsstødet; hvor man endelig i vore Dage diskuterer om, hvorvidt Ejendomspriserne andrage $^2/_3$ eller $^3/_4$ af, hvad de ansloges til paa deres Højdepunkt, var det den Gang vitterligt for hver Mand, at Ejendomme i stor Mængde skiftede Haand til $^1/_3$ eller $^1/_4$ af den Taksationssum, de vare ansatte til, endog før de store Forbedringer vare foretagne.

Baade Aarsagerne til Nøden og dens Omfang og Art kunde saaledes have gjort Statshjælp forsvarlig i hin Tid. Thi vi

kunne ikke indse Berettigelsen af den Betragtning, at det kunde være Staten temmelig ligegyldigt, at Ejendommene skiftede Haand, naar blot Jorden blev tilbage, og naar friske og dygtige Kræfter uden Baand paa sig kom til, tog den op til ny Drift og bragte Fremskridt i Landbruget. Hvis denne Betragtning ikke gøres gældende fra et radikalt Konfiskationsstandpunkt, synes den os lidet holdbar. Det kan ikke være Samfundet ligegyldigt, om Tusinder af Familier jages fra Hus og Hjem, selv om andre ere i Stand til at bygge op paa Ruinerne. For et Jordskælv kan man ikke hjælpe; den Ø, der er sunken i Havet, kan man ikke grave op igen. Men er Jorden tilstede, kan man meget vel hjælpe de Mennesker, hvem en Kæde af ualmindelige, sammenstødende Misforhold har bragt tilagters. En Pest er en herlig Ting til at rydde op i de overfyldte Erhverv, lade Formuen blive tilbage og give Plads for de ny Kræfter, der hurtig og hellere end gærne ville fylde Hullerne ud. Men med al Respekt for Statens Evighed og de kommende Slægters Lykke, lever hver Slægt dog sin egen Tid, og hvis „Samfundet“ skal have Noget at betyde, maa det vel være som et Udtryk for den Solidaritet, der hjælper det berettiget Bestaaende ud over Ulykkerne og søger at forebygge, at længst grundlagte Hjems opsamlede Kultur kastes paa Gaden og spredes for alle Vinde.

Og det var en saadan Ødelæggelse, der skete paa hin Tid. Maaske var det, set fra et videre socialt Stade, en Fordel, at Ejendommene skiftede Haand. Men dette kan ikke være det afgørende Synspunkt fra det bestaaende Samfunds Side, saa længe den givne Samfundsordning anerkendes, og Revolution ikke ønskes. Og ønskes endelig Revolutionen, maa den hellere vise sig utilhyllet med ny Ret, saaledes som den foretog sine Ejendomsomvæltninger i Frankrig, end gøre sit Arbejde i Kraft af den bestaaende Ret, hvor Ingen kan beklage sig over andet end over „Omstændighederne“, som de Paagældende dog lige saa lidt vare i Stand til at styre og ændre som til at dreje Revolutionens Hjul tilbage eller tvinge dets Vej. — At Samtiden indsaa, hvad der foregik, have vi et fyndigt Ord for fra dens maaske koldeste og klareste Hoved I. P. Mynster, thi allerede 1820 skrev han til Brøndsted, at „en meget stor Del af de faste

Ejendomme har skiftet eller vil skifte Ejer", og derved — fortsætter han — fuldbyrdes herhjemme paa en meget foruroligende Maade det Ord, Sieyès alt udtalte ved Begyndelsen af den franske Revolution: „il faut que les propriétés changent"! [1]).

Men hvad enten Situationen ikke var til at hjælpe, eller Staten ikke havde det rette Greb derpaa, gik Ejerskiftet Landet over sin Gang. Der maa dog paany mindes om, at det mere var de større end de mindre Ejendomme, der skiftede Ejer, og at nogen gennemgribende social Forandring ved Udstykning eller anden Demokratisering ikke vides at have fundet Sted. — Af de forannævnte Godser solgtes til mere bekendte Folk: Alkestrup og Egemarke til Overkrigskommissær Grüner; Næsbyholm og Bavelse til den københavnske Grosserer Rønnenkamp; Brahesborg til Generalfiskal Treschow — der tillige i 1835 for 1/2 Mill. Rbdl. købte Grevskabet Laurvig, hvori Staten havde Panteobligationer, der med paaløbne Renterestancer naaede et Beløb af 838,000 Rbdl. —; Katholm til Artilleriløjtnant Dinesen; Faarevejle og Gammelgaard solgtes til holstenske Landmænd; Scheel, Skiærvad, Fannerupgaard m. fl., ialt 1833 Tdr. Hartkorn, solgtes til Ritmester Benzon, bl. a. paa Betingelse af, at der af Godserne skulde oprettes Stamhuset Benzon.

Vi have foran nævnt, at Staten ogsaa overtog en Del københavnske Ejendomme. Blandt disse fandtes den Rybergske Ejendom i Store Kongensgade, som Kongen forærede sin Kusine, Prinsesse Juliane med en Tilgift af Møblement fra Fredensborg Slot og 10,000 Rbdl. til Ejendommens Udstyr. En Ejendom i Stormgade, assureret for 42,000 Rbdl., i hvilken der var givet Laan af 21,000, tilsloges Staten ved Avktion 1823 for 7,000 Rbdl. og skænkedes af Kongen til Institutet for Døvstumme. Gennemgaaende vare de Priser, der opnaaedes ved Avktioner og Afhændelser, endog forholdsvis lavere for de københavnske Ejendommes end for Landejendommenes Vedkommende, og endnu misligere var Forholdet med Hensyn til Købstadejendomme. En Gaard i Frederikshavn, takseret til 4,800 Rbdl., hvori der var laant 2,400, fik ved Avktion 1823 som højeste Bud 100 Rbdl.,

---

[1]) Breve fra I. P. Mynster. Kbhvn. 1860.

og efter at den var udlagt Finanserne, solgtes den af disse i 1828 for 800 Rbdl. En Gaard i Viborg, takseret til 16,000 Rbdl., hvori der var laant 8,000, overtoges af Finanserne og solgtes at disse 1831 for 1,200 Rbdl. o. s. fr.

Det var ligeledes i hine Aar, at Staten fik en Mængde vestindiske Plantager paa Halsen. Vi have forhen omtalt de ugunstige Forhold paa St. Croix, der gjorde det vanskeligt for de flotte Plantageejere at betale hver sit og dog holde Alt gaaende. Naar Staten indvikledes i disse Affærer, var det imidlertid for endel dens egen Skyld. For at frelse de fornemme Slægter, i hvis Plantager de københavnske Handelshuse havde Prioriteter, overtog man disse. Saaledes likviderede Staten f. Eks. en Del af Meyer & Triers Gæld til Finanserne ved at lade sig deres Prioritetsobligationer i Generalløjtnant Oxholms og i Kammerherre Ferralls Plantager cedere. Overfor Oxholm betød det — ligesom ved det Danneskjoldske Bo — en Forære af en Formue. Hans Plantager ansloges til at være 942,000 Rbdl. værd (naar man regnede 125,000 Rbdl., han „skal have anvendt paa dem“, med i Beløbet), og i disse prioriteredes til Finanserne 712,000 Rbdl.! Først ved hans Død 1827 lod Staten sig dem udlægge. Hans øvrige Kreditorer fik kun nogle faa Procent af deres Fordringer dækkede, ved Hjælp af hans Møbler og andre Effekter; men Oxholms Sønner fik Plantagerne i Forpagtning paa saadanne Vilkaar, at Forpagtningssummen kun udgjorde Halvdelen af Renterne af, hvad Staten havde overtaget Plantagerne for[1]).

[1]) En Transaktion af langt mindre Omfang, men ikke mindre karakteristisk end den Oxholmske, foregik med Etatsraad, Kabinetssekretær Jessens Gæld til Meyer & Trier. Disses Tilgodehavende, 8,000 Rbdl., var prioriteret i en Jessen tilhørende Ejendom næst efter 18,000 Rbdl. Boet opsagde Prioriteten, og da Jessen ikke kunde faa et Laan paa lignende Vilkaar i nogen offentlig Kasse, fik han Staten til at overtage Prioriteten, mod at den likviderede det tilsvarende Beløb i dens Tilgodehavende i Meyer & Triers Bo. Hvad enten Staten har tabt ved saaledes at faa en usolid Prioritet, eller den har tjent ved dog at faa Pant for et Beløb, der ellers konkurrerede i den almindelige Bomasse, hvorved man altsaa uden videre har tilføjet Boet et tilsvarende Tab, er Forholdet lige tidsbetegnende.

Iøvrigt maatte Staten i den Tid saa hyppig overtage vestindiske Plantager, at disse kom til at udgøre en ikke uvæsentlig Post i 30ernes Aktivbeholdning; og hvor man ikke overtog dem, men de vestindiske Debitorer fik Lov til at blive siddende paa Ejendommene, lagdes Renterestancerne til den skyldige Kapital, hvorved Ejernes Gæld voksede Aar for Aar. Hvor store Beløb Udlaanene i de vestindiske Plantager drejede sig om, og i hvilken Grad de vare forøgede ved Tillæg af Rente og Rentes Rente, fremgaar af, at Staten i Aaret 1835 maatte lade sælge 4 Plantager paa Grund af Ejernes Død eller Fallit, og at Statens Tab paa de i hine Plantager indestaaende Laan, med Rente og Rentes Rente, udgjorde — 917,000 Rbdl.[1]).

Forinden vi afslutte denne Opredning af vilkaarlige og mislykkede Laanetransaktioner og billige Ejendomsafhændelser, kunne vi dog endnu fortælle om et Ejendomssalg, som Staten kom nogenlunde helskindet fra[2]). Ejendommen Blaagaard ved København, 38 Tdr. Land stor, solgtes i 1816 til Kammerherre Rømeling og Kammerjunker Scholten for 100,000 Rbdl. Sedler (ca. 47,000 Rbdl. Sølv eller i Nutidspenge 17 Øre pr. □ Alen). De to Købere parcellerede Ejendommen ud, men eftersom de kun betalte en ringe Del af de skyldige Afdrag til Staten, maatte denne, efter at nogle af Parcelkøberne vare gaaede fallit, medens Scholten var rejst af Landet med en Del af det indkomne Salgsbeløb, overtage Ejendommen 1825 og selv udbyde de endnu usolgte Parceller. Den herved indkomne Sum i Forening med de tidligere erholdte Afdrag udgjorde, da hele Arealet 1828 var solgt, et Nettobeløb af ca. 60,000 Rbdl. Sølv. Man var saa fornøjet med denne Affære, hvorved man trods Falliter og Bortrømning havde faaet Beløbet fra 1816 ind, endog med en Del

---

[1]) K. T. 1838, Pg. 1092, Note. [2]) Se til det Følgende navnlig Statsgældsdir. (Aktivkontor) $^{30}/_{4}$—$^{7}/_{5}$ 1828. Iøvrigt ere, som allerede en Gang nævnt, samtlige foranstaaende Oplysninger ang. de forskellige Laan og Afhændelser m. v. ligeledes uddragne af Direktionens Forestillingsprotokoller, uden at vi have anset det for at være nødvendigt at specificere de enkelte Forestillings- og Resolutionsdata.

af de paaløbne Renter, at der i den Anledning uddeltes Ekstragratialer[1]).

---

[1]) Til Sammenligning med den i dette Kapitel givne Skildring af Forholdene herhjemme turde det maaske være af nogen Interesse at minde om „Tyvelaanet“ i Norge. Af et i Norge 1820 optaget Laan paa 900,000 Spc. anvendtes en Del til nødlidende Købmænd og Ejendomsbesiddere. Da Betingelserne vare temmelig byrdefulde, og Kapitalen skulde afdrages i Løbet af en 20 Aar, fik Laanet populært Navn af „Tyvelaanet“. I Aaret 1827 udestod kun endnu 350,000 Spc. af dette Laan, fordelte paa 396 Debitorer, altsaa med ca. 880 Spc. gennemsnitlig paa hver. De mindre Laantagere af disse 396 fik i nævnte Aar nogle Lettelser i Betalingsvilkaarene bevilgede af Stortinget; for de større Laantagere blev et Forslag, gaaende i samme Retning, forkastet. (Yngvar Nielsen: l. c. Stortingsefterretninger 1814—33. Andet Bd. Kristiania 1878. Pg. 714 ff.).

TIENDE KAPITEL.

Afviklingen med Norge. Statslaanene.

Aarlig Underballance, fordi Hof-, Embeds- og Pensionsudgifterne vare for store, og fordi de normerede Indtægter ikke kom ind, og kolossale Udlaan, af hvilke man for en væsentlig Del hverken fik Renter eller Afdrag, og som der i hvert Fald først ved Realisation adskillige Aar efter kom delvis Erstatning for, nødvendiggjorde Optagelse af nye Statslaan, hvis Forrentning og Afbetaling yderligere bebyrdede de aarlige Budgetter.

I de første Aar efter Krigen vare Udsigterne dog forsaavidt ikke helt daarlige, som der dels stod en Del af de betydelige Beløb, de forskellige Freds- og Subsidietraktater havde givet Løfte om, til Raadighed, dels opnaaedes Rentenedsættelser for flere af de bestaaende Laan. Mest Vanskelighed frembød imidlertid Klaringen af Forholdet til Norge.

Ifølge Kielertraktaten var Danmarks Ret til at faa en Del af den fælles Statsgæld vederlagt af Norge utvivlsom, og naar Norge til Gengæld gjorde Krav paa de nordlige Bilande som gamle Lydlande eller paa en Del af Øresundstolden, der skulde være tilkæmpet ved fælles Hjælp, var dette enten direkte stridende mod Traktaten eller haartrukne Fantasterier. Det ene Sæt norske Kommissærer efter det andet var her nede for at forhandle om Sagen, men i Danmark var man overhovedet ikke meget begejstret for disse norske Embedsmænd, der i Reglen vare gaaede direkte fra Kollegierne i København over i Norges Styrelse. Dette havde de naturligvis som Nordmænd haft fuld Ret til, men man skulde dog hernede vænne sig til Forhandling

med Repræsentanter for Kongeriget Norge som ligeberettiget Magt, saa at man i Begyndelsen stod noget kølig overfor hinanden. Alligevel lykkedes det ret hurtigt at fastslaa, at Norges Affindelsessum ikke skulde udregnes i Detaljer, men bestemmes med et afrundet Beløb. Videre naaede man imidlertid heller ikke, og Forhandlingerne fik efterhaanden en saadan Karakter, at Danmark søgte Kontinentalmagternes Assistance. Man følte sig ogsaa i Danmark ilde berørt over, at den norske Løve skulde udtages af det danske Vaaben, og det spændte Forhold forøgedes ved den svenske Regerings Foranstaltninger overfor Smugleriet i Sundet. De evropæiske Magter støttede i det Væsentlige Danmarks Pengekrav og gjorde Karl Johan ansvarlig for Sagens Forhaling. Desuagtet trak Forhandlingerne ud det ene Aar efter det andet. Et Tilbud fra Karl Johan til Kejser Alexander om at sælge Rusland den svensk-vestindiske Ø St. Barthelemy, hvis Købesum da skulde laanes Norge til Gældens Afbetaling, var blevet afvist af Rusland, og selve det Beløb, Norges Andel af Gælden skulde ansættes til, kunde man endnu stadig ikke blive enig om. Da søgte Karl Johan tilsidst Englands Mægling for at komme ud over Magternes Pression, og derigennem naaede man ogsaa virkelig til en Ende paa Sagen. Naar der omtrent samtidig foretoges Troppesamlinger i Skaane og derefter tilsvarende paa Sjælland, betød dette ganske vist ikke, at man for Alvor fra nogen af Siderne tænkte sig Muligheden af krigerske Forviklinger, men dog føltes det i Danmark som et Tegn paa, at nogen absolut Tryghed overfor sin østlige Nabo turde man endnu ikke regne med.

Efter at Danmark havde nedsat sine oprindelige Fordringer — beregnet efter Folketal m. v. — først til 6, derefter til 5, endelig til 4 Mill. Specier, medens der fra modsat Side blev budt 2 Mill., blev man ved den endelige Forhandling i Stockholm under den derværende engelske Gesandts Mægling enig om 3 Mill. Specier som den Sum, hvormed Norge skulde udløse sig af den dansk-norske Statsgæld. Uafhængig deraf havde man alt paa Forhaand ved direkte Forhandlinger faaet en Deling i Stand af den lille dansk-norske Flaade, endvidere havde Norge paataget sig at svare til den Del

af Rigsbankens Sedler, som vare i Omløb i Norge, da det adskiltes fra Danmark, og som ansloges til 6 Mill. Rbdl. N. V., hvorimod det beholdt Adkomst til Bankens Gældsfordringer i Norge. Paa lignende Maade havde Norge overtaget de Statsobligationer, hvis Renter vare anviste paa norske Kasser, eller som tilhørte norske Undersaatter, til Beløb af 1,033,000 Specier, imod at det erholdt alle Fællesregeringens direkte Gældsfordringer i Norge. Endelig gik det ind i den tidligere Regerings Gæld og Tilgodehavender i løbende Regning.

Overenskomsten i Stockholm 1 September 1819, ratificeret 13 s. M., bestemte, at de 3 Mill. Specier skulde afdrages i 10 Aar med $^1/_{10}$ aarlig og imidlertid forrentes med 4 pCt. p. a., at endvidere forskellige Fonds, der ansaaes for udelukkende norske (den norske Krigshospitalskasse, Fondet for norske Lodser etc.) skulde overdrages Norge, der ligeledes skulde have Andel i nogle andre opsamlede Fonds (den almindelige Enkekasse, Fondet ad usus publicos m. fl.). Disse Bestemmelser skulde nærmere præciseres ved særlige Kommissarier, og en Opgørelse af disse Punkter naaede til Afslutning 20 April 1820 og ratificeredes den 13 Maj s. A. I den særlige Deklaration, der tilføjedes Traktaten af 1 September 1819, var Danmark ogsaa gaaet ind paa af det danske Vaaben at borttage Skjoldet med den norske Løve.

Mellem Sverig og Norge kom det nu til alvorlige Forviklinger om Gældens Betaling, eftersom det norske Storting viste sig uvilligt til at bære det hele Gældsbeløb. Først langt om længe naaede man til et bekræftende Resultat om Gælden, og Overenskomsten anerkendtes ved en Stortingsafstemning d. 29 Maj 1821. I Efteraaret 1822 søgte Norge det da resterende Beløb af de 3 Mill. Specier, $2{,}_1$ Mill., yderligere nedsat ved et Tilbud om at betale Restbeløbet i en samlet Sum. Ogsaa herom opnaaedes Enighed, og ved Traktat af 8 November 1822 fastsattes Nedsættelsen til 400,000 Specier, mod at det resterende Beløb, $1{,}_7$ Mill. Specier, skulde indbetales inden 6 Maaneder. Midlerne til at faa dette Beløb stillet paa Benene skaffede Norge sig ved et Statslaan gennem Hambro & Søn i København; de $1{,}_7$ Mill. bleve i rette Tid indbetalte, og hermed var Statsgældsmellemværendet mellem Norge og Danmark endelig afgjort.

Det hele Spørgsmaal om Norges Betaling af dets Andel af den fælles Statsgæld har spillet en underordnet Rolle for Danmark i finansiel og politisk Henseende, medens det var af stor Betydning for Sverig og Norge, baade med Hensyn til disse Rigers internationale Stilling, til deres indbyrdes Forhold og til Norges indre statsretlige Udvikling. Men overfor Danmark fremkaldte dette Mellemværende ingen Uvilje fra norsk Side, hvad der ogsaa vilde have været saa meget mere uberettiget, som Norge blev mere end lemfældigt behandlet. Det er alt anført, at Opgørelsesforhandlingerne mellem Danmark og Norge fra norsk Side væsentligst førtes af Normænd, der tidligere havde været Kollegieembedsmænd i København (Vogt og Holst). Det kan tilføjes, at der ogsaa mellem de danske Underhandlere fandtes Normænd, saasom Gehejmelegationsraad Ployen og Udenrigsminister Rosenkrantz. Dette Forhold har efter Normændenes egen Mening været dem til megen Nytte. De erindre sig med Glæde, at de i hvert Fald indvandt et betydeligt Rentebeløb ved at faa Forhandlingerne trukne i Langdrag, og i det Hele har deres smarte Forretningsmaade været saa meget mere virksom, som de ved Hovedtraktatens Afslutning 1819 havde vor Gesandt i Stockholm, den senere Udenrigsminister Krabbe-Carisius, overfor sig, ved Tillægstraktatens Afslutning 1822 Udenrigsminister Rosenkrantz. Begge betegnes som meget medgørlige Mænd, den første samtidig som mindre skarpsindig, den sidste qua Udenrigsrigsminister som „mindre indviet i Finansvæsen“ og „derhos født Normand“. Den Svaghed, man under Forhandlingerne viste i Danmark, blev fra norsk Side mødt med et „mer vil mere have“. Lægger man sammen, hvad Norge overtog af Obligationsgælden, og hvad det udbetalte, uden Hensyn til den Del, det paa den anden Side fik i Statens Aktiva ved at overtage de norske Fordringer, bliver det samlede Beløb 3,633,000 Specier. Norges Folketal udgjorde $^1/_3$ af den dansk-norske Stats, og det nysnævnte Beløb udgjorde $^1/_3$ af Renterne af den dansk-norske Statsgæld i de Aar, der hengik fra Kielertraktaten i Januar 1814 til Stockholmertraktaten i September 1819. Saaledes har Norge betalt, ganske svarende til dets Indbyggertal, en Tredjedel af Renterne af den fælles Statsgæld

i de 5½ Aar, der hengik, medens Disputen stod paa. Men derudover har det ingen Skilling betalt [1]).

De udenlandske Laan, Staten for Størstedelen havde stiftet allerede før Krigen, bleve baade for Amsterdamer-, Antwerpener-, Frankfurt a. M.- og Genueserlaanenes Vedkommende gennemgaaende ordnede saaledes, at Renten nedsattes til 4 pCt., og Afdragene udsattes 10 à 12 Aar, medens Staten i disse Aar skulde bétale i ligelige Rater de Renter — men uden Rentes Renter —, der resterede for Aarene 1811 eller 1812 til 1815. En læmpelig Ordning blev ligeledes truffen med forskellige af de store Hamborgerkreditorer (Rée, Heckscher & Co.), og endelig ordnedes Forholdene med Hensyn til de Tvangslaan, der vare paalagte Hertugdømmerne i de sidste Krigsaar. I Aaret 1811 var der paalagt Altona et Tvangslaan af ca. 600,000 Spc., i Aaret 1813 de øvrige Kommuner i Hertugdømmerne et Tvangslaan af 1¼ Mill. Spc.; disse sidste indkom kun meget delvis, hvorfor Altona atter maatte holde for, og i Aaret 1815 udskreves der 86,000 hos de øvrige Kommuner til Dækning for Altona. Kommunernes Tilgodehavende udgjorde i 1817 ½ Mill. Spc., for hvilke der nu udstedtes kongelige Obligationer, der forrentedes og afdroges med tilsammen 6 pCt. (5 pCt. Rente) [2]).

---

[1]) K. T. 1819 Pg. 811 ff., 1820 Pg. 443 ff., 1822 Pg. 73. Schinkel: Minnen. X. Stockholm 1868. J. H. Vogt: Optegnelser. Kristiania 1871. Pg. 6. Holst: Efterladte Optegnelser. Kristiania 1876, særlig Pg. 90, 100, 105, 115 og 363; jvfr. ogsaa Yngvar Nielsens Skrift l. c. Kap. VII ff. — Holsts Optegnelser ere holdte i den samme jævne og uselviske Form, som i det Hele er ejendommelig for de norske „Erindringer" fra hin Tid (Jacob Aalls, Jørgen Herman Vogts, Paul Christian Holsts), og hvor navnlig alt parvenuagtigt, som jo ikke vilde have været unaturligt efter de høje Stillinger, forholdsvis underordnede Embedsmænd ved Omvæltningen 1814 naaede til, er udelukket. De aande alle megen Velvilje overfor Danmark, men den meget ædruelige, næsten taknemlige Skildring af Statsgældsforhandlingerne fra Holsts Side, Norges Hovedkommissær, gør netop derfor et ganske særegent Indtryk med Hensyn til Bedømmelsen af de danske Forhandlere og Resultatet af Forhandlingerne. [2]) Statsgældsdir. 25/2—7/3 1817, 11-25 Marts, 8-9 Maj, 29/4—14/5, 1-9 Juli og 16-24 Septbr. s. A. — Flere af de udenlandske Laan, der nu vare konverterede til 4 pCt., saasom Antwerpener-, Genueserlaanene, nogle af

Der fandt altsaa hverken Afdrag Sted for den indenlandske 4 pCts. Gælds Vedkommende eller for den udenlandske Gæld, hvor man nu havde faaet Prolongation; derimod afvikledes i disse Aar forskellige Erstatningsbeløb fra Krigsaarene. I Aaret 1818 begyndte imidlertid paany Gældens Forøgelse. Huset Hambro ydede Staten et midlertidigt Laan paa 900,000 Mk. Banco til Udlaan til Ejendomsbesiddere, og for at faa dette Beløb tilbagebetalt og kunne yde nye Laan samt danne et Reservefond stiftedes det store Hamborgske Laan af 1819. I en udførlig Redegørelse af 30 November 1818 fremhæver Møsting de Ulykker, Indultens Ophør bragte over Landets Debitorer, den Ulyst, Kapitalisterne havde til at yde Producenterne nye Laan, Nødvendigheden af en definitiv Fæstnelse af Pengevæsenet baade for den indenlandske Omsætnings Skyld og „i Tilfælde en Krig udbryder i Tyskland, eller at Sverig truer os" — og han meddeler, at medens der ikke kunde være Tale om at søge et Laan stiftet i Indlandet, havde Hambro tilbudt et Laan paa 1 Mill. £ fra Handelshuset Goldschmidt i London til 8 pCt. p. a. foruden Provisionsgebyr. Da imidlertid de engelske Love kun tillod at tage 5 pCt. Rente, skulde man udstede 160 i Obligationer for hvert 100, der indbetaltes.

Sagen billigedes i Principet, men forinden man slog til overfor Hambro, sendtes M. L. Nathanson for Husene Meyer & Trier og Blacks Enke & Co. (Erichsen) til Hamborg for at se at naa billigere Betingelser, og det blev derefter disse Huse, der kom til at negociere Laanet for Staten paa følgende Vilkaar: Laanet udgjorde 2 × 6 Mill. Mk. Banco ɔ: 4 Mill. Spc. For de første 6 Mill. udstedtes der 6 Mill. 5 pCts. Obligationer, der skulde afdrages i Løbet af $36^1/_2$ Aar, samt 2 Mill. 6 pCts. Præmieobligationer; for de andre 6 Mill.'s Vedkommende udstedtes der 8,571,000 5 pCts. Obligationer, der skulde afdrages i Løbet af $42^1/_2$ Aar. For Diskonto, Provision etc. skulde der betales ca. 700,000 Mk. Banco, saa at der i Virkeligheden kun blev $11{,}_3$ Mill. Mk. Banco tilbage, for hvilke man udstedte for

---

Frankfurterlaanene m. v. fornyedes atter, da Prolongationsfristen var udløben. (Statsgældsdir. 17-23 Febr. 1824, $^{30}/_1$—$^2/_2$ 1828, 8-14 Maj 1833, 10-18 Febr. 1837 m. fl.).

16,6 Mill. Obligationer med en aarlig Rente af ca. 850,000, eller ca. 7 1/2 pCt. af de 11,3 Mill. [1]).

Saaledes forøgede man med et Slag Statsgælden med godt 11 Mill. Rbdl. (de 16,6 Mill. Mk. Banco), af hvilke man i Virkeligheden kun fik 2/3 eller ca. 7 1/2 Mill. ind i Kassen. Med Hensyn til de mange Planer, man paa Forhaand havde med dette Beløb, er det nok at minde om, at inden Udgangen af 1819 vare 5,6 Mill. udgivne til Laan til Ejendomsbesiddere — i Stedet for de fastsatte 2,6 Mill. —; der blev altsaa knapt 2 Mill. tilbage, og da der af disse maatte henlægges et Beløb til Amortisationsfond, navnlig til Opkøb af de 6 pCt.s Præmieobligationer — og i Virkeligheden vilde samtlige 2 Mill. medgaa blot til de første tre Aars Renter og Afdrag af selve det nye Laan —, vil det indses, at der ikke kunde blive noget af Betydning tilovers til andre Formaal.

Det er Finansminister Møsting, der har Ansvaret for Hamborgerlaanet af 1819, Indledningen til et helt Decenniums uhyre Laaneoperationer fra den danske Stats Side. Er man end, som tidligere nævnt, udelukket fra positivt at angive Afstemningerne i Statsraadet, vil man dog ad andre Veje kunne godtgøre Møstings afgørende Indflydelse. Statsraadet bestod paa hin Tid af Schimmelmann, Reventlow, Kaas, Møsting, Jo. Godske Moltke og Rosenkrantz. De to første tør antages at have været uden Indflydelse paa disse Sager — Posterne vare nærmest Æresposter for dem —, de to sidste vare afgjorte Modstandere af det hele Laaneprojekt. Rosenkrantz udtalte sig i de bitreste Ord derimod, og om Moltkes Stilling siger en velorienteret Samtidig, at Laanet af 1819 overhovedet først kunde komme frem efter Moltkes Død, thi han havde staaet imod til det sidste (Moltke døde 5 Oktbr. 1818). Kaas støttede Møsting, der herved i 1819 fik Overtaget over Rosenkrantz [2]). Laanet var rejst for at hjælpe

---

[1]) Statsgældsdir. 10-23 Decbr. 1818, 28-28 Jan. 1819; Reskr. af 27/2 og 21/5 s. A., 28/8—10/9, 15-18 Septbr. s. A. [2]) Under 5/1 1819 skriver Rosenkrantz til Irgens-Bergh: „Laaneprojektet roses kun af dem, der have bragt det frem, og som vente deraf at drage Fordel paa en eller anden Maade. Man har tilbudt Peder Erichsen at understøtte eller tage Del i Underhandlingerne i London, men han har svaret, at man kunde holde sig til Jøderne, som

Godsejerne og fæstne Pengevæsenet, men blev „fordærveligt baade for dem, efter hvis Skrig det blev iværksat, og for Staten“ (Mynster). Af andre Samtidige udtales endnu haardere, at Laanebeløbet blev udlaant i slette Hypoteker til 5 pCt., medens det kostede 8 à 9 pCt., „det øvrige er ødslet bort til Jøderne, der prelle Statskammeret og dets uduelige Forvaltere“ [1]).

Anvendelsen af Statens Penge til Pengevæsenets Fæstnelse, d. v. s. til Kursoperationer m. v., betragtedes ogsaa som urimelig og unyttig af Fremtidens ledende Minister Stemann [2]). Kun Nathanson har nogle gunstige, men iøvrigt ret valne Udtryk tilovers for Laanet, men det maa vel huskes, at Nathanson dels stedse skrev rosende om Tiden efter 1814 — hans Bog er optimistisk med Hensyn til den Periode, han levede i — dels selv var Laanets Negotiatør.

Man kan naturligvis lægge et ikke ringe Ansvar for Laanet dels paa Kongen eller paa Holten, Regeringens specielt finanskyndige Hjælper, dels indirekte paa Godsejerne osv., men at Hovedansvaret er Møstings, ses ogsaa af hans Indstillinger til Kongen, der delvis er rent personlig afgivne Betænkninger, hvad der iøvrigt ogsaa i nogen Grad gælder med Hensyn til de følgende Laanetransaktioner. Forsvaret for Møsting maa ses fra det Synspunkt, vi alt tidligere have fremhævet overfor hans Finansstyrelse. Han kæmpede først og sidst for et konsolideret Pengevæsen, og da de fornødne Hjælpemidler ikke kunde faaes ved forhøjede Skatter, men Skatterne tværtimod maatte ned-

---

man først har indladt sig med“ (Daae: Breve fra Danske og Norske. Pg. 27). Erichsen betænkte sig imidlertid, som det ses af Teksten, og gik, da Hambros engelske Projekt var gaaet i Stykker, sammen med Meyer & Trier til Hamborgerlaanet. — Om Moltkes Stilling til Laanet se J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levned. Pg. 84. — Merbitz skriver om Laanet (1819): „Møsting distingveres ved alle Lejligheder af Kongen, som maaske derved vil forsøde ham Publikums Omdømme. Hans hele Finansoperation, som den værdige Rosenkrantz har modsat sig med ædel Frimodighed, men hvori han blev overstemt, da Kaas understøttede den anden, er et forvovent Lykkespil“. (Daae: l. c. Pg. 54). [1]) Rist: Lebenserinnerungen III. Gotha 1888, Pg 93. Rist elskede just ikke Møsting, som han kaldte „den trods sin Indolens og sin Mangel paa Kundskaber indflydelsesrige Minister“. Pg. 18. [2]) Stemannske Papirer, Rigsark., Juni 1819.

sættes, betyngede han Staten med Udgifter til Laan, til Bankbegunstigelser etc. Det har ved Laanene været ham om at gøre ikke blot at have Midler til at operere med paa Børsen — dette var han i og for sig ikke nogen saa stor Ynder af, og her kunde nu Banken gøre god Tjeneste —, men at undgaa i en kommende Krise at staa lige som i 1807 med urealisable Sedler, bar og blank for Penge og ovenikøbet med et forarmet Folk. Thi man maa huske, der var krigerske Dønninger i Evropa paa hin Tid, Revolutioner i Sydevropa med Kontinentalmagternes Indblanding, og at særlig vort Forhold til Sverig-Norge ingenlunde helt var faldet til Ro. Ansvaret vilde da have været overordentligt for Møsting, om han ikke som Finansminister havde staaet rustet til de ekstraordinære Udgifter, der kunde være bleven Tale om. Men det mislige var, at det store, dyre Laan, Indledningen til saa mange andre, gik gennem Finanskassen som gennem et Sold. At anvende henved Halvdelen af det indkomne Beløb til 50 Godsejere, foruden et Par Millioner til 500 andre Ejendomsbesiddere, var ikke til at forsvare, og der kunde ikke blive Tale om at anvende Penge til Reservefond eller lign., fordi den aarlige Underballance spiste alle de Kapitaler op, man overhovedet kunde faa Tag i. At staa imod Godsejernes Fordringer samt de store Hof- og Pensionsudgifter og saaledes sætte Tæring efter Næring paa disse Omraader, havde været Møstings Sag, og da havde Laanet ogsaa været forsvarligt. Konjunkturerne var han ikke Herre over, men det havde været hans Opgave at tilvejebringe en Forandring i Pengeanvendelsen. Dog dette hverken kunde eller vilde han, thi nogen Reformernes Mand var han visselig ikke. Han tjente sin Konge og ragede ikke op over dennes Statur.

Da de Penge, man havde faaet ved Hamborgerlaanet, gik lige saa hurtig ud, som de vare komne ind, forsaavidt de ikke alt vare gaaede i Forvejen, maatte man snart tænke paa et nyt Laan. Stillingen var endog den, at man med Glæde modtog de Kapitaler, Enkeltmand eller Institutioner vilde indsætte i Statskassen til Forrentning, derfor faldt det endog Statskassen bekvemt at modtage de nyoprettede Sparekassers Penge, i de første Aar mod 5, senere mod 4 pCt. Ogsaa rent private Penge

tog man imod. Kammerherre Buchwaldt havde indbetalt i Statskssen for 1 Aar mod 5 pCt. Rente 624,000 Rbdl. Man havde ventet, at han skulde lade Beløbet blive staaende, men dette vilde han kun gøre med de 400,000 Rbdl., endda paa det Vilkaar, at han fik 6 pCt. af Beløbet. Da man ikke kunde undvære Summen, blev man nødt til at gaa ind derpaa[1]).

Et stort Tab led man paa denne Tid ved Opdagelsen af de Birchske Bedragerier. Medens de Beløb, Statskassen ellers mistede ved Bedragerier, i Reglen vare ikke indkomne Summer, der altsaa formindskede Indtægten, men ikke voldte direkte Udgift, havde den Finansdeputerede, Konferensraad Birch, i en Aarrække beriget sig ved at benytte den Del af de indløste Statsobligationer, han havde faaet til Kassation, til fornyet Udgivelse, for at skaffe sig Laan paa dem. Man indsaa hurtigt, da Sagen opdagedes, at efter Birchs højtbetroede Stilling kunde Staten ikke nægte Indløsning af de af Publikum i god Tro, formentlig af den rette Disponent, modtagne Obligationer, og man besluttede sig derfor til, for i hvert Fald at bringe den mest nærgaaende Kritik til Tavshed, at indløse dem kontant eller, hvis det ønskedes, udstede nye Obligationer for dem. Birchs Gæld udgjorde ca. 600,000 Rbdl., hvilket Beløb han havde laant paa ca. 700,000 Rbdl. Obligationer, hvoraf de 100,000 vare ægte og virkelig tilhørte ham. Staten maatte altsaa udbetale de 600,000 Rbdl. og fik dels et lige saa stort Antal værdiløse, dels 100,000 Rbdl. ægte Obligationer tilbage; desuden var der Aktiva i Birchs Bo for 30 à 40,000 Rbdl., saa Statens Tab blev noget under $^1/_2$ Million, men den i og for sig meget store Sum var navnlig betydelig for hin Tid, og de Birchske Obligationer betragtedes da ogsaa som en hel selvstændig Forøgelse af Statsgælden[2]).

I Løbet af 1821 holdt man Tingene gaaende ved Hjælp af Vekselcirkulationer med de store Hamborger- og Altonaer-Huse (Jenisch, Heine, Donner), som man havde i Reserve til den Art Transaktioner. De kostede Staten mange Penge, og Finans-

---

[1]) Statsgældsdir. 16-21 November 1820. [2]) Do. 26-26 April 1820, $^{12}/_{9}$ —$^{4}/_{10}$ s. A.

styrelsen var ingen Ynder af dem. Men imidlertid underhandlede man om et nyt, stort Statslaan, og det blev denne Gang Hambros Tur at afslutte det. Han havde jo ikke mere Meyer & Trier til Konkurrenter — disses Forbindelser havde nærmest været Bankhuse i Hamborg og Altona, medens Hambros var Londonerhuse —, og i November 1821 stiftedes Laanet. Det lød paa 3 Mill. £, men heraf skulde foreløbig kun Halvdelen modtages af Statskassen, medens Laanets anden Halvdel først skulde realiseres 1825. Laanet fik Navn af det Haldemann-Goldschmidtske, men var i Grunden ikke overtaget i Fællesskab af disse Huse. Haldemann & Sønner havde overtaget 550,000 £, Goldschmidt & Co. 550,000 og Hambro & Søn 400,000 £. I Sikkerhed for Laanet stilledes Sundtolden, Prioritetsobligationer i de vestindiske Plantager og Indtægterne af de dansk-vestindiske Øer. Tilsammen ansloges disse 3 Poster at give en aarlig Indtægt af ca. 1/4 Mill. £. Desuden hæftede selvfølgelig Statskassen som Helhed. Laanet var egentlig et 5 pCt.s, men om end Betingelserne i visse Henseender vare gunstigere end ved det Hamborgske Laan, blev Resultatet i det Væsentlige det samme, at kun 2/3 af Laanet naaede ind i Statskassen, medens Resten var Merbetalingsbeløb, Courtager, Diskonto etc. Den Million £, Statskassen fik, henlagdes foreløbig som Reservefond, og der var nu altsaa endelig Midler til Raadighed til Dækning af gammel og ny Gæld[1]).

Naar Provenuet af dette meget betydelige Laan, hvorved Statskassen fik 9 Mill. Rbdl., ogsaa hurtig forbrugtes, laa det i, at man i Begyndelsen af 20erne maatte fortsætte med Skattenedsættelser, tage mod dyrt betalte Kornvarer i Stedet for rede Penge, og i, at man ikke fik sine Renter ind af de Kapitaler, som vare udlaante af „Laanefondet". Der nedsattes Kommissioner, gjordes Overslag paa Overslag, indførtes Budgetter m. v., men lige meget hjalp det. Medens det jo i 1816 var blevet bestemt, at Finanskassen skulde udbetale Statsgældskassen 1/2 Mill. Rbdl. aarlig, blev dette Beløb ikke udredet i Aarene 1822 og

---

[1]) Statsgældsdir. 28-29 Maj 1824, 7-8 Juni 1825, jvfr. Nathanson: l. c. Pg. 553.

23, og til Gengæld betalte Statsgældskassen ikke sin Del af Pensionsbeløbene. Det fastsattes derfor, at Finanskassen skulde garantere Statsgældskassen dens Indtægter af Told, Konsumtion og de vestindiske Øer med et Beløb af 5 Mill. Rbdl., og at sidstnævnte Kasse endvidere skulde have de $^2/_{10}$ pCt., Interessenterne i den københavnske Brandkasse betalte, indtil 1826, eller $^1/_{10}$ dobbelt saa lang Tid, samt den tilbageværende Del af det Overskud, Rigsbanken havde haft at afgive til Finanserne for Tiden fra 1813—18. Statsgældskassens Del i Pensionsbyrden sattes til et fast aarligt Bidrag af 100,000 Rbdl. Men medens Ordningen af 1816 var bleven offentliggjort, resolverede Kongen nu, at „Bestemmelserne i Henseende til Statsgældskassens fremtidige Indtægter og disses Garanti af den almindelige Finanskasse blive blot som en Genstand for den indre Finansforvaltning ikke at give nogen Offentlighed".

For Finanskassen udarbejdedes der et Normalreglement, der affattedes for hvert Kollegium; ethvert af disse Budgetter deltes i ordentlige og overordentlige Udgifter. De førstnævnte Beløb fik Kollegiet Ret til uden videre at anvise, de sidstnævnte kun efter direkte Indstilling til Kongen, medens Finansdeputationen skulde have Meddelelse om, at en saadan Indstilling var afgiven. Men dersom Kollegiet paa Forhaand erklærede, at det i et givet Aar ikke kunde komme ud af det med Normalreglementets ordentlige og overordentlige Poster, eller dersom der i Løbet af Aaret faktisk fremkom Overskridelser, skulde Kollegiet, ligesom tidligere, først henvende sig til Finansdeputationen og faa dennes Erklæring, før det maatte fremkomme med nogen Forestilling til Kongen.

Det var til Udarbejdelsen af dette Normalreglement, at de foran anførte Oversigter over Indtægter og Udgifter fremkom i Midten af 20erne; de vare jo opgjorte til Balancering med 7,3 Mill. Rbdl., men da Møsting paaviste, at Indtægterne vare for højt ansatte, bestemtes det, at hvis det skulde vise sig, at Indtægterne ikke skulde flyde saa rigeligt som forventet, skulde der spares 1 pCt. paa Udgiftbudgetternes ordentlige Poster, der omfattede 6 Mill. Rbdl., 2 pCt. paa de overordentlige, der omfattede 1,3 Mill. Rbdl.

Men Normalreglementet viste sig selvfølgelig hurtig ikke at kunne overholdes; baade ordentlige og overordentlige Udgifter overskredes, og ved alle saadanne Lejligheder var der da ikke Andet at gøre, end at ty til Reservefondet, d. v. s. det kontante Beløb, Statslaanet foreløbig havde fyldt i Kassen. Af Reservefondet maatte imidlertid ingen Udbetaling ske uden ved speciel kongelig Resolution. Det ejede d. 28 Februar 1823 ca. $6^1/_2$ Mill. Rbdl., saaledes at der altsaa var forbrugt $2^1/_2$ Mill. af de i Aaret 1822 indkomne 9 Mill. af det engelske Laan, og det antoges, at det i Løbet af 1823 maatte afgive noget over 3 Mill. til Finanskassen. Der var altsaa i Virkeligheden ikke mere tilbage end til ét Aar. Man trøstede sig imidlertid med, at Skattenedsættelserne skulde ophøre, hvorefter Reservefondet skulde fyldes med de derved indkomne Beløb af Landskatten, at Pensioner etc. vilde gaa ned — og at den anden Halvdel af det engelske Laan endnu var tilbage. Denne anden Halvdel havde imidlertid været bestemt til Indløsning af den første Halvdel, saa den kun skulde betyde en Art Fornyelse og ingen Fordobling af det alt erholdte Laan. Men man indsaa, at der ingen Redning var, og at det var nødvendigt at gøre direkte Brug af Pengene, ja man vilde endda helst have dem snarest mulig, d. v. s. før Aaret 1825, da Reservefondet i 1824 saa godt som var udtømt. Helt forgæves har det dog næppe været, at man opstillede et Normalbudget. Hvert enkelt Kollegium maatte nu klare, hvorfor det havde overskredet sit Budget, og det regnedes det til Gode, at det overholdt det. Der var, som oftere omtalt, under den fuldstændige Mangel paa Offentlighed i Regnskabsvæsenet, ingen anden Maade at skabe Besparelser paa end ved at gøre det til en Æressag for hvert Kollegium ikke at gaa til de Finansdeputerede. Den Afdelingsgren, det unægtelig saa gik ud over, var netop den almindelige Finansdeputation, der fik alle saadanne Udgifter læssede paa sig, de andre Kollegier mente, blot paa nogen Maade at kunne afvise som sig uvedkommende, og Finansdeputationens Underballance maatte da dækkes af Reservefondet. Som sagt, man kan vel finde en Forklaring til Systemets Anvendelse, men til syvende og sidst er og bliver det næsten ubegribeligt for en senere Tid, at man Aar ud og Aar

ind førte Statshusholdningen uden samlet, overskueligt, i rette Tid aflagt Regnskab over Statens Indtægter og Udgifter og vedblev at tumle med en „Finanskasse“, der snart fik Hjælp af „Statsgældskassen“, snart af „Reservefondet“, hvilket sidste jo i Virkeligheden kun var en tredje Beholder for de samme ordinære og ekstraordinære Indtægter, og at man med den dybeste Alvor og Grundighed vedblev at regne med, hvad disse tre Kasser skyldte eller havde til Gode hos hverandre, rent bortset fra Finanskassens Underafdelinger og de særlige Fonds. — At hele dette Æskeapparat fortsattes, ja tildels udvidedes, er ogsaa en af de Ting, der falder Møsting til Last. En energisk Finansforvalter havde for enhver Pris ryddet op i et saadant System, men det rokkedes først, da selve Enevælden stod for Fald[1]).

Danske Statspapirer stode i 1824 i forholdsvis høj Pris. 4 pCt.s Obligationer stode i 75—80, 5 pCt.s Obligationer af Laanet af 1821 naaede i Marts 1824 pari. Da derfor den anden Halvdel af dette Laan skulde realiseres, tilbød Etatsraad Erichsen at overtage hele Beløbet til Levering i 1825 til en Pris af mellem 95 og 100. Men da Haldemann havde Fortrinsret, overdroges det Hambro at tilbyde ham Laanet til Levering i Aarene 1825—27 med $^1/_3$ aarlig, Alt til pari. Samtidig overvejede man, om man ikke skulde konvertere alle $6^1/_2$ og 6 pCt.s indenlandske Obligationer til 4 pCt. og de hamborgske 6 pCts. Præmieobligationer til 5 pCt.[2]).

Men medens man hidtil stadig havde regnet med anden Halvdel af det engelske 5 pCt.s Laan, fremkom nu fra forskellig Side Forslag om helt at lade dette fare og i Stedet for emittere et 3 pCt.s Laan. Man gjorde fra Bankierhusenes Side gældende, at da 5 pCt.s Obligationer alt stode over pari, var det et daarligt Papir at udbyde paa Markedet, eftersom det „kun lader

---

[1]) De ovenstaaende Data om Forholdet mellem Finanskassen og Statsgældskassen, om Reservefondets Status og Administration og om Normalbudgetterne og Overskridelserne etc. findes i talrige Forestillinger, Reskripter og Resolutioner vedrørende Finansdeputationerne for Aarene 1823—24. Den ny Ordning traadte først fuldt i Kraft med Aaret 1825. [2]) Statsgældsdir. 21-30 Marts 1824, Reskr. 3 og 6 April s. A., 10—17 April s. A.

lidet Spillerum for Spekulationsaanden". Tilmed havde den franske Regering en Konvertering af sine 5 pCt.s Rentes til 3 pCt. under Opsejling, — d. v. s. Ombytning af et Obligationsbeløb paa 100 til 5 pCt. med et Obligationsbeløb paa 133⅓ til 3 pCt. (i Virkeligheden altsaa kun en Nedsættelse af Renten fra 5 til 4 pCt.) —, og der var i det Hele i hin Tid Smag i de store Lande for 3 pCt.s Papirer. Det synes, som om det er Huset Rothschild, der først har haft den Ide, at den danske Stat skulde konvertere sin Gæld til en 3 pCt.s. Denne Ide kom via C. H. Donner til Blacks Enke & Co. i København, og i Begyndelsen af Aaret fremkom sidstnævnte Hus — ganske vist paaberaabende sig først Donner, saa Rothschild, men i Virkeligheden optrædende paa egen Haand — med det Forslag til Finanserne at overtage et 3 pCt.s Laan til Kurs 72 à 75. Imidlertid indgav ogsaa Hambro, hvis Forbindelser stadig vare Haldemann og Goldschmidt, som jo havde Prioritet til at overtage anden Halvdel af Laanet af 1821, med et Forslag om et 3 pCt.s Laan, og han bød en Pris af 75. Begge Tilbud gik ud paa, at man endog vilde bringe Laanet op til et Beløb af 5 Mill. £, saa at ikke blot den første Halvdel af det engelske Laan, men ogsaa andre Dele af Statsgælden kunde konverteres, og Hambro tilbød desuden straks at indbetale mindst 4 Mill. Rbdl. som à Conto-Betaling. Regeringen, der havde faaet Blod paa Tanden, ønskede nu endog et Laan paa 5½ Mill. £ til Konvertering af det engelske Laan, det hamborgske Laan, Statsfondsobligationerne etc., og den tilbød Black og Hambro at konkurrere paa de Betingelser, at Laanet blev et 3 pCt.s, og at Finanserne fik 75, alle Udgifter fraregnede, altsaa netto 4⅛ Mill. £ i Kassen. 3½ Mill. £ af Laanet skulde være disponible i Løbet af 9 Maaneder fra 1 Juli, 2 Mill. £ forbeholdtes til senere Afsætning[1]).

Blacks Enke saa sig imidlertid ikke i Stand til saa hurtig som Hambro at indbetale 4 Mill. Rbdl., og sidstnævnte fordrede paa sin Side 2 pCt. — senere 1 pCt. — Provision for dette Beløb og vilde nu kun paatage sig at afsætte 2 Mill. £ til 75, 1½ Mill. til højest mulige Pris. Der opstod nogen Diskussion

---

[1]) Statsgældsdir. 8-23 Maj 1824.

om Enkeltheder, Regeringen gjorde nogle Indrømmelser, og den tilbød derefter begge Huse i Fællesskab at overtage Laanet mod en à Conto Betaling af 4 Mill. Rbdl., men den krævede Svar inden 24 Timer. Sagen var nemlig, at Donner nu var i London og afventede Ordre, og „da Donner er en klog og snild Mand, der desuden opholder sig ved Kilden selv“, var man tryg med ham i Baghaanden[1]).

Da Black og Hambro imidlertid ikke vilde overtage Laanet solidarisk, fik de Lov at overtage Halvdelen hver. Iøvrigt var der kommet Tilbud baade fra Donner og direkte fra Rothschild om, at de engelske Huse Rothschild og Baring vilde negociere et 3 pCt.s Laan for den danske Regering til Konvertering af hele den danske Statsgæld. Black og Hambro gik imidlertid nu ind paa at overtage et Laan paa $3^1/_2$ Mill. £, hvoraf 2 Millioner skulde indbetales i Løbet af $^3/_4$ Aar og leveres til 75, dog mod $^1/_2$ pCt. Provision og $^3/_4$ Aars Diskonto for samtlige 2 Mill., ihvorvel disse jo først skulde indbetales efterhaanden i Løbet af 9 Maaneder. De resterende $1^1/_2$ Mill. skulde udbydes senere, og for disse skulde Finanserne give 2 pCt. Provision, men iøvrigt have højeste Pris, ikke under netto 75. 4 Mill. Rbdl. skulde indbetales à Conto inden 14 Dage. Kontrakten approberedes d. 6 Juni 1824, og Kongen tilkendegav Statsgældsdirektionen sin allerhøjeste Tilfredshed[2]).

Men da Hambro kom til London, var Situationen forandret, idet den franske Regerings Konverteringsplan var bleven forkastet i Pairskammeret. Den 18 Juni afsendte han et Brev, som hans Kompagnon, Hofraad Gerson, den 25 personlig overleverede Møsting, og i dette meddelte Hambro, at han ikke havde turdet benytte sin Fuldmagt til at opsige Laanet af 1821 til Udbetaling inden Aarets Udgang, da han under de forhaandenværende Konjunkturer ikke var sikker paa, at Finanserne vilde have de fornødne Fonds til Raadighed, og han havde derfor, efter Opfordring af Erichsen jun., forholdt sig passiv. I skarpe Ord gjorde imidlertid Statsgældsdirektionen opmærksom

---

[1]) Statsgældsdir. 23-25 Maj 1824. [2]) Do. 28-29 Maj 1824, 29-29 Maj, 4-6 Juni s. A.

paa, at Kontrahenterne ifølge Kontrakten havde været forpligtede til at opsige Laanet af 1821 og skaffe de nødvendige Midler til Dækning, og at de ugunstigere Konjunkturer for Øjeblikket ikke berettigede dem til at træde tilbage. Det meddeltes dem, at Kontrakten „paastodes opfyldt efter sit hele Omfang“, og at de desuden maatte være belavede paa at erstatte, hvad Skade Forsømmelsen allerede havde afstedkommet[1]).

Blacks Enke bad nu imidlertid direkte om at løses fra Kontrakten, som Huset „erklærer sin Uformuenhed til at opfylde“, og idet det underkastede sig Kongens Bestemmelse, afsluttedes Sagen for dette Firmas Vedkommende med, at det fik de 2 Mill. Rbdl., det havde udbetalt à Conto, tilbagegivne, dog med Fradrag af 20,000 Rbdl., der altsaa blev dets Bøde for Kontraktsbrudet. For Hambros Vedkommende havde Kongen paalagt Direktionen at foreholde ham, at man vilde drage Huset strængt til Ansvar og „til Finansernes Betryggelse offentliggøre Misligholdelsen af Kontrakten“, idet Offentligheden, der var bekendt med, at Laanet af 1821 skulde opsiges, ellers maatte tro, at Undladelsen skyldtes Statens Tilbagetræden. Dertil svarede Hambro, at „endskønt Kontraktens Opfyldelse vil medføre et næsten vist pekuniært Tab, saa kan dog Huset, da Tabet i slemmeste Fald ikke overstiger dets Kræfter, for sin merkantilske Æres Skyld ikke ansøge om at blive løst fra Kontrakten“. Da imidlertid Direktionen erklærede, at det ikke kunde nægtes, „at Huset er det eneste her paa Stedet, med hvem man i Tilfælde af Spørgsmaalet om ny Negociation i København kan indlade sig“, vilde man ikke drive Sagen til det yderste, men paalagde Hambro straks at yde Finanserne et Laan paa 4 Mill. Rbdl. paa 12 à 18 Maaneder mod en Rente af 5 pCt. i det første Kvartal, $5^1/_2$ pCt. senere. Hambros Svar gik ud paa, at da Huset selv ikke ejede saa stort et Beløb, kunde det efter Hamborg-Diskontoens Højde kun fuldbyrde Kongens Befaling med et overordentlig stort Tab og navnlig meget større, end der var paalagt Blacks Enke; men da de ny Forsøg, der vare gjorte i London, havde vist Faren ved nu at overtage Laanet paa

---

[1]) Statsgældsdir. $^{26}/_6$—$^3/_7$ 1824.

Kontraktens Betingelser, vilde Huset bøje sig for den kongelige Ordre. — Dermed endte første Akt af det dansk-engelske 3 pCt.s Laans Historie[1]).

I Begyndelsen af Aaret 1825 indkom Hambro med et nyt Forslag fra Goldschmidt om et 3 pCt.s Laan, og ligeledes havde Rothschild efter Møstings Opfordring indsendt et nyt Forslag til Forhandling. Med dette sidste sendtes Gehejmelegationsraad Ployen til Paris, idet det var med den derværende Baron Rothschild, Forhandlingerne skulde føres. I Ployens „ej ostensible Instruktion“ var der givet ham Ret til at afslutte Laanet med ethvert solidt Hus, der vilde gaa ind paa Instruktionens Betingelser eller paa billigere Vilkaar, dog at han i første Række skulde træde i Forbindelse med Rothschild.

Ployen rejste til Paris med Paalæg om at afslutte et Laan paa $5^1/_2$ Mill. £, hvoraf $3^1/_2$ Mill. straks. Men Rothschild gjorde Forslag om, for at faa saa stor en Del af den danske Gæld konverteret som mulig og Finanserne rigeligt forsynede, at udvide Laanet til 8 Mill. £! Ogsaa herpaa gik man ind, og paa dette Grundlag foregik nu Forhandlingerne. Der førtes en livlig Korrespondance med Kurerafsendelser frem og tilbage mellem Ployen i Paris og Møsting i København, Rothschild i Paris og Rothschild i London. Af sidstnævnte Korrespondance foreligger der endog Prøver, idet Rothschild i London havde ladet sig tilskrive et Brev fra en engelsk Børsmand, hvori det udtaltes, at der i London kun var en bestemt Kreds, der gav sig af med danske Papirer, som ikke i Almindelighed søgtes paa Londonerbørsen, og dette Brev er forsynet med en Chiffermeddelelse fra den ene af Brødrene Rothschild til den anden. Endvidere intervenerede Goldschmidt, der tilbød at overtage Laanet til hvilkensomhelst Pris, man vilde lade Rothschild faa det for, og Rothschild beklagede sig over, at de Betingelser, Ployens Instruktion indeholdt, syntes at vise, at man kun vilde have ham afpresset et højeste Tilbud for senere at kunne henvende sig med det andetsteds. Imidlertid naaede man tilsidst frem til en Afgørelse, forholdsvis lidet afvigende fra de Laane-

[1]) Statsgældsdir. Reskr. $^{16}/_9$ 1824, $^{28}/_9$—$^1/_{10}$, 10-11 Oktbr., 22-27 Novbr. s. A.

betingelser, der nedenfor skulle anføres. Da man fik Meddelelse om dette i København, beordrede Kongen, at der skulde tilkendegives Ployen en allernaadigst Anerkendelse af, „at han paa den bedste Maade efter Omstændighederne muligt har udført den ham overdragne Negociation". Dette var altsaa Anerkendelse Numer to fra Kongens Side af 3 pCt.s Laanets heldige Afslutning. Før Kontraktens Underskrift i Paris manglede der imidlertid endnu Enighed angaaende enkelte Differenser. Om disse havde Ployen forlangt endeligt Svar fra Rothschild d. 7 Marts Eftermiddag Kl. 2; Rothschilds Brev ankom imidlertid først til Ployens Hotel Kl. 2½, og Ployen sendte det uaabnet tilbage. Men i Mellemtiden havde han aabnet et andet Brev, der indeholdt Tilbud fra en hel ny Kant, et „hemmeligt Underhaandstilbud", Ployen alt længe havde haft paa Haanden. Rothschild var saaledes sat ud af Spillet, og hermed endte anden Akt af det dansk-engelske Laans Historie[1]).

Tredje Akt omfatter den endelige Forhandling om Laanets Istandbringelse med det ny Hus, Ployen var kommen i Forbindelse med, Theo. Wilson & Co. i London, repræsenteret i Paris ved Wilson jun. Om Husets Soliditet mente Ployen, der ingen Tvivl kunde være, og da Underretningen kom hertil, udtalte Statsgældsdirektionen, at den havde bragt i Erfaring, at Huset „om det end ikke hører til Kapitalisterne af første Klasse, dog anses som et meget solidt Hus, der selv ejer nogle Hundrede Tusinder £". Den 9 Marts 1825 afsluttede Ployen Kontrakt med dette Hus paa følgende Betingelser: Laanets Størrelse var 5½ Mill. £, hvoraf 3½ Mill. skulde overtages straks; disses Forrentning var 3 pCt., Kursen 75. Af de 2,625,000 £ skulde 500,000 afgives ved Kontraktens Ratihabering, 250,000 ved Udgangen af hver af Maanederne April—Juni, 100,000 ved Udgangen af hver af Maanederne Juli—November og Resten, 875,000, ved Udgangen af December Maaned. Sikkerheden for Laanet var den samme som for det Haldemann-Goldschmidtske. Laanet skulde afbetales i Løbet af 60 Aar. Huset Wilsons

---

[1]) Statsgældsdir. Forestillingsprotokol og Sagens Akter, hvori findes Ployens Breve m. m.

Provision bestod i, at det skulde have Renterne af de 3½ Mill. £ allerede fra 31 Marts, ihvorvel Laanet først udbetaltes i Løbet af Aaret; herved indvandt det 41,250 £. Desuden skulde det have 1 pCt. af samtlige 3½ Mill. £, endvidere ½ pCt. saavel af den aarlig forfaldne Rente som af det aarlige Afdrag (det aarlige Obligationsopkøb). Efter den foreløbige Aftale mellem Ployen og Wilson skulde denne ogsaa have ½ pCt. af det resterende Beløb, ⅓ Mill. £, af Laanet af 1821. Men da denne ½ pCt. tilkom nævnte Laans Kontrahenter ifølge disses Kontrakt, blev det bestemt, at Wilson i Stedet for skulde have Ret til at indbetale nærværende Laan med Obligationer af Laanet af 1821, der jo stode nær ved pari. Wilson skulde endvidere eventuelt have 1 pCt. af de endnu ikke overtagne 2 Mill. £ af Laanet, selv om han paa den Tid, den danske Regering ønskede dem afsatte, ikke vilde overtage dem [1]).

Tæppet var faldet for tredje Akt; den pludselig opdukkede Wilson stod som den sejrrige, Black, Hambro, Goldschmidt og fremfor Alle Rothschild vare trængte tilbage og stode med tomme

---

[1]) Statsgældsdir. Forestillingsprotokol 15-16 Marts 1825. — Til Belysning af det ikke uinteressante Spørgsmaal, hvormeget der tjentes paa et af Datidens større Laan, foretage vi følgende Opgørelse: Huset Wilson erholdt 41,250 £ Renteavance, 35,000 £ af Laanets første Afdeling og nogle Aar efter 20,000 £ af dets anden Afdeling. Forudsætte vi for Simpelheds Skyld, at det ogsaa havde overtaget Laanets anden Afdeling og haft tilsvarende Renteavance som af de 3½ Mill. £, var den samlede Indtægt bleven 120,000 £. I dansk Nutidsmønt vil det altsaa sige, at for Kontrahering af et Laan paa 100 Mill. Kr. (5½ Mill. £) var den direkte Fortjeneste 2⅙ Mill. Kr. Hertil kom imidlertid Provision i Aarenes Løb af Laanets Forrentning og Afbetaling og den uberegnelige, men muligvis meget betydelige Post, der kunde fremkomme ved Laanets Afsætning. Men ligesom sidstnævnte Post kunde forme sig til et Indtægtsbeløb, endda adskilligt større end de 2⅙ pCt., kunde det naturligvis ogsaa bringe et Tab, der oversteg det nævnte Vederlag, ja kunde blive skæbnesvangert for Laanekontrahenten. Selvfølgelig var Chancen for Gevinst og mod Tab des større, jo rigere og mægtigere Laanehuset eller Konsortiet var, jo mere det var i Stand til at afvente Begivenhedernes Gang eller styre dem. Restavrationsperioden blev adskillige store Pengehuses Ruin, men skabte ogsaa uhyre Formuer ved Hjælp af de store Statslaansoperationer. Paa dansk Grund bragte de Huset Hambro i første Række, særlig ved de norske Laan, paa evropæisk Grund hævede de Huset Rothschild til dets Stilling som „sjette Stormagt".

Hænder. Goldschmidt klagede over, at man endog til den Grad havde forbigaaet ham, at man var gaaet til Tredjemand med Laanet, men man svarede ham, at han var bleven henvist med sine Tilbud til Paris, hvor Forhandlingerne førtes, dér skulde han have givet Møde. Rothschild besværede sig direkte over den Maade, Forhandlingerne vare blevne førte og afbrudte paa, men man mente, at Huset selv havde trukket Forhandlingerne i Langdrag for først at være sikker paa den franske Konverteringsplans Skæbne, og derfor ogsaa maatte tilskrive sig selv Følgerne. Men at endog Rothschild fortrød, ikke at have faaet Laanet, viste, hvor heldig en Forretning man havde gjort. Der herskede stor Glæde hos Finansstyrelsen og hos Kongen over den lykkelig tilendebragte uhyre Finansoperation. For tredje Gang takkede Kongen, men nøjedes denne Gang ikke med Ord, thi han lod Ployen udbetale 20,000 Rbdl. rede Sølv.

Men for tredje Gang var Glæden kun stakket. Det, Laanet skulde bruges til, var jo dels at konvertere tidligere Laan, dels at fylde de kongelige Kasser. Først opsagdes det engelske 5 pCt.s Laan af 1821, af hvilket der endnu var en Restbeholdning paa 1,320,000 £, dernæst indløstes de Bankhæftelser, der hvilede paa de kongelige Ejendomme i Kongeriget og Hertugdømmerne, og som udgjorde et Beløb af halvandet Hundrede Tusinde Rbdl. til $6^1/_2$ pCt.; for disse lod Staten Banken udstede Obligationer, der cederedes Finanserne; endvidere indløstes 469,000 Rbdl. 6 pCt.s Obligationer, der udgjorde Restbeløbet af de i sin Tid udstedte Obligationer til „Kommittesedlernes“ Ombytning, og 415,000 Rbdl. 5 pCt.s Obligationer, Resten af de af det tidligere slesvig-holstenske Laaneinstitut i Aaret 1801 udstedte Obligationer[1]). Nogen Betænkelighed havde man overfor en Del af Bankfondslaanet 1809 og en Del af Statsfondslaanet 1806, der blev afsat i Hertugdømmerne 1809. Af det første af disse Laan var Renten nu $4^1/_2$ pCt., men efter en stræng Fortolkning af de Løfter, der gaves ved Laanets Udstedelse, skulde Renten nu snarere sættes højere end lavere; af det sidste var Renten 6 pCt., og det var gensidigt uopsigeligt. Overfor dem begge gjorde man imidlertid

[1]) Statsgældsdir. Forestillingsprot. 10-16 Maj 1825.

gældende, at Fd. 5 Jan. 1813 havde forandret Forholdene saa grundigt, at den maatte betragtes som Udgangspunkt for ny Ret, saaledes at tidligere Løfter om Renteforhøjelse eller Uopsigelighed ikke kunde staa ved Magt, naar de ikke udtrykkelig vare bekræftede i denne Lov, „det er ikke saa meget de udstedte Obligationers eller Bevisers Ord som de ny Lovbuds Udtryk, man nu maa se hen til, naar der spørges om, under hvilke Betingelser en Kapital indestaar i den kongelige Kasse". Man trøstede sig i hvert Fald med, at man i Frankrig endog enstemmig var gaaet ud fra, at Staten maatte have Ret til at tilbagebetale sin Gæld, selv om den ingen Opsigelse havde forbeholdt sig, naar der kun bødes kontant Pari-Betaling. Fraregnet de juridiske Spørgsmaal kunde man i hvert Fald moralsk klare sig med, at det var Laan, stiftede under saa ekstraordinære Nødsforhold, at man nok maatte kunne have Lov til nu at give Folk Valget imellem at acceptere den normale Rente 4 pCt. eller faa Pengene tilbage, og Konverteringen af disse Laan — hvis Restbeløb var henholdsvis 1,434,000 og 468,000 Rbdl. — blev da ogsaa besluttet. Samtidig forhøjede man iøvrigt Renten for den anden Del af Bankfondslaanet fra $3^1/_2$ til 4 pCt., i Overensstemmelse med det i sin Tid givne Løfte, at en saadan Forhøjelse skulde finde Sted efter 15 Aars Forløb[1]). — Endelig besluttede man, efter forskellige Forhandlinger, at søge de hamborgske 6 pCt.s Præmie- og 5 pCt.s almindelige Obligationer, i alt 15,303,000 Mk. Banco eller $10,_2$ Mill. Rbdl., konverterede til 4 pCt. til 1 Marts 1826[2]).

Alle disse Beslutninger gennemførtes, men blot ikke paa den Maade, man havde tænkt sig. Der blev kun Lidet af Konverteringen, men der blev saa store Udbetalinger, at de vare lige ved at bringe Finanserne til fuldkommen Ruin. Umiddelbart efter Laanets Afslutning havde nemlig det evropæiske Pengemarked skiftet Karakter. Den franske Rentekonvertering var vel gaaet igennem, men var bleven mødt med Uvilje af Publikum og modarbejdet af de store Finanshuse. Den opadgaaende Bevægelse

---

[1]) Statsgældsdir. Forestillingsprot. 10-16 og 23-24 Maj 1825. [2]) Do. 21-27 Aug. og $^{29}/_8$—$^3/_9$ 1825.

for alle Statspapirer, der havde præget de sidste Aars Pengemarked, havde kulmineret og fulgtes af et stærkt Tilbageslag. Hertil kom for de ny danske 3 pCt.s Papirers Vedkommende, at der lagdes dem alle Hindringer i Vejen af de forbigaaede engelske Pengehuse, og medens de vare overtagne i Foraaret 1825 til en Kurs af 75, sank Kursen i Løbet af det følgende Aar til omkring 55! For Huset Wilson var dette et umaadeligt Stød; det havde det største Besvær med at opfylde sine Forpligtelser, og medens det forud for Hamborgerlaanets Opsigelse havde lovet Finanserne at forstrække dem med ca. 10 Mill. Mk. Banco i Forskud paa de 2 Mill. £, der udgjorde Laanets anden Afdeling, saa det sig, da det kom til Stykket, ikke i Stand dertil. Og af samtlige 15,3 Mill. Mk. Banco, der skulde konverteres af Hamborgerlaanet, indgik kun 1 Mill. 5 pCt.s og 300,000 6 pCt.s til Konvertering, de 14 Mill. forlangtes udbetalt. Laanet af 1825 havde indbragt $2^2/_3$ Mill. £, deraf gik $1^1/_3$ til Inddragning af Laanet af 1821 og 1 Mill. til den hamborgske Indløsning — saa havde man $^1/_3$ Mill. £ eller 3 Mill. Rbdl. tilbage. Men af disse 3 Mill. Rbdl. gik $2^1/_2$ Mill. til Indløsning af de opsagte indenlandske Papirer. Desuden skyldte man jo Hambro 4 Mill., og man havde saaledes ikke alene ingen Penge tilovers af Laanet, men var kommen i Baghaanden ved selve Laaneoperationen.

Man vil da forstaa, at der nu begyndte en artig Underhaandssvindel med Pengehuse i København, Altona og Hamborg; man optog mindre, foreløbige Laan og var taknemlig for de Beløb af de inddragne Obligationer, Pengemændene igen vilde overtage. Navnlig synes Huset Hambro her at have vist Regeringen virkelige og betydelige Tjenester i dens Forlegenhed, særlig ved at overtage ca. 3 Mill. Rbdl. 4 pCt.s Obligationer omtrent til pari, ihvorvel Kursen kun var 80, og Regeringen var det oprigtig taknemlig derfor. Den modtog ogsaa med Glæde ekstraordinære Udbetalinger fra Banken paa dennes Obligationsgæld til Finanserne, ligesom Banken ogsaa kontant indløste et Parti Bankobligationer, Staten havde liggende. Kongen syslede ivrigt med Planer om at hæve de danske Obligationers Kurs. Jo lavere disse stode, des snarere vilde man naturligvis

søge dem indløste i Stedet for at konvertere dem, jo højere de stode, desmere fik Regeringen for de indløste Obligationer, naar den atter afhændede dem; Kongen vilde derfor gærne have en Operation i Gang for at faa Kursen hævet. Men ved denne Lejlighed stod Finansstyrelsen tappert mod alle Kunststykker; man mente, de vilde være forbundne med uhyre Risiko og en højst usikker Fordel. Det kom endog til en Art personligt Sammenstød mellem Kongen og Møsting i Anledning af en Kursoperationsplan, som M. L. Nathanson havde fremlagt, og som havde vundet Kongens Bifald. Møsting modsatte sig Planen af al Magt og endte med at udtale, at skulde Kongen desuagtet befale den udført, „maa det være mig tilladt at afgive Sagen til Statsgældsdirektionen, der da maa besørge Udførelsen og føre den fornødne Kontrol, saa vidt en saadan er mulig“. Da opgav Kongen Sagen. Wilson foreslog nu en Tilbage-Konvertering af det 3 pCt.s Laan til $3^1/_2$ pCt., senere til 4 pCt., men dette vilde man absolut ikke indlade sig paa.

Midt under alt dette skete der en Kalamitet, der kunde have været skæbnesvanger. Den store engelske Krise af 1825 ramte Huset Goldschmidt, der standsede sine Betalinger i Januar 1826. Men dette Hus havde faaet overdraget de Beløb, hvormed Laanet af 1821 skulde indløses. Lykkeligvis var Indfrielsen nylig sket, og Obligationerne overgivne til en Kassationskommitte. Huset havde kun 15,400 £ tilbage for Statens Regning, og da man skyldte det Provision, og der var tilbudt et Akkordbeløb paa den resterende Sum, blev det hele Tab kun 2,000 £, Lidet „mod den uhyre Risiko, man havde løbet, hvis Husets Fald var indtruffet en Maaned tidligere“.

Men Penge maatte man have, og det mange. Saa maatte man tilsidst bide i det sure Æble og i Stedet for de mange Smaalaan søge de 2 Mill. £, der resterede af Laanet af 1825, tilvejebragte til den Kurs, Dagen bød, hvor stort Springet end var fra de 75, man havde faaet i 1825. Og det Firma, man naturligvis maatte søge tilbage til, var Huset Rothschild. Forhandlingerne førtes denne Gang ved en af Rothschild hertil afsendt Agent, der havde Fuldmagt til at kontrahere. Den 26 Maj 1827 — paa en Tid, da Forholdene atter vare faldne til

Ro, og Statspapirer paany havde hævet sig Noget — afsluttedes Kontrakten. Rothschild overtog de 2 Mill. £ til en Pris af 60, 1/5 under den to Aar tidligere erholdte Pris. Samtlige 1,200,000 £ skulde udbetales i Løbet af ét Aar paa nærmere fastsatte Rentevilkaar for det løbende Aar. Rothschild fik 3/4 pCt. af, hvad der omsattes fra £ til Banco. Huset Wilson, der iøvrigt blev Tredjedels Parthaver i Laanet, fik ifølge Kontrakten af 1825 1 pCt. af de 2 Mill., og Hambro og Donner, der havde været i London og her ført Forhandlingerne med Rothschild, før dennes Agent kom til København, fik tilsammen 3/5 pCt. Det egentlige Nettoprovenu blev altsaa kun 58 2/5; i det kontante Beløb afgik desuden 150,000 £, for hvilke Rothschild havde erholdt Ret til at indlevere 1 1/2 Mill. Gylden af det gamle Rothschildske Frankfurterlaan.

Opgjort i Nutidsmønt var Resultatet af det hele 3 pCt.s Laan paa ca. 100 Mill. Kr. følgende: Der indkom som Nettoprovenu af Laanets første Afdeling paa 3 1/2 Mill. £ 46 3/4 Mill. Kr. og af dets anden Afdeling paa 2 Mill. £ 22 Mill. Kr., tilsammen 68 3/4 Mill. Den Rente, man betalte heraf, nominelt 3 pCt., udgjorde altsaa 4,36 pCt. Der indløstes dansk-engelske 5 pCt.s Obligationer af 1821 for ialt 24,192,000 Kroner, hamborgske Obligationer af 1819 for ialt 18,672,000 og forskellige indenlandske Obligationer for ialt 4,942,000, tilsammen 47 4/5 Mill. Kr. Den Rente, man havde betalt heraf, udgjorde ca. 2,400,000 Kr. De ca. 48 Mill., man indløste, kostede altsaa ca. 70 Mill. — eftersom man for 69 Mill. betalte 100 —, til Gengæld sparede man ca. 300,000 Kr. aarlig i Rente. Ser man bort fra begge disse Forhold, den forøgede eventuelle Kapitaludbetaling og den formindskede Rente, og endvidere fra, hvad man til den ene Side havde forøget Statsgælden med ved fornyet Udgivelse af indløste Obligationer, til den anden Side formindsket den med ved Inddragelse af de 1 1/2 Mill. Gylden frankfurtske Obligationer, faar man som Resultat, at Statsgælden i hvert Fald var bleven forøget med 30 Mill. Kr. à 3 pCt., hvilke 30 Mill. imidlertid reelt kun havde indbragt 21 Mill. Det var da ogsaa disse 21 Mill. Kr. (69 ÷ 48), man endnu havde tilbage i Kassen til Afbetaling af anden Gæld, til Reservebeholdning o. a. m.

De Ulemper og Farer, Statens Finanser vare udsatte for 1825—27, de Udgifter, Underhaandstransaktionerne med de forskellige Bankierhuse medførte, og det endelige Tab paa ca. 5 Mill. Kr., Afhændelsen af Laanet af 1827 viste i Forhold til Afhændelsen 1825, kunde sandsynligvis for Størstedelen have været sparede, hvis Rothschild straks havde faaet Laanet i 1825. Ployen havde imidlertid i sine Breve til Møsting omtalt Rothschild og hans Adfærd under Laaneforhandlingerne 1825 i de mest nedsættende Udtryk, og forsaavidt kom det ikke overraskende, at han pludselig brød med Rothschild og afsluttede Laanet med den hidtil her ubekendte Wilson. Da Sagen var i Orden, var det ogsaa forstaaeligt, at han efter Datidens Skik fik den omtalte Ducør af Kongen. Men kun et halvt Aar efter blev der af hans Uven, tidligere Generalkonsul, nu Gehejmefinansraad Hoppe i Paris — hvem Ployen ligeledes havde omtalt i højst ugunstige Udtryk i sine Breve — forelagt Kongen et Brev fra Ployen, hvoraf det fremgik, at han havde faaet tilsagt en klækkelig Ducør af Wilson for Laanets Afslutning. Det synes, som om Ployen har maattet tilbagebetale de 20,000 Rbdl., han havde faaet i Ducør af Kongen, og han fik brat sin Afsked d. 18 Oktbr. 1825[1]).

Med Afslutningen af 2 Mill. Laanet med Rothschild var fjerde Akt af det dansk-engelske Laans bevægede Historie forbi.

Nu gik et Decennium i Ro og Fred. Men da England i Aaret 1837 paany hjemsøgtes af en alvorlig Krise, rev denne Huset Wilson overende. Der gik foruroligende Rygter om en Forandring af Stipulationerne i Laanet af 1825 — i December 1836, da et Medlem af Huset Rothschild var her i Staden, havde der iøvrigt været Rygter om Optagelse af et helt nyt Laan — og man faldt først til Ro, da den kongelige Kommis-

---

[1]) Daae: l. c. Pg. 72 og Pg. 136; Museum: 1890, I, Pg. 76. „Meddelelser fra det kgl. Gehejmearkiv", Pg. 270. — Ployens Angiver Hoppe var forresten ilde lidt, og han stod selv for Fald. Han havde faaet overdraget at ordne en Fordring, man herhjemme fra gjorde paa Frankrig for de franske Troppers Forplejning i 1808. Men det opdagedes i 1827, at han herved havde gjort sig skyldig i forskellige Misligheder, hvorfor han dømtes til Fængsel i Kastellet (Kongens Brevkopib. 1824—29).

sarius i Østifternes Stænderforsamling 1838 meddelte, at Laanets Hovedobligation paa uforandrede Betingelser var gaaet over til Rothschild, der altsaa nu stod som den egentlige og endelige Repræsentant for det dansk-engelske 3 pCt.s Laan indtil Laanets Udløb (1877). Faa Aar før Wilsons Fald havde en af Rothschilds første Laanekonkurrenter, Huset Blacks Enke & Co., standset sine Betalinger[1]).

Da femte Akt var forbi, kunde Rothschild — den første, der havde givet Ideen til 3 pCt.s Laanet, den sidste, der fik det, og den, der beholdt det — se tilbage paa en Række faldne Huse, der havde krydset hans Vej, Goldschmidt, Erichsen, Wilson, medens Laanekommissæren Ployen var afskediget i Unaade. Alt dette har dog sikkert ligget udenfor Huset Rothschilds Tankegang. For dette Hus var Laanet et enkelt blandt mangfoldige; men for Kongeriget Danmark var det den største Begivenhed i dets nyere Finanshistorie.

---

[1]) Til den foranstaaende Fremstilling af det dansk-engelske 3 pCt.s Laans Historie, incl. Afslutningen af det Rothschildske Laan 1827, se Statsgældsdir.'s Forestillinger og Resolutioner, særlig $^{10}/_{11}$—$^{11}/_{12}$ 1827 og Sagens Akter. Jvfr. ang. Rothschilds Indtræden i Kontrakten i 30erne „Fædrelandet" $^{15}/_{1}$ 1837 og Østifternes Stændertidende 1838, Pg. 881.

ELLEVTE KAPITEL.

Bedragerier og Prellerier overfor Statskassen.

Det er ikke vel muligt at skrive om de offentlige Forhold under Frederik 6 uden at komme ind paa den Mishandling af Statskassen, der foregik fra Embedsmændenes Side. Dersom man nu ved Talangivelser for det ene Aar efter det andet kunde angive, at saa og saa meget blev Statskassen bestjaalen for, vilde man kunne nøjes med denne rent fiskale Oplysning. Eller dersom man kunde anføre Tallet paa de aarlig opdagede Bedragerier eller paagrebne Bedragere, vare ogsaa saadanne nøgne Tal tilstrækkelige, i hvert Fald til en kriminal-statistisk Belysning af Sagen. Men selvfølgelig er ingen af Delene muligt. I den følgende Fremstilling meddele vi derfor kun, hvad det Materiale, vi have gennemgaaet, tilfældig har frembudt, men dette vil formentlig være tilstrækkeligt til, at man kan danne sig en Forestilling om Tilstanden, der ingenlunde var ubekendt for Samtiden, og om hvilken mange Minder ere bragte ned til Eftertiden.

Det Departement, under hvilket der utvivlsomt fandt de fleste Besvigelser Sted, var Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, idet de forskellige Toldembedsmænd Landet over enten direkte berigede sig med Toldkassens Indtægter eller lode sig bestikke for at se gennem Fingre med Toldsvig, hvis de da ikke endogsaa selv vare Deltagere i denne.

I Aaret 1817 anlagdes der Sag mod en Toldkontrollør og forskellige Toldbetjente i København, der idømtes Forbedringshusarbejde og Vand og Brød, medens de højerestaaende Embeds-

mænd fik alvorlige Advarsler for Mangel paa Tilsyn; endvidere opdagedes der Kassemangel hos Toldkassereren i Næstved og Toldopsynet i Viborg[1]).

Næste Aar, 1818, opdagedes der atter Toldsvig ved Konsumtionen i København, og dette Aar faldt der Dom i en omfattende Sag om Toldbedragerier paa Grænsen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Dommen ikendte en halv Snes højere Toldembedsmænd Tugthusstraf; af de Paagældende bleve imidlertid 5 benaadede med en ringere Tugthus- og Forbedringshusstraf, 2 fik Vand og Brød, 3 idømtes Mulkter, 1 suspenderedes og 1 fritoges for Straf, efter et Løfte, man havde givet ham, da han anmeldte Forbrydelsen. Bedragerierne paa Mellemrigstoldlinjen vare gaaede i Svang siden 1814 og bestode i, at de paagældende Toldofficianter vilkaarlig havde nedsat Tolden. Kollegiet indstillede dem til Benaadning, bl. a. med den Motivering, at da der ved nogle Toldsteder paa den lange Grænse mellem Nørre- og Sønderjylland var lavere Toldsatser end paa andre, gik Trafiken hen, hvor Toldsatserne vare lavest, til Skade for Embedsmændene de øvrige Steder. Disse havde derfor underbudt deres heldigere stillede Kolleger og derved paany faaet Trafiken over til deres Del af Linjen. Statens Tab ansloges til henved 30,000 Rbdl. rede Sølv. — Samme Aar opdagedes en Kassemangel paa 1,500 Rbdl. hos Toldkassereren i Skelskør. Han bad da om, at en Kaptejn Lindberg, der vilde indbetale de 1,500 Rbdl. til Kongens Kasse og give ham 400 aarlig i Pension, maatte faa Embedet. Ihvorvel nu Kollegiet flere Gange havde udtalt, at det ikke „i Almindelighed kunde anbefale Embedsafstaaelser", vare saadanne dog i de nærmest foregaaende Aar oftere blevne tilladte, og da her alle Parter tjente derved, foreslog Kollegiet Andragendet bevilget. Kongen bifaldt det[2]).

I Aaret 1819 ansattes en Overkontrollør i Jylland for at hæmme Smugleriet og vaage over, at Anordningerne overholdtes, og samme Aar omordnedes hele Grænsetoldvæsenet. En Grænsetoldinspektør ansattes, Posterne besattes med nye Embedsmænd,

---

[1]) Kmck. Forestilling $^{22}/_{4}$ 1817, 2-9 og 2-16 Decbr. s. A. [2]) Kmck. 9-13 og 9-15 Juni 1818, $^{29}/_{9}$—$^{6}/_{10}$ og 22-31 Oktbr. s. A.

nye Regulativer udstedtes med Hensyn til Kontrol, Kreditydelse o. a. m.[1])

I Aaret 1820 blev der nedsat en Kommission for at undersøge Ringkøbing Toldinspektørs Virksomhed, idet Toldinspektøren havde ladet Brændevinsbrænding foregaa, uden at der var erlagt Afgift, taget Varer, der skulde betale Told, paa Slump i Stedet for at veje dem osv. At en Kommission blev nedsat, laa i, at man, ihvorvel Omkostningerne herved vare betydelige, undgik den sædvanlige langsomme Rettergang. Kommercekollegiet mindede om, „at Sagen mod Konsumtionsinspektøren i Viborg endnu henstod upaakendt ved Underretten, skønt det er næsten 4 Aar, siden den blev anlagt, og uagtet Kollegiet gentagne Gange har erindret om dens endelige Afgørelse". Men da Kommissionen godt og vel var nedsat, søgte Kollegiet alligevel senere at komme den Anklagede til Hjælp og indstillede, at Sagen ikke skulde gaa til Doms, da han var en gammel Mand, og da Brændevinsbrænding paa Vestkysten af Jylland faktisk ikke ansaaes for ulovlig og næsten var umulig at komme tillivs. Men Kongen fordrede Sagen fremmet, særlig for at belære Indbyggerne „om de Embedsmænds Strafskyld, der connivere med dem"[2]).

I Aaret 1821 ansattes der en Overkontrollør for Øerne. Man havde nemlig udsendt Embedsmænd for at undersøge, hvad der i Købstæderne fandtes af indsmuglede, stempelpligtige Varer, og de havde foreløbig beslaglagt for 12,000 Rbdl. For saa vidt muligt at sætte en Stopper for lignende omfattende Smuglerier, indsattes en Embedsmand, svarende til den faa Aar tidligere indsatte Overkontrollør for Jylland[3]).

I Aaret 1822 foregik en Række af Bedragerier i Helsingør. Øresunds Toldinspektør havde en Kassemangel paa henved 30,000 Rbdl., Told- og Konsumtionskassereren, der havde en endnu uopgjort Kassemangel, var gaaet fallit og bortrømt, og mod „adskillige Told- og Konsumtionsunderbetjente" rejstes der Aktion for Uredelighed m. v.[4]).

---

[1]) Kmck. 16-20 og 14-22 Decbr. 1819. [2]) Do. $^{31}/_{10}$—$^{4}/_{11}$ 1820 og 10-14 Juli 1821. [3]) Do. $^{23}/_{1}$—$^{3}/_{2}$ 1821. [4]) Kmck. Indberetning $^{23}/_{7}$ 1822, 3-10 og 10-17 Septbr. s. A.

I Aaret 1823 udtalte Kollegiet, at „de hyppige Kassemangler, som Deres Majestæts Oppebørselsbetjente i den senere Tid have gjort sig skyldige i", nødvendiggjorde en Revision af samtlige Kontrolbestemmelser. Der indførtes derefter nye Instrukser om Tilsynets Art, om hurtigere Indsendelse end tidligere af oppebaarne Beløb, om Straf og Suspension for grove Opsummeringsfejl samt forskellige andre Kontrol- og Straffemidler. — Samme Aar opdagedes en Kassemangel hos Toldforvalteren i Aalborg paa 21,000 Rbdl. Han idømtes Fæstningsarbejde, indtil han havde betalt Beløbet, men efter Manges Forbøn formildede Kongen Straffen til Fæstningsarrest i strængeste Grad[1]).

I Aaret 1824 idømtes Toldkassereren i Foldingbro Arbejde i Københavns Fæstning, til hans Kassemangel paa halvfemte Tusend Rbdl. var betalt[2]). Samme Aar fortsattes Bestræbelserne for et bedre Kontrolsystem. Den almindelige Uredelighed ikke blot af Toldembedsmænd men af samtlige Embeds- og Bestillingsmænd gav Anledning til en kongelig Resolution af 20 Marts 1824, der gengaves i Cirkulære fra Kancelliet til alle Kollegierne og indlededes saaledes: „De betydelige Tab, Vore Kasser saa vel som offentlige Stiftelser især i de senere Tider have lidt, dels ved Kasse- og Oppebørselsbetjentes Uredelighed, dels ved Mangel af behørigt Tilsyn fra Vedkommendes Side og ved Uorden i Regnskabsførelsen, gøre det nødvendigt at paalægge samtlige Kollegier inden 6 Uger at meddele, hvilke Kasser og hvilke Oppebørselsbetjente der sortere under dem, hvilken Sikkerhed der stilles, hvorledes Tilsynet er ordnet" etc. — I dette Aar opdagedes det, at man ved den større Paapasselighed paa Jyllands Vestkyst havde drevet Smugleriet over paa Østkysten. Før Skibene kom til Toldstedet, kastede de Pakker i Land paa Kysten, og efter at de havde forladt Toldstedet, indladede de Varer fra forskellige Steder paa Kysten. Indsmuglingen antoges især at ske med stempelpligtige Varer og med Hertugdømmernes Kornbrændevin, Udsmuglingen med Huder, Skind og jysk Uld, „hvilken sidste Artikel skal være solgt i Gothenborg endog til lavere Pris,

---

[1]) Kmck. 27-30 Maj 1823, 4-11 Novbr. s. A. og 1-5 Septbr. 1829. [2]) Do. $^{27}/_{4}$—$^{29}/_{5}$ 1824.

end den her i Landet har været at faa for". Da man ikke mente, at yderligere Landkontrol vilde være nogen Nytte til, indførtes nu Krydstoldbaade [1]).

I Aaret 1825 forbrød Sekretæren og Bogholderen ved Københavns Havn sit Embede paa Grund af Uredelighed, og Chefen for Handels- og Konsulatskontoret bortrømte [2]).

I Aaret 1826 opdagedes der et Kassedeficit paa halvsjette Tusend Rbdl. hos den tidligere Toldkasserer i Kolding, senere Toldinspektør i Ribe; endvidere omfattende Uredeligheder ved Konsumtionen i København og et systematisk planlagt, omfattende Smugleri ved Præstø [3]).

I Aaret 1827 opdagedes Uredelighed ved Toldvæsenet i Karrebæksminde og Kassemangel hos Toldkassereren i Odense. Samme Aar afskrev man et Beløb, der havde vist sig at mangle i Kassen efter den 1817 afdøde Toldkasserer i Middelfart; hans Kavtionist gik fallit, og Byfogden, som derefter fik med Sagen at gøre, maatte senere sættes under Tiltale for Uredelighed og var nu død, saa at der intet Haab mere var om at faa Pengene [4]).

I Aaret 1827—28 opdagede man en Sag, lige barok efter sin Beskaffenhed og det Udfald, den fik. En afskediget Konstabel havde søgt Avdiens hos Kongen for at beklage sig over forskellig Uret, han mente at have lidt, og havde samtidig fortalt Kongen om en Brændevinsskat, man opkrævede i Nørrejylland. Da en saadan Skat imidlertid ikke eksisterede, bad Kongen Politidirektøren i København, Kjerulff, undersøge Sagen nøjere, og det viste sig da, at Konstabelen havde Ret. Sagen gik videre til Kancelliet, der meddelte Kommercekollegiet, „at der i Salling Land opkræves og betales en saakaldet Brændevinsskat". Saa langt tilbage de i Sagen afhørte Vidner kunde huske, og mindst 30—40 Aar tilbage i Tiden, havde det i Salling været Skik, at Beboerne aarlig havde skudt Penge og Naturalier sammen, der under forskellige Benævnelser, saasom „Brændevinsskat", „Mortensgave" o. lign. gennem Sognefogderne (!)

---

[1]) Kmck. 18-26 Maj 1824. [2]) Do. $^{22}/_{3}$—$^{5}/_{4}$ 1825, 4-11 Septbr. 1827. [3]) Do. $^{16}/_{5}$—$^{3}/_{6}$ 1826 og $^{3}/_{5}$—$^{6}/_{6}$ s. A. [4]) Do. 7-14 Aug. 1827, 8-13 og 20-28 Novbr. s. A.

tilstilledes Konsumtionsforvalteren i Skive. Det var til Gengæld Skik og Brug, at der ingen Inkvisitioner om ulovlig Brændevinsbrænding fandt Sted hverken fra Retsbetjentenes eller fra Toldvæsenets Side. Den nuværende Konsumtionsforvalter, Theil, der tiltraadte 1824, havde ikke direkte fordret Bidragene, men disse vare indgaaede paa samme Maade som under Forgængerne. Kommercekollegiet vilde gærne have Sagen afgjort med en alvorlig Advarsel, dels for at den ikke skulde blive for publik, dels fordi Theil kun var gaaet i det traditionelle Fodspor, dernæst fordi det, naar man gik haardt frem mod Theil, var nødvendigt at sætte mange andre Embedsmænd under Tiltale for at have modtaget Ducører, „ogsaa blandt Justitsbetjentene“ — denne Vending var rettet mod Kancelliet, der ønskede Sagen fremmet — endvidere fordi „Skatten“ var gaaet saa meget ned, at Theil sidste Aar kun havde faaet 70 Rbdl. og nogle Lispund Smør og Ost, endelig fordi adskillige ikke blot af Landalmuen, men „Godsejere og endog Præster“ let kunde blive indviklede i Sagen. Kongen fulgte imidlertid ikke Kommercekollegiets men Kancelliets Indstilling og bestemte, at der skulde „gaaes frem efter Lovens fulde Strænghed“. Sagen kom altsaa for Domstolene. Men ved samtlige tre Instanser frikendtes Theil for at have gjort sig skyldig i lovstridigt Forhold, eftersom han ikke havde begært „Skatten“, og eftersom det ikke kunde bevises, at denne havde foranlediget ham til at eludere Loven. Derimod dømtes han for at have udvist et „misligt og egennyttigt Forhold, uværdigt for hans Embedsstilling“, til en Mulkt af 200 Rbdl. og til Sagens Omkostninger. Saa snart dette var sket, hævede Kollegiet hans Suspension og lod ham genindtræde i sit Embede. Men Kongen befalede, at han skulde afskediges (med Pension) og forlangte meddelt de Paragrafer i Toldloven, hvorefter Theil var dømt, med Betænkning om, hvorledes disse Paragrafer „kunde gives saadan Forandring, at samme ikke herefter kunne allegeres til Fordel for Toldembedsmænd, der tage mod Bestikkelse“. I den derefter fremsendte Forestilling anførtes Generalprokurørens Betænkning, ifølge hvilken en Forandring i Loven vilde være unyttig, da Sagens Udfald i nærværende Tilfælde beroede paa, at Domstolene ikke havde villet lade sig nøje med

den ganske vist meget stærke Formodning for, at Bestikkelse havde fundet Sted, men havde krævet positive Beviser. Hermed afsluttedes Sagen[1]).

I Aaret 1828 førte Opdagelsen af store Kaffedefraudationer i Holsten til en Undersøgelse, hvorved man kom til det Resultat, at den opdagede Uorden „gælder næsten alle Artikler, hvorpaa hviler Indførselstold". Forholdet hang sammen med den delvise Toldfrihed, der var indrømmet visse Distrikter i Hertugdømmerne, og til dets Forebyggelse krævedes dels en Omorganisation af Toldopsynet i Ditmarsken, dels Krydstoldbaade paa Vestkysten af Slesvig og Holsten[2]).

I Aaret 1829 dømtes Konsumtionskassereren i Hillerød til at have sit Embede forbrudt og hensættes til Fæstningsarbejde, indtil han havde dækket sin Kassemangel, 13,000 Rbdl.[3]).

I Aaret 1830 fradømtes Konsumtionsforvalteren i Hobro sit Embede paa Grund af Kassemangel[4]).

I Aaret 1831 foregik der voldelige Smuglerier paa Grænsen, idet bevæbnede Bander trængte ind fra det slesvigske. Disse Bander havde ugentlig ført 7 Vogne med Varer over Grænsen til Jylland; i Kampen med Toldbetjentene var en af disse bleven ihjelslaaet. Efter Reskript af 5 Oktober 1831 sendtes der nu en Deling Landsenerer til Grænsen. — Samme Aar kunde Kollegiet indberette, at da det havde lagt Mærke til, at Told- og Konsumtionsintraderne i Kallundborg vare noget smaa, havde det sendt en „Medhjælper" derned. Følgen deraf havde været, at uagtet fire Brænderier vare blevne nedlagte, vare de samlede Intrader stegne fra 10,900 Rbdl. aarlig i 1824—28 til 22,000 Rbdl. aarlig i 1829—30[5]).

— Den gennemgaaende Tilbøjelighed hos Kommercekollegiet til at bære over med sine Underordnede fortsattes i 30erne. Da en Toldbetjent i Randers havde vist sig „forsømmelig, uefterrettelig", gjort sig skyldig i „Radering og Makulering i Mølle-

---

[1]) Skr. fra Kongen til Politidir. af $^{15}/_{5}$ 1827 (Brevkopib.), Skr. fra Kancell. af $^{11}/_{8}$ s. A., Kmck. $^{20}/_{5}$—$^{8}/_{7}$ 1828, Højesteretsdom $^{8}/_{9}$ 1829, Kmck. Skr. $^{15}/_{12}$ s. A., do. 5-12 Jan. 1830, Reskr. $^{12}/_{1}$ og Betænkn. $^{18}/_{5}$ s. A. [2]) Kmck. Indberetn. $^{24}/_{6}$ 1828. [3]) Kmck. 7-15 April 1829. [4]) Do. $^{25}/_{2}$—$^{2}/_{3}$ 1830. [5]) Do. $^{25}/_{10}$—$^{12}/_{11}$ 1831.

bogen" og dernæst havde været suspenderet, indstillede Kollegiet til Kongen, om man ikke, eftersom der ikke var Bevisligheder nok til at afskedige ham, og det var lige uheldigt at beholde ham og forflytte ham, burde lade ham gaa af med fuld Gage! Kongen svarede imidlertid, ikke med Urette, at derved blev den dovne og bedragerske Betjent bedre stillet end den flittige og retskafne; han burde „egentligen gives Afsked uden Pension", men i Betragtning af Omstændighederne blev denne ham dog tilstaaet[1]). Ved en anden Lejlighed anmodede Kollegiet om, at en Retssag mod forskellige Toldembedsmænd, der var trukken i Langdrag ved Dommerens Død, maatte bortfalde. Kongen befalede imidlertid Sagen videre fremmet[2]). — Senere hen maa imidlertid Kollegiet være kommet paa Tanke om, at man ifølge Toldinstruksen uden Ophævelser kunde blive af med forsømmelige Toldbetjente. Det afskedigede nemlig nogle Betjente i Odense, men disse nedlagde Protest og bade om, at Sagen paany maatte forelægges Kongen og i hvert Fald gaa til Domstolenes Afgørelse. Kollegiet forelagde imidlertid ikke Sagen for Kongen, men da indkom den paany med Paaskrift af Fyns Guvernør, Prins Christian Frederik, der fremhævede, at de Paagældende „begære retslig Undersøgelse af deres Embedsforhold, hvilket formentlig ikke bør nægtes dem". Nu kom Sagen paany for Kongen, men Tronfølgeren var ikke den rette Talsmand, og Kongen resolverede, at den tidligere Resolution skulde staa ved Magt[3]).

I de følgende Aar suspenderedes Toldinspektøren i Korsør paa Grund af Misligheder, 11 Toldbetjente i Roskilde afskedigedes af samme Grund, en af Kommercekollegiets egne Deputerede, Konferensraad Schleyer, døde, efterladende sig en Kassedeficit paa 44,000 Rbdl., som man imidlertid, ved at realisere hans Bo og indtage hele Provenuet i Kongens Kasse, lige fik dækket[4]).

Den Uredelighed, som her er givet en Del Eksempler paa, og som strakte sig fra den mest betroede Toldinspektør til den lavest stillede Underkonsumtionsbetjent, har sikkert kostet Staten

---

[1]) Kmck. $^{28}/_{12}$ 1830, $^{5}/_{1}$ 1831. [2]) Do. $^{27}/_{3}$—$^{4}/_{4}$ 1832. [3]) Do. 16-23 Dcbr. 1834. [4]) Do. 13-20 Dcbr. 1836, $^{23}/_{5}$—$^{3}/_{6}$ 1837, Indberetn. $^{24}/_{1}$ s. A.

mindst ved de direkte Kasseindgreb og Besvigelser, langt mere ved, at de Paagældende vare i Ledtog med Befolkningen, snart fordi de — forgældede og afhængige af Byens Købmænd, og mistænkte for uredelig Omgang med Oppebørslerne — maatte lukke et Øje for, hvad der foregik, snart fordi de toge direkte mod Bestikkelse eller endog vare Partnere i selve Smugleriforretningerne. Smugleriet var jo næsten legitimt. Havde dette ikke været Tilfældet, vilde heller ikke, som ovenanført, Grosserersocietetets Kommitte have vovet officielt at anbefale Regeringen den Eksportmaade til Sverig, der lettest muliggjorde Smugleriet, man vilde ikke offentlig have kunnet berette om, at de Manufakturvarer, Provinskøbmændene solgte, vare „toldfri fremmede Varer", og man vilde ikke endnu i Stænderforsamlingens Tid, have kunnet udtale i Salen, at hvad der af Brændevin ad lovlig Vej blev indført fra Slesvig til Nørrejylland knapt udgjorde $^1/_{20}$ af, hvad der blev indsmuglet[1]). Karakteristisk er det ogsaa, at overalt, hvor Kommercekollegiet skulde give en officiel Oplysning om ind- eller udførte Varer, maatte det tage Forbehold med Hensyn til det smuglede Kvantum, og dersom Tolden i et givet Aar var nedsat eller hævet, gjorde man stedse opmærksom paa, ved Sammenligningen med de foregaaende Aar, at der maatte beregnes et rigeligt Tillæg til de Kvanta, der vare opgivne for de Aar, hvor Toldsatserne vare betydelige.

Men Toldembedsmændenes Kassesvig og Uredelighed var ingenlunde noget enestaaende. Bedragerierne vare her maaske satte mest i System, men netop derfor ogsaa paa en Maade mindst opsigtvækkende. Der fandtes andre langt mere celebre Embedsbedragerier paa hin Tid.

Den gamle Overformynderiordning i København, hvor Magistraten indsatte Overformynderne, der først nogle Aar arbejdede gratis, dernæst i nogle Aar havde i Indtægt, hvad Forretningen gav i Overskud, og saa bleve afløste, endte med stort Brag i Bankerotaarene, idet det viste sig, at Overformynderiet ved Omskrivningen tabte 565,000 Rbdl., og at desuden de sidste Overformyndere, i Forening med Bogholderen, havde bedraget

---

[1]) Nørrejyllands Stændertidende 1836, I, Pg. 209—10.

Kassen for mindst 100,000 Rbdl. Opgørelsen og Retsundersøgelsen m. v. af denne Sag varede fra 1815—30[1]).

Aaret efter, at der var afsagt Kommissionsdom (1819) i Overformynderisagen, opskræmmedes Folk ved den ovenomtalte Birchske Sag, hvorved Statskassen mistede henved 1/2 Mill. Rbdl. Konferensraad Birch, som var en af Landets højeste, dygtigste og mest skarptseende Embedsmænd — Jonas Collins nærstaaende Ven og saa anset, at Møsting tænkte paa at gøre ham til sin Efterfølger — havde, for at erstatte et mangfoldige Aar tidligere lidt Tab, begyndt at spille i Lotteriet efter en stor Maalestok, og det var for at dække Udgifterne hertil, han rejste Laan paa de Obligationer, der vare overgivne ham til Kassation. Han studerede ivrigt Sandsynlighedsberegning for at bevise for sig selv, at de Penge, han tabte i Lotteriet og besveg Staten for, fik denne igen som Lotterientreprenør, og hermed slog han sig til Ro og fortsatte sin Trafik[2]).

Det var omtrent en lignende Tankegang, Teaterkasserer Printzlau en Del Aar senere gjorde gældende, da han havde besveget Teaterkassen ved at bemægtige sig nogle af dennes Obligationer. Det mærkelige ved denne Sag var, at Printzlau tidligere var greben i Uredelighed og i den Anledning var bleven suspenderet. Dette var imidlertid ikke bleven meddelt Collin, da denne ansatte ham som Teaterkasserer, hvor han saa fik Lejlighed til at bestjæle Teaterkassen for ca. 70,000 Rbdl. Fra sit Fængsel skrev han til Collin, hvorledes han oprindelig var kommen i Ulykke, saa havde forsøgt at redde sig ved at spille i Lotteriet og dertil benyttet de ham betroede Midler; „hvad der saaledes er gaaet fra mine Kasser, er tilflydt Lotteriet, og det Offentlige har saaledes egentlig ikke lidt noget Tab ved

---

[1]) Om Overformynderiet i tidligere Tid jvfr. „1807—14“, Pg. 594 ff. Overformynderiets Tab ved Omskrivningen er her angivet til 172,000 Rbdl., i Overensstemmelse med den officielle Angivelse paa hin Tid; men denne, der var foretagen af den forbryderske Bogholder, viste sig senere at være fuldstændig feil, og efter forskellige følgende Opgørelser naaede man tilsidst til det i Teksten angivne Tal. Om hele denne vidtløftige Sag — Processen mod Overformynderne og Afviklingen — se K. T. 1819, Pg. 616 ff. (jvfr. „Juridisk Tidsskrift“, I, 1820), 1823, Pg. 75 og 1830, Pg. 139 ff. [2]) Jvfr. ovenfor samt Jonas Collins Autobiografi l. c. Pg. 531.

mig, idet nemlig den ene offentlige Kasse har faaet, hvad der er udgaaet af den anden“ [1]).

Medens Nogle saaledes søgte indirekte Frelse i Lotteriet, søgte Andre den mere direkte. Fuldmægtig Gleiss ved Klasselotteriets Inspektionskontor anvendte den Trafik, at naar de Sedler i Gevinsthjulet, der indeholdt de store Gevinster, og som han særlig havde mærket sig, bleve trukne op, lod han Numrene paa de Sedler, han selv havde, glide ud af sit Ærme ned i den anden Kasse, saaledes at de laa lige til at trække op. Ihvorvel der var indløbet Meddelelse om, at der var noget galt paa Færde, vilde Gleiss' Overordnede dog ikke tro det, indtil en Dag en Tilstedeværende raabte: „Han lægger en Seddel i Maskinen“, saa at Gleiss blev greben paa fersk Gærning. Hvormeget han paa den Maade havde tilvendt sig i Aarene 1813—14, vidste man ikke, men i Aarene 1815—17 var det ca. 400,000 Rbdl., hvori der dog fragik den lovbefalede Gevinstafgift paa 12 pCt. Da Beløbet jo var berøvet Spillerne, dømtes han til at indbetale det til Stadens Fattigkasse, eftersom Staten ikke mente at kunne gøre Fordring derpaa. Til Statskassen skulde han imidlertid betale 127,000 Rbdl., da man lod den sidste Trækning gaa om, uden at sælge nye Sedler. Iøvrigt idømtes Gleiss 5 Aars Slaveri [2]).

Som man ser, er det stadig uhyre Beløb, der er Tale om. Selve Klasselotteriinspektøren skal have besveget Lotteriet for 350,000 Rbdl. (Højesteretsdom 1825); samme Aar faldt der Dom i en omfattende Bedragerisag ved Tallotteriet [3]). Men iøvrigt gik ingen Institution fri. Københavns Magistrat blev i 20erne bedragen baade af sin Vægterinspektør og af sin Hovedkasserer. Andre Bedragerier fandt Sted her i Staden ved Brandkommissionen, atter andre ved Havneadministrationen. I Aaret 1817

[1]) Collins Autobiografi Pg. 569 og Note, jvfr. „Fædrelandet“, 4 Aarg. Nr. 151, 152 og 154. Bedrageriet opdagedes i Februar 1835, medens Dommen først afsagdes i Juli 1837, hvad „Fædrelandet“ tilskrev den almindelige Sendrægtighed, der anvendtes overfor Kassebetjente, fordi disse stedse forstod at trække Tiden ud, da det i Reglen var dem paalagt selv at søge deres Regnskab bragt i Orden. [2]) Collin l. c. Pg. 548, Nyt juridisk Arkiv, Bind 23, 1818. [3]) K. T. 1825, Pg. 37 og Pg. 62, jvfr. Daae: Breve l. c. Pg. 123.

undveg mosaisk Trossamfunds Kasserer. Selv en Biskop døde, efterladende sig 16,000 Rbdl. Underballance i de af ham bestyrede Kasser. I Banken gjorde forskellige Assistenter sig skyldige i Bedragerier, ihvorvel Funktionærerne, lige ned til Budene, ved deres Tiltrædelse skreve en Erklæring under i Direktionsprotokollen, med Løfte om at være tro og redelige. I Zahlkassen undveg en Fuldmægtig 1821 med nogle og tredive Tusind Rbdl. I Mønten havde Møntmester Gerlach i 1830 bemægtiget sig Kassebeholdningen paa 3,200 Rbdl. og Sølvbarrer til et Beløb af 7,000 Specier, d. v. s. saaledes at enkelte af Barrerne vel endnu vare i Behold, men ved nøjere Eftersyn viste sig at være Bly. I Lejre Herred forbrød den ene Herredsfoged efter den anden (1818 og 1832) sit Embede. I Slagelse forbrød Postmesteren 1830 sit Embede. Ved Udskrivningsvæsenet idømtes i 1834 Udskrivningskommissær Zepelin „blandt mere for at have modtaget Skænk og Gave i Anledning af Udskrivningsvæsenet“ Embeds Fortabelse og Fæstningsarrest. Rundt om gjorde Stiftamtmænd, Justitsbetjente, Havne- og andre Kasserere sig skyldige i Underslæb, men blandt alle disse var den fornemste i Rangen Ekscellencen Bülow, tidligere Stiftamtmand i Sjællands Stift, dispenseret som Fallent, suspenderet som mistænkt, dømt som Bedrager, rømt fra Straffen, død i Hamborg 1830[1]).

De her angivne Enkeltheder om Forbrydere og Forbrydelser i Embedsstanden i de to Decennier fra Fredsslutningen til Midten af 30erne, 1815—35, kunne jo kun have illustrerende Betydning. Men hvordan Tilstanden som Helhed var, faar man til Overflod at vide gennem de Udtalelser, der fremkom, da Ordet atter var nogenlunde frit her i Landet, i de første Stænderforsamlinger. Det var her, Algreen-Ussing opramsede alle de forskellige Særfonds, Finansvæsenet var belemret med, og sluttede med at nævne „den saakaldte Slotsbygningskasse og Teaterkassen, der

---

[1]) De 32 Mænds Resolutionsprotokol $^{19}/_{4}$ 1826, Østifternes Stændertidende $18^{35}/_{36}$ Pg. 1248, Juridisk Tidsskrift XII. Kbhvn. 1826, Biografisk Leksikon VII. Pg. 480, Rigs- og Nationalbankens Direktionsprotokoller, Finansdep. 18-27 Maj 1824 og $^{22}/_{2}$—$^{8}/_{3}$ 1831, K. T. 1819 Pg. 94, 1833 Pg. 120, 1830 Pg. 687, 1834 Pg. 887, Daae l. c. Pg. 109 og Pg. 123, Kongens Brevkopib. $^{5}/_{9}$ 1820, Biograf. Leksikon III. Pg. 279.

ogsaa nylig have lidt Tab ved deres Kassereres Utroskab og Bedrageri, som det overhovedet synes at være en Skæbne i Danmark, at man først erfarer slige Kassers Tilværelse, naar de af vedkommende Kassebetjente ere tømte.“ Og da Spørgsmaalet om Tallotteriets Ophævelse var til Forhandling i Nørrejyllands Provinsialstænder, fremhævede den nedsatte Kommitte i sin Betænkning „det illusoriske i Overskudet, da det er bekendt nok, at derunder har befundet sig meget betydelige Summer, som ere fravendte offentlige Kasser af de ved disse ansatte Oppebørselsbetjente“. I denne Forsamling fremsattes ogsaa ved privat Initiativ Forslag om, at Staten fremtidig skulde erstatte Borgerne de Tab, de led ved Embedsmændenes Bedragerier, thi „det er en saare tung og sørgelig Lod, der hyppig har truffet mange af Statens Borgere, at de, idet de ved Loven have været nødtvungne til at betro deres Formue i Embedsmændenes Hænder, ere blevne bedragne og deres Velfærd forspildt“. Og den eneste Imødegaaelse, den kongelige Kommissarius, A. S. Ørsted, havde at fremføre, var, at ikke Staten, men de paagældende Arvinger, Kreditorer eller lign. selv havde haft Kontrollen, eftersom „den største Del af de Midler, der af Justitsembedsmænd vare blevne forvanskede, havde tilhørt Stervboer eller andre Boer, der havde været under Behandling.“ [1])

Det er ogsaa hele denne Tilstand, man maa have i Erindring til Forstaaelse af den paa flere Punkter mærkelig skrappe Kasseforordning af 1840, en Forordning, der havde gennemgaaet mange og omhyggelige Overvejelser i Regeringen og i Stænderforsamlingerne i Slutningen af 30erne, og forud for hvis Udstedelse der, som det hedder i Forordningens Indledningsord, var indgaaet „fra begge de danske Provinsialstænder allerunderdanigst Andragende betræffende Opsynet med de offentlige Oppebørselsbetjente og Overholdelsen af Straffebudene mod utro Betjente.“

— Spørger man nu om Aarsagerne til denne Embedsstandens Demoralisation, maa vi søge dem paa forskellige Omraader. For

---

[1]) Østifternes Stændertidende $18^{35}/_{36}$ Pg. 1772, Nørrejyllands Stændertidende 1836 I. Pg. 509, II. Pg. 196 og 573.

det første blev Embedsstanden hyppig rekruteret paa en Maade, der just ikke skulde tjene til at højne den. Var end den Tid forbi, da fine Folks Lakajer bleve forsørgede i overordnede Stillinger, Livtjenernes Tyende i underordnede, saa vare de fine Folk selv endnu fuldt ud selvskrevne til Stillinger, som der ikke vilde have været Tale om at give dem, hvis de ikke havde baaret et fornemt Navn og været af anset Slægt. Og idet saaledes Evnen til at beklæde et Embede blev af underordnet Betydning, fulgte let dermed Mangel paa Kendskab til de Forretninger, man skulde varetage, Mangel paa Tilsyn med de Underordnede, Opfattelse af Embedet snart som en Bibeskæftigelse, snart som en ren og skær Forsørgelse, begge Dele egnede til at modvirke en samvittighedsfuld og redelig Bestyrelse af Embedet. Om den i Aaret 1810 ansatte, i 1833 afskedigede Generalpostdirektør Frederik Hauch, paa hvis Hæderlighed og Duelighed der iøvrigt Intet var at udsætte, udtales det, at han næppe var kommen til „at indtage saa fremragende Stillinger, som Tilfældet blev, hvis han ikke havde haft meget indflydelsesrige Talsmænd ved Hove. Det gælder i alt Fald om ham som om saa mangfoldige af Enevældens vigtigste Embedsmænd med adeligt Navn . . . ., at det som oftest ikke var vedkommende Kollegier, der tog Initiativet til deres Udnævnelser, men at disse skyldtes Kabinetsordrer eller andre Magtsprog fra den enevældige Konge.“ [1])

Havde saaledes de Adelige Forrang til mange høje Dommer- eller Øvrighedsbestillinger, saa har ved Besættelsen af selve Kollegiernes Stillinger Slægtskab og Venskab spillet en meget betydelig Rolle. Faa Presseartikler herhjemme have vakt en saadan Opsigt og haft en saa ejendommelig Betydning som Johannes Hages to Artikler om „Nepotisme“ i „Københavnsposten“ 1835. De indeholdt ikke blot et hvast Angreb paa Embedsaristokratiet, men sigtede direkte paa kendte Bortgivelser af Embeder til højtstillede Embedsmænds Børn og Svigerbørn. „Saaledes kan man tænke sig den Mulighed — en Mulighed, der paa nogle Steder skal være gaaet over til Virkelighed —, at hele Kollegier næsten bestaa af en eller to Familjer, saa

[1]) G. Kringelbach i Biograf. Leksikon VII Pg 142.

man skulde tro, hvis Historien ikke lyver, at Pladserne bleve besatte af Vedkommende selv.“ Ja, der føjedes til, at Embederne ligefrem vare Genstand for Køb og Salg, en Udtalelse, der — underhaanden — samtidig bekræftedes fra anden Side, om end ogsaa her i noget forblommede Udtryk[1]).

En ganske overordentlig Rolle ved Embedsbesættelser spillede ogsaa Hensynet til, om Staten kunde spare nogen Pension, og om man kunde faa afskedigede Militære og andre af Kongens Yndlinge anbragte derved. Gang efter Gang bliver man overrasket ved at se Kommercekollegiet have liggende for sig en stor Mængde Ansøgninger, udvælge de tre dygtigste og fortjenstfuldeste Ansøgere og indstille en af disse tre til Embedets Besættelse, hvilken Indstilling da følges af en kgl. Resolution, som, alt efter Embedets Art, giver det til en Oberstløjtnant, en Kaptejn, en Konstabel eller hvilkensomhelst anden udenfor Kredsen af de Indstillede. Det vil ogsaa erindres, hvordan Kollegiet selv, om end med nogle Omsvøb, kunde anbefale Overdragelse af et Embede fra én Indehaver til en anden ham nærstaaende Ven. Gentagne Gange fik ligeledes Embedsmænd Tilladelse til at lade deres Sønner faa Embedet, og det hedder da i Kollegieforestillingerne, at da Kongen oftere har givet sit Samtykke hertil, er der næppe nogen Grund til at nægte det denne Gang[2]). Et ejendommeligt Indtryk gør det endvidere at se et Kancellicirkulære, hvorefter Kongen har modtaget Grev Danneskjold-Samsøes Tilbud om for denne Gang at renoncere paa jus propo-

---

[1]) „Københavnsposten“ 1835 Nr. 182 og 183. Artiklerne vare underskrevne af Johannes Hage; dog har han vistnok fortrudt dem, ikke blot for det Odium, de lagde paa ham, men ogsaa fordi den Slags Sigtelser med halv Adresse, selv om de ere begrundede — og nogen Tvivl herom udelukkes allerede ved det Navn for Finhed og Samvittighedsfuldhed, Johannes Hage har haft baade hos Samtid og Eftertid — dog altid ere af noget uhyggelig Art (jvfr. H. Hage: Johannes Hage. Kbhvn. 1854). Det var i Anledning af Debatten om disse Artikler, at Biskop Fogtmann skrev til P. Hjort, hvordan atter et Sø- og Landkrigskommissariatsembede var blevet solgt for 1,000 Rbdl. og en Halvblodshingst (Udvalg af Breve fra Mænd og Kvinder til P. Hjort, Ny Samling. Kbhvn. 1869. Brev fra Fogtmann $^{25}/_{8}$ 1835). Jvfr. ogsaa Personalhistorisk Tidsskrift I, Pg. 301. [2]) Kmck. $^{2}/_{1}$—$^{12}/_{4}$ 1821, $^{30}/_{3}$—$^{10}/_{4}$ 1824.

nendi til et Sognekald, mod at hans Børns Hofmester, Student K., faar Tilsagn om at forundes en Plads under Toldvæsenet[1]). Jævnlig paaberaabes ogsaa af Ansøgerne Kongens udtrykkelige Løfte til dem om at forskaffe dem et Embede[2]). Der er, kort sagt, ikke den uregelmæssige Maade for Embedsbesættelser, som ikke i Datiden gik i Svang, Altsammen aabenbart til lige Skade for Embedsstanden og for Embedsvirksomheden.

Den Maade, paa hvilken Embedsstanden blev lønnet, var for en stor Del ved Sportler, hvad der allerede i og for sig var uheldigt, hvor ikke Ærlighed sad urokkelig i Højsædet, og saa meget værre, da man alt paa Forhaand ikke var saa meget ømtaalig overfor Modtagelse af Gaver fra Befolkningen. I saa Henseende er den ovenfor fremstillede Retssag angaaende „Brændevinsskatten“ saare betegnende, og det maa vel huskes, at Vedkommende kun dømtes paa Grund af en Gavemodtagelse saa systematisk og saa omfattende, at det, da Sagen allerede — mod Kollegiets Ønske — var rejst, dog ikke kunde gaa an pure at frikende Manden. At give og modtage Bestikkelse var jo en Arv fra Fortiden, og det er betegnende at se, at i den private Diplomatkorrespondance, i hvilken Ployens Forseelse, at have akkorderet om Betaling med Wilson for at overdrage ham det dansk-engelske Laan, omtales, lægges der ikke den fjærneste Forargelse for Dagen, kun Forbitrelse mod Angiveren og Forundring over, at Ployen kunde lade det kompromitterende Brev komme fra sig, „mageløs Uforsigtighed af en gammel Mand.“[3])

Ligesom dernæst Kommercekollegiet overalt, hvor det kunde, forsvarede sine Embedsmænd og undskyldte dem, saaledes tog Tiden som Helhed det ikke saa særlig seriøst med Embedsuredelighed. Kongens Kasse var nu én Gang en elastisk Ting, man ikke behøvede at tage det saa nøje med som med private Folks Pengeskrin. Heri bestyrkedes man ogsaa ved den hele

---

[1]) Skr. fra Kanc. $^{13}/_{2}$ 1816. [2]) Et saadant Løfte saa f. Eks. saaledes ud: „Da Vi erkende Dig som en til Embedsforretninger duelig Mand, saa ville Vi allern. have Dig herved meddelt vort allerh. Løfte om ved passende Lejlighed fortrinlig at skulle komme i Betragtning til Befordring til et Embede.“ (Til Kommerceraad Mourier $^{8}/_{6}$ 1816, Kongens Brevkopib.) [3]) Daae l. c. Pg. 72.

Maade, hvorpaa Justitsen dreves overfor uredelige Embedsmænd. Justitsen var nærsynet og kortarmet; der var den Gang mellem København og Ribe, endsige Skagen eller Ditmarsken, adskilligt længere end nu til Dags mellem Kristiania og Lofoten. Langsomt gik Regnskaberne ind, indviklet og sendrægtig var deres Revision, og saare hyppigt opdagedes aldeles Intet før efter Vedkommendes Død, naar hans Bo en Gang var naaet til Opgørelse. Men selv om Opdagelse skete, medens Embedsmanden levede og beklædte sin Stilling, søgte man, som sagt, først at dække derover saa længe som muligt. Saa meget lettere kunde dette ske, fordi den offentlige Mening, selv om den virkelig var forarget, intet Udtryk kunde give sig. Der eksisterede jo ingen Presse, navnlig ikke i Provinserne, hvor sligt kunde komme frem, og hvem vilde i det Hele taget have vovet at udtale sig derom! Men anlagdes der endelig Justitssag, og Forholdet ikke var saa alvorligt, at der nedsattes en særlig Kommission, saa gik der, som vi have set adskillige Eksempler paa, tidt baade fem og ti Aar og derover, inden Sagen fik en Ende. I den Tid var Vedkommende suspenderet eller, naar det gik haardt til, sat i læmpelig Arrest, og faldt saa endelig Dommen, kunde det ske, at man ansaa ham for tilstrækkelig straffet ved Varetægtsarresten. Ved almindelige Kassemangler vilde Dommen som Regel lyde paa Erstatning eller Indsættelse i Fængsel, indtil Beløbet var betalt, hvad der jævnlig vilde være enstydigt med livsvarigt Fængsel. Hvor Bedrageri og Forfalskning var forenet med Underslæb, kunde der være Spørgsmaal om Slaveriet, og i det Hele taget havde Loven efter sit Bogstav tilstrækkelig alvorlige Straffe for Forbryderne. Men Dommen var ét, Udførelsen et andet. Meget hurtig efter at Vedkommende var sat ind i Tugthuset, blev Kongens Naade — og sjælden forgæves — paakaldt, og Løsladelse fandt Sted. Og afsonedes Straffen f. Eks. i Kastellet, da blev der i Reglen sørget for, at Frihedsberøvelsen mærkedes saa lidt som muligt, og at Opholdet gjordes saa behageligt som muligt. Den eneste politiske Forbryder fra hin Tid, Dr. Dampe, kunde med Rette beklage sig over, at medens han blev meget strængt behandlet, havde ovenover ham den ene høje Embedsmand efter den anden sin Bolig, og disse paa

én Gang fine og grove Bedragere bleve behandlede med al Courtoisie. Ogsaa her sloge Stænderne til Lyd. Man androg paa, at Loven overfor bedragerske Kassebetjente maatte blive overholdt, og i Pressen udtaltes det, at vel var det maaske en større Ulykke for en Mand i en tidligere fremragende Stilling at dømmes end for en Ubekendt, og vel betød Fængslet og dets Arbejde en haardere Straf for ham end for Daglejeren, „men at endogsaa egne Værelser indrettes til de „galante“ Fanger i Tugthusene, saa at de, der ere idømte offentligt Arbejde, kunne beskæftige sig, som de ville, med privat Arbejde, det er vistnok Misbrug, som det er godt, at den offentlige Stemme paataler.“ [1])

Der er imidlertid en nærliggende Indvending mod at nævne alle disse Forhold som Aarsager til Embedsuredeligheden under Frederik 6. Vel var det uheldigt, at Adelsmænd bleve befordrede til Embeder mere i Kraft af deres Adelsskjold end af deres Dygtighed, men var dette ikke langt mere Tilfældet f. Eks. hundrede Aar tidligere? Og var ikke den Gang Embedsbesættelser ved Konneksioner endnu mere udbredte, anvendtes ikke i langt højere Grad Nepotisme, vare Embederne ikke langt mere Genstand for Køb og Salg? Betænkte Kongen sig maaske mindre paa at ansætte sine afskedigede Militære i civile Embedsstillinger? Og hvilke Misbrug dreves ikke den Gang med den private Jorddrots Embedsbesættelse og Embedsudøvelse! Var dernæst ikke hine Tider netop Glansperioden for Bestikkelser baade af Lakajen og af den almægtige Minister, baade af Raad og Borgemester? Eller var mon den Gang Almenhedens Respekt for de offentlige Kasser større; vare Afstandene fra Landets Centrum til Yderkanterne kortere? Var Centralisationssystemet mindre udpræget, var Justitsen mere paapasselig og mere adræt? Fandtes der maaske den Gang en offentlig Mening eller endog en Presse, der paatalte Forbrydelserne, og naar Forbryderne endelig stævnedes til Doms, og politiske Motiver ikke laa bagved, stode saa Alle den Gang lige for Loven, og var Lovens Anvendelse og Straffens Udøvelse paa hin Tid ens for Alle?

---

[1]) Dampe: Fortælling om mit Fængsel. Kbhvn. 1858, Pg. 55. „Fædrelandet“ 4 Aarg. Nr. 153.

Disse Spørgsmaal ligge nær, thi saa snart man giver sig i Færd med Kriminalstatistik eller med Noget, der grænser op dertil, er den største Varsomhed paa sin Plads ved Sammenligning mellem Tid og Tid. Ogsaa her deler Alt sig imellem, hvad man ser og hvad man ikke ser, og ingenlunde maa man slutte, at fordi man ser mere i én Tid, vilde der have været mindre at se i en foregaaende, hvis man havde haft Evne til at se Alt. Hvad man kender til de her omhandlede Forhold f. Eks. paa Frederik 4's og Kristian 6's Tid, viser, at Tilstanden dengang var endog i høj Grad forargelig. Men hvis der i hine Tider endnu ikke er kommen langt mere frem for Lyset, end vi nu kende til, har sikkert Grunden været den, at der dækkedes over endnu mere end senere, at den offentlige Forargelse endnu mindre kom til Orde, at det, en senere Tid kaldte Forbrydelser, saa en tidligere gennem Fingre med, at det moralske Niveau var lavere, og at man skulde anstrænge sig endnu langt mere for at faa ombyttet Guldstriberne ned ad Bukserne med det tvefarvede Bukseben[1]).

Vi anse det kort sagt for rimeligt, at trods alt det, vi nu kende til Frederik 6's Embedsstand og dennes Embedsforvaltning, har Tiden været i Fremskridt. Vi tro, at der allerede i de her omhandlede Decennier, 1815—1835, var en Kamp mellem Gammelt og Nyt, at samtidig med, at den gamle Adam endnu laa paa Rov efter Borgernes Penge, ukontrolleret forvaltede af den enevældige Konge, var dog den Følelse stærkt fremme, at det, trods alt, var Borgernes Penge; vi tro, at vort Kendskab til hin Tids Forbrydelser ikke mindst skyldes netop denne Følelse af, at ikke Alt mere kunde gaa paa bedste Beskub, at man ved selv at publicere forskelligt derom — om end kun sparsomt og i særlige Tilfælde — vilde vise, at man var vaagen, og at Lov og Ret til syvende og sidst var til for at overholdes ogsaa af de Store i Landet. Vi tro, at man hverken vilde eller kunde mere befri sig for den Reformationsaand, der omgav det foregaaende Aarhundredes sidste Slægtled. Derfor anse vi Embeds-

---

[1]) Om Tilstanden i Decennierne nærmest 1720, se E. Holm: Danmarks-Norges Historie, Bd. I og II, Kbhvn. 1891 og 1894.

standens Demoralisation under Frederik 6 som en Fortsættelse af tidligere Tiders Vaner, begunstiget af særlige Forhold, saa at den maaske gav sig usædvanlig akute Udslag, men samtidig mødt af en Modstrømning: Tidens Krav — tavse, men én Gang vakte ikke til at stede til Hvile igen — paa lige Ret for Alle og paa nøje Forvaltning af Borgernes Midler. Denne Modstrømning bragte Forbrydelserne i det mindste halvgaaen frem for Dagens Lys, og den fik Overtaget, da de særlige Forhold havde udspillet deres Rolle, og da Stænderne og Pressen i 30erne havde givet den forøget Kraft. Men havde først den Tanke gennemtrængt Samfundet, at Statens Kasse var Borgernes Kasse, at Statens Embedsmænd vare Borgernes Embedsmænd og Medborgere af samme Art som Naboer og Genboer, da maatte det ogsaa blive Normen baade for Borgernes Forhold til det Offentlige og for Embedsmandens til hans Kasse, at Forpligtelserne her vare ganske de samme som Mand og Mand imellem, og at Ærlighed havde nøjagtig samme Valuta som overfor Genboer og Naboer. Og fra det Øjeblik af vilde Borgerærlighed og Embedsmandsærlighed komme til at staa i ensartet Forhold til Tidens almindelige Begreber om Hæderlighed og Uhæderlighed.

Mellem de særlige Forhold, som gjorde sig gældende i hin Tid, var, at netop Begreberne om Hæderlighed og Uhæderlighed havde lidt et meget alvorligt Skaar i den umiddelbart foregaaende Periode, Krigs- og Bankerotaarene 1807—14. Der skulde Tid til at fri sig for „den lede Kaperaand“, som endog efter de ædrueligste Forfatteres Opfattelse satte sine Spor langt ned i de efterfølgende Decennier. Legaliseret Sørøveri, hurtig vunden og hurtig tabt Pragt og Formue havde forstyrret baade den indre og ydre Ligevægt hos Tusinder af Familier. Men værre endnu var den Gaaen udenom Lovene, som Lovforvirringen og Krigens Overførelse paa de økonomiske Omraader tvang baade Befolkningen og Embedsstanden ind paa. At opfylde disse Love var dels umuligt, dels mere, end man kunde forlange af Mennesker, i Forhold til den Nytte, der kunde øjnes af dem, og den Skade, der var haandgribelig; tilmed var det ofte tvivlsomt, hvor bogstavelig Lovgiveren mente, selve Lovene skulde efter-

leves. I hvert Fald betragtede Embedsmændene jævnlig Lovene saaledes, at de endog ansaa det for fortjenstligt stiltiende at dispensere baade sig og Befolkningen fra dem. Men værst af Alt blev dog Bankerotten, dens Aarsager og Virkninger. Svindel blev almindelig og havde trængt sig ind, hvor man ikke før havde kendt den; hvad der var værdiløst i Dag, fik Værdi i Morgen, og omvendt. Og da tilsidst Bankerotten kom, berigede Enkelte, som havde misbrugt deres Viden, sig, medens Tusinder og atter Tusinder styrtedes i Ulykke, og Begreberne om Mit og Dit underkastedes en Forvirring, der virkede længe og dybt[1]).

Den Slægt, der gik ud af Krigen 1807—14, havde altsaa gennemlevet syv Demoralisationens Aar, vel nu og da løftet ved Fortællingen om en kæk Daad, hist og her baaren oppe ved redebon Opofrelse af Person og Midler, men gennemgaaende uden Erstatning for Lidelsen og Fordærvet, fordi Tiden begyndte med Tabet af Landets Flaade og med Hovedstadens Opbrænding og endte med Adskillelsen fra Broderriget — i den store Almenheds Øjne uden Sværdslag, i hvert Fald ikke i det afgørende Øjeblik.

Saa kom de trange Aar, Slidets og Mismodets; Bankerottens Tid havde indført et sauve qui peut, som kun lærtes altfor godt. Nu gik man videre paa Smugleriets Bane, videre med Lovenes Omgaaen, og Embedsmænd og Befolkning fandt hinanden i broderlig Forening om at skrabe til sig det mest mulige og lade Offentligheden og dens Tarv skøtte sig selv eller passes af de høje Magter, der ingen Meningsytring ønskede af Udenforstaaende, der krævede ene at regere, medens alle Andre havde tavst og underdanigt at lade sig regere.

Endnu staar kun det Spørgsmaal tilbage, om det rent materielt set særlig var gaaet ud over Embedsstanden i hin Tid. Dette anse vi for ret tvivlsomt. Jo dyrere Livet er omkring En, des uheldigere ere de stillede, der skulle leve af faste Embedsindtægter; men i den Periode, vi her omhandle, vare Alle henviste til saa stor Tarvelighed, at Embedsmændene ikke behøvede

---

[1]) „1807—14“ 2den Bog.

at stille særlige Krav for at opretholde deres sociale Stilling. Den største Ulykke var nok den, at de satte den sociale Stilling højere end rimeligt var; mange Embeder havde været bedre aflagte før Krigen, end de bleve efter Krigen, og til at udfylde Forskellen og derved dække de embedsaristokratiske Fordringer, søgte man altfor ofte at indvinde per nefas, hvad der ikke kom ind per fas.

I selve Krigens Tid var det i særlig Grad gaaet ud over Embedsstanden ligesom over alle Andre, hvis nominelle Indtægter ikke forhøjedes, uagtet de nominelle Beløb for hver Dag kom til at betyde mindre i Købeevne. Ogsaa i de første Aar efter Krigen, da Embedslønningerne fra D. C. (ca. $3^1/_5$ Kr.) vare omsatte til Rbdl. (2 Kr.) og udbetaltes i Sedler efter en Kvartalskurs, der var under $^2/_3$ af den virkelige Kurs (375 Rbdl. for hver 100 Specier, medens den virkelige Kurs f. Eks. var omkring 600), gik det stærkt tilbage for Embedsmændene. Det var om hine Tider, Rist udtaler, at „selv de anseteste Embedsmænd kummerlig maatte friste Livet“, Uger igennem kom intet Kød paa Bordet, „en Snaps havde næsten overalt erstattet Vinen“ [1]). Men snart blev det bedre. For Aarene 1816 og 1817 fik Embedsmændene et Gagetillæg af 50 Rbdl. N. V. for hver 100 Rbdl. S. V. op til de første 1,200 Rbdl. af Gagen. I Løbet af Aaret 1818 blev det endog saa stor en Fordel at faa Gagerne udbetalte i Sedler efter Kvartalskurs, fordi denne stod over den virkelige Kurs, at det, som foran omtalt, paatænktes at gøre et Fradrag, og at kun Hensynet til Embedsmændenes tidligere Tab afværgede Forslaget herom. Inden Aarets Udgang bleve Gagerne fastsatte og for Fremtiden udbetalte i rede Sølv, hvad der selvfølgelig i Virkeligheden kom til at betyde en Gageforhøjelse for de nu paafølgende tyve Aar, hvor Sedlerne stode under pari [2]). For en bestemt Gruppe af Embedsmænd, nemlig Gejstligheden, var imidlertid 20erne en meget haard Tid, til Gengæld for, at Præsterne i den nærmest foregaaende Periode, hvor Kornpriserne vare høje, havde været „i en langt heldigere Stilling end Statens

---

[1]) Rist: Lebenserinnerungen l. c. Pg. 26. [2]) Finansdep. 1-5 Oktbr. 1816, 25-26 Novbr. 1817, 9-15 Juni 1818 og 22-30 Septbr. s. A.

øvrige Embedsmænd". Præsterne lede under samme Nødstilstand som de øvrige Landbrugere, de havde gjort Gæld i daarlig Mønt, som de nu maatte betale i god, og de fik de Naturalydelser, de havde i Indtægter — Tienden og deres egen Avl af Præstegaardsjorden — betalte med Priser langt under det normale. For Biskoppernes Vedkommende overtog Staten hyppigt Tienden i disse Aar mod et fast Vederlag, og den gik tilsidst ind paa, i hvert Fald foreløbig, at give forskellige af Biskopperne faste Gager, mod at Tienden afgaves til Staten, der saa paatog sig Bankhæftelsesrenter og andre Byrder. Præsterne bleve hjulpne dels med direkte Tilskud, dels med Skattenedsættelse ud over den almindelige, med Ophævelse af forskellige Afgifter, Lettelse af Pensionsbyrden o. a. m.[1])

For den civile Embedsstands Vedkommende vil det være af Interesse at nævne nogle af Datidens Embedsgager, der her alle anføres omsatte i rede Sølv og i Kroner. Udenrigsministerens Gage var 20,000 Kr., andre Gehejmestatsministres 12,000, Kollegiedirektørers udenfor Gehejmestatsraadet 8,000 Kr.; Københavns Overpræsidents Gage var ligeledes 8,000 Kr., ældste Borgemesters 4 à 5,000, Toldskriveren i København ved det indenlandske Toldkontor havde i 1818, fraregnet Udgifter til Kontorrekvisiter og Skrivematerialier etc., 6 à 7,000 Kr., første Toldinspektør i København havde i Gage og Procenter Netto godt 10,000 Kr.; Stadshauptmanden havde 4,000 Kr., de 4 jyske Biskoppers Gage ansattes i 1824 til 6,400 Kr. Kollegiernes underordnede Personale havde følgende normerede Gager og Ekstratillæg, ifølge en Opgørelse fra Finansdeputationen og Statsgældsdirektionens Kontor for Aaret 1839, hvor de anførte Understøttelser og Gratialer betegnes som „de sædvanlige"[2]):

---

[1]) For Biskoppernes Vedkommende se Finansdep. Forestillinger og Resol. 1821—25, navnlig Res. $^{28}/_{5}$ 1824, fornyet 1830, 1836 etc. Med Hensyn til Gejstlighedens økonomiske Tilstand i Almindelighed, hvis Lønningsforhold søgtes ordnede gennem en nedsat Kommission, findes udførlige interessante Oplysninger i K. T. 1821, Pg. 34 ff., og 1822, Pg. 565 ff. [2]) Finansdep. 12-22 Febr. 1840.

	Gager ialt	Huslejehjælp ialt	Gratifikationer ialt	Samlet gennemsnitlig Indtægt pr. Embedsmand eller Funktionær
	Rbdl.	Rbdl.	Rbdl.	Kroner
3 Kontorchefer...	4,300	1,000	300	3,733
7 Underbogholdere	4,800	1,150	800	1,929
17 Fuldmægtige..	8,070	2,020	730	1,273
24 Kopister	5,450	1,830	1,795	756
10 Ekstraskrivere.	1,630	210	1,175	603
5 Bude.....	1,530	320	1,065	1,166
Tilsammen...25,780		6,530	5,865	

Hvad man nu end mener om den ejendommelige Lønningsform, hvor Ekstrahjælpen udgør et Beløb, der er halvt saa stort som Gagerne, ere Indtægterne, som de foreligge, dog ingenlunde overdrevent smaa, sete fra et Nutidsstandpunkt for Gager i tilsvarende Stillinger. Og dertil maa det huskes, at Kapitelstaksten udgjorde gennemsnitlig aarlig for

	Rug pr. Td.		Smør pr. Pd.	Flæsk pr. Pd.
	Kr.	Øre	Øre	Øre
1820—29.....	6	12	31	19
1830—39.....	8	35	37	25
1880—89.....	11	41	88	53

Kød kostede i Midten af 20erne, efter Taksten, umiddelbart før dens Ophør, 8 Rbsk. for bedste Oksekød, og selv om der betaltes Overpris for særlig gode Varer, naaede højeste Pris for fineste Kød ikke over 12 Sk.[1]) I det Hele tør det siges, at de egentlige Livsfornødenheder gennemgaaende ikke have kostet mere end Halvdelen af, hvad der nu medgaar dertil. Thi ganske vist havde man i sin Tid Konsumtionen, men den herved fremkomne Forøgelse maa anses for rigelig opvejet ved Forøgelsen i Arbejdsløn, Butiksleje etc., der har bragt Detajlpriserne saa stærkt i Vejret. Maaske vare Klædningsstykker dyrere den Gang end nu, men de tør ogsaa antages at have været adskilligt holdbarere. Langt dyrere i vor Tid er Tyendehold, Undervisning etc. For Husleje foreligger Opgivelse fra 20erne for en Statsejendom i Skindergade, „hvor Lejen er bleven vel saa høj som

[1]) Skr. fra de 32 Mænd $^{9}/_{12}$ 1829.

andetsteds i Staden"; her kostede Lejligheder i første—tredje Etage incl. Køkken, Loft etc., og indbefattet Skatter, som Lejeren betalte, 43⅓ Rbdl. pr. Værelse, medens de nu mindst vilde koste en halv Gang saa meget [1]).

Der er saaledes ingen Grund til at antage, at de Indtægter, der i Størstedelen af hin Periode stode til Embedsmændenes Raadighed, i og for sig vare utilstrækkelige til Livets Underhold eller stode under, hvad der med Nutidens Priser anses for passende Embedslønninger. Man kan derfor ikke søge nogen Forklaring til, endsige nogen Undskyldning for de mange Bedragerier og Kassemangler i Lønningsforholdene, saa meget mindre som Embedsforbrydelser jo gik nok saa meget i Svang hos vitterlig højt gagerede Embedsmænd som hos de knapt aflagte Funktionærer og Betjente. Dog maa det tilføjes, dels at Embedsmændene i Centraladministrationen utvivlsomt have nydt langt mere godt af Ekstrahjælpen fra Finanserne end Embedsmændene ude i Landet, hvad der blandt andet kan ses af Forholdet mellem Embedslønningernes samlede Beløb og Understøttelsernes Beløb — thi Understøttelserne udgjorde, i 30ernes anden Halvdel, for Civiletaternes Vedkommende kun 4 pCt. af de samlede Embedslønninger — dels af, at Embedsmændene i Decenniet efter 1807 sikkert have samlet sig en Gæld, som, navnlig naar den var fremkommen efter Reduktionen 1813, vistnok har virket meget trykkende og maaske for Mange lagt Grunden til den Svindel med betroede Penge, der tilsidst førte til ligefremme Forbrydelser. I det sidstnævnte Forhold og i hele den Demoralisation, der, som anført, affødtes af den sørgelige Syvaarskrig, finde vi de særlige Aarsager, der bragte saa mange Embedsmænd til Fald. Uden disse vilde hin Tid sandsynligvis ubetinget have betegnet et Fremskridt overfor tidligere Tider, medens den nu staar i særlig grel Belysning for os, ikke mindst fordi Tiden var fremmelig nok til at røre op i, ja endog publicere adskilligt, som tidligere vilde have faaet Lov til at gaa sin tavse, skæve Gang. — Men hvorom Alting er, for Statskassen var hele denne Elendighed saare kostbar, og hvad Finanserne ere blevne bedragne for ved

[1]) Statsgældsdir. (Aktivkontor) 30-30 Marts 1822.

Befolkningens Smugleri, ved Embedsstandens Medviden og dens direkte Besvigelser, maa utvivlsomt regnes efter Millioner.

En honnettere Maade at faa sin Embedsindtægt forøget paa, og som vi altsaa ved den nys fremstillede Tabel have set sat fuldstændig i System, var at faa Hjælp — Huslejehjælp, Gratifikationer osv. — af selve Statskassen ved Kongens Naade. Efterhaanden som denne Art af Hjælp udviklede sig til at blive en Del af Gagen, der paa sædvanemæssig Maade rekvireredes gennem Kollegiet, tabte Karakteren af det almisseagtige sig. Alligevel var det naturligvis uheldigt, at en Kontorchefs Løn kom til at bestaa af 2,800 Kr. Gage og 1,000 Kr. Tillæg efter hans Families Størrelse m. v.; det gav dels hans Forhold noget afhængigt, dels aabnede det Mulighed for store Ubilligheder til højre og venstre. Værre var imidlertid den Bejlen til Statskassen i hvilketsomhelst ekstraordinært Tilfælde, der fra alle mulige Sider dreves med den største Iver, og hvor Chancerne fornemmelig vare paa deres Side, der havde gode Forbindelser, og Forstand og Dristighed nok til at udbytte dem.

Hvad der paa dette Omraade blev præsteret baade af Ydere og Nydere, naaer langt ud over, hvad vi i vore Dage kunne gøre os nogen Forestilling om. Ligeledes her antage vi, at den økonomiske Tilbagegang, Aarhundredets andet Decennium medførte for én Del af de højere Samfundslag — Embedsmændene m. fl. —, Aarhundredets tredje Decennium for en anden Del — Godsejerne m. fl. —, har haft en væsentlig Indflydelse paa, at hele dette Forhold antog saa vidt et Omfang. Men paa den anden Side staa vi ikke heller her overfor noget nyt, men overfor et Led af en lang Tradition, hvor den enevældige Konges Ret til at tumle med Statens Midler efter eget Tykke var lige saa indgroet som Ugenertheden hos alle dem, der kunde nyde godt af denne Ret, til fuldt ud at benytte sig deraf. Ja, forsaavidt tro vi ogsaa her, at der snarere var Tale om Fremgang end om Tilbagegang, som de Tider dog vare forbi, hvor man skænkede sin Yndlingsminister et af Statens største og skønneste Godser, eller udstedte Forskrivninger paa Hundrede Tusinder, thi herfra og til Understøttelser, der figurerede som

Hjælp i Nød eller Betaling af Gæld, var der dog altid et betydeligt Spring. Var end teoretisk Opfattelsen af, at Statens Kasse og Kongens Kasse var én og den samme og i lige Grad undergiven Kongens enevældige Raadighed, uforandret, saa gjorde dog i Praksis Tiden sin stille Magt gældende, hvad der allerede viste sig deri, at man nu saa meget som muligt søgte at dække over de grelleste Dispositioner.

Fraregnet den Hjælp, man kunde faa af særlige Fonds — Kunstnere og Videnskabsmænd f. Eks. af Fonden ad usus publicos, Kollegiernes Embedsmænd af de forskellige Kollegiefonds, Teaterpersonalet af Teaterkassen etc. — ydede Kongehusets enkelte Medlemmer selvfølgelig mangfoldige Understøttelser af de dem tillagte Deputater og Kongen selv af Partikulærkassen, hvis Budget aarlig fastsattes og i 20erne havde faaet sit Normalbudget som de øvrige Udgiftsgrene. Men skete der nogen Overskridelse paa dette Budget, maatte Pengene naturligvis skaffes tilveje af Finanskassen. Alligevel havde Understøttelsen fra Partikulærkassen en mere privat Karakter, og selv om der i en vis Forstand ingen Forskel var paa denne Art af Understøttelse og Hjælp fra Finanserne, eftersom Kongen jo selv bestemte sit Budget og lod sig udbetale af Zahlkassen, hvad der manglede, var man dog her inde paa en Art af personlig, kongelig Hjælp, som begrænsedes til visse Beløb og mere minder om vore Dages Understøttelser af Civillisten. Derimod var man naturligvis fuldt paa det Rene med, at det var den egentlige Statskasse, hvis Midler beslaglagdes, naar man, som foran anført, ikke blot gav de betrængte Godsejere visse Laan ifølge ensartede, for Alle fælles Betingelser, men gav ekstraordinært store Laan eller endog overtog Godserne med hele den paahvilende Gæld. Den almindeligste Form for Hjælp ydedes dog ved direkte Pengeunderstøttelser, og Finansdeputationens Protokoller ere fyldte med en Uendelighed af Reskripter, Forestillinger og Resolutioner angaaande Andragender om og Bevillinger af saadan Hjælp.

Medens Jonas Collin aabenbart har været en frelsende Engel for Mange, særlig af Kunstnersamfundet, hvad der kan ses af de talrige Henvendelser og talrige Takskrivelser, der findes i hans efterladte Brevsamling, vare Kunstnere og lign. kun

daarligt hjulpne ved at skulle passere Møstings Kritik. I et Andragende til Kongen anraaber Baggesen „Frederik den Ejegode“, for hvem han „med Vellyst døde“, om at lindre hans Armod, der har nødt ham til at sælge Alt „indtil Briksen, jeg laa, og Stolen, jeg sad paa“, ved et Laan af 2,000 Specier, for hvilke han vilde give sine Manuskripter i Pant. Samtidig henvendte Oehlenschläger sig, dog i et værdigere Sprog, om et Laan paa 600 Rbdl. „i Nødens Time“. Men Møsting fraraadede energisk disse Laan; man havde ingen Kasse at tage dem af, da Statskassen intet Fond havde til sligt; Fondet ad usus publicos skulde kun være til Brug for Yngre, medens en Forstrækning med Beløbene fra Finansernes Side vilde være urimelig, da Baggesen havde 1,500, Oehlenschläger 1,200 Rbdl. i aarlig Gage, og da de desuden begge kunde forøge deres faste Indtægter „ved deres videnskabelige Arbejde“. Andragenderne afsloges[1]). Da Frydendahl bad om et rentefrit Laan paa 1,500 Rbdl., efter iøvrigt at have faaet Resten af et tidligere Laan eftergivet, og da han gjorde gældende, at han mere end én Gang havde hjulpet Teaterdirektionen ud af Forlegenhed, fraraadede Møsting det, med den Tilføjelse, at „Alt, hvad Supplikanten med en sjælden Selvros anfører om hans Fortjenester, er mig, som fremmed for Teatrets Bestyrelse, aldeles ubekendt“. Den „sjældne Selvros“ passede godt nok til Frydendahls Selvfølelse, men Kongen var dog mindre stræng og gav den store Skuespiller et Gratiale paa 500 Rbdl.[2])

Møstings Efterfølger, Moltke, var mindre kneben. Uagtet H. C. Ørsted havde en fast Indtægt af 3,400 Rbdl. — 1,900 som Universitetsprofessor, 600 som Lærer ved polyteknisk Læreanstalt, 500 af Fondet ad usus publicos og 400 i Pension som forhenværende Lærer ved Landkadetakademiet — indstillede Moltke ham dog til et Tillæg af Finanskassen paa 500 Rbdl. aarlig, hvad han ogsaa fik, saa hans Indtægt blev 3,900 Rbdl. eller omtrent den samme som Kollegiedirektørernes. Fru Heiberg,

---

[1]) Møstingske Papirer; Andragenderne fra Baggesen og Oehlenschläger ere henholdsvis fra Juni og August 1819, Forestillinger og Resolutioner 13-17 August s A. [2]) Finansdep. 1-4 Juni 1822.

der havde faaet 600 Rbdl. af Teaterkassen til at rejse for, fik ikke blot et Tilskud fra Finanserne paa 400 Rbdl., men da hun, som det hedder i Kongens Reskript, „som Fruentimmer ikke kan rejse alene“, fik hendes Mand, J. L. Heiberg, 700 Rbdl. for at kunne ledsage hende, ialt altsaa 1,700 Rbdl.[1])

Der var heller ingen Grund til at holde saa stærkt igen med nogle Hundrede Rigsdaler for Kunstnere og Videnskabsmænd. Da i Aaret 1816 Udenrigsminister Rosenkrantz var i Forlegenhed, fik han efter indstændigt Andragende 20,000 Rbdl. til Laans, uden at de dog maatte afkræves ham, endsige hans Enke! Dette var Begyndelsen til en uafbrudt Række Forstrækninger til Rosenkrantz. Saadanne Bevillinger kom ikke direkte tilsyne i Regnskaberne, Møsting fik Kongens Underskrift paa en Anvisning til „en vis Udgift“ eller „en vis Udgift i kongelig Tjeneste“. Under denne Rubrik gik alle de Udgifter af „en vis“ Art, som man havde mere end én Grund til at skjule, selv for Statsbogholderiet og Zahlkassen. I 1822 fik Kancellideputeret, Politidirektør Kjerulff, der var kommen i stor Gæld, 7,000 Rbdl. én Gang for Alle og 1,000 Rbdl. aarlig, Alt at opføre som „en vis Udgift“. Samme Aar fik Schimmelmann 12,000 Rbdl. og senere forskellige andre Beløb. I 1828 fik selve Finansminister Møsting 2,000 Specier, som Kongen „har haft den Naade at skænke mig“, i hvilken Anledning han forlangte Kongens Underskrift til en Zahlkammeranvisning. I 1831 fik Stemann en Foræring paa ikke mindre end 30,000 Rbdl.; det var Møsting, der havde gaaet Ærindet til Kongen derom, hvorfor han fik en varm Takskrivelse fra „Deres Dem evig taknemmelige“ Stemann[2]).

[1]) Finansdep. 12-16 Febr. 1836, 4-8 Marts s. A. [2]) Møstingske Papirer 1816 ff. Stemann skulde bruge Pengene til sit Gods. Om den enorme Gave sivede et og andet ud. Saaledes skrev Biskop Fogtmann til P. Hjort: „Mon det ellers skulde være sandt, at Kongen eftergiver Stemann i Skatter af Valdbygaard ét Aar 8,000 og et andet 12,000 Rbdl. Andre Godsejere i Sjælland paastaa saadant. Jeg har ikke villet skaffe mig nærmere at vide herom, da jeg i alt Fald vidste, at usus har forkvaklet slige Forhold rent. Dog, det er bedst, ikke at tænke paa sligt.“ (P. Hjort: Breve etc. Ny Saml. Brev fra F. 4/8 1835.) — Vi formode, at det er de 30,000 Rbdl., her gaa igen. Muligheden for en Skatteeftergivelse desuden er jo imidlertid ikke udelukket.

Den kongelige Familie var just heller ikke beskeden i sine Fordringer. Mindre fremgaar det af den Norm, der sattes for Prins Ferdinands og Prinsesse Carolines Husholdning ved deres Giftermaal 1829, thi det normerede var altid nogenlunde sparsommeligt. Helt lidt var det dog ikke. Udgifterne én Gang for alle og det aarlige Budget ansattes saaledes: Brudeskat og Medgift 120,000 Rbdl., i Morgengave 25,000 Rbdl., begge Dele i uopsigelige 4 pCt.s Obligationer; Palæet i Bredgade med Møbler og Inventar; til Palæets Vedligeholdelse aarlig 2,000 Rbdl.; til Bestridelse af almindelige Udgifter 42,800 Rbdl.; til Lønninger til de 55 Personer, der dannede Hofstaten og Tjenerskabet, og som for Størstedelen havde fri Station, 17,000 Rbdl.; til Prinsessen til Garderobe og Spillepenge 5,800 Rbdl. — ialt omsat i Nutidsmønt ca. 150,000 Kr. aarlig[1]). Mærkeligere vare de Ekstrabeløb, der udbetaltes. I 1822 fik Prins Christian Frederik dels 3,000 £ til at rejse til England for, dels 130,000 Rbdl. for at dække en Gæld, der var fremkommen ved Misligheder i hans Hofstyrelse. I 1831 maatte Finanserne dække en ny Gæld for ham paa 100,000 Mk. Banco til Donner og desuden laane ham 20,000 Rbdl. Men da paalagde Kongen Møsting at konferere med Prinsens Kabinetssekretær, Etatsraad Adler, om Midler til at undgaa sligt for Fremtiden, „da Vore Finanser ikke ville være i Stand til at bære saadanne ekstraordinære Udgifter“[2]). Prins Frederik Carl Christians Udenlandsrejse 1826—28 — Tiden mellem hans Forlovelse og Giftermaal med Frederik 6's yngste Datter Prinsesse Vilhelmine — kostede 256,000 Rbdl.![3]) Summer som disse skulde nok bringe de normerede Beløb i Vejret.

Da de Finansdeputerede forberedte Offentliggørelsen af det første Statsbudget, konfererede Collin underhaanden med Dankwart, den Gang Sekretær i Udenrigsdepartementet; denne skrev til Collin, at han syntes ganske godt om det tilsendte Udkast til Bekendtgørelsen af Statens Indtægter og Udgifter. Men „i Udgifternes enkelte Rubriker synes det mig meget raadeligt at

---

[1]) Finansdep. Reskr. $^{6}/_{6}$, $^{14}/_{7}$ og $^{6}/_{10}$ 1829. [2]) Finansdep. April 1822 og 14-15 Decbr. s. A. Reskr. til Møsting $^{6}/_{3}$ 1831 (Kongens Brevkopib.). [3]) Finansdep. $^{13}/_{8}$—$^{22}/_{10}$ 1833.

udelade Kongens Rejseomkostninger, alle enkelte Gratifikationer, Christiansborg Slottet osv. osv.“ [1]) For Størstedelen fulgte man dette Princip, dels ved at tage under ét først Kongens Partikulær- og Chatolkasse, saa Deputater og Apanager til „det øvrige kongelige Hus“, dels ved de følgende to Rubriker: „Honorarer og Gratifikationer til civile og militære Embedsmænd, Lærde og Kunstnere“ og „Gaver til Enker, Pensionister og Embedsmænds Børn“. Det var under den første af disse to Rubriker, at „Understøttelser til adskilligt og til uopgiven Anvendelse“ skjulte sig. Af de ca. 240,000 Rbdl., Kontoen udgjorde i Aarene 1836 og 1837, hidrørte omtrent $^1/_5$ fra Understøttelser til civile, omtrent $^2/_5$ fra Understøttelser til militære Embedsmænd, medens de resterende $^2/_5$ vare medgaaede til „adskillig og uopgiven Anvendelse“ („en vis Udgift“)[3]). Men i Stænderforsamlingen forstod man fejl og regnede samtlige Gavebeløb til Udgifter for det kongelige Hus. En af Talerne havde gjort op, at af Statens hele Udgiftsbeløb i 1836, 14,256,976 Rbdl., var medgaaet til:

	Rbdl.
Kongens og Dronningens Partikulær- og Chatolkasse, Kongehusets Deputater og Apanager samt andre Udgifter...	785,762
Hof- og Staldetaten	377,988
Kongelige Bygninger og Haver	152,563
Christiansborg Slots Fuldførelse	48,600
Det kongelige Teater	49,800
Honorarer og Gratifikationer til civile og militære Embedsmænd, Lærde og Kunstnere	245,767
Gaver til Enker, Pensionister og Embedsmænds Børn.....	102,720
Tilsammen...1,763,200	

altsaa $^1/_8$, og herom udtalte han, at „hvo som har udgivet Pengene, maa nok rettelig anses som den, der har brugt dem. Var dette sket, vilde de samlede Udgifter for det kongelige Hus udgøre 1,763,200 Rbdl.“ Han tilføjede, at Sverig og Norge tilsammen betalte til Kongens og Kronprinsens Brug 721,000 Rbdl., regnet i danske Penge[3]).

---

[1]) Brev af $^8/_9$ 1833 (Collinske Brevsaml.). [2]) Finansdep. 5-29 Septbr. 1837, $^{29}/_{12}$ 1838—$^{23}/_1$ 1839 m. fl. [3]) Nørrejyllands Stændertidende 1838, II, Pg. 991.

At denne Opstilling var at gøre Kongen Uret, ligger lige for Dagen. Man behøvede heller ikke at overdrive det for at naa til et højt Beløb for Hofudgifterne. Den ovenanførte Sum, 1¾ Mill. Rbdl., maalt i Forhold til Datidens Budgetter, vilde svare til 7 à 8 Mill. Kroner i Forhold til Nutidens, og heraf maa da atter regnes de tre Fjerdedele til Hofudgifterne og de kongelige Bygninger, én Fjerdedel til Christiansborg Slot, Teatret og de to Understøttelsesrubra. Men Ytringen vidner om, med hvilke Øjne der blev set paa disse Udgifter, der jo i alt Væsentligt kom en og samme Samfundsklasse til Gode, og hvoraf Almenheden Intet fik. Og det Sandhedsmoment laa der i denne skærende Ytring, at Kongen disponerede over Pengene, som vare de hans egne, og at Mange af dem, der bleve hjulpne, vare Kongen taknemlige derfor, som om han havde bragt et personligt Offer. Selvfølgelig var der mangen en Smaaembedsmand, der kunde trænge til et Tilskud, mangen en Enke til en Understøttelse, men dette formede sig desmindre til Undskyldning for Systemet, jo mere den Reflektion begyndte at gøre sig gældende, at til syvende og sidst maatte den Købmand og Haandværker, der sad smaat i det, eller deres brødløse Enker, have lige saa megen Adgang til at hjælpes af Statens Midler som Kancelliskrivere, Toldbetjente, militære Befalingsmænd og deres Enker eller Børn. Og i hvert Fald havde Embedsmændene med de store Indtægter dog intet Krav paa Statskassen. Dernæst blev der for Embedsstanden selv noget yderst demoraliserende i hele dette Forhold. En almindelig Borger gik ind i en Begravelseskasse for at sikre sig at komme godt i Jorden, i en Embedsmands Bo fandtes et posthumt Andragende om Penge til hans Begravelse, da han selv ingen Penge efterlod sig. Der bevilgedes 100 Rbdl.[1])

Men det uheldigste ved det Hele var selvfølgelig, at det var den kongelige Familie, Hoffet, de høje Dignitarer og de Adelige, der toge Løvens Part, misbrugte Kongens Eftergivenhed, der var dobbelt farlig for en Fyrste, som aldrig gjorde sig klart, hvis Penge det var, der forødtes.

---

[1]) Finansdep. 21-26 Septbr. 1840.

Vil man forstaa, hvorledes Statsgælden i alle de mange Fredsaar kunde svulme op, som den gjorde, uagtet man bevarede Indtægtskilder som Konsumtionen, der af de Fleste ansaaes for uheldig, eller som Tallotteriet, der af Alle betragtedes som fordærveligt, og uagtet man saa godt som Intet anvendte paa et saadant Hovedmiddel til Forbedring af Landets økonomiske Tilstand som Kommunikationsvæsenet eller et saa væsentligt Middel til Ophjælpning af den moralske Tilstand som Fængselsvæsenet, da maa man, foruden samtlige de iøvrigt anførte Aarsager, endnu drage sig i Minde, hvilke Beløb Staskassen gik Glip af ved Bedragerierne, hvilke Beløb der berøvedes den ved Prellerierne.

TOLVTE KAPITEL.

Moralske Forhold.

En Bedømmelse af Samfundets moralske Tilstand paa hin Tid, udover hvad der ovenfor i almindelige Træk er omtalt, vilde paa eksakt Maade kun kunne faaes gennem kriminalstatistiske Opgivelser for den Del af Moralens eller rettere Umoralens Vedkommende, der giver sig Udslag i haandgribelige Kendsgærninger. Men slige Opgørelser foreligge først for 30erne. Efter at en Cirkulærskrivelse fra Kancelliet af 29 Marts 1828 havde paalagt Øvrigheden at foranstalte indsendt aarlige Oversigter over Forbrydelser og Straffe i de forskellige Jurisdiktioner, fremkom saadanne samlede Oversigter første Gang for Aaret 1828[1]). De i det følgende Aar offentliggjorte Lister lide imidlertid af mange Mangler. Mere brugelige Oversigter foreligge samlede for Aarene 1832—40 i „Statistisk Tabelværk“, om end ogsaa her dels den store Forskel mellem Nutidens og Datidens Straffelove, dels selve Formen for de statistiske Bearbejdelser kun vilde muliggøre en Sammenligning paa Grundlag af saa detaljerede Redegørelser og Forklaringer, at de her ikke vilde være paa sin Plads. Men i hvert Fald vilde man for den Periode, vi omhandle, komme til at mangle en væsentlig Del af det for Tidens „Moral“ karakteristiske. Hverken Omfanget af Smuglerierne eller af Bestikkelserne lader sig læse ud af Kriminaltabellerne, ikke heller Handelsbedragerierne og den dermed følgende Mistillid paa Handelens Omraade Mand og Mand imellem. Hvordan skulde man

---

[1]) K. T. 1828 Pg. 977 ff. og senere Aargange.

gennem en Tabel faa at vide, at den, der paa hin Tid vilde lade en Sælger — saaledes som det nu hyppigt sker — selv afskibe Kornet paa Tro og Love, vilde være bleven betragtet som en Mand, der ikke var ved sine fulde Fem; thi dersom han ikke sendte en Modtager, der havde et Øje paa hver Finger, kunde han være udsat for, at alskens Blandingsgods, ja ganske andre Varer afsendtes i Stedet for de aftalte[1]). Netop fordi Ærlighed i Handel og Vandel ansaaes for mindre nødvendig end nu, kunne Opgivelserne om Bedragerier o. lign. efter Kriminaltabellerne synes at vise hen paa mindre hyppige Uærligheder, eftersom de kun sjældent gave Anledning til Retssager. Et mere fuldstændigt Materiale foreligger naturligvis med Hensyn til de voldsomme Retsbrud, navnlig de groveste, Drab, Mordbrand osv., og vi skulle paa dette Omraade særligt henvise til de Redegørelser, Kollegialtidende aarlig bragte angaaende Justitssager (Livssager). De vidne om, at brutale Straffe ingenlunde ere noget tilstrækkeligt Værnemiddel mod brutale Forbrydelser, men Hovedinteressen ved dem knytter sig dog til det Indblik, de give i Datidens Opfattelse af Straffelovenes Formaal overfor den Enkelte og overfor Samfundet. —

Tidens Straffelove undergik kun faa Ændringer af Betydning i Aaringerne nærmest Freden. Saaledes blev ved Fd. af 12 Juni 1816 det allerede i Praksis anvendte Mellemrum ved Udholdelsen af Vand og Brød-Straf, naar denne var ikendt for længere Tid, ordnet lovmæssig, omtrent i Lighed med de nugældende Bestemmelser. I og for sig yndede man ikke denne Straf, men maatte bibeholde den „saalænge intet passende og paa alle Steder samt for alle Klasser af Borgersamfundet anvendeligt Surrogat er udfundet.“ Straffen maatte fremtidig kun anvendes for Personer mellem 18 og 60 Aar og med et Maksimum af 6 × 5 Dage; paa den anden Side udvidedes dens Anvendelse, idet hver Maaneds Straffearbejde, indenfor 6 Maaneder, fremtidig skulde erstattes med 5 Dages Vand og Brød, for at ikke Personer, der havde gjort sig skyldige i mindre Forseelser, skulde komme

---

[1]) C. F. Tietgens Foredrag.

i Forbryderselskab og lide under Skammen af Strafarbejde m. v.[1])

Ved Fd. af 24 Septbr. 1824 ophævedes Boeslods Forbrydelse overalt, hvor denne Straf i Lovgivningen var forbunden med Livsstraf, Frihedstab paa Livstid etc., da man i disse Tilfælde mente, at Boeslods Straf kun vilde komme til at ramme Forbryderens Familje og ikke ham selv; derfor ophævedes ogsaa den med Straf paa Liv og Boeslod forbundne Jords Forbrydelse. Hvor Lovgivningen iøvrigt fastsatte Boeslods Forbrydelse helt eller delvis samt „Straf paa yderste Formue", erstattedes disse Straffe med Forbedringshus (Tugthus) og Vand og Brød[2]).

Endelig ophævedes ved Fd. af 30 Marts 1827 Landsforvisningsstraffen, som ikke kunde opretholdes under de nu bestaaende intimere internationale Forhold, hvor man ikke vel kunde gøre den ene Stat til Landsforvisningssted for den andens Forbrydere. Man havde paa rent positiv Maade nylig faaet dette at føle ved Tilbagesending af en landsforvist Person fra en Nabostat[3]). Og allerede i 1820 havde en paa tre Aar landsforvist Løjtnant fremkaldt et Reskript om, at han skulde anbringes i en Fæstning for de Aar, der stode tilbage af hans Landsforvisningstid, da han havde meddelt, at han vilde melde sig ved den hamborgske Fattigkommission for at blive sendt tilbage over Grænsen[4]). Forordningen fik Betydning for Presselovgivningen, idet den i Stedet for livsvarig Landsforvisning, ifølge Presseforordningen af 1799, satte Forbedringshusarbejde fra fire til otte Aar, og i Stedet for Landsforvisning fra tre til ti Aar satte Forbedringshusarbejde fra et til tre Aar. Under formildende Omstændigheder kunde Statsfængsel (paa Christiansø) anvendes. Denne Forandring skulde vise, at det var Kongens Vilje, at Lovgivningen vedblivende skulde behandle hine Forbrydelser med „en Alvorlighed, som svarede til deres Grovhed", men tillige at

---

[1]) K. T. 1816 Pg. 395 ff. — Paa Island maatte man anvende Bøder, Ris eller Tugthus i Stedet for Vand og Brødstraf, dels fordi man intet passende Sted havde, hvor Straffen kunde afsones, dels fordi „Straffen efter Indbyggernes Levemaade ikke vilde blive betragtet som noget synderligt Onde". [2]) K. T. 1824 Pg. 563 ff. [3]) Ørsteds Erindringer I, Pg. 49. [4]) Reskr, af $^4/_7$ 1820 til det slhl. Kancelli.

man ved at muliggøre Statsfængsels Anvendelse i Stedet for Forbedringshus ikke havde til Hensigt at skærpe Presseloven[1]).

Disse Formildelser i Straffene gik Haand i Haand med Formildelser ved Benaadning i de afsagte Domme, naar Dommerne, rettende sig efter Lovenes Forlangende, havde fastsat lemlæstende Straffe, kvalificeret Dødsstraf eller lign. Helt opgav man dog ikke disse sidste. En Person, der havde været Ophavsmand til et i Holsten begaaet Mord, slap for Radbrækning, men slæbtes til Retterstedet paa en Kohud, og efter Halshugningen lagdes Legemet paa Stejle (1817)[2]). I 1819 slæbtes atter en Forbryder i Holsten til Retterstedet paa en Kohud og stejledes efter Halshugningen, medens han slap for at faa Haanden hugget af før Henrettelsen[3]).

Af andre haarde Straffedomme kan nævnes, at et Pigebarn paa 12 Aar, der for at komme tilbage til sine Forældre havde forsøgt at ombringe et hende betroet Barn og at stikke Ild paa Huset, uden at der dog i noget af Tilfældene var sket nogen Skade, idømtes 15 Aars Tugthus, hvilken Dom stadfæstedes[4]). Endnu i 1837 blev en Kvinde, der havde tilskyndet sin Søn til Mord og derfor var dømt fra Livet, benaadet med Tugthusarbejde paa Livstid, men under stræng Bevogtning og efter forudgaaende Kagpiskning[5]).

Af særlig Interesse er en Højesteretsdom af 1819, der dømte en Person paa Laaland, som om Natten af Vrede paa sit Herskab havde stukket Ild paa en Korntærskelade — der nedbrændte sammen med nogle Magasinbygninger, uden at dog noget Menneske kom til Skade — til, ifølge Lov 6—19—1, at have forgjort sin Hals og brændes. Da der havde været stor Sandsynlighed ved den natlige Brandstiftelse for, at Mennesker skulde omkomme, indstillede Højesteret og Kancelliet, at Dommen „i dens hele Udstrækning skulde fuldbyrdes", hvad Kongen stadfæstede[6]). Kort efter udstedtes, under 7 April 1819, en Plakat om, at uagtet det i og for sig fulgte af Loven, indskærpedes det paany, at den, der for at tilvende sig Assurancegodtgørelse eller i andet

---

[1]) K. T. 1827 Pg. 265 ff. [2]) Do. 1816 Pg. 513. [3]) Do. 1819 Pg. 283. [4]) Do. 1819 Pg. 57 ff. [5]) Do. 1837 Pg. 673. [6]) Do. 1819 Pg. 153 ff.

svigagtigt Øjemed stak Ild paa et Hus, hvad enten det var hans eget eller en andens, vilde blive dømt efter 6—19—1. Denne Lovparagraf udtalte, at „setter mand Ild i anden Mands Huus eller Skov med Villie, da er det Mordbrand". Paa Danske Lovs Tid laa den Tanke jo saare fjærn, at noget fornuftigt Menneske skulde stikke Ild paa sit eget Hus i svigagtig Hensigt, men Plakat af 1823 bragte altsaa ogsaa dette Tilfælde positivt ind under Loven[1]). Fortolkningen af Ordet Mordbrand blev altsaa kort og godt Brandstiftelse „med Vilje", og for Hertugdømmernes Vedkommende udtalte den holstenske Overkriminalret i 1826, at „enhver Brandstiftelse, som ej sker for at myrde eller stjæle eller for at skjule en anden Forbrydelse eller for Løns Skyld (hvilken Slags Brandstiftelse kaldes Mordbrand og straffes med Radbrækning) bliver at straffe med simpel Livsstraf"[2]).

I de Bemærkninger, der i Kollegialtidende ledsagede Offentliggørelsen af Plakat af 1819, udtaltes det, at „den almindelige Sikkerhed kræver, at en saa skammelig og skadelig Misgærning fører Dødsstraf med sig". Med dette, hvad „den almindelige Sikkerhed kræver", forsvarede Ørsted i det Hele de haarde Straffe. I den almindelige Sikkerheds Navn maatte Afskrækkelsen være saa stor, at Forbrydelsen ikke søgtes øvet, at den forbryderske Natur skæmmedes, eventuelt at Forbryderen straffedes „til Skræk og Advarsel for alle Ligesindede". Omvendt kunde en Formildelse i en Dødsdom forsvares, naar Afskrækkelsen intet Skaar led. Var f. Eks. Forbrydelsen ikke fuldbyrdet, kunde Benaadning være paa sin Plads, da en Forbryder jo havde sin Gærnings Fuldbyrdelse til Hensigt og altsaa ikke kunde fristes til Forbrydelsen, fordi Nogen var sluppen med Livet, naar han ikke havde faaet sin Forbrydelse fuldført; en saadan Benaadning vilde ikke „betage Lovens Trusler noget Væsentligt af deres afskrækkende Karakter"[3]). Da man ved de strænge Karantæneforanstaltninger overfor Koleraen 1831 fast-

---

[1]) K. T. Pg. 267 ff. [2]) Do. 1826 Pg. 509. Jvfr. i Nyt juridisk Arkiv, Kbhvn. 1816, Bd. XVII, Kolderup Rosenvinge: Om den oprindelige Bemærkelse af Ordene „Mord" og „Mordbrand". [3]) K. T. 1832, Pg. 33 ff.

satte Dødsstraf for at bryde Kordonen, blev ogsaa her Teorien bragt i Anvendelse: Midlet var nødvendigt til Afskrækkelse og til Samfundets Sikkerhed og hermed retfærdiggjort [1]).

Spørgsmaalet om Straffen som Afskrækkelsesmiddel havde naturligvis stor Betydning baade i Lovgivnings- og i Benaadningshenseende. Forinden man i 30erne begyndte paa en virkelig Reformering af de gamle Straffelove, maatte Benaadning komme til at spille en meget væsentlig Rolle. Man vilde nemlig ikke lade Straffe eksekvere, der vare oprørende for den menneskelige Natur eller rettere for hin Tids Mennesker; thi selv om man i og for sig havde anset dette for rigtigt, af Hensyn til Samfundssikkerheden, kunde man let udsætte sig for, at Forbryderen blev Genstand for en saadan Medlidenhed, at Afskrækkelsen tabte sig. Det samme Synspunkt maatte naturligvis gøre sig gældende overfor ethvert Misforhold mellem Forbrydelse og Straf; overalt maatte Straffen være i Overensstemmelse med den Vægt, den løbende Tid tillagde Forbrydelsen. Men desuden maatte der i hvert Fald, i Kraft af selve Teorien, være en saadan Gradation i Straffen, at man ikke lige saa godt kunde lade sig hænge for et Faar som for et Lam. Men Afskrækkelsesteorien udelukkede jo heller ikke Hensynet til Forbryderens Forbedring, naar blot ikke hans Forbrydelse var saa forvorpen eller saa samfundsfarlig, at Samfundets Sikkerhed — for hvilken hans mulige Forbedring maatte ofres — krævede den haardeste Straf, til Afskrækkelse for Andre.

Det var det sidstnævnte Synspunkt, Afskrækkelsens ubetingede Nødvendighed, der gjordes gældende i den særlige Lov, som ved Plakat af 16 Juli 1817 fastsatte Straf for Tumulter i Straffeanstalter. Man var her inde paa en Undtagelseslov — forsaavidt den kun galdt et separat Samfund —, men Teorien rakte dog ogsaa herind, rigtignok paa en temmelig „afskrækkende“ Maade. Plakaten fastsatte Dødsstraf, med efterfølgende Stejling etc., for Hovedmændene; for alle Andre, endog dem, der under Sammenrottelsen blot viste Ulydighed mod givne Befalinger eller Understøttelse „endog i fjærneste Maade“ af

---

[1]) K. T. 1831 Pg. 486 Note.

Nogen, der viste Ulydighed, fastsattes ligeledes Dødsstraf, blot uden den efterfølgende Stejling. Denne drakoniske Straffelov, der kunde bringes i Anvendelse endog overfor dem, der kun havde gjort sig skyldige i en i og for sig meget ringe Forseelse, erklæredes for nødvendig, da Enkelthederne ved Tumulten dog næppe vilde kunne opklares, og da Sagens Farlighed ikke tillod Borgersikkerheden at „skælne mellem de forskellige Grader af Medvirkning". „Nok er det, at Enhver især er funden skyldig i en Handling, som Lovgiveren af gode Grunde har fundet saa farlig, at han for den almindelige Sikkerheds Skyld har maattet erklære den for en Dødsforbrydelse, og at dette bliver de Paagældende paa en tilstrækkelig Maade forud kundgjort."[1]) Den sidste Sætning er, som man ser, ret flot hensat, og navnlig er det ikke klart, hvorfor Straffen mere i dette end i alle andre Tilfælde skulde kunne retfærdiggøres ved, at Loven var forud bekendt. Men i det Hele var det jo Afskrækkelsesteoriens Styrke, at den var let overførlig i Praksis, og at den forsaavidt behøvede en mindre møjsommelig Underbygning end andre Teorier, som den dog i Virkeligheden stod Tidens instinktive Opfattelse af Straffens Øjemed nærmest. Og nogen væsentlig Forandring i denne Opfattelse er, ret beset, næppe foregaaet til den Dag i Dag.

Til Spørgsmaalet om Straffens Anvendelse — om end paa et andet Omraade end nys omtalt — knytter sig en af hin Tids mest bevægede offentlige Debatter. Ved en d. 13 Maj 1822 fældet Dom var en Pige, der havde gjort sig skyldig i attenteret Mord, men dog maatte antages at have begaaet Handlingen i utilregnelig (sygelig) Tilstand, frifunden for Straf, men sat under Politiets specielle Opsigt paa Grund af Muligheden for Tilbagefald. Denne Sag gav Professor i Retslægevidenskab Fr. Howitz Anledning til en Afhandling om „Afsindighed og Tilregnelighed", som Ørsted gav Plads i „Juridisk Tidsskrift". Afhandlingen satte Spørgsmaalet om den fri Viljes Eksistens under Debat og om de forskellige Stadier for Utilregnelighed — tidt skjult for Omgivelserne — samt om Konsekvenserne heraf med Hensyn

[1]) K. T. 1817 Pg. 603 Note.

til Ansvar overfor Straffeloven. Afhandlingen vakte meget betydeligt Røre og fremkaldte Svarartikler bl. a. fra Ørsted, fra Lægen, Etatsraad Brandis, fra J. P. Mynster, Sibbern, Heiberg, P. Hjort m. fl., dernæst Gensvar fra Howitz, som blev mere og mere irriteret under Striden, og Debatten førte gennemgaaende til almindelig Afstandtagen fra Howitz' „materialistiske" og „fatalistiske" Teorier. Det praktiske Resultat, Howitz ønskede at fremkalde, var, at der skulde tages mere Hensyn til Lægeundersøgelser overfor en Anklaget end hidtil, saaledes at man ikke nøjedes med denne eller hin tilfældige Lokallæges Iagttagelser, medens de overordnede Lægeavtoriteter højst fik Akterne i Sagen at bygge deres Skøn paa, men at den Anklagede, navnlig hvor der var fjærneste Tvivl om Tilregneligheden, skulde være længere Tid under kyndig Observation. Fraregnet Spørgsmaalet om de til Grund liggende Teorier var en af Hovedankerne fra retslig Side netop den, at man ved overalt at drage Tilregnelighedsspørgsmaalet frem i første Række, eller rettere overalt begynde med at tvivle om Forbryderens Tilregnelighed, ja maaske endog anse Forbrydertendenserne for uovervindelige hos Paagældende, var inde paa en meget betænkelig Vej, thi „den Kraft, som Mennesket har at sætte mod de Følelser og Attraaer, som bære hen mod en forbrydersk Beslutning, svækkes derved, at de erkendes for uimodstaaelige" (Ørsted). Selve Bedømmelsen af Tilregnelighedens Tilstedeværelse maatte efter Ørsteds og de øvrige Forfatteres Mening i de allerfleste Tilfælde ogsaa nok saa godt kunne afgøres af Dommeren og af Paagældendes Omgivelser. Hvor ingen af disse Parter fandt eller havde fundet nogen Utilregnelighed hos Anklagede, kunde end ikke en positiv Lægeerklæring i modsat Retning tages for gyldig[1]).

Den antihowitzske Retning blev godkendt i Praksis. En Kone, der havde slaaet sit Barn ihjel med en Økse, af Frygt for, at hun ikke skulde kunne skaffe Udkommet til det, erklæredes af det medicinske Fakultet i Kiel for at have „Anlæg til en Sindssygdom, hvis højeste Grad viser sig i en fiks Ide"; hun havde efter Fakultetets Mening under Misgærningen været i en

[1]) Jur. Tidsskr. Aarg. 1824, Ørsteds Erindringer I, Pg. 220 ff.

Tilstand, der „ophæver alt Overlæg“, og Fakultetet konkluderede, at „hendes Forbrydelse ej kunde tilregnes hende“. Da imidlertid Domsavtoriteterne ikke ansaa hende for utilregnelig, men kun mente, hun havde handlet „i Affekt“, idømtes hun simpel i Stedet for kvalificeret Livsstraf, der ved Benaadning erstattedes med livsvarigt Tugthus. Ørsted udtalte ved Referatet af Dommen sin Tilfredshed med, at man ikke havde fulgt den moderne Teori, hvorefter „Kriminalisterne ere saa rede til at erklære enhver Forbryder for afsindig og hans Foretagende for utilregneligt, saa snart der, uagtet hans Forstandsevne bevislig har været uforstyrret, har ytret sig noget Spor til en sygelig Sindsbevægelse“ [1]). Endnu skarpere udtaltes det i en Dom over en Tjenestepige, der havde myrdet sin Madmoder, og som led af Forvirring, Stumphed i Følelsen, Indskrænkning i Tankegangen, at alt dette „fandt Overdikasteriet saa lidet at kunne udelukke Tilregnelighed, at det ikke blot ansaaes ufornødent at have nogen Læges Bekræftelse paa samme, men at selv en Læges modsatte Mening ikke kunde komme i Betragtning“. Hun dømtes til Døden, og Dommen fuldbyrdedes [2]).

Nogen indgribende Forandring i Straffelovgivningen foregik, som allerede sagt, først i 30erne, og vi skulle her kortelig fremstille Hovedpunkterne i Reformerne. Den første væsentlige Forandring skete ved Fd. af 4 Oktb. 1833 angaaende Lovgivningen om Angreb paa Medborgeres Legeme og Frihed. Medens Christian 5's Danske Lov, der atter støttede sig til de ældre Love, lagde mindre Vægt paa Forbrydelser af denne Art, fordi det snarere betragtedes som den Enkeltes end Samfundets Sag at tage sig af dem, og den derfor i de fleste Tilfælde paalagde Bødestraf, der dels ikke svarede til Pengenes nu forandrede Værdi eller til det forskellige Offer, det efter de Dømtes Kaar maatte være at betale en og samme Bøde, dels gjorde ringe Forskel paa de forskellige Voldshandlinger, omændrede Forordningen af 1833 dette Forhold helt. Den indførte Bøder for ringere Voldshandlinger, men iøvrigt Frihedsstraffe fra Vand

[1]) K. T. 1827, Pg. 33 ff. [2]) Do. 1831, Pg. 73 ff.

og Brød opefter. Dette betød dog ikke altid en Skærpelse af Straffen, fordi den tidligere Afsoning af Bøder, naar disse ikke kunde betales, faktisk ofte for Ubemidlede kunde gøre Straffen langt haardere, end det nu blev Tilfældet. Men Forordningen forandrede ogsaa Straffen for saadanne Voldshandlinger, der medførte den Overfaldnes Død, dernæst for Overlast mod Forældre, for Voldshandlinger i Kongens Gaard og for Drab paa Andre af Livslede. (Om dette sidste Forhold jvfr. Fd. af 18 Decbr. 1767). Ikke blot bortfaldt Brændemærkestraffen, lemlæstende Straffe og pinlige Dødsmaader som Straf for visse Forbrydelser, men Anvendelsen af Livsstraf indskrænkedes betydeligt, idet den tidligere var ikendt i ethvert Tilfælde, hvor Nogen i den Hensigt at skade en Anden var kommen til at skille ham fra Livet, medens den nu kun fastsattes for overlagte Voldsgærninger af den Art, at Voldsmanden maatte kunne formode, at Døden vilde blive Følgen, og da endog kun hvis Døden virkelig var indtruffen. Ogsaa paa andre Omraader ophævede samme Forordning Livsstraffen, hvis Anvendelse man i det Hele ikke blot ved Benaadninger, men i Kraft af Loven selv, ønskede begrænset.

Af mindre, men ikke uvæsentlige Reformer, maa nævnes Ombytningen af Rasphusarbejde med Forbedringshusarbejde overfor en Række Forbrydelser, hvor førstnævnte Straf hidtil havde været anvendt, og hvor Forandringen nu indførtes, dels for at man kunde fordele de Straffede i Provinsanstalterne i Stedet for at samle dem i København, dels for at mildne Straffene (Pl. 14 Maj 1834). Ved Fd. af 16 November 1836 fastsattes nye Regler for Afsoning af Bødestraf og andre Pengeforpligtelser, deriblandt Alimentationsbidrag. Maksimum blev bestemt til 6 × 5 Dages Vand og Brød for et Beløb af 400 Rbdl., medens det overskydende kom til at hæfte paa Vedkommende som almindelig Gæld. Ved Reskript af 6 December 1837 ophævedes den saakaldte skarpe Eksamination ved Inkvisitionskommissionen. Baade Højesteret og Kancelliet havde erkendt det Uheldige i at beholde den, saa meget mere som den var afskaffet „hos de Nationer, hos hvem Tortur er i fuld Brug, medens denne saa godt som ganske var forvist af Christian 5's

Lov“ [1]). Den Struenseeske Forordning af 1771 traadte derved forsaavidt igen i Kraft.

Af størst Betydning blev imidlertid den ny Tyvsforordning af 1840. Sagen bragtes frem gennem Andragende fra Østifternes Stænderforsamling. Man havde her gjort opmærksom paa den Række af Anomalier, som den bestaaende Tyvslovgivning indeholdt. Den, som banede sig Vej til et beboet Hus gennem et aabentstaaende Vindue eller ved falske Nøgler, blev, selv om han havde været forsynet med Mordvaaben (men selvfølgelig uden at benytte dem), kun straffet med to Aars Frihedstab, men saasnart et af de Momenter var tilstede, der hørte til „Indbrud“, var Straffen Kagstrygning og Frihedstab for Livstid. Samme Straf fik den, der paa Marken stjal en gammel Hest eller Ko, men den, der stjal adskillige andre Dyr, naar det blot ikke var „stort Kvæg paa Marken“, slap med to Aars Frihedstab. Ogsaa for Gentagelsestilfælde var Straffeforskellen abnorm, idet tredje Gang begaaet Tyveri i hvert Fald straffedes med Frihedstab for Livstid o. s. fr. Et Udkast til en ny Lovgivning paa dette Omraade udarbejdedes af Ørsted som Generalprokurør og overgaves derefter til en Kommission. Efter at Sagen dernæst havde været forelagt Stænderne og passeret den sædvanlige Vej, udkom Forordningen d. 11 April 1840. Den ophævede de meget strænge Straffe for „grovt Tyveri“ og „gentaget Tyveri“ og muliggjorde derved en Straffeskala, der langt mere end tidligere kunde tage Hensyn til de mange andre Omstændigheder, der burde tages i Betragtning ved Straffens Udmaaling, og den ophævede dernæst ogsaa i denne Del af Lovgivningen lemlæstende Straffe o. lign. Idet disse Straffe ved Fd. af 15 April 1840 ogsaa ophørte som Straf for falsk Vidnesbyrd og Mened m. v., var hermed den Art af barbariske Straffemidler udelukket fra den danske Lovgivning [2]).

Men endnu medens de gamle Straffelove i det Væsentlige vare i Kraft — i Tidsrummet 1832—40 — ikendtes der i Kongeriget ialt følgende Straffe (fraregnet Militærstraffe):

---

[1]) K. T. 1838 Pg. 80. [2]) Østifternes Stændertidende $18^{35}/_{36}$ Pg. 474, K. T. 1840 Pg. 345 ff. og Pg. 387 ff.

Livsstraf	123
Strafarbejde (Fæstnings-, Tugt- eller Rasphus) paa Livstid	625
Do. paa Aaremaal	334
Arbejde i Forbedringshus	2,153
Fængsel paa Vand og Brød	7,905
Simpelt Fængsel og Arbejde i Tvangsanstalter	1,151
Ris og Rotting	739
Lemlæstende Straffe	42
Bestillingsfortabelse	14
Æresstraffe	18
Bøder	1,786
Andre Straffe	22
Tilsammen	14,912

Af de 123 Personer, der idømtes Livsstraf, dømtes 20 (Kvinder) for Fostermord og Drab af nyfødte Børn, 3 (deraf 1 Kvinde) for attenteret Mord, 19 (4 Kvinder) for fuldbyrdet Mord, 28 (11 Kvinder) for Mordbrand, 3 for Røveri, 20 (2 Kvinder) for Falskmøntneri, 7 for attenteret eller fuldbyrdet Voldtægt, 2 for Bigami, 17 (9 Kvinder) for Blodskam, 2 for Overlast mod Forældre, 2 for Overtrædelse af Karantæneforordningen i Anledning af Koleraen. De to sidst Dømte fik Dommen forandret henholdsvis til Arrest paa Kongens Naade og 4 × 5 Dages Vand og Brød. For de Resterendes Vedkommende var Dommen kun i de 96 Tilfælde afgjort i sidste Instans, og 10 af disse Domme fuldbyrdedes. 1 Mand henrettedes for attenteret Mord, 1 for Mordbrand, 7 Mænd for Mord, 1 Kvinde for Mordbrand. Efter Indbyggerantallet den Gang og nu vilde Forholdet svare til, om der nu til Dags fandt 2 Henrettelser Sted om Aaret. — Af de lemlæstende Straffe fuldbyrdedes ingen[1]).

Ligesom Straffelovgivningen i Størstedelen af denne Periode havde et yderst forældet Præg og maatte hjælpes paa ved Benaadninger og Lovgivningstillæg hist og her, saaledes var ogsaa Fængselsvæsenet i alt andet end hensigtsmæssig Stand. Selv

---

[1]) Statistisk Tabelværk, Hæfte XIII, Kbhvn. 1847, og Ny Række XX. Kbhvn. 1860.

Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset i København led af mange Mangler; Fangerne holdtes hverken tilstrækkelig afsondrede fra hverandre eller fra Yderverdenen, og der havde jævnlig fundet betydelige Uordener Sted; Direktionen for Fattigvæsenet i København var tillige Direktion for Tugthuset i København (og for Møens Tugthus), en Ordning, der indførtes ved Reskript af 18 Decbr. 1816, med den Motivering, dels at Anstalterne jævnlig rekruteredes af de Fattige, dels at Straffefangernes Arbejde herved kunde faa fast Afsætning hos Fattigvæsenet til Beklædning af de Fattige. Den ny Direktion, Anstalterne fik ved denne lidet opbyggelige Ordning — et ægtefødt Barn af den Reaktionens Tid, man levede i — kom straks i sit første Virksomhedsaar til at staa overfor en Begivenhed, der ved sit Omfang og sin Farlighed vakte den største Bevægelse og mindedes mangfoldige Aar efter.

I Anstaltens Tugthusafdeling havde der i lang Tid været en Sammenrottelse mellem Fangerne med det Formaal for Øje at ville bryde ud, dersom ikke nogen af Livsfangerne blev benaadet ved Reformationsfesten 1817. I Rasphusafdelingen vilde man imidlertid ikke vente paa Vinteren, da man saa var bange for ikke at kunne rømme af Landet. Man havde først den Plan at søge at naa ud i det Fri gennem en underjordisk Gang, man allerede havde begyndt at udgrave, men da dette maatte opgives, vilde man se at komme ud ved Hjælp af falske Nøgler efter først at have bundet Vogterne. Man skulde derefter samlet søge over Volden, naa langs med Vandrenderne og Fæstningsgravene til Kysten og dér bemægtige sig et Skib for at sejle til en eller anden udenlandsk Havneby. Efter at Forbedringshuset var bleven indviet i Rasphusets Plan, blev man enig om, at Udbrudet, efter et bestemt Signal, skulde ske Onsdag d. 25 Juni 1817. Signalet blev givet, en Fane stukken ud af et af Vinduerne, og nu brødes Døre og Porte op med Magt eller ved falske Nøgler, man bevæbnede sig med Knipler eller andre Redskaber, hvormed man tvang Betjentene tilbage; Vinduerne bleve kastede ud i Gaarden; i Tugthusafdelingen blev der paasat Ild, Fruentimmerafdelingen brødes ligeledes op, og en Del Fanger lykkedes det at undslippe. Imidlertid var Militær kommet til og

gav Ild; det angrebes ovenfra med Sten, og hvad Fangerne ellers kunde faa fat i, tilsidst fik Soldaterne imidlertid Overtaget, og Tumulten blev dæmpet. „Sammenrottelsens indtrufne Følger have været, at Stiftelsens Bestyrelse er sat ud af Virksomhed, hvoraf igen er fulgt en fuldkommen Destruktion af Stiftelsens indvortes Orden, der endog har ført en stor Del af dens Ødelæggelse med sig". Der nedsattes øjeblikkelig en Standret, som begyndte sit Arbejde Natten mellem Onsdag og Torsdag og fortsatte det uafbrudt, til alle de Anklagede vare dømte. 59 Personer kom for Retten, deraf dømtes 19 fra Livet, og Dommen eksekveredes paa de 14, medens de 5 kagstrøges eller kattedes samt fik forlænget eller haardere Fængsel etc. Samme Straf (haarde legemlige Revselser, ensomt Fængsel m. v.) i større eller mindre Omfang ikendtes de øvrige 40. — Til midlertidigt Brug for en Del af Fangerne, særlig de farligste, maatte man i den følgende Tid benytte Citadellets Krudttaarne. Tugthusafdelingen var brændt, de øvrige Afdelinger halvvejs ødelagte, og det varede mange Aar, inden Bygningerne kom i Stand igen[1]).

Det var denne Katastrofe, der gav Anledning til den ovenfor omtalte nye Straffeanstaltslov, der udkom kun tre Uger efter Tumulten, 16 Juli 1817. Plakat af 31 August 1813 angaaende „Straffebestemmelser for Forbrydelser, som forøves i Tugt-, Rasp- eller Forbedringshuset i København" vedblev imidlertid at være Grundlaget. Den ny Straffelov lagde mest Vægt paa at fastsætte Straf for Sammenrottelser, navnlig saaledes, at enhversomhelst Medvidende kunde drages ind under Anklagen og straffes strængt, i Reglen med Livsstraf. Da den ny Lov imidlertid udkom efter Tumulten, vilde man ikke lægge den til Grund for Standrettens Kendelser. I og for sig var Henrettelse af 14 Mennesker og Katting m. v. af et halvt Hundrede andre jo ogsaa en ret alvorlig Gengældelse, dog sikkert ikke for stræng efter Datidens Københavneres Opfattelse, der, for at forebygge Gentagelse af det skete, mente, at enhver Tugthusfange burde „ved det mindste Kny" have „et halvt Hundrede vel tildelte Tamp paa den blotte Ryg"[2]).

---

[1]) K. T. 1817 Pg. 553 ff. og Pg. 755. [2]) „Politievennen" 1817, Pg. 1328.

En halv Snes Aar senere synes et Udbrud af de i Citadellets Krudttaarn hensiddende Straffefanger at have været paatænkt, men blev stoppet i Tide og gav Anledning til en yderligere Skærpelse af, hvad der skulde forstaaes ved „Sammenrottelse". I den herom udstedte Pl. af 1 Februar 1826 udtaltes det, at denne Plakat ligesom alle andre Straffebestemmelser for Tugt- og Rasphuset i København ogsaa skulde gælde for denne Anstalts midlertidige Lokaler andetsteds, deriblandt Citadellet. Man har altsaa i 1826 saa langt fra anset det for selvfølgeligt, at Straffeanstaltslovene af 1813 og senere Aar for Tugthuset i København galdt alle Straffeanstalter i Landet — Love, hvis Oprindelse jo ogsaa havde sin Grund dels i bestemte lokale Forhold, dels i bestemte historiske Forhold — at man endog mente, positivt at maatte udtale, at Lovenes Omraade ogsaa strakte sig til de fra denne Anstalt midlertidig Udflyttede[1]).

Det var imidlertid ikke ved Straffe, men ved forebyggende Midler, ved et ordnet Fængsels- og Arrestvæsen, man skulde komme Tumulter og andre Farer ved de bestaaende Arrester og Fængsler tillivs. Dog heri skete i lange Tider ingen Forandring. Endnu i 1836 fandt Københavns 32 Mænd i Anledning af Spørgsmaalet om de københavnske Arresters Udvidelse sig foranledigede til at sende Magistraten en Skrivelse, i hvilken de i indtrængende Ord udtalte deres Frygt for, at der ved Arrestationer skulde gøre sig Vilkaarlighed gældende, mod hvilken Retten til Appel kun betød Lidet, da de Paagældende i Reglen hverken havde Forstand eller Midler til at iværksætte en saadan. Endvidere klagede de over den langsomme Rettergang og endelig over, at Varetægtsarrestanterne vare udsatte for at komme i fordærveligt Selskab i Fængslerne, hvad der var saa meget sørgeligere, som der iblandt Arrestanterne maatte forudsættes at være endog helt uskyldige. Faren for fordærveligt Selskab galdt iøvrigt ogsaa dem, der kun vare idømte kortere Frihedsstraffe og dog kom sammen med forhærdede Forbrydere, og de

---

Koldblodigere betragtedes Tingene af Ørsted, der endog var imod Standrets Nedsættelse (Brev fra J. P. Mynster $^{14}/_{7}$ 1817). [1]) Jvfr. i Modsætning hertil Højesteretsdom af 1892 over Tugthusfangen i Horsens, Jens Nielsen.

32 Mænd mindede om, at i selve det Navn Forbedringshus, Staten havde givet en af sine Straffeanstalter, laa der den Forudsætning, at Forbryderne virkelig skulde forbedres i Straffetiden og navnlig ikke det Modsatte. Man henstillede endogsaa, „at der maatte organiseres en hensigtsmæssig Kontrol med de samtlige Stadens Fængsler, uafhængig af disses egentlige Bestyrelse, der formentlig kunde overdrages til en Kommission, sammensat af nogle af Stadens Embedsmænd og Borgere, som maatte gives Lejlighed til at gøre sig bekendt med alle ikendte Straffe og skete Anholdelser“, og Kommissionen skulde aflægge jævnlige Besøg i Fængslerne og dér paase, om Alt gik til paa ønskelig Maade[1]). I Begyndelsen af 40erne nedsattes en Kommission til Omordning af Fængselsvæsenet, men betydelige Reformer skete først, efter at C. N. David i 1848 var bleven Overinspektør for dette.

En anden større Tumult, der i hine Aar satte København i Bevægelse, var „Jødefejden“ i 1819. Den 4 September og nogle paafølgende Dage blev her i København slaaet Ruder ind hos en Del Jøder, i første Række i de større Butiker, men ogsaa i mange andre Ejendomme, hvor man vidste, der boede Jøder. Adskillige af disse forulæmpedes, enkelte lede alvorlig Molest. Dog alt i alt var vel Bevægelsen stærk og Samlingen af Mennesker betydelig, saa Tumulten gjorde et ret alvorligt Indtryk, men uden at dog de øvede Voldsomheder medførte nogen vidtgaaende Skade paa Person eller Ejendom. Opfordringer til at deltage i Optøjerne skete ved Opslag paa Gaderne o. lign. Den 5 September udstedte Politiet, der iøvrigt viste stor Malkonduite, Bekendtgørelse om, at hvis man fortsatte Optøjerne, vilde Lovens fulde Strænghed blive bragt i Anvendelse. Dagen efter udkom en kongelig Bekendtgørelse, ifølge hvilken der var „truffet kraftige Foranstaltninger til at beskærme Ro og Fred mellem

---

[1]) Skr. til Magistraten af $^{16}/_{11}$ 1836. 32 Mænds Kopibog. Jvfr. som Eksempel paa Datidens Fængselsvæsen Retssagen „Peder Pedersen og Ole Guttorm“ i F. M. Langes „Udvalg af danske og udenlandske Kriminalsager“ V Bd. Kbhvn. 1839.

Borgerne", og hvorved Alle advaredes mod at forene sig med Urostifterne, „efterdi Enhver, som ved slig Lejlighed falder, ligger paa sine Gærninger". Samtidig bekendtgjordes det, at der var nedsat en Kommission, som havde Bemyndigelse til at afsige Kendelser, endog Dødsdom, uden Appel, og ved en Bekendtgørelse af samme Dag udlovede Politidirektøren, ifølge Kongens Befaling, 4,000 Rbdl. til den, der kunde angive den eller dem, der havde forfattet eller opslaaet noget af de Skrifter, hvorved der i de to foregaaende Dage var blevet opfordret til voldelig Adfærd, eller der havde været Hovedmændene ved Optøjerne, og 200—1,000 Rbdl. for bevislig Angivelse af Andre, der havde deltaget i Tumulten. Ved Kundgørelse af 7 og 8 Oktober befaledes det, at Porte og Døre, Kældere, Udskænknings- og Udsalgssteder skulde holdes lukkede fra Kl. 8 Aften til Kl. 5 Morgen, i hvilken Tid Børn og Tyende ikke maatte være udenfor Hjemmet, Landmilitæret skulde være i deres Kvarter Kl. 8, Søfolk maatte efter den Tid ikke indfinde sig paa Gaderne etc. Ved alle disse Forholdsregler fik man Optøjerne standsede. Den nedsatte Kommission behandlede noget over hundrede Sager, 5 Personer idømtes fra 1—3 Aars Rasphus- eller Forbedringshusarbejde, 23 Personer 10—30 Dages Vand og Brød. Ogsaa i Provinserne, hvortil Bevægelsen havde forplantet sig, og hvor Bønderne siges at være komne til Bys for at deltage i Plyndringen, faldt man hurtig til Ro. Men Erindringen om det Skete blev længe tilbage i Bevidsthederne, fornemmelig naturligvis i Jødernes[1]).

Den hele Sag var lidet mærkelig, hvad Angrebet paa selve Jøderne angik. I Krigens Tid havde man været meget forbitret paa dem, fordi en Del af dem vare snu og dristige Børsfolk, og om man end vel indsaa, at det ikke var dem, der skabte Millioner af Sedler eller udstedte Snese af Afspærringslove, saa at Pengenes Værdi ødelagdes, og al regelmæssig Handel og Omsætning standsede, saa mente man dog, de havde deres Part af

---

[1]) K. T. 1819 Pg. 611 ff.; Finansdep. 2-12 Septbr. 1820. M. Goldschmidt: Livserindringer og Resultater. Kbhvn. 1877, Pg. 27 ff. Nathanson: Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i København. Kbhvn. 1860. Pg. 242.

Skylden. Da der nu i Tyskland var blevet udgivet jødefjendske Bøger, udgav man ogsaa saadanne i Danmark, og dette gav Anledning til Pennejødefejden[1]). — Havde det nu været galt i Krigens Tid med den slette Kurs, vide vi, at det nogle Aar efter blev galt med den gode Kurs. Man mente, at Regeringen ved Jødernes Hjælp i 1818 havde skabt en kunstig Kurs nær pari; at det atter var deres Skyld, Kursen gik tilbage; at medens Handelslivet sygnede, fik Jøderne uforholdsmæssig mange Handelsbevillinger udstedte af Kancelliet; at det var Jøderne, der gave Anledning til Statslaanene o. s. fr. Ihvorvel det positivt kunde godtgøres, at de ikke havde faaet uretmæssige Bevillinger, hvad der ogsaa var saa meget urimeligere at antage, som Kancelliet snarere var dem ugunstigt end gunstigt stemt, ihvorvel det dernæst ikke var dem, der stjal af Kasserne, eftersom disse ikke vare dem betroede, ihvorvel de ikke fik Gratialer af Kongen, da de ikke vare Embedsmænd, og ihvorvel de endelig ikke kunde faa Laan i Landejendomme og Godser, da de ingen besad — saa have de sikkert gennemsnitlig ikke været honnettere end andre Folk, saa meget mindre som Handelsmoralen i hin Tid ikke stod højt, og de særlig vare henviste til Handelen og dèr tidt opdragne i daarlige Traditioner. Thi da de endnu stadig mødte saa mange Vanskeligheder ved at komme frem udenfor Handelen — Raahed og Brutalitet, naar de vilde gaa Haandværksvejen, Udelukkelse fra Embederne, naar de vilde gaa den studerende Vej — maatte de fleste vedblivende leve af Handel. Hvis det var Smaafolk, sjakrede de, hvis det var de mere Besiddende, havde de Butiker paa Hovedstrøget, hvis de hørte til Rigmandsklassen, vare de Grosserere og Bankiers, og i alle tre Tilfælde ansaaes det for givet, at Stat og Folk blev udsuget af dem; i hvert Fald var det det nærmestliggende at lade Misstemningen over de daarlige Tider gaa ud over dem, da deres Butiker vare lette at kende paa Vinduerne og Skilterne og deres Personer paa Klæderne og Næserne. Da der nu i Tyskland var øvet Voldsomheder mod Jøderne, forplantede denne Bevægelse sig ogsaa til Danmark, og dette gav Anledning til Nævejødefejden.

---

[1]) Se „1807—14“ Pg. 572 ff.

Alt dette var der, som sagt, ikke noget mærkeligt i. Tværtimod, ligesom det ovenfor anførtes, at selve det, at Kassemangler og Bestikkelser under Frederik 6 vakte saa stor Opsigt, viser et Fremskridt, saaledes er det et aabenbart Kulturtegn, at Jødefejden, der i og for sig anrettede saa ringe Skade, vakte en saa stærk Bevægelse og huskedes saa længe, især naar man tænker paa, hvad der i andre Lande og til andre Tider var foregaaet af Mishandlinger og Plyndringer overfor Jøderne. Det mærkelige var, at man ved Siden af at slaa til Jøderne ogsaa vilde give sin Misstemning mod Regeringen Luft. Man har næppe selv gjort sig Aarsagerne til denne Misstemning klar, men den havde i hvert Fald en udpræget økonomisk Baggrund. Da Krigen endte, var man saa glad over at faa Fred og saa sløvet af den trøstesløse Krig, at man hurtig forsonede sig med de Fejlgreb, den Holdningsløshed og det Kabinetsregimente, der havde givet Krigens Tid sit Særpræg, og der navnlig henimod dens Slutning, ogsaa i selve Danmark, havde vakt alvorlig Misfornøjelse. Men Freden gav ikke, hvad man havde ventet af den. Den gjorde i visse Henseender Ondt værre. Selv en tilfældig Gevinst var ikke mere at opnaa. Industrien var ødelagt, Landbruget gik sin Ruin i Møde, Handelen kom der ingen Fart i. Da man saa begyndte at tro, at Regeringen igen indlod sig paa Kursoperationer, da man saa' den optage nye Statslaan i Stedet for at afbetale de gamle, da Ingen fik ordentlig Besked om, hvad der foregik, og det eneste, der af offentlige Ting naaede Almenhedens Kundskab, var storartede Bedragerier, saa skabtes der en almindelig Utilfredshed. Den Hob, der angreb Jøderne, havde just ikke alt dette paa rede Haand; den var paa den anden Side heller ikke direkte udsendt af Andre, men „den er let at lokke, som gærne vil hoppe“, og Hoben kunde nøjes med Antydninger, med Opslag, med Fornemmelsen af, at der ogsaa højere oppe var Gæring i Gemytterne.

Ligesom i Bankerotaarene fik Kongen sendt anonyme Breve. Ligeledes kom til Justitsminister Kaas og til Generaladjudanten, Bülow, Breve, der ofte vare „truende, grove, sjælden belærende, sindige“. Da Kongen aftakkede Københavns Borgerskab,. svarede Mandskabet ikke paa det af Chefen udraabte Leve. Der rejstes

endog Spørgsmaal om en Konstitution; et Forslag herom trykles i et norsk Blad, og i forskellige Kredse var Sagen under Diskussion, indtil den Aaret efter kom dødfødt til Verden under Dr. Dampes Auspicier. Kongen tog Sagen saare alvorligt. Allerede de udlovede Belønninger for Angivelser af Ophavsmændene til Tumulten vise det. I Dagene nærmest Tumulten paalagde Kongen Justitsministeren at lade danne et interimistisk Politikorps af afskedigede Officerer og andre Pensionerede. Kort efter henstillede han til Kancelliet, om ikke alle Lavsoldermænd burde kaldes op og faa at vide, at Enhver paa lovmedholdelig Maade kunde fremkomme med sine Besværinger, hvorfor de maatte erkende, „at enhver den handlede dobbelt strafværdigt, der afstedkom lovstridig Uorden under Skin af skjult Besværing". Kancelliet fik Ordre til at afgive Beretning om, i hvilken Udstrækning og til hvem Handelsbevillinger vare givne, hvilke Beretninger førte til det ovennævnte Resultat, at der ingen Grund var til Besværing. Rentekammeret fik Paalæg om at skaffe Arbejde i en vis, men ikke for stor Afstand fra Hovedstaden, „hvorved en Del af de mange næringsløse Mennesker, som for Tiden opholde sig i København, kunne beskæftiges". I den nærmeste Tid derefter var Kongen ogsaa særlig nervøs overfor Pressen, og saa ejendommelig var Bevægelsen i Sindene, at der endnu et Aar efter kunde gaa saa afsindige Rygter, som at de optagne Statslaan vare til Rejsepenge, „hvis Frederik 6 skulde blive nødt til at flygte!" Man huske iøvrigt, at Aarene omkring 1820 vare stærke Gæringsaar i Europa. Det var Studeruroligheder nes Tid i Tyskland, Revolutionernes i Sydevropa. Danmark var ikke udelukket fra svage Efterdønninger sydfra, og fra Hertugdømmernes Side stode, som vi om lidt skulle se, Fordringerne om en Konstitution endnu i fuld Kraft. Imidlertid blev den hele Bevægelse her i Landet en Storm i et Glas Vand, om man endda kan bruge saa stærkt et Udtryk. Der kunde maaske under andre evropæiske Forhold have udviklet sig et og andet mindre hyggeligt for Regeringen og Kongen. Det ser af enkelte Beretninger næsten ud, som om selve Jødefejden var halvt tilfældig opstaaet udefra, men at man, da den kom, og da den var færdig, med Flid lagde noget andet, noget nyt ind

i den, lod ane, at man slog Sadlen, men mente Hesten. En saadan Begyndelse kunde ogsaa saare godt have givet Stødet til en virkelig Revolte. Nu naaede man end ikke til et højrøstet Krav. Man havde knurret, saa tav man, og blidelig faldt man i Slummer igen[1]).

Men den Politimester, der uden Omsigt og Energi havde ledet Modstanden mod Optøjerne, Hvidberg, fik sin Afsked ved Nytaar, og Højesteretsassessor Kjerulff blev Politidirektør i København og samtidig Justitiarius i Politiretten, to Bestillinger, der siden 1815 havde været adskilte. Samtidig indskrænkedes Justitsministerens Myndighed, saa at han kun fik Overtilsynet med Københavns Politi, men afgav Stillingen som Politirettens Præsident[2]).

For Jødernes Vedkommende gav Fejden Stødet til, at en Del velstillede jødiske Familjer efterhaanden gik over til Kristendommen, navnlig saaledes, at man lod sine Børn døbe. Herved bleve de ligestillede med deres kristne Medborgere og vare i Fremtiden hverken udsatte for Hindringer paa deres Vej eller for grovere eller finere Hepraab. Den religiøse Overgang var saa meget lettere som man mødtes i en fælles Deisme, som Mange baade af jødisk og kristen Tro endnu havde i Arv fra det 18 Aarhundredes sidste Aartier. — Disse jødiske Slægters Descendenter sammensmeltede med det centrale københavnske Bourgeoisi, hvor i Nutiden mangfoldige Familjer ved at gaa et eller to Slægttrin tilbage paa fædrene eller mødrene Side ville genfinde den jødiske Æt.

---

[1]) Ørsteds Erindringer I, Pg. 329, P. Hjort: Kritiske Bidrag, Kbhvn. 1852 Pg. 7. Breve fra J. P. Mynster. (I Brev til Brøndsted af $^{6}/_{12}$ 1819 skriver Mynster bl. a.: „Det gaar naturligvis her som allevegne, at Regeringen maa bære Skylden for ethvert Uheld eller endog for Folkets egen Daarlighed ... Da man nu har faaet den repræsentative Forfatning i Munden, saa er der Mange, der mene, at der i denne vilde være Tilflugt for alle Ulykker, skøndt jeg tvivler“ etc.) Kongens Brevkopib.: Reskr. til Kaas af 11 og 15 September 1819, til Rentekam. af 12 s. M. Daae: Breve l. c. Pg. 54 og 95. Dampe: Fortælling om mit Fængselsliv Pg. 6. [2]) Reskr. til Kancell. af $^{1}/_{1}$ 1820 og 5 s. M.

TRETTENDE KAPITEL.

Politiske Forhold.

Om man end i Jødefejden kan mærke visse Spor af politisk Bevægelse, var dog den eneste egentlige politiske „Begivenhed“ paa hin Tid den Dampeske Sag. Dr. Jacob Jacobsen Dampe var en velbegavet Mand, der havde givet sig af med filosofiske og teologiske Studier. Han havde været Lærer og Skolebestyrer, lidt Digter og lidt Prædikant. I sidstnævnte Egenskab havde han allerede i 1819 faaet en altfor frisindet Prædiken dømt til Konfiskation. Dette Sammenstød med Avtoriteterne afholdt ham dog ikke fra at fortsætte Propagandaen for sine frisindede Meninger og det i en langt farligere Retning, nemlig i rent politisk Henseende. Han synes at have misforstaaet de Skumlerier over Regeringsforholdene og Regeringsformen, der hørtes rundt om i de Kredse, hvor han bevægede sig. Han taler sandsynligvis fuldkommen sandt, naar han i sine Erindringer fortæller, at han hørte adskillige højtstaaende Personer udtale deres Uvilje mod Absolutismen, men den da 30-aarige Mand var naiv nok til at tage sligt helt alvorligt og mente virkelig at kunne faa dannet et politisk Parti til at gennemføre de revolutionære Anskuelser. Han fortæller, at det af ham anbefalede Sammensværgelsestegn, en Jærnring om venstre Mellemfinger, blev baaret af Adskillige, og en Ven af ham, Smedemester Jørgensen, omdelte hans Forslag til en Regeringsforandring i Manuskript til nogle Medvidere, som tillige indbødes til at danne en Forening. Forslaget gik bl. a. ud paa, at dersom Folket gennem valgte Repræsentanter udtalte Ønsket om en fri Rege-

ringsform, skulde Kongen formaaes til at indvilge enten frivillig eller med Magt; i sidstnævnte Øjemed skulde Hæren opagiteres til at gøre Opstand for at staa Folket bi. — Foreningen skulde dannes ved et Møde, der var bestemt til at afholdes en Novemberaften i Aaret 1820; men da Dampe og Jørgensen ankom til Mødestedet, hvor endnu ingen Andre vare komne tilstede, arresteredes de, efter Angivelse af en Ven. De dømtes til Døden, men benaadedes med livsvarigt Fængsel paa Christiansø under stræng Bevogtning. For Dampe skete ingen yderligere Formildelse i Straffen saa længe Frederik 6 levede. Af Pladshensyn slæbtes han om mellem Citadellet og Christiansø og blev gennemgaaende undergiven en ret brutal Behandling — en grim Modsætning til den Mildhed, der vistes overfor tyvagtige Embedsmænd, men forstaaelig, fordi det var det kære „Enevolds", det drejede sig om. Dampe selv synes iøvrigt at have været anset for en noget chikanøs Person med Mangel paa tilstrækkelig Kritik baade overfor sig selv og overfor omgivende Personer og Forhold. Hans Erindringer gøre heller ikke noget ret sympatetisk Indtryk, hvor megen Medlidenhed man end kan have med, at en Mand, der dog havde Mod nok til at bekende sine frisindede Anskuelser, og der ikke var uden Kundskaber og Forstand, fik sit Liv ødelagt i vore Statsfængsler[1]).

At Opgaven i hin Tid var at holde al politisk Diskussion nede, ses bedst af Avtoriteternes Optræden overfor Pressen. I de bevægede Aar 1819—21 havde Kongen særlig sin Opmærk-

---

[1]) J. J. Dampe: Fortælling om mit Fængselsliv. K. T. 1821, Pg. 235. Breve fra og til H. C. Ørsted, II. Samling. Kbhvn. 1870 (Brev fra Ø. af $^{21}/_{11}$ 1820). — Medens Dampe, om fornødent, vilde tvinge Kongen, skriver den 21-aarige A. F. Tscherning i Breve fra Paris hjem til sin Fader, i Marts og April 1817, at Kongen utvivlsomt gærne vil bringe det Offer at give en Konstitution, naar Folket blot ikke er lad, men med nogen Energi fordrer det; Kongen vil gøre det af Hensyn til Folkets Udvikling og til Muligheden af engang at faa de tre skandinaviske Riger forenede osv.; det er blot Hoffets Modstand, der skal overvindes. Men samtidig er dog Tscherning, som den Gang satte Kongen personlig meget højt, klar over, at en Konflikt ikke var helt umulig. „Aldrig vilde jeg drage min Kaarde for at forsvare den absolute Kongemagt, som jeg hader lige saa meget, som jeg elsker Kongens Person". (Af A. F. Tschernings efterladte Papirer I. Kbhvn. 1876. Pg. 101 ff.).

somhed henvendt paa dette Forhold, og man faar en lille Forsmag paa det følgende Decenniums Pressekampagner. Plakat af 1810, der forbød andre Blade end dem, der havde faaet Privilegium dertil, at optage politiske Efterretninger og Nyheder, var ved Kancelliskrivelse af 10 September 1816 bleven fortolket saaledes, at der ved politiske Efterretninger skulde forstaas alle de, der vedrørte Regeringernes baade indre og ydre Bestyrelse af deres Stater, og at de ikke maatte optages, selv om de først havde staaet i et privilegeret Blad. Da nu de politiske Blade stode under særlig Censur, og de andre vare i yderste Grad indskrænkede i, hvad de maatte meddele af Politik, skulde man ikke tro, der kunde være nogen særlig Grund til Ængstelse. Men Kongen var hverken tilfreds med Censuren overfor de privilegerede Blade eller med Tilsynet overfor de uprivilegerede, hvilke sidste ifølge Plakat af 1814 ikke kunde udkomme, før Politiet havde haft dem til Gennemsyn. De uprivilegerede Blades Rettigheder bleve da atter beskaarne ved en Kancelliskrivelse af 14 December 1821, der indskærpede, at Bemærkninger, knyttede til politiske Efterretninger, ikke gjorde Meddelelsen af disse tilladelig, hvorved det jo blev yderligere vanskeliggjort at fremkomme med politiske Udtalelser, idet disse intet Grundlag kunde faa i selve Efterretningernes Meddelelse.

I Hertugdømmerne bestemtes det ved Fd. af 4 Marts 1820, at intet Uge- eller Dagblad maatte udgives uden dertil erhvervet særligt Privilegium, og ingen politiske Efterretninger m. v. optages, naar Privilegiet ikke gav Tilladelse dertil. I de tyske Hertugdømmer var der ovenikøbet ved Anordning af 9 November 1819 indført formelig Censur, i Overensstemmelse med en foregaaende Forbundsbeslutning; og for at Forfatterne ikke skulde omgaa denne Lov ved at benytte den slesvigske Presse, bestemte Fd. af 22 Febr. 1820, at der af ethvert i Slesvig trykt Skrift under en vis Størrelse straks efter Trykningen skulde afgives et Eksemplar til Polititilsynet.

Pressefriheden var yderligere bleven indskrænket ved Pl. af 10 Juni 1818, ifølge hvilken den, der tillod sig forhaanende Ytringer mod fremmede Regenter, ikke skulde kunne undskylde sig med Hjemmel i et andet Skrift eller Blad, en Bestemmelse,

der skærpedes ved, at forhaanende Domme om de af en fremmed Regering udførte Handlinger bleve stillede lige med Ytringer om Regenten[1]).

Kongens Nervøsitet overfor Pressen viste sig ogsaa i det enkelte. Da „Altonaer-Mercur“ havde indeholdt et uhjemlet Rygte om, at Piemonteserne i en Adresse til deres Konge havde fordret en Konstitution, udtalte Frederik 6, at selv om sligt havde staaet trykt et eller andet Sted, burde Censor have sørget for. at det ikke gentoges i danske Blade. En anden Gang havde Bladet optaget ordrette Gengivelser af Taler og Sange ved en Fest i Christiania for den svensk-norske Konge, medens sligt efter Kongens Mening kun kort og „historisk“ burde berøres. Censor, Kammerjunker Lewetzau, burde have forhindret Gengivelsen og fik for denne og andre Undladelsessynder en alvorlig Næse, der iøvrigt skulde kommuniceres samtlige Hertugdømmernes Censorer[2]). Men værst var det dog, at nogle Blade havde indeholdt Artikler angaaende „Opstandes Lovlighed“. Under Hensyn hertil fik alle Censorer og Embedsmænd Paalæg om at holde langt strængere Tilsyn med Bladene end hidtil, thi „i nogle af Dagbladene viser sig paa den senere Tid en mærkeligen tiltagende Kaadhed og Frækhed til over Samfundets vigtigste Anliggender offentligen at fremsætte Ytringer, der i sin Oprindelse ere saa ubesindige, som de i sine Følger kunne vorde fordærvelige“[3]). Og da „Dagen“ ved Omtale af det Reiersenske Fond havde udtalt sin Glæde over, at Fondets Penge ikke bleve ofrede „Finanssvælget, Almenvelstandens Grav“, krævede Kongen Forfatteren af saadanne „dumdristige og uforskammede“ Ytringer draget til Ansvar[4]).

Af de forskellige den Gang udkommende Blade „Statstidende“, „Dagen“, „Skilderiet“, „Politievennen“ etc., satte Kongen aabenbart mest Pris paa det sidstnævnte. Han fulgte med den største Interesse — der baade nu og senere gav sig adskillige Udslag i kongelige Reskripter — dets Artikler om, hvad vi nu vilde kalde „kommunalt Svineri“, og andre Dagsnyheder. Bladet var saa plat og saa aandløst, at det i hvert Fald for en Nutids-

---

[1]) K. T. 1818, Pg. 449 ff. [2]) Reskr. til det slhl. Kanc. af $^{28}/_{9}$ 1820. [3]) Do. til Kanc. af $^{15}/_{12}$ 1821. [4]) Do. til Kanc. af $^{10}/_{7}$ 1822.

læser næsten er uudholdeligt at komme igennem — thi ogsaa dets ufrivillige Komik trætter hurtigt —, men Kongen havde samme Interesse af den Art Ting som af alle lignende Smaatterier, en Interesse, han ogsaa tilfredsstillede ved daglige Samtaler med Københavns Politidirektør om, hvad der passerede af Stort og Smaat i Hovedstaden.

— Da det ikke blot galdt om at komme det skrevne, men ogsaa det mundtlige Ord tillivs, lod Kongen i April 1820 Universitetsdirektionen forespørge, om Enhver, der havde jus docendi, virkelig kunde holde Foredrag, naar og hvor han vilde, thi hvis dette var Tilfældet, skulde Direktionen foreslaa, „hvorledes denne Misbrug for Fremtiden kunde hæves“. Ved en Plakat af 25 Juli 1821 fastsattes det derefter, at alle Forelæsninger ved Universitetet og lignende Anstalter skulde anmeldes i Lektionskatalogerne eller for de paagældende øverste Myndigheder, medens iøvrigt Ingen, der ikke havde jus docendi, maatte holde nogen Art af offentlige Foredrag uden Kancelliets forud erhvervede Tilladelse[1]).

Den Bevægelse i Sindene, der kan have været tilstede i Aarene omkring 1820, lagde sig hurtig. Det blev mere end nogensinde før „Kendemærket paa en anstændig Mand og god Statsborger ikke at bryde sig om Politik og at overlade Behandlingen af de offentlige Anliggender til Embedsstanden“[2]). Man fik i de følgende Aar heller ikke Lov til at bryde sig meget om offentlige Ting hjemme eller ude. Da Selskabet „Dansk dramatisk Borgerskab“ en Gang vilde give en Forestilling til Fordel for Grækerne, blev dette allernaadigst afslaaet af Kongen[3]). I disse Aar indkom ogsaa et Andragende fra samtlige Husejere paa „Ulfeldts Plads“ om, at Skamstøtten maatte borttages — den havde jo nu staaet der i over halvandet Hundrede Aar og mindede saa meget om hin Tid, da

---

[1]) K. T. 1821 Pg. 538 ff.; Reskr. til Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler 18/4 1820 (Brevkopib.). [2]) Jvfr. ang. denne, om Tyskland efter 1820, gjorte Bemærkning Flathe: Das Zeitalter der Revolution und der Restauration. Berlin 1883 (Oncken: Allgemeine Geschichte) Pg. 188. [3]) Reskr. til Kanc. af 6/11 1827.

Forbrydernes Hoveder stode paa Stager over Portene, at det er forstaaeligt, den ønskedes fjærnet —, men Kongen reskriberede Kancelliet, at Andragendet „kan ikke komme videre i Betragtning“ [1]).

I Slutningen af Decenniet benyttede man Oprettelsen af Polyteknisk Læreanstalt til at paalægge Bladene en Afgift til Fordel for Anstalten. „Adresseavisen“ gik ind paa, for at faa sit Avertissementsprivilegium forlænget indtil 1855, at betale 3,000 Rbdl. én Gang for alle og desuden fra og med Aaret 1829 2,000 Rbdl. aarlig. „Altonaer-Mercur“ gik ind paa at betale 600 Rbdl. aarlig for at faa sit Privilegium forlænget indtil 1870. Iøvrigt fastsatte en Resolution af 13 Oktober 1829, at alle uden- og indenlandske Blade og periodiske Skrifter, der sendtes med Posten i Danmark, med Undtagelse af de Blade, der vare gaaede ind paa en fast aarlig Afgift, og med enkelte andre Undtagelser (som Regel „Stiftstidender“), skulde svare 6 Sk. af hver Rbdl., der betaltes i Abonnement [2]).

Nogen politisk Begivenhed forefaldt der jo, som sagt, iøvrigt ikke i Kongeriget i Løbet af 20erne. Men i Aarene 1828 og 1829 fik Hovedstaden Lejlighed til at lægge sin Loyalitet for Dagen, da Frederik 6's yngste Datter Vilhelmine holdt Bryllup med Prins Christian Frederiks Søn, den senere Frederik 7, og da Aaret efter Kongens ældste Datter Caroline holdt Bryllup med Prins Christian Frederiks Broder, Arveprins Ferdinand. Begge Gange var Hovedstaden flere Aftener pragtfuldt illumineret. Over Portene saaes „sindrige Transparenter og Inskriptioner. Alle Skjalde kvad i høje Toner om Skjoldunger, Danmarks Ejegod“ etc. Prinsesse Carolines Giftermaal kunde dog ikke opvække saa stor Begejstring; begge Ægtefæller havde passeret Midten af 30erne, og Partiet med Prins Ferdinand var en tarvelig Afslutning paa en Ungdom, hvor der to Gange havde været Chancer for Dronningeværdighed, først i Sverig, senere i England. Derimod var Glæden virkelig stor ved

---

[1]) Reskr. til Kanc. af $^{28}/_{10}$ 1828. [2]) En Række Reskripter til Kanc. af 1829 viser, at man oprindelig havde paatænkt at gaa endnu langt videre med Hensyn til Presseafgifter, saa at de i Teksten anførte Afgiftsbestemmelser til Polyteknisk Læreanstalt i det Hele maa anses for læmpelige, sammenlignet med den oprindelige Plan.

Formælingen mellem Prinsesse Vilhelmine og Tronfølgerens Søn. Herved var en Forening sluttet mellem de to Linjer af Kongehuset, som man nu kunde have Haab om vilde forplante sig videre, og det kølige Forhold, der havde bestaaet mellem Kongen og hans Fætter, turde man antage nu vilde afløses af et mere hjærteligt. Men uagtet Kongen allerede paa Aarets sidste Dag i 1825 havde givet sin Fætter med Gemalinde og Søn det „Ærenavn" kongelig Højhed, fik Norges tidligere Konge, Danmarks Tronfølger, dog først i 1831 Sæde i Statsraadet[1]).

Medens man saaledes kun i Ny og Næ kan tale om politisk Bevægelse i Kongeriget i Aarene efter Freden, gik Bølgerne adskilligt højere syd for Kongeaaen. Vel var der i Tiden inden 1830 intet Successions- og intet Uafhængighedsspørgsmaal oppe. Frederik 6 var Landsfaderen, for Holsten „Hertugen", og anerkendt som saadan. Det betyder Intet, at man i 1814, da Misstemningen over den ulykkelige Krig og de mange uheldige Foranstaltninger endnu var saa levende, ja da Krigens Byrder endnu hvilede haardt paa Hertugdømmerne, og da man saa' Preussen afryste Erobrerens Aag, medens man selv maatte kæmpe med forkert Front — at man i dette Aar hørte Røster om, at det bedste for Holsten var at komme ind under Preussen. Selv Dahlmann misbilligede det herom udkomne Skrift[2]). Derimod betød det meget, at Blikket var rettet mod det tyske mere end nogensinde før. Ønskede man end ikke at blive en uafhængig

---

[1]) Om Stemningen i København ved de to Prinsessers Brylluper se bl. a. Orla Lehmann: Efterladte Skrifter, I, Kbbvn. 1872, Pg. 62 og 64. — Udnævnelsen til kongelig Højhed gav Kongen selv sin Fætter Underretning om (Brevkopib. $^{31}/_{12}$ 1825). Aaret i Forvejen havde Carl X af Frankrig paa samme Maade tilstaaet Hovedet for den yngre Linje af det franske Kongehus, Hertugen af Orleans, og hans Familie Prædikatet „kongelig Højhed", hvad der vakte stor Glæde i Frankrig (Flathe l. c. Pg. 217). Var Udnævnelsen herhjemme Noget af en Efterligning? [2]) „Das Herzogthum Holstein unter dänischer Herrschaft. Deutschland 1814". Se Springer: „F. C. Dahlmann", I, Leipzig 1870, Pg. 126 og Schleiden: „Jugenderinnerungen". Wiesbaden 1886, Pg. 66. Af sidstnævnte Skrift vil det ses, at der til Gengæld ogsaa var enkelte strængt dansksindede, tyske Godsejere, men som ganske vist ogsaa lagde sig ud med alle deres Omgivelser.

Stat, endsige en Del af den tyske Stat, vilde man paa den anden Side ikke inkorporeres i Danmark. Krigen havde aabenbaret divergerende Interesser, Følelser og Stemninger. For en Dansk, der tænkte over Sagen, kunde det maaske være taabeligt at slaaes med England og optræde som Napoleons Vasal, men England var nu en Gang Fjenden, Voldsmanden, Indignationen var rimelig, Resultatet uvist, man sloges for sit Fædreland, og Alliancen var ikke unaturlig. For den tyske Del af Danmark anderledes. Her kæmpede man i de sidste Aar af Krigen mod Landsmænd, for Usurpatoren, og i Slutningen af denne Krig kom Bankerotten, Paaoktrojeringen af dansk Seddelvæsen, Bankhæftelserne, Tvangslaan, fremmed Okkupation — tilsammentaget økonomisk Elendighed, ja Ruin for Mangfoldige. Lov paa Lov af den mest indgribende økonomiske Art udstedtes; knapt nok toges Kollegierne med paa Raad, men i hvert Fald blev Ingen i Hertugdømmerne spurgt. Ridderskabet, Godsejerne, Magistraterne, Alle fik deres Ordrer, Ingen bleve hørte. Forbitrelsen herover var stor, men den fik foreløbig kun sit Udtryk gennem Ridderskabet og Godsejerne, da den øvrige Befolkning intet Fællesorgan havde, og Bevægelsen endnu ikke havde naaet det Omfang, at der af sig selv dannede sig noget saadant Organ. Uden Forbindelse med Byerne og „Intelligensen“ var imidlertid Adelen og Herremændene ikke, og da Ridderskabet, paaberaabende sig sine specielle Privilegier, fremhævede det lovstridige i, at der var paalagt det ubevilgede Skatter, havde det Sympatien med sig ikke blot hos alle Godsejerne, men ogsaa delvis i Byerne; thi netop fordi Misfornøjelsen hidrørte fra økonomiske Forholdsregler, var det Noget, Alle kunde forstaa og slutte sig til, og som gjorde Sagen til en reel, ikke blot til en spekulativ. Paa den anden Side var der ogsaa dem, der klart indsaa, at medens Ridderskabet krævede Konstitution, af Forbitrelse over Skattepaalægene, kunde selve Skatte- og Finansspørgsmaalet bruges som Springbræt til at faa Konstitutionen. Foreløbig havde dog som sagt kun Ridderskabet Ordet.

Men en Fordring om Konstitution kunde ikke komme fra et holstensk Ridderskab, thi et saadant bestod ikke som Korporation, men kun fra et slesvig-holstensk, der dannede en

samlet Enhed, ganske vist med højst tvivlsomme Rettigheder, men netop med saa megen faktisk Bestaaen og saa megen Livskraft, at ingen Nydannelse behøvedes. Til Ridderskabet sluttede Godsejerne sig og spredtvis Byerne. Forholdet blev herved kompliceret og dobbelt farligt. Thi selv om Kongen vilde give Holsten en Forfatning, hvad dette paa en Maade kunde fordre — ikke i Kraft af de gamle Ridderskabs Breve, men i Kraft af Wienerkongressens Beslutninger, der havde tilsagt Forbundsstaterne en Art Konstitution —, saa havde Slesvig ingen tilsvarende Ret. Og at give Holsten den og forbigaa Slesvig, var ikke blot virkningsløst, fordi man ikke havde beroliget Gemytterne derved, men delvis ugørligt, saaledes som nu en Gang Slesvigs og Holstens Administration var filtret ind i hinanden. Da man nu ikke vidste, hvordan man skulde komme ud af Forlegenheden, valgte man den letteste Udvei: Intet at gøre, overladende Fremtiden Resten.

Hovedmomenterne i Hertugdømmestriden i de her omhandlede Aar, nærmest Kielerfreden, vare følgende. Det slesvig-holstenske Ridderskab satte i første Række Pris paa at vedligeholde den Forbindelse, der havde sit Udtryk i den „fortwährende Deputation“, som dannede et staaende Fællesudvalg til Varetagelse af de fælles Interesser. Vel bestod den kun af en Prælat og seks Ridderskabsbisiddere — „en Landdag i mindste Maalestok“ — men den gjorde dog sin store Nytte, fordi den havde Ret til at repræsentere begge Hertugdømmers Ridderskaber, der ellers Intet kunde have forebragt Regeringen uden gennem Plenarforsamling. Man havde allerede under Wienerkongressen henvendt sig til Kongen for at faa en Landdag sammenkaldt i Anledning af den finansielle Misère. Og ved Kroningsfestlighederne i København 1815 anmodede Ridderskabets Deputerede om, at den Stænderforfatning, man efter Wienerkongressens almindelige Udtalelser angaaende de tyske Forbundsstater turde vente indført, ogsaa maatte omfatte Slesvig. Da dette imidlertid afvistes, indsendte den „bestandige Deputation“ under 22 April 1815 en Forestilling til det slhl. Kancelli, hvori den fremhævede, at der Intet maatte rokkes i Forbindelsen mellem Hertugdømmerne og Ridderskaberne, thi netop den „enge Verbrüderung“

mellem Slesvigere og Holstenere havde knyttet det tyske Land Holsten saa nært og hengivent til den danske Krone. Kancelliet svarede (9 Septb.) under forskellige Forbehold, at Kongen af særlig landsfaderlig Naade vilde tilsikre Opretholdelsen af den „nexus socialis“, der var givet Tilsagn om ved den kongelige Resolution af 27 Juni 1732. Deputationens Svar i dens Takskrivelse gik imidlertid ud paa, at der til Ordningen af de indre Forhold og Tilvejebringelsen af en Forfatning burde dannes et Udvalg, til hvilket Deputationen skulde udpege Medlemmerne (6 Oktbr. 1815). Faa Dage efter (11 Oktbr.) sendtes der fra Prælater, Ridderskab og øvrige Besiddere af adelige Godser en Takskrivelse til Kongen for Tilsikringen om, „at den gamle Forening mellem begge Hertugdømmerne ogsaa fremtidig skulde blive opretholdt“, men tillige med Anmodning om Suspension af alle haardere Midler til Restancers Inddrivning. Herefter fulgte Patentet af 6 December 1815, der, som tidligere anført, anviste 1,600,000 Rbdl. af Restancerne til Understøttelse for de Distrikter og Byer, der havde lidt mest under Krigen.

Men Klager og Andragender fortsattes i det følgende Aar. Den 19 Januar 1816 indsendte Deputationen en ny Skrivelse til Kancelliet, i hvilken den fremhævede, at den allerede i Aaret 1814 lovede Konfirmation af Privilegierne endnu ikke havde fundet Sted, at heller intet Skridt var foretaget til Indførelse af den lovede Forfatning, og at Landets økonomiske Tilstand var fortvivlet, særlig paa Grund af den paalagte Bankhæftelse. Herefter fulgte nye Andragender og nye Besvarelser fra Regeringen i København Slag i Slag, men af særlig Vigtighed blev det kongelige Reskript af 3 Februar 1816, ved hvilket det forbødes at sammenkalde nogen Forsamling af alle Godsejere, naar Kongens Samtykke ikke udtrykkelig var indhentet dertil, da de udenfor Ridderskabet staaende Godsejere hverken i sig selv eller sammen med Ridderskabet dannede nogen Korporation. Et Andragende af 4 Marts fra de Godsejere, som ikke vare Medlemmer af Ridderskabet, om Ophævelse af dette Reskript, afsloges[1]).

---

[1]) Dahlmann, den staaende Deputations Sekretær og Koncipisten af dens Andragender, gjorde sit til at knytte videre Kredse end selve Ridder-

Efterat Kancelliet i Maj Maaned havde givet Deputationen Tilsagn om, at Kongen vilde ordne Forfatningssagen, stadfæstedes under 17 August 1816 Prælaternes og Ridderskabets Privilegier, dog for hvert Hertugdømme for sig, og saaledes, at Sætningen „saa vidt de (Privilegierne) ikke stride mod vort suveræne Eneherredømme", fandtes i Stadfæstelsen af de slesvigske, men ikke af de holstenske Privilegier.

Efter at der dernæst under 19 August var udgaaet kongelig Kommissorialbefaling ang. Udarbejdelse af en Stænderforfatning for Holsten, indgav Deputationen den 8 Oktbr. en umiddelbar Forestilling til Kongen, hvori den androg om en Fællesforfatning. Den udtalte sin Frygt for, at det Løfte, der var givet om en Forfatning for Holsten, skulde udlægges saaledes, at Forfatningen ikke ogsaa kom til at gælde for Slesvig. Den henviste til de ældgamle Løfter i Constitutio Valdemariana og i Christian 1's Privilegier („ewich ungedelt"), til Bevilgelsen af nexus socialis i Aaret 1732, hvilken sidste formentlig ingenlunde knyttede sig blot til Kloster- og Jagtrettigheder m. v., men havde Skattebevillingen for Øje, osv. Forbindelsen mellem Hertugdømmerne var efter dens Mening saa fast og havde saadanne Rødder i Folkets Liv, „at Følelsen af Holstens Forening med den tyske Statskreds eller Slesvigs Forbindelse med Danmarks Krone ikke paatrænger sig saa stærkt, som Følelsen af, hvorledes de fremfor alt tilhøre hinanden". Den tilføjede endelig, at Forbindelsen mellem Hertugdømmerne var af største Nytte for Riget; i Hertugdømmerne havde jo Staten haft sin væsentligste finansielle Støtte, hvad der atter skyldtes den Kredit, de nøde i Fællesskab. Derfor burde ogsaa den Møntberegning, Hertugdømmerne havde fælles med Lübeck og Hamborg, der vare uundværlige for

---

skabet til Agitationen for en Forbindelse mellem Hertugdømmerne og en fælles Forfatning, og hertil betragtede han Finansspørgsmaalet som den kraftigste Løftestang. Da Reskr. af $^3/_2$ 1816 forbød Fællesforsamlinger mellem Godsejerne, mente han, der maatte agiteres desmere i Byerne, navnlig i de slesvigske. Dog raadede han til Forsigtighed, saaledes at Stæderne ikke umiddelbart skulde slutte sig til Ridderskabet, men hver for sig fremsætte Begæring om Hertugdømmernes forfatningsmæssige Forbindelse. (Springer: Dahlmann l. c. Pg. 139).

Hertugdømmernes Handel og Kredit, paany lovmæssig genindføres, saa vist som den danske Rigsmønt ingen Vegne vilde komme i Hertugdømmerne.

Under s. D. androg man videre om, at Deputationen og samtlige Godsejere maatte faa Lejlighed til at udtale sig yderligere om Forfatningen. I en umiddelbar Forestilling af følgende Dato anmodede Godsejerne om, at Reskriptet af 3 Februar maatte tages tilbage, og, hvis ikke, om at de maatte underrettes „ved en motiveret allerhøjeste Resolution om de Retsgrunde, som efter Eders kongelige Majestæts Opfattelse findes imod Andragendet". Under 5 Novbr. sendte Deputationen et nyt umiddelbart Andragende til Kongen, hvori Hertugdømmernes økonomiske Forhold skildredes, og hvori det udtaltes, at de Privilegier, der vare stadfæstede, viste tilbage til en Tid, da endnu ingen Afgift, stridende mod Privilegierne, var paalagt. Man bad derfor, om det indtil videre maatte have sit Forblivende ved de gamle Skatter, og om at ingen Eksekution maatte .ske, før de nye Skatter havde været under Prøvelse. Da der indkom afslaaende Svar herpaa fra Rentekammeret, indgik Deputationen under 28 Decbr. med et nyt Andragende til Kongen, hvori den, med Paaberaabelse af Privilegierne, anmodede om, at en Forsamling af samtlige Hertugdømmernes Godsejere maatte træde sammen for at kunne afgive Erklæring om, hvilke Skatter de mente at kunne overtage udenfor de gamle Afgifter.

Da der atter paa dette sidste Andragende kom et afslaaende Svar af 23 Jan. 1817, fremsattes et nyt Andragende af 27 s. M., der udtalte — „unumwunden", som det slhl. Kancelli i sin Forestilling til Kongen udtrykker det —, at Prælater og Ridderskab „ikke kunne tvinges til nogen Afgift, af hvad Navn nævnes kan, endsige til nogen ordinær Landskat, uden deres Indvilgelse". Der var herpaa under 18 April afgivet det Svar, at Kongen vilde lette Hertugdømmernes Skatter saameget som muligt, men at han ikke kunde tillade Prælaterne, Ridderskabet og de øvrige Godsejere i Hertugdømmerne at føre private Forhandlinger om disse og lignende almene Anliggender og derved foregribe de Stænderforhandlinger i Holsten, som efter hans Løfte kunde ventes. Ved Reskript af s. D. forbød Kongen dernæst, under

Straf paa Formue og Person, den Forening, der skulde være dannet til Dækning af ethvert Tab, som maatte opstaa for Enkeltmand ved Eksekution for Restancer af Landskat og Bankhæftelse, da en saadan Forening var retsstridig og landsfordærvelig.

I Anledning heraf indsendte Deputationen en Skrivelse af 26 April til den slesvigske Overret, hvori den, paa Opfordring af en stor Del adelige og ikke-adelige Godsejere, anmodede om retslig Undersøgelse i Stedet for de i Reskript af 18 April indeholdte Trusler og Irettesættelser. Samme Dag rettede man et udførligt Andragende til Kongen. Man anmodede om, at Kongen formelt vilde anerkende Prælaternes og Ridderskabets Ret til kun at udrede forfatningsmæssig bevilgede Skatter og til at afvise ubevilgede, og at Sagen, hvis der var Tvivl om, hvorvidt dette var i Overensstemmelse med Privilegierne, maatte betragtes som en Disput mellem Rentekammeret og Rigsbanken paa den ene Side, Ridderskabet m. v. paa den anden, og forelægges et udenlandsk juridisk Fakultet. Andragendet sluttede, efter forskellige videre Henstillinger, hvoriblandt en Beklagelse over de militære Restanceinddrivelser, med den Udtalelse, at man i Plenarforsamlingen enstemmig havde vedtaget, at saasnart en Forfatning, der sikrede de fremtidige Repræsentanter Skattebevilling, var kommen i Stand, vilde Prælater og Ridderskab ikke begære noget Fortrin for det øvrige Land med Hensyn til fremtidige direkte Grundskatter, hvordan disse end forfatningsmæssig maatte blive ordnede og bevilgede. Andragendet afsloges.

Efterat en Deputation var afsendt til København med et omtrent lignende Andragende som det nysnævnte, indsendtes der under 27 Marts 1818 en Protest til det slhl. Kancelli indeholdende den Passus, at „Korporationen og samtlige Godsbesiddere kun vige for Magten“, og hvori man nedlagde højtidelig Indsigelse mod at udrede ubevilgede Skatter. Da Protesten forblev ubesvaret, fremsendtes en ny under 6 November, i hvilken det i Mellemtiden udstedte Patent ang. Adskillelsen fra Nationalbanken hæftigt angrebes, og hvori man samtidig protesterede mod den hele Fremgangsmaade i Skatte- og Bank-

spørgsmaalet og mod Udeblivelsen af en Forfatning. Kancelliet ansaa det for nødvendigt denne Gang at svare, men det udtalte i sin Forestilling til Kongen, at det var saare misligt at anlægge Sag mod de Paagældende, da de skulde dømmes af deres Standsfæller, ligesom man selv i heldigste Tilfælde dog ikke vel kunde sætte en hel Skare af Landets højtstaaende Notabler i Fængsel; Kancelliet foreslog derfor at true med Ophævelse af Deputationen (Forestillinger af 27 November og 4 Decbr. 1818). I Overensstemmelse hermed afgik Reskript af 5 Decbr., i hvilket Kongen forbød fornyet Indsendelse af den Art Protester, som hidtil vare indkomne, hvilke han „for denne Gang kun af kongelig Naade vilde lade ustraffede". Men under Trusel om Kongens Unaade med deraf følgende Forholdsregler befaledes det Prælaterne og Ridderskabet fremtidig at afholde sig fra slige Skridt, hvis de ikke vilde udsætte sig dels for enkeltvis at blive undergivet Straf, dels for Deputationens Ophævelse. Herpaa svaredè Deputationen under 20 Jan. 1819 med en Retfærdiggørelsesskrivelse, vedlagt en Betænkning fra en tysk Retslærd. — Den uafbrudte Serie af Andragender og Protester fra 1815—19 ophørte hermed; dog maa det tilføjes, at Deputationen i Anledning af et Patent af 6 Febr. 1821 angaaende Bankrenternes Inddrivelse, fremsendte en Slutskrivelse til Kancelliet (14 April), hvori den „med Tilbageholdelse af sin Følelse" fremhævede, at dens Optræden ikke blot havde været ledet af økonomiske Hensyn, men ogsaa af Retshensyn, og at den, efter Mandat fra pleni af Prælater, Ridderskab og øvrige Tiltraadte fra begge Hertugdømmer, skulde udtale, at hvad der end i Fremtiden maatte ske, fastholdt den uforanderlig Overbevisningen om, at tro Undersaatters Pligt ikke skete mere Fyldest ved Opfyldelsen af deres skyldige Lydighedspligter end ved Hævdelsen af deres Rettigheder[1]).

Medens hele denne Strid stod paa, havde den allerede i 1816 nedsatte Kommission arbejdet paa en Stænderforfatning for Holsten. Arbejdet trak imidlertid ud, navnlig ved idelige

---

[1]) Til foranstaaende Fremstilling er benyttet: Sammlung der wichtigsten Actenstücke etc., Kiel 1819, samt Aktstykker og Forestillingsprotokoller m. v. i Rigsarkivet.

Udsættelser fra Regeringens Side, og da Udkastet var vel færdigt, ansaaes det for ubrugeligt, da det kun omfattede Holsten og kun gav Tilsagn om raadgivende Stænder. Sagen lagdes hen. Paany gaves den en ny Kommission til Bearbejdelse, men bragte intet Resultat. Da man var kommet noget ind i 20erne, havde Reaktionen i Evropa faaet saadan Overhaand, at Kongen rolig kunde lade Sagen sove hen. Regeringens Stilling var ogsaa da bleven styrket ved det Udfald, en Henvendelse fra Hertugdømmernes Prælater og Ridderskab til Forbundsforsamlingen i Frankfurt havde faaet. Mange af Godsejerne vare efterhaanden blevne trætte af den langvarige Modstand, og de betalte nu deres Skatter og Renter selv uden Eksekution. Men man forsøgte dog endnu i 1822 at faa sin Krig igennem ved at indgaa med et Andragende til Forbundsdagen, idet man i Henhold til Wiener-Schlussacte, som tilsagde Opretholdelse af de bestaaende Forfatninger, krævede Forbundsdagens Bistand til Forfatningssagens Gennemførelse for Hertugdømmerne. Medens det nedsatte Udvalg støttede Besværingerne og vilde have Kongen af Danmark afæsket en Erklæring, fik Sagen et modsat Udfald i selve Forsamlingen. Dels af legitimistiske Grunde, dels maaske ved Støtte af den preussiske Minister Christian Bernstorff, vor tidligere Udenrigsminister, afvistes Andragendet. Man anerkendte ikke, at der i Virkeligheden bestod nogen Forfatning, idet man ikke vilde betragte Tilstedeværelsen af Privilegierne som en saadan, — vor Gesandt ved Forbundsdagen, von Eyben, fremhævede „liberalt“, at hvis man vilde sætte den gamle Forfatning i Kraft, vilde dette i Virkeligheden betyde at lade $^1/_3$ af Holstenerne være urepræsenterede og give den privilegerede Adel alle Fordele paa det øvrige Folks Bekostning —, og man erklærede endvidere ikke at kunne have at gøre med Slesvig, der ikke var noget tysk Forbundsland. Derimod henviste man Holstenerne til at have Tillid til Kongen, der sikkert vilde opfylde sit Løfte. Dette vilde Forbundsdagen ogsaa vaage over, men den vilde under ingen Betingelser gaa ind paa at sætte en suveræn Fyrste visse Frister. Da Dahlmann, efter at Sagen havde faaet dette Forløb, indgav et fornyet Andragende, blev Følgen blot den, at den bestaaende Censur ogsaa udvidedes til

at omfatte Henvendelser til Forbundsdagen[1]). Fra nu af og indtil Julirevolutionen, i syv Aar, herskede der Fred i Hertugdømmerne.

Naar v. Eyben fremhævede, at en Genoplivelse af den gamle Forfatning vilde blive en Privilegie- og ikke en Folkeforfatning, var det ganske sandt, saa vist som jo i det Hele Folkets store Masse ikke kunde være saa interesseret i det hele Forfatningsspørgsmaal som Godsejerne og Ridderskabet. Maaske følte disse sidste ogsaa de økonomiske Byrder mest — under nedadgaaende Konjunkturer er det, som ogsaa ovenfor fremhævet, hyppigt vanskeligst for de store Virksomheder at klare sig — og endelig havde Borgere og Bønder i Hertugdømmerne ingen særlig Anledning til, til Hverdagsbrug at glæde sig over de Stores Frisind eller nære særlig Tillid til dem. Derfor var det ogsaa et staaende Ord dernede, at det, Adelen ønskede, var „Rettigheder, men ingen Ret". Dertil kom, at den menige Befolkning ikke kunde forsone sig med, at den selv betalte sine Skatter og Afgifter, medens Ridderskabet lod Restancerne ophobe sig, ja, hvad værre var, at Godsejerne havde hævet Bankrenterne hos deres Forpagtere og Underordnede, men selv beholdt Beløbene uden at indbetale dem[2]).

Dog var det ikke dette Forhold, der blev afgørende, men den almindelige evropæiske Situation. Ligesom Ridderskabet, som ovenfor anført, alt havde indset Nødvendigheden af i Fremtiden at opgive sin privilegerede Skattestilling, vilde det ogsaa paa andre Omraader være blevet nødsaget til at indrette sig efter Tids- og Lokalforhold. At Bevægelsen standsedes, havde

---

[1]) Schleiden l. c. Pg. 121, Flathe l. c. Pg. 186, Springer l. c. Pg. 149—59. Om Forfatningskommissionens Nedsættelse og Arbejde se Kongens Brevkopib. Sammesteds Anerkendelsesskrivelse fra Kongen til von Eyben ($^{17}/_{7}$ 1823) paa Grund af hans Iver og Klogskab, der bl. a. havde vist sig i, at han for at undgaa al Skin af Partiskhed ikke selv havde stemt. Efter von Eybens Ønske udnævntes den østrigske og den nederlandske Gesandt ved Forbundsdagen til Storkors af Danebrog (Reskr. $^{30}/_{7}$ 1823). [2]) Jvfr. ovenfor. At Ridderskabets og Borgernes Interesser ikke faldt sammen, udtaltes bl. a. i et Brev fra Dankwart til Collin af $^{6}/_{7}$ 1819 (Coll. Brevsaml.) Se ogsaa Ørsted: „For den danske Stats Opretholdelse" Pg. 93, hvor Falcks skarpe Angreb paa Godsejerne i Anledning af Restancespørgsmaalet fremhæves.

man i København ingensomhelst Fortjeneste af. Det var den hellige Alliance, der for denne Gang bragte Standsning tilveje, det var Julirevolutionen, der kaldte Bevægelsen tillive paany, og fra da af lykkedes det ikke senere at bringe den til Hvile.

Hos Kongerigets Befolkning kendtes Lidet til hele denne Sag, og den satte ingen Mærker. Man havde saa meget at gøre med sin egen økonomiske Misère, at man ingensomhelst Anledning fandt til at beskæftige sig med Hertugdømmerne, der iøvrigt langt fra vare saa trykkede som Kongeriget, og den statsretlige Konflikt baade med Hensyn til Konstitution og med Hensyn til Slesvig-Holstenisme var en Kollegiesag, ingen Landesag. Maaske havde en fri Presse tidlig kunnet rejse Spørgsmaalet og derved faa Øje for Betydningen af, at Skatte- og Bankspørgsmaalene løstes saaledes, at de ikke kunde bruges til Agitationsstof for Separatismen, eller at Konstitutionsspørgsmaalet bragtes ind i en Bane, hvorved offentlig og fælles Forhandling muliggjordes baade om de økonomiske og statsretlige Differenser. Men alt saadant var der selvfølgelig ikke Tale om.

Det nationale Spørgsmaal i strængere Forstand, Forholdet mellem Dansk og Tysk, slumrede endnu. Tysk og Dansk var jo begge Børn af samme Landsfader, hele vort Aandsliv søgte Næring Syd fra, vore Digtere gjorde sig til halvt tyske, en stor Del af den københavnske Embedsstand — den Del, der røgtede Hertugdømmernes Affærer — og af Officerskorpset var tysk, og selvfølgelig var i det Hele Konfluksen mellem Dansk og Tysk langt livligere end nutildags. Der var saaledes intet fjendtligt oppe mod det Tyske. Fjenderne vare jo endnu halvt om halvt Englænderne og Svenskerne, om der end overfor hine var en Reaktion tilstede mod Krigsaarsforbitrelsen og overfor disse var begyndende Tegn paa Skandinavisme. Det var i Aaret 1829, at Tegnér kronede Oehlenschläger i Lund og udtalte det bevingede Ord: „Söndringens tid är förbi“.

Men var man saaledes i hvert Fald ikke fjendtligt stemt mod Tyskerne, var det paa den anden Side heller ikke mere noget Fortrin, noget særlig fint at være tysk, og tysk paa urette Sted yndedes ikke[1]).

---

[1]) Med Føje kunde man derfor i „Politievennen“ for 1816 (Pg. 165) i

Imidlertid havde man kun rent enkeltvis haft det sproglige Grænsespørgsmaal i Hertugdømmerne fremme til Undersøgelse. I Aaret 1815 havde Etatsraad Scavenius udsat en Præmie for den bedste Afhandling om det danske Sprogs Stilling før og nu i Slesvig, om Midlerne til dets Udbredelse og til, at Sønderjylland igen sprogligt kunde blive en dansk Provins. Denne Opgave, der straks ved sin Fremkomst vakte en Del Bevægelse i Slesvig, fik tre Besvarelser, blandt hvilke en Afhandling af Werlauff fik første Præmie[1]). Men iøvrigt havde Befolkningen knapt nok Anelse om de foreløbig fredelige Sprogbrydninger, der foregik i Grænselandene. Og Ingen tænkte derpaa, før man midt i 30erne skræmmedes op.

De Lovgivningsbestemmelser, der vare blevne udstedte angaaende det danske Sprogs Anvendelse i Slesvig i Kirke og Skole og for Domstolene, samt angaaende Embedsmændenes Forpligtelse til at kunne Dansk (Reskripter af 1810 og følgende Aar), fik som bekendt ingen stor praktisk Betydning[2]). Ved Rejser i Slesvig eller i særlige Anledninger — saaledes, i Slutningen af 20erne, Henvendelse fra Professor Flor — kunde Kongen henlede det slhl. Kancellis Opmærksomhed paa den Ukyndighed i Dansk, der herskede i Hertugdømmernes lærde Skoler, og paa Nødvendigheden af særlige Prøver i Dansk før Immatrikuleringen ved Kieleruniversitetet eller før Absolveringen af Embedseksamen[3]). Men noget virksomt Skridt blev der ikke foretaget. Kongens Interesse for Sagen har i det Hele næppe været stor. Eller han har rettere dels manglet Forstaaelsen, dels skyet at komme mere ind paa det hele Hertugdømmespørgsmaal, med dets Indgriben i Statsforfatning, Sprogforhold, senere hen

---

en Notits med Overskriften: „Tyske Gader i en dansk Stad“ beklage sig over, at Østergades Navn paa Hjørnet af Kongens Nytorv var anført som „Osterstrasse“. [1]) Ørsted: „For den danske Stats Opretholdelse“. Pg. 95; Steenstrup: „Historieskrivning i Danmark i det 19 Aarhundrede“. Kbhvn. 1889, Pg. 269. Om selv en N. M. Petersens Ukyndighed overfor Sprogspørgsmaalet i Hertugdømmerne (i Aaret 1829) se Steenstrups Skrift anførte Sted. [2]) Se „1807—14“ Pg. 410 ff. [3]) Se f. Eks. Reskr. fra Kongen til det slhl. Kanc. af $^{10}/_{8}$ 1816, $^{17}/_{8}$ 1824, $^{23}/_{5}$ 1829, $^{20}/_{7}$ 1830 (Brevkopib.) At end ikke Lektoratet i Dansk ved Kieleruniversitetet var nogen højt anset Post, fremgaar af J. L. Heibergs bitre Klager over denne Stilling („Breve fra og til H. C. Ørsted“, Brev fra H. $^{25}/_{3}$ 1825).

Arveforhold, end højst nødvendig. Hans Indtrædelse under Wienerkongressen i det tyske Forbund som Holstens Hertug beviser hverken Noget for eller imod. Den skete for at sikre Holsten mod Preussen, Altona mod Hamborg, i det Hele for at faa en Støtte i det tyske Rige[1]). Rosenkrantz tilraadede Indtrædelsen saa meget mere, som man paa hin Tid endnu syntes at mene, at man dog i Stedet for Danmark, Hertugdømmerne og Norge kunde faa dannet et Danmark-Slesvig og et Holsten-Pommern under fælles Herredømme. Slesvig burde, efter Kongens Mening, i hvert Fald høre til Danmark, dels fordi det for Størstedelen var dansk, dels af finansielle og militære Grunde[2]). Indlemmelsen af Lauenborg (i Stedet for Svensk Pommern) i det danske Rige var iøvrigt forbunden med en Del Besværlighed, og Hannover vilde gærne have afkøbt os det[3]).

Alt i alt maa man ikke se paa Tingene formeget med Nutidsøjne. Man var endnu ikke naaet ud over Fortidens Byttefforretninger om Lande. Kunde man ikke mere være norsk Konge, var det rimeligt at blive nordtysk Fyrste. Hvad det kom an paa var, saa vidt mulig, at beholde Dominium over lige saa mange Indbyggere og med et lige saa uindskrænket Herredømme som før. Ud over dette synes Frederik 6's politiske Horisont ikke at være naaet.

---

[1]) Med Hamborg laa man i stadig Strid paa hin Tid om Ordningen af Toldforholdene, hvor Hamborg endda vilde behandle Holstenerne ugunstigere end fjærnere Boende, om Elbfarten, om Afholdelsen af Markeder o. a. m.; jvfr. Reskr. til Udenrigsdepartementet af $^{2}/_{11}$ 1814, $^{27}/_{11}$ 1824, $^{8}/_{4}$ 1828, $^{7}/_{4}$ 1829, $^{22}/_{12}$ 1829, $^{29}/_{11}$ 1834 (Brevkopib.) [2]) Ørsted: „For den danske Stats Opretholdelse", Pg. 120; Wegener: Aktmæssige Bidrag etc., Kbhvn. 1851, Pg. 207 ff. og Pg. 431. [3]) Rist: „Lebenserinnerungen" III. Pg. 25 og 31.

FJORTENDE KAPITEL.

Aandslivet.

En Lysside under Reaktionen herhjemme var Rækken af store Navne i Kunst og Videnskab. Hin Tid er Eckersbergs og Freunds Tid, selv Thorvaldsen drog fra Rom herhjem i 1819 og 20 og fik Bestilling paa Skulpturerne til Frue Kirke. I Tonekunsten er det Weyses og Kuhlaus Tid, paa Skuepladsen Ryges og Frydendahls, i Digtekunsten Oehlenschlägers Tid. Paa Videnskabens Omraade er det H. C. Ørsteds Tid — 1820 opdagede han Elektromagnetismen —, det er Tiden for Rasks Sprogarbejde og østerlandske Rejser, for A. S. Ørsteds Fornyelse af den danske Retslære. En Tid, ikke med Stjærner, men med Sole, der snart langt borte fra kastede deres Straaler over Fædrelandet, snart herfra lyste udover til fjærne Lande.

Hvor var dette da muligt? Var Tiden virkelig særlig egnet for dansk Aand til at naa saa højt, eller syntes det saa stort, fordi alt andet var saa smaat herhjemme? Ingen af Delene var vistnok Tilfældet. Ikke det sidste, thi saa langt ere vi allerede naaede bort fra hine Navne, at vi, trods skiftende Tiders Smag, senere Forskningers Kritik, tør kalde dem uforgængelige for dansk Aandsliv. Men heller ikke det første. Man trøster sig ofte formelig over hin Tids Elendighed, som om den var saa gunstig for Udviklingen af alt det Store i Kunst og Videnskab. I Virkeligheden beror det sikkert paa et Fejlsyn, næsten paa en Fejlhuskning. Tiden var hine Mænds, og den var dog ikke deres. Gennembrudet var sket forinden. Tage vi de navnkundigste af den her nævnte Kreds af Mænd, Thorvaldsen, Ørsted'erne,

Oehlenschläger, da vare de Alle, da Aarhundredets første Decennium var forbi, i en Alder af 30—40 Aar. Ørsted'erne stode alt da herhjemme som de første i deres Fag, Thorvaldsen var evropæisk berømt, og Oehlenschläger, den yngste af dem, født 1779, havde paa en Maade kulmineret. Thi bortset fra „Helge" var alt det, der med Rette skabte og grundfæstede hans Ry, fremkommet forinden: Digtene af 1803 med „St. Hansaftenspil", „Aladdin", og af Tragedjerne: „Baldur", „Palnatoke", „Hakon Jarl", „Axel og Valborg" og „Correggio".

Uagtet man, som vi ovenfor saa, af og til var mere karrig overfor Digtere og Kunstnere, end Ødselheden til andre Sider gav Ret til, bør det ganske vist mindes, at Aandsarbejdet støttedes ikke blot med Ord, men i Gærning. Vi have set det overfor H. C. Ørsted; til sine Rejser fik Rask udbetalt 12,000 Rbdl., hvad der var meget for hin Tid[1]). Men hvo tør alligevel nægte, at en rigere og lykkeligere Tid kunde have bragt flere Arbejder fra Thorvaldsens Haand til direkte nationalt Brug; mange Aar efter udtaltes det, at baade de Danske i Rom og Thorvaldsen selv følte det som en Mangel paa Paaskønnelse, at man i de første Decennier af Aarhundredet omtrent ikke havde en eneste Bestilling at give ham[2]). Ogsaa de monumentale Bygninger, der i den Tid opførtes — Christiansborg Slot og Frue Kirke, C. F. Hansens Værker — lede i høj Grad under Tidens Knaphed. Paa Videnskabens Omraade vilde en A. S. Ørsted maaske kunne have tilført Samfundet endnu større Frugt af sin alsidige Kundskabsfylde, om han ikke havde været hæmmet af, hvad han turde tale om, og hvad han skulde tie med, for tilsidst, som vi om lidt skulle se, helt at dømmes til Tavshed. Og i hvert Fald vare alle hine Storaander Børn af den genopvakte Antik, af Kant, af Goethe, af Revolutionen og af den romantiske Reaktion, Alt under national Paavirkning og mere eller mindre omplantet paa national Jordbund. Men af Frederik 6's Tid fik de Intet; de vare fuldt færdige, før Tilbageslagets Tid kom herhjemme. De kastede deres Lys over denne Periode, i den Forstand kan

---

[1]) Finansdep. $^{27}/_{4}$—$^{5}/_{5}$ 1824. [2]) „Breve fra og til H. C. Ørsted". Brev fra J. F. Schouw af $^{8}/_{4}$ 1845.

Tiden tage sig dem til Indtægt, men den gav dem Intet, og set saaledes tør Tiden ingenlunde regne sig dem til Ære.

De tyve Aar, 1810—1830, var en tarvelig Tid. Smaalighed i alle Forhold førte ogsaa i den lærde Republik, i den literære Verden, til hidsigere, mere iltre Kampe end rimeligt var. Selv den Baggesen-Oehlenschlägerske Strid er ikke til at begejstres over, og hvorsomhelst man i Ideernes Verden stødte sammen, førtes Striden hurtig ud i de personligste Skænderier[1]). Og Publikum stod ogsaa i denne Tid literært lavere end tidligere. Det norske Bogmarked var tildels gaaet tabt, Evnen til at købe Bøger var i de knappe Tider meget ringere end før, men ogsaa selve Interessen for Literatur ansaaes af Kyndige for at være i Tilbagegang, ja endogsaa Teaterlidenskaben syntes en Tid at være trængt noget tilbage[2]).

1810—30 var en Braktid. Først i de følgende tyve Aar, 1830—50, udfoldede det Kuld af Digtere hovedsagentlig sin Virksomhed, der nu staar for os i samlet Klassikertrup. En Del af Heibergs, Ingemanns og Poul Møllers Produktion var alt fremkommet før 1830, andre Forfattere havde debuteret, navnlig i Tidsskrifterne, hvis Antal, baade af lærde og æstetiske, ikke var ringe. Men taget som Helhed kom der først Grøde i Tingene efter 1830. Alt det ypperste, der ydedes af hele den store Digtergruppe — Aarestrup, Andersen, Carl Bagger, Blicher, Bødtcher, Fru Gyllembourg, Hauch, Heiberg, Hertz, Ingemann, Paludan-Müller, Poul Møller, Chr. Winther m. fl. — den Kreds, af hvilken de sidste først døde for mindre end en Snes Aar siden, saa', paa faa Undtagelser nær, først Lyset i 30erne og 40erne. Knytter man denne Periode i umiddelbar Fortsættelse til Oehlenschläger, da springes Mellemledene udefra over: Byron, Musset,

---

[1]) Se den interessante Iagttagelse herom fra 1816 hos Rist: „Lebenserinnerungen" l. c. Pg. 26. [2]) Steenstrup: „Dansk Historieskrivning", Pg. 154. Johanne Louise Heiberg: „Et Liv genoplevet i Erindringen", I, Pg. 55. De dramatiske Klubber vedbleve dog at bestaa. I Klubberne Thalia, Det Borupske Selskab, Dramatisk Prøve, Constantia, De skønne Musers Dyrkelse, Selskabet i Klosterstræde og Holsteinischer dramatischer Verein var der Forestillinger og i 4 musikalske Selskaber Koncerter hver fjortende Dag. (Tregder l. c. Pg. 142—43.)

Heine, Walter Scott, Victor Hugo etc., gennem hvilke det Evropa, der varslede den ny Tid ind, førtes ind over vore Grænser ved vore Lyrikere, vore Romanforfattere, vore Eposdigtere, og man forbigaar Mellemledet Hegel og hermed Vejen til Filosofdigteren Heiberg og den hele Formskole. Det var ogsaa i 30erne, det smagstyranniserende „Maanedsskrift for Literatur“ samlede de kritiske Aander om sig. Og vil man endelig føle selve Tidens Puls i hin Tids Værker, da erindre man Produktioner som Hertz' „Stemninger og Tilstande“, Heibergs „En Sjæl efter Døden“ m. fl., utænkelige før 1830. I de tyve Aar 1810—30 levede baade de Mænd, der skabte deres Navne i Aarhundredets første Decennium, og de mindre straalende, der skabte det i Aarhundredets fjerde Decennium, men ingen af Parterne fæstnede deres Berømmelse i Tiden mellem disse to Decennier. Thi om end Muserne tie i Kampbragets Øjeblik, saa leve de ikke af Tysthed og Træghed, men af det rigt og rask pulserende Liv. Hvor Folkeslagene satte hinanden Stævne, vekslede Meninger, Kræfter og Produkterne af deres Flid, har endog selv Videnskaben faaet sine bedste Impulser, og det var stedse Folkeslagenes Larmen udadtil og indadtil, med frigjorte Kræfter, Kunsten satte om i Tonernes, i Ordets, i Marmorets Rytmer.

Ikke den Indvending ligger os paa Sinde, om der er regnet et Aar for meget eller for lidt i den Tidsregning, vi nys opstillede, men den, at selve den Bevægelses Tid, der kom efter 1830, er saa som saa, og at dens Spor i vor Literatur kun er ringe. Men en Skælm giver mere, end han har. Det var for dødt, hvad der laa før 1830, til at suge Kræfter af; det var for valent, hvad der kom efter den Tid, til at give Begejstring, og — til syvende og sidst — Blodet flød nu engang ikke med den Fart gennem danske Professordigteres Aarer som hos en Musset, en Heine, en Byron, den stærktlevende galliske Adelsmand, den oprørske rhintyske Jøde, den ubændige britiske Lord. Derfor blev vor højeste Lyrik ikke, som de nys nævnte Mestres, Indignationens, men Elskovsromancens, vor fornemste Skuespilart ikke Konflikts- og Lidenskabsdramaet, men Intrige og Lystspillet, medens vor Prosa satte sin Blomst, ikke hos Forfatterne af Lavet, men hos „To Tidsaldres“ Forfatterinde, der levede

Ungdommens Oprørstid om igen i Novellen, og hos Digterpræsten fra Heden, der bragte Hilsen fra Vidderne, Bud fra Menneskenes og Naturens Overdrev. Rig var Tiden paa store Evner, men de sattes ikke i stærke Svingninger. Folkets Genopvaagnen i 30erne blev ogsaa den ny Kunstslægts Blomstringstid, Gæringen udefra og indefra skabte Produktion og Modtagelighed. Men den unge Digterkreds var efter sin Opdragelse og Udvikling endog uvillig mod Tiden og dens Bevægelser, direkte hvor den blandede sig deri, indirekte ved hele sin Virksomhed. Snart var dens Maal en Apotheose af svundne Tider, snart Kunsten for dens egen Skyld, en Forherligelse af Ordet, af Formen, af det Skønne og Beherskede, i begge Tilfælde Fjærnhed fra Dagen, dens Krav og dens Realiteter. Men den Virkning laa da nær for et Folk, der var saa afvænnet med almen Syslen som vort, og der saa gærne søgte Drømmen i Digternes Følgeskab, at man snart saa den Fortid leve endnu, som længst var borte — om den nogensinde havde været til —, snart maalte Nutidens Gærninger efter Ord, formfuldendte, skønne og beherskede, men Ord. Til Handling vakte først Virkelighedens Brutalitet, til Nøgternhed først Ulykken.

Frederik 6's Styrelse kan lige saa lidt rose sig af de Aandslivets Førere, der skabtes før dens Tid, som af dem, der dannedes under den. Thi dens Andel deri var enten ingen, eller i hvert Fald ingen at rose sig af — saa ufortalt iøvrigt, hvad Nationen vandt gennem sine rigeste Snillers Viden og Kunst.

— Om end Staten som sagt i de økonomisk ugunstige Aar kun havde forholdsvis lidet tilovers til Kunst og Videnskab, fik dog i denne Tid Kommissionen for nordiske Oldsager for første Gang Tilskud (i Aaret 1818), hvad der senere fortsattes; det kongelige Kunstkammer fik i 1825 sin egen Bygning i Dronningens Tværgade; to Aar efter købtes den Lercheske Gaard til Naturhistorisk Musæum. I en Del Aar havde Staten ydet Tilskud til det kemiske Forsøgslaboratorium, og i 1829 oprettedes Polyteknisk Læreanstalt[1]).

[1]) Finansdep. 1818—29.

Antallet af Studerende, der aarlig dimitteredes til Københavns Universitet, udgjorde i Midten af 20erne ca. 150. Dette ret betydelige Antal — steget væsentligt siden Krigen — og det stigende Antal theologiske og juridiske Kandidater gav C. N. David Anledning til at udtale sin Frygt for en Overfyldning, som han mente fremkaldtes ved den altfor store Lethed, hvormed Skolelegater og Stipendier bragte de Unge frem til Eksaminerne, medens der bagefter intet Erhverv fandtes uden ved Overlæsselse af Embedsetaterne. Davids Betragtninger havde Intet at gøre med Nutidens Klager over det „literære Proletariat“. Det var den unge Fremskridtsmands Angreb paa, at Embedsmandens Søn nødvendigvis skulde være Embedsmand, og paa Tilsidesættelsen af de Erhverv, der, „fordi de ikke kaldes lærde, ikke ere mindre hæderlige og ikke trænge mindre end disse til Aandsuddannelse og grundige Kundskaber“. Det blev derfor ogsaa Mænd som Mynster og A. S. Ørsted, der traadte i Skranken mod David. Den første angreb bl. a. — ikke helt uberettiget — hans Talsammenstillinger, den sidste hævdede det Offentliges Ret til at støtte Studeringer, for at ogsaa den Ubemidlede, der havde gunstige Anlæg, kunde komme frem, saa vist som det omvendt var Statens Pligt at hæmme den fri Konkurrence, hvor denne ellers vilde overfylde Erhverv, der rekruteredes af Ladhed, og hvis Omfang burde være begrænset (Udskænkningserhverv o. l.) [1]).

Saa langt var man fra at ville indskrænke Antallet af Studerende, at Skolepengene, der i Aaret 1816 vare blevne forhøjede fra 30 til 50 Rbdl. S. V. i Metropolitanskolen i København, fra 20 til 30 i de øvrige lærde Skoler, ikke senere bleve yderligere forhøjede, uagtet Betalingen langt fra kunde dække Udgifterne; thi en Forhøjelse vilde kun „formindske de betalende Disciples Antal“. Heller ikke vilde man formindske Antallet af

---

[1]) „Statsøkon. Arkiv“ II. Bd. „Juridisk Tidsskrift“ Bd. XIV. Jvfr. Tschernings Udtalelser allerede fra 1817 om den overdrevne Vægt, der lægges paa akademiske Studier, medens en omhyggelig Uddannelse til praktisk Virksomhed forsømmes. Tscherning l. c. Pg. 98. Det er overhovedet overraskende, hvor tidlig T. havde de Meninger færdige, som han med sjælden Konsekvens vedstod og forfægtede sit hele Liv igennem, og hvis Rigtighed for en stor Del først i vor Tid anerkendtes.

Gratistpladser, der var 15 i Metropolitanskolen, 15 i de øvrige lærde Skoler, da man herved udsatte sig for at miste „de fortrinligste Elementer for den videnskabelige eller Embedsbanen“ [1]). Frederik 6, der paa sine aarlige Rejser rundt om i Landet undersøgte Alt, hvad han kunde overkomme, besøgte ogsaa de lærde Skoler. Da han i 1830 havde været i Aarhus, Aalborg, Kolding og Randers lærde Skoler, roste han de tre første, kun med Beklagelse af, at Skolen i Aalborg ikke gav Undervisning i Gymnastik, hvad der var „Skade ved en saa smuk og haabefuld opvoksende Ungdom“; men Skolen i Randers var han yderst utilfreds med, baade Rektor og Adjunkter fik det Vidnesbyrd af ham, at de vare sløve og manglede baade Lyst og Evne til deres Gærning, „Historien var aldeles uden Sammenhæng, Latinen maadelig, thi Disciplene vidste kun Lidet at svare.“ [2])

Frederik 6's Interesse for Skolevæsenet, der tidligt havde givet sig Udslag, fik i denne Periode især Betydning for Borger- og Almueundervisningen. Vare end Anordningerne af 1814 ikke saa gode, som Reformperioden før Krigen havde givet Løfte om, saa betegnede de dog et meget stort Fremskridt og bragte os et godt Stykke videre end de fleste andre Lande. I den første Del af deres Levetid var det imidlertid ikke let at føre dem ud i Livet, fordi det selvfølgelig kostede Kommunerne Besvær at tilvejebringe de fornødne Midler til Skolernes Indretning og Drift, og forskellige Steder fra kom der endog Ansøgninger om, at Tilstanden maatte føres tilbage til Tiden før 1814. Kongen paalagde Kancelliet at undersøge, om Forordningernes Gennemførelse ikke paaskyndedes for meget, og om man ikke „burde søge at læmpe sig mere efter Mængdens Tarv“ [3]). Senere hen kneb det med at faa de tilstrækkelige Midler tilvejebragte til

---

[1]) Finansdep. $^{18}/_{6}$—$^{9}/_{8}$ 1826. [2]) Reskr. til Dir. for Universitetet og de lærde Skoler, $^{10}/_{7}$ 1830 (Brevkopib.). — H. N. Clausen fortæller, at da han ved en Avdiens hos Kongen udtalte, at denne næppe vilde have kunnet læse hans Værk om Katholicismen etc. paa Latin — det Sprog, Kongen mente, Skriftet burde være udgivet i —, svarede Kongen, at det var just ikke sagt; han kunde „ganske godt forstaa Latinen“. (H. N. Clausen: „Optegnelser om mit Levnet og min Tid.“ Kbhvn. 1877.) [3]) Reskr. til Kanc. af $^{2}/_{4}$ 1816.

Seminariernes Vedligeholdelse. Flere Seminarier nedlagdes, og Undervisningen i de andre indskrænkedes[1]). Dette var saa meget uheldigere, som Almueskolelærerne ikke stode særlig højt, de vare meget knapt lønnede, og man var udtrykkelig gaaet ud fra, at Studenter ikke burde søge disse Poster, dels fordi der var god Brug for dem til deres egentlige Hverv — i 1816 var der Mangel paa Præsteæmner —, dels fordi de let vilde føle sig utilfredsstillede ved deres Virksomhed og den Løn, de fik. Følgen af det ovenanførte Reskript til Kancelliet blev, at Skolelønnen nedsattes til det mindst mulige, og at Planer til Skolebygninger skulde indsendes til Kancelliet, for at dette kunde paase, at Bygningerne ikke bleve for kostbare. Dobbelt maatte alt dette iagttages, fordi man ikke blot havde med Bøndernes Uvilje mod for store Udgifter at gøre, men ogsaa med Godsejernes Vrangvilje, da mange af dem „ikke ønskede et forbedret Skolevæsen“[2]).

For at opnaa saa meget som muligt i saa kort Tid og saa billigt som muligt, blev derfor Udbredelsen af „den indbyrdes Undervisningsmetode“ Kongen meget magtpaaliggende. Ganske vist maatte man til denne Metodes Anvendelse anskaffe et stort Apparat af Tabeller og Regler, men var dette én Gang tilvejebragt, kunde man aarlig spare en Del Lærerkræfter, naar Børnene selv agerede Lærere, og saaledes for en billig Penge udbrede Elementærundervisningen Landet over. Selvfølgelig fremhævede Metodens Forkæmpere mange andre Fordele ved den; men dens Billighed var dog mest ubestridelig. Dog netop fra den Side angrebes den ogsaa, forsaavidt det gjordes gældende, at medens en saadan Metode kunde være god nok paa Steder, hvor Almueundervisningen var ringe eller ingen, og hvor man maatte gribe til det nemmeste Læremiddel, for at Befolkningen ikke skulde afskrækkes ved for store Ofre i Tid og Penge, saa var den unødvendig i Danmark, hvor man allerede overalt

---

[1]) Pl. af $^{19}/_{10}$ 1824, jvfr. K. T. s. A. Pg. 635 ff. [2]) K. T. 1816 Pg. 480 ff. — Sligt var naturligvis Kongen meget imod; dog vilde han heller ikke have Undervisningen drevet for vidt. „Bonden skal lære at læse, skrive og regne, kende Pligterne mod Gud, sig selv og Andre og ikke mere, thi ellers faar han Nykker i Hovedet,“ udtalte Kongen til en norsk Pædagog, der havde Avdiens hos ham i Aaret 1833. („Vor Ungdom“ 1893, Pg. 554.)

havde faste Undervisningsrammer, Skoletvang, og paa Forhaand stod højere end i noget andet Land i Evropa, og hvor man ved uden Eksperimenter at fortsætte paa den prøvede Vej sikrest vilde naa endnu videre frem. Modstanderne talte imidlertid for døve Øren, og en Tid lang vare de næsten bragte til Tavshed. Thi Kongen havde sat sig Sagen i Hovedet som en Slags fiks Ide, og ved Hjælp af Oberstløjtnant Abrahamson, der med Iver havde sat sig ind i Systemet under sit Ophold ved Armékontingentet i Frankrig og nu ved sin Hjemkomst stillede sig til Kongens Disposition, blev det gennemført med en næsten hensynsløs Energi. I Aaret 1819 dannedes en Normalskole i København under Abrahamsons Tilsyn, i de militære Skoler indførtes Undervisningen, og ved et stærkt Pres paa samtlige Landets øvrige Skoler — hvor man var sikker paa Kongens Naade ved Indførelsen af Systemet, paa hans Ugunst ved Vægring derved — havde man efter et Decenniums Forløb faaet Metoden indført i ikke mindre end 2,700 Skoler (ved Udgangen af 1830). Ved Resolution af 21 Aug. 1822 blev det tilladt at indføre Metoden i Almue- og Borgerskoler; ved forskellige Resolutioner i Aaret 1828 blev det gjort til Pligt for Alle, der kaldtes til Skolelærere, at bringe Attest fra Seminariet eller Normalskolen i København om, at de havde teoretisk og praktisk Kendskab til den indbyrdes Undervisning. Endvidere befaledes det Kancelliet, i Anbefalinger af gejstlige Embedsmænd og af Skolelærere til Forflytning eller til Naadesbevisninger, at anføre, om og hvorledes de havde arbejdet for den indbyrdes Undervisnings Anvendelse. Endelig antydedes Muligheden af, at Metodens Indførelse overalt om føje Tid vilde blive befalet. Paa dette Tidspunkt sluttedes ogsaa Udgivelsen af Abrahamsons og Amtsprovst Münters Værk om den indbyrdes Undervisnings Væsen og Værdi[1]).

Men om man end nødig vilde sætte sig op mod Kongens Vilje, bredte dog den Anskuelse sig mere og mere, at Metoden

---

[1]) Straks da dette Værks Udgivelse begyndte i Aaret 1821, befalede Kongen, at 20 Eksemplarer skulde sendes til Vestindien, Guinea og Trankebar! (Reskr. $^{6}/_{10}$ 1821 til Kongens Haandbibliothekar, Justitsraad Weinwich. Brevkopib.)

var sløvende i sin Form og utilstrækkelig i sit Udbytte. Et heftigt Angreb rettedes paa den — eller rettere paa den Maade, den var bleven udbredt paa, ved Løfter og Trusler fra allerhøjeste Side, med Abrahamson som Mellemmand og med Forbigaaelse af de vanlige Avtoriteter — af H. N. Clausen, i Aaret 1831[1]). Omtrent samtidig overtog Abrahamson Stillingen som Undervisningsdirektør ved den, tildels ved hans Initiativ, oprettede militære Højskole. I Løbet af 30erne var Systemet i Tilbagegang, og det gik ud af Verden omtrent samtidig med Kongens Død[2]).

For Københavns Vedkommende har dog Systemet faaet den Ros, at de offentlige Skoler, der her indrettedes med indbyrdes Undervisning, bleve en Slags Forberedelsesskoler for visse af de øvrige, hvorved der skabtes en Klasseinddeling i disse. Da nemlig Antallet af underviste Elever havde vist sig at være meget stort, Antallet af Skoler for ringe, havde man indrettet Aftenskoler og andre Supplementskoler, der hver kun bestod af én Klasse, og for disse bleve nu Skolerne for indbyrdes Undervisning gjorte til Forberedelsesskoler. Iøvrigt hjalp man sig ogsaa med at sætte nogle af Børnene ind i private Skoler, hvor det Offentlige gav 3 à 4 Mk. maanedlig for hver Elev, som det ved Licitation fik ind i en saadan Skole.

De kommunale Skoler i København omfattede dels de almindelige, offentlige Skoler, dels Fattigskolerne. I de første skulde Enhver, der havde Evne dertil, betale, men i nogle Dele af Byen gik alle Børn frit, i andre betalte de fleste af Børnene, atter andre Steder kun nogle faa. Man forsøgte, ved kongelig Resolution af 7 Maj 1828, at faa dette Forhold ændret ved en Bestemmelse om, at Skolekommissionerne fire Gange aarlig skulde fastsætte Skolebidragene, der hidtil vare ansatte af Skoledirektionen, men da disse Kommissioner Intet vidste om Forældrenes

---

[1]) „Maanedsskrift for Literatur“ Bd. VI. Kbhvn. 1831, Pg. 357 ff. Artiklen vakte stor Opsigt og fik megen Betydning, men er i Grunden mærkeligere ved sin polemiske Form end ved sin direkte Belysning af selve Spørgsmaalet. [2]) K. T. paagældende Aar. „Biografisk Leksikon“ I (Artiklen om Abrahamson). Joakim Larsen: „Bidrag til Københavns offentlige Skolers Historie.“ Kbhvn. 1881.

Evne til at betale, og da de intet Tvangsmiddel havde til at faa Pengene ind, hjalp denne Forandring ikke synderligt. Den hele Administrationsordning var højst uheldig, og da det i 1828 ligeledes bestemtes, at Direktionen end ikke fremtidig maatte afholde nye Udgifter uden Kancelliets Stadfæstelse, kunde Skarer af Børn gaa om uden Undervisning, indtil Kancelliet var blevet færdigt med sine Overvejelser over, om de foreslaaede ny Udgifter ogsaa vare nødvendige. Hvad enten man saa hen til de almindelige, offentlige Skoler eller til Fattigskolerne, var Tilstanden slet, og den var som Regel ikke bedre i de private Skoler. Antallet af skolesøgende Børn i København udenfor Militærskolerne og de lærde Skoler udgjorde i 1834 11,600, fordelte saaledes:

I Kommuneskolerne	2,727
- Fattigskolerne	1,590
- Kirkeskolerne og andre helt eller halvt offentlige Skoler	2,980
- egentlige, private Skoler	4,309
Tilsammen	11,606

Kommunens aarlige Udgifter til Skolevæsenet kunne paa den Tid ansættes til ialt ca. 25,000 Rbdl., hvoraf omtrent $^1/_3$ til Fattigskolerne, $^2/_3$ Tilskud til Kommuneskolerne. Trods dette Beløbs overordentlige Lidenhed fandt de 32 Mænd det skandaløst højt. De bedst lønnede Lærere havde kun 1 Mk. Timen, men de 32 Mænd henviste til, at der averteredes i Bladene, at man kunde faa 6 Timers daglig Undervisning for 3 Mk. maanedlig i Skolepenge, saa at det var ganske urigtigt, naar det fra visse Sider gjordes gældende, at der vistes for stor Knebenhed af det Offentlige overfor Skolevæsenet. Tværtimod, den hele Skoleindretning efter 1814 havde ikke vist sig at gøre synderlig Gavn, thi i moralsk Henseende var Tiden ikke bleven bedre. Ungdommen skulde i hvert Fald ikke begynde at gaa i Skole, naar den var i 6 Aars-, men først naar den var i 8 Aarsalderen, saa at man kunde spare to Aars Undervisning, og var der Mangel paa Skoler i ét Sogn, maatte man se at faa Børnene anbragte i et andet o. s. fr. Intet Under derfor, naar det udtales, at i Tiden fra 1814—44, da en ny Skoleanordning reformerede Forholdene,

var Tilstanden og Undervisningen i de offentlige Skoler i Hovedstaden under Landsbyskolernes [1]).

Kan man saaledes ikke anse Forholdene i Hovedstadens Almueskoler som typiske for det hele Land, synes det dog utvivlsomt, at der i det første Slægtled efter 1814, under de trange økonomiske Kaar, under Uvantheden med den gennemførte Skoletvang, under Eksperimenterne med den indbyrdes Undervisning, og før Opsvinget i Interessen for det Almene baade hos lavere og højere Stillede indtraf, ikke var meget at rose sig af med Hensyn til Almueundervisningen herhjemme. Dog havde vi et betydeligt Forspring for andre Lande, der i visse Henseender er blevet benyttet mindre, end man skulde tro, men som paa den anden Side i de kommende lysere Tider muliggjorde Danmarks fremragende Plads i Fortsættelsesskolebevægelsen (Højskolen), ligesom der i det Hele selv i hine trange Tider efterhaanden blev dannet saa fast et Grundlag, at man, hvor Energi og Offerberedvillighed har været tilstede, ud fra dette har kunnet naa til virkelige og betydningsfulde Fremskridt.

Omsorgen for Folkeundervisningen var en Arv fra det 18 Aarhundrede; til en oplyst Enevælde skulde svare et oplyst Folk. Langt ringere Interesse havde den samme Tid for Kirken. Ikke at man herhjemme vilde kaste Religionen overbord. En virkelig Afstandtagen fra al positiv Religion, paavirket af de nyfilosofiske Systemer, fandt vel kun spredtvis Sted i de højere Klasser. Men Tidens Aandsretning bestræbte sig for at indskrænke de religiøse Mysterier saa meget som muligt, og da man dog ikke samtidig ønskede noget Brud med den hellige Skrift, søgte man at forlige sig med det, man vægrede sig ved at tro paa, ved en forstandsmæssig Udlægning. Imidlertid fremkaldtes dels herved, dels ved at man vilde erstatte Iver for Troen med Propaganda for Moralen, en vis tør og læremesteragtig Form for den gejstlige Virksomhed, der selv-

---

[1]) Joakim Larsen l. c. Pg. 195 og flere Steder, endv. K. T. for de paagældende Aar og „De 32 Mænds Kopibog“, Skr. til Mag. $^{16}/_{11}$ 1831 og $^{20}/_{9}$ 1832.

følgelig ikke blot var ude af Stand til at fange Sindene — glødende brænde sig ind i dem og omspænde dem — men der end ikke gav dem noget Vederlag, fordi den Næring, der bødes, manglede begge de Egenskaber, som ogsaa den materielle Næring skal have, uafhængig af dens Evne til at styrke Organismen: den pirrende, naar man skal modtage den, den mættende, naar et rimeligt Kvantum er indtaget.

Den rationalistiske Præsteforkyndelse var altsaa hverken ved Form eller Indhold skikket til religiøs Vækkelse, men paa den anden Side fik den heller ingen varig negativ Betydning, til Nedbrydning hos det menige Folk Landet over af de religiøse Grundbegreber, som en tusindaarig Kristendom havde indplantet, og det saa meget mindre, som den stærke Paavirkning af de øvre Klassers Meninger og Anskuelser, som nu til Dags ad utallige Veje naa ind i hver Hytte, den Gang aldeles ikke fandtes, ja var utænkelig.

Imidlertid maatte Udviklingen i Længden gaa en af to Veje, og allerede den almindelige Reaktion forbød Udvikling i fritænkersk Retning. Ihvorvel den personlige og den statslige Opfattelse af Religionen i Løbet af dette Aarhundrede tørnede stærkt sammen. bleve de dog begge Modstandere af Moraliserings- og Forstandsretningen. Modstanden hidrørte for det første fra den Svingning i Aandslivet, baade hos Gejstlige og hos mange Ledende af Lægmandsfolket, i Kraft af hvilken Hovedvægten atter lagdes paa Troen; gennem en Fordybelse i denne naaede man ud over det formentlig Fornuftstridige; uden Troen skønnede man ikke at kunne finde nogen Mening i Livet, med den en endog lykkelig og løftende. Men Modstanden kom dernæst ogsaa fra Staten, der havde Troen for sine Undersaatter behov, fordi Staten maatte frygte for, at uden Religionen skulde hele det sædelige Grundlag, paa hvilket Statsordningen hvilede, svigte. Dog i den videre Udvikling af det personlig religiøse Gennembrud og af Statens Interesser kunde der let komme et Sammenstød. Havde Staten fastslaaet en statslig Opfattelse af Religionen, kunde den vel tillade andre Religionsformer at trives indenfor sit Omraade, naar den havde gjort sig bekendt med deres Læresætninger, og disse ligesom dens egen Religion vare ordnede ind i et System,

hvor man altsaa vidste, hvad man havde at rette sig efter. Derimod maatte den blive en Modstander af den Form for Religionens Vækst, der brød Rammerne, gik videre, end den ansaa for ønskeligt, idet man da aldrig kunde vide, hvor Bevægelsen vilde bære hen. Derved kom der altsaa en Alliance frem mellem den Del af de Toneangivende, der sluttede sig nær til Statens Opfattelse, i Kraft af det absolutistiske og hierarkiske, og dem, der — snart med Tilknytning til det rationalistiske eller endog fritænkerske, snart med Frygt for, at den vidtdrevne religiøse Bevægelse dog vilde blive andre Aandssider af Livet for fjendtlig — ønskede Modstand mod en saadan Bevægelse og derfor, naar deres Frygt var større end deres Frihedsfølelse, støttede Staten mod de Frireligiøse. Men dette udelukkede selvfølgelig ikke Strid og Uenighed atter mellem disse Parter indbyrdes.

De tre gejstlige Hovedførere i Aarhundredets første Halvdel: Grundtvig, Mynster og Clausen, vare alle Modstandere af det 18 Aarhundredes Rationalisme. Clausen var den, der stod Rationalismen nærmest, og han blev herved de oppositionelle Religiøses Fører, stod som Hovedet for den frisindede Religiøsitet. Hans Skrift om „Katholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus“ udkom i Aaret 1825, og vistnok var det kristeligt, men det var uortodokst baade overfor Protestantismens Dogmer og dens Ritus og Heroer. Det var for Clausen et videnskabeligt Værk, men det modtoges ikke saaledes af hans Modstandere; og at det kun var videnskabeligt, ikke beregnet for menig Mand, var for Grundtvig ingen Undskyldning, thi han anerkendte ikke Videnskabens Ret til at omkalfatre paa Troens Lærdomme, borttage Noget af, hvad der kunde være Troslivet helligt og gavnligt og i Kraft af en Fornuftkritik rokke ved Bibelen eller de symbolske Bøger. Ud fra denne Opfattelse rettede Grundtvig sit voldsomme Angreb paa Clausen, hvormed Stødet var givet til den langvarige og lidenskabelige Clausen-Grundtvigske Strid. Nogen Inkonsekvens i denne Grundtvigs Optræden og hans tidligere eller senere er der ikke, selv om Formen for Angrebet kunde og burde have været anderledes. Thi den Plads, Bibelen skulde indtage i de Kristnes Trosopfat-

telse, var det efter Grundtvigs Mening ikke den Lærdes, men Lægmandens, ikke Hjærnens, men Hjærtets, Troens Sag at bestemme. Og den Kristendomslærer, der vilde anvende hin og ikke denne Maalestok og med akademisk Spekulation forplumre Troslivet, han var Modstanderen, og det var mod ham, Protesten skulde lyde. Men var man ikke den avtoriserede Lærer, og bød man sine Tilhængere Frugterne af sin Tro, da skulde dette staa Enhver frit for, hvilke disse Frugter end vare. Frihed for Troslivet og dets Udfoldning blev her Feltraabet, en Frihed, som da i hurtig Følgerække maatte naa til Frihed for enhver Aandsretning, ogsaa Ikke-Troens. At Frihedsparolen er bleven paavirket og fremmet af den oppositionelle Stilling, Grundtvig og hans Tilhængere kom til at indtage, og hvor Frihed blev dem personlig et Gode og en Nødvendighed, behøver næppe at siges. Men den var ikke i Uoverensstemmelse med Grundtvigs Lære og maatte forme sig des stærkere hos ham, jo mere han i sit lange Livs Udvikling kom til at lægge Vægt paa at søge det menneskelige, det oprindelige op overalt, at søge dettes Vækst fremmet uafhængig af det skolede, det klassificerede, og at søge det navnlig i de Samfundsklasser, hvor han mente Naturbunden mindst overkultiveret, og hvis Frigørelse derfor i enhver Henseende blev hans Opgave. Og denne Fremhævelse af Troslivets Gemytsside, Opsøgen af og Glæde ved det almenmenneskelige, Virksomhed for Folkeopdragelse og Kamp for Frihed, blev tilsammen Grundtvigianismens Kendemærke i dens Blomstringstid og dens umaalelige Betydning for dansk Aands- og Samfundsliv.

Men idet Grundtvig rettede et Angreb paa Clausen, blev dette for hin Tid et Angreb paa Tidens Lærefrihed og paa den religiøse Tolerance, et Angreb paa Udøvelsen af den Skrift- og Lærefortolkning, Enhver ifølge sin Overbevisning maatte anse for den rette. Derfor maatte ikke blot de blive hans Modstandere, der i og for sig vare uenige med ham i hans religiøse Opfattelse, men ogsaa de, der ansaa Lærefriheden og det overleverede akademiske Aandsliv i Fare, dertil alle de, der ikke kunde vide, hvad Vej Udviklingen vilde tage, som kunde frygte for, at Grundtvigianismen skulde blive Uvidenhedens og Sværme-

riets Religion, og som ikke vilde falde fra Rationalismens Scylla i Obskurantismens Charybdis. Derfor vare baade Mynster og Clausen Grundtvigs ubetingede Modstandere. Vel befandt Mynster sig i en anden Lejr end Clausen, hvis Værk han, videnskabeligt set, ikke lagde stor Vægt paa, og hvis Kriticisme han, religiøst set, ingen Sympati havde for. Men den korrekte, vidfulde, højtdannede kongelige Konfessionarius og senere Kirkeprimas havde endnu mindre tilovers for det udisciplinerede og grove i Grundtvigs Form eller for de Sider i det reale af hans Virksomhed, der pegede mod det kulturmæssiges Underkendelse, mod det ubundnes Herredømme. Mynster var Statskirken, Clausen den „loyale“ Opposition, og paa Vejen mellem Mynster og Clausen stod Størstedelen af de Dannede. Jo nærmere Friheden, des nærmere Clausen, jo nærmere Absolutismen, des nærmere Mynster, men begge Parter forenede af Frygt for Aandsreaktionen. Derfra skrive sig de snart udtalte, snart uudtalte Alliancer fra hin Tid. Da en Bondeven og Folkefrihedsven som Drewsen i Østifternes Stænderforsamling 1838 stemte sammen med Mynster og de Højkirkelige mod Forlangendet om Sognebaandsløsning, fordi han tvivlede om, hvorvidt Minoriteten, naar den blev Majoritet, „vilde tilstaa os Anderledestænkende den Samvittighedsfrihed, som den nu fordrer for sig selv“, da laa her Frygten udtalt for, hvad Grundtvigianismen gennem dens Vrangsider og maaske andre kirkelige Retninger efter deres inderste Væsen vilde byde Folket af Ukultur og majorisere det med, naar de havde faaet Magt dertil.

To store, kristne Jubelfester fejredes i hine Aar: 300-Aarsfesten for Reformationen og 1000-Aarsfesten for Kristendommens Indførelse i Danmark. Den første holdtes i tre Dage, 31 Oktbr. og 1 og 2 Novbr. 1817, med Klokkeringning og Blæsning i Kirkerne, Prædikener, Universitetsfest, Standsning af offentlige Forlystelser alle tre Dage og af Arbejdssysler første og tredje Dag (der var en Søndag). I Anledning af den anden paalagdes det Biskoppen over Sjællands Stift, Münter, at udarbejde en latinsk Fremstilling om Harald Klaks Daab og dens Følger for Kristendommens Udbredelse i Danmark; endvidere afholdtes der Kirke-

fester paa sædvanlig Maade, og endelig blev paa den egentlige Højtidsdag, Pinsedag d. 14 Maj 1826, den ny Christiansborg Slotskirke indviet[1]).

Udadtil førte det ny kirkelige Liv i 20erne til den vidtløftige Retssag om „den fynske Bevægelse", i det Hele til Behandling af Spørgsmaalet om Retten til gudelige Lægmandsforsamlinger. Ogsaa her stillede Grundtvig sig paa den fri Forkyndelses Side. — Som Forløber for den senere Strid om Sognebaandsløsning rejstes endvidere Spørgsmaalet om Retten til den delvis faktiske Bestaaen af dette Forhold i København. I denne By foretoges nemlig Kommunion og Konfirmation af enhver Præst overfor enhver af Stadens Indbyggere, uafhængigt af, i hvilket Sogn Vedkommende boede. Dette Forhold, der havde lang Tids Hævd, havde bl. a. medført, at Præsterne allerede i 1809 vare blevne enige om ikke at modtage Nogen til Konfirmation, der i samme Aar var bleven afvist af en anden Præst, en Overenskomst, der nu fik kongelig Stadfæstelse. Men iøvrigt fremhævedes det, at medens Loven vel ikke i og for sig gav den delvise Sognefrihed Medhold, og medens sligt hverken var sædvanligt eller nødvendigt paa Landet, var det rimeligt i København, hvor Beboerne flyttede saa hyppigt omkring, og her saa meget mindre betænkeligt, som det ved Skriftemaal, Konfirmation og lignende Akter af udelukkende religiøs Art var af fremragende Betydning, hvilken Værd man tillagde, og hvilken Hengivenhed man nærede for den paagældende Præst, medens der ved Daab, Vielse og Jordpaakastelse mere var Tale om rituelle og egentlige Embedshandlinger. Der blev derfor ingen Forandring foretagen i dette Forhold[2]).

---

[1]) K. T. 1817 Pg. 321 ff. og 1826 Pg. 201 ff. Ved Reskr. $^{5}/_{5}$ 1830 paalagdes det ogsaa Præsterne at holde Taksigelsesbønner i Kirkerne den 25 Juni s. A., i Anledning af 300-Aarsdagen for den augsburgske Konfession. Nye Højtideligheder fandt Sted 30 Oktbr.—1 Novbr. 1836 til Minde om Reformationens Indførelse i Danmark 300 Aar tidligere. [2]) Reskr. $^{21}/_{12}$ 1825, K. T. 1826 Pg. 128 ff. — Det var denne københavnske Ordning, man krævede indført for Landet som Helhed — som Minimumsfordring —, da Forslaget om Andragende ang. Sognebaandsløsning indbragtes i Østifternes Stænderforsamling 1838. Petitionerne vare indkomne fra Lindberg og fra 9 grundtvigske Sognepræster; Algreen-Ussing var Forslagsstiller. Men efter

Den grundtvigske Bevægelse gav som bekendt ogsaa Anledning til Retssager. Clausen anlagde Injuriesøgsmaal mod Grundtvig, og denne blev dømt til Bøde og dermed til livsvarig Censur. Forinden havde han imidlertid fratraadt sit Præsteembede, og han foretog, med Understøttelse af Kongen, der personlig var ham velsindet, en Englandsrejse i Aarene 1829—31 med det Formaal at undersøge gamle, angelsaksiske Haandskrifter, en Rejse, der iøvrigt fik megen Betydning for ham, da han ved eget Syn lærte Nutidens angelsaksiske Frihed at kende. Men den Dom, der var fældet over ham i Injurieprocessen, gav hans ihærdigste Tilhænger, J. C. Lindberg, Anledning til et Skrift, der skarpt kritiserede Dommen, og der bl. a., med Overretsassessor Spandets Bemyndigelse, indeholdt en Meddelelse om, at Spandet ikke havde billiget Dommen. Lindbergs mange Udfald i Skriftet og Spandets Afstandtagen fra Dommen paa en for de andre Dommere anstødelig Maade gav Anledning til, at de begge, efter at Sagen havde været behandlet i Gehejmestatsraadet, fik meddelt Kongens allerhøjeste Mishag, med Tilføjelse til Lindberg om, at i Gentagelsestilfælde vilde „alvorligere Forholdsregler“ blive tagne imod ham, og til Spandet, at Rettens Justitiarius vilde „betyde ham det upassende i hans Adfærd“; dernæst gaves der Ordre til, at den kongelige Resolution skulde offentliggøres[1]).

Hvad der derimod ikke blev offentliggjort, var Irettesættelsen til A. S. Ørsted for hans Del i Striden, en Episode, der dels i og for sig er af betydelig Interesse, dels kaster Lys over mange af de i det Foregaaende omtalte Forhold.

Medens Processen mellem Clausen og Grundtvig stod paa, offentliggjorde Ørsted, som den Gang var Kancellideputeret, Lærer ved Pastoralseminariet og Generalprokurør, en Afhandling i „Juridisk Tidsskrift“ under Overskrift: „Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?“ Afhandlingen indeholdt unægtelig mange, strængt ortodokst set, dristige Udtalelser.

---

vidtløftige Forhandlinger blev ved en Alliance mellem den højkirkelige og en Del af den „liberale“ Side af Forsamlingen (jvfr. ovenfor) Forslaget om Andragende til Kongen forkastet med 35 Stemmer mod 28 (se Forhandlingerne i Østifternes Stændertidende 1838 Pg. 255 ff. og 1177 ff). [1]) K. T. 1827 Pg. 5 ff.

Ørsted gik ud fra, at det var uberettiget at nægte den Religionslærer Ret til at aflægge Eden, som ikke i Kirkens Bekendelsesbøger kunde erkende „et i alle Dele fuldendt Udtryk for den guddommelige Sandhed, ja endog i enkelte Punkter, der aabenbart ikke høre til Saliggørelsens Orden, fandt Lærdomme, som han ikke kunde billige.“ De symbolske Bøger havde i mange Henseender væsentlig polemisk Værd og maatte betragtes i deres Modsætningsforhold til den Tid, de hidrørte fra, og de Lærdomme, de skulde bekæmpe. Selv om man derfor i sin Tid opstillede Kravet om bogstavelig Forstaaelse af dem, havde dette mindre at betyde, fordi Datidens Gejstlige ogsaa saa' alle de i de symbolske Bøger omhandlede Spørgsmaal paa samme Maade som Bøgerne selv. Men til den Grad var det ikke Meningen at binde enhver Tids Lærere til en bogstavelig Tilslutning, at Opfattelsen af visse Punkter, der ikke hørte til Grundspørgsmaalene, ikke skulde kunne skifte med de skiftende Tider. Fortiden havde ikke kunnet forestille sig, „hvorledes man kunde erkende den kristelige Aabenbaring uden at antage en Inspiration af hvert Ord, som findes i de hellige Skrifter, eller hvorledes Kristi guddommelige Højhed kunde haandhæves uden den Trinitetslære, som det nikæiske og athanasiske Symbol forkynder, eller hvorledes Læren om Synden og Naaden samt Skriftens Fortælling om Syndefaldet kunde faa fuld Betydning, uden at denne Fortælling betragtes som en strængt historisk Begivenhed.“ „Treenighedslæren findes dog ikke egentligen umiddelbart i Skriften og er saaledes ingen væsentlig Bestanddel af den kristelige Tro.“ Heller ikke Læren om udøbte Børns Salighed, end ikke om Helvedesstraffes Evighed, vilde let nu Nogen anse som Betingelse for kirkelig Rettroenhed. „Ogsaa i den augsburgske Konfession forekomme Lærdomme, der aabenbar ikke maa henføres til det, Mennesket behøver at vide til sin Salighed, og som altsaa kan forbigaaes af Religionslæreren.“

Denne Afhandling fremkaldte voldsomme Modskrifter af Grundtvig og Lindberg, og Ørsted beskyldtes endog for at have krænket Grundlaget for den bestaaende Statsorden, idet Kongeloven forpligtede Kongen til at overholde den augsburgske Konfession til Punkt og Prikke i hele dens Strænghed. — I det

følgende Hæfte af Tidsskriftet tog Ørsted tildels Afstand fra sine første Udtalelser, afdæmpede dem og gjorde navnlig gældende, at han ikke havde villet fremsætte sin Mening om de symbolske Bøger, men kun udtale, hvad Kirkens Lærere havde Ret til at lære, uden at komme i Uoverensstemmelse med deres Ed. Han protesterede dernæst mod Grundtvigs hvasse Beskyldning for, at han havde villet „afgive et Votum“ i den verserende Proces[1]).

Ørsteds Afhandling havde imidlertid vakt den alvorligste Misstemning i Regeringskredse, og muligvis har endog Dronningen sat den Sag, der nu rejstes imod ham, i Bevægelse. Dens hele Forløb blev holdt i saa høj Grad hemmelig, at kun ganske faa Samtidige vidste fuld Besked med, hvad der var foregaaet, men i store Træk have dog Adskillige kendt den. Det kan ikke nægtes, at efter den Stilling, Ørsted den Gang indtog, navnlig som Lærer ved Pastoralseminariet og Generalprokurør, var det vovet at kaste sig saa voldsomt ind i en hæftig standende literær-religiøs Strid, der endog var midt under Domstolenes Paakendelse. Det er troligt nok, at han ikke selv delte alle de heterodokse Anskuelser, han i første Del af sin Afhandling forfægtede — han var, hvad der fremgaar af hans Skrifter, en stærkt kristelig og kirkelig sindet Mand, langt mere dogmatisk troende end Broderen — men i denne Sammenhæng blev dette Forhold ret ligegyldigt. Hvad der var det afgørende, var hans Partitagen, og hans Modstandere ramte godt, da de drejede hans Udtalelser om den augsburgske Konfession hen til et Angreb paa Kongeloven, thi da vare de sikre paa at faa Kongen opskræmmet — der var rørt ved noget „Enevolds“. Derfor blev der ogsaa Tale om, enten at afskedige Ørsted, saa at han skulde søge et Embede udenfor Centraladministrationen, eller at standse hele hans Forfattervirksomhed. Ørsted søgte Avdiens hos Kongen og fik ham halvt om halvt formildet, men han maatte dog først mundtlig, derefter skriftlig afgive Erklæring om, at han vilde opgive sin Forfattervirksomhed, kun med Tilladelse til at afslutte de Skrifter, han havde under Arbejde. Han havde haabet, at Sagen skulde være afgjort med denne hans egen

---

[1]) „Jur. Tidsskr.“ Bd. XII. 1826.

Erklæring, men han undgik ikke at faa en kongelig Reprimandeskrivelse af temmelig saarende Art. I Gehejmestatsraadet havde han Malling og Schimmelmann paa sin Side, ogsaa Kongen vilde i og for sig nødig miste ham, men til Modstandere havde han Møsting og Kaas. Et Brev til Malling, hvori han bad om dennes Bistand i det afgørende Møde, afgaves af denne, der ikke selv kunde komme tilstede, til Kaas og oplæstes i Gehejmestatsraadet. Da Ørsted bagefter erfarede dette, sendte han Kaas en Skrivelse, hvori han udtalte, at Grunden til, at han ikke direkte havde tilskrevet ham, der jo var hans Foresatte som Kancelliets Præsident, var, at han ikke troede, at Kaas var ham en saa trofast Velynder som tidligere. Kaas fralagde sig denne Antagelse i meget stærke Udtryk og forsikrede, at han aldrig havde handlet anderledes mod Ørsted, „end jeg vil være det bekendt for Dem, for min egen Samvittighed og for enhver retskaffen Mand, der optræder som Dommer mellem os.“ Utvivlsomt har Ørsted dog gjort Ret i ikke at stole paa Kaas[1]).

I hvert Fald fik Ørsted et Reskript af 21 September 1826 fra Kongen med det Indhold, at hans Afhandling havde været Kongen „mishagelig“, da den ikke var „vel passende med hans Embedsstilling“. Kongen vilde imidlertid modtage hans Tilbud om „efterhaanden at indskrænke og efter nogen Tid selv tilendebringe den Virksomhed paa Forfatterbanen, som i flere Henseender vanskelig lader sig forene med Bestyrelsen af de

---

[1]) Hos L. Koch: „Standsningen af A. S. Ørsteds Forfattervirksomhed i Aaret 1826“. Kirkehistoriske Samlinger, 3 Række, Bd. VI. — fra hvilken Afhandling, der støtter sig paa et Uddrag af Stemannske Papirer, nogle af de i Teksten anførte Data ere tagne, og hvor ogsaa en Afskrift af det nedenfor meddelte kongelige Reskr. er gengiven — udtales det om Kaas' Brev: „Heri havde Kaas vistnok Ret“. Man har dog Lov til at tvivle, naar man i Møstingske Papirer finder et (udateret) Brev fra Kaas til Møsting af følgende Indhold: „Jeg sender Dem herved, min gode Ven, hvad jeg i dette Øjeblik modtager fra Ørsted — atter en Uforskammenhed mod Kongen —, hvad han siger om mig, skal han nærmere forklare, da jeg ikke mindes et eneste Tilfælde, hvor jeg om Trykkefriheden var af anden Mening end hans — og det releverer dog vel Intet —, men Knægten (!!) vil herske alene og beherske mig som de Andre i Collegio, og at det ikke lykkes ham, det ærgrer. — Forresten vil De finde ham i Knibe, derfor kommer en Nervefeber til Hjælp.....“

betydelige Tillidsposter, Vi allernaadigst have anfortroet Dig". Der nævnes nu de Tidsskriftsrækker, Ørsted havde Tilladelse til at afslutte, ligesom han ogsaa fik Lov til at afslutte Haandbogen i dansk-norsk Lovkyndighed, skrive de Afhandlinger, hans Stilling som Medlem af lærde Samfund maatte fordre, og endelig besørge nye Udgaver af tidligere Skrifter. „Derhos ville Vi allernaadigst, at Du i Betragtning af Dine mange og betydelige Embedsforretninger indkommer med allerunderdanigst Andragende om at fratræde Din Deltagelse i Pastoralseminariet. Saaledes vil det være Os behageligst for Eftertiden at vide Dine Kundskaber mere udelukkende forbeholdte for Vor Tjenestes umiddelbare Tarv" [1]). Som et Plaster paa Saaret for Afskedigelsen fra Pastoralseminariet fik Ørsted kort efter i Form af et „personligt Tillæg" tilstaaet de 200 Rbdl. aarlig, han havde oppebaaret i Honorar ved Seminariet [2]).

Den hele Begivenhed vakte pinlig Opsigt i de indviede Kredse, og hvad der sivede ud om den, formindskede ikke Sympatien for Ørsted og Vreden mod hans Modstandere [3]). I Aaret 1831 udgav J. P. Mynster sin Afhandling „Om Begrebet af den kristelige Dogmatik", og dedicerede den til A. S. Ørsted. Dette skete, for at der „for Eftertiden skulde være et Vidnesbyrd om, at Teologerne her i Landet ikke have miskendt Ørsteds Værd". Dediceringen var en Oprejsning til Ørsted, hvis Konflikt med Regeringen ogsaa havde været Mynster særdeles pinlig. „Sagen gik mig meget nær, og maaske bidrog jeg gennem Malling Noget til, at Kongen efterhaanden blev mildere stemt, skønt Udfaldet dog ikke blev ønskeligt." [4]) Men Aaret i Forvejen var Ørsted, der forgæves skal have søgt det kongelige Reskript af 1826 ændret, fratraadt Udgivelsen af „Juridisk Tidsskrift". „Bydende Grunde have ..... fordret dette Skridt. ..... Jeg kan ..... ikke dølge for mig selv, at den Tid ikke kan være langt borte, da en omfattende literær Virksomhed ved Siden af de mange Pligter, som følge med de vigtige Embeder,

---

[1]) Kongens Brevkopib. [2]) Reskr. til Stemann af $^{8}/_{4}$ 1828 (Brevkopib.)
[3]) Jvfr. Daae l. c. Pg. 146, Brev fra Gjerlev til Irgens-Bergh af $^{21}/_{11}$ 1826.
[4]) J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levnet. Kbhvn 1884. Pg. 234 ff.

Kongens Naade og Tillid har betroet mig, vil være mig overlegen“ [1]).

Ørsteds Offentliggørelse af den famøse Afhandling var ifølge hans Stilling og det Tidspunkt, den fremkom paa, som sagt næppe korrekt. Dog var Ulykken allerede sket, er det muligt, at Folk af en anden Støbning havde taget dens Konsekvenser og foretrukket at søge deres Stilling ombyttet med en mere uafhængig, om end mindre indflydelsesrig, fremfor at faa Munden lukket. Sikkert er kun dette, at hans videnskabelige Virksomhed standsede, da han var et halvt Hundrede Aar gammel. Man kan trøste sig over dette, som man har trøstet sig over, at Holberg hundrede Aar tidligere i samme Alder blev standset i sin Digtervirksomhed: andet og betydningsfuldt Arbejde optog Tiden, maaske havde man dog ikke faaet nogen væsentlig Forøgelse af det alt ydede o. s. fr. Det vilde desuagtet have været en Fordel, om det ikke var blevet de enevældige Konger, der havde bestemt vore betydeligste Aanders Produktion, men de Paagældende selv, og som det var nu, kan man i det mindste mildelig sige med Biskop Mynster, at „Udfaldet dog ikke blev ønskeligt“.

---

[1]) Fortalen til „Jur. Tidsskr.“ Bd. XVI, 2 H. 26 Maj 1830.

FEMTENDE KAPITEL.

Københavns Kommune.

Vi have i det Foregaaende omtalt Københavns Andel i Landets Handel og Skibsfart, Haandværk og Industri, vi have nævnet de Begivenheder af opsigtvækkende Art, der i disse Aar fandt Sted i Hovedstaden, vi have omtalt dens Presse, dens Skolevæsen m. m. og skulle nu kaste et Blik paa Hovedstadens Administration i Tiden før 1830.

Den kommunale Forvaltning foregik i denne Periode uforandret, som den hidtil var foregaaet. Borgerraadet var de 32 Mænd, der supplerede sig selv; Øvrigheden bestod af Borgemestre og Raadmænd, der udnævntes af Kongen, og af Overpræsidenten, der paa Statens Vegne havde Tilsyn med Forvaltningen. Under særlig Bestyrelse var Skole- og Fattigvæsen, men iøvrigt havde man i de sidste Aar før Freden faaet den stærke Splittelse i Administrationen noget indskrænket og derved faaet bedre Oversigt over Udgifterne end tidligere, ligesom ogsaa Skattevæsenet var undergaaet ret betydelige Forandringer[1]).

Man fortsatte ad denne Vej ved i Aaret 1819 at ophæve Brolægnings- og Lygtevæsenskommissionen og henlægge deres Forretninger under Magistraten (Reskr. 6 April 1819). For den øvre Administrations Vedkommende oprettedes ved Reskript af 12 Novbr. 1817 — samtidig med, at Overformynderiets Bestyrelse lagdes direkte ind under Magistraten — et tredje Sekretariats- og et tredje Borgemesterembede. Til Gengæld bestemtes det, at Antallet af lønnede Raadmandsposter skulde nedsættes

---

[1]) Jvfr. „1807—14“, I Bog, 7 Kap. og III Bog, 7 Kap.

fra 6 til 5, hvad der blev til Virkelighed ved Reskript af 28 Februar 1823[1]). Antallet af Embedsmænd maatte af og til forøges, eftersom Forretningerne toge til, og man bestræbte sig for at bestride dem med mere Orden og Hurtighed end tidligere, men Magistraten fik ikke Lov at gaa vidt, før den mødte Modstand hos de 32 Mænd, hvis Skrivelser til Magistraten er én lang Klagesang over de stigende Udgifter, varierede over det Tema, at hvad der i gamle Dage besørgedes i ét Værelse med et Par Mennesker, nu krævede en Række Kontorer med Fuldmægtige, Kopister, Ekstraskrivere etc., at Embedsmændene ikke kunde forvente at skulle lønnes bedre end de kontribuerende Borgere, at man maatte sætte Tæring efter Næring o. s. fr. Til Gengæld udgjorde Ansøgningerne om Lønningsforhøjelser og Gratialer en uendelig Række oppe fra og ned efter og fra det første til det sidste Aar[2]).

Iøvrigt gav Gratiale- og Lønningsspørgsmaalet Anledning til en langvarig Konflikt mellem de 32 Mænd og Kancelliet. Ansaaes det for nødvendigt at ansætte en ny Embedsmand, skete dette ved kgl. Resolution efter Kancelliets Indstilling, selv om de 32 Mænd ikke billigede det, og de maatte da ogsaa finde sig i den fastsatte Løn; de kunde beklage sig over, at deres Votum ikke var blevet respekteret, men de opnaaede Intet derved. Derimod havde de i Aarene 1814—15, da ingen Embedsgager strakte til, paa Grund af Sedlernes ringe Værdi og de høje Priser, ladet sig blødgøre til at bevilge ikke blot Kontorpersonale, men ogsaa Medlemmer af Magistraten Gratialer, og da Kancelliet fik dette at vide, erklærede det, at navnlig det

---

[1]) Magistratens Lønninger vare fra da af 1,800, 1,600 og 1,400 Rbdl., henholdsvis for første, anden og tredje Borgemester, medens af de 5 Raadmænd 2 lønnedes med hver 1,400, 2 med hver 1,200 og 1 med 1,000 Rbdl. Naar det foran er anført, at ældste Borgemesters Gage kunde ansættes til 4 à 5,000 Kr., ligger dette i, at Staten gav Tilskud til Gagerne, især naar det kom til at vare vel mange Aar, inden de højere gagerede Poster bleve ledige; og naaede man saa disse, fik man gærne Lov at beholde noget af det hidtil oppebaarne Tilskud, da man ellers ingen Fremgang i Indtægter vilde faa. — Ved kgl. Resol. af 9/4 1836 fik hver af de tre Borgemestre et Tillæg i aarlig Gage af 400 Rbdl. og hver af de fem Raadmænd af 200 Rbdl.

[2]) De 32 Mænds Resolutionsprotokoller og Kopibøger.

sidstnævnte var aldeles utilladeligt. Thi i hvert Fald maatte jo Magistraten og de Deputerede være enige, men Magistraten kunde dog ikke være Dommer i sin egen Sag, og det blev altsaa de 32 Mænd alene, der raadede over Stadens Midler, hvad der paa ingen Maade gik an. Ved kgl. Resol. af 5 Juni 1816 bestemtes det derfor, at de nu skete Udbetalinger vel kunde passere, men at det skulde være Kommunalbestyrelsen forment at fastsætte noget Gratiale eller forhøje nogen Lønning uden efter Konference med Kancelliet. Denne Resolution forbitrede de 32 Mænd i høj Grad. De henviste til, at ifølge Reskript af 1773 skulde det, som ved Kontrakter angaaende Stadens Indtægter og Udgifter efter Overlæg mellem Magistraten og de 32 Mænd var handlet og sluttet, i Henhold til Privilegierne passere uden Udsættelse. Og vel havde Kancelliet faaet Decisionsret over Stadens Regnskaber, ifølge kgl. Resolution af 12 Febr. 1802, men de 32 Mænd havde beholdt Revisionsretten, og Kancelliets Decision var naturligvis bunden ved Lovene, deriblandt det nysnævnte Reskript af 1773. Dog alt dette hjalp ikke, den kongelige Resolution af 1816 blev staaende ved Magt. Delegerede baade fra Magistraten og de 32 Mænd overrakte direkte til Kongen Kommunalbestyrelsens Besværing, men det Svar, der gennem Kancelliet sendtes dem, var afvisende og gik ud paa — saaledes som det refereres i de 32 Mænds Resolutionsprotokol — „at det forbliver ved Reskript 5 Juni d. A., og at vores Mening er urigtig i Henseende til Forstaaelse af Reskript af 13 Decbr. 1773“. Striden fortsattes, men uden Nytte for Kommunalbestyrelsen, da de kongelige Resolutioner stadig gik den imod. Med Bemærkning om, at Privilegierne vare givne til Fordel for Stadens Borgere og ikke for dens Øvrighed, fastsattes det ved kgl. Resol. af 14. Januar 1824, at Stadens Øvrighed var uberettiget til at afholde Udgifter udover de approberede. Kancelliet vilde dog vise sig imødekommende og tilbød, at Kommunalbestyrelsen én Gang for alle kunde faa Approbation paa en rund Sum af nogle Tusind Rbdl. aarlig, af hvilke den saa kunde bruge, hvad den vilde, til Gratialer og lignende. Men det vilde de 32 Mænd ikke gaa ind paa; dels ikke af principielle Grunde, thi man indrømmede jo derved Kancelliets Fortolkning af

Privilegierne, dels ikke af praktiske Grunde, thi naar Embedsmændene vidste, at der stod et saadant Beløb til Raadighed, vilde man faa endnu mere Overhæng end før, men de 32 Mænd vare aldeles ikke tilsinds at give overflødige Penge ud. Deres Afslag besvaredes da med en ny og endelig kgl. Resolution af 9 Septbr. 1829, ifølge hvilken Resolutionen af 5 Juni 1816 uforandret blev staaende ved Magt[1]).

— De kommunale Skatter i hin Periode udgjorde følgende Beløb:

	1821: Rbdl.	1831: Rbdl.
Borgervæbningsskat	12,430	12,380
Indkvarteringsskat	36,535	36,280
Renovationsskat	18,500	26,000
Vægterskat	47,073	43,500
Lygteskat.....	16,000	13,000
Sprøjteskat	20,000	—
Brolægningsskat	34,000	30,000
Vandskat.....	30,000	30,000
Næringsskat.....	62,000	48,000
Tilsammen...	276,538	239,160
Fattigskat	93,400	151,700
Ialt.....	369,938	390,860

Byens Skatter vare altsaa fra 1821 til 31, selv naar man vil lægge Sprøjteskatten til for 1831 (jvfr. nedenf.), kun stegne fra ca. 370,000 til ca. 410,000 eller med $^1/_{10}$. I Tiaaret 1880—90 stege „Skatter og Afgifter“ i København fra $4,_3$ til $6,_5$ Mill. Kr. eller med over 50 pCt. Og ser man bort fra Fattigskatten, der skulde medgaa til en enkelt Institution, var der fra 1821 til 1831 endog Nedgang i det øvrige Skattebeløb. Hvilken Idyl, men tillige hvilken Ynk! Der var ikke et Omraade, som ikke efter den indtraadte Fred trængte til Reorganisation, og ikke et, som man havde Raad til at gøre Noget ved.

Borgervæbningsskatten, væsentligst til Lønning af Borgervæbningen, var en fast Ydelse, der højst varierede med nogle

[1]) De 32 Mænds Resolutionsprotok. og Kopib., jvfr. „1807—14“ Pg. 584.

Hundrede Rbdl. Det er alt omtalt, at Frimesterrettigheden for Medlemmer af Borgervæbningen blev ophævet. I Aaret 1825 bestemtes det, at de, der vare mindre skikkede til Borgervæbningstjeneste, skulde ansættes ved Brandkorpset, og at baade dette, selve Borgervæbningen og navnlig Livjægerkorpset skulde holdes komplette. Ønskede Nogen, der var pligtig til at indtræde i Borgervæbningen, Fritagelse derfor, og han gav tilstrækkelig gode Grunde, kunde Kancelliet fritage ham mod en Afgift til Borgervæbningsfondet af 100—900 Rbdl.[1]).

Indkvarteringsskatten omfattede en aarlig Godtgørelse til Landmilitæretaten som Vederlag for Indkvarteringen. Den udgjorde 35,000 Rbdl., hvortil kom et lidt vekslende Beløb til Opkrævning etc.

Renovationsskatten var bestemt til at dække Udgifterne ved Dagrenovationens Bortførsel og Rensningen af offentlige Pladser. Men hertil anvendtes ogsaa, foruden Skatten og nogle mindre Beløb (Mulkter o. lign.), den Forpagtningssum, der indkom for Port- og Passagepenge. Jo større denne var, des mindre blev Skatten. Fra 1 Septbr. 1816 blev Bompengetaksten fordoblet, hvorved altsaa Forpagtningsafgiften kunde blive betydelig højere. Fra 1 Septbr. 1821 tillodes det, at Nørreport maatte staa aaben om Natten for Gaaende, Kørende og Ridende, men ikke for Fragt- og Bondevogne, mod fordoblede Takster. De andre Porte skulde imidlertid uvægerlig være lukkede, undtagen naar der forelaa Ekspresbefaling fra Kongen om det modsatte samt i „de 6 Nætter om Sommeren i den saakaldte Kildetid, thi da maa, som hidtil har været Brug, samtlige trende Porte staa aabne hele Natten igennem“. (Kgl. Resol. af 25 Juli 1821). I 1823 tillodes det Bomforpagterne paa egen Bekostning at oprette en Bom ved Citadellet, dog at Citadellets Garnison var fritaget for Bompenge. Port- og Passagepengene beløb sig til 15 à 20,000 Rbdl. aarlig, efter hvad Avktioneringen af Forpagtningen

---

[1]) Reglem. $^{25}/_{11}$ 1825. Personer med adelige Rettigheder eller med Rang uden Embede vare ikke fri for Borgervæbningspligten, naar de dreve borgerlig Næring, men de kunde fritages mod at erlægge det af Kancelliet bestemte Beløb uden at give særlige Grunde for deres Ønske om Fritagelsen. (K. T. 1825, Pg. 761, Note).

indbragte. Til Bestridelse af Lønningerne for Opsigtsbetjente ved Renovationen udrededes der 1,100 Rbdl. af Vægterskatten. Naar Skattebeløbet var saa vekslende som ovenanført, laa det i, at Akkorden for Bortførslen af Renovationen kunde variere f. Eks. fra 44,000 Rbdl. i 1820 til 30,000 i 1826; hvis da samtidig Bomforpagtningsafgiften var stegen, kunde Skatten mere end halveres.

Af Vægterskatten betaltes der, som alt sagt, dels et Beløb til Renovationen, dels 10,160 Rbdl. aarlig til Politietaten, hvis Udgifter iøvrigt dækkedes af Næringsskatten. I Midten af 20erne nedsattes Vægternes Løn, men Skatten opkrævedes dog med samme Beløb som tidligere, for at man kunde faa opsamlet et Fond til Hjælp til Reformering af den hele Institution. (Reskript af 24 April 1825).

Ved Lygteskatten var der det mærkelige, at den i tidligere Aar var opkrævet med et for stort Beløb, saa at man havde et Fond at tage til. Ihvorvel derfor Udgifterne i Reglen vare noget større end de 10,000 Rbdl., Skatten i de senere Aar opkrævedes med, hjalp man sig for det overskydende Beløbs Vedkommende ved at ty til Fondet. Iøvrigt havde man troet helt at skulle blive af med den gamle Tranbelysning af Staden. I Aaret 1819 var der givet Hofchef hos Prins Ferdinand, Kammerherre Bardenfleth, og Auditør Steen Bille Bevilling til paa visse nærmere Betingelser at anlægge et „Gasapparat“ i Nærheden af Østergade til Gasforsyning for Beboerne mellem Kongens Nytorv og Vesterport. Samme Aar fik Blikkenslager Irgens forskellige Bevillinger til Forevisning af Gasbelysning og til Gasapparater etc. Endelig tillodes det ogsaa i dette Aar Plantør Mac Evoy at anlægge et Gasapparat til Belysning af de kongelige Palæer paa Amalienborg og omliggende Bygninger[1]).

Men medens Gasbelysningen, der ogsaa allerede hist og her benyttedes i Købstæderne, saaledes kunde faa Anvendelse i enkelte Ejendomme her i Staden, fik den ingen mere almindelig Udbredelse og kom endmindre i Brug for Byen som Helhed. Alligevel var man i Aaret 1825 naaet saa langt frem,

---

[1]) K. T. 1819.

at man vilde have anset det for utroligt, at det skulde vare over en Menneskealder, inden Gasbelysning blev til Virkelighed i København. En Kreds af de mest ansete Mænd, deriblandt H. C. Ørsted, havde i nævnte Aar faaet Tilladelse til at træde i Forhandling med det forenede almindelige Gaskompagni i London om Københavns Gaders Belysning ved Gas og havde derefter afsluttet Kontrakt med Kompagniet. Dette skulde, ifølge Kontrakten, belyse alle offentlige Gader og Pladser i København, Christianshavn og paa Vesterbro med en Belysning tre Gange saa stærk som den, der nu havdes af Tranlamperne. Hertil mentes der at ville medgaa 800 Gaslamper. Belysningen skulde finde Sted fra 1 August til 15 Maj, men den kunde ogsaa forlanges fra 15 Maj til 1 August, naar det ansaaes fornødent, og til anden ekstraordinær Tid. Grundlaget for Betalingen beregnedes efter en ordinær Belysningstid af 1,420 Timer for hver Lampe, idet det var det Timeantal, Byen nu Aaret igennem kunde anses for belyst[1]). Betalingen skulde enten fastsættes paa Grundlag af Tranpriserne, og da f. Eks. for Aaret 1825 med 12,500 Rbdl. r. S. for de 1,420 × 800 Timer, eller med en fast aarlig Pris af 14,500 Rbdl. I Betalingen indgik Lampernes Pasning, Vedligeholdelse, Tænding, Slukning etc.; Kulforbruget skulde saa meget som muligt være af bornholmske Kul. De videre Betingelser om Kontraktens Varighed m. m. er der imidlertid saa meget mindre Grund til at komme ind paa, som Kompagniet efter Kontraktens Underskrift trak sig tilbage, og det blev anset for ørkesløst at føre Retssag med det. Derimod konfiskeredes de 20,000 Rbdl., det havde stillet i Sikkerhed. Disse tilfaldt Stadens Kasse, men København fik ingen Gasbelysning, og nye Projekter — saaledes i 30erne af nogle franske Entreprenører — bragte ikke Sagen videre[2]).

De fem her omhandlede Skatter — Borgervæbnings-, Ind-

---

[1]) Om Vinteren efter Midnat brændte kun Halvdelen af Lamperne, i de lyse Nætter brændte sletingen. Hvor lidt 1,420 Timer aarlig — Datidens Belysningstid — var, kan ses af, at i Aarets 120 mørkeste Døgn fra 1 Novbr. til 28 Febr. giver 12 Timers Gadebelysning pr. Døgn 1,440 Timer. Der er da intet tilovers til de resterende $^2/_3$ af Aaret. [2]) K. T. 1825, Pg. 527 ff., 1838 Pg. 18, Reskr. til Kancell. af $^2/_1$ 1836.

kvarterings-, Renovations-, Vægter- og Lygteskatten — hvilede paa Grundtaksten. De opkrævedes hver for sig, indtil Reskript af 28 August 1829 bestemte, at hver enkelt af Skatterne skulde udregnes for sig, men for Fremtiden, under det samlede Navn af Grundskat, opkræves under ét.

Sprøjteskatten udgik i Aaret 1825 af Stadens Skatter. Kommunalbestyrelsen havde gentagende anmodet om, at Skatten maatte paalægges de bestaaende Assurancer for faste Ejendomme og for Løsøre og Effekter. Medens Kancelliet fraraadede det sidstnævnte, da man herved vilde bebyrde det lille Interessenttal i Løsøreselskabet med en Udgift, som var til Fordel for hele Byen, blev det derimod fastsat, at Brandassurancen for faste Ejendomme fremtidig skulde overtage Udgifterne til Sprøjtevæsenet, der udgjorde omkr. 20,000 Rbdl. aarlig. Dels havde den ved det Fond, den nu ejede, Raad dertil, dels var den mest interesseret i Beskyttelse mod Ildebrand, og da endelig Sprøjteskatten hidtil var opkrævet i Forhold til Bygningernes Assurancesum, skete der ingen Forskydning i Ligningsgrundlaget ved denne Ordning[1]).

Brandvæsenet undergik iøvrigt ingen Forandring i disse Aar; kun blev ved Reglement af 1 Maj 1818 Antallet af Officerer og Mandskab reguleret, Sprøjterne (47 store Sprøjter) fik deres bestemte Plads, og det fastsattes, hvorledes og hvornaar de Brandredskaber, der fandtes i de enkelte Ejendomme, skulde anvendes, samt hvornaar Medhjælp ved Pumpningen var frivillig, og hvornaar man kunde presses dertil.

Brolægningsskatten, der i og for sig ansaaes for en betydelig Skat, forslog aldeles ikke til Byens Behov. Den udgjorde i 1814 12 Sk. Sølv pr. □ Favn Stenbro, 20 Sk. i 1815—18, 27 Sk. i 1819, 30 Sk. i 1820—22 og derefter atter 27 Sk. Før Magistraten i Aaret 1819 overtog Brolægningsvæsenet, havde dette været meget forsømt. Den første Grund hertil havde været, at man savnede uddannede Kræfter. Man havde forsøgt at faa saadanne i Udlandet, men dette var ikke lykkedes, og en Bedring indtraadte først, da den i 1818 ansatte Inspektør fik indført den i

---

[1]) K. T. 1825, Pg. 124 ff.

Hamborg og Altona brugelige Brolægningsmetode. Samtidig antog man Drenge til Oplæring i Stenslagning, Brolægning etc. for stedse at have øvede Arbejdere, og dette System fortsattes ogsaa, efterat Magistraten havde overtaget Brolægningsvæsenet. En anden Grund til, at der var udrettet saa lidt, var den høje Arbejdsløn. I Aaret 1817 regnedes Lønnen for en Haandlanger til 14 à 19 Rbdl. om Ugen, for en Brolægger til 23 à 30 Rbdl. Men da det dog havde været nødvendigt at holde Brolægningen nogenlunde vedlige, havde Brolægningskommissionen for at faa Midler hertil maattet optage et Laan paa 36,000 Rbdl. i Nationalbanken, som Magistraten havde stillet Pant for, og den havde desuden faaet et Forskud paa 13,000 Rbdl. af Stadens Kasse. Magistraten benyttede nu Forhøjelsen i Brolægningsskatten 1820—22 til at afbetale 14,000 Rbdl. af Gælden til Nationalbanken, og derefter udbetalte den ligeledes Resten og overførte Gælden til Stadens Kasse for at spare den høje Rente (6 pCt.). Men saaledes kom Staden til at staa i et Forskud af ialt 35,000 Rbdl., og dette Beløb voksede Aar for Aar. $^1/_5$ af Stadens Brolægningsareal fik nye, gode Sten i Aarene 1819—31, men Stadens Forskud var da ogsaa i den Tid vokset op til en Sum af 88,000 Rbdl. Iøvrigt fik Brolægningsvæsenet til Udgifternes Dækning, foruden Skatten, et aarligt Bidrag fra de kongelige Bygninger og fra Havnekassen af ialt ca. 9,000 Rbdl.[1]).

Den væsentligste Forvaltningsforbedring fra tidligere Aar var utvivlsomt, at Vandforsyningen i Aaret 1812 var ophørt at være privat og var gaaet over i Kommunens Haand[2]). Men medens Vandskatten i Aaret 1815 var bleven paalignet med 49,000 Rbdl., havde man senere Aar for Aar maattet nedsætte Beløbet. Det blev til stor Gavn for Vandforsyningen, at man havde taget Lersøen i Brug, idet den i tørre Somre havde vist sig som en udmærket Reserve. Men iøvrigt var Tilstanden den, at Omegnens Beboere vandede Kreaturer i Søerne, at der stedse var uhyre Muddermasser at opgrave, at Rendetræerne vare

---

[1]) K. T. 1826 Pg. 36 og 1835 Pg. 740 ff. [2]) Om Reorganisationen af Vandvæsenet og andre lignende Institutioner i Perioden 1800—1815 jvfr. „1807—14".

halvt ubrugelige og helst skulde erstattes med Jærnrør, men at det var umuligt at faa Raad dertil. En Foræring fra Vandvæsenet til Københavnerne, der modtoges med stor Glæde, var Udlægningen af Dosseringerne langs St. Jørgens- og Peblingesøen til Promenader og deres Beplantning med Træer[1]).

Næringsskatten endelig, der hvilede paa Næringerne, var den Skat, der skulde forebygge Underballance, ikke paa noget af de her nævnte Administrationsomraader, thi hvert af disse maatte sørge for sig selv — og som vi saa', kunde godt, efter Tidens System, Lygteskatten og Vægterskatten hver sidde med opsamlede Fonds, medens Brolægningsvæsenet havde en betydelig Underballance —, men i Hovedkassens Regnskab. Til dens Udgifter hørte Bidrag til Kommuneskolerne (ikke Fattigskolerne, der hvilede paa Fattigvæsenet), dernæst til Politiet, hvor de samlede Udgifter i Midten af 20erne udgjorde ca. 35,000 Rbdl., hvoraf ca. 10,000 betaltes af Vægterskatten, ca. 2,000 indkom ved Bøder, medens de 23,000 altsaa faldt paa Stadens almindelige Udgiftsbudget. Endelig udredede den Bidrag til Lønninger, til Renter og Afdrag af Gæld, til Vedligeholdelse af Lokaler etc., kort Alt, der ikke henhørte under de enkelte Omraader. Hvormeget disse Kommunens Udgifter til Centraladministrationen i strængere Forstand udgjorde, skulle vi anføre i et senere Kapitel, samtidig med en Oversigt over Kommunens Status. Med nogenlunde Klarhed fremgik disse Forhold først, da det første trykte Regnskab, for Aaret 1841, kom til at foreligge og havde tvunget til ordnet Fremstilling af Forholdene, og nogen væsentlig Forandring var, som vi skulle se, ikke foregaaet i den mellemliggende Tid.

Omtrent 1/3 af det hele Skattebeløb, der paahvilede Kommunens Indbyggere, gik til „Fattigskatten". Rent formelt set, var den ingen kommunal Skat, thi Fattigdirektionen havde Intet med Kommunalbestyrelsen at gøre, men selvfølgelig betragtedes Skatten dog som et Bidrag til Bestridelse af Udgifter, der kun vedkom Byen som saadan, og det var

---

[1]) K. T. 1815 og følgende Aar, navnlig Aarg. 1827 Pg. 586 ff.

ogsaa Fattigdirektionens Pligt aarlig at konferere med Kommunalbestyrelsen om Skattens Størrelse. Den var paalagt for at faa en Ende paa Fattigvæsenets stigende Underballance — en Følge dels af, at det tidligere Frivillighedssystem ikke forslog til Indtægternes Tilvejebringelse, dels af, at Pengeforstyrrelserne under Krigen forhøjede Priserne og formindskede Indtægternes reelle Værdi, dels endelig af daarlig Administration —; dens Størrelse bestemtes aarlig som et Multiplum af Bygningsafgiften, og ved Reskript af 6 Juni 1816 blev det fastsat, at den i et Tidsrum af fire Aar skulde opkræves, ikke blot til Dækning at Aarets Underballance, men desuden med en halv Gang Bygningsafgiftens oprindelige Beløb, til Afbetaling paa den opsamlede Underballance[1]). Allerede efter to Aars Forløb maatte man imidlertid give Afkald paa dette Tillæg. Klagerne over Skattens Tyngde vare saa stadige og saa højrøstede, at man maatte nøjes med at lade hver Dag have sin Plage og vente med at dække Underballancen til bedre Tider (jvfr. nedenfor).

Den ved Planen af 1799 oprettede, meget omfattende Fattigdirektion erstattedes ved Reskr. af 20 Oktbr. 1815 med en administrerende Direktion, først paa 3, senere paa 5 Medlemmer, der fra nu af faktisk fik Ledelsen i sin Haand. Den større Direktion ophævedes formelt ved Reskript af 21 Novbr. 1828. Iøvrigt skete ingen Forandring af Betydning i Administrationen. Forstanderhvervet, der var borgerligt Ombud, røgtedes stedse slettere. Forstanderne, hvis Antal i Aaret 1816 var blevet reduceret fra 127 til 64, klagede over, at deres Hverv var for anstrængende og kun kunde røgtes ved Forsømmelse af deres borgerlige Næring. „Det er deraf begribeligt, at i Almindelighed Enhver søger saa vidt mulig at undgaa Valget, og at Forretningerne stundom udføres med Ulyst og Uvilje, og at Direktionen nødes til at nedstemme Fordringerne for Fattigforstandernes Virksomhed“. (Kommissionsbetænkning af 1831). Der skete imidlertid ingen Forandring i Forholdet.

---

[1]) I „1807—14“ er Fattigskattens Beløb for 1816 opgivet til 110,000 Rbdl., hvilket var Underballancens Størrelse i 1815, men til Dækning af Opkrævningsomkostninger og af tidligere Aars Underballance lignedes Skatten for 1816 med et Beløb, der var ca. $^2/_5$ større.

De Bygninger og Stiftelser, der stode til Fattigvæsenets Raadighed, undergik ingen væsentlige Forbedringer. Hist og her blev et af Arbejdshusene noget udvidet, og i Aaret 1820 købte Fattigvæsenet de saakaldte Toldbodpladsens Huse, der benyttedes til Bolig for Almisselemmer. Disse Huse vare blevne opbyggede paa Statens Grund efter Branden 1795 for at skaffe billigt Husly til Fattige. Efter at de senere ved Arv vare tilfaldne en privat Mand, solgte denne dem til Fattigvæsenet ved Købekontrakt af 27 Maj 1820. Ved Resolution af 2 Jan. 1819 var det blevet tilladt, at Husene maatte blive staaende indtil Aaret 1832, og denne Tilladelse fornyedes, saa at Husene først bortsolgtes til Nedbrydning i Slutningen af 60erne.

Af væsentlig Betydning var det, at St. Hans Hospital stod saa vidt færdigt, at det gamle Hospital paa Ladegaarden helt kunde rømmes, og i 1824 vare alle de Bygninger opførte, der i 1808 vare planlagte for det ny Hospital. Efterhaanden fyldtes imidlertid Lemmestiftelsen med uhelbredelige Sindssyge, hvortil den aldeles ikke egnede sig, og selve Sygehospitalet betegnede vel et stort Fremskridt fra Ladegaardshospitalets Barbari, men lod dog særdeles meget tilbage at ønske. I 1830 nedsattes en Kommission, der tillige skulde overveje Hospitalets Overgang til Statssindssygeanstalt; af dette Projekt blev der Intet, men heller ikke nogen gennemgribende Reorganisation og Udvidelse af Hospitalet gennemførtes før mange Aar efter. Kun den lægelige Ordning reformeredes, saaledes at man alt i 30erne kom bort fra det hidtil anvendte Revselsessystem for de Sindssyge, og samtidig med en Fornyelse af Lægepersonalet skete der ogsaa en Forandring i nogle af Hospitalets administrative Forhold.

Ved Slutningen af hvert af Aarene 1821 og 1831 udgjorde Antallet af Individer under fast Forsørgelse henholdsvis 4,382 og 5,676, deraf paa St. Hans Hospital, i Vartov, i Abel Cathrines Stiftelse og i Opfostringshuset henholdsvis 706 og 683. Af andre Tal skal kun nævnes, at Antallet af Børn i Fattigvæsenets Skoler ved Udgangen af Aaret 1821 udgjorde 1,004, ved Udgangen af Aaret 1831: 1,785. Samtlige Opgørelser for midlertidig Hjælp, Sygehjælp etc. ere foretagne efter vekslende Principer i Fattigvæsenets Regnskaber; det aarlige Antal af Per-

soner, der fik Brødhjælp, Huslejehjælp m. v., løb imidlertid op til adskillige Tusinder, og med det uheldige Forstandersystem var Tallet væsentlig større, og Hjælpen langt mere tilfældig, end det blev Tilfældet i en nyere Tid efter Fattigvæsenets Omordning.

Fattigvæsenets Indtægter udgjorde i Aaret 1831 68,000 Rbdl., dets Udgifter 232,000. I dette sidste Beløb er medregnet 24,000 Rbdl. Tilskud til St. Hans Hospital, Abel Cathrines Stiftelse, Vartov og Opfostringshuset, hvis Indtægter og Udgifter iøvrigt ere udeladte af Tallene. Indtægterne bestode af Kongehusets Gaver, Klasselotteriafgiften, Assistentshusafgiften, 1/4 pCt. Afgiften af Køb og Salg underhaanden og af Avktionssummer (8 à 9,000 Rbdl. saavel i 1821 som 1831), Afgifter af Skuespil og Kunster (ca. 1,000 Rbdl. i 1821, ca. 1,500 i 1831), Afgift af Hundetegn — en Afgift, der var paalagt ved Pl. af 4 Oktbr. 1815, og hvis Provenu ifølge Reskr. af 15 Jan. 1817 i det Væsentlige deltes mellem Fattigvæsenets og Politivæsenets Kasser —, Tilskud fra Land- og Sømilitæretaten, Formuerenter og Legatrenter etc. Aarets Underballance var i 1821 ca. 93,000 Rbdl., i 1831 ca. 164,000 Rbdl., hvilke Beløb altsaa fornemmelig skulde dækkes af Fattigskatten[1]).

Af andre Afgifter, vedrørende Hovedstadens Samfunds- eller Næringsliv, og som undergik Forandringer i denne Periode, kan nævnes Akcisen paa Skibe og Varer, der ved Resolution af 10 Maj 1815 forhøjedes med 50 pCt., til Afbetaling af den Gæld, Staden paa egne og Havnekassens Vegne havde paataget sig til Istandsættelse af Knippels- og Langebro[2]). Der paalagdes

---

[1]) Jvfr. Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 4. [2]) At Akciseafgiften var et Baand paa Omsætningen, havde længe været erkendt, og der havde flere Gange været rørt ved Spørgsmaalet om at faa den afløst. Men da den var en af Kommunens Indtægter, vilde de 32 Mænd Intet høre derom. Selv da Kommercekollegiet i Aaret 1825 lod forespørge, om Staden ikke vilde opgive Akcisen mod Refusion, var Svaret en Pukken paa Privilegierne, der gave København Ret til denne Indtægt, og en Variation af den Udtalelse, man allerede i 1816 i anden Anledning var fremkommen med: „Stadens Kasse trænger til alle dens lovlige Fordele“. Mindretalsvota fremkom dog fra adskillige af Medlemmerne, der fremhævede, at det ikke kom an paa,

endvidere i Aaret 1817 ind- og udgaaende Skibe til og fra Københavns Afgift til Københavns Havnekasse paa fra 8 til 16 Sk. pr. Kmcl., eftersom Skibet var i indenrigsk eller i udenrigsk Fart, og saaledes at 5 Kmcl. altid vare fri, og at der skete en Forøgelse af Satserne for den Del af Drægtigheden, der var over 50 Kmcl. Afgiften paalagdes kun for 10 Aar, og da vedkommende Kollegium efter den Tids Forløb ingen Indstilling gjorde om dens Fornyelse, faldt den bort af sig selv. Da den imidlertid var paalagt, fordi Havnen og Kanalerne trængte til en meget betydelig Opmudring, og denne Aar for Aar maatte fortsættes, nødtes Statskassen til fra 1827 selv at udrede hele det Beløb — 40 à 50,000 Rbdl. aarlig —, som Oprensningen kostede, medens den i de 10 Aar havde faaet Halvdelen refunderet ved Hjælp af Afgiften[1]). Den i 1770 paalagte Afgift af Heste i København blev ved Plakat af 23 Oktbr. 1824 fordoblet. Endelig paalagdes der nogle nye Afgifter til Bestridelse af Omkostningerne til Frue Kirkes Fuldendelse. Saaledes ifølge Pl. af 20 Oktbr. 1819 en Afgift af 2 Rbdl. for hvert Medlem i Klubber og i dramatiske Selskaber, og ved Reskript af 19 April 1826 en Afgift af fra 1 til 20 Rbdl. for hver Begravelse, der fandt Sted paa en Kirkegaard inde i Byen, og for hver Bisættelse i et Kapel i en af Stadens Kirker. Biøjemedet med sidstnævnte Afgift var dog samtidig „uden direkte Tvang at formindske Begravelserne i Byen“[2]).

Som en tredje Afgift til Frue Kirke optraadte Brændeafgiften. Denne kom til at spille en forholdsvis betydelig Rolle i Stadens Historie. Da Magistraten, ifølge sin Forpligtelse til hver Vinter at anskaffe et Brændeoplag til at sælge ud af, havde gjort sit Indkøb i 1817, sank Prisen umiddelbart efter, dels paa Grund af Kursforholdene paa hin Tid, dels paa Grund af en meget mild Vinter. Baade i dette og det følgende Aar led da Stadens Kasse et meget betydeligt Tab, saa at den kom i

---

hvad Navn Afgiften bar, naar man blot fik Pengene, at de 32 Mænd burde have Øje for Handelens Trivsel o. a. m. (De 32 Mænds Kopib., Skr. til Magistraten af $^{22}/_{4}$ 1825.) — Om Lettelserne i Skibsafgifterne m. v. ved Fd. $^{28}/_{5}$ 1825, se ovfr. [1]) Kmck. $^{27}/_{5}$—$^{4}/_{6}$ 1817; Finansdep. 1820—40, se navnl. 16-20 Jan. 1838 og 21-25 Jan. 1840. [2]) K. T. 1826 Pg. 313.

stor Gæld derved. Ved Reskr. af 19 Juni 1819 indførtes der derfor en Afgift til Fordel for Byens Kasse paa 32 Sk. pr. Favn af det Brænde, der tilførtes søværts, og 11 Sk. pr. Læs af, hvad der tilførtes landværts. Afgiften fornyedes fra Aar til Aar, men ved Resol. af 19 Oktbr. 1825 og 3 Septbr. 1828 bestemtes dens Anvendelse paa følgende Maade. Efter at det Tab, Staden havde haft 1817—18, med Fradrag af det 1816—17 indvundne Overskud, var erstattet, og efter at der af Tabene 1818—28 var vederlagt 30,000 Rbdl., Alt ved Hjælp af Afgiften, skulde de Tab, man iøvrigt i de nysnævnte Aar havde haft, eller som man fremdeles vilde faa, bæres af Næringsskatten, medens Resten af det indkomne Beløb samt Afgiftens fremtidige Provenu skulde tilfalde Frue Kirke. Samtidig paatænkte man imidlertid at ophæve selve Brændeoplagsinstitutionen. Dette billigedes af en Minoritet af de 32 Mænd, Flertallet af dem vilde derimod have det aarlige Oplag reduceret til 2000 Favne, men Magistraten holdt paa 4,000. Ved Resol. af 3 Novbr. 1830 fastsattes Brændeoplagets fremtidige Størrelse foreløbig til 2,000 Favne. Men det viste sig snart, at efterhaanden som Byens Forbrug ikke blot af Brænde, men ogsaa af Stenkul og Tørv steg, blev det mere og mere urimeligt at holde et Magistratsoplag, der dog ikke vilde kunne række langt, hvis der endelig blev Spørgsmaal om Brændselsnød, og som end ikke mere kunde normere Prisen. Efter de 32 Mænds gentagne Anmodninger, støttede af en Minoritet i Magistraten — medens Majoriteten endnu var betænkelig derved — og af Kancelliet, ophævedes tilsidst Magistratens Forpligtelse til at holde Brændeoplag ved Pl. af 3 Oktbr. 1837. Nogle Aar efter fik selve Brændeafgiften, der var affødt af dette Oplag, en ny Bestemmelse. Frue Kirke nød jo Indtægten deraf, og denne fordeltes i 30erne saaledes, at den ene Halvdel gik til Kirkens ekstraordinære Bygningsfond, den anden til det Fond, der skulde forrente og afdrage Kirkens Gæld. Men i Erstatning for det Tilskud, Københavns Kommune i Slutningen af Decenniet ydede til Opførelsen af Thorvaldsens Musæum, blev ved kgl. Resol. af 2 Decbr. 1840 den sidstnævnte Halvdel tilstaaet Stadens Kasse, saasnart Kirkens Rente- og Afdragsfond havde opfyldt sit Formaal, medens den førstnævnte

Halvdel indtil da skulde afgive 4,000 Rbdl. aarlig til de kommunale Finanser[1]). Saaledes tør Københavns Befolkning roligt sige, at den i mangfoldige Aar har ydet sit Brændeoffer til de to ideelle Magter: Kirken og Kunsten.

Af Afgiftsformindskelser i denne Tid ere ikke væsentlig andre at nævne end de Lempelser, man fik ved Opførelsen af nye Ejendomme. For at opmuntre til Opførelse af Bygninger paa de afbrændte og øde Tomter og derved skaffe Husrum for Familjer af Middelstanden og de ubemidlede Klasser til en billig Leje, tilsagde Pl. af 9 Juni 1819 dem, der opførte saadanne Bygninger i 1819 og 20, Fritagelse i fire Aar efter Opførelsen for alle Afgifter til Stat og Kommune, undtagen dem, der svaredes af Tomterne, og efter den Tid skulde Bygningerne være fri for kongelige Skatter i andre fire Aar. Endvidere gaves der Stempellettelser for Panteobligationer i slige Bygninger etc. Lignende Begunstigelser vare indførte ved Pl. af 11 Marts 1812, men kun for dem, der opførte saadanne Bygninger inden Udgangen af Aaret 1813. Ved Pl. af 10 Maj 1826 gaves paany Fritagelse for samtlige Afgifter til Stat og Kommune samt Bankhæftelsesrenter for de Bygninger — uafhængig af, for hvilken Samfundsklasse de vare opførte — der bleve byggede paa de Tomter, som, da Bankhæftelsen paalagdes, henlaa afbrændte. Fritagelsen galdt kun for Skatter etc. paa selve Bygningen og for et Tidsrum af fire Aar, efter at Bygningerne vare færdige til Afgiftspaalæg, samt forsaavidt de vare opførte i Aarene 1826—28 (efter særlig Ansøgning ogsaa for de 1825 opførte Bygninger). Endelig tilsagde Pl. af 27 April 1830 to Aars Frihed for Skatter og Bankhæftelsesrenter etc. for dem, der inden ti Aars Forløb bebyggede Tomter, og tillige for dem, der i samme Tid i Almindelighed opførte Ejendomme paa ubebyggede Grunde i København[2]).

Saaledes gjorde man alt sit for at faa de grimme Tomter bebyggede paany og i det Hele nye Bygninger opførte, hvad man maatte søge at opmuntre til ved alle Midler, fordi de

[1]) Skr. fra de 32 Mænd til Magistraten af $^{29}/_{1}$ 1829, $^{4}/_{6}$ s. A., $^{22}/_{1}$ 1834 m. fl. K. T. 1837 Pg. 809 ff.; Ny K. T. 1841 Pg. 94. [2]) K. T. 1819 Pg. 427 ff., 1826 Pg. 321 ff., 1830 Pg. 302 ff.

mange Tvangssalg i 20erne havde bragt et stærkt Prisfald i faste Ejendomme, og Befolkningen ikke viste Trang til synderlig større Boligplads, end den havde. Endnu i 1820 laa Nørregade opfyldt af Tomter, som den nu havde henligget i 13 Aar siden Bombardementsdagene. Hvad man i de følgende Aar byggede rundt om, paa Kultorvet, lille Købmagergade. ved Volden, i Landemærket, i Skindergade, kort sagt i hele det af Bombardementet ødelagte Kvarter, var vel for en Del større Ejendomme, indrettede for mere velhavende Familier, men tildels ogsaa kun énetages Bygninger, opførte udelukkende til vedkommende Ejers egen Næringsbrug og Beboelse[1]).

Antallet af assurerede Ejendomme (ɔ: af Policer) udgjorde efter Bombardementet 1807: 2,954, 1810: 3.017, 1820: 3,114, 1830: 3,160. Saaledes var der i 23 Aar kun kommet 206 nye Policer eller 9 om Aaret, men hvor det ganske vist maa huskes, at flere Tomter kunne være slaaede sammen til Opførelse af én ny Bygning, og at det i det Hele er et lidt vagt Begreb, hvad der skal forstaaes ved en Ejendom. At Antallet af Ejendomme i København i Aaret 1830 var nogle og tredive Hundrede passer imidlertid med forskellige andre Opgivelser. For Aaret 1827 angives Tallet paa Huse og Gaarde til 3,275, for Aaret 1832 Tallet paa Grunde, bebyggede med offentlige Bygninger, til 212, med private til 2,924, Antallet af ubebyggede Grunde til 51. Sidstnævnte laa omtrent alle i Nørre-, Klædebo- og Rosenborg Kvarterer, det vil altsaa sige, at i Hjærtet af den gamle By henlaa endnu 25 Aar efter Bombardementet et halvt Hundrede ubebyggede Grunde[2]).

[1]) „Politievennen“ 1822 Pg. 5810, 1824 Pg. 9237. [2]) Opgivelserne om Policernes Antal efter Iversen: „Nogle Oplysninger om Københavns Brandforsikring“. Kbhvn. 1888. De 3,160 Ejendomme i 1830 vare forsikrede til et Beløb af 98,207,000 Kr., medens Forsikringssummen efter Bombardementet 1807 udgjorde 88½ Mill. Kr. (smstds). — Opgivelserne om Antallet af bebyggede og ubebyggede Grunde i 1832 ere efter C. N. David i „Maanedsskr. for Lit.“ Bd. 7 Pg. 368 Note. Endelig om Antallet af Huse og Gaarde i 1827: efter Distriktsfordelingen for Skorstensfejermestre (K. T. 1827 Pg. 725). Denne Opgørelse fremkom som Motivering til Pl. af 7/9 1827, hvorved Skorstensfejermestrenes Betaling nedsattes med 1/5, idet det oplystes, at de 5 Skorstensfejermestre ialt kun holdt 13 Svende og 25 Drenge, men havde en samlet Bruttoindtægt af ca. 21,000 Rbdl. (smstds Pg. 717 ff.).

Byggedes der saaledes ikke meget i selve København, opvejedes dette ingenlunde ved nogen Bebyggelse paa Stadens Grund udenfor Voldene. Antallet af Huse og Gaarde i Udenbys Vester og Udenbys Klædebo Kvarter angaves i Opgørelsen for 1827 til henholdsvis 95 og 173, og Demarkationsservituten overholdtes ikke uden Strænghed. Pl. af 13 Oktbr. 1824 fastslog, at indenfor Demarkationslinjen maatte kun Ildsteder og Skorstene i Bygningerne være af Grundmur, dernæst den Del af Bygningen, der laa under Terrænet, og en 12 Tommer høj Sokkel over den. Indenfor Demarkationslinjen og 1,000 Alen udenfor den maatte ingen Nybygning eller Ombygning finde Sted, før Demoleringskommissionen havde approberet Tegningen, og ingen Bindingsværksbygning faa Approbation, med mindre den kun var én Etage høj, og man forpligtede sig til at nedrive den og planere Grunden, saa snart det i Fæstningens Interesse forlangtes[1]).

Medens der paa Vesterbro var ansat Vægtere og fandtes Lygter, var indtil 1830 intet af dette Tilfældet paa Nørre- og Østerbro. Da blandede selve Kongen sig deri og forlangte det indført af Hensyn til Ildebrandstilfælde og i det Hele for almindelig Ordens Skyld[2]). Det blev saa meget mere nødvendigt, som Nørreport nu holdtes aaben om Natten, og ved Reskr. af 15 Decbr. 1830 ansattes der derfor Vægtere og anbragtes Lygter paa Nørrebro fra Barrièren og omtrent til Assistens Kirkegaard, paa Østerbro fra Barrièren og omtrent til Blegdamsvejen. Samtidig inddroges alle Forstæderne i Ligningen til Vægter- og Lygtevæsen dog med mindre Afgift for dem, der vel boede paa Københavns Grund, men udenfor de her nævnte Grænser, end for de øvrige Indbyggere[3]).

Tanken om ogsaa at bringe alle Husejerne i den egentlige By og i Forstæderne ind under en fælles Assurance maatte opgives paa Grund af den billige Præmie, de førstnævnte efter-

---

[1]) Assurancernes Beløb for Ejendomme udenfor Voldene udgjorde omkring 1830 ca. 6 Mill. Kr. (K. T. 1831 Pg. 865), saa at det synes, at en Ejendom i selve Byen gennemsnitlig har været assureret for et ca. 40 pCt. højere Beløb end en Ejendom i Forstæderne. [2]) Reskr. til Kancell. af $^{11}/_{8}$ 1829. [3]) K. T. 1831 Pg. 25.

haanden havde opnaaet. De $^2/_{10}$ pCt., der indtil 1826 skulde erlægges til Statsgældsfondet til Dækning af Brandforsikringsannuitetsgælden, nedsattes 1823 til $^1/_{10}$, som da blev at erlægge indtil 1830 (Bekendtg. af 15 Novbr. 1823). Da Brandforsikringen 1829 ejede et Overskud paa over 1 Mill. Rbdl., og Statens Garanti kun var lovet, indtil Fondet havde naaet $^1/_2$ Mill. D. C., ophørte Statsgarantien, og samtidig bestemtes det ved Pl. af 20 Maj 1829, at Assurancen skulde nedsættes til $^1/_2$ p. m. for Enhver, der i 33 Aar havde betalt 1 p. m. i Præmie, og saaledes, at man ogsaa fremtidig, naar man i 33 Aar havde betalt 1 p. m., fik Afslag til $^1/_2$. De aarlige Brandskader varierede meget i Omfang — udgjorde f. Eks. i de 3 Aar 1817—20 ca. 55,000 Rbdl. gennemsnitlig aarlig, men i de 3 følgende Aar kun ca. 5,000 — men de forvoldte dog ingensomhelst Forlegenhed, og ligeledes kom man let ud over Udgifterne til Sprøjtevæsenet, som jo vare paalagte Forsikringen, og hvortil der medgik ca. 20,000 Rbdl. aarlig[1]). Iøvrigt betalte Interessenterne en særlig lille Afgift til Administrationsomkostninger, nemlig 2 Sk. pr. 100 Rbdl. Assurance, og en Tid lang yderligere 1 Sk. pr. 100 Rbdl., til Forrentning og Afbetaling af nogle Laan til Nikolaj Taarns Istandsættelse, som det var paalagt Brandforsikringen at bestride[2]).

Selve Nikolaj Kirkeplads, med sine Butiker, havde en ussel Brolægning, og de opførte Boder laa spredte mellem hinanden og vare yderst uheldigt indrettede. De 32 Mænd mente imidlertid ikke, at Staden havde Raad til at gøre Noget derved, hvorimod man foreløbig beskæftigede sig med forskellige Forslag, fremkomne fra private Entreprenører[3]). Men nogen Ordning af Forholdene opnaaedes ikke i mange Aar. Kun Taarnet blev istandgjort, og fra dette holdt Vægterne Øje med den sovende By.

---

[1]) K. T. 1829 Pg. 545; Iversen l. c. [2]) Pl. af $^{22}/_6$ 1820, $^8/_5$ 1821, $^{20}/_8$ 1822. — Taarnet skulde forlængst være indrettet til Vagttaarn, hvad man paa Grund af Tidernes Ugunst endnu ikke havde naaet indtil Aaret 1820, men ved den nævnte Plakat tillodes det at optage Laan til Istandsættelsen til samlet Beløb af ca. 50,000 Rbdl. [3]) De 32 Mænds Kopib. Skr. til Magistraten af $^{21}/_{12}$ 1825.

ANDET AFSNIT.

FRA 1830 TIL KONGENS DØD.

FØRSTE KAPITEL.

Pengevæsenet og Banken. Tolvmillionsagen.

Det sidste Aarti, Frederik 6 oplevede, var en Fremgangens Tid. Folkets materielle Vilkaar vare bedre end før. Landbruget begyndte efter overstaaet Krise sin lange, opadgaaende Bane og forberedte Velstandsperioden hos Gaardejere og Proprietærer. Dette kom ogsaa Byerne tilgode. Hovedstaden stod i Stampe, men Provinsbyerne havde et stigende Folketal og et ikke ubetydeligt selvstændigt Næringsliv. Pengevæsenet kom paa fast Fod; inden Kongen døde, var Kursen pari, og Sedler toges nok saa gærne i Betaling som Sølv.

Med Fremgangen i Folkets Indtægter stege Statens Ressourcer. I Stedet for Restancer og Skatteeftergivelser kunde man nu Aar efter andet gøre Regning paa at faa forøget Udbytte af Skatterne, uden Forhøjelse i disse; derved opnaaede man en fortsat Formindskelse i Statsgælden, en Forringelse af Byrderne og endelig Tilvejebringelse af Ballance.

Paa Aandslivets Omraade var Decenniet i Literaturen den efter-Oehlenschlägerske Digterskoles; i politisk Henseende Stændertidens og en Kamptid mellem Regeringen og Oppositionspressen. Imidlertid fuldendtes kun de første Faser af de politiske Nydannelser under Frederik 6, og han oplevede ligeledes blot Forbegivenhederne til det slesvigholstenske Uvejr. Men om end Regeringen kun Skridt for Skridt lod sig afnøde en større politisk Frihed for Nationen og stod haardt imod, hvor den kunde, blev det dog aabenbart, at Bevægelsen ikke mere lod sig standse, men tværtimod, med den evropæiske Situation som Baggrund,

ved Vægten af de nationalpolitiske Spørgsmaal og under de mere frigjorte økonomiske Forhold, vilde vinde baade i Styrke og Omfang.

Da Frederik 6 døde, havde hans Regeringstid omfattet det attende Aarhundredes Reform- og Revolutionsperiode, vort Aarhundredes store Reaktionstid og den derefter følgende begyndende Brydningstid. Det er denne sidste, vi for Danmarks Vedkommende skulle beskæftige os med i nærværende Afsnit.

I økonomisk Henseende havde 30erne, som sagt, den Fordel, at Pengevæsenet efterhaanden fuldstændig stabiliseredes. Seddelkursen svingede, som vi ovenfor have set, i den første Halvdel af Decenniet omkring 210, snarest under, var i 1835 ikke over 207, naaede i samme Aar et Minimum af 201, stod i de følgende Aaringer paa 202, fra September 1837 paa 201 og blev pari i Oktober 1838.

Da Kursen i Begyndelsen af 30erne ikke oversteg 212, rejste snart det Spørgsmaal sig, om man skulde gøre Brug af den ved det kgl. aabne Brev af 4 Febr. 1820 givne Tilladelse til, naar Kursen var 212 eller derunder, at anvende den Del af de $^5/_6$ Bankhæftelsesrenter, som ikke medgik til Forrentning og Afbetaling af Laanet af 1820, samt det øvrige Bankoverskud, saaledes som Banken selv ansaa for tjenligt, d. v. s.: ikke til Seddelinddragning. Forskellige Meninger gjorde sig gældende om denne Sag, idet man fra den ene Side paastod, at saa længe Kursen ikke var pari, burde Seddelinddragningen vedblive, fra den anden Side, at naar Seddelbeløbet var naaet til sin nuværende Størrelse — ca. 16 Mill. Rbdl. —, svarede det formentlig omtrent til Forbruget, og at pari da snarest opnaaedes, dels naar man vidste, at Banken efterhaanden fik et Sølvfond, hvorved Sedlerne kunde gøres indløselige, dels naar da ogsaa en stor Del Betalinger, der nu erlagdes i Sølv, nemlig Gager, Pensioner, Toldafgifter, Husleje etc., bleve afgjorte i Sedler, idet der herved vilde beslaglægges en betydelig Seddelmængde. Man foreslog derfor vel at anvende den Del af de $^5/_6$ Hæftelsesrenter, man hidtil havde benyttet til Seddelinddragning, paa samme Maade, men ikke at brænde de inddragne Sedler, men benytte dem til Sølvindkøb,

hvor og naar det var belejligt, med andre Ord: lade dem flyde tilbage til Omsætningen, men til Gengæld skaffe sig en omtrent tilsvarende Sølvbeholdning. Dette Forslag vedtoges af den forenede Bankbestyrelse i Juni 1835[1]).

Banken opsamlede nu indtil Midten af Aaret 1838 et Fond paa henved 5 Mill. Rbdl., og Tiden begyndte at nærme sig, da man kunde tænke paa Seddelindløsningen. Sagen gav Anledning til overordentlig vidtløftige Overvejelser, deriblandt et radikalt Forslag fra Bankdirektør L. N. Hvidt. Hans Betragtning var følgende: Det galdt for det første, efter Hvidts Mening, om at finde, hvor stor den Seddelmængde var, som Omsætningen vilde binde. I Aarene 1835—38 havde Seddelmængden udgjort mellem $16^1/_2$ og $16^3/_4$ Mill. Rbdl., hvoraf der imidlertid paa Folio havde indestaaet gennemsnitlig $2^1/_4$ Mill., saa at der blev $14^1/_2$ Mill. tilbage. Regeringen var nu vel siden Juni Termin 1836 gaaet ind paa at betale Renterne af den indenlandske Statsgæld i Repræsentativer, men endnu fordredes forskellige offentlige Afgifter erlagte i Sølv, og naar dette ophørte, vilde Omsætningen kræve mere end de $14^1/_2$ Mill. Vilde man nu imidlertid gaa ud fra, at Omsætningen endog kun bandt 12 Mill., vilde Banken i hvert Fald ikke behøve at have Sølvvaluta liggende for disse, men skulde derimod efter Hvidts Forslag besidde et 50 pCt. større Beløb i andre Værdier, saasom Statsobligationer, gode Bankobligationer, solide indenlandske Veksler etc. For Alt, hvad Seddelcirkulationen oversteg de 12 Mill., skulde Banken have et Forraad af Sølvvaluta, hvoraf mindst Halvdelen i Sølvbarrer og den anden Halvdel i sikre, akcepterede Veksler paa Evropas Hovedbørspladser. Banken skulde forpligte sig til at indløse Nationalbanksedler med Sølvbarrer, dog ikke af ringere Størrelse end 50 Mk. kølnsk Vægt, saa at Enhver, som til Banken indleverede 925 Rbdl. i Sedler, skulde kunne fordre en saadan Barre, medens omvendt Enhver, der indleverede en Barre af denne Vægt, skulde kunne faa udleveret det tilsvarende Seddelbeløb ÷ $^1/_2$ pCt. Disse Bestemmelser skulde sættes i Kraft 1841 og foreløbig gælde til 1846. Herved vilde Banken, som altsaa

[1]) K. T. 1835 Pg. 431 ff.

i 1841 kunde erklære Sedlerne for indløselige, allerede i 1842 kunne give Aktionærerne Udbytte, hvad der maatte anses baade for naturligt og heldigt, og man vilde undgaa at faa en større død Kapital liggende end nødvendigt, medens Resten vilde cirkulere til Nytte for Omsætningen.

L. N. Hvidts Forslag, af 27 Novbr. 1838, der iøvrigt var bygget paa en meget udførlig Motivering, af hvilken kun ovenfor Hovedpunkterne ere nævnte, og paa en stor Række Beregninger, mødte afgjort Modstand hos de øvrige Medlemmer af Bankbestyrelsen. Hvad der laa til Grund for det, var i Virkeligheden den Tanke, at ædelt Metal kun var nødvendigt til den udenlandske Omsætning, til Udligning af Differencer i denne. Indadtil var Hovedsagen, at man ikke udstedte flere Sedler end nødvendigt for Omsætningen; Forholdene vilde da altid kunne reguleres ved Bankens Forpligtelse til at ombytte en vis Mængde Sedler med Sølvbarrer, medens en abnorm Forringelse i Seddelmængden vilde blive forhindret ved Retten til Ombytning af Sølv med Sedler, og Bankens Sikkerhed som Helhed være garanteret ved de Effekter, den ifølge Forslaget stedse skulde være i Besiddelse af, i Forhold til den cirkulerende Seddelmængde. Fra de øvrige Bankdirektørers Side gjordes det i første Række gældende, at Forslaget stred mod Bankoktrojen, der havde sat det som Bankens Formaal, at rede Sølv eller Sedler, der paa Anfordring veksledes med rede Sølv, saasnart som mulig kunde blive de eneste gængse og gældende Betalingsmidler i Landet, og Udtrykket „rede Sølv“ var altsaa at forstaa som Sølvmønt, gængs og gældende Betalingsmiddel, ikke Barrer, der jo ikke kunde anvendes i almindelig Omsætning. Bankdirektørerne Christensen og Haagen vilde derfor ikke indlade sig paa en videre Undersøgelse af Forslaget. Bankdirektørerne Aagesen og P. G. Bang udtalte bl. a., at under en Panik, ved indre og ydre Uroligheder, vilde Menigmand, hvis der opkom Frygt for Bankens Soliditet, og denne ikke kunde godtgøres ved, at Enhver straks kunde gaa hen og faa Sølvmønt for sine Sedler, lide Tab, om end Banken var nok saa solid, thi man vilde hellere skille sig ved Sedlerne med Tab end beholde dem, og det var uoverskueligt, hvilke Farer for Omsætningen man derved kom ind i.

Debatten førtes videre med gensidige Indlæg; man blev imidlertid tilsidst subsidiært enig om et Forslag, der i alt Væsentligt førte til en endelig Ordning af Spørgsmaalet. Dog stillede Reskriptet af 11 Juli 1840, der fastslog Ordningen, endnu strængere Betingelser, end Direktionens Forslag gik ud paa. Reskriptet fastsatte, at hele Seddelmassen, hvad enten den var i Omløb eller laa i Bankens Kasse, ikke maatte overstige en Sum af $16^1/_2$ Mill. Rbdl. Som Realisationsfond skulde Banken eje saa meget Sølvvaluta, som Halvdelen af Seddelmassen udgjorde, og af dette Sølvvaluta skulde atter mindst Halvdelen være gangbar Sølvmønt, den anden Halvdel bestaa i Sølvbarrer eller Bancoveksler, disse sidste dog højst udgørende $^1/_4$ af det hele Realisationsfond. Indkomne Sedler kunde udgøre en Del af Realisationsfondet, dog saaledes, at for hver Rbdl. Sølvvaluta, der var gaaet ud af Fondet, skulde der findes 2 Rbdl. Sedler. For den Del af Seddelmassen, der ikke sikredes ved Sølvvaluta, skulde Banken have i gældfrit Eje gode og sikre Effekter til Beløb af mindst $^1/_2$ Gang mere end den Halvdel af Seddelmassen, der skulde sikres; af disse Effekter maatte kun $^1/_4$ være direkte Panteforskrivninger i faste Ejendomme. I Maj 1845 erklæredes Sedlerne for indløselige[1]).

Hvad selve Bankens Virksomhed i Tiaaret 1830—40 angaar, lededes den vedblivende i meget konservativ Retning. Renten for Udlaan mod haandfaaet Pant havde siden 1822 uafbrudt været 5 pCt., og denne Art af Udlaan standsedes næsten helt. Spørgsmaalet om en Rentenedsættelse var gentagne Gange til Forhandling, og hver Gang fremkom de samme Argumenter for og imod. For Nedsættelsen talte, at det var Bankens Opgave at komme Handel og Industri til Hjælp, og at den selv tjente ved at faa sine Midler i Omløb, samt at denne Form for Udlaan

---

[1]) Se til Debatten om Indløsningsbetingelserne navnlig K. T. 1839, Anhang til Nr. 20. Man paaberaabte sig fra begge Sider Udlandets Erfaringer, og navnlig har naturligvis den store engelske Bankstrid haft Betydning for Spørgsmaalets Løsning. L. N. Hvidts Forslag har fundet sympatetisk Omtale hos N. C. Frederiksen i dennes Fremstilling af Penge- og Bankdoktrinerne („Den politiske Økonomies Udvikling", Kbhvn. 1870, Pg. 160 ff).

omtrent ganske var standset; i 1835 var af Bankens egne Midler kun 40,000 Rbdl. udlaante paa denne Maade, samtidig med at Banken laa inde med urimelig store kontante Beløb. Mod Nedsættetsen talte, at kortvarige Laan krævede mere Ulejlighed, at man ved altfor billig Rente let hidførte Overspekulation, at Banken ikke skulde underbyde private Kapitalisters Udlaansrente, saa meget mindre som den ifølge Oktrojen havde Ret til at tage højere Rente end den normale, og at der kunde komme kritiske Tider, hvor det vilde være til uberegnelig Fordel, hvis man havde en stor Beholdning til sin Raadighed. Hensynet til Omsætningens Krav sejrede imidlertid, og Renten nedsattes i Juni 1835 til 4 pCt.[1])

Medens Bankens Uvilje mod Laan mod Pant fik mindre Betydning, fordi Centralkassen her ydede god Assistance, havde man med Hensyn til Vekseldiskontering ingen lignende Erstatning andetsteds. Vekseldiskontoen befandt sig paa et fast Stade flere Aar ad Gangen. Den var i 20erne først 6, saa 5, fra 1827 4, og paa dette Punkt holdt den sig. Da nu Repræsentanterne fremhævede det unaturlige i Kursens Uforandrethed, udtalte Direktionen, at der ingen Grund var til at nedsætte Renten, da dette jo skulde betyde, at Penge vare rigelige, men i saa Fald vilde en Nedsættelse gøre Penge endnu rigeligere, og Banken vilde, samtidig med at den selv havde Gæld til over 4 pCt., faa sin Vekselportefølje overfyldt. Snarere skulde Renten være sat højere, eftersom Diskonteringernes Mængde var stegen, thi i Begyndelsen af 20erne var Vekselporteføljen 8—16,000 Rbdl., i Begyndelsen af 30erne havde man naaet et Maksimum af 550,000 Rbdl. Nogen Forhøjelse af Diskontoen vilde man dog af Hensyn til Forretningslivets Tarv ikke indlade sig paa, og den forenede Bankbestyrelse blev derfor enig om at holde Diskontoen ved de 4 pCt.[2])

En tredje Form for Udlaan var i faste Ejendomme. Ogsaa

---

[1]) Repræsentanternes Deliberationsprotokol $^{22}/_{9}$ 1831; K. T. 1835 Pg. 431 ff. [2]) Repræsentanternes Deliberationsprotokol $^{21}/_{6}$ 1832. En Forhøjelse af Diskontoen til 5 pCt. skete i 1836 under stor Pengemangel i Forretningsverdenen, der bragte Bankens Vekselportefølje betydeligt i Vejret. (K. T. 1837 Pg. 6.)

om denne Udlaansform vare Meningerne længe delte. Man frygtede for at binde sine Kapitaler paa for lang Tid og ikke at have tilstrækkelig Kontrol, navnlig overfor Udlaan i Provinserne. Paa den anden Side gjordes det gældende, at man ved at give Laan i Prioritetsobligationer paa en Maade havde endnu mindre Kontrol, da det jo var Laan paa anden Haand. Herimod hjalp man sig vel ved kun at give Laan i disse Obligationer indtil et vist Beløb; men da der ikke var faste Regler herfor, fik Banken tidt Skyld for Vilkaarlighed paa Grund af det højst forskellige Skøn, der gjordes gældende. Der skete ogsaa let Proformalaan paa denne Maade, idet man udstedte Prioritetsobligationer til en Anden uden at faa Penge derfor, men saaledes at der paa Obligationen rejstes Penge i Banken [1]). I 1836 vedtog dog den forenede Bankbestyrelse med 12 Stemmer mod 7 at indgaa til Regeringen med Andragende om, at Banken maatte give direkte Laan i faste Ejendomme mod visse Kavteler, der skulde indeholdes i Obligationen. Hertil fik Banken Bemyndigelse ved Resol. af 21 Marts 1837, og Bankbestyrelsen vedtog derefter at anvende indtil $^1/_2$ Mill. Rbdl. til 4 pCts. Laan, navnlig i større Landejendomme [2]).

Endnu maa det nævnes, at efter at der i 1839 baade fra inden- og udenbys Bankhuse var indkommen Anmodning om at faa Kredit mod Ydelse af bankmæssig Sikkerhed og paa andre nærmere Betingelser, vedtog den forenede Bankbestyrelse at udtale, at en saadan Virksomhed ikke kunde anses for uoverensstemmende med Banklovgivningen, men at det maatte

---

[1]) De Sonneske Breve indeholde stadige Klager over Bankens Inkonsekvens. Paa en og samme Obligation, siger Brevskriveren, faar man den ene Gang 50, den anden Gang kun 30 pCt. til Laans. — Om Proformalaanene se Delib.-Prot. $^{18}/_6$ 1835. [2]) Delib.-Prot. $^{10}/_7$ 1837. For Københavns Vedkommende var der mindre Trang til Udlaan fra Nationalbanken, fordi „Kreditkassen for Husejere“ kunde træde til; den udlaante til et vist Beløb af Ejendommenes Værdi, uden at det behøvede at være paa første Prioritet. I Slutningen af 30erne havde den udlaant foruden ca. 3 Mill. Rbdl., for hvilke der var Statsgaranti, 3 à 4 Mill. af sit Hjælpefond, der var uden Statsgaranti. I 1839 tillodes det at udvide Hjælpefondet til 4 Mill. Rbdl. (Finansdep. 16-23 Jan. 1839, jvfr. „1807—14“ Pg. 507.)

overlades Direktionen at tage nøjere Bestemmelse i hvert enkelt Tilfælde[1]).

Saaledes naaede man efterhaanden, om end gennem en Del Modstand, frem til at faa Bankens almindelige Virksomhed, til Støtte for Næringslivet, udvidet. Imidlertid var det ikke blot i København, man syntes, at Banken blev noget trægt ledet, men fremfor alt var der Utilfredshed med den i Provinserne, eller rettere sagt, man mente dêr, at man ikke havde nogen virkelig Nytte af den. Allerede i 20erne havde man i Jylland udtalt Ønsket om at faa oprettet Filialer af Nationalbanken i nogle nørrejyske Byer, men Bankens Bestyrelse havde erklæret ikke at kunne indlade sig derpaa[2]). Klagerne over Vanskelighederne ved at faa Laan i Jylland holdt sig. Der var i 30erne kun én Provinsby i hele Landet, der havde et Bankierhus, nemlig Odense. Overalt ellers manglede man Bankforretninger paa Enkeltmands Haand eller som egentlige Banker. En særlig Vanskelighed fremkom tilmed ved, at tre Maaneders Veksler ikke kunde trækkes i Sedler, og i de Dele af Jylland, der ikke vare i direkte Handelsforbindelse med Hertugdømmerne, og hvor derfor Sølv ikke var almindeligt Omsætningsmiddel, vare Købmændene og Landmændene overalt vante til at slutte Handler i Sedler. Skulde da en saadan Handel afgøres i Veksler, maatte Seddelbeløbet først omsættes i Sølv, Vekslen derefter af Landmanden indsendes til Hovedstaden, hvor han maatte lade sin Kommissionær faa Vekslen diskonteret, hvorpaa han fik Beløbet tilsendt, atter omsat i Sedler. Private Folk i København indlode sig nødig paa at give Laan i Provinsejendomme; Nationalbanken fik, som ovenfor nævnt, først saadanne Laan indførte 1837, og end ikke i Prioritetsobligationer i Provinsejendomme laante man gærne[3]).

Ønsket om at faa en Filialbank oprettet i Jylland gav sig gentagne Gange Udtryk i Nørrejyllands Stænderforsamling. Snart rejstes Spørgsmaalet om Oprettelse af en selvstændig Laane-

---

[1]) Nationalb. Dir.-protokol $^{10}/_{4}$ 1839 (fra Etatsraad Estrup forelaa et skriftligt, dissentierende Votum). [2]) Direkt.-Prot. $^{29}/_{2}$ 1825. [3]) „Fædrelandet" 1 Aarg. Nr. 25.

institution i en By i Nørrejylland, til Bedste for hele Landets mindre Landejendomsbesiddere og med statslig Garanti, snart kun om en Filial; i hvert Fald en Institution, hvor Kapitaler kunde samles og derfra blive disponible til Udlaan[1]). Under Debatten udtaltes der saa megen Misfornøjelse med Nationalbankens Bestyrelse, som man mente negligerede Jylland, at denne, efter Henstilling af Kommissarius, foretog en Opgørelse af Omfanget af Udlaan til Nørrejylland. Det viste sig da, at i Maj 1836 udgjørde Bankens Pantelaan ialt 2,458,000 Rbdl., deraf hos Debitorer i Jylland eller paa jyske Panter 273,000 Rbdl., altsaa $^1/_9$. Dette Beløb var ganske vist overmaade ringe, men man føjede til, at af de Tab, Banken havde haft eller forventede at faa paa sine Pantelaan, udgjorde Tabene i Jylland $^1/_3$; det var altsaa en meget risikabel Forretning at laane paa jyske Panter. Ikke desto mindre var der i de sidste ti Aar kun afslaaet 13 Laanebegæringer fra Jylland, deraf 8 om direkte Laan i selve Ejendommene, hvad man jo ingen Ret havde til at yde, 5 af Hensyn til Panternes Beskaffenhed. I det Hele havde man fra selve de jyske Næringsdrivendes Side stillet sig meget passivt overfor Banken. Siden denne for ti Aar siden havde afslaaet Oprettelse af en Filial i Aalborg „for Tiden", var der ingen ny Henvendelse sket, saa at man ikke kunde vide, at der saa ivrigt ønskedes en Filial[2]).

Imidlertid blev der nu gjort Alvor af Sagen. Efter Bankbestyrelsens Indstilling gaves der i Marts 1837 kongelig Approbation paa Oprettelse af en Filial i Nørrejylland, „det jyske Bankkontor i Aarhus". Kontorets Virksomhed var i det første Aar meget indskrænket, men allerede 1838 fik det Ret til at indlade sig paa direkte Vekseltransaktioner med solide Købmænd i alle jyske Byer, dog kun paa visse Betingelser, og saaledes at Vedkommende vidste, at det var en interimistisk Foranstaltning, Hovedbestyrelsen i København kunde sætte ud af Kraft[3]). I Aaret 1837 fik Banken ogsaa Ret til at yde direkte Laan i

---

[1]) Nørrejyllands Stændertidende 1836 I Pg. 413; II Pg. 1569. [2]) Skr. fra Banken til Bankkommissær Stemann $^{27}/_5$ 1836, Bilag til Direkt.-Prot. Nr. 598—99. [3]) K. T. 1838 Pg. 488.

faste Ejendomme. Endelig var allerede i Aaret 1835 Forbudet mod lange Rigsbankveksler blevet hævet.

Dette Forbud hidrørte fra Krigens Tid (Pl. 22 Marts 1813). Det var blevet forbudt at trække Veksler paa Rigsbankrepræsentativer paa længere Tid end 8 Dage for at forebygge Kursjobberiet. Mærkelig nok var Forbudet blevet staaende ved Magt over 20 Aar, og selv nu, da man tænkte paa at ophæve det, udtaltes det fra flere Sider, at slige Veksler maaske endnu kunde give Anledning til Kursspekulationer, at de vilde formindske Brugen af Sedler og derved forsinke disses Parikurs etc. Nytten af Forbudets Ophævelse ansaa man ogsaa for tvivlsom, thi saadanne Veksler vilde dog ikke blive brugte i Handelen med Udlandet og Hertugdømmerne eller i den vestlige Del af Jylland, hvor Sølvmønt var bleven gængs Betalingsmiddel. Tidligere var København Oplagssted saavel for de danske Produkter, der skulde afskibes til Udlandet, som for de udenlandske Varer, Provinserne behøvede, saa at der fandt en bestandig Trassering og Remittering Sted mellem København og de øvrige Byer, „nu have derimod Provinskøbmændene for det meste sat sig i direkte Forbindelse med Udlandet, saa at de sjælden have at remittere til København.“ Netop ud fra dette sidste Synspunkt ønskede man imidlertid, fra modsat Side, Forbudet ophævet. At der under Pengevæsenets nuværende Tilstand skulde være nogen Fare forbunden med Ophævelsen, syntes aldeles urimeligt at antage, og man kunde ovenikøbet lige saa godt mene, at Vekslerne fremmede Brugen af Sedlerne som det modsatte, da man maatte være betænkt paa at have Sedler til Indfrielse. Maaske kunde man ogsaa herved hjælpe paa Københavns Handel ved at lette dens Forbindelse med Provinsbyerne; for disse selv, „i hvis Hænder nu den største Del af Landets Produkthandel befinder sig, vil det ogsaa være en Lettelse, at de kunne give Veksler i Rigsbanksedler.“ Ogsaa i Norge blev der ikke sjældent trukket lange Veksler paa Danmark i Rigsbanksedler, og Modtageren havde da Valget mellem ikke at benytte dem eller overtræde Loven. Forbudet blev derfor hævet, ogsaa for indenbys Vekslers Vedkommende, dog med Tilføjelse af et „indtil videre“, for at fastslaa, at hvis der skete Tilbagefald i Pengeforholdene, vilde

den nærværende Forordning atter blive tilbagekaldt (Pl. af 14 Maj 1835)[1]).

Ved Ophævelsen af Forbudet mod lange Rigsbankveksler, ved Nationalbankens Bemyndigelse til at give direkte Laan i faste Ejendomme og ved Oprettelsen af Filialkontoret i Aarhus var der saaledes givet Nørrejylland større Mulighed for at komme i Forbindelse med københavnske Pengemidler og faa sine Laaneomsætninger ordnede end tidligere, og idet Regeringen henviste hertil i den nørrejyske Stænderforsamling 1838, ansaa den ogsaa Trangen til et Laaneinstitut i Jylland hermed for afhjulpen[2]). I denne Samling vedtoges det iøvrigt med 32 Stemmer mod 17 at andrage Kongen om at lade Bankbestyrelsen gøre opmærksom paa, „at den ikke mere end til en saadan Grad, som kan anses nødvendig, indlader sig i Operationer, der medføre Handelsrisiko, og at de Handlendes Interesser i saa Henseende altid maatte blive et underordnet Hensyn, Hovedformaalet derimod stedse blive Pengevæsenets Stadighed og Sikkerhed.“[3])

Aaret efter, at den nys nævnte Indskrænkning i Benyttelsen af Veksler var hævet, ophævedes det for indenbys Veksler fastsatte Minimumsbeløb af 200 Rbdl. Grosserersocietetet havde selv, da det i sin Tid fik indenbys Veksler indførte, faaet denne Grænse fastslaaet, men siden 1824 „har Københavns Handel desværre mere og mere aftaget, og Trangen til at erholde Kredit paa ubetydelige Summer er stedse vokset. De, der udsælge i større Partier, ere saaledes jævnlig i den Nødvendighed at maatte til Detajlhandlere og Fabrikanter give Kredit paa Summer langt under 200 Rbdl.“[4]) Ihvorvel man ogsaa her noget frygtede for Sedlernes Fortrængen ved altfor stor Anvendelse af Veksler, gik Regeringen dog ind paa Andragendet, og ved Pl. af 12 Oktbr. 1836 tillodes det at udstede indenbys Veksler til ethvert Beløb.

---

[1]) K. T. 1835 Pg. 345 ff. Mærkelig nok havde Gross.soc. Kommitte udtalt sig mod Forbudets Ophævelse, af Frygt for, at Seddelkursen skulde skades derved. (Skr. til Kanc. af $^{13}/_{1}$ 1834.) [2]) Nørrejyll. Stændertid. 1838 Pg. 36. [3]) Do. II Pg. 841. Atter her har man aabenbart frygtet for, at Banken skulde blive et københavnsk Handelsinstitut, i Stedet for hovedsagentlig Landets Seddelbank. Jvfr. ovenfor Bankbestyrelsens Beslutning af $^{10}/_{4}$ 1839. [4]) Gross.soc. Kopib. Skr. til Kmck. af $^{2}/_{12}$ 1835.

I det sidste Aar før Bankens Sedler bleve pari, og før Ordningen af Tolvmillionsagen gennemførtes, vare Nationalbankens Indtægter og Udgifter følgende:

1 August 1837—31 Juli 1838.

Indtægter.	Rbdl. (Sølv og Sedler tagne sammen.)
Renter af Bankens Udlaan	108,702
Diskonto af Veksler	64,910
Diskonto af Bankomsætninger og Renter af Udlaan og udestaaende Summer i Banco	48,372
Indkomne Bankhæftelsesrenter	994,487
Fra Bankinstitutet i Altona	346,271
Andre Indtægter	1,038
Tilsammen	1,563,780

Udgifter.	
Renter af Bankobligationer til Indløsning af slesvig-holstenske Møntpapirer	84,076
Renter af Obligationer for Indlaan m. v.	55,008
Udbetaling paa Laanet af 4 Febr. 1820	200,800
Renter for samme	99,556
Provision og Courtage i Anledning af Bancoomsætning	12,504
Underballance ved Bankkontoret i Aarhus	80
Godtgørelse for falske Sedler	3,144
Papir, Trykning, Lønninger etc. ved Seddelfabrikationen	30,502
Lønninger til Direktion, Embedsmænd etc.	51,683
Ekstrahonorarer	3,710
Understøttelsesfondet	2,257
Porto, Papir, Reparationer etc.	15,797
Omsætning fra Sedler til Sølv	1,115
Hensat paa Realisationskontoen af de $^5/_6$ Bankhæftelsesrenter	516,988
Tilsammen	1,077,220

Overskud: 486,560 Rbdl.

Af de 1,564,000 Rbdl. Indtægt hidrørte altsaa kun 222,000 fra egentlige Bankforretninger, og nøjere sagt vare kun de 174,000 Rbdl. Indtægt af Bankens Virksomhed for Produktion og Omsætning. Tager man i Betænkning, at Nationalbanken den

Gang var Landets eneste Bank og, fraregnet Centralkassen, i det Væsentlige Landets eneste Kreditinstitution, er Beløbet ikke stort. — Af det hele Indtægtsbeløb benyttedes godt 1 Mill. Rbdl. til Henlæggelse til Realisationsfondet eller Overskudet, 300,000 Rbdl., til Afdrag og Forrentning af Obligationerne af Laanet af 1820, 140,000 til Forrentning af andre Obligationer, ca. 30,000 til Seddelfabrikation, andre 30,000 til Provision og Administrationsomkostninger, endelig ca. 60,000 til Lønninger og Pensioner etc.

Medens Penge- og Omsætningsvæsenet saaledes fik en endelig og fast Ordning i Kongeriget, gik det mere uroligt til overfor Hertugdømmerne. Man vilde i Hertugdømmerne ikke vide af dansk Mønt. Fd. af 5 Jan. 1813 erklærede det som sin Opgave at ophæve Forskellen mellem Kongerigets og Hertugdømmernes Pengevæsen. Sjældent er Løsningen af en Opgave mislykket saa totalt. Ad tre Veje skulde den løses: Ved Indførelse af Seddelsystemet for hele Riget (indtil det kunde finde Afløsning ved et Sølvmøntvæsen), ved en fælles Bank, ved Indførelse af fælles Regningsenhed, Rigsmønten. Seks Maaneder efter Lovens Udstedelse maatte Seddelsystemet afskaffes i Hertugdømmerne, der hidtil kun havde kendt til Sølvcirkulation og hverken vilde eje eller have de danske Sedler (Pat. af 30 Juli 1813). Fem Aar efter Lovens Udstedelse udskiltes Hertugdømmerne fra Rigsbanken, og de fem Aars tvungne Samliv samt deres Følger, ved den ene af de skilte Parters fortsatte Tvangsbidrag til den anden, vakte en aldrig ophørt Strid og Forbitrelse. Den tredje Vej endelig, Indførelsen af fælles Regningsenhed, Rigsmønten, førte til Tab for Staten som Helhed og til Fortrængelse ikke af tysk Mønt i Hertugdømmerne, men af dansk i Kongeriget, samt til Tilvejebringelse af yderligere Agitationsstof for Separatismen.

Officielt anvendtes i Hertugdømmerne Rigsmønt overalt; i Privatlivet Courant. Befolkningen troede, at da den i 1813 hurtig havde faaet Rigsbanksedlerne kastede overbord, betød dette ogsaa, at den kunde beholde sin gamle Mønt. Den tog imidlertid fejl, idet den mødte Rigsmønten baade paa Oppebørselskontorerne og i andre offentlige Forhold; deraf fulgte en stadig officiel Omregning fra den ene Mønt til den anden, som

Menigmand ikke kunde kontrollere, og som virkelig ogsaa forskellige Gange misbrugtes af Oppebørselsbetjentene til Bedragerier. Men at bruge Rigsmønten i det daglige Liv, faldt Ingen ind, og man havde end ingen Skillemønt i Rigsmønt. Hvad der var i Omløb var gamle danske Courantskillinger, Hamborger- og Mecklenburgerskillinger, af hvilke tre Sorter der henholdsvis gik 22 Rbdl. 44 Sk., 21 Rbdl. 58 Sk. og 21 Rbdl. 79 Sk. paa Marken fin, men som alle modtoges i de kongelige Kasser, gik i den daglige Omsætning og noteredes paa Hamborgerbørsen for $3^1/_5$ Rbsk. pr. Stk.; endvidere kurserede gamle Courant $^2/_3$ og $^1/_3$ Stk., 95 og $46^3/_4$ Rbsk. værd, men modtagne i de kongelige Kasser for 96 og 48 Rbsk., endelig forlængst indkaldte 4, 5 og 12 Skillinger, og senere indførtes $2^1/_2$ og 5 Skillinger, Alt i den mest brogede Forvirring og Sammenblanding. De kongelige Kasser regnede, at de ialt modtog 2 Mill. Rbdl. aarlig, og Tabet paa dem, inden de paa Hamborgerbørsen endelig vare omsatte til Rigsbankmønt, regnedes til 60,000 Rbdl. aarlig. Dertil kom, at dansk Rigsbank-Skillemønt, som sagt, overhovedet ikke fandtes, en Mangel, der først begyndte at afhjælpes i 1836 (Bekendtg. af 9 Septbr.), og man foretrak derfor naturligt at regne i den Enhed, man havde Mønt i.

Befolkningen troede ikke blot, at den blev bedragen paa de offentlige Kontorer ved Møntomsætningen, men den klagede tillige over, at da de gamle Skatter i 1813 omsattes i Rigsbankmønt, vare de blevne forhøjede. I og for sig var dette sandt — Forhøjelsen af Kopskatten var godt 3 pCt. —, men man havde rigtignok paa den anden Side senere indført forskellige Skattelettelser. Det gjordes endelig gældende i Hertugdømmerne, at det var med Hansestæderne, man havde sin Hovedomsætning, at det derfor var med dem, man skulde have fælles Mønt, og at der ikke var fjærneste Grund til at bruge Kongerigets Regningsenhed. Ved dette sidste Punkt kom man ind paa det storpolitiske Spørgsmaal. Begge Hertugdømmers Stænderforsamlinger indsendte Petitioner, der omtrent vare enstemmig vedtagne, og som støttedes af direkte Henvendelser fra forskellige Distrikter, hvori man androg om Genindførelse af Courantregning. Man udtalte, at efter de i 1813 og 1818 skete Forandringer svævede

Rigsmøntregningen ganske i Luften, og man henviste til Løftet i Privilegierne af 1460 „auch sollen wir und unsere Nachkommen in diesen Landen [Slesvig, Holsten og Stormarn] keine Münze anordnen, ausser solche, als zu Lübeck und Hamburg gang und gäbe ist.“ Petitionerne bleve imidlertid ikke bevilgede; det gjordes gældende, at der mange Gange siden Privilegiernes Tid var anordnet anden Mønt end Hansestædernes, at Møntenhed var nødvendig for Staten, at i Virkeligheden var det kun de sydligste Distrikter i Holsten, for hvilke det var bekvemt i Handel med Hamborg at have Courant, men at det ellers let lod sig gøre at omsætte Rigsmønt i Hamborgs Regningsenhed, og at Omsætningen med Danmark var Hovedsagen. Det besluttedes tværtimod at faa en Kommission nedsat til at forberede en fuldstændig Gennemførelse af Rigsmøntregningen i Hertugdømmerne[1]).

Imidlertid opnaaede man, selv i Aarenes Løb, ikke sit Formaal. Couranten vedblev at regere i Hertugdømmerne. Fra dansk Side var der mange Steder Sympati for Hertugdømmerne paa dette Omraade. Den sydvestlige Del af Jylland hørte jo næsten fuldstændig ind under Hertugdømmernes økonomiske Magtsfære, og endog i Østifternes Stænderforsamling indkom i 1838 Forslag om at genindføre Courantmønten i Danmark. Amtmand Neergaard indbragte Forslaget, og det støttedes af Proprietær Tutein. „Saa længe nemlig de store Markedspladser Hamborg og Lübeck regnede efter Courant, vilde det være ugørligt at indføre en anden Regningsmaade i Hertugdømmerne, Erfaringen havde noksom vist dette, og man havde uagtet al Anstrængelse aldeles forfejlet Hensigten og kun vakt Misnøje og Utilfredshed, ja det syntes næsten, som om Courantregningsmaaden bestandig trængte videre frem i Jylland, saa at man tilsidst maatte frygte, at Rigsbankregningen ene vilde blive gældende paa Øerne.“ [2])

---

[1]) Til ovenstaaende Udvikling: Finansdep. $^{26}/_{10}$—$^{1}/_{11}$ 1837. [2]) Østift. Stændertid. 1838 Pg. 669 ff. Neergaard tog iøvrigt sit Forslag tilbage. Tutein tænkte sig Muligheden af at indføre Speciedaleren, og derved endog faa fælles Enhed ikke blot med vore sydlige Naboer, men ogsaa med Sverig og Norge, og da burde maaske Speciedaleren deles efter Decimalsystemet.

Paa samme Tid som der rettedes de hæftigste Angreb paa Nationalbanken, ansøgte imidlertid Handelsforeningen og de deputerede Borgere i Flensborg om Oprettelse af en Filial, og samme Ønske fremkom fra de deputerede Borgere i Byen og Befuldmægtigede i Amtet Rendsborg. Ridderskabets bestandige Deputation havde anmodet om Sagens Udsættelse, indtil man i Hertugdømmerne havde overvejet, om man ikke selv vilde oprette en Bank for de Penge, de adelige Klostre og Godser havde faaet i Skadesløsholdelse for Ophøret af Toldfriheden (jvfr. nedenf.). Men nu var man allerede vaagen i Kongeriget. Nationalbankens Bestyrelse besluttede hurtigt at faa oprettet en Filial af Banken i Flensborg med et Underkontor i Rendsborg. Trods Ridderskabets Anmodning fastholdt den Forslaget og fik Sagen gennemført[1]).

Hvad der ikke havde været tilstede før af Vrede mod Nationalbanken, opstod imidlertid nu ved den i disse Aar trufne Afgørelse af Tolvmillonsagen.

Tolvmillionssagen, en Strid, der strakte sig over hele den anden Halvdel af 30erne, men formelt først indledes ved et Reskript fra Kongen til Bankkommissæren af 27 Septbr. 1836, drejede sig om den Passus i Bankoktrojen, at de $^5/_6$ Bankhæftelsesrenter for Jorder og Tiender i Danmark vilde Staten overtage, „saa længe indtil alle nu kurserende Rigsbanksedler derved kan blive inddragne“. Samme Dag Oktrojen udstedtes, 4 Juli 1818, udstedtes imidlertid ogsaa Patent angaaende Hertugdømmernes Udskillelse fra Banken, og efter at Udskillelsen var foregaaet for den allerstørste Del af de slesvigske og holstenske Ejendomsbesidderes Vedkommende, opgjordes disses Forpligtelser saaledes, at de gennem det i Altona oprettede Institut skulde overtage 11,888,000 Rbdl. af Bankens Seddelgæld foruden Anparten af Obligationsgælden (jvfr. ovfr.). De $^5/_6$ Bankhæftelsesrenter, Staten aarlig betalte, udgjorde ca. 820,000 Rbdl., og da Seddelgælden ved Oktrojens Udstedelse udgjorde ca. 31 Mill., skulde Beløbet altsaa betales, indtil hele denne Seddelsum var

[1]) Nationalbankens Dir.-Prot. Skr. $^{30}/_8$ 1840; Reskr. $^{11}/_7$ s. A.

indløst derved[1]). Men da Hertugdømmerne havde overtaget de 11,888,328 1/3 Rbdl. — kortelig kaldet 12 Mill., Stridens nom de guerre —, rejste der sig i 30erne det Spørgsmaal, om ikke de 12 Mill. skulde fradrages de 31, eftersom Banken jo ellers vilde faa de 12 Mill. indløste to Gange, én Gang af hele Staten, der ogsaa indbefattede Hertugdømmerne, og én Gang til af Altonaer-Institutet paa de slesvigholstenske Ejendomsbesidderes Vegne.

Man vil forstaa, at en Strid om et saa uhyre Beløb som 12 Mill. Rbdl. var vel egnet til at sætte Sindene i Bevægelse. Den førtes paa Statens Vegne af Generalprokurør A. S. Ørsted, paa Bankens af dens Bestyrelse in pleno eller gennem Udvalg. Striden havde noget Bismag af en Strid mellem By og Land — thi som ovenfor fremstillet vare jo navnlig Byejendomsbesidderne Aktionærer i Banken, Landejendomsbesidderne kun for 1/6 af af deres Bankhæftelser, som endda hyppig vare købte op —, men endnu langt mere var den en Strid mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, hvilke sidste fandt den hele Disput ligefrem afsindig, saa klart syntes det dem at være, at Banken ikke skulde have de 12 Mill. to Gange.

Holdt man sig ene til Oktrojens Ord, at Staten skulde betale Pengene, indtil Seddelgælden derved — ved Statens Indbetalinger — var afbetalt, syntes Bankens Ret juridisk utvivlsom. Men da Patentet forudsatte, at en stor Del af Bankens Interessenter forlod den, forekom det paa den anden Side at være en urimelig Antagelse, at Oktrojen ikke skulde have taget Hensyn til Patentet, som ovenikøbet var tidligere forberedt. Herefter maatte Oktrojen forstaaes saaledes, at de 5/6 Bankhæftelsesrenter for Jorder og Tiender i Kongeriget skulde betales, saa længe Kongerigets Bankseddelgæld eksisterede, men at Hertugdømmerne betalte deres Gæld med deres Renter. Dette maatte bestyrkes ved, at man vitterlig i sin Tid var gaaet ud fra, at kun en saare ringe Part af Hertugdømmernes Ejendomsbesiddere

[1]) Dividerer man de 31 Mill. med 820,000, faar man ca. 38 ud; saa lang kunde Aarrækken imidlertid ikke blive, fordi de 820,000 udbetaltes i Sølv, og man altsaa, saa længe Kursen stod under pari, kunde opkøbe et større Parti i Sedler.

forbleve under Banken — hvad der i Virkeligheden jo ogsaa skete —, saa at Nationalbanken i alt Væsentligt vilde blive et rent kongerigsk Institut. Afgørelsen af, hvad Oktrojen havde ment eller ikke egnede sig forsaavidt fortrinlig til en Retssag, som man fuldstændig var henvist til Advokatargumenter for og imod, eftersom Oktroj- og Patentkommissionens Betænkning Intetsomhelst indeholdt om Sagen. Oktrojen og Patentet, disse store og betydningsfulde Love, bleve, som vi foran have omtalt, efter lang Tids Smølen forcerede færdige til en bestemt Dag og bleve Jaskværk. Spørgsmaalet har intet Øjeblik været oppe — har i hvert Fald intet Spor sat sig —; kun findes den Vending i en af Indstillingerne, at for at „forekomme al Uvished i Fremtiden mellem Finanserne og Banken“ foreslaar Kommissionen, „at der i sin Tid maatte forfattes Beregning over, i hvor mange Aar Rigsbanksedlerne kunne inddrages ved de $^5/_6$ af Jorders og Tienders Hæftelsesrenter“, et Forslag, der vel approberedes, men uden at Beregningen nogensinde blev foretagen[1]).

Det indsaaes fra alle Sider, at Sagen ikke kunde staa eller falde med Oktrojens Ordlyd, og at det navnlig maatte paahvile Banken at godtgøre, at det i og for sig var naturligt, at de 12 Mill. tilfaldt den. Dette forsøgte den ad indirekte Vej ved at angive, hvor ringe Bankens Formue vilde være, naar de 12 Mill. berøvedes den. Man kom til det Resultat, at Banken i 1836 ejede $13^1/_4$ Mill. Rbdl.; at den altsaa, hvis de 12 Mill. fradroges, kun havde $1^1/_4$ Mill. tilbage eller endog, paa Grund af usikre Fordringer, knapt det Halve, at man i Løbet af de kommende 10 Aar kun vilde indtjene $1^1/_2$ Mill., og at der saaledes i Midten af 40erne, naar Altonaer-Institutet ophørte med sine Betalinger, og naar formentlig et tilstrækkeligt Sølvfond var opsparet til Sedlernes Realisation, saa at man kunde begynde at

---

[1]) Oktrojkommissionens Betænkning, Bankarkivet. — Et af Oktrojkommissionens Medlemmer kom i et af Aktstykkerne flygtig ind paa selve Sagen, men netop den rent forbigaaende Maade, Bemærkningen fremsattes paa, viser, ligesom den i Teksten omtalte resultatløse Henstilling faa Uger før Oktrojens Udgivelse, at der ikke har været Tanke om, at der kunde rejse sig en saa betydningsfuld Strid om Seddelgældens Afbetaling som den, der senere opstod.

betale Udbytte, kun vilde være et Par Mill. Rbdl. Formue tilstede til de danske Aktionærer, det vil sige kun $^1/_3$ à $^1/_4$ af deres Kapital, som den Gang ansloges til 8 Mill. Ovenikøbet var dette Beløb saa kun fremkommet ved de Begunstigelser, der vare givne Banken ved Laaneoperationen 1820, og da Oktrojen jo umulig kunde have forudset denne, maatte den altsaa være gaaet ud fra, at Banken i Midten af 40erne, naar Sedlerne vare blevne indløselige og Altonaer-Institutets Interessenter fri og franke, slet intet skulde eje, saa at de Interessenter, der vare blevne i Banken i den lange Aarrække, derefter intet Udbytte kunde faa, da man jo først og fremmest maatte se at opspare Aktiekapitalen.

Den direkte Vej, ad hvilken man søgte at godtgøre, at man havde Ret til de 12 Mill., var ved at udregne, hvor meget der faldt paa hvert Hundrede Hæftelser, og hvor meget altsaa de $^5/_6$ skulde betale. Tanken her var, at naar de $^5/_6$ Hæftelser kun betalte Seddelgælden ÷ de 12 Mill., bare de ikke den Del af Gælden af 1818, der tilkom dem, og de Ejendomsbesiddere, der bleve i Banken, forfordeltes altsaa.

Til Prøvelse af disse Spørgsmaal hensætte vi følgende Beregning, der adskiller sig Noget fra Datidens overordentlig vidtløftige Regnestykker, men som vi tro nok saa klart og korrekt angiver Sagens regningsmæssige Kærne. Idet vi henvise til den tidligere givne Oversigt over Bankens Passiva og Aktiva i Aaret 1818 og de dertil knyttede Bemærkninger, hidsætte vi paa dette Grundlag følgende beregnede Fordeling af Bankens Passiva i Forhold til de forskellige Bankhæftelsesbeløb:

	Bankhæftelse Mill. Rbdl.	Seddelgæld Mill. Rbdl.	Obligationsgæld Mill. Rbdl.
Hertugdømmerne.....	11,7	11,9	5,1
De $^5/_6$ af Jorder og Tiender..	12,6	12,8	5,5
De øvrige Hæftelser	6,2	6,3	2,7
Tilsammen...	30,5	31,0	13,3

Den første Linje i denne lille Taloversigt viser det rent faktiske, hvor stor en Del af Bankhæftelsen, der gik ind under Altonaer-Institutet, og hvor meget det paalagdes denne Del at bære. Retfærdigheden vilde altsaa kræve, at de øvrige Bank-

hæftelser bare tilsvarende Byrder, og i Overensstemmelse dermed ere Tallene i de to følgende Linjer beregnede.

Staten skulde herefter bære 12,8 Mill. af Seddelgælden og 5,5 Mill. af Obligationsgælden; af denne sidste havde den imidlertid Intet paataget sig, hvorimod man var enig om, at den havde paataget sig Bankens 6,3 Mill. Seddelgæld. Banken anførte imidlertid, at 5,5 Mill. rentebærende Gæld selvfølgelig ikke kunde opvejes af 6,3 Mill. rentefri, og at det derfor var en rimelig, om end ganske vist lidt rigelig Erstatning, at Staten desuden betalte de 11,9 Mill. Men fra dette Synspunkt, den ligelige Fordelings, udgøre de 11,9 Mill. et meget for stort Beløb. Thi dersom Staten havde overtaget de 5,5 Mill. af Obligationsgælden og aarlig betalt 5 pCt. deraf — den gennemsnitlige Rente var iøvrigt snarest $4^3/_4$ pCt. — med 275,000 Rbdl., havde den haft 545,000 Rbdl. tilbage til Seddelgælden, og med dette Beløb havde de 12,8 Mill. Rbdl. Sedler været betalte i $23^1/_2$ Aar (idet vi for Nemheds Skyld gaa ud fra, at Sedlerne den hele Tid stode pari). Fra den Tid havde Staten altsaa samtlige 820,000 Rbdl. til Raadighed til Forrentning og Afbetaling af de 5,5 Mill., og med denne Gæld vilde den da have været færdig i $8^1/_2$ Aar, det vil sige, at den kun skulde betale de 820,000 Rbdl. aarlig i højst 32 Aar, men derimod ikke i 38 Aar, eller med andre Ord, at Banken under alle Omstændigheder vilde faa 5 Mill. Rbdl. for meget udbetalt ved den Ordning, den fordrede gennemført.

I gunstigste Tilfælde kunde der altsaa, efter den direkte Beregning, tilkomme Banken 7 Mill. Rbdl., ikke 12. Og overfor den indirekte Beregning — at Banken paa det Tidspunkt, Altonaer-Institutet ophørte med sine Indbetalinger, ikke vilde kunne byde sine egne Aktionærer Udbytte, fordi den til da end ikke vilde have opsparet Aktiekapitalen, dersom den mistede de 12 Mill., og dersom den ikke havde faaet Begunstigelserne ved det aabne Brev af 1820 —, maa det for det første erindres, at dersom Banken ikke havde faaet disse Begunstigelser, vilde Seddelinddragningen være gaaet hurtigere, fordi en Del af de $^5/_6$ Renter da ikke vare blevne benyttede til Laanets Forrentning, og man vilde da forholdsvis tidligt have haft Ret til at arbejde bankmæssigt med hele Overskudet og havde derved

faaet opsparet Kapital. Men dernæst ogsaa at Altonaer-Institutets Interessenter hele Tiden skulde betale 6 pCt., medens Bankens Aktionærer hele Tiden eller en Del af Tiden havde betalt 4 pCt. og ved Hjælp af de differerende 2 pCt. da selv havde været istand til at opspare sig Kapital, endvidere, at disse sidste havde Tiden for sig indtil 1908, og at endelig Banken, naar en Gang Formuedannelsen var begyndt, hurtig vilde samle Kapital, dels ved sine andre Begunstigelser, dels og navnlig ved Seddelmonopolet. Selv i ugunstigste Tilfælde havde Bankens Aktionærer saaledes ingen Uret lidt.

Men forlod man Hypoteserne og den formelle Fasthængen ved Oktrojen, havde jo Staten ved Laaneoperationen 1820 givet Banken saa væsentlige Fordele, at Forholdet blev langt gunstigere end ovennævnt. Og af hvilken tænkelig Grund skulde Bankens Aktionærer stilles til den Grad gunstigt, at den hele Bankforpligtelse, der var paalagt som en Skattebyrde, for dem skulde vende sig til et Beneficium, medens den for de andre Ejendomsbesiddere udelukkende havde været et Offer?

Dersom Banken havde haft de 8,2 Mill. Rbdl. Obligationsgæld at afgøre, Altonaer-Institutet sin Del af Seddelgælden og af Obligationsgælden, Staten de 18,8 Mill. Rbdl. Seddelgæld, vilde Bankinteressenterne pro rata, som vi have set, have faaet for stor en Del af Gælden at bære, hvad der imidlertid vilde være bleven mere end opvejet ved, at de bleve Aktionærer i den stærkt begunstigede Seddelbank. Men skulde allerede de $^5/_6$ fuldt ud bære deres Del af Byrden, der i hvert Fald ikke kunde blive den hele Seddelgæld, men maatte blive mindst 5 Mill. Rbdl. mindre, saa skulde de dog ogsaa have haft deres Andel af Udbyttet. Da burde, som foran fremstillet, deres Ydelser være blevne kapitaliserede og derefter deres Aktieret bestemt.

Dog Intet af alt dette skete. Banken fik med den Modifikation, vi om lidt skulle omtale, sin Vilje sat igennem. Altonaer-Institutet kom til at bære sin Andel uden Aktieret, Staten mere end sin Del, ligeledes uden Aktieret, Bankinteressenterne mindre, end der burde paahvile dem, og dog med Nydelse paa egne og de Andres Vegne af det hele Bankudbytte.

Den Maade, Sagen ordnedes paa, skyldtes et Forslag af Bankdirektør Haagen. Idet der nemlig stod i Bankoktrojen, at Staten vilde betale saa længe, indtil alle kurserende Rigsbanksedler vare inddragne, kunde det gøres gældende, at af Seddelmængden 1818 havde Banken selv i Behold 3,859,000 Rbdl., og dette Beløb burde da maaske fradrages i, hvad Staten skulde indløse, da det ikke var „kurserende". Dette Mæglingsforslag antoges som Grundlag for en Overenskomst.

Vil man spørge om, hvorfor Staten gik ind paa en saadan Overenskomst, kan der nævnes forskellige Grunde dertil. Den hele Sag om de 12 Mill. var først ret sent kommen op og stod for Flere næsten som et Angreb paa velerhvervede Rettigheder, idet det var vitterligt, at man hidtil, uden at gøre Sagen til Genstand for nærmere Overvejelse, almindelig var gaaet ud fra, at Staten skulde betale de 820,000 Rbdl. aarlig, til alle Sedlerne vare indløste. Naar dernæst Sagen kom for Domstolene, var den i høj Grad tvivlsom. Dette var i det mindste Ørsteds private Anskuelse, om han end mente, at en Afgørelse fuldt ud i Bankens Favør var „fordærvelig for Landet" og kun til Fordel for Bankaktionærerne, der „i sin Tid ville faa et urimeligt Udbytte."[1]) Man kan ogsaa godt forstaa, at Domstolene vilde kunne dømme til Fordel for Banken. Denne havde jo nemlig selve Oktrojens Ord for sig og tildels nogle Indledningsord i det aabne Brev af 1820, og om end den formelle Udførelse vilde give Banken uforholdsmæssig store Fordele, kunde der hertil svares, at Hertugdømmernes Ejendomsbesiddere fuldkommen frivilligt havde udskilt sig fra Banken, og at Staten frivillig havde givet Afkald paa sin Aktieret, begge formentlig under den Forudsætning, at Banken var en skrøbelig Ting, fra hvilken det var bedst for Hertugdømmerne at tage Afstand, og som det var rigtigst for Staten at støtte paa enhver mulig Maade. At Hertugdømmernes Ejendomsbesiddere havde været for ængstelige, at Staten havde været for rigelig med sin Gunst, og at begge traadte tilbage fra Del i Bankens Udbytte, kom de tilbageblivende Aktionærer til Gode, naar Banken viste sig at

---

[1]) Brev til Collin af $^{28}/_{6}$ 1836 (Collinske Brevsaml.).

trives, og det var til Held for disse sidste, men det beviste ikke, at man nu havde Ret til at gribe ind i deres Stilling.

Dog idet dette kunde være den sandsynlige juridiske Afgørelse paa Sagen, var den Mulighed heller ikke udelukket, at Domstolene vilde tage mere haardhændet paa Tingene, gaa ud fra, at Oktrojens Ord, i Mangel af andet Bevis, omtrentlig maatte fortolkes saaledes, at der blev et rimeligt Forhold mellem Ydelser og Rettigheder for de forskellige i Banken Interesserede, og derfor dømme i Bankens Disfavør. Kunde derfor Banken slippe med at give Afkald paa henved 4 Mill. Rbdl., derved vise sig imødekommende og, bortset fra Aktiespørgsmaalet m. v., nærme sig den rent talmæssige Ballance mellem Bankhæftelserne og de paa dem hvilende Passiva, da var der meget, som maatte opfordre Banken til en saadan Løsning. Og hertil kom, at saa længe Sagen var uafgjort, og der maaske forestod en lang og vidtløftig Procedure, var Bankens Stilling meget usikker, til Skade for hele dens Virksomhed og for dens Aktionærer.

Men for begge Parter gjorde endnu den Betragtning sig gældende, at man burde se i Fredelighed at faa en Ende paa Sagen, af Hensyn til Hertugdømmerne. Navnlig udtalte den kongelige Generalprokurør rent ud, at da Striden ved at være en Sag mellem Banken og Staten tillige gav Hertugdømmerne Interesse deri, vilde disse, om end med Urette, let kunne gøre gældende, at en Disput mellem danske Bygningsejere og Staten ikke havde sit rette Forum for specielt danske Domstole. Og ligeledes Bankens Bestyrelse havde selvfølgelig en Følelse af, at man, ved at sætte Sagen paa Spidsen, vilde vække et endnu stærkere Odium mod Banken i Hertugdømmerne, end denne allerede var Genstand for. Den slesvigske Stænderforsamling besluttede da ogsaa under Stridens sidste Fase at andrage om, at der maatte nedsættes en Ret af Mænd baade fra Kongeriget og Hertugdømmerne til Bedømmelse af Sagen, og selv efter Sagens Afgørelse androge de holstenske Stænder om, at der maatte blive udnævnt en af sagkyndige Mænd fra Hertugdømmerne bestaaende Kommission, der skulde undersøge, om og i hvilken Grad Altonaer-Institutet skulde nyde godt af det Beløb, Banken havde indvundet, idet dette maatte anses som et nyt

Aktiv, der ikke var taget i Betragtning, da Delingen mellem Banken og Institutet i sin Tid foretoges. Paa Opfordring af den kongelige Bankkommissær, der vel mente, at Stændernes Forslag grundede sig paa „en urigtig og ufuldstændig Opfattelse af Sagen“, men som dog ønskede Betænkning afgiven, fremkom Bankbestyrelsen med en udførlig Redegørelse. Paa Grundlag af denne, og efter at Sagen havde passeret de sædvanlige Stadier, afvistes Stændernes Begæring (Juli 1840). Men selvfølgelig forhindrede dette ikke, at Overenskomsten mellem Staten og Banken fremdeles opfattedes i Hertugdømmerne som en grov Uret mod disse.

Overenskomsten kundgjordes ved kongeligt aabent Brev af 4 Decbr. 1838. Efter Fradrag af de ovennævnte 3,9 Mill. udgjorde den Seddelgæld, Staten endnu havde at svare til, 10,8 Mill., der altsaa skulde indløses med 820,000 Rbdl. aarlig. Beløbet kapitaliseredes imidlertid til ca. 7 Mill., hertil lagdes, hvad der var tilbage af Laanet af 1820, nemlig 2,389,000. For den hele Sum overdrog Staten Banken 2 Mill. solide 4 pCt.s Obligationer og 7,300,000 dansk-engelske 3 pCt.s Obligationer, der beregnedes til pari. Naar Banken saaledes for Størstedelen af Beløbet nøjedes med 3 pCt., var det, fordi Rentefoden for Tiden var meget lav — i Hamborg udbødes store Kapitaler til $3^1/_2$ pCt. — og man ved Ordningen fik let realisable Papirer paa Haanden, som man kunde disponere over efter Behag. De 7,3 Mill. skulde forrentes og afdrages med 328,000 Rbdl. om Aaret i 38 Aar indtil 1876. Dog udgjorde den egentlige Forrentning og Afbetaling kun 324,000, medens 4,000 skulde anvendes til de kongelige Oppebørselsbetjente, idet Banken som Sikkerhed fik Ret til i de 38 Aar at lade opkræve $^2/_6$ Bankhæftelsesrenter paa Jorder og Tiender (altsaa $^2/_5$ af de 820,000 = 328,000); efter de 38 Aars Forløb faldt de $^2/_6$ tilbage til Statskassen, ligesom denne allerede nu inddrog de $^3/_6$. Samtlige $^5/_6$ vare jo blevne afkortede i Landskatten; fremtidig betalte Landejendomsbesidderne de $^2/_6$ til Banken og kunde afkorte disse i Landskatten, medens de $^3/_6$ bortfaldt, men da selvfølgelig heller ikke kunde afkortes i Skatten. Fra 1876 betaltes Skatten uden Afkortning. I Overenskomsten var indbefattet Udligning af alle Fordringer,

Banken og Staten iøvrigt maatte have paa hinanden — Bankens Reservefondsgæld til Staten var alt tidligere fuldt afbetalt —, saaledes at ethvert direkte finansielt Forhold imellem dem herved var løst[1]).

Det forstaar sig af sig selv, at Tolvmillionsagen navnlig satte Sindene i Bevægelse hos dem, der havde direkte Interesse i Banken. At Banken vilde gaa ind paa en Overenskomst, fremkaldte det Spørgsmaal, om den overhovedet havde Ret dertil, og om ikke Aktionærerne skulde give deres Samtykke. Dette kunde der naturligvis efter Oktrojen ikke for Alvor være Tale om, hvorimod der rettedes mange Angreb paa Bankens hele Administrationsform, navnlig det sig selv supplerende Repræsentantskab, der atter havde Bestyrelsesvalget i sin Haand. Til noget praktisk Resultat førte Debatten imidlertid ikke, og med Hensyn til de anførte Argumenter for og imod kunne vi henvise til de foran fremsatte Betragtninger om Bankens ejendommelige Bestyrelsesmaade, der jo alt fastsloges ved det kongelige aabne Brev af 6 April 1818.

Derimod blev Tolvmillionsagen ved sin Afslutning af overmaade stor praktisk Betydning for Bankens Aktieejere i pekuniær Henseende. Saa snart der var begyndt at blive Udsigt til, at en Bankaktie overhovedet kunde blive noget værd, kom Opkøbet af Bankhæftelser i Gang. Man samlede Landet over $^1/_6$ Hæftelser og benyttede sin Ret til at lægge dem sammen eller supplere dem op til 100; mange Smaafolk mistede et Aktiv, de rigtignok ikke havde vidst, de vare i Besiddelse af, men Opkøberne, særlig fra København, grundlagde sig Formuer. For dog at sætte en Grænse for Suppleringstrafiken, bestemtes det efter Bankbestyrelsens Forslag ved Pl. af 6 August 1839, at Retten til at supplere Bankhæftelser op til fulde Hundreder kun kunde benyttes indtil 1 August 1842. Af den oprindelige Bankhæftelsesbyrde udgjorde Bankhæftelsen i Kongerigets Byer, Sjettedelen af Bankhæftelsen i Landdistrikterne, det Bankhæftelsesbeløb

---

[1]) Se til Tolvmillionsagen hele Rækken af Betænkninger i K. T. 1836—38, iøvrigt Rigs- og Nationalbankens og den kgl. Bankkommissærs Arkiv.

fra Hertugdømmerne, der gik ind under Banken, og de indtil 1818—19 indbetalte Hæftelser, ca. 8 Mill. Rbdl., inclusive det ved de frivillige Subskriptioner tegnede Beløb. Men da den hele Bankaktiemængde var bleven afsluttet og reguleret, udgjorde den — 13½ Million!

Et Spørgsmaal af Vigtighed for Aktiesagen fik sin Afgørelse ved en Højesteretsdom af 1838. Disputen var opstaaet som Følge af den oftere omtalte Trafik, at man ved Tredjemands Hjælp indløste sin Bankhæftelse og derved fik Renten nedsat fra 6½ til 4 pCt., men at da Laangiveren fik Bankhæftelses-obligationen overdraget. Hvor sikker end Forretningen var for sidstnævnte, betragtede mange Ejendomsbesiddere det dog, som om der var vist dem en stor Tjeneste, og tidt var den hele Transaktion i Virkeligheden ogsaa foregaaet ikke som Forretning, men som en venskabelig Overenskomst. Da nu imidlertid den til Obligationen for den indfriede Hæftelse knyttede Aktieret blev Noget værd, fik Folk travlt med at indløse deres Obligationer igen for selv at kunne faa de dertil hørende Aktiebreve. Hyppigt overlod Obligationsejeren ogsaa Ejendomsbesidderen Obligationen mod at faa sine Penge, uden at gøre nogen Indsigelse, idet den Gevinst, der dukkede op ved, at Aktieretten fik pekuniær Betydning, ikke var paatænkt, og man ikke vilde benytte sig af Forholdene. Men i Almindelighed var dette naturligvis ikke Tilfældet, og det Spørgsmaal opstod da, om en Ejendomsbesidder havde Ret til at fordre den til Obligationen hørende Aktie, eller om Obligationsejeren kunde holde den tilbage. Med andre Ord: knyttede Aktieretten sig til Ejendommen, der i sin Tid havde faaet Bankhæftelsen paalagt, eller var den gaaet sin Vej sammen med Obligationen? Overretten kom til det førstnævnte, men Højesteret til det sidstnævnte Resultat. Den almindelige Opinion betragtede denne Afgørelse som yderst uheldig. Den var naturligvis til Hæftelsesopkøbernes Fordel, og den vakte stor Skuffelse hos mange Ejendomsbesiddere[1]).

Ud af den hele uhyre Begunstigelse, Staten havde givet de Bankhæftelsespligtige — at de selv maatte beholde Bankens

---

[1]) „Fædrelandet“ 4 Aarg., særlig Nr. 179. Se iøvrigt „Jur. Tidsskr.“ Bd. 33 og 34, navnlig Højesteretsdom af 31/1 1838 og Etatsraad Treschows

Overskud —, opnaaede man, at Hertugdømmerne Intet fik, Staten paa de $^5/_6$ af Landhæftelsernes Vegne heller Intet, og en stor Del af de øvrige af Statens Ejendomsbesiddere lige saa meget. Banken havde faaet til Eje $^1/_{16}$ af al fast Ejendom i Staten, den havde faaet Seddelmonopol og mangfoldige andre Begunstigelser. Dog, Bankoverskudet tilfaldt ikke Ejendomsbesidderne, men for en væsentlig Del en Kreds af snu og driftige Pengemænd — unægtelig, et tragikomisk Resultat!

Indlæg for Højesteret om „Hvo der i Tilfælde af, at en paa en Ejendom hvilende Bankhæftelse er indfriet, og den af Banken for den indbetalte Hæftelseskapital udstedte og cederede Obligation siden er skilt fra Ejendommen, skal anses som Aktionær: Ejeren af Obligationen eller af Ejendommen, hvor Hæftelsen hvilede?“

ANDET KAPITEL.

Landbruget. Sukkerhandelen.

Hvor megen Betydning det end havde for Landet, at Pengevæsenet ordnedes uden senere Tilbagefald, gav dette jo dog kun Mulighed for regelret Virksomhed, uden at man deraf kunde slutte Noget om selve dennes Art og Omfang. Hvad det herefter kom an paa, var de forskellige Næringsvejes Trivsel.

For Landbrugets Vedkommende ydede det Offentlige vedblivende Landhusholdningsselskabet sin Støtte. Paa Initiativ af Jonas Collin stiftedes et Selskab til Hesteavlens Fremme, der ligeledes fik pekuniær Støtte af Statskassen. — Den begyndende Bondebevægelse mærkedes paa flere Maader. De indkommende Ansøgninger fra hoverigørende Bønder om Afløsning af Hoveriet in natura maatte tages under Overvejelse, og Fæstespørgsmaalet rejste Hovedet, især efter at Bønderne havde faaet Talsmænd i Stændersalene [1]).

Af Landbolove fra Stændertiden maa nævnes Fd. af 22 Novbr. 1837, der traf nærmere Bestemmelse om den Selvejer-

[1]) Overfor et Andragende fra Bønderne paa nogle lollandske Godser om Hoveriets Afløsning lod Kongen gennem Kancelliet svare, at da Hoveriforholdet mellem Jorddrot og Fæstebonde var af privat Art, kunde det kun ordnes ved mindelig Forening mellem Parterne; men han forlangte samtidig oplyst, hvem der havde konciperet Andragendet (Reskr. $^{3}/_{7}$ 1834). Kongens Interesse for Bønderne viste sig iøvrigt paa forskellig Maade. Aarevis maatte han rykke Kancelliet for at faa Svar paa sit Spørgsmaal om, hvorvidt Fæsterne kunde berøves noget af Gaardenes Tilliggende uden tilsvarende Afgang i Hartkornsskatterne. „De Lovbestemmelser, der kunne synes at hjemle en saadan vrang og for Bondestanden fordærvelig Mening, ville være at forandre, eftersom det er Vor bestemte Vilje som Lovgiver, at Proprietærerne lige saa lidt egenmægtigen skulle kunne forringe Bøndergaardene

bønder ved Forordningen af 1769 hjemlede Testationsfrihed, bl. a. med Hensyn til Forholdet mellem Ægtefællers indbyrdes Arve- og Testationsret. Fd. af 9 Marts 1838 fastsatte, i hvilke Tilfælde Fæste kunde forbrydes, hvorved „paa den ene Side den Fæster, der ikke ganske er enten uden Evne eller uden Vilje til at opfylde sine Fæsteforpligtelser, betrygges i sin Fæstebesiddelse, paa den anden Side Jorddrotten kan sættes i Stand til at gaa frem med Sikkerhed mod en uduelig og uordentlig Fæster". Samme Forordning bestemte, til Fremme for Overenskomst om Tiendens og Hoveriets Afløsning, at det skulde være Ejer og Fæster tilladt at vedtage, at samme Udpantningsret, Ejeren havde med Hensyn til Skatter m. v., skulde kunne udstrækkes til Vederlag for Tiende og Hoveri; men desuden fastsattes det i en Plakat af s. D., at ikke blot som hidtil de Hovedgaardsejere, der aldeles havde afskaffet Hoveriet, kunde vente Tilladelse til at indtage et passende Kvantum Bondejord under Hovedgaarden, men ogsaa de, der havde afskaffet den væsentligste Del, og endvidere at en Gaard, som enten altid havde været eller som var blevet eller i Fremtiden vilde blive fri for Naturalhoveri, ikke nogensinde mere kunde blive hoveripligtig.

Saaledes gjordes der under den vakte Frihedsbevægelse forskellige videre Skridt paa Reformbanen, men med den største Varsomhed overfor bestaaende Herligheder, og under betydelig Modstræben fra de konservative Grupper i Stænderforsamlingerne. Kom Retsforholdet mellem Godsejer og Fæster paa Bane, bleve Debatterne særlig hidsige[1]). Skarpe Modsætninger kom ligeledes frem i Striden om Fæste eller Selveje[2]).

---

som aldeles nedlægge dem". (Reskr. $^{1}/_{12}$ 1827, $^{6}/_{12}$ 1828, $^{18}/_{2}$ 1830). Kongen ønskede ogsaa, at der skulde sættes Grænse for Forhøjelsen af Landgilde til offentlige Stiftelser, „for at disse ikke skulle tjene til skadeligt Eksempel for private". (Do. $^{3}/_{7}$ 1830. — Brevkopib.) [1]) Allerede under den første Stænderforsamling i Roskilde skrev Drewsen om en Debat angaaende Retsforholdet mellem Godsejer og Fæster: „Aldrig har denne Forsamling staaet i en saa skærende Kontrast, med lige mange Stemmer paa begge Sider. Vel bleve Debatterne ogsaa denne Gang aldeles indenfor Anstændighedens Grænser, men Gemytterne have dog aldrig været saa oprørte som denne Gang". (Roskilde $^{12}/_{2}$ 1836, Coll. Brevsaml.). [2]) En Petition fra en Del Gaardfæstere til

Med Hensyn til Bøndernes personlige Frihed var for det Første det Spørgsmaal fremme til Drøftelse, om den lovmæssige Forpligtelse for ugifte Bønderkarle, der ikke ejede Hus eller Gaard, til at tage fast Plads, skulde ophæves eller bibeholdes; Resultatet var, at Ufriheden forblev gældende endnu en Aarrække [1]). Endvidere behandledes Jagtspørgsmaalet; det vil i denne Sammenhæng sige Spørgsmaalet om Hustugtens Anvendelse paa Jagterne. Med $^2/_3$ af Stemmerne vedtoges det i Østifternes Stænderforsamling at udtale, at Loven udtrykkelig burde forbyde, at der udøvedes Hustugt mod Fruentimmer, der brugtes som Klappere, ligesom ogsaa Husmænd, der vare eller havde været gifte, ikke burde være Genstand for Hustugt. Minoriteten „antog en saadan Indstilling for aldeles overflødig, da Hustugt aldrig vides at være benyttet mod Fruentimmer og Husmænd paa Klapjagterne". Det ses heraf, at den ofte gentagne Anklage mod Stænderforsamlingens Godsejere, at de fordrede Ret til vedblivende at øve Hustugt, endog mod Kvinder, paa Jagten, er Sandhed med Modifikation. De stemte mod Henstillingen om at ophæve Hustugtsretten, fordi de følte sig fornærmede ved den og erklærede den for overflødig [2]).

Østifternes Stænderforsamling 1838 om Fæstejords Forandring til Selvejendom ved „en kgl. Lov, der bød, at alt Fæstevæsen fra en vis Tid af for stedse skulde ophøre, og Fæstegods overalt i Danmark gaa over til Selvejendom", nægtedes Fremme med 48 Stemmer mod de 7 Stænderbønders (Østifternes Stændertidende 1838 Pg. 504). En Kommittebetænkning i samme Session, angaaende Udstykning og Sammenlægningsfrihed m. v., der bl. a. sigtede til nærmere Bestemmelse af Udstykningsloven af $^3/_{12}$ 1819, naaede ikke frem i Salen. Kommitteens Flertal gik i frisindet Retning, men overfor Spørgsmaalet om Selveje eller Fæste gjorde Minoriteten gældende, at Fæsterens Stilling var nok saa god som Selvejerbondens. Denne kunde hyppigt ikke forrente Købesummen, ikke faa Laan hos Fremmede etc.; Fæsterne havde kun den Mangel at føre et Navn, „som man havde vidst at gøre forhadt". (Do. Pg. 2826). [1]) Se bl. a. Nørrejyllands Stændertid. 1836, II Pg. 752., jvfr. ogsaa Kancelliskr. af $^{24}/_2$ 1835, hvor det kun betingelsesvis tillodes en Fabrikejer paa Landet at benytte ugifte Bønderkarle til Fabrikarbejde paa Dagløn (K. T. 1835 Pg. 231). [2]) Østifternes Stændertid. 1838, Pg. 1597. — At imidlertid Jagtlovene paa hin Tid kunde være ejendommelige nok, giver følgende Sag et Eksempel paa. Pl. af $^4/_{11}$ 1830, jvfr. Fd. $^{18}/_4$ 1732, satte Straf for enhver Uvedkommende, der enten passerede eller lod sig finde i anden Mands Jagtdistrikt med en Bøsse, hvis Laas ikke var fraskruet. I den An-

Alt i alt spillede Lovgivningens Indgriben i Landboordningen, hvad enten det galdt Gods eller Person, en underordnet Rolle i denne Periode. Det ejendommelige for Landboforholdene var de forbedrede Konjunkturer. En stor Del af de nuværende Ejere havde faaet deres Ejendomme til Spotpris, og om end selve Jorderne i flere Egne af Jylland havde lidt ved Vanrøgt, og Bygningerne mange Steder vare komne i Forfald, Besætningerne blevne ringere i Art og Mængde, saa var ogsaa hele Ejendomme tidt blevne solgte for rent nominelle Beløb. Tillige var et af de Forhold vendt tilbage, som kendtes fra Krigens Tid. Medens der var Opsving i Landbruget, var det samme ikke Tilfældet med Handelen, endnu mindre med Industrien. Derfor søgte en Del ledige Kapitaler til Landejendomme, hvad der paa den ene Side gjorde det lettere at faa Penge til Laans til at forbedre Driften, paa den anden Side bragte selve Landejendommenes Pris tilvejrs. De mange ny Kræfter, der havde faaet Lejlighed til billigt at komme til Jord, toge ogsaa fat med større Kraft og større Nøjsomhed end før. Ved alt dette dannedes i Landbruget Grundlaget ogsaa for de andre Næringsvejes Opkomst.

Da Rugpriserne i 20erne stode lavest, kostede 1 Td. 3 Kr. 94 Øre, Gennemsnittet for 1830—39 var 8 Kr. 35 Øre; i 1831 var Prisen paa Rug tre Gange saa høj som i 1824. Selv om man imidlertid tager hele Decenniet 1820—29, altsaa indbefattet de opadgaaende Aar i Slutningen af 20erne, under et, og sammenligner Priserne med Gennemsnittet for 1830—39, hvoriblandt flere Aar med temmelig lave Priser, viser der sig følgende Forskel:

Gennemsnit aarlig		Rug Td.	Byg Td.	Havre Td.	Hvede Td.	Smør Pd.	Flæsk Pd.
1820—29...	Øre	612	453	340	829	31	19
1830—39...	-	835	589	406	1005	37	25

Saaledes var Gennemsnitsprisen over 1/4 højere i 30erne end i

---

ledning idømte Underretten en Bonde, der havde været hjemme hos sin Fader og dér haft en ladt Bøsse staaende, en Mulkt af 50 Rbdl. og Bøssens Konfiskation. Anklagede frifandtes dog ved begge de følgende Instanser, og Modparten (Classenske Fideikommis) idømtes Sagens Omkostninger. („Jur. Tidsskr." Bd. 32, Dom 3/3 1834).

20erne, tagne som Helhed; ogsaa Kreaturer, Kød og Flæsk og adskillige Biprodukter stege betydeligt i Pris, hvad der blev af saa meget større Vigtighed, som de dannede nogle af vore væsentligste Udførselsgenstande.

Sammenligner man Udførselsmængderne af Kornvarer for 20erne og for 30erne, vise de samlede Gennemsnit for de to Decennier ikke nogen Forøgelse af Udførselstallene. Dette skyldtes til Dels, at Misvækstaar i Begyndelsen af 30erne nødvendiggjorde en temmelig betydelig Rugindførsel, medens Indførslen af fremmed Korn saa godt som ingen Rolle spillede i 20erne[1]). Fremskridtet i 30erne laa ogsaa mere i en Forbedring af Kornets Art end i en Forøgelse af dets Mængde, og nogle af de største Eksportaar i 20erne havde de laveste Kornpriser, saa at Indtægten for Landet dog stod langt under Gennemsnittet. Om end endelig Kornvarerne, tagne alle tilsammen, ikke viste større Eksport i 30erne end i 20erne, galdt dette ikke de kostbareste. Af formalet Hvede steg Udførslen fra 5 à 10,000 Tdr. aarlig i 20erne til henved 100,000 Tdr. om Aaret i anden Halvdel af 30erne; for Byg fra ca. 580,000 Tdr. aarlig i 20erne til ca. 700,000 i det følgende Decennium, for Rapssæd og Roefrø fra 100 à 150,000 til 200,000 Tdr. Gaa vi over til andre Landbrugsvarer, finde vi Udførslen af Smør forøget fra ca. 45,000 Tdr. aarlig i 20erne til ca. 50,000 i første og ca. 70,000 Tdr. i anden Halvdel af 30erne. Udførslen af Hornkvæg og Heste steg fra Slutningen af 20erne til Slutningen af 30erne med 25 à 50 pCt. Udførslen af Kød fra $^2/_3$ Mill. Pd. i 1829 til $3^1/_2$ Mill. i 1839, af Flæsk fra 2 Mill. Pd. i 1829 til 8 Mill. i 1839 o. s. fr.

---

[1]) Et Andragende fra Magistraten i Kiel om Fritagelse for Rugtold paa Grund af Aarets fejlslagne Høst indstilledes af Kancelliet til Afslag. Samtidig rejste imidlertid Kollegiet Spørgsmaal om, hvorvidt ikke al Indførselstold paa Kornvarer burde hæves, ligesom Udførselstolden var hævet. Ifølge en Paaskrift af $^{19}/_{10}$ 1830 paa denne Forestilling skulde der paa Forestillingen „ingen allerh. Resolution afgives, men samme være uden videre at henlægge". Derimod udstedtes efter Kongens mundtlige Befaling Pl. af $^{29}/_{10}$ 1830, der fastsatte, at Rug fra fremmede Steder indtil $^1/_7$ 1831 maatte indføres afgiftsfrit, en Fritagelse, der senere udvidedes indtil Udgangen af Aaret 1831. (Kmck. Forestill.-Prot.). I Aarene 1830—32 var Overskudsindførslen af Rug til den danske Stat ialt ca. $^1/_2$ Mill. Tdr.

Fremskridtet viser sig tydeligst ved en Sammenligning af den samlede Eksportværdi af Landbrugsprodukter i 20erne og 30erne. Hvilke Vanskeligheder en saadan Sammenligning frembyder paa Grund af Materialets Ufuldkommenhed og Prisernes Omtrentlighed behøver ikke at fremhæves. Tilmed angive Tallene som Regel kun Bruttoeksporten uden Fradrag af, hvad Indførselsmængderne havde beløbet sig til. Men trods Alt, ville følgende Data give et Billede, som man i Mangel af bedre ikke tør kaste Vrag paa. Vi opgave foran den samlede Udførselsværdi for Landbrugsprodukter for Kongeriget og Hertugdømmerne tilsammen — men selvfølgelig bortset fra disses indbyrdes Omsætning — for Aaret 1829 til ca. 10 (9,6) Mill. Rbdl. Benytte vi ligesom i hin Opgørelse ogsaa for de følgende Aar Kommercekollegiets Oversigter i Forestillingerne til Kongen — og andet Materiale findes ikke — faa vi en Udførselsværdi for Aarene

1830—33 gennemsnitlig af 11 Mill. Rbdl.
1834—37 — - 16 — ,

men for Aarene 1838 og 39 foreligger der i det første statistiske Hæfte, der omfatter Omsætningsforholdene, detaljerede Ind- og Udførselsdata med vedføjede Prisangivelser[1]). Et summarisk Sammendrag heraf giver følgende Resultat:

1838:

	Kongeriget. Tusind Rbdl.	Hertugd. Tusind Rbdl.	Tilsammen Tusind Rbdl.
Overskudsudførsel af Korn og Kornvarer	4,830	4,258	9,088
Overskudsudførsel af Smør....	873	2,557	3,430
— - Ost	42	70	112
— - Kød.....	84	118	202
— - Flæsk ...	248	615	863
— - Brændevin	53	102	155
Fisk, Talg, Voks, Huder, Skind, Uld, Ben, Fjer, Brænde, Tørv m. v.	1,092	737	1,829
	7,222	8,457	15,679
Heste og Hornkvæg	—	—	3,545
Ialt...	—	—	19,224

[1]) „Statistisk Tabelv." 4 Hft. Kbhvn 1841.

1839:	Kongeriget. Tusind Rbdl.	Hertugd. Tusind Rbdl.	Tilsammen Tusind Rbdl.
Overskudsudførsel af Korn og Kornvarer	6,513	5,112	11,625
Overskudsudførsel af Smør....	796	2,645	3,441
— - Ost	18	82	100
— - Kød.....	136	199	335
— - Flæsk ...	407	673	1,080
— - Brændevin	45	148	193
Fisk, Talg, Voks, Huder, Skind, Uld, Ben, Fjer, Brænde, Tørv m. v.	1,073	1,031	2,104
	8,988	9,890	18,878
Heste og Hornkvæg	—	—	3,521
Ialt...	—	—	22,399

De Varer, her ere anførte, ere ganske de samme, som ere indbefattede ved Opgørelserne de foregaaende Aar; forsaavidt er en Sammenligning tilladelig. Da derimod Tallene for hine Aar angive Bruttoudførslen, Tallene for 1838—39 kun Nettoudførslen, burde der til disse sidste, ved en Sammenligning med de foregaaende Aar, egentlig føjes noget over 1 Mill. Rbdl., hvortil Kornimporten beløb sig, medens Indførslen af de øvrige Varer ikke var af nogen Betydning. I og for sig frembyder Tallene en Del Interesse. Gaar man ud fra, at Værdien af Kvægudførslen fordeler sig omtrent ligelig mellem Kongeriget og Hertugdømmerne — nogen Adskillelse lader sig efter Mellemrigstoldens Ophævelse paa dette Omraade ikke foretage — bliver Værdien af Kongerigets Landbrugsudførsel gennemsnitlig i de to Aar ca. 10 Mill., af Hertugdømmernes ca. 11 Mill. Rbdl. Kongeriget havde Overvægten i Korneksporten og i Udførslen af Huder, Skind, Uld etc., men Hertugdømmerne i Udførslen af Flæsk, Kød og fremfor alt Smør. De udførte tre Gange saa meget Smør som Kongeriget, der aabenbart endnu havde meget at lære i Retning af intensivt Landbrug. Men i hvert Fald var Fremskridtet fra 20erne meget betydeligt. Tallet for Bruttoudførslen i 1829 var $9,_6$ Mill., for Bruttoudførslen 1839 23 à 24 Mill. eller $2^1/_2$ Gang saa meget. Efter den dybe Depression i

Midten af 20erne begyndte Landbruget paany at rejse sig i Decenniets Slutning, i det følgende Aarti skete der Fremgang i den hele Produktion, i Behandling og i Bearbejdning, Mængden af værdifulde Varer tiltog, og samtidig var der en betydelig Prisopgang over hele Linjen. Alt dette gav sig et samlet Udtryk i, at Udførselsværdien af Landbrugsprodukter var i fortsat Stigning i Løbet af 30erne, og at Slutningen af dette Decennium viste et mindst dobbelt saa stort Værdibeløb for Landbrugsudførsel som Slutningen af det foregaaende.

Det er dette Opsving, som indledede Danmarks gunstige økonomiske Periode i de to Slægtled, der fulgte Krigs- og Krisetiden i Aarhundredets andet og tredje Decennium, og hvis Opgave det blev at føre Landet økonomisk frelst over Krigsperioder, Handelskriser, Statssønderdeling, samt at muliggøre de agronomiske Reformer, der skabte det moderne Landbrug.

Fra det danske Landbrug vende vi os til det vestindiske. Det vil fra det Foregaaende huskes, at efter en ivrig Lovgivningsperiode i de otte Aar 1817—25 faldt den vestindiske Handelslovgivning til Ro, en Fredstilstand, der paany varede i otte Aar. Men til Gengæld var det da ogsaa en fuldstændig Revolution, der indtraf med Aaret 1833. Den vestindiske Handel blev given fri. I og for sig var dette ikke saa underligt; Tiden var liberalistisk sindet paa Toldlovgivningens Omraade. Den almindelige Toldreform, der gennemførtes i Slutningen af 30erne, forberedtes allerede fra Begyndelsen af Decenniet, og særlig var jo, som vi have set, Kommercekollegiet ret fremskredent og tilbøjeligt til Nedsættelse af alle Omsætningsafgifter og til Indskrænkning af Monopoler. Men hertil kom særlig for Vestindiens Vedkommende, at Forholdene vare alt andet end heldige derovre. Den tvungne Afsætning til Moderlandet skaffede Plantageejerne ringere Priser, end de ellers kunde faa, og forgældede som de vare i Forvejen, bleve de mere og mere afhængige af de københavnske Købmænd, kunde ikke svare hver sit — ikke heller Afgifterne til Staten — og vare dog ret utilbøjelige til at opgive det fornemme Liv, de førte. Statens Overskud af de vestindiske Øer, der i Tiaaret 1820—29 gennemsnitlig

aarlig havde været 313,000 Rbdl., var i Aaret 1830 kun 275,000, i 1831 107,000, medens der i 1832 endog var en Underballance af 14,000[1]). Under disse Forhold, og ikke mindst under Paavirkning af indflydelsesrige Plantageejere paa St. Croix, bestemte man sig i de herværende Regeringskredse til et Systemskifte.

Forberedelser og Overvejelser foregik ret hemmeligt. Man forhørte saaledes end ikke officielt Grosserersocietetets Kommitte, hvad der tidligere var sket ved alle lignende Lejligheder, og det er egentlig et Spørgsmaal, ikke blot om man gik rigtig loyalt frem, men ogsaa om man gik lovligt frem, thi ifølge Stænderanordningen af 1831 skulde Sagen vistnok ikke have været afgjort, forinden Stænderforsamlingerne vare traadte ud i Livet og Sagen forelagt disse.

Forgæves sendte Grosserersocietetets Kommitte i Slutningen af 1832, da den havde faaet Nys om Sagen, en Skrivelse til Kommercekollegiet, med Anmodning om, at Sagen i det mindste maatte opsættes. Kommitteen var vanskeligt stillet. Den holdt jo ellers altid paa Friheden, men allerede i Begyndelsen af 20erne, da der var Tale om at gøre andre Byer delagtige i Sukkerindførslen, protesterede den, fordi København ikke vilde kunne taale et saadant Stød, og ligeledes nu udtalte den, at ihvorvel det maatte indrømmes, at St. Croix var i Nød, og ihvorvel det bestaaende System som et „Kunstsystem" i og for sig ikke var heldigt, vilde et pludseligt Brud med et saa hævdvundet Forhold som Københavns Monopolhandel paa St. Croix være ganske uforsvarligt. Man maatte derfor i det mindste fordre en Frist, for at Redere og Handlende kunde faa Tid til at afvikle og at indrette sig efter de nye Forhold[2]) Alt hvad man opnaaede var at faa Sagen tilsendt til Betænkning, men aabenbart med en underhaands Meddelelse om, at Afgørelsen i det Væsentlige var truffen. I sit Svar udtalte Kommitteen paany, at den maatte indrømme Sagens principielle Rigtighed, men anmodede om Udsættelse af dens Gennemførelse til 1837. Skrivelsen ender med følgende skarpe og utilslørede Spydighed: „Skønt nu den københavnske Handelsstand savner en saa

---

[1]) Kmck. Forest. [2]) Gross.-Soc. Kopib. Skr. til Kmck. af 29/11 1832.

mægtig Talsmand, som de vestindiske Plantere have, nedlægger Kommitteen dog ved denne Lejlighed sin Pen i den gladeste Forventning, thi den Iver og Varme, Regeringen ved denne Lejlighed har vist for at fremme og befordre liberale Handelsideer, om end disses Realisation fordrer betydelige Ofre fra andre Sider, levner ingen Tvivl for Kommitteen om, at de beskedne Ønsker, den ved flere Lejligheder har vovet at gøre, ogsaa en Gang ville komme i Betragtning“ [1]).

Forordningen om den vestindiske Handels Frigivelse udkom 6 Juni 1833. Ved denne hævedes alle bestaaende Forbud og Indskrænkninger med Hensyn til Handel og Søfart paa St. Croix. Det tillodes alle Skibe uden Undtagelse, indenlandske eller fremmede og fra indenlandsk eller fremmed Sted, at indlade eller udlosse alle Arter af Varer og føre dem, til hvilket indenlandsk eller fremmed Sted de vilde. Medens tidligere kun de Varer havde maattet indklareres til Øen, der indførtes paa dansk-evropæiske eller paa amerikanske Skibe, og medens Sukkerudførslen havde været monopoliseret til København, alene med Undtagelse af, hvad Moderlandets Raffinaderier forøvrigt brugte, og hvad der medgik til at betale forskellige Fornødenhedsartikler, ophørte altsaa nu enhver saadan Indskrænkning. Den hele Frigivelse gik i alt Væsentligt ud over København. Herfra var for Størstedelen den Vareforsyning paa danske Skibe foregaaet, som nu kunde ske med alle evropæiske Skibe, og hertil var i hvert Fald omtrent alt Sukkeret gaaet, medens det nu kunde udføres, hvorhen det skulde være. Med Hensyn til Indførslen af Varer til Øen vedblev der imidlertid at være Toldfrihed for alle Moderlandets Frembringelser samt for her fortoldede Varer, naar de indførtes paa Skibe hjemmehørende i den danske Stat, men Tolden paa Indførsel andetsteds fra nedsattes rigtignok

---

[1]) Gross.soc. Kopib. af $^{16}/_{1}$ 1833. Den „mægtige Talsmand“ maa have været Generalguvernør, Generalmajor von Scholten, der var tilstede her i Byen under Forhandlingerne og støttede det fra Planterne og Borgerne paa St. Croix indsendte Andragende (K. T. 1833 Pg. 378). Se om Scholten bl. a. van Dockums Livserindringer l. c. Pg. 62 ff. Da Scholten i 1832 trængte paa for at faa Sagen om St. Croix' Handel bragt til Afslutning, tilskrev Kongen ham, at den vilde blive „fremmet saa meget, som det samtidig med andre Sagers Afgørelse er muligt“ ($^{20}/_{11}$ 1832. Brevkopib.).

meget betydeligt. Varer, der tidligere gave 5 pCt. i Indførselstold, saasom Plantagefornødenheder og Artikler, der kunde tjene til Udførsel fra St. Croix, gaves fri; Varer, der tidligere gave fra 5—10 pCt., ansattes til 5 pCt.; alle andre Varer, der tidligere gave fra 5—15 pCt., ansattes til 12½ pCt. Til Gengæld for Ophævelsen af Udførselstvangen til Moderlandet forandredes de tidligere Afgifter paa Sukker, der udførtes fra Øen, og som udgjorde 7½ pCt. for Udførsel til Moderlandet, 10 pCt. for Udførsel til fremmede Steder, til henholdsvis 5 og 12½ pCt.; lignende Forandringer skete med Hensyn til Udførsel af Rom og Mallas, saaledes at der dog vedblivende var særlig Opfordring for Øens Eksportører til at søge Moderlandet.

Medens Forordningen af 1833 saaledes ordnede Udførselsforholdene fra St. Croix, fandt Aaret efter en Forandring af Toldsatserne for Moderlandets Sukkerhandel Sted. Ved Plakat af 19 Febr. 1834 tillodes det for det Første ethvert dansk Toldsted at indføre alle Arter af Raasukker. Medens altsaa Forordningen af 1833 havde berøvet København Monopolet med Hensyn til St. Croix-Sukkere, hævedes dette Monopol nu ogsaa for alle andre Sukkere. Ved Siden deraf søgte Forordningen yderligere at komme Kolonierne til Hjælp ved at fastholde de bestaaende Forskelligheder i Tolden for St. Croix-Sukkere og andre Sukkere ved deres Indførsel hertil, thi ihvorvel man indsaa, at den betydelige Tolddifference af over ⅓ nu, da Kolonierne kunde udføre, hvorhen det skulde være, burde undergaa en Forandring, vilde man dog foreløbig gøre det saa fristende som muligt for Moderlandet vedblivende at søge St. Croix-Sukkeret for at sikre dette Sukker et Eksportsted. Af samme Grund gjorde man Transitafgiften, der tidligere havde været mindre for fremmede Sukkere end for St. Croix-Sukkere, fordi hine tillige maatte betale Øresundstold, ensartet for begge (omtrent 1 pCt. af Værdien), det vil altsaa sige kendelig ringere for St. Croix-Sukkere[1]).

Sukkertilførslen fra St. Croix til Moderlandet (Kongeriget og Hertugdømmerne) gik overordentlig stærkt ned efter Handelens Frigivelse. I den livlige Sukkerlovgivningsperiode omkring Aaret

---

[1]) Kmck. 28/1—5/2 1834, jvfr. ovfr.

1820 havde, som foran omtalt, Tilførslen fra St. Croix til Danmark og Hertugdømmerne udgjort ca. 20 Mill. Pund aarlig, hvoraf Halvdelen atter udførtes. Men i Aarene 1836—39 udførtes fra St. Croix til Kongeriget og Hertugdømmerne kun 9 Mill. Pund aarlig, til fremmede Steder 13 Mill. Pd. Af de 9 Mill. udførtes atter herfra ca. 1/2 Mill. Pd. aarlig. I de samme Aar indførtes der aarlig til Kongeriget og Hertugdømmerne ca. 6 Mill. Pd. af fremmed Sukker, hvoraf 1 Mill. Pd. igen udførtes. Den samlede Indførsel til Kongeriget og Hertugdømmerne udgjorde saaledes ca. 15 Mill. Pund aarlig med en Genudførsel af 1/10, et Forbrug af ca. 13 1/2 Mill. Pd. Til Kongeriget indførtes af de 15 Mill. 10 Mill. (halvt St. Croix, halvt fremmed Sukker), og ogsaa her var Genudførslen 1/10. Forbruget af Sukker var omtrent 7 1/2 Pd. pr. Individ i Kongeriget (ca. 6 Pd. i Hertugdømmerne), medens det nu er henved fem Gange saa stort.

Udførslen af Sukker var, som man ser, sunket ned til en Bagatel og repræsenterede for Kongeriget og Hertugdømmerne tilsammen vistnok kun en Værdi af et Par hundrede Tusinde Rbdl.[1]).

---

[1]) „Statistisk Tabelv." 4 Hft. Tabelværkets Tal angaaende Sukkerhandelen stemme imidlertid hverken indbyrdes eller med forskellige andre Data fra hin Tid (dels trykte, dels i Kollegieforestillinger), hvilke sidste atter ere indbyrdes uoverensstemmende. De i Teksten anførte Tal, der af de nysnævnte Grunde kun holde sig til Aarene 1836—39, hvor flere specificerede Data foreligge, kunne dog i alt Væsentligt kontrolleres som korrekte.

TREDJE KAPITEL.

Handel og Skibsfart.

Klagerne i 20erne over Handelens Tilbagegang fortsattes i de følgende Decennier. Til Handelens Ophjælpning blev nu og da givet Bevilling til en indenlandsk Dampskibsforbindelse, Postforbindelserne udvidedes, nogle Jærnbaner i Hertugdømmerne paatænktes osv., men noget Skridt af Betydning til Kommunikationsmidlernes Forbedring toges ikke.

Dampskibsfarten mellem København og Kiel var ikke uvigtig for Handelen, og ligeledes foregik en ret regelmæssig Dampskibsfart mellem København og Jylland med Dampskibet „Dania", tilhørende Grosserer Sass m. fl. Dog benyttedes Skibene ikke til Kreaturfragt. I 1833 indrettedes Dampskibet „Prinsesse Wilhelmine" til Dampbugseringsfartøj for Skibe gennem Øresund til Østersøen[1]). Fra Midten af 30erne fandt ogsaa Dampskibsforbindelse med Stettin Sted, men her som ved de øvrige Dampskibslinjer var det dog navnlig kun Post- og Personbefordring, der spillede nogen Rolle[2]). Med Hamborg udvidedes Postforbindelsen i Aaret 1833[3]). Hvad derimod Jærnbanevæsenet angaar, aabnedes den første Jærnbanelinje, mellem Altona og Kiel, først i Efteraaret 1844.

Overfor vore nordlige Bilande greb Regeringen ind ved en Omordning af Handelsforholdene paa Island (Pl. 28 Decbr. 1836), og her havde de københavnske Købmænd endnu beholdt Mulig-

---

[1]) Kmck. 19-21 Novbr. 1833. [2]) Gross.soc. Kopib. $^{28}/_{2}$ 1838. [3]) K. T. 1833 Pg. 577.

heden for mere omfattende Forretninger, samtidig med, at den øvrige Del af den saakaldte Langvejshandel var gaaet tabt (jvfr. ovf.).

Handelen paa Sverig gav baade Regeringen og Handelsstanden Anledning til mange Bekymringer, fordi den svenske Regering tog strængere og strængere Forholdsregler mod Indsmugling af Varer til Skaane. Den ny svenske Seglationsordning af 1836 fastsatte Konfiskation af alt Gods i Baade under 15 Kmcl., naar der havde fundet Lovovertrædelser Sted blot med Hensyn til enkelte Dele af Godset; det forbødes Passagerer i aabne Baade at komme i Land ved Nattetid, og der lagdes i det Hele Vægt paa at kontrollere Trafiken baade af Gods og af Personer i saadanne Baade saa meget som muligt. Men da det ogsaa var med disse, den væsentligste Trafik paa Sverig foregik, nedlagde Grosserersocietetets Kommitte gentagne Indsigelser imod, at der fra svensk Side toges Forholdsregler af en saa fjendtlig Karakter som nysnævnt; ganske uskyldige Ejere af Stykgodsladninger kunde jo komme til at lide under andres Forseelse; naar en Baad blev forsinket, vilde Passagererne kunne blive nødte til at blive ombord om Natten o. s. fr. Man følte sig saa meget uhyggeligere berørt ved alle disse Forholdsregler, fordi de saa lidet stemmede med den opdukkende skandinaviske Følelse og, mere reelt set, fordi man frygtede for, at den skaanske Handel, der alt stod i Fare ved den mellem Malmø og Lübeck aabnede Dampskibsforbindelse, nu skulde lide et alvorligt Knæk. Paa den anden Side vilde man ikke gaa ind paa saa rigorøse Bestemmelser som at de danske Handlende, der afsendte Varer til Sverig, skulde gøres ansvarlige for Tolderlæggelsen af disse. Gensidighed fra svensk Side med Hensyn til denne Bestemmelse vilde Intet betyde, thi det var vitterligt, at der ikke fra Sverig til Danmark indgik saadanne Varer, som der kunde være Tale om med nogenlunde Lethed at indsmugle. Men at man i Danmark uden videre skulde finde sig i et saadant Paalæg af Hensyn til en Skare Smuglere, ansaa man baade for højst generende for Handelen og for uværdigt. En Forhandling mellem Danmark og Sverig til Forebyggelse af Smugleriet fik endog en Tidlang saa skarpt et Præg, at der blev Spørgsmaal om Opsigelse

af Handelstraktaten mellem Rigerne, idet Traktaten af 1826 efter 10 Aars Forløb kunde opsiges med et Aars Varsel. Saa vidt kom det imidlertid ikke, og Sagen søgtes ordnet gennem Nedsættelse af en Kommission, som ogsaa Grosserersocietetets Kommitte tiltraadte med nogle af sine Medlemmer[1]).

Overfor Udlandet skete der iøvrigt i Løbet af Decenniet ingen Forandring af Betydning. Men med Hensyn til det indre handelspolitiske Samkvem var der i den hele Aarrække en stor Reform under Forberedelse, den, der til Slutning førtes ud i Livet som Toldloven af 1838.

En af denne Lovs Hovedopgaver var at ordne Toldforholdet mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Det er foran omtalt, at man allerede i 20erne havde denne Sag under Overvejelse, da Spørgsmaalet om Kvægtolden stod paa Dagsordenen. Man var paa det rene med, at en indenrigs Toldlinje i og for sig ikke hørte Nutiden til, og desuden havde det store praktiske Vanskeligheder paa den lange Grænselinje at undgaa Defraudationer, ligesom Forholdene frembøde talrige Gener for Grænsebefolkningen. Men den hele Skatteordning i Kongeriget og i Hertugdømmerne var saa forskellig, at det ikke var let at gribe ind, dernæst vare de industrielle Forhold forskellige, og endelig gjorde ældgamle Rettigheder til delvis Toldfrihed i Hertugdømmerne Spørgsmaalet end mere sammensat.

Efter at der var nedsat en Kommission til Udarbejdelse af en ny Toldordning for Hertugdømmerne, og efter at den var bleven omdannet ved Tiltrædelse af en Række danske Kollegieembedsmænd, fik Kommissionen til Hovedopgave dels „at bringe Toldafgifterne i passende Forhold til Handelens, Industriens og Fabrikflidens samt Agerdyrkningens Tarv“, dels „saavidt muligt at tilvejebringe Lighed mellem disse Afgifter i Kongeriget og i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten samt at aabne en fri Sam-

[1]) Gross.-Soc. Kopib. 1836—39. Under Sagens Forhandlinger udtalte Kommitteen bl. a., „at Tid og Begivenhederne kunne vel ogsaa medføre andre Forandringer, der turde lede til Opfyldelse af Handelsstandens altid nærede Haab at se København som en Frihavn tiltrække sig den Transithandel, hvortil den ved sin Beliggenhed saa vel er skikket“. (Skr. til Kmck. $^{8}/_{2}$ 1839).

færdsel mellem disse Statens forskellige Dele". Efter henved fire Aars Arbejde, fra 1831—35, fremsendte Kommissionen et Udkast til en ny Toldlov, der i alt Væsentligt billigedes af Kommercekollegiet, tiltraadtes af Gehejmestatsraadet og Kongen og derefter forelagdes Stænderne[1]). Efter overordentlig udførlige Forhandlinger i de forskellige Stænderforsamlinger — i de danske havde den kongelige Kommissarius Ørsted faaet den Deputerede i Kommercekollegiet, Etatsraad Bech, til Bistand under Forhandlingerne — udkom Loven den 1 Maj 1838.

Den ny Toldlov gik i Sporet af Toldloven af 1797 og var i det Væsentlige kun en Modifikation af denne i videre frisindet Retning. Man gik ret langt i Frigørelse af Indførsel af Raaprodukter og Nedsættelse af Told paa Hjælpemateriale, hvorved man opnaaede ogsaa at kunne formindske den egentlige Beskyttelsestold. Tolden paa Hjælpemateriale o. lign. nedsattes til 3—8 pCt. (Forordning af 1797 5 à 10 pCt.), paa forarbejdede Produkter til 12—20 pCt. (1797: 15 à 24), Finanstoldsatserne bleve gennemgaaende ansatte til 10 pCt. af Varens Pris paa Produktionsstedet, medens de dog kunde stige til 20 pCt. og derover paa Varer som Tobak, Vin etc.

Medens Regeringsforslaget var gaaet ud fra fri Kornindførsel, mødte Bestemmelsen herom saa megen Modstand i Stænderforsamlingerne, at den ikke kunde gennemføres, hvad der navnlig ansaaes for uheldigt for Københavns Kornhandel. Derimod blev Tolden paa færdige Manufakturvarer nedsat til 30 pCt.; Flertallet af Tarifkommissionen havde foreslaaet at bevare den gamle

[1]) Kmck. 8-12 Novb. 1831 og 8-25 Septb. 1835. Om enkelte Differencepunkter mellem Kommissionen, Kommercekollegiet og Gehejmestatsraadet jvfr. nedenfor. — Det var blevet Kommissionen tilladt at tilkalde Medlemmer af Grosserersocietetet og andre Handlende; men da Grosserersocietetets Kommitte ønskede sig det samlede Forslag tilsendt til Betænkning, fik den til Svar, at dette kunde ikke ske, før Forslaget havde været forelagt Kongen. Den besluttede da at anmode de Stænderdeputerede for København om at tilsende Kommitteen Forslaget til Betænkning, saasnart det forelagdes dem. (Vedtaget paa en ekstraordinær Generalforsamling, der var sammenkaldt for at erfare, hvad Societetets Medlemmer overhovedet havde paa Hjærte i Anledning af den forestaaende første Sammentræden af Østifternes Stænderforsamling). Gross.-Soc. Forhandl.-Prot. og Kopib. 1835.

Told, 43 pCt., hvad Kongen havde billiget, Mindretallet af Kommissionen og Flertallet af Kommercekollegiet havde derimod foreslaaet den nedsat, hvad der nu altsaa skete[1]). Jærnstøbegods blev sat til meget høj Told, af Hensyn til den indenlandske Industri, og ligeledes galdt dette for raffineret Sukker. Den sidstnævnte Bestemmelse var dog forsaavidt et Fremskridt, som Indførslen af raffineret Sukker til Kongeriget hidtil havde været forbudt, medens Forbudet nu hævedes fra 1 Januar 1842 at regne[2]).

En i 1802 paalagt ekstraordinær Afgift, der fra 1811 kun hvilede paa ikke toldpligtige Varer og senere ogsaa hævedes for flere af disse, bortfaldt ved Forordningen. Udførselstolden ønskedes principielt ophævet, men blev dog bestaaende for 19 Artikler, enten af finansielle Hensyn (Kreaturer) eller af Hensyn til Industrien, hvor der var Tale om Hjælpemidler for denne. Udførselsforbudet mod Klude vedblev at bestaa indtil 1842[3]).

Transittolden fastsattes som hidtil til 1 pCt., dog at den ikke skulde svares ved Genudførsel fra Transitlageret, naar Varen havde erlagt Sund-, Strøm- eller Kanaltold, der i og for sig maatte betragtes som Transitafgift. Afgiften af Skibe, der erhvervedes fra eller solgtes til Udlandet, og som i Aarenes Løb var bleven nedsat til 6¼ pCt. — en Afgift, der var bleven paalagt paa en Gang af Hensyn til det danske Skibsbyggeri og

---

[1]) Kmck. 8-25 Septbr. 1835. [2]) Kmck. skrev om Datidens Raffinaderier, at de „selv under Beskyttelse af det hidtil gældende Monopol ikke havde kunnet bevare sig i ønskelig Drift, hvorimod de fra dem udgaaende Varer baade have været mindre gode end Udlandets raffinerede Sukkere og derhos betydelig kostbarere for Konsumenterne". (Smstds.) [3]) Drewsen, der jo ellers var stærk Frihedsmand, havde overfor Toldspørgsmaalet en lidt vanskelig Stilling som stor Fabrikant, der maatte kræve en Del Beskyttelse og endog et Udførselsforbud. Han var iøvrigt ikke særlig henrykt over Tolddebatten i Østifternes Stænderforsamling 1836: „Jeg forsikrer Dem — skrev han til Collin —, at det er mig modbydeligt at være i Forsamlingen ved denne Sag. Intet er efter min Mening behandlet saa usselt som den, Bech ler ad os, og er han en Gang i Forlegenhed, saa sætter han sig op paa en af sine to Rideheste. Den ene hedder Finansernes Behov, den anden Hans Majestæts Vilje, at Tolden skal være muligst ens for Danmark og Hertugdømmerne, og hermed er Sagen forbi. — Desuden kigger Egennytten frem af hver Kjole". (Roskilde ⁷/₂ 1836. Coll. Brevsaml.).

til Bevaringen af den danske Handelsmarine, og som derfor ikke paahvilede Skibe. der vare nybyggede her og solgte til Udlandet, før de havde været under dansk Flag — hævedes helt ved Forordningen[1]). Derimod bevaredes selve Indførselstolden paa Skibe, købte i Udlandet.

Den ejendommelige Stempling af Manufakturvarer med de dertil hørende forhen omtalte Toldbodavktioner bevaredes ligeledes. Allerede ved Fd. af 16 Marts 1831 var imidlertid Stempelretten, der hidtil ene var knyttet til København, tillagt seks af de større Købstæder, dog saaledes, at Hovedstadens Stempling beholdt det Fortrin at have Gyldighed over hele Landet, hvorimod Provinsernes Stempling kun galdt indenfor hvert af de Distrikter, de seks Byer henholdsvis havde faaet til Stemplingsomraade. Denne Indskrænkning ophævedes nu ved Forordningen, saa at Stempling i hvilkensomhelst af de Byer, der ved Forordningen fik Stempelret, galdt for hele Landet.

Med Hensyn til Kongerigets Toldvæsen ordnede Forordningen Forholdene overfor de Industridrivende, der i Aarenes Løb havde faaet Fritagelse for at betale Told af en Del af det Materiale, de benyttede til deres Produktion. Den Toldfrihed eller Toldnedsættelse, der var given en Fabrikant med Tilføjelse af et „indtil videre“ ophævedes straks; var en saadan Indskrænkning ikke tilføjet, skulde Vedkommende betale Told af sine Varer ved Indførslen som alle Andre, men kunde da ved Aarets Udgang vente at faa den Told tilbagebetalt, han havde erlagt for Materiale o. lign., som han bevislig havde benyttet til sin Fabrikation.

Gik det end saaledes let nok at blive færdig med Frihederne og Undtagelserne i Kongeriget — om det end kan være faldet en og anden Borger stærkt for Brystet pludselig at miste den Ret, han havde haft i en lang Aarrække — saa var det adskilligt

---

[1]) Tarifkommissionen havde foreslaaet en delvis Nedsættelse af Afgiften. Den kongelige Resolution fastholdt imidlertid den bestaaende Afgift. Men efter Forhandlingerne i Stænderforsamlingerne hævedes den. (Kmck. 8-25 Septbr. 1835).

vanskeligere at faa Undtagelsesforholdene ordnede i Hertugdømmerne. Fritagne for Told vare her de adelige Godser og Klostre, Landskaberne Nord- og Syd-Ditmarsken, forskellige spredte Distrikter, Staden Glückstadt, en Del koncessionerede og privilegerede Fabriker og lignende Virksomheder, Kirker og Skolebygninger, alle gejstlige og en Del verdslige Embedsmænd, endelig Universitetet i Kiel. Af de ca. 800,000 Indbyggere, Hertugdømmerne havde i Slutningen af 30erne, ansaaes de 100,000 for at høre til de Privilegerede. Toldbegunstigelserne, der dels gave en personlig, dels en reel Rettighed, og som angik enten Indførsel, Udførsel eller begge Dele, havde forskellig Oprindelse. De adelige Godsers og Klostres Toldfrihed hidrørte fra de af Christian 1 givne Privilegier; Ditmarskernes Toldfrihed hidrørte fra det syttende og attende Aarhundrede, hvor de vare tilstaaede imod Erlæggelse af en Sum en Gang for alle og en aarlig Rekognition. Paa samme Maade forholdt det sig med de spredte Distrikters Toldfriheder, medens Gejstlighedens alt havde deres Oprindelse fra den katolske Tid. For Embedsmændenes Vedkommende vare Frihederne en Art Gagetillæg. For de forskellige Fabriker vare de Naadessager ligesom i Kongeriget, for Glückstadt beroede de formentlig kun paa en Vedtægt.

Det udtaltes i den holstenske Stænderforsamling, at Toldfriheden berøvede Staten over Halvdelen af dens retmæssige Toldintrader i Hertugdømmerne paa Grund af de uhyre Misbrug, den fremkaldte; enhver virksom Kontrol med Toldvæsenet blev saa godt som umulig; det anførtes, at i de toldfri Marskdistrikter, hvis Befolkning kun udgjorde ca. $^1/_6$ af Holstens Befolkning, indførtes der af mange Varer lige saa store Kvanta som i hele det øvrige Hertugdømme, ja af Te indførtes der til disse Distrikter aarlig 70,000 Pd., medens der i hele det øvrige Holsten kun fortoldedes 300 Pd.!

Regeringen havde derfor i meget lang Tid paatænkt at faa samtlige Privilegier hævede; først i 30erne vare imidlertid Underhandlingerne med de Privilegerede begyndte, men med alt andet end heldigt Resultat. Fra nogle Sider mødtes Regeringen af direkte Afslag, fra andre af ganske uforholdsmæssige Erstatningsfordringer. Prælater og Ridderskab stillede bl. a. den

Betingelse, at en eventuel Toldlov først skulde forelægges dem til Betænkning o. s. fr. Regeringens Lovforslag gik derfor ud paa, at den ny Toldlov skulde gælde for Alle, og at Godtgørelsesspørgsmaalet først skulde løses bagefter. Den holstenske Stænderforsamlings Majoritet vilde derimod have en mindelig Overenskomst sluttet i Forvejen eller Sagen retlig afgjort, før Toldforslaget blev til Lov; Minoriteten ønskede vel Loven udstedt, førend Overenskomsterne vare sluttede, men da paa Betingelse af, at disse skulde undergives Stænderforsamlingernes Prøvelse. Stænderforsamlingen i Slesvig — for hvilket Hertugdømme Sagen ikke spillede den Rolle som for Holsten — sluttede sig nærmest til den holstenske Minoritet.

Toldloven udkom, uden at Overenskomster forud vare sluttede, idet Frihederne bleve erklærede ophævede fra Nytaar 1839 mod en Erstatning, som nærmere vilde blive bestemt. Det lykkedes da ogsaa Regeringen at komme overens med alle Paagældende om Erstatningen, inden Stænderne paany kom sammen i 1840. Det indsaaes fra de Privilegeredes Side, at fortsatte Modforestillinger mod Regeringens Erstatningstilbud Intet kunde nytte, da Regeringen ikke ved Forordningen havde bundet sig til nogen Regel med Hensyn til Erstatningens Bestemmelse, og da den almindelige Opinion gik i Retning af Undtagelsernes Ophævelse. For de slesvig-holstenske adelige Klostres og Godsers Vedkommende stadfæstedes den sluttede Overenskomst 9 Marts 1840. De skulde have udbetalt 675,000 Rbdl., med Fradrag af 50,000 Rbdl., der tilbageholdtes af Regeringen til at fyldestgøre Regreskrav fra Forpagtere paa deres Godser. Beløbet gjordes til et Fællesfond for Prælater og Ridderskab, og det var for dette Beløb, man havde tænkt sig en slesvig-holstensk Bank dannet, hvad der som foran omtalt krydsedes ved Oprettelsen af Nationalbankens Filial i Flensborg. Med Augustenborgerne, der vare arge Modstandere af den hele Toldlov, maatte der føres lange og pinlige Forhandlinger, og selv deres Moder, Kongens egen Søster, Louise Augusta, beklagede sig bittert over Toldfrihedens Ophævelse og begærede den tilbage. Men Kongen var standhaftig, henviste til, at selv en enkelt Undtagelse vilde have forstyrrende Indflydelse paa den hele Ordning, at ogsaa

andre Medlemmer af Kongehuset havde maattet renoncere, men at han eventuelt vilde være betænkt paa Erstatning til Hertuginden [1]).

Ophævelsen af Toldfrihederne i Hertugdømmerne var den nødvendige Forudsætning for, at Toldforbindelsen mellem disse og Kongeriget overhovedet kunde komme i Stand, allerede af den Grund, at man i Kongeriget ellers maatte frygte for, at det Defraudationssystem, Toldbegunstigelserne medførte, vilde faa sit Virkefelt udvidet til Nord for Kongeaaen. Men endda var det ikke let at bringe begge Toldomraader ind under samme Tarif. De væsentligste af de bestaaende Uligheder vare følgende: Ind- og Udførselstolden var for mange Varer ikke blot forskellig, men beregnedes forskelligt (f. Eks. i Danmark efter Vægt, i Hertugdømmerne efter Værdi); Hertugdømmernes Fabriksvarer og forskellige af deres Haandværksvarer vare ved Indførslen til Kongeriget undergivne halv Indførselstold, medens Kongerigets indgik frit i Hertugdømmerne. Raffinerede Sukkere, som fra Kongeriget kunde indføres frit til Hertugdømmerne, maatte fra Hertugdømmerne ikke indføres til Kongeriget. Flere af Hertugdømmernes Varer svarede ved Indførslen til Kongerigets Byer en højere Konsumtion end dettes egne Varer; flere af Kongerigets Varer betalte Udførselstold ved Overskridelse af Mellemrigstoldlinjen.

Tarifkommissionen havde imidlertid i det Væsentlige faaet Forskellighederne udlignede, men helt kunde Enheden ikke gennemføres. Saaledes vedblev, som alt sagt, Indførslen af fremmede, raffinerede Sukkere og Udførslen af Klude fra Kongeriget i tre Aar at være forbudt. Spirituosa, Vin, Kaffe, stempelpligtige

---

[1]) Derimod gav Kongen sin Søster Ret i hendes Besværing over, at hun end ingen direkte Meddelelse havde faaet om Toldfriheds Ophør, og indrømmede, „at saadant ikkun havde været skyldig Opmærksomhed fra Kollegiets Side mod et Medlem af Vort Kongehus“. (Skr. til Hertuginden $^{26}/_{2}$ 1839. Brevkopib. Her findes ogsaa Kongens „Eröffnung“ til Hertugen af Augustenborg af $^{6}/_{6}$ 1839 og de hermed i Forbindelse staaende Aktstykker og Reskripter. Jvfr. Wegener: Aktmæssige Bidrag etc. Pg. 293 ff.) Om Forhandlingerne med Prælater og Ridderskab se „Sammlung der wichtigsten Actenstücke“. Neue Folge. Til Sagen i sin Helhed jvfr. en udførlig Fremstilling i „Fædrelandet“ for $^{15}/_{7}$ 1836 og Ørsteds Erindringer II, Pg. 257—59.

Manufakturvarer og flere andre Artikler maatte kun mod Differentialtold indføres fra Hertugdømmerne til Kongeriget, Brændevin, Øl og Eddike maatte ved Indførslen til Kongeriget betale en Toldafgift, der svarede til Byernes Konsumtionsafgift. De Forskelligheder, der opretholdtes, skyldtes, fraregnet de midlertidige Forbud med Hensyn til raffineret Sukker og Klude, fiskale Hensyn. Brændevinskonsumtionen spillede en stor Rolle for Kongerigets Finanser, men fandtes ikke i Hertugdømmerne. Den var jo saa omtvistet i Kongeriget, at den i hvert Fald først havde maattet undergaa en Omordning, før den kunde indføres sydpaa, men selv da vilde den være bleven mødt med den største Modstand, og det vilde i hvert Fald være bleven fordret, at Kopskatten, der fandtes i Hertugdømmerne, men ikke i Kongeriget, til Gengæld skulde ophæves. Men da vilde atter en hel Skatteomordning have kompliceret den i Forvejen store og vanskelige Toldreform. Naar imidlertid Brændevin etc. skulde betale Skat ved Indførslen til Kongeriget, da maatte dette ogsaa ske med Vin og andre Spirituosa. Tillige krævedes imidlertid Differencetold af Kaffe og stemplede Manufakturvarer, fordi disse betalte højere Told i Kongeriget end i Hertugdømmerne, der lige saa lidt som Kongeriget vilde have Toldreformen benyttet som Anledning til Skatteforhøjelser, idet snarere det Modsatte forlangtes af alle Rigets Stænderforsamlinger. Paa den anden Side vilde Regeringen ikke gaa med til Nedsættelse af Tolden paa vigtige Finansartikler i Kongeriget, hvad der efter Finansernes Tilstand ikke heller var Raad til, og for nogle Industrivarers Vedkommende, hvor Differentialtold vedblev at bestaa, blev dette en Nødvendighed, fordi Tiden gik i Retning af Beskyttelsens Indskrænkning, ikke dens Udvidelse. At forhøje Tolden i Hertugdømmerne var der saaledes aldeles ikke Tale om, men en Nedsættelse i Kongeriget til Hertugdømmernes Satser satte de danske Industridrivende sig imod. Thi om end Østifternes Stænderforsamling udtalte, at den kun af praktiske Grunde ansaa Beskyttelsessystemet for delvis nødvendigt, for at undgaa et for stærkt Brud med Fortiden, og at den ønskede, „at en saa fri Konkurrence som muligt efterhaanden kan vorde tilvejebragt“, saa vare disse praktiske Grunde stærke nok til, at netop

denne Forsamlings Toldbehandling havde et ikke saa lidt protektionistisk Præg[1]).

Vigtigere end de Forskelligheder, der vedbleve at bestaa, var imidlertid den Lighed i Tariferne, som iøvrigt opnaaedes. Den hele Toldbehandling blev i det Væsentlige ensartet, al Udførselstold til Hertugdømmerne ophævedes, og Hovedmassen af alle raa og forarbejdede Produkter belagdes med ensartede Toldsatser ved Statsgrænserne og fik frit Indpas mellem Statsdelene indbyrdes. Hvad der her vakte størst Betænkelighed i Kongeriget var, at den hidtil bestaaende Differencetold paa Industriprodukter — halv Indførselstold fra Hertugdømmerne til Kongeriget — som Regel hævedes. Kongerigets Industri maatte altsaa fra nu af udholde Konkurrencen med Hertugdømmernes mere fremskredne. Men da Kongerigets Fabrikata havde fri Adgang til Hertugdømmerne, vilde Mangelen paa Gengæld her selvfølgelig have gjort den hele Toldreform umulig, og politisk set var den af saa stor Vigtighed, at Kongeriget endog maatte have bragt betydelige Ofre for at naa den. Imidlertid er det tvivlsomt nok, om Kongeriget ikke ogsaa økonomisk set kunde staa sig ved Ordningen. Idet Raa- og Hjælpeprodukter for Industrien nu paa lige Vilkaar kunde komme ind overalt indenfor Statens Grænser, vare altsaa forsaavidt Produktionsbetingelserne ens, og ganske vist var Industrien mindre udviklet i Kongeriget end i Hertugdømmerne, men til Gengæld var Arbejdslønnen højere i disse end i hint, hvad der altsaa gjorde deres Konkurrence vanskeligere. Fremfor alt kunde Adgangsfrihed for Hertugdømmernes Fabrikata kun blive til Tab for Kongerigets Fabrikanter etc., men maatte blive til Fordel for den overvejende Del af Befolkningen, og selv fra et protektionistisk Stade maatte det dog indrømmes, at Afspærring indenfor Statsdelene indbyrdes var en Urimelighed, og at det var en Abnormitet, at Hertugdømmerne skulde betale Afgift ved deres Varers Indførsel til Kongeriget,

---

[1]) Se f. Eks. Østifternes Stændertidende $18^{35}/_{36}$, Pg. 2683 ff., navnlig Drewsens og Gamsts Udtalelser. Slutningsresolutionen foresloges af L. N. Hvidt. Den gik ud paa at prise Frihandelen som det ene rigtige, men, af Hensyn til Fortiden og til andre Landes Beskyttelse, kun med Varsomhed at arbejde hen til den. Denne Resolution vedtoges enstemmig.

samtidig med, at de selv maatte finde sig i Kongerigets Konkurrence uden Beskyttelse. Reformen var saaledes ikke en Uretfærdighed mod Kongeriget, men Ophævelse af en Uretfærdighed overfor Hertugdømmerne. At Sagen fra et liberalistisk Standpunkt maatte anses som et betydeligt økonomisk Fremskridt, behøver ikke at siges.

Om end Toldloven af 1838 i det Væsentlige knyttede sig til Forordningen af 1797, indeholdt den dog saa mange mindre Forandringer i denne og var saa indgribende ved den principielle Ophævelse af Mellemrigstolden mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, og ved Ophøret af de enkeltvise Toldbegunstigelser i hint, af Massetoldfriheden i disse, at det var et ganske betydeligt Stykke Arbejde, man fik gjort ved at faa den gennemført, navnlig da de urolige Tider vare stærkt i Anmarsj. Det kan ikke nægtes, at det er paa den Art Lovgivningsomraader, hvor de indbyrdes krydsende Interesser holde hinanden i Skak og derved standse Udviklingen, hvor endog Statsdel staar mod Statsdel, og hvor gamle Rettigheder, der tidt ere gamle Misbrug og rumme megen Uret, rykke frem med Skrig og Spektakel, at Centralisationsstyrelsen, i Forbindelse med raadgivende Stænder, kan vise sig fra sin gunstigste Side. Se vi hen paa det sidste Aarhundredes Lovgivningsarbejde, er det i hvert Fald ikke paa Toldomraadet, at den konstitutionelle Tid har fejret sine Triumfer overfor Fortiden[1]).

Paa et vigtigt Punkt førte Toldreformen af 1838 ikke Udviklingen videre, nemlig med Hensyn til Øresundstolden. Spørgsmaalet om denne stod i nøje Forbindelse med Spørgsmaalet om Hovedstadens Handel. Hvordan denne paany skulde vinde frem, var Opgaven for alle Købmandsstandens Bestræbelser, men det saa ikke ud til, at den skulde kunne løses.

Grosserersocietetets Kommitte havde i Aaret 1830 faaet afslaaende Svar paa sit Andragende af 1825 om Forandring i

---

[1]) Til Behandlingen af Toldloven af 1838 se foruden de ovenfor anførte Kilder Stændertidenderne, Ørsteds Erindringer II, Pg. 419, og navnlig Sponneck: Om Toldvæsen, Anden Del, Kap. 3.

Handelslovgivningen. Paa et Møde i Societetet vedtoges det imidlertid at gennemgaa Ansøgningen paany og derpaa ved en Deputation afgive den direkte til Kongen. Der indgaves derefter den 13 Juli 1831 et Andragende af omtrent følgende Indhold.

Man klagede over den ganske underordnede Plads, København nu indtog som Handelsstad, navnlig i Forhold til Hamborg, og ønskede en Kommission nedsat til at undersøge Forholdene. De Punkter, der særlig skulde tages under Overvejelse, vare en Forandring i Forordningen af 1810, der havde givet Detajlhandlerne Ret til ogsaa at sælge de Varer en gros, som de havde Ret til at sælge en detail, medens omvendt Grosserernes Ret til at sælge en gros var bleven indskrænket i 1817. Dernæst burde Fremmedes Handelsret indskrænkes, idet de Rejsende uden at betale Afgift „gaa fra By til By og saa at sige fra Hus til Hus og søge de ubetydeligste Kommissioner hos Detaljister, Professionister, ja endog hos Konsumenterne". Endvidere burde de Afgifter, der tyngede den danske Handel, nedsættes, thi foruden alle de andre Aarsager til, at Hamborg nu forsynede Sverig, Norge, ja endog de danske Provinser med Varer, var en Hovedgrund den, at Københavns Handel ødelagdes af Øresundstolden. Denne var efter Freden bestemt i N. V. og fastsat paa Grundlag af 1 pCt. af Varens daværende Værdi; men nu vare Sedlerne blevne lig Sølv, og mangfoldige Varer vare sunkne stærkt i Pris, saa at Forholdet i Virkeligheden havde forandret sig til, at Tolden, der maatte betragtes som en Transitafgift, undertiden løb op indtil 7 pCt. af Varens Værdi. Dette medførte, at det f. Eks. var 6 pCt. billigere at sende Kaffe fra Hamborg til det Indre af Preussen end fra København. Trods Kaffens ringe Værdi i Forhold til dens Volumen kunde det betale sig at benytte den kostbare Landtransport og sende den via Lübeck til Østersøen, og i saa meget højere Grad galdt sligt de Varer, der med ringe Volumen havde stor Værdi. Man foreslog derfor, at alle Varer, der genudførtes fra København, og som havde betalt Sundtold, skulde have denne godtgjort. Men da det ikke kunde vides, hvilke Varer der vare komne nordfra, hvilke sydfra, burde for Fremtiden ogsaa de sydfra

kommende Varer betale en Afgift, svarende til Sundtolden, og ligeledes faa denne Afgift godtgjort ved Genudførsel.

Grosserernes Andragende indeholdt desuden Klager over de øvrige bestaaende høje Transit- og Skibsafgifter. Dernæst over de høje Avktionsgebyrer, der bevirkede, at medens Avktionssalget tidligere havde været meget almindeligt i København og endnu i høj Grad var i Brug i Hamborg, London og Amsterdam, var det saa godt som ophørt her. Man ønskede endvidere det Monopol hævet, Brandassurancekompagniet for Varer og Effekter havde, idet Præmien her var $^5/_8$ pCt., medens man kunde faa Varer assurerede i fremmede Selskaber for $^1/_5$ pCt. Endvidere klagede man over Udførselsafgiften paa Uld, Skind og Huder, Kød og Flæsk. Endelig over, at de danske Handlende vare udelukkede fra Handel paa Kina paa Grund af det meningsløse og unyttige Monopol, som Asiatisk Kompagni endnu var i Besiddelse af[1]).

Man vil i disse Klager finde Gengangere af Klager fra tidligere Aar, der dog som sagt hidtil havde været uden Nytte. Andragendet af 1831 gav Anledning til Nedsættelse af en Kommission, men foreløbig naaede man ikke videre[2]). Et nyt Andragende til Kongen indgaves da i 1834, hvor man til de tidligere Ankeposter bl. a. føjede Klager over Monopolhandelen paa Grønland og Færøerne og over den høje Afgift paa danske Skibe, der solgtes til Fremmede[3]). Endelig fremkom man Aaret efter med en Henvendelse til de københavnske Stænderdeputerede, hvori de tidligere Klagepunkter anførtes, og hvor man nu tilføjede en Anmodning om at faa oprettet et Handelstribunal og at faa tilvejebragt en Revision af Fallitretsbestemmelserne[4]).

I anden Halvdel af 30erne begyndte da endelig de mange Klager at frugte og gave Anledning til adskillige mindre Forandringer i den bestaaende Handelslovgivning. At Asiatisk Kompagnis Monopol hævedes i Slutningen af Decenniet, er omtalt tidligere. Derimod vedblev Monopolhandelen paa Grønland og

---

[1]) Gross.-Soc. Kopib. [2]) Kmck. 6-13 Septbr. 1831. [3]) Gross.-Soc. Kopib. $^{23}/_7$ 1834. [4]) Do. $^5/_{10}$ 1836.

Færøerne at bestaa. Heller ikke vilde Regeringen gaa med til at ophæve Brandassurancekompagniets Monopol, men Kompagniet havde fra Nytaar 1833 nedsat Præmien paa Varer i Pakhuse, der vare af Mur eller Bindingsværk, og hvor der ingen Ildsteder fandtes, fra $^5/_8$ til $^1/_3$ pCt.[2]). Noget Handelstribunal eller nogen Revision af Fallitbestemmelserne var Tiden endnu ikke inde til at faa gennemført. Derimod opnaaede man forskellige Afgiftsreduktioner ved Toldloven af 1838, og ligeledes nedsattes Avktionsgebyrerne.

Med Hensyn til Forholdet mellem Grosserernes og Detajlhandlernes Handelsret ophævedes den ved Forordning af 1817 fastsatte Indskrænkning for Grosserere til kun at maatte sælge i Partier paa mindst 50 Rbdl. De almindellge Bestemmelser fra Kommerceforordningen af 1742 genoptoges, og Grossererne fik Tilladelse til at sælge egne Varer i Partier paa mindst 20 Rbdl.[2]) Men Stændernes Forslag om, at det skulde være Grossererne tilladt at sælge i mindre Partier, naar blot Mængden af de forskellige Varer tilsammen havde en Værdi af 20 Rbdl., og Salget var til udenbys Købmænd, gennemførtes ikke. Det fraraadedes baade af Københavns Handelslav og af Magistraten og de 32 Mænd. Man indrømmede, at Grosserernes Handel var gaaet meget tilbage, men dette, mente man, var ingen Grund til at ødelægge Detaljisternes. Det var nemlig faktisk, at en stor Del københavnske Detaljister havde en betydelig udenbys Handel, som de vilde miste ved denne Bestemmelse, og at endog mange udenbys Købmænd fik Varer i Smaapartier af de københavnske Detaljister, hvad der holdt mange af disse oppe. Derfor blev der heller ikke Tale om at ophæve Detajlhandlernes Ret til at sælge en gros af deres egne Lavsartikler, thi denne Ret havde muliggjort det for Detaljisterne at forsyne sig tilstrækkeligt med Varer og forskrive dem direkte, og Provinskøbmændene paa deres Side vare herved blevne satte i Stand til at forskaffe sig de Varer, der hørte til en fælles Branche, snart i større snart i mindre Partier, hos en og samme Detaljist, til Gavn for begge Parter. Derimod tillodes det ved Pl. af 13 Decbr. 1837 Gros-

[1]) Kmck. 19-27 Maj 1835. [2]) Pl. af $^{19}/_{10}$ 1836.

sererne — trods de Betænkeligheder, der ogsaa gjordes gældende herimod — at indtræde i hvilketsomhelst Handelslav i København og altsaa faa Ret til Detajludsalg, naar de i otte Aar havde haft Grossererborgerskab, havde været ansatte til det dobbelte af Minimumsnæringsskatten for Grosserere og havde underkastet sig den for Lavet gældende Eksamination. Men i hvert enkelt Tilfælde skulde dog, forinden Bevilling gaves, Lavet, Magistraten og de 32 Mænd høres[1]).

Ogsaa Spørgsmaalet om Afgifter af Handelsrejsende blev afgjort. Kommercekollegiet havde jo tidligere modsat sig Indførelsen af en saadan Afgift, og det besynderlige var, at da Sagen nu skulde blive til Alvor, og den kom tilbage til Grosserersocietetets Kommittes Betænkning, mødte den Modstand her, idet en Minoritet vilde have de foreslaaede Afgifter stærkt nedsatte, og et enkelt Medlem endog stemte mod hele Forslaget, som han mente vilde skade Købmandsstanden, fordi det lagde det fri Samkvem med Udlandet Hindringer i Vejen, medens Konsumenterne dog tilsidst vilde komme til at betale Afgifterne. Sagen gennemførtes imidlertid, og Fd. af 8 Juni 1839 paalagde fremmede Handelsrejsende eller Indfødte, der rejste for fremmede Handlende eller Fabrikanter, at betale 80 Rbdl. aarlig, naar de rejste for ét Hus, og 40 Rbdl. for hvert Hus, de yderligere rejste for. Tillige maatte de kun falbyde Varer til Næringsdrivende og kun i Engros-Partier. Adgangsbeviset galdt imidlertid baade for Kongeriget og Hertugdømmerne, lige som omvendt den tilsvarende Afgift, der ved Fd. af 24 Oktbr. 1837 var fastsat for Hertugdømmerne, gav Ret til at handle i Kongeriget. Dog var der den væsentlige Forskel mellem de to Love, at der i Hertugdømmerne ogsaa var blevet fastsat Afgift for indenlandske Agenter, der rejste for indenlandske Huse, hvad man i Kongeriget — hvor den hele Sag kun langt om længe og noget trevent gik igennem — ikke vilde indlade sig paa[2]).

Af lokale Begunstigelser eller Handelslettelser for København

---

[1]) K. T. 1838, Pg. 385, jvfr. Kmck. 19-27 Maj 1835, og de 32 Mænds Kopib. $^{19}/_{4}$ 1837. [2]) Skr. fra Gross.soc. til Kmck. af $^{3}/_{5}$ 1838; Kmck. 12-18 Juni s. A.; K. T. 1839, Pg. 473 ff.

i denne Periode kan endnu nævnes, at man ved Pl. af 12 Febr. 1834 fik Bolværksafgiften nedsat. Sagen gav Anledning til en Del Ophidselse mellem de private Bolværksejere, for hvilke der ved denne Lejlighed var bleven foreskreven de samme Bolværkstakster som for de offentlige Bolværker. Da det nemlig havde vist sig, at de private Bolværker ofte forpagtedes bort til Værtshusholdere o. lign., der satte Taksterne forskelligt, eftersom Skipperne besøgte deres Værtshuse, og da der i det Hele dreves stærkt Misbrug med Raadigheden over Bolværkspladserne, ansaa Regeringen sig for berettiget til at fratage Bolværksejerne den fri Raadighed over Takstsættelsen. Thi vel var det et Indgreb i Ejendomsretten, men det antoges at ligge „saavel i Anordningernes som i det borgerlige Samfunds Natur, at den private Ejendomsret ej maa benyttes saaledes, at derved det fornødne Samkvem mellem Borgerne ad Veje, Kanaler osv. paa en utaalelig Maade besværes". Plakaten søgtes ophævet bl. a. ved Klager baade til de 32 Mænd og til Grosserersocietetet, og navnlig var Jac. Holm særdeles forbitret over den lidte Medfart; men ingen af Stederne mente man at kunne give Klagerne Medhold, da de almene Interesser maatte gaa forud for de private[1]).

I Slutningen af 30erne lykkedes det efter vidtløftige Forhandlinger at faa indrettet Uldmarkeder, der skulde afholdes to Gange aarlig, dog uden saadanne særlige Begunstigelser — f. Eks. Ophævelse af Udførselstolden paa Uld, saa længe Markedet stod paa — som der først havde været Tale om. Det første Uldmarked fastsattes til Dagene 21-24 Oktbr. 1839[2]).

Det Hovedpunkt, der imidlertid stod tilbage af Grosserernes Andragende var angaaende Tilbagebetalingen af Øresundstolden ved Varernes Genudførsel. Vi have allerede foran omtalt, at

---

[1]) Kmck. 4-12 Febr. 1834; Gross.soc. Forhandl.-Prot. $^{7}/_{4}$ s. A. De 32 Mænds Kopib. $^{15}/_{1}$ 1835. De 32 Mænd stillede sig velvilligere overfor Klagerne end Grosserersocietetet og vedtog et Mæglingsforslag. Grosserersocietetet udtalte sin Sympati med Jac. Holms Besværing i og for sig, men mente ikke at kunne sætte sig i Bevægelse for Sagen. [2]) Gross.soc. Kopib. 1837—39.

man i 1823, for at raade Bod paa Øresundstoldens Fordyring af Sukkertransithandelen, fastsatte en Udførselspræmie for Raasukker. Tolden selv turde man ikke røre ved, tværtimod vaagede man ængsteligt over, at Alt blev saa meget som muligt ved det gamle med Hensyn til denne Afgift, som man udefra — fra de fremmede Magters Side — havde Lyst nok til at faa omændret. Man blev nervøs, hver Gang der fra Udlandet førtes Klage af denne eller hin Art over Tolden, derfor syntes man heller ikke om, at Klager fra Indlandet overhovedet satte Sagen i Bevægelse[1]).

[1]) Jvfr. Rists Meddelelse om, hvordan Kongen ved R.s Audiens hos ham i 1827, „udtalte sig meget levende om de nyeste ubehagelige Forhandlinger med Preussen om Sundtolden" (Lebenserinnerungen. III, Pg. 156). Men det var iøvrigt ogsaa hovedsagentlig kun Preussen, der protesterede mod Øresundstolden, uden dog foreløbig at kunne faa nogen Ændring tilvejebragt. Heller ikke virkeliggjordes den Gang den fra dansk Side fremsatte Tanke om en Konvertering af Øresundstolden mod et Vederlag en Gang for alle fra de fremmede Magter eller dog fra en Del af dem. Det var imidlertid væsentligst ved de andre Magters Jalusi, at vi fik holdt os Preussen fra Livet og Forhandlingerne trukne i Langdrag. Vanskelig som Situationen imidlertid var, bragte den endog Frederik 6 til i sine sidste Leveaar at henvende sig personlig til Frederik Vilhelm med Anmodning om, at Preussens Krav maatte stilles i Bero. Hvor ængstelig man var overfor Udlandets Krav, kan bl. a. ogsaa ses af, at da der i Aaret 1838 fra Handelskammeret i Hull kom Klage, igennem det herværende engelske Gesandtskab, over den Forsinkelse, Sundtoldens Opkrævning medførte, hastede man med at forøge Arbejdskraften i Øresunds Toldkammer, da Udenrigsministeren ansaa det „af yderste Vigtighed, at Klager over Skibes Ophold i Sundet paa muligste Maade forebygges". (Kmck. 2/5 Oktbr. 1838). I Begyndelsen af 40erne satte England pludselig Kraft paa sine Fordringer og fik Sundtoldsatserne for sit Vedkommende regulerede. Senere kom man ogsaa til en foreløbig Ordning med Preussen. Men afgørende Skridt med Hensyn til Øresundstolden toges, som bekendt, først i 50erne. — En samlet Fremstilling af Forhandlingerne mellem Preussen og Danmark om Øresundstolden i dette Aarhundrede, og tildels om de andre Magters Stilling til Sundtoldspørgsmaalet, findes hos Zimmermann: Geschichte der preussisch-deutschen Handelspolitik, aktenmässig dargestellt. Oldenburg u. Leipzig. 1892. (For Frederik 6's Tid: 1 Bog, Kap. 5). Man ser af dette omfangsrige Værk — der med Hensyn til hele Tidens Handels- og Industrihistorie er i høj Grad lærerigt —, at Danmark og Preussen endnu i den foreliggende Periode forhandlede med hinanden, ikke blot paa almindelig venskabelig Maade, men endog af og til med Kordialitet.

Den Betydning, Øresundstolden havde for Statens Finanser, fremgaar af, at Nettoprovenuet af Sundtolden i Slutningen af 30erne udgjorde et Par Mill. Rbdl. aarlig, samtidig med at samtlige Statsindtægter udgjorde 15 à 16 Mill. Antallet af Skibe, der passerede Øresund, beløb sig i Aarhundredets Begyndelse til ca. 10,000 aarlig, sank saa under Krigen til ca. 1,500 aarlig, var i Aarene nærmest derefter 8 à 9,000, i de to forholdsvis gode Aar 1817 og 18 ca. 13,000, i første Halvdel af 20erne ca. 10,000, i anden Halvdel atter ca. 13,000. — Skibenes Antal og Øresundstolden i 30erne udgjorde

	Antal Skibe	Øresundstold Rbdl.
1831—33 gennemsnitlig aarlig.....	ca. 12,000	ca. 1,8 Mill.
1834—36 — —	- 11,000	- 1,7 —
1837—39 — —	- 14,500	- 2,1 —

Som det ses, udgjorde Afgiften ca. 150 Rbdl. pr. Skib i hvert af Treaarene; da den rettede sig efter Varernes Art, vare altsaa disse ingen forholdsvis Forandring undergaaet i Løbet af 30erne. Med Rette klagede imidlertid Købmændene over den Højde, til hvilken Afgiften var stegen. I Aaret 1817, da Skibenes Antal naaede ca. 13,000, udgjorde Afgiften ca. 1,600,000 Rbdl. i Sedler eller 125 Rbdl. pr. Skib, men dette Beløb var i Virkeligheden kun = ca. 50 Rbdl. i Sølv. Nu var Afgiften ca. 150 Rbdl. Sølv pr. Skib. Den var for alle søfarende Nationer en tidsspildende og kostbar Byrde, men den var nær ved at blive dødbringende for København, der kun var fri for Tolden ved Import fra Østersøen, men som iøvrigt maatte bære den ved enhver anden Tilførsel af Varer, navnlig ogsaa den oversøiske. Den hjalp Hamborg til mere og mere at faa Overtaget, alt som Tolden kom til at tynge stedse mere paa Varerne, og alt som Forbindelsesmidlerne dels nord fra gennem Hertugdømmerne, dels øst paa til Lübeck og derfra videre til Østersølandene, bleve bedre og hurtigere. Ja, det endte med, at København ikke blot mistede sin Transithandel, men ogsaa sin Forsyning af de danske Provinser, særlig Halvøen, og da Chausseen gennem Hertugdømmerne var færdig, og Dampskibsforbindelsen mellem København og Kiel kommen i et

regelmæssigt Spor, blev det billigere for selve København at forsynes med oversøiske Varer fra Hamborg, hvorfra de bragtes til Kiel og førtes til Hovedstaden, end at faa dem tilførte direkte![1])

For at imødekomme Københavns Handelsstand havde Regeringen i Udkastet til Toldloven foreslaaet, at ved Indførsel til den danske Stat af Varer som Vin, Sukker, Kaffe m. fl., hvis Pris særlig paavirkedes af Sundtolden, skulde en efter denne beregnet additionel Afgift erlægges i Forbindelse med den almindelige Indførselstold, naar Sundet, Bælterne eller den slesvig-holstenske Kanal ikke var passeret. Man vilde jo herved opnaa, at Hamborgs Forsyning af Hertugdømmerne og Kongeriget eller, via disse, af det øvrige Norden standsede, for saa vidt Sundtolden havde nogen Indflydelse paa denne Trafik. Forslaget vedtoges i Østifternes Stænderforsamling, men modtoges med energisk Protest i Jyllands. Man gjorde

---

[1]) Østift. Stændertid. 1842, Pg. 2040 ff. Om Trafiken gennem Øresund, se Danmarks Statistik III, Pg. 494—95, om Intraderne Kmck.s Forestill. — Om Forholdet mellem København og Hamborg ved Indførsel af Kolonialvarer oplystes følgende:

		Indførsel af			
		Sukker	Kaffe	Rom	Ris
		Mill. Pd.	Mill. Pd.	Fade	Fade
København	1828.....	18,0	4,0	2,800	7,100
Do.	1835.....	9,7	2,6	1,900	2,200
Hamborg	1835.....	92,0	44,0	3,500	10,200

Trods den dyre Landtransport lykkedes det Hamborg at faa Overtaget endog til fjærntliggende Steder. Saaledes anførtes det, at 1,000 engelske Centner Kaffe, transporteret fra Hamborg til Breslau, kostede 1,533 Mk. Bco.; men dersom Partiet gik gennem Sundet, var Sundtolden 1 Rbdl. pr. 100 Pd. (eng.) = 1,120 Rbdl., hertil Porto og Provision i Helsingør 34 Rbdl., tilsammen 1,731 Mk. Bco, Fragt fra København til Stettin og derfra, incl. Spedition i Stettin, til Breslau udgjorde 1,168 Mk. Bco. Medens Fragten fra København til Breslau altsaa var 1/4 billigere end fra Hamborg til Breslau, blev paa Grund af Sundtolden de samlede Omkostninger henved dobbelt saa dyre fra København som fra Hamborg, nemlig ca. 2,900 mod ca. 1,500 Mk. Et tilsvarende Parti Kaffe vilde naa til Stettin 448 Mk. billigere fra Hamborg end fra København, til Lübeck 631 Mk. billigere, osv. Selv Norge, ja de sjællandske Byer forsynedes lettest via Hamborg („Fædrelandet“ 3. Aarg. Nr. 98 og 4. Aarg. Nr. 155).

her gældende, at man ikke havde den fjærneste Grund til, til Fordel for Københavns og Flensborgs Handel, at ødelægge sin egen, og at den eneste sikre Følge af Forholdsreglen vilde være, at den Handel, Jylland nu havde paa en Del af Norge og Sverig, fuldstændig vilde tilfalde Göteborg, der jo ikke vilde komme til at bære denne quasi-Sundtold, hvormed den hele danske Stat skulde belægges til Gunst for Hovedstaden. I Hertugdømmernes to Stænderforsamlinger forkastedes Forslaget enstemmigt.

Da Toldloven saaledes udkom uden Bestemmelsen om nogen Tillægsafgift, indsendte Grosserersocietetets Kommitte et Andragende til Stænderforsamlingen i Roskilde om at søge udvirket, at der maatte fastsættes Godtgørelse for de Kvantiteter Kaffe, Sukker, Bomuld, Tobak m. fl. Varer, der erlagde høj Øresundstold, naar de genudførtes gennem Sundet. Man mente, at da det kun drejede sig om visse Hovedartikler, vilde man vel være i Stand til at træffe saadanne Forholdsregler, at der ved Udførslen fra Transitlagrene kunde gøres Forskel paa, om Varerne vare komne gennem Sundet eller over Land og via Østersøen. Men uagtet man henviste til, at en lignende Begunstigelse allerede var tilstaaet for Sukker, uden Indsigelse fra Udlandets Magter, turde hverken Regeringen eller Stænderne indlade sig paa den Art almindelig Tilbagebetaling af Told for Københavns Vedkommende, naar Varerne gik tilbage gennem Sundet, thi hvis en udenlandsk Stad Syd for København vilde føre en Del af de modtagne Varer tilbage, vilde den jo ingen Erstatning faa, og København vilde derved kunne faa et væsentligt Forspring i Transiten, hvad Sundtoldstraktaterne med Udlandet ikke tillode.

Saaledes maatte man opgive disse Forsøg paa enten at komme udenom Sundtolden ved at refundere København den eller lade det hele Land bære den ved at paalægge det en ny Skat af Sundtoldens Størrelse — unægtelig et saa barokt Forslag, at det er ubegribeligt, det kunde naa saa vidt, som det gjorde. Selve dette vidner imidlertid om, til hvilken Grad Nedgangen i Københavns Handel og Hamborgs Overmagt følte s. Sagen fik da heller ikke Lov til at hvile. I 1839 fremstillede

Grosserersocietetets Kommitte paany Københavns sørgelige Stilling for Kommercekollegiet og foreslog nu bl. a., at naar Skibe vare udgaaede herfra med Ladning oversøisk, skulde der af de oversøiske Ladninger, der bragtes tilbage, erstattes 25 pCt. i den almindelige Indførselstold.

Dette sidste Forslag blev faa Aar efter til Lov. Vidtløftige og skarpe Forhandlinger førtes om denne Erstatningsafgift, „Remissionen", og om de Betingelser, under hvilke den skulde ydes, og den først udstedte Lov derom, provisorisk Pl. af 14 April 1842, ændredes efter Københavns Handelsstands Ønske ved Pl. 27 Marts 1844. Herved bleve Kolonialvarer m. v., som direkte vare indladede i oversøiske Havne af Skibe, der vare afgaaede herfra med mindst Halvdelen af Ladningen bestaaende i indenlandske Varer, befriede for $^1/_4$ af den sædvanlige Indførselstold, dog saaledes at Sundtoldens Beløb afkortedes i Remissionen, naar Sundet, Bælterne eller den slesvig-holstenske Kanal ikke vare passerede. Dernæst blev ogsaa selve Sundtolden nedsat og reguleret ved Fd. af 1 Juni 1842, hvorved atter Afgiftsansættelsen til 1 pCt. af Varens Værdi gjordes effektiv.

„Derved at Øresundstolden er bleven nedsat, er Handelen bragt tilbage til sin naturlige Gang", udtalte L. N. Hvidt i 1842 i Østifternes Stænderforsamling, men C. N. David frygtede, at de nu istandkomne Reformer til den oversøiske Handels Fremme og Standsning af Hamborgs unaturlige Forsyning af det danske Marked kom for sent, og han klagede over, at Grosserersocietetets atter og atter indsendte Andragender fra 1825 til 1840 først nu havde medført Resultater. Imidlertid synes virkelig disse Love, hvorved dansk Udførsel til oversøiske Lande og direkte Import af oversøiske Varer begunstigedes, samt den betydelige Lettelse i Transithandelen, der opnaaedes ved Sundtoldens Nedsættelse, ikke uvæsentlig at have medvirket til, at Københavns Handel paany kom i Fart, og til den Opsvingsperiode, der tog sin første Begyndelse i 40erne[1]).

---

[1]) Om Forslaget til Sundtoldens Uskadeliggørelse se Gross.soc. Kopib. Skr. $^{14}/_4$ og $^{21}/_{11}$ 1838, endvidere Østift. Stændertid. 1838 Pg. 772 ff., do.

Men standser Blikket foran 1840, ere Klagerne saa enstemmige og saa energiske, at man, selv med alt Hensyn til, at Klagen over daarlige Tider var en endnu mere yndet Vekselsang mellem alle Samfundsklasser den Gang end nu, ikke kan nære Tvivl om Sagens Rigtighed[1]). Vi have jo ogsaa anført Grunde nok dertil. Staden havde i Løbet af 30erne mistet sin Eneret paa Kolonialhandelen, sin privilegerede Stilling som Stemplingssted for alle fremmede Manufakturvarer, den afskares, indtil Handelslovene bleve forandrede, ved Forbudet mod lange Seddelveksler fra Pengeomsætning med Provinserne, og Øresundstolden førte den hele Transit- og Provinshandel lige i Armene paa Udlandet og i hvert Fald bort fra dens Omraade. Det var først, da de sidstnævnte Forhold bleve læmpede ad Lovgivningens Vej, og da København havde lært at undvære Monopolerne, at den rettede sig. Hertil bidrog imidlertid nok saa meget, at Landbruget tog et betydeligt Opsving i Løbet at 30erne, og at København efterhaanden tilvendte sig Mellemhandelen til Udlandet med Landbrugsprodukterne. Den oversøiske Handel kom paany noget i Gang, hvad der gjorde sin væsentlige baade direkte og indirekte Nytte, men man var kureret for at betragte den som Ønskernes Maal, Hovedvejen til Rigdom og Storhed. Det var, som om der maatte foregaa et Slægtskifte, før man indsaa, at alle Kræfter først og fremmest skulde sættes ind paa at bruge de Hjælpemidler, der vare nærmest for Haanden, at søge sine Markeder i Nærheden og at bringe Handel og Skibsfart i Trivsel, Haand i Haand med Landets naturlige Produktion.

Indtil da havde Provinsbyerne forholdsvis gode Tider. De vare Eksportsteder for Landbruget, de forsynedes billigt med Varer fra Hamborg, og de evnede endda nogen selvstændig Udførsel. Deres relative Fremgang er alt foran belyst ved Tilvæksten i Folketal, som var langt betydeligere end Hovedstadens,

---

1842 Pg. 2031 ff.; Ørsteds Erindringer II, Pg. 482—83, Sponneck: Om Toldvæsen, Pg. 76 ff.; jvfr. ogsaa Nathanson l. c. Pg. 850—56 og Pg. 989.

[1]) Jvfr., foruden det meget i Forvejen anførte, den drastiske Skildring af Forholdene i Københavns Handelsstand paa hin Tid i Orla Lehmanns Erindringer I Pg. 214—15.

men det er tillige anført, at de vare for mange om Budet: de mange Smaastæder forhindrede enkelte fra at rejse sig og blive Centrer af varig Betydning. Da København atter naaede til Kræfter, gik de derfor hurtigere tilbage, end de vare komne op. Det var Hovedstaden og Landbruget, der bleve de varige Støtter for det materielle Fremskridt i de kommende Tider.

Til samlet Belysning af Danmarks Handel skulle vi endnu for dette Tidsafsnit ligesom for det foregaaende meddele en Oversigt over Skibsfarten paa Ind- og Udland fra København og fra det øvrige Land. Hertil vil man ogsaa for 30erne kunne knytte summariske Oplysninger om den Koffardiflaade, der stod til Handelens Raadighed.

I indenrigsk Fart ind- og udgik der i Aaret 1837 mellem Kongerigets Havne og alle Havne i den danske Stat (Kongerigets, Hertugdømmernes, Bilandenes og Koloniernes)[1]):

	1837.			1826.
	Antal Skibe	Drægtighed Kmcl.	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.
Indgaaede	12,419	138,533	74,391	85,721
Udgaaede.....	12,077	136,171	65,848	79,288

Den søværts indenrigske Omsætning var altsaa betydelig større i 1826 end ti Aar efter. Dette skyldtes i en væsentlig Grad Nedgangen i Københavns søværts Omsætning med Provinserne. Thi der indgik til København i 1826: 58,677 Kmcl., men i 1837 kun: 42,763, en Forskel, der naturligvis kommer til at figurere i de ovenstaaende Tal saavel for indgaaende (hvori er indgaaende til København) som for udgaaende (hvori er udgaaende fra Provinsbyerne). Tildels have imidlertid tilfældige

---

[1]) Statistisk Tabelv. 3 Hft. Kbhvn. 1840. Hæftet omhandler Kongerigets Skibsfart, summarisk for Aaret 1826, mere detaljeret for Aarene 1834 og 1837. Idet vi foran have behandlet Skibsfarten for 1826, fremstille vi her Tallene for 1837, i Forbindelse med nogle af de tidligere anførte Data fra 1826 og nu og da med nogle af Tallene fra 1834. Med Hensyn til Materialets Omfang (Udeladelse af Baadefarten o. lign., Skibenes forskellige Størrelse i inden- og udenrigsk Fart, Forholdet til Nutidens Skibsfart m. v.) jvfr. ovfr.

Forhold spillet ind med ved Tilvejebringelsen af det store Tal for 1826, idet dette Aar opviste en betydelig Brændetilførsel til København fra Provinserne, medens denne i 1837 erstattedes ved omfattende Brændetilførsler fra Tyskland; men dernæst var der ogsaa i det mellemliggende Decennium sket den Forandring i Handelsformerne, at Kornhandelen paa Udlandet for en stor Del foregik ved Afskibning direkte fra Provinserne, selv om det var ved Forretninger, afsluttede i Hovedstaden, heraf blev Følgen ogsaa den formindskede direkte Udførsel fra København til Udlandet. — Der udgik fra København indenrigsk 17,616 Kmcl. i 1826, men kun 17,114 i 1837, en Mangel paa Fremgang eller en Nedgang, der stod i Forbindelse med Nedgangen i Københavns Kolonialhandel og dermed dens Forsyning af Provinserne.

Af Danmarks hele indenrigske Omsætning i 1838, 140,239 Kmcl., udgjorde Omsætningen med Hertugdømmerne 26,335 Kmcl. eller 18 à 19 pCt. (mod 17 à 18 i 1826). I og for sig var dette ikke meget, og sammenligner man Kongerigets Omsætning med Hertugdømmerne med Kongerigets hele Skibsfart paa Ind- og Udland (i 1837: 265,000 Kmcl.) falder knap $^1/_{10}$ paa førstnævnte. Fra Holsten og Altona indgik ca. 4,500 Kmcl., og der udgik dertil omtrent samme Antal; fra Slesvig indgik der ca. 12,000 Kmcl., medens der udgik dertil ca. 5,000. Det maa imidlertid vel erindres, at Kongerigets væsentligste Handel paa Hertugdømmerne foregik over Landgrænsen ved Udførsel fra Jylland af jysk Kvæg og Indførsel til Jylland af Hertugdømmernes og Udlandets Produkter.

Den indenrigske Omsætning mellem Kongeriget, Bilandene og Kolonierne giver sig Udtryk i følgende Tal:

	Indgaaede til Kongeriget.			Udgaaede fra Kongeriget.		
	1837.		1826.	1837.		1826.
	Antal Skibe	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.	Antal Skibe	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.
Island	53	1,463	1,697	52	2,390	2,047
Færøerne.....	9	246	185	10	450	318
Grønland.....	9	785	467	10	849	538
Dansk-vestindiske Øer	12	1,291	3,088	10	1,150	2,409

Den samlede Omsætning paa Island var altsaa omtrent ens i 1826 og 1837 — 3,700 à 3,800 Kmcl. — dog saaledes at Tilførselen til Kongeriget fra Island var aftagen, Udførslen tiltagen, i begge Tilfælde med omtrent 1/7. Omsætningen med Færøerne og Grønland, hvor Handelen vedblivende var monopoliseret, synes at have været i betydelig Tilvækst, men paa de dansk-vestindiske Øer i en overordentlig Tilbagegang, nemlig til under det Halve baade for Ind- og Udførslens Vedkommende; for begge tilsammen fra halvsjette Tusinde til halvtredje Tusinde Kmcl. Kongerigets hele Handel saavel paa Bilandene som paa Kolonierne foregik omtrent udelukkende over København. Forandringen i den vestindiske Handelslovgivning tilførte ikke de danske Købstæder nogen Handel paa St. Croix, men forøgede Øens Omsætning betydeligt med fremmede Lande, særlig Nordamerika, og med Hertugdømmerne, særlig Flensborg, til Skade for Hovedstaden.

Den udenrigske Fart i 1837 fremgaar af følgende Tal:

	1837.			1826.
	Antal Skibe	Drægtighed Kmcl.	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.
Indgaaede	4,257	97,020	77,520	58,721
Udgaaede.....	4,348	96,726	47,297	48,667

Medens saaledes Udførslen til Udlandet endog var mindre i 1837 end i 1826, var der en betydelig Tilvækst i Indførslen, hvad der imidlertid, som ovenfor sagt, vistnok staar i Forbindelse med Brændetilførslen fra Tyskland til København i dette Aar. Hertil kom imidlertid i 30erne en ikke uvæsentlig Korntilførsel og endelig stigende Import af forskellige tunge Varer til Anvendelse for Landbruget, der, efterhaanden som Tilstanden bedredes, havde Brug for nye Bygningsmaterialier etc. For Københavns Vedkommende var Forholdet dette:

	1837. Bestuvning Kmcl.	1826. Bestuvning Kmcl.
Indgaaede.....	47,820	37,281
Udgaaede	15,292	16,860

Nedgangen i Eksport faldt altsaa udelukkende paa København, og af den forøgede Indførsel, 19,000 Kmcl., faldt ca.

11,000 paa København. — Paafaldende er den ringe Udførsel fra København i Forhold til Udførslen fra Provinsbyerne, kun 1/3, og ringere i 1837 end i 1826, hvad der skyldes den oftere omtalte direkte Korneksport fra Provinsbyerne. I det store Kornudførselsaar 1834 var Udførslen fra København til Udlandet endog kun 13,000 Kmcl. mod 43,000 fra Provinserne. Men stod København saaledes stærkt tilbage i 1834, samtidig med at Provinsernes Kornudførsel var saa betydelig, skyldtes Stigningen fra 1834 til 1837 — nogle og tyve Tusinde Kmcl. — i en væsentlig Grad den netop i disse Aar indtraadte Udførsel af formalede Kornvarer, Mel og Brød, samt af Fedevarer, der udførtes til Amerika enten direkte eller over England. Af Provinsernes Skibsfart paa Udlandet var Jyllands af forholdsvis mindst Betydning, da det, som sagt, hovedsagentlig sendte sin Eksport over Landgrænsen.

Handelen paa de enkelte Lande, maalt ved Skibsfarten, vil ses af følgende Oversigt:

	Indgaaet til Kongeriget.		Deraf til Kbhvn.	
	1837.	1826.	1837.	1826.
Fra	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.
Norge	18,936	17,250	2,215	3,065
Sverig	7,364	7,068	4,464	5,039
Storbritannien og Irland	15,835	10,621	9,707	7,932
Rusland	2,645	2,528	2,065	1,975
Finland	7,106	4,521	6,866	4,521
Holland og Belgien	894	857	601	651
Tyskland, Nord- og Østersøen	19,916	9,338	17,762	8,439
Frankrig, Spanien, Portugal, Middelhavet	2,684	4,950	2,000	4,071
Nord- og Sydamerika, andre oversøiske Havne	2,140	1,588	2,140	1,588
Tilsammen	77,520	58,721	47,820	37,281

	Udgaaet fra Kongeriget.		Deraf fra Kbhvn.	
	1837.	1826.	1837.	1826.
Til	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.	Bestuvning Kmcl.
Norge	23,856	21,441	2,712	3,556
Sverig	3,057	3,520	1,227	1,827

Storbritannien og Irland ...	11,058	10,906	5,343	3,140
Rusland	289	974	246	701
Finland.....	489	206	444	206
Holland og Belgien	1,483	1,472	407	301
Tyskland, Nord- og Østersøen	4,412	6,286	2,952	3,907
Frankrig, Spanien, Portugal, Middelhavet	1,105	2,942	532	2,302
Nord- og Sydamerika, andre oversøiske Havne.....	1,548	920	1,429	920
Tilsammen..	47,297	48,667	15,292	16,860

Man vil i denne Tavle finde Bestyrkelse paa det i det Foregaaende fremstillede. Forskellen i Indgaaende mellem 1826 og 1837 skyldes væsentligst en Stigning i Tilførslen fra England, der navnlig faldt paa en forøget Import til Provinserne og bestod af Kul og Jærn m. v., og en Stigning i Tilførslen fra Tyskland, der særlig faldt paa København og hidrørte fra forøget Brændeimport.

For Udførslens Vedkommende staar ligesom for Indførslens Norge i første Række. Udførslen til Norge har fra Kongeriget som Helhed været i Tilvækst, men fra København i Aftagende, hvad der atter vil sige, at Kornudførslen til Norge i alt Væsentligt skete fra Provinserne. Københavns Andel af Udførslen til Norge sank fra 1826 til 1837 fra $^1/_6$ til $^1/_9$, hvortil imidlertid ogsaa den formindskede Kolonialeksport bidrog. Ligeledes til Sverig var Udførslen formindsket, men da her Baadefarten spillede saa stor en Rolle, give de ovenstaaende Tal ingen Maalestok for Omsætningen. Derimod var, som før nævnt, Københavns Udførsel til England tiltagen betydeligt, og ligeledes var der en, om end ikke absolut, saa dog relativ stor Tilvækst i Udførslen oversøisk. Til Sydevropa derimod var Eksporten i høj Grad aftagen og navnlig Københavns Udførsel dertil formindsket til mellem $^1/_4$ og $^1/_5$ af Udførslen i 1826; sandsynligvis har dette staaet i Forbindelse med den ovenanførte Formindskelse i Tilførslen til Kongeriget fra Island. Som det fremgaar af Tallene, gik den oversøiske Handel saavel for Ind- som for Udførslens Vedkommende omtrent udelukkende via København, hvad der

jo ogsaa var Tilfældet med Handelen paa Bilandene og Kolonierne.

Til Bestridelse af den — alt i alt ikke betydelige — søværts Omsætning forefandtes en Handelsflaade, der ligeledes var af beskedne Dimensioner. Forinden vi gaa over til at omtale denne, bør det imidlertid nævnes, at Handelsflaaden og Skibsfarten forsaavidt ikke behøvede at staa i direkte Forhold til hinanden, som man vel kunde tænke sig en stor Handelsflaade uden stor søværts Handel, naar hin nemlig blev benyttet til Fragtfart mellem fremmede Lande, altsaa anvendtes til selvstændig Virksomhed og ikke blot som Middel til Landets egen Handel. Men i saa Henseende var der kun faa Rester tilbage af „den glimrende Handelsperiodes“ indbringende Varetagelse af Udlandets Handel. Paa den anden Side kunde jo fremmede Skibe besørge vor søværts Handel, og dette var langt mere Tilfældet. Selvfølgelig ikke for den indenrigske Omsætnings Vedkommende. Her frem- og tilbagebragtes Varerne for $^4/_5$'s Vedkommende af Kongerigets egne, for $^1/_5$ af Hertugdømmernes Skibe. Men i den udenrigske Handel besørgedes af de Varemængder, der afgik herfra til Udlandet, kun 46 pCt. paa Kongerigets egne Skibe, medens Hertugdømmernes Skibe besørgede 11 pCt. og Udlandets Skibe 43 pCt. Og af de Varemængder, der kom hertil fra Udlandet, hidførtes endog kun $^1/_3$ paa Kongerigets Skibe, nogle faa pCt. paa Hertugdømmernes, men henved $^2/_3$ paa Udlandets. Man kan med runde Tal regne, at Kongerigets egen Handelsflaade i 30erne besørgede ca. 25,000 Kmcl. ind og ca. 25,000 Kmcl. ud eller ca. $^2/_5$ af den hele Varemængde, der søværts omsattes med Udlandet.

Kongerigets Handelsflaade udgjorde[1]):

	1832. Antal Skibe	1839. Antal Skibe	1832. Drægtighed Kmcl.	1839. Drægtighed Kmcl.
København	302	281	16,095	15,106
Provinserne	1,324	1,277	16,223	17,611
Tilsammen . . .	1,626	1,558	32,318	32,717

[1]) Statistisk Tabelv. 4 Hft. Kbhvn. 1841. I Oversigten over Handelsflaaden er Færgefartøjer og umaalte Baade udeladt.

Saaledes var Drægtigheden af Københavns Handelsflaade i Løbet af 30erne gaaet ned med ca. 1,000 Kmcl. og Provinsernes stegen med ca. 1,500. Og gaa vi blot til Aaret 1840, finde vi Københavns Handelsflaades Drægtighed angiven til ca. 15,250 Kmcl., men Provinsernes til ca. 19,250 ɔ: siden 1832 Nedgang for hin med ca. 1/20, Tilvækst for denne med ca. 1/5. Siden Aarhundredets Begyndelse kan Københavns Handelsflaade antages i Drægtighed at være gaaet ned til Halvdelen, Provinsernes at være stegen til det Dobbelte.

Hertugdømmernes Handelsflaade steg fra 1832 til 1839 fra 32,000 til 36,000 Kmcl., men trods denne Tilvækst gik det ogsaa her ud over enkelte større Byer, f. Eks. Flensborg, der ligesom København led under den abnorme Retning, Sund- og Kanaltolden gav den udenlandske Trafik.

Af Kongerigets Handelsflaade faldt henved 1/4 af Drægtigheden paa Skibe under 20 Kmcl. pr. Skib, henved 3/5 paa Skibe fra 20—90 Kmcl., 14 pCt. paa Skibe fra 90—200 og 4 pCt. paa Skibe over 200 Kmcl. Den næstsidste Klasse af Skibe (37) var væsentligst knyttet til København og brugtes til Middelhavsfarten og Farten paa de nordlige Bilande. Den sidste Klasse talte ialt 4 Skibe, hjemmehørende i København, hvoraf 1 havde tilhørt Asiatisk Kompagni og omkr. 1840 var ude af Fart, medens de tre andre fore paa Vestindien.

De enkelte Dampskibe, Landet ejede, væsentligst til Færge-, Person- og Posttrafik, ere ikke indregistrerede i Datidens Flaadelister. De vare en Slags Prøveballoner for en ny Tid, som Avtoriteterne egentlig helst vilde være fri for at have Noget at gøre med. Endnu havde man ingen overdreven Tillid til Dampskibe og vidste ikke rigtig, hvad de skulde blive til, og om de vilde komme til at spille nogen betydelig Rolle. At de skulde fremkalde en Revolution i Handel og Skibsfart, kunde man ikke let tænke sig, og hvis man alvorlig havde tænkt det, vilde dette have været en Grund mere til at søge at holde dem ude saa længe som muligt.

FJERDE KAPITEL.

Haandværk og Industri.

Medens 20ernes Reaktion prægede Haandværkslovgivningen og tog en Del af de Friheder tilbage, der vare givne ved Aarhundredets Begyndelse, forandrede Billedet sig atter i 30erne. Om end Lovgivningen i det Væsentlige vedblev i den Skure, den var i, var Anvendelsen læmpeligere. Nogle af Hovedstadens Friheder udvidedes til Provinserne, og det hele Spørgsmaal om Lavenes Vedligeholdelse kom under Diskussion. I Slutningen af Decenniet foreslog de 32 Mænd Nedsættelsen af en Kommission til Sagens Overvejelse. I April 1839 bragtes Spørgsmaalet frem i Forsamlingen af Bagermester Sager, og den Skrivelse (af 23 August), der, efter at Overvejelserne vare afsluttede, afgik til Magistraten for derefter at sendes til Kancelliet, indeholdt højst karakteristiske Udtryk. Man udtalte, at det hele Lavsvæsen aabenbart trængte til en Omordning, men da der var mange enkelte Interesser og forskelligartede Forhold at tage Hensyn til, burde der nedsættes en Kommitte til Sagens Undersøgelse. Kommitteen skulde imidlertid ikke nøjes med Granskning af Aktstykker o. lign., „men Undersøgelserne maa ledes ved Kvæstionering“. Denne Metode havde været anvendt med Held i England, men var — med Undtagelse af, at den store Landbokommission i nogen Grad havde benyttet den — her i Landet ukendt; den burde imidlertid indføres for at faa den virkelige Sagkundskab kaldt frem, „medens saavel de sædvanlige Kommissioner som til Dels Stændernes Kommitteer ikke sjælden maa savne den nødvendige Indsigt i det praktiske Livs Enkeltheder“.

Engelsk Nationaløkonomi, engelsk Politik, engelsk Samfundsordning og Styrelsessæt indeholdt den Gang det fri Evropas Idealer i store og i smaa Ting. Det var intet daarligt Forbillede, naar det ikke blev for mekanisk benyttet. I Danmark var Engelsk godt Latin, lige indtil det sejrrige Enhedstyskland paany ledede vore politiske og sociale Forhold ind i germanske Spor. I Aaret 1839 var det første, man vidste at foreslaa, en engelsk Enquêtekommission. Regeringen tog dog Sagen lidt mere gammeldags. Efter at Kancelliet først havde billiget Nedsættelsen af en Kommission, bestaaende af Medlemmer af de 32 Mænds Forsamling, suppleret med Medlemmer udefra, bestemtes det under Sagens følgende Forløb, at de videre Overvejelser skulde ske i en Kommission, bestaaende af Kommunalbestyrelsens Medlemmer. Man var paa det Rene med, at en Revision af Lavsordningen burde foretages, eftersom det var „en almindelig og uimodsagt Paastand, at det nuværende Lavs- og Korporationsvæsen trænger til betydelige Forandringer, idet den bestaaende Forfatning medfører en Del Hindringer for en kraftig Udvikling af det industrielle og kommercielle Liv i Kommunerne." Men Kommitteen til Sagens Undersøgelse skulde foreløbig kun bestaa af Medlemmer af hver af de to Afdelinger af Københavns Kommunalbestyrelse. Dog kunde derefter sagkyndige Mænd indbydes til at tage Del i Kommitteens Møder, og denne kunde ogsaa ved mundtlige Konferencer søge Oplysning hos Stadens Borgere. Som bekendt havde det imidlertid gode Veje, inden Sagen ordnedes. Overvejelserne over Lavsreformen varede en Snes Aar og endte saa med et voldsomt Brud med Fortiden [1]).

Samtidig med, at man rundt om fra begyndte at blive ked af Lavsordningen og mente, den var til Skade for Haandværket, søgtes dette fagmæssigt fremmet af selve Haandværkerne. Dog var det kun paa enkelte Hold, man havde Forstaaelse af, at den sikreste Maade for Haandværket til at hæve sig var ved at

---

[1]) Om Lavsreformen og de 32 Mænd se disses Forhandl.-Prot. og Kopib. af April, Maj og August 1839, jvfr. den kgl. Resol. af 3/4 1840, med Motivering i K. T. 1840 Pg. 324.

uddanne sig og levere godt Arbejde. Den Undervisning, Haandværkerne kunde faa paa Kunstakademiet, benyttedes ikke meget og var iøvrigt fra Akademiets Side ikke heller indrettet saaledes, at den kunde blive ret til Gavn for Haandværkerne. I 1832 besøgtes Akademiet af 400 Lærlinge, men Halvdelen var Malerlærlinge, den anden Halvdel fordelt paa samtlige øvrige Fag. De Svende- og Mesterstykker, der indsendtes til Akademiets Prøvelse, vare tidt rent skabelonmæssig gjorte, til Dels forfærdigede af Andre end de paagældende Svende og Lærlinge selv. Mestrene vilde nødig give deres Lærlinge Tid til at besøge Akademiet, og dette betragtede Haandværkeruddannelsen som Noget, der laa udenfor dets egentlige Virksomhed, ja Undervisningen var end ikke ordnet fagvis. En saadan Undervisning kom først i Gang, da Haandværkerne selv toge fat. I Aarene 1829—37 oprettedes af Mestre i de respektive Fag en Guldsmedeskole, en Malerskole, en Skole for Tømrere og flere Snedkerskoler. I 1838 oprettedes, denne Gang med Akademiets Understøttelse, en Bogbinderskole, hvis Undervisning ordnedes af Professor Hetsch. Denne sidste søgte i det Hele, dels paa selve Akademiet, dels ad andre Veje, ved Udgivelse af Tegninger og Forklaringer etc., at føre Haandværket ind paa nye Baner og faa det til at tilvejebringe paa én Gang nyttige og smukke Ting, og ham lykkedes det virkelig at føre Udviklingen videre. Fra Haandværkernes egen Kreds blev det især Lasenius Kramp, der ved Stiftelsen af „Snedkernes Tegneforening“ i 1837, af „Haandværkerforeningen i København“ i 1840 og af det „Tekniske Selskab“ i 1843 fik skabt den nødvendige Sammenslutning og det nødvendige Undervisningsgrundlag, saa at man med nogenlunde Styrke kunde gaa Fremtidens Uvejr i Møde. Saaledes blev Slutningen af 30erne Vidne baade til de begyndende Stormløb mod de gamle Haandværkerorganisationer, med deres Tvangsformer, og til den ny Udvikling, der vilde skabe frivillige Skoler og Foreninger[1]).

---

[1]) Jvfr. C. Nyrop: Bidrag til dansk Haandværkerundervisnings Historie, Kbhvn. 1893, Afsnit XII og XV. — Ved Pl. $^{20}/_{12}$ 1838 blev det gjort til Pligt for alle Bygningshaandværksmestre ved Mesterprøven at godtgøre,

Den liberalistiske Bevægelse i 30erne havde ikke noget godt Øje til Haandværkerlavene; men Nødvendigheden af selve Haandværkets Eksistens og Udvikling kunde og vilde den naturligvis ikke bestride. Derimod var den ikke saa sikker paa, at den industrielle Udvikling i videre Forstand, navnlig Fabriksvirksomheden, havde nogen egentlig Plads i vort Samfund. Dette var heller ikke saa mærkeligt. Man havde set Fortiden ofre meget store Kapitaler — ikke mindst af det Offentliges Midler — paa Industrianlæg, der ikke kunde trives; man havde set hele den kunstige Industribevægelse, Perioden 1807—14 skabte, løbe ud i Sandet uden Spor. Paa den anden Side saa man Landbruget, trods de alvorligste Kriser, rejse sig med fornyet Styrke og atter vise sig som det egentlige Grundlag for Landets materielle Velstand og Udvikling. Der var da intet besynderligt i, at den økonomiske Videnskabs Advarsler mod al kunstig Udvikling af et Lands Produktion og Afsætningsforhold her faldt i god Jordbund og gjorde de ledende Mænd meget kølig stemte overfor Industrien. Selv i Roskilde Stænderforsamling, hvor den danske Industri havde sine bedste Fortalere — allerede af den Grund, at nogle af vore største Industridrivende havde Sæde i Forsamlingen — vilde man vel gaa med til at beskytte Haandværket, og vilde man vel forsaavidt bevare de bestaaende Industrier, som man ikke uden videre vilde berøve dem de i Aarenes Løb erhvervede Rettigheder, men man gjorde dog i det Væsentlige gældende, at der i og for sig ikke paa dette Omraade var meget at holde sin Haand over eller nogen sær Grund til Beskyttelse. Regeringens Repræsentant, Etatsraad Bech, maatte gøre opmærksom paa, at helt uden Betydning var vor industrielle Virksomhed ingenlunde. Han henviste til Tobaksfabrikerne, hvis Fabrikata udgjorde 2 Mill. Pd. aarlig, med en Værdi, der oversteg Raaproduktets med $^1/_4$ Mill. Rbdl.; endvidere til Bomuldsfabrikerne, Klædefabrikerne, Papirfabrikerne, Holmegaards Glasværk etc.[1])

---

at de vare i Stand til at levere Overslag og Beregning over deres Arbejde; hidtil var dette kun blevet forlangt ved Murmesterprøverne (K. T. 1839 Pg. 30). [1]) Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 2683 ff.

Nogen Beskyttelse af Industrien, svarende til de Monopoler og Pengeunderstøttelser, den var opretholdt med i gamle Dage, var der imidlertid heller ikke fra Regeringens Side Tale om. Som foran nævnt havde Kommercekollegiet allerede i 20erne saa vidt mulig taget Afstand fra Særbegunstigelser overfor de enkelte Industrier, og fra Midten af 20erne fik de Fritagelser for Told, der tilstodes de Industridrivende, Tilføjelse af et „indtil videre", der skulde angive Begunstigelsens midlertidige Karakter. Vi have ovenfor set, at denne Indskrænkning fik praktisk Betydning ved Toldforordningen af 1838. Understøttelser ved Pengebidrag af Industrifondet fortsattes vel i Løbet af 30erne, enkelte Gange med betydelige Beløb — saaledes fik Interessenterne i Ørholm og Nyholm Papirfabriker i Aarene 1830—31 24,000 Rbdl. til Laans til Anskaffelse af en Patentpapirmaskine, i 1834 fik Drewsen til en ny Maskine 12,000 Rbdl., i 1832 fik Mekanikus Schiøtt 11,000 Rbdl. til Oprettelse af et Maskinværksted —, men i Aaret 1837 inddroges det hele Fond i Statskassen. Det ejede den Gang ca. 73,000 Rbdl. i rede Penge, ca. 70,000 Rbdl. i gode og ca. 130,000 Rbdl. i tvivlsomme Fordringer. Samtidig bestemtes det, at Finanserne fremtidig skulde kunne udlaane indtil 6,000 Rbdl. aarlig til industrielle Foretagender[1]).

Naar det ovenfor fremhævedes, at Regeringens Repræsentant i Stænderforsamlingen havde udtalt, at Industri- og Fabriksvæsen ikke stod saa helt tilbage herhjemme, er denne Udtalelse forsaavidt sand, som der virkelig fandtes en Del Industrianlæg, der vare af Betydning for Landet og i og for sig ret omfattende. Til de tidligere i saa Henseende fremhævede maa for 30erne navnlig føjes de Hambroske Etablissementer. Det var i 1831, at Hambro & Søn ansøgte om Bevilling til Anlæg af et Dampmølleværk til Tilberedning af Ris og Formaling af Korn, samt Bevilling til Brødbagning, til Slagteri og Salteri etc., Alt til Eksportbrug, og i Aaret 1838 nævnes det, at der i det sidste Aar paa Hambros Etablissementer var malet 50,000 Tdr.

---

[1]) Resolution $^{15}/_{11}$ 1837. Rawert: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, Pg. 144. Ang. de nævnte større Laan se Kmck. $^{24}/_{8}$—$^{1}/_{9}$ 1830, 3-11 Maj 1831, 20-28 Maj 1834 og 7-15 Febr. 1832.

Hvedemel, produceret henved 3 Mill. Pd. Skibsbrød, forædlet ca. 2 Mill. Pd. Ris, og at der fra Slagteriet aarlig forsendtes 6 à 7,000 Tdr. saltet Flæsk til Udlandet.

I Slutningen af 30erne havde Danmark i det Hele 23 Fabriks- og 8 Skibsdampmaskiner i Gang. Antallet af udelukkende Privilegier (Eneretsbevillinger) var i Tiaaret 1830—39 ca. 80 og omfattede naturligvis alle Arter af inden- og udenlandske Opfindelser. Maaske kan særlig fremhæves Bevilling til Josef Owen (1833) paa 10 Aars Eneret til Fabrikation af kunstig Gødning og Bevilling til Brødrene Berling paa 5 Aars Eneret til at udføre Stereotypering[1]).

Den industrielle Uddannelse og Kundskaben til Udlandets industrielle Forhold hos vore Fabrikanter og større Industridrivende var i ganske god Fremgang. Hertil bidrog ikke Lidet den i Aaret 1829 oprettede Polytekniske Læreanstalt, der ogsaa lagde Vægt paa at fremme den industrielle Kundskab hos sine Elever og Tilhørere. I 1830 oprettedes et Læseselskab for Haandværkere og Industridrivende, i 1831 dannede Selskabet til Naturlærens Udbredelse (stiftet 1823), Landhusholdningsselskabet og Kunstakademiet en Kommission for Udstilling af indenlandske Industriprodukter i København. Udstillinger af denne Art vare afholdte i Aarene 1810, 1817 og 1819 af „Selskabet for indenlandsk Kunstflid“, der oprettedes under Krigen i patriotisk-industrielt Øjemed. Nu fik den nysnævnte Kommission to vellykkede Industriudstillinger i Gang i Aarene 1834 og 1836. Endelig dannedes, halvt med Front mod Lavene, men dog væsentligst med det direkte Formaal at virke til indbyrdes Belæring og til Fremme af Industriens Tarv Industriforeningen i København i Aaret 1838. Allerede i 1839 udgjorde Foreningens Medlemsantal 712 indenbys og 219 udenbys Medlemmer, og i Foreningens Styrelse fandtes adskillige ansete Mænd udenfor den strængt industrielle Kreds, men med betydelig Interesse for Industriens Fremgang. Meningen var, at Indu-

---

[1]) Om Hambro se Reskr. til Kanc. 4/10 1831 og Nathanson: „Om Klagerne over Næringsløshed“, Kbhvn. 1838. Om Antallet af Dampmaskiner jvfr. C. Nyrop: Industriforeningen i København 1838—88, Kbhvn. 1888, Pg. 10. Om Eneretsbevillinger: Kmck.s Forest.-Prot. 1830—40.

strien fra nu af skulde naa videre ved egen Kundskab og Dygtighed; ikke Statsbeskyttelse og Monopolvæsen maatte mere være de Piller, den hvilede paa, men den fri og rette Udfoldelse af Ævner og Kræfter[1]).

Men det meste af, hvad der skulde gøres, maatte jo ogsaa høre Fremtiden til. Selv om der, som sagt, fandtes forskellige større industrielle Anlæg og var god Trivsel i enkelte Industrigrene, havde Udlandets Industri taget saadanne Kæmpeskridt, at Danmark som Industriland stod ganske udenfor Linjen. Selv Hertugdømmerne overfløjede Kongeriget aldeles paa det industrielle Omraade. Nogle af de gamle Industrigrene laa helt nede. Klædeindustrien, der en Tid havde spillet saa stor en Rolle, var nu saaledes stillet, at medens der under Krigen havde været omtrent 400 Væverstole i Gang i København, var dette Antal i 1821 reduceret til 99, „og nu er alle i Gang værende Væve i Hovedstaden indskrænket til mindre end 20“ [2]). Den tidligere benyttede Halling af Klædefabrikaterne ophævedes ved Fd. af 16 April 1834, da den hæmmede den fri Omsætning uden at give nogen Garanti for Varens Godhed. Navnlig havde det vist sig, at Hallerne i Fredericia og Neumünster tidt havde givet meget daarlige Fabrikata Karakter af særlig gode, altsaa ganske forfejlet deres Opgave; men dette havde ikke udelukket, at Klædefabrikationen i Jylland og Hertugdømmerne var tagen til, medens den i København, hvor Hallingen var mere omhyggelig, næsten var ophørt[3]). En anden af de gamle omfattende Industrivirksomheder, der var gaaet stærkt tilbage, var Sukkerraffineringen. Udførslen til Udlandet var omtrent ophørt; derimod var jo Indlandet henvist til at bruge de her raffinerede Sukkere, der imidlertid baade vare dyre og daarlige. I Aaret 1837

---

[1]) C. Nyrop: Industriforeningen l. c. Afsnit I og II. [2]) Østift. Stændertid. 1838 Pg. 908. [3]) Kmck. 4-12 Marts 1834. Da de Handlende i København ønskede, at Hallingen skulde fortsættes, vedblev den fakultativt at bestaa i nogen Tid, men da den benyttedes mindre og mindre, ophævedes ogsaa den københavnske Halling i Aaret 1836 (Kmck. $^{29}/_{12}$ 1835—$^{6}/_{1}$ 1836). Samtidig med Hallingens Ophør indrettedes imidlertid Fabrikationsbøger og fastsattes indgaaende Bestemmelser ang. Stykkernes Stempling m. v., jvfr. K. T. 1834 Pg. 321.

fandtes der i Danmark 14 Raffinaderier, hvoraf 11 i København, der ialt raffinerede $5^1/_5$ Mill. Pd. Sukker[1]).

Af enkelte Industrigrene maa endnu Brændevinsproduktionen omtales. Med Hensyn til dens rent industrielle Forhold er der kun at mærke, at ved Pl. af 19 Novbr. 1839 ophævedes den siden 1812 bestaaende Brænderieksamen. Men Produktionens Sammenhæng med Beskatningsforholdene skabte endnu baade Regeringen og Befolkningen mange Kvaler. Først efter mere end ti Aars Arbejde kom den i 1824 nedsatte Kommission til en Afslutning, og Resultatet blev en kgl. Resolution, hvorved man gik udenom Spørgsmaalet — Striden om Landbrugerens Ret til selv at producere sit Brændevin — ved at bestemme, at det efter Ansøgning gennem Kommercekollegiet i hvert enkelt Tilfælde skulde komme an paa en kgl. Resolution, om et Landbrænderi burde oprettes. Tilladelse vilde imidlertid kun blive given, naar de lokale Forhold talte derfor, naar der mindst var en Mil til nærmeste Købstad, naar Kontrol for Konsumtionsvæsenet let var mulig og iøvrigt under en Række andre Betingelser med Hensyn til Brænderiets Art, Størrelse, den Redskabsafgift, det skulde betale etc. (Resol. af 19 August 1835). Denne Ordning virkede imidlertid alt andet end tilfredsstillende, en hel Literatur saa' Lyset om denne Sag, og i Stænderforsamlingerne stod Østifterne mod Jylland, idet hine vilde have Resolutionens Fordringer skærpede eller helst helt tilbagekaldte, saa Produktionen paany udelukkende forbeholdtes Købstæderne, medens den jyske Forsamling vilde have den ved Resolutionen givne begrænsede Adgang udvidet til almindelig Frihed, saa at det eventuelle Tab for Statskassen endog skulde kunne lignes paa Hartkornet. Indtil 1840 blev der iøvrigt ikke gjort Brug af Resolutionen, da man paa Landet enten vedblev med Smugbrænderiet eller, hvor dette ikke var Tilfældet, ikke turde give sig i Lag med saadanne Anlæg som dem, der fordredes, naar der skulde udstedes Bevilling. Og saa meget mere forstemt var man i Jylland over den hele Ordning, som man dels i de jyske Landdistrikter vedblev at anse det for hver Mands Ret at

---

[1]) Rawert l. c. Pg. 460.

producere sit Brændevin, dels i de jyske Byer i langt mindre Grad gav sig af med Brændevinsproduktion end i Landets øvrige Byer. I Slutningen af 30erne produceredes der i København ca. 6 Mill. Potter Brændevin, i Øernes Købstæder ca. 8, i Jyllands Købstæder $2^1/_2$ Mill. Officielt skulde nu disse $2^1/_2$ Mill. ogsaa forsyne Jyllands Landdistrikter, i Virkeligheden suppleredes de med Smugbrænderiprodukter, men desuden ogsaa ved Indførsel dels fra Hertugdømmerne, dels fra det øvrige Danmark. Smugbrænderiet i Jylland, der havde kulmineret i 20erne, da de lave Sædpriser havde fristet Bønderne endnu mere end sædvanlig til at bruge Sæden til Brændevinsproduktion, holdt sig i lange Tider, saa at det endnu i 1845 var nødvendigt at skærpe Forbudet mod Besiddelse af Brænderiredskaber. Men fra da af ændredes Forholdet ved ny Sædvaner, Love og Samfundsopfattelse[1]).

— Det er foran omtalt, hvor stor en Rolle Lærredstilvirkningen spillede endnu langt ned i 30erne som Husflid. Fra samme Tid opgives det, at Uldbinderiet i visse Dele af Jylland var saa omfattende, at der tilvirkedes noget over 100,000 Pd. Uldgods aarlig, hvoraf Halvdelen i Hammerum Herred. Jylland var ogsaa Hovedsædet for Træskomageriet, ved hvilket der paa hin Tid forarbejdedes til Salg henved $^1/_2$ Mill. Par aarlig![2])

Om Arbejdslønnen i 30erne foreligger der nogle spredte Oplysninger, men en nogenlunde nøjagtig Bestemmelse af den er særdeles vanskelig. Landarbejdernes Lønningsforhold vare gunstigst for Arbejderne i Aarene nærmest efter Krigen, da den holdt sig paa det høje Stade fra Krigens Tid, og Pengelønnen, alt som Sedlernes Købeævne steg, blev mere værd. Tilbageslaget kom i de trange Aar i 20erne, da der overalt øvedes et stærkt Pres for at faa Lønnen ned, for ogsaa paa denne Maade at indskrænke Udgifterne, og en Bedring indtraadte først atter i 30erne med de gunstigere Konjunkturer. Hvor Lønnen i det Væsentligste udredes i Penge (ikke Kost), blev rigtignok ogsaa

---

[1]) Se, foruden Stændertid., navnlig Ørsteds Erindringer II, Pg. 420 ff. og „Maanedsskrift for Literatur“, Bd. 16 (Anmeldelse af forsk. Skrifter om Brændevinsbrænding) samt „Statistisk Tabelv.“ 4 Hft. [2]) „Statistisk Tabelv.“ 5 Hft. Kbhvn. 1842.

samtidig Levnedsmidler dyrere at indkøbe; alt i alt have Landarbejderne i hin Periode næppe haft væsentligt ud over, hvad der var nødvendigt til lige at leve for. Noget Fremskridt af Betydning skete først i det følgende Decennium.

For Byernes Vedkommende er det foran oplyst, at man i 20erne var i en Brydningstilstand, hvor Arbejdsgiverne stadig klagede over for høje Lønninger, medens det fra den anden Side udtaltes, at Arbejderne havde vanskeligt ved at komme igennem med den Løn, de fik. For den første Halvdel af 30erne foreligger følgende Sammenstilling af Haandværkerlønninger og Livsfornødenheder i København:

1830—34

	Arbejdsløn pr. Uge Rbdl.	Sk.
Skomagere	4	48
Snedkere	5	„
Skrædere	5	„
Murere	6	„
Malere	5	48
Sadelmagere	5	„
Bogtrykkere	5	48
Bogbindere (fri)	2	„
Garvere (Kost)	2	48

		Varepriser Rbdl.	Sk.
Brød	Pd.	„	$2^1/_2$
Smør	—	„	20 à 28
Flæsk	—	„	12
Kød	—	„	12
Lys	—	„	20 à 22
Ost	—	„	7
Brændevin	Pot	„	18
Øl	Td.	1	48

Vort Indtryk er, at Arbejdslønnen nominelt er væsentlig uforandret fra 20erne, men reelt betød mere, fordi Pengerepræsentativerne vare mere værd. Omvendt vare dog ogsaa Livsfornødenhederne dyrere nu end i det foregaaende Decennium. Naar man i ovenstaaende Oversigt sammenligner Lønnen for Bogbindere og Garvere med de andre Lønninger, synes Kosten at være anslaaet til ca. 3 Rbdl. ugentlig, og dette passer godt med, hvad der efter den foran anførte Beregning for 20erne antoges aarlig at medgaa til en voksen Mands fulde Underhold (152 Rbdl.). Maaske kan det altsaa siges, at Arbejdslønnen reelt har holdt sig omtrent paa samme Standpunkt i 20erne og 30erne. Sammenligner man Lønningerne med Nutidens, vil man finde, at der til den ovenstaaende Ugeløn af ca. 5 Rbdl. eller 10 Kr. nu for

Tiden i de samme Erhverv svarer en Løn af ca. 20 Kr. ugentlig. Dersom Arbejderens Løn udelukkende skulde maales ved, hvad han den Gang og nu kunde faa for de nævnte Summer af Hovednæringsmidler, vilde Forbedringen næppe vise sig meget betydelig, thi det maa antages, at disse, tagne under ét, ere stegne ca. 80 pCt. i Pris mod en Lønningsforbedring af ca. 100 pCt. Men Fremskridtet beror paa, at Mængden af „sociale Nødvendighedsartikler“, navnlig Kolonialvarer, og af Industriartikler er blevet langt billigere, og at Arbejderen saaledes for det Beløb, der er tilovers til Indkøb af disse Varer, samt for det Beløb, der er indvundet ved Forskellen imellem Stigningen i Arbejdslønnen og i Prisen paa de egentlige Livsfornødenheder, kan skaffe sig langt større Andel i disse Goder end tidligere. Og er man ude over det absolute Eksistensminimum, vil netop den større eller mindre Nydelse af disse Goder blive Maalestokken for det sociale Fremskridt. Man kan hertil føje Delagtiggørelsen i det almindelige Fremskridt (de kollektive Goder); men man maa saa rigtignok ogsaa mindes, at Usikkerheden i Indtægter utvivlsomt er langt større nu end den Gang, ligesom selve det almene Fremskridt i Samfundet som Helhed har tilvejebragt et socialt Minimum af Fordringer til Livet, som det kan være nok saa vanskeligt at fyldestgøre nu som da. Absolut set er imidlertid Fremskridtet sikkert nok[1]).

---

[1]) Falbe-Hansen: Forandringer i Priserne etc., Kbhvn. 1869, Pg. 117 ff., og Stavnsbaandsløsningen II Pg. 111 (suppleret med senere offentliggjorte Oplysninger fra Universitetets statistiske Laboratorium). Nathanson: Om Klagerne over Næringsløshed, Pg. 118. Rubin: Arbejdslønnen i København 1892. Udg. af Københavns Magistrat.

FEMTE KAPITEL.

Finanserne. Kongeriget og Hertugdømmerne.

I Løbet af 30erne skete der ingen saadan Forandring i Finanslovgivningen, at der er Grund til at dvæle derved. Forskellige tidligere Afgifter til Anskaffelse af Furage til Militæretaten, til Marsjpenge for Soldaterne, til Døvstummeinstitutet, til Fysici m. v., som i 20erne vare udredte af Finanskassen uden Refusion af Skatteyderne, bleve regulerede ved Fd. af 15 Septbr. 1832; ved en Fd. af s. D. paalagdes der en Afgift, der skulde udredes i fra et til fem Aar, til Betaling af Kørselsgodtgørelser fra Krigens Tid [1]).

Forlængelsen af flere af de ældre udenlandske Laan og det dansk-engelske Laans Overgang paa Huset Rothschilds Hænder er omtalt foran. I 1838 nedsatte Finanserne Renten af Indlaan i Statsgældskassen for Døds- og Konkursboer til 3 pCt. En lignende Ordning var i Løbet af Decenniet truffen for de af Sparekasserne indsatte Midler, og fra 1 Jan. 1839 indestod alle Sparekassers og Boers Midler til 3 pCt. i Statsgældskassen [2]).

Al Interesse i denne Periode samler sig imidlertid om Offentliggørelsen af Statens Budget 1835 og Statsregnskaberne for dette og de følgende Aar. Finansernes Status blev Kærnen i den offentlige Debat og i Forhandlingerne i Stændersalene,

---

[1]) K. T. 1832 Pg. 672 og Pg. 761 ff. [2]) Statsgældsdir. 28-30 Novbr. 1838. — Indskrivningsprotokoller for offentlige eller andre Institutioners uopsigelige Statspapirer (ɔ: Indlevering af Obligationer til Staten mod dennes Indskrivning af Beløbet og Afgivelse af Indskrivningsbevis) indførtes ved Pl. 4/4 1835.

hvor Regeringen iøvrigt ifølge Stænderanordningen ikke havde behøvet at bringe Regnskaberne frem. De første Regnskaber havde desuden hele Nyhedens Interesse og en saa meget pikantere, jo mere der var at drage til Felts imod[1]).

Statens Indtægter i Aarene 1835 og 1839 vare følgende:

I. De danske Provinser.

	1835. Rbdl.	1839. Rbdl.
Landskat, med Fradrag af Bankhæftelsesrente, og Stænderskat	2,075,815	2,653,177
Bygningsafgift	354,641	344,349
Nettoindtægt af Told og Konsumtion	2,993,149	3,060,272
Rang- og Procentskat, Stempelpapirs- og Kortstemplingsintrader, Afgift af Arv og Overdragelse af Ejendom, Departements- og Retssportler	549,442	565,428
Jordebogs-, Forpagtnings-, Forstindtægter m. v.	187,089	231,377
Tallotteriet	307,181	180,413
Klasselotteriet	46,397	55,043
Forskellige Indtægter	45,479	56,860
Tilsammen	6,559,193	7,146,919

II. Slesvig og Holsten.

Kontribution, Landskat etc. samt Stænderskat	1,213,306	1,222,406
Bygningsafgift	134,722	138,027
Nettoindtægt af Told	660,883	959,204
Ekstra- og Rangskat, Procentskat, Stempelpapirs-, Arveoverdragelsesafgift og Sportler	707,214	760,723
Jordebogs-, Forpagtnings-, Forstindtægter m. v.	1,330,320	1,416,034
Tallotteriet	206,043	134,280
Klasselotteriet	9,168	15,525
Forskellige Indtægter	11,353	2,868
Tilsammen	4,273,009	4,649,067

[1]) Naar det i „1807—14“ Pg. 294 siges, at „under Frederik 6's Regering offentliggjordes intet Budget“, er dette forsaavidt ukorrekt, som Budgettet for 1835, om end baade summarisk og ufuldstændigt, offentliggjordes i K. T. og i Schleswig-Holsteinische Anzeigen for s. A.; men herefter skete ingen Budgetoffentliggørelse før den lov- og regelmæssige Offentliggørelse af Statsbudgetterne begyndte under Christian 8 i Henhold til Reskr. af 11/4 1841.

III.	1835. Rbdl.	1839. Rbdl.
Overskud fra Hertugdømmet Lauenborg ...	209,600	299,200
Dito fra Vestindien[1])	188,554	387,909
Øresundstolden	1,595,918	2,128,836
Renter af Aktiva, henlagte til Statsgælden..	421,936	505,952
Afdrag paa disse	1,727,111	201,749
Indkomst paa ældre Restancer ud over det løbende Aars Restancer[2])	105,085	189,400
Fradrag for Omsætning, Agio etc.	÷ 196,284	÷ 11,949
Ialt Indtægt af I, II og III...	14,884,122	15,497,083

Forskellen mellem Indtægtsbeløbene for de to Aar var altsaa ca. 600,000 Rbdl. Deraf udgjorde imidlertid Stænderskatten for 1839 ca. 60,000 Rbdl.; for Kongerigets Vedkommende hidrørte dernæst den store Forøgelse i Landskatbeløbet fra Overenskomsten med Nationalbanken, idet det tidligere Fradrag i denne Skat, 820,000 Rbdl. (de $^5/_6$), der endnu i 1835 gik til Nationalbanken, efter Overenskomsten jo gik ned til 328,000 ($^2/_6$). Alligevel udviste 1839 et stort Fremskridt fra 1835, thi sidstnævnte Aar havde en Merindtægt ved Aktivaafdrag, altsaa Formueforbrug, af $1^1/_2$ Mill. Rbdl. og paa Tallotteriet af 200,000 Rbdl., og denne Forskel af ialt 1,7 Mill. opvejedes i 1839 for 700,000 Rbdl.'s Vedkommende af Merindtægten fra Lauenborg, Vestindien, Forpagtningsafgifter etc. og af Aktiverne, for 1 Mill. Rbdl.'s Vedkommende af det forøgede Provenu af Told og Konsumtion, Arve- og Omsætningsafgifter, en Forøgelse altsaa, som var et direkte Udtryk for Samfundets økonomiske Fremgang. Naar imidlertid Forøgelsen var relativ størst med Hensyn til Hertugdømmernes Toldafgifter, maa det dog erindres, at Toldloven af 1838 var kommen i Virksomhed 1839, og at dermed Fritagelserne for Tolderlæggelse vare ophørte og en Hovedkilde

[1]) Halvdelen af Indtægterne for 1835 hidrørte fra Indsendelsen af et Pensionsfond fra den vestindiske Hærstyrke; en Del af Beløbet for 1839 fra Indtægter henhørende til Aaret 1838. Tages Indtægterne for Aarene 1838 og 1839 sammen, faaes aarlig 275,000 Rbdl., hvad der var en meget betydelig Tilvækst fra Decenniets tidligere Aar. [2]) I Indtægtsbeløbene ere overalt Restancerne indbefattede. Kun hvad der i et Aar indkom af tidligere Restancer ud over Aarets løbende Restancer, kunde altsaa opføres som særlig Indtægt.

til Smugleriet standset; og naar Tilvæksten var absolut størst paa Øresundstoldens Konto, skyldtes dette snarere stigende Handel hos den Del af Udlandet, der trods Tolden mødte op med forøget Trafik gennem Sundet, end den særlig danske Handel, der tværtimod manglede Midler til at modarbejde Øresundstoldens skadelige Virkninger. Men i det Hele og Store viste dog Indtægtsoversigten for 1839 baade gennem de Poster, der vare i Nedgang, og gennem dem, der vare i Tilvækst, en væsentlig gunstigere Stats- og Samfundshusholdning end Oversigten for 1835[1]).

Udgifterne i Aarene 1835 og 1839 fordelte sig saaledes:

	1835. Rbdl.	1839. Rbdl.
Kongens og Dronningens Partikulær- og Chatolkasse, Kongehusets Deputater og Apanager samt andre Udgifter.....	826,943	833,886
Hof- og Staldetaten	387,152	384,897
Kongelige Bygninger og Haver	338,900	151,411
Andre offentlige Bygninger og Dominialejendomme		184,943
Christiansborg Slots Fuldførelse.....	97,745	48,400
Gehejmestatsraadet	12,600	12,600
Stænderforsamlingerne	30,601	34,474
Embedsmænd under Justitskollegierne, Kameral- og Finansdepartementerne, Departementet for de udenlandske Sager..	1,145,578	1,090,519
Rekvisiter og mindre Udgifter ved de civile Kollegier	108,535	114,437
Særlige Udgifter under Udenrigsdepartementet og den afrikanske Konsulatdirektion ...	58,739	107,479
Straffeanstalter, Sundhedspoliti, Matrikulering, Stutterivæsen, Kanal- og Fyrvæsen, Chausseer m. m.	178,293	251,526

[1]) Naar man forøger de angivne Toldindtægter for Hertugdømmerne i 1839 med ca. 160,000 Rbdl., som medgik til ekstraordinære Udgifter ved den ny Toldordning og til Lønninger af Embedsmænd, hvis Gager tidligere ikke vare fraregnede ved Opgørelsen af Nettoindtægten af Tolden, faaes en Tilvækst fra 1838 — det sidste Aar, hvor den gamle Toldordning virkede — til 1839 af ca. $^1/_5$.

	1835. Rbdl.	1839. Rbdl.
Industri- og Fabrikvæsen, Handels- og Konsulatvæsen	47,035	26,632
Vestindien, Ostindien, Guinea, Island og Grønland	118,322	95,473
Universitetet i Kiel, offentlige Bibliotheker, lærde Selskaber, Musæer, Gradmaalingen, Anskaffelser i literær eller artistisk Henseende	197,805	200,804
Det kgl. Teater	49,800	59,800
Private almennyttige Institutioner, Rejseunderstøttelser	22,907	29,705
Honorarer og Gratifikationer til civile og militære Embedsmænd, Lærde og Kunstnere	219,882	208,847
Gaver til Enker, Pensionister og Embedsmænds Børn	96,077	112,284
Hospitaler, milde Stiftelser, Skadelidte, Københavns Fattigvæsen m. m.	130,990	92,606
Vartpenge og Pensioner, Bidrag til den alm. Pensionskasse og til den alm. Enkekasse	530,529	458,216
Landmilitæretaten	2,706,814	2,704,138
Søetaten	1,187,763	1,180,349
Renter af Statsgælden	4,795,346	4,560,511
Afdrag paa Statsgælden	958,976	587,690
Tilsammen...	14,247,332	13,531,627

Forskellen mellem de to Aars Totaludgift er ca. 700,000 Rbdl., hvoraf imidlertid de ca. 600,000 skyldes Nedgang i Statsgældens Forrentning og Afbetaling. Nedgangen i Forrentningen hidrører simpelthen fra Statsgældens Formindskelse fra 1835 til 1839 med 5 Mill., Nedgangen i Afdrag har følgende Aarsager. Det Beløb, der gik ud af Kassen til Afbetaling af Statsgælden, var dels til Betaling paa Umyndiges Midler eller Penge, indsatte fra Boer, Sparekasser etc., dels til Betaling paa den egentlige Statsgæld. Til Gengæld indkom der jo imidlertid Beløb af førstnævnte Art, og det Beløb, der opførtes paa Udgiftskontoen, er Forskellen mellem indgaaet og udgaaet. Da nu Mertilgangen fra Boer og Sparekasser etc. var større i 1839 end i 1835, er Udgiftsbeløbet altsaa blevet mindre. Men desuden hidrører

Forskellen fra, at de stipulerede Afdrag paa Statsgælden foregik ved Obligationsopkøb; jo billigere man altsaa kom til disse, des mindre behøvede man at give ud for at opnaa samme Afdrag paa Gælden. Endelig var imidlertid ogsaa selve Afdragsbeløbet mindre i 1839 end i 1835[1]).

Endelig maa endnu anføres, at Statsgælden 1 Jan. 1835 udgjorde 129,8 Mill., 1 Jan. 1840 var bragt ned til 124 Mill. Rbdl.

Da Regnskabet for 1835 (eller rettere Budgettet) fremkom, vakte det Forfærdelse. Man vidste vel ikke helt nøje Besked med Statsgældens Størrelse paa ethvert tidligere Tidspunkt, men at Gælden var stegen betydeligt, var utvivlsomt. Vi have foran set, at den pr. 1 Jan. 1816 maa ansættes til ca. 120 Mill. Rbdl., og at Stigningen saaledes var ca. 10 Mill. Ganske vist vilde Tilvæksten i Kapital have været mindre betydelig, hvis man ikke havde optaget Laan til lav Rente (3 pCt.), men alt ialt udgjorde dog Rentebeløbet af Gælden i 1816 4,439,000, i 1835 4,775,000, det vil sige en Forøgelse af 340,000 Rbdl. eller, omsat efter den gængse Rentefod af 4 pCt., en Kapitalforøgelse af 8½ Mill. Hvordan havde dette været muligt i ca. 20 Fredsaar!

Vi have set, hvordan det gik for sig: 20ernes sørgelige

---

[1]) I 1835 udbetaltes der af Umyndiges Midler etc. ca. 572,000 Rbdl. og paa den egentlige Statsgæld 1,139,000, tilsammen 1,711,000 Rbdl., der imidlertid kun kostede Statsgældskassen 1,610,000; der indgik fra Boer og Kasser 651,000 og derved fremkom altsaa Udgiftsoversigtens 959,000. I 1839 udbetaltes der af Umyndiges Midler etc. 641,000 og paa den egentlige Statsgæld 1,026,000, tilsammen 1,667,000, der kostede Statsgældskassen 1,482,000, men der indgik 894,000, saa at Udgiftsbeløbet kun opførtes med 588,000. Statsgælden blev altsaa herefter i 1835 formindsket med 1,060,000, i 1839 med 773,000, saa at en Del af Udgifternes Formindskelse hidrørte fra en Mindreafbetaling paa Statsgælden af 287,000 Rbdl. Hertil maa imidlertid endnu føjes, at foruden paa de nævnte Maader skete der Formindskelse i Statsgælden ved Tilintetgørelse af Obligationer, tilhørende Aktivabeholdningen, samt ved Præskriptioner, Dødsfald blandt Livrenteinteressenter etc. Disse Formindskelser udgjorde i 1835 ialt 210,000, i 1839 ialt 104,000 Rbdl. Resultatet er, at Statsgældsformindskelsen i 1835 var 1,270,000, i 1839 877,000 Rbdl. — Vi have anført denne Beregning saa udførlig, dels fordi de her meddelte og de følgende Tal (for Statsgældens Nedgang) ellers vilde synes uoverensstemmende, dels for ved et enkelt Eksempel at give en Forestilling om det usigelig tunge, tildels vildledende Regnskab, man førte. Forstaaelsen af det er et fuldkomment Studium.

Decennium havde nødvendiggjort betydelige Skattereduktioner og fremkaldt uafbrudte og overordentlige Skatterestancer. Yderligere vare Statskassens Indtægter blevne formindskede ved Bedragerier uden Tal og uden Grænse. Paa den anden Side havde Udlaanssystemet i 20erne forbrugt uhyre Beløb, for en stor Del unyttige og med meget væsentlige Rente- og Kapitaltab for Staten; dernæst havde Gratiale- og Foræringssystemet floreret, og Kongehusets Udgifter vare usømmelig store. Men til nyttige og frugtbringende Udgifter var der i Forhold kun medgaaet meget ringe Beløb.

Det grelle ved Statsgældens Tilvækst falder saa meget mere i Øjnene, som Reskripterne af 1816 jo havde foreskrevet, at der til Statsgældens Afbetaling, foruden hvad der hidtil var ydet til den synkende Fond, skulde anvendes 1 Mill. Rbdl. aarlig, og særlige Indtægter vare henlagte hertil. Det kunde derfor heller ikke nytte Regeringen at henvise til, at den ved aarlig at betale 820,000 Rbdl. til Nationalbanken havde formindsket sin Gæld, og at man ved paa begge Tidspunkter at lægge Seddelgælden, som Regeringen havde paataget sig at indløse, til den øvrige Gæld, vilde komme til et væsentligt bedre Resultat. Der kunde nemlig herimod med Rette gøres gældende, at da allerede Fd. af 9 Juli 1813 havde ordnet dette Forhold, var det naturligvis taget med i Betragtning ved Finansernes Reorganisation 1816, og at dersom det Budget, som i sidstnævnte Aar blev opstillet, var blevet overholdt, havde Statsgælden nu været formindsket med mange Millioner i Stedet for at være forøget dermed.

Reskriptet fra 1816 var altsaa saa langt fra blevet overholdt, at Statsgælden var bleven forøget, og at Statsregnskabet stadig viste Underballance. Thi ganske vist indeholdt Regnskabet for 1835 en Indtægtssum, der var ca. 600,000 Rbdl. større end Udgiftsbeløbet, men heri fragik ikke mindre end 1,7 Mill. Forbrug af Aktiva. Trak man dette Beløb fra, blev Underballancen over 1 Mill. Og dette Resultat var saa endda opnaaet ved Bibeholdelse af en saa uhyggelig Indtægtskilde som Tallotteriet, en saa besværlig som Konsumtionen, en saa farlig som Øresundstolden og en saa uretfærdig som Hertugdømmernes Kopskat. Til den

anden Side bleve Indtægterne benyttede paa en urimelig Maade. Vi have allerede foran omtalt, hvorledes en Stænderdeputeret i Viborg mente at kunne lægge 1/8 af Udgiftsbeløbet i 1836 paa Kongehusets Skuldre, og om end dette var en Overdrivelse, naaer man dog for 30ernes Statsregnskab til en Udgift af 10 pCt. af det hele Beløb til Kongehusets Personer, Hof- og Staldetaten, Slotte og andre kongelige Bygninger.

For Aaret 1835 kan man fordele Udgifterne i følgende større Grupper:

	Rbdl.	pCt.
Kongen, Kongehuset, Hof- og Staldetaten, Slotte og andre kongelige Bygninger	1,463,000	10,3
Centraladministrationen	1,325,000	9,3
Pensioner, Vartpenge, Understøttelser, milde Gaver etc.	978,000	6,9
Militæretaterne	3,895,000	27,3
Statsgælden	5,754,000	40,4
Alle andre Udgifter	832,000	5,8
Tilsammen...	14,247,000	100,0

Ind under „alle andre Udgifter“ er saa henregnet: Udgifter til offentlige Bygninger og Dominialejendomme, til Stænderforsamlingerne, til Straffeanstalter, Sundhedspoliti, Matrikulering, Stutterivæsen, Kanal- og Fyrvæsen, Chausseer, Industri- og Fabrikvæsen, Handels- og Konsulatvæsen, Kolonier og Bilande, Universitetet i Kiel, offentlige Biblioteker, lærde Selskaber, Musæer, Gradmaaling, Anskaffelser i literær og artistisk Henseende, det kongelige Teater, private almennyttige Institutioner og Rejseunderstøttelser. Et saa pervest Udgiftsbudget egner sig unægtelig ikke til at undergives en offentlig Forsamlings Kritik — men det var paa høje Tid, det skete.

At komme rigtig tilbunds i Statens Regnskabsvæsen var imidlertid af den Grund overordentlig vanskeligt, at der, som oftere omtalt, eksisterede en Rigdom af Fonds, der førte deres eget Liv, og hvis Indtægter og Udgifter maatte tillægges Statsregnskabet, for at man kunde faa nogenlunde fyldestgørende Besked om de virkelige Forhold. Det var da ogsaa en af Stænderforsamlingernes Opgaver at faa disse Fonds indlemmede

i Statskassen. Vi have foran omtalt, at i Aaret 1837 inddroges Industrifondet med Aktiva ca. 270,000 Rbdl., hvoraf dog Halvdelen dubiøse Fordringer. Samme Aar inddroges vestindiske Aktiver til et Beløb af 637,000 Rbdl., hvoraf der imidlertid atter afskreves ca. 500,000 Rbdl. for ældre værdiløse vestindiske Aktiver. I 1839 inddroges den almindelige Pensionskasses og Generalpostkassens Aktiver, der, foruden Kassebeholdningerne, udgjorde henholdsvis 4,298,000 og 223,000 Rbdl. Endvidere forestod Inddragelsen af Justitsfondet med ca. 500,000 Rbdl., Hofkassefondet med ca. 370,000 Rbdl. samt Fondet ad usus publicos med ca. 20,000 Rbdl. kontant og ca. 270,000 i Fordringer.

Den vigtigste af disse Inddragelser var selvfølgelig Pensionskassens. Udgiftsoversigten for 1839 viser en Pensionskonto af 458,000 Rbdl.; dette var imidlertid kun et tilskudt Beløb. Hertil kom Overskudet fra Postvæsenet med 219,000 Rbdl. og Renter og Afdrag af Pensions- og af Generalpostkassens Aktiva med 206,000 Rbdl.[1]) Ialt medgik altsaa til Pensioner ikke 458,000 Rbdl., som Regnskabet kunde bringe En til at tro, men 883,000 Rbdl., foruden hvad der direkte af de forskellige Kollegiefonds ydedes dertil. Det vil altsaa sige, at Beløbet var det dobbelte af Regnskabsoversigtens. Alene heraf ses det, at det ikke var uvigtigt at faa ryddet op i det hele Særkassevæsen, naar man vilde danne sig en virkelig Mening om Statens Indtægter og Udgifter.

Inddragelsen af de forskellige Fonds forøgede naturligvis Beløbet af Statens Aktiva. Disse vare for Aaret 1816 opgjorte til ca. 40 Mill., og der var paaregnet en aarlig Rente af gennemsnitlig 4 pCt.; men for Aaret 1836 opgjordes de til ca. 22 Mill. med kun 2 pCt. Rente. Sammenholdt med Forøgelsen af Statsgælden betød dette, som tidligere omtalt, en Formindskelse af Status i de 19 Aar af ca. 2 Mill. Rbdl. gennemsnitlig aarlig.

I 1835 forbrugtes en Del af Aktivabeløbet, nedskreves usikre

---

[1]) Brevpostintradernes Bruttobeløb i Danmark og Hertugdømmerne udgjorde 426,000 Rbdl., Pakkepostintradernes 146,000, Udgifterne 353,000, Overskudet var saaledes 219,000 Rbdl.

Fordringer og udlignedes en Del mod tilsvarende Afgang i Statsgælden, saa at Aktivabeløbet ved Begyndelsen af 1836 udgjorde ca. 20 Mill. Rbdl. I de følgende Aar foretoges der videre Nedskrivninger og udbetaltes der 2 Mill. Rbdl. til Nationalbanken ifølge Overenskomsten, men paa den anden Side inddroges Industrifondet og Pensions- og Postkassefondene, saa at den hele Aktivabeholdning 1 Jan. 1840 paany udgjorde ca. 20 Mill. Hertil kom imidlertid meget betydelige Kassebeholdninger. Hvert af Aarene 1835—39 havde udvist Overskud, og det et stigende, og selv om det var fremkommet ved Aktivaforbrug, var dette jo én Gang taget i Betragtning ved Aktivabeholdningens Opgørelse. Overskudet for de 5 Aar var tilsammen 4,043,000 Rbdl. Hertil kom Finans- og Statsgældskassens samt de inddragne Fonds Kassebeholdninger med ialt 5,833,000 Rbdl. Af disse ca. 9,9 Mill. henlagdes 1/3 til et Reservefond i Forbindelse med Aktivamassen. Forholdet blev herefter følgende:

	1 Jan. 1835. Rbdl.	1 Jan. 1840. Rbdl.
Statsgæld	129,8 Mill.	124,0 Mill.
Aktiva	22,3 —	19,6 —
Reservefond	„ —	3,3 —

Desuden en Kassebeholdning i 1840 paa 6,6 Mill., der imidlertid i det Væsentlige alt havde været tilstede 1835 dels som Finans- og Statsgældskassebeholdninger, dels som de inddragne Fonds Formuer, der jo ialt udgjorde over 5 Mill. Rbdl. Men i hvert Fald var Status forbedret i de 5 Aar med ialt 6 1/2 Mill. Rbdl., og ved Begyndelsen af 1840 udgjorde Statsgælden ÷ Aktiva, Reservefond og Kassebeholdning ca. 94 1/2 Mill. Det store Fremskridt laa imidlertid navnlig i, at man nu var paa den rigtige Side. Man kunde gøre Regning paa de aarlig budgetterede Indtægter, der endog overskredes, Udgifterne navnlig for Hof- og Pensionskontoernes Vedkommende indskrænkedes, og saaledes fik det aarlige Regnskab et stedse gunstigere Udseende, og Status bedredes Aar for Aar. Statsgælden 1 Jan. 1840 fordelte sig — bortset fra ialt henved 30,000 Rbdl. til 6 pCt. Rente, 4 1/4 pCt. Rente eller uden Rente — paa følgende Maade:

Rente pCt.	Indenlandsk Gæld Mill. Rbdl.	Udenlandsk Gæld Mill. Rbdl.	Tilsammen Mill. Rbdl.
5	1,0	„	1,0
4 1/2	0,8	„	0,8
4	63,3	11,3	74,6
3 3/4	0,4	„	0,4
3 1/2	1,0	„	1,0
3	1,7	43,1	44,8
Livrenter	1,4	„	1,4
Tilsammen ...	69,6	54,4	124,0

Det var især i den Mellemtid, der gik mellem Offentliggørelsen af Budgettet af 1835 og af samme Aars Regnskab — som først offentliggjordes i Aaret 1837 og da indeholdt færre Skatterestancer og flere Afdrag paa Aktiverne end forventet — at Statskassens Underballance og Statsgældens Størrelse var Dagens brændende Spørgsmaal. I Østifternes Stænderforsamling var noget af det første, man foretog sig, at drøfte et Andragende til Kongen om at faa detaljeret Beretning „om alle Statens Aktiver og navnlig disses Indtægter, saavelsom ogsaa om de forskellige Kasser, deres faste og løbende Indtægter og deres Beholdninger". Der var endog Spørgsmaal om at bede Kongen nedsætte en Kommission, saa vidt mulig af Mænd udenfor Embedsstanden, til at undersøge Finansforholdene og udarbejde en Betænkning om mulige Besparelser, der kunde forelægges den følgende Stænderforsamling. Ialt fremkom der fire forskellige Forslag vedrørende Finansstyrelsen, og et af dem, Algreen-Ussings, tog direkte Sigte paa Statsgælden, hvis Bestyrelse Forslagsstilleren ønskede skulde henlægges under et Institut, der skulde forsynes med de fornødne Midler til Gældens Forrentning og Afbetaling, men iøvrigt være under Nationens, ikke Kongens Kontrol — i Lighed med Bankens Overgang fra Stats- til Nationalbank. Forslaget fandt ikke Forsamlingens Tilslutning, men det ramte forsaavidt centralt, som det gav Udtryk for den dybe Mistillid, den uhyre Statsgæld havde fremkaldt. Intet gav Enevælden i disse Aar saa stærkt et Stød som Forskrækkelsen over Finanserne, og i hvert Fald i Stænderforsamlingerne lagde man, som vi foran have set, ingenlunde Fingrene imellem, naar man omtalte Kongehusets Forbrug,

Embedsmændenes Bedragerier etc. — Brave Folk, som mente, der ogsaa maatte gøres noget Positivt for at nedbringe Statsgælden, opfordrede til at indsamle frivillige Bidrag til Gældens Afbetaling og gave selv deres Skærv, men de indkomne Bidrag vare kun faa og smaa[1]).

Noget lysere saa man paa Tingene, da Regnskabet for 1835 fremkom, og man med en god Vilje kunde faa et Overskud ud deraf; men at Finanserne endnu vare vaklende, var utvivlsomt, og da man ikke kunde føle sig sikker mod Misbrug, saa længe man ikke havde Haand i Hanke med Finansstyrelsen, blev Kravet herpaa i mere eller mindre vidtgaaende Former en af Hovedgenstandene for Stænder- og Presseoppositionens Virksomhed.

En medvirkende Grund til, at Statsgælden oprindelig havde naaet et saa overordentligt Omfang, saa' man i den Bestemmelse i Fd. af 5 Jan. 1813, at Statsobligationerne ombyttedes med Daler Courant lige mod Rbdl. At de til Gengæld bleve uopsigelige og i de første Aar kun gave en Rente af fra 2—3½ pCt., mente man med Rette ikke kunde opveje den gunstige Kurs, de vare ombyttede til, og hvoraf Følgen havde været, at Obligationsejerne og navnlig de, der paa et sent Tidspunkt havde tilkøbt sig Obligationer til Spotpris, eller som endog efter Forordningens Udstedelse benyttede sig af Folks Uvidenhed til billig at tilforhandle sig Obligationer, paa en let Maade vare komne til Formuer[2]). Fra forskellige Sider fremkom der derfor

---

[1]) 16 Rbdl. indkom 1835 til Statsgældsdirektionen fra en Birkedommer, der havde skrevet en Opfordring i „Kiøbenhavnsposten" om frivillige Bidrag til Statsgældens Afbetaling i Anledning af dette Blads mange mørke Artikler om Finanssituationen. Senere tilbød en Sognepræst 20 Rbdl. aarlig, en Gaardmand indsendte 40 Rbdl., men iøvrigt kom der intet videre ud af Sagen. En Forening med samme Formaal stiftedes under Christian 8 (Statsgældsdir. 1836—42). [2]) Prisen paa uopsigelige kgl. 4 pCt.s Obligationer var, omsat i rede Sølv og incl. Rente i de 4 Aar 1814—17, gennemsnitlig 21 pCt., 1818—21: 58, 1822—25: 72 (fra 1822 noteredes de ekscl. Rente og fra 1825 betaltes Renterne i rede Sølv), 1826—29: 78, 1830—33: 86, 1834—37: 90, 1838—41: 96 pCt., 1842 stode de pari. De dansk-engelske 3 pCt.s Obligationers Kurs var, bortset fra et Prisfald i de første Aar efter Julirevolutionen, mellem 70 og 80. Nationalbankens Aktier kom i Pris i Midten af 30erne og betaltes da med omkring 40 Rbdl. pr. Stk., i Slutningen af 1838, efter

Forslag om at beskatte de indenlandske Statsobligationer. I Østifternes Stænderforsamling udtalte Tutein, at en Nedsættelse af Renten fra 4 til 3½ pCt. — en tvungen Konvertering, der altsaa blev lig en Beskatning — vilde indbringe Staten 3 à 400,000 Rbdl. aarlig; i de nørrejydske Stænder, hvor Sagen i det Hele toges mere voldsomt, udtaltes det, at „de, som havde tilforhandlet sig disse Papirer, og mod hvilke den offentlige Opinion stod og endnu den Dag i Dag staar i saa skarp Opposition, kunne ikke have Grund til Beklagelse ..... Det var fra denne Kilde, den senere Finansnød havde sit sande Udspring.“ [1])
Forslaget fik dog i ingen af Forsamlingerne og i ingen af Sessionerne Majoritet. Man gjorde saavel fra Kommissarius' som fra Forsamlingernes Side gældende, at en Beskatning af de nuværende Obligationsejere vilde være for Smed at rette Bager, da Obligationerne sandsynligvis mange Gange siden 1813 havde skiftet Haand. Det var, fordi Statens Kredit stod paa meget svage Fødder, at den havde tilbudt Obligationsejerne saa gunstige Betingelser, naar de vilde gøre deres Obligationer uopsigelige, og nu maatte man enten udbetale Beløbene eller lade Renten blive ved de tilsikrede 4 pCt., ellers vilde Staten bryde sit Ord, nden at det endda gik ud over dem, man ønskede at ramme [2]).

Af andre Sager vedrørende Statens Indtægtskilder, Stænderne havde for til Behandling, vare foruden de alt tidligere omtalte (Told, Brændevinsbeskatning m. fl.) Spørgsmaalene om Konsumtionen og om Tallotteriet de vigtigste.

Konsumtionen var en for Kongerigets Byer særegen Afgift,

Overenskomsten, med omkring 80, i 40erne med langt over 100. Jvfr. Nathanson: Danmarks National- og Statshusholdning Pg. 1003—1013. [1]) Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 1713, Nørrejyll. Stændertid. 1836 II Pg. 1608 ff. [2]) Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 1713 ff., Nørrejyll. Sjændertid. 1836 II Pg. 1608 ff. og 1838 I Pg. 537. Jvfr. Ørsteds Erindringer IV Pg. 341. — I et Brev fra A. F. Bergsøe til Collin (dateret Wien 1838) tager Bergsøe Ordet for en Skat paa Kapitalrente, Obligationer o. l. Denne vilde — siger han — indbringe 200,000 Rbdl. aarlig, og senere, naar den blev Led af et reformeret Skattesystem, langt mere. Udlandets første Teoretikere, Rau og Hermann, havde forsvaret og Østrig og flere tyske Stater indført en saadan Skat (Coll. Brevsaml.). — En levende og ikke uinteressant Debat om Beskatning af Statsobligationer førtes i „Politievennen“ Aarg. 1833.

som erlagdes dels ved Indgangen til Staden, dels som Produktionsafgift paa Mølle- og Brænderivirksomheden. Den var besværlig for alle Parter, kostbar at opkræve, og gav Anledning til mange Defraudationer. Men da den indbragte et Bruttobeløb (dog fraregnet Udførselsgodtgørelse) af ca. 1,400,000 Rbdl. aarlig, var den ikke let at blive af med. Allerede før Spørgsmaalet om en Reform af Afgiften eller muligvis dens hele Ophævelse kom frem i Stænderforsamlingerne, havde Regeringen syslet med en Simplificering af den. Tarifen for Købstadskonsumtionen skrev sig fra saa langt tilbage som 1688, Satserne vare imidlertid i Aarene 1803 og 1806 blevne forhøjede med tilsammen $^1/_4$, og ved Forordning af 1813 var Afgiften gaaet over fra Courant til Rigsmønt, Daler for Daler, altsaa i Virkeligheden nedsat til $^5/_8$. For Københavns Vedkommende var der sket en meget væsentlig Forhøjelse i 1811, og Satserne for København vare fra da af for adskillige Varer 4 à 6 Gange saa høje som for Købstæderne. Forskellige Artikler, der betalte Konsumtion i København, vare endog konsumtionsfri ved Indførsel til Købstæderne.

Det Forslag, Regeringen forelagde Stænderne, gik mindre ud paa en Formindskelse af Afgiften end en Omlægning af den, saaledes at den faldt paa færre Artikler og derved voldte mindre Gene. Forslaget frigav 90 Artikler for København, 63 for Købstæderne, og kun for et halvt Hundrede Artikler skulde Konsumtionen vedblive at bestaa. Afgiften beregnedes til mellem 2 og 8 pCt., kun mere hvor der var Spørgsmaal om særlige Finanshensyn (Formalingsafgiften), eller hvor der var Tale om Artikler udelukkende for de velhavende Klasser. I det Væsentlige udstedtes Loven, saaledes som den var forelagt, ved Forordning af 9. Decbr. 1837. Med Hensyn til Forskellen mellem København og Købstæderne gjorde man gældende, at da Priserne faktisk vare forskellige, kunde man ikke uden Ubillighed mod Smaabyerne sætte Tarifen ens, og i hvert Fald vilde en Nedsættelse af den københavnske Tarifs Satser bringe for stort et Tab for Finanserne, medens man jo dog ikke af Lighedshensyn kunde ønske, at Satserne for Købstæderne skulde sættes op.

Baade før og efter Forordningens Fremkomst var der imidlertid Ønske og Forslag oppe om at faa Konsumtionen helt fjærnet. Dette vilde Regeringen imidlertid under ingen Omstændigheder indlade sig paa. Ørsted fremhævede baade som Kommissarius og i sin Indstilling til Kongen, at det var urigtigt, naar man kaldte Konsumtionen for en uretfærdig Skat, der ved sin Fordyring af de almindelige Levnetsmidler særlig ramte de Ubemidlede. Thi hvor Arbejderen fik Kost hos Husbonden, vilde denne direkte komme til at betale Konsumtionen, og i hvert Fald vilde Arbejdsgiveren komme til at udrede den, da der toges Hensyn til den ved Arbejdslønnens Fastsættelse, og da Arbejdslønnen uden den, paa Grund af Arbejdernes Konkurrence, vilde gaa ned med Afgiftens Beløb, — som man ser, en Anvendelse, lige som mange Gange baade før og senere, af den „jærnhaarde Lønningslov“ imod Arbejderen og imod en Lettelse i hans Udgifter, med de samme Argumenter, der anvendtes mod at gaa til en Forhøjelse af hans Indtægter. Som Bevis paa Rigtigheden af, at Konsumtionen ikke gjorde Byerne Afbræk, henviste man ogsaa til den Indvandring, der havde fundet Sted til Byerne, og som havde bevirket en ret betydelig Forøgelse i deres Folketal, hvad der formentlig ikke vilde have fundet Sted, hvis Befolkningen ikke havde ment at kunne ernære sig nok saa godt i Byerne som paa Landet. Men man oversaa da rigtignok, at hvad der saa blev et Bevis til Gunst for Konsumtionen i Købstæderne, blev et Bevis imod den i København, hvor Tilvæksten havde været forskrækkende ringe, og at det var særlige Forhold, der havde fremmet en Del af Provinsernes Handel paa Hovedstadens Bekostning, samt at det tildels var Krisedecenniet paa Landet, der havde bevirket en større Tilvækst i Provinsbyerne end i det øvrige Land; Købstadskonsumtionen havde blot ingen tilstrækkelig Hindring været til at standse Tilstrømningen fra de Steder, hvor der intet Arbejde var, til de Steder, hvor der var Arbejde.

Men Hovedargumentet var og maatte naturligvis være, at saa god en Skat vilde man ikke give Slip paa. Det var rigtigt, hvad der var nævnt i Stænderforsamlingerne, at i nogle Smaabyer vare Opkrævningsomkostningerne saa store, at man fik Minus til Facit (i Lemvig: Indtægt 1,222 Rbdl., Udgift 1,463,

i Holstebro: Indtægt 1,370 Rbdl., Udgift 1,755). Men man kunde naturligvis ikke frigive enkelte Byer fra den fælles Beskatning, og gjorde man Regnestykket op for Landet som Helhed, blev Overskudet langt over 1 Mill. Tilmed var det en Skat, der af sig selv forøgedes umærkelig med den forøgede Befolkning og den stigende Velhavenhed, man behøvede ikke at paakalde nye Skattelove eller fordre højere Afgifter. Ud fra disse Argumenter mente man at burde beholde Konsumtionen i dens nu reformerede Skikkelse — og saaledes skete det ogsaa[1]).

Den anden af Statens store Indtægtskilder, man vilde til Livs, var Tallotteriet. At finde noget rationelt Forsvar for Bibeholdelsen af dette var umuligt og forsøgtes heller ikke. Men Indtægten var for betydelig til, at man uden videre kunde give Afkald paa den. Det oplystes under en af Forhandlingerne, at i de fire Aar 1834—37 havde Tallotteriets Budget for Kongeriget og Hertugdømmerne tilsammen været følgende[2]):

Tallotteriet 1834—37 gennemsn. aarlig:	Rbdl.
Brutto, indbetalt af Spillerne	1,550,000
Deraf: Gevinster til Spillerne	927,000
Administration	170,000
Statens Nettoudbytte	453,000

[1]) Kmck. $^{27}/_{10}$ — $^{6}/_{11}$ 1835, Forest. fra Ørsted af $^{7}/_{3}$ 1836, Betænkn. fra Kmck. $^{17}/_{10}$ 1837, do. 13-21 Marts 1838, Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 2404, Nørrejyllands Stændertid. 1838 I Pg. 1016. K. T. 1837 Pg. 1017 ff. — Bruttoindtægten, Udførselsgodtgørelse fraregnet, af Indførsels-, Udførsels-, Transittold, Konsumtion og Skibsafgift baade for Kongeriget og for Hertugdømmerne, incl. den slesvigholstenske Kanaltold, men ekscl. Øresundstolden, udgjorde i Femaaret 1835–39 4,640,000 Rbdl. gennemsnitlig aarlig, Nettoindtægten 3,800,000, Omkostningerne vare altsaa 840,000 eller 18 pCt. Bruttoindtægten særlig af Konsumtionen var i de samme Aar 1,390,000 Rbdl. gennemsnitlig aarlig, hvoraf 600,000 Rbdl. faldt paa København, 790,000 paa Provinsbyerne. Selv med Fradrag af godt $^{1}/_{5}$ ɔ: over $^{1}/_{3}$ af den hele Udgiftskonto for Told og Konsumtion etc., bliver altsaa Nettoindtægten af Konsumtionen 1,100,000 Rbdl. aarlig (Beregning paa Grundlag af Kmck.s Forestillinger. Omkostningerne ved Toldopkrævning, Konsumtionsopkrævning etc. hver for sig kunne ikke opgives). [2]) Nørrejyllands Stændertid. 1838 II Pg. 1081 ff.

Det var vitterligt og udtaltes fra alle Sider, at de 1½ Mill. Rbdlr., der saaledes aarlig erlagdes af Befolkningen for at prøve Lykken, skabte de største Ulykker, medførte offentlige og private Bedragerier, hidsede Lidenskaberne, forarmede Mange. Og de 900,000 Rbdl., der kom tilbage, faldt som alle Spillegevinster tidt paa meningsløst Sted; naar det var Smaabeløb, bleve de ofte svirede bort, naar det var større Beløb, forrykkede de de Vindendes økonomiske Status paa en saa pludselig Maade, at disse ikke kunde magte Situationen. Og saa' man Sagen fra Finansernes Synspunkt, viste det sig, at disse opkrævede en Afgift hos Borgerne paa 623,000 Rbdlr. aarlig, til hvis Opkrævning og Administration der medgik ikke mindre end 27 pCt.!

Imidlertid kunde det ikke nægtes, at Nettooverskudet for Staten var halvfemte Hundrede Tusinde Rbdl., og de vare ikke lette at afse. I Østifternes første Stænderforsamling var man derfor saa ædruelig intet Andragende at indgive om Tallotteriets Ophævelse. Man gjorde gældende, at Ulæmperne derved vare saa vel kendte, at de ikke behøvede at foredrages for Kongen, og da man ikke vidste, hvorledes Staten skulde kunne undvære Pengene, og ingen Erstatning vilde give i Stedet, burde man hellere tie. Forslaget til Andragende forkastedes med 33 Stemmer mod 32[1]). I den første nørrejyske Stænderforsamling indbragte Oberst Brock et Forslag til Andragende om Lotteriets Ophævelse, og han ønskede Indtægten erstattet ved en Skat af ½ pCt. paa alle Statspapirer, der bare 3 à 4 pCt. Rente, 1 pCt. paa dem, der bare over 4 pCt.! Endnu stærkere end i Østifternes Stænderforsamling drog man her til Felts mod Lotteriet og fremhævede, hvordan det gik ud over Staten, naar Kasserne vare blevne plukkede til Fordel for Spillelysten, saa at dens Indtægter vare illusoriske etc., men Forslaget forkastedes dog med 39 Stemmer mod 14[2]). Ogsaa i Hertugdømmernes Stænderforsamlinger ivrede man mod Tallotteriet, men heller ikke her havde man nogen rimelig Erstatning at byde paa.

Dog, da Sagen paany kom for i Østifternes anden Stænder-

---

[1]) Østift. Stændertid. 18^{35}/$_{36}$ Pg. 1267. [2]) Nørrejyll. Stændertid. 1836 Pg. 196 ff.

session, var man naaet videre. Vel fremhævedes det, at det var urimeligt at lægge Skat paa Befolkningen i Almindelighed for at fri den spillelystne Del af Folket fra Tab og Fordærv, men da denne velklingende Betragtning aabenbart ikke kunde føre Sagen videre, enedes man denne Gang om at gøre Skridtet fuldt ud. Hvor nødig man end vilde ind paa nye Skattepaalæg, vedtog Forsamlingen — med 51 Stemmer mod 5 — at andrage Kongen om Forelæggelse af et Lovudkast, „som ved Siden af at befale Tallotteriets Ophævelse efter Forløbet af en kort Tid maatte indeholde Forslag til ved ekstraordinære Paabud, saa længe indtil Finanserne kunde undvære Lottoindtægten, at dække Savnet af den Del af denne, der faldt paa Kongeriget". Ihvorvel Sagen endda ikke gik i Orden, og Tallotteriet blev bestaaende, ansaaes dette næsten enstemmig vedtagne Andragende, der var Sessionens sidste Beslutning, som en ualmindelig patriotisk Handling, vidnende om Forsamlingens Uvilje mod det Umoralske, om dens praktiske Sans og store Offerberedvillighed[1]).

Medens alle Rigets Stænderforsamlinger ønskede Tallotteriet hævet, og medens Kongerigets Stænderforsamlinger vilde Konsumtionen til Livs, gjorde Stænderforsamlingerne i Hertugdømmerne — der jo Intet havde med Konsumtionen at skaffe — en særlig Hertugdømmeafgift, Kopskatten, til Genstand for sine Angreb. Kopskatten, der tidligere havde hvilet paa hele Riget, var i Aarhundredets Begyndelse afskaffet i Kongeriget og Beløbet senere erstattet ved andre Skattepaalæg. Men den bestod altsaa i Hertugdømmerne og var dér meget upopulær, ligesom den selvfølgelig var meget angribelig, fordi den faldt med samme Vægt paa Bemidlede og Ubemidlede. Til Forsvar for den blev

---

[1]) Østift. Stændertid. 1838 Pg. 2590 ff. — To Breve afsendte I. P. Mynster om denne Sag, begge daterede Roskilde $^{22}/_{12}$ 1838. I det ene til P. Hjort udtaler han: „Vi have endt i Sandhed grandiost, idet Forsamlingen igaar har besluttet at petitionere Kongen om at ophæve Lotteriet, men da at forelægge Stænderne Forslag til en ny Skat osv.". I det andet til sin Hustru siger han, at Beslutningen „blev næsten tagen enstemmig, og den er saa grandios og ærefuld, at Forsamlingen ikke paa en skønnere Maade kunde slutte sine Forhandlinger". („Breve til P. Hjort". Ny Saml. Kbhvn. 1869. „Nogle Blade af I. P. Mynsters Liv og Tid". Kbhvn. 1875.)

der sagt noget Lignende som til Forsvar for Konsumtionen, at hvor Arbejderne vare i fast Tjeneste eller vare Tyende etc., betaltes den af Husbonden, og for andre Arbejdere vilde der ikke være vundet Noget ved, at Skatten bortfaldt, da saa Arbejdslønnen vilde blive saa meget lavere etc. Imidlertid var Hovedsagen naturligvis ogsaa her, at Finanserne ikke kunde undvære Pengene. Man henviste til, at Skatten i Aarhundredets Løb var bleven nedsat til det Halve og nu ikke kunde hvile saa tungt mere, og at man i hvert Fald, hvis den skulde bortfalde, maatte have Erstatning. Som saadan foreslog Regeringen i 1840 en Brændevinsafgift, der skulde træde i Stedet baade for Tallotteriet og Kopskatten, men den Herlighed netop at være fri for Kongerigets forhadte Brændevinskonsumtion vilde man ikke lade tage fra sig, og det saa meget mindre som man mente, man var mere end stærkt nok beskattet, selv om nogle af de bestaaende Afgifter bleve hævede. Kopskatspørgsmaalet vedblev derfor at staa paa Dagsordenen.

Sagen om Kopskatten var imidlertid kun et enkelt Led i den almindelige Klage over Hertugdømmernes Forfordeling i Beskatningshenseende, og ihvorvel Klagerne først fik færdig Form i Begyndelsen af 40erne, hang de dog saa nøje sammen med hele den her omhandlede Finansperiode, at vi maa forsøge at belyse dem.

Den Maade, hvorpaa Regeringen offentliggjorde Regnskaberne, var, som det foran er vist for Aarene 1835 og 1839, ved at gruppere én Række Indtægter som særlig kongerigske, en anden Række som Hertugdømmernes, en tredje som fælles. De forskellige Udtalelser og Andragender, der fremkom i Hertugdømmernes Stænderforsamlinger, støttede sig til forskellige Regnskabsaar, medens Regeringens Svar atter støttede sig paa andre Regnskabsaar. Det vil imidlertid ved vor Undersøgelse ligge nærmest at tage de to Aar, for hvilke Regnskabsoversigten alt ovenfor er meddelt[1]).

---

[1]) De i det følgende meddelte Tal ere altsaa hverken dem, som Hertugdømmerne anførte, eller dem, som Regeringen benyttede. Men vi anvende her begge Parters Argumentation paa Aarene 1835 og 1839. Det Folketal

Hertugdømmerne gik ud fra, at Befolkningen i Kongeriget udgjorde 1,253,000 og Kongerigets Særydelser til Statshusholdningen 6,853,000 Rbdl. ɔ: $5{,}_{47}$ Rbdl. pr. Hoved, medens Befolkningen i Hertugdømmerne udgjorde 788,000 og Hertugdømmernes Særydelser 4,461,000 Rbdl. ɔ: $5{,}_{66}$ Rbdl. pr. Hoved; hver Indbygger i Hertugdømmerne betalte altsaa $^1/_5$ Rbdl. mere til den fælles Statshusholdning end i Kongeriget.

Hertil svarede Regeringen følgende: I Oversigten over Kongerigets Ydelser og Hertugdømmernes Ydelser var medindtaget Jordebogs- og Forpagtningsafgifter og Forstintrader m. v.; men intet fornuftigt Menneske kunde lade disse Indtægter falde en vis Del af Statens Indbyggere til Last fremfor en anden Del, thi det var jo ganske tilfældigt, hvor Staten havde sine Domæner liggende, og det var faktisk, at Staten havde haft meget betydelige Domæner i Kongeriget, som den havde bortsolgt. Havde den beholdt disse og bortsolgt Hertugdømmernes, vilde Kongerigets Indtægtssumma være bleven langt større, Hertugdømmernes langt mindre end nu. Det Rette var derfor at trække disse Indtægter fra i begge Indtægtsbeløb (dog saaledes at man for Hertugdømmernes Vedkommende bibeholdt 125,000 Rbdl., der vare at opfatte som egentlige Skatter). Endvidere maatte Bankhæftelsesrenten lægges til. Det Beløb, Skatterne vare opførte med i Kongeriget, var jo minus den Sum, Landboerne indbetalte, og som gik direkte til Nationalbanken. I 1835 var Summen 820,000 Rbdl. for de $^5/_6$ Hæftelser i Kongeriget, i 1839, efter Overenskomsten, 328,000 (medens Landskatten i dette Aar da ogsaa var opført med 492,000 Rbdl. mere end i 1835). Dernæst betalte man jo i Kongeriget Rente af den resterende $^1/_6$ Landhæftelse og af den hele Byhæftelse, et Rentebeløb, Regeringen kun vilde regne til 4 pCt., fordi dette nu var blevet den almindelige Rente, og som da kom til at udgøre 256,000 Rbdl., idet man baade her og ved Beregningen af Hertugdømmernes Renter lagde det oprindelige Bankhæftelsesbeløb til Grund. I Hertugdømmerne kunde den hele Bankhæftelsesrente

---

vi regne med, er Middeltallet mellem Tællingen 1834 (Hertugdømmerne 1835) og 1840, ligesom de Indtægtstal, vi regne med, ere Middeltallene mellem de foran anførte Indtægtstal for Aarene 1835 og 1839.

ansættes til 842,000, og ganske vist fik Renteyderne af de 256,000 Rbdl. i Kongeriget, eller de, der havde indbetalt en Kapital svarende til Renten, maaske i sin Tid Udbytte, men Erlæggelsen af de 842,000 Rbdl. hørte jo op omtrent paa samme Tid, hvad der var en langt betydeligere Vinding. Man kom herefter til følgende Beregning:

	Kongeriget Rbdl.	Hertugdømmerne Rbdl
Samlet Indtægt	6,853,056	4,461,038
÷ Jordebogsindtægter etc. (dog med Bibeholdelse for Hertugdømmerne af 124,667 Rbdl.)	209,233	1,248,350
	6,643,823	3,212,688
Hertil Hæftelsesrente af de $^5/_6$ (ɔ: Middeltal mellem de 820,000 og de 328,000)	574,000	842,107
Den øvrige Hæftelsesrente	256,000	
Ialt...	7,473,823	4,054,795

Men herved bleve Kongerigets Skatter pr. Hoved 5,96 Rbdl., Hertugdømmernes 5,15, altsaa Kongerigets over $^4/_5$ Rbdl. mere end Hertugdømmernes. Man føjede hertil, at det endda kun var med Urette, at hele Toldbeløbet for Hertugdømmerne regnedes disse til Last, da f. Eks. Udførselstolden af Kvæg nok saa meget ramte Jylland og ogsaa var beregnet derpaa (jvfr. foran), og ligeledes blev Indførselstolden ved Sydgrænsen i langt højere Grad overvæltet paa Kongerigets Indbyggere, end dettes Indførselstold paa Hertugdømmernes. Endelig kom, som nævnt, hertil, at selv om man vilde godskrive Kongerigets Indbyggere et Beløb for, hvad de fremtidig fik i Udbytte af Nationalbanken ud over de 4 pCt., de erlagde i Rente, vilde dette i hvert Fald være adskilligt mindre, end hvad Hertugdømmernes Beboere samtidig tjente ved at høre op med at betale de 842,000 Rbdl. om Aaret[1]).

Med Rette kunde derfor Regeringen sige, at det var saa langt fra, at Hertugdømmerne vare forfordelte, at langt snarere det Modsatte var Tilfældet. Og hvem vilde ogsaa tro, med Kendskab til vor Historie og vore ledende Statsmænd, at Hoffet

---

[1]) Slesv. Stænderforsaml. 1844—46.

og Regeringen vilde være gaaet Hertugdømmerne eller den tyske Del af Riget for nær. Tværtimod!

Men det var, som før sagt, vor Skade, at vor Ret skulde bevises ved Regnskaber og Dokumenter. Det var usandt, at Fd. af 1802 havde ramt Hertugdømmerne haardere end Kongeriget, men det var sandt, at Ligningen var foregaaet nøjagtigere og derfor skrappere. Det var usandt, at Bankhæftelsen gjorde Hertugdømmernes samlede Byrder større end Kongerigets, men det var sandt, at i Kongeriget havde Staten taget $^2/_3$ af Bankhæftelsen paa sig og givet den resterende $^1/_3$ Ret til Udbytte. Det var usandt, at Kopskattens Ophævelse i Kongeriget var en Foræring til dette, dens Bibeholdelse i Hertugdømmerne en Uret imod disse — thi den erstattedes af en anden Skat i Kongeriget, som desuden havde Konsumtionsbyrden, der endog ved sine høje Paalæg paa Brændevin og Brød hvilede forholdsvis endnu mere ulige — men det var sandt, at Kopskatten direkte henvendte sig til hver Mand og Kvinde og krævede rede Penge af de knappe Kontanter. Det var endelig usandt, at Hertugdømmernes Skattebyrde pr. Hoved var større end Kongerigets, naar Domænerne fraregnedes, men det var sandt, at i Regeringens egen Opgørelse vare Domænerne medregnede henholdsvis i Kongerigets og i Hertugdømmernes Indtægtsoversigt, og at Regeringen i det sidste Decennium havde solgt til Spotpris uhyre Domænebesiddelser, spredte over hele Kongeriget, overtagne efter Udlaan af Statskassens fælles Midler til Kongerigets usolide Godsejere.

Kom man derefter over til Statsregnskabets Udgiftsside, da gik Klagerne ganske vist ikke ud paa, at visse Udgifter snarere skete til Fordel for Kongeriget end for Hertugdømmerne, men derimod paa, at en betydelig Del af Statens fælles Udgifter erlagdes i København. Og selvfølgelig var dette rigtigt. Det var umuligt at nægte, at den Tredjedel af Statens Udgifter, der ikke medgik til Militærvæsen og Statsgæld, aldeles overvejende udbetaltes og anvendtes i København. Her var Kongen, Hoffet, Embedsstanden, Teatret, Slotte, offentlige Bygninger etc., her forbrugtes Millioner af Fællesmidlerne. Men sligt kunde jo ikke ændres, før Rigets Enhed kuldkastedes. Og det var i Virkeligheden ogsaa dette, man fordrede. Man forlangte Finanserne

helt og fuldt adskilte, Administrationen delt, Kongen gjort til Konge i Danmark, men til Hertug i Hertugdømmerne, kun fælles Fyrste og fælles Fjende for de to Statsomraader. Her blev et Mere eller Mindre ligegyldigt, en Afvejning af Tallene, en Prøvelse af, om dette eller hint kunde have været ændret, overflødig. Regeringen henviste overfor Hertugdømmernes Udtalelser om Københavns begunstigede Stilling til den Nytte, Hertugdømmerne havde af Hamborgs Nærhed. Men naturligvis beviste dette ikke meget. Indtil der kom to Riger ud af det ene, var og blev København Rigets Hoved- og Residensstad.

Overfor Udgiftsfordelingen maatte Regeringen behandle Klagerne rent politisk, fra Statsenhedens Synspunkt, og Regeringen havde her politisk Ret. Overfor Indtægtsfordelingen var det rigtigt at behandle Klagerne rent fiskalt, og Regeringen havde her regnskabsmæssigt Ret. Men dersom det havde været den danske Stats Opgave i Aarenes Løb ved sine Forholdsregler paa Skatte-, Bank- og Pengevæsenets Omraader at lægge Materialet til Rette for Hertugdømmernes separatistiske Agitation, kunde den ikke have manøvreret med mere djævleblændt Held.

SJETTE KAPITEL.

Stænderne.

Den Stænderforfatning, Frederik 6 havde lovet Holsten, faldt i Slummer i 20erne, uden at Nogen i lang Tid kaldte paa den, og den havde vel faaet Lov at sove en god Stund endnu, dersom Karl 10 ikke havde gjort Statskup i Frankrig. Men dette Statskup medførte Julirevolutionen i Paris, Opstandene i Belgien og Polen og Uwe Lornsens Pjece i Danmark.

Fra Lornsens Pjece daterer den egentlige, offentlige slesvig-holstenske Bevægelse sig, og den vil derfor rettest omtales i Forbindelse med denne. Men den gav tillige Stødet til, at Spørgsmaalet om en Forfatning, gældende for hele Riget, blev taget under Overvejelse. Thi det blev klart, at Løftet til Holsten dog tilsidst nu maatte indfries, men da man ikke kunde give Holsten en Forfatning med Forbigaaelse af Slesvig uden begge Steder at vække den største Utilfredshed, maatte man, naar man ikke vilde gøre Slesvig til en ogsaa forfatningsmæssig fraskilt Del, give hele Riget Part i en saadan Forfatning og helst da omtrent paa ensartede Vilkaar[1]).

---

[1]) Jvfr. bl. a. Ørsteds Erindringer II Pg. 224—25. — I en officiel Artikel i „Statstidende“ lod Regeringen det ligefrem udtale, at Kongen i Anledning af en Adresse fra Hertugdømmerne havde besluttet at indføre raadgivende Stænder, men at, da Kongen ikke vilde indskrænke sin faderlige Omhu til Hertugdømmerne, fik Kongeriget ogsaa Del i den ny Institution. („Statstid.“ 1831 Nr. 11; „Fædrelandet“ 1 Aarg. Nr. 20—21.) — I. P. Mynster meddeler den Ytring af Frederik 6, at han, da han allerede var nødt til at give Holsten Stænder, ogsaa vilde give de andre Dele af Riget det, „inden de forlangte det“. („Meddel. om mit Levnet“. Pg. 252).

Helt uden Virkning var Julirevolutionen heller ikke blevet i Kongeriget. Den allerstørste Del af Folket havde vel ingen Tanke tilovers for det uværdige og sløvende i Landsfader- og Kancelliregimentet, men i de mere fremskredne Kredse var der Uro. Mest har dette maaske været Tilfældet i den tyske Embedskreds her i Byen, men det Røre, Stænderanordningen Aaret efter vakte, vidnede om, at der baade i og udenfor Embedsstanden ogsaa stod en Kreds af danske Mænd rede til at kaste sig ind i den politiske Bevægelse, saa snart der gaves dem Mulighed derfor, og helt op i Hofkredse naaede Ønsket om en Forfatningsforandring, endog i adskillig friere Former, end Stænderanordningen gav Anvisning paa[1]).

Den ny Tid krævede nye Mænd. Under 4 Marts udnævntes Prins Christian Frederik, Admiral Bille og Overskænk, Grev Rantzau-Breitenburg til Medlemmer af Gehejmestatsraadet, Sehested afskedigedes, og Møsting fratraadte sin Stilling som Finansminister, medens han dog vedblev at have Sæde i Gehejmestatsraadet. Dette suppleredes endvidere med den ny Finansminister A. W. Moltke og nogle Maaneder efter Schimmelmanns Død med den ny Udenrigsminister Krabbe-Carisius[2]).

Den 28 Maj 1831 udkom Anordningen om Indførelse af Provinsialstænder. Anordningen for Kongeriget bestemte, at der skulde være to Forsamlinger: én for Øerne, én for Jylland;

---

[1]) Se f. Eks. hos Rist, „Lebenserinnerungen“ III Pg. 120 ff., Samtalerne med Tronfølgerens Kabinetssekretær, Etatsraad Adler, og med Rists Venner og Bekendte i København, der ønskede at tilvejebringe en nøjere Forbindelse mellem Kongeriget og Hertugdømmerne end hidtil ved fælles lovgivende Generalstænder. Jvfr. ligeledes H. Hage: Johannes Hage. Kbhvn. 1854. Pg. 68. Ogsaa de Sonneske Breve fra anden Halvdel af 1830 fortælle stedse — med Ængstelse — om den politiske Bevægelse her i Staden.
[2]) Astronomen Schumacher skrev i et Brev dateret 15 Marts 1831 til Collin, at der gik Rygter i Holsten om, at Møstings Afskedigelse som Finansminister var fremtvungen ved Folkebevægelser i København. Ihvorvel Schumacher fra Møsting selv vidste, at dette var saa meget urigtigere, som Møsting gentagende Gange maatte ansøge om sin Afsked, før den bevilgedes, ansaa han dog Ministerskiftet for uheldigt, da Tiden ikke var til Skridt, der endog blot indeholdt „Skin af Koncessioner“. (Coll. Brevsaml.) — Senere Breve fra Schumacher vise, at man i frisindede Kredse havde ønsket Collin til Finansminister.

Anordningen for Hertugdømmerne, at der ligeledes her skulde være to Forsamlinger: én for Slesvig, én for Holsten, men at der tillige skulde oprettes en fælles Overappellationsret m. v. Stænderne skulde være raadgivende. Kun Grundejere i By og Land (og Gaardfæstere) fik Adgang til Valgret og Valgbarhed; desuden vilde Kongen udnævne Medlemmer af Universitetet og Gejstligheden samt enkelte andre kvalificerede Mænd til at tiltræde Forsamlingerne. Forinden der gaves nogen Lov, der havde Forandring i Undersaatternes personlige eller Ejendomsrettigheder eller i Skatterne eller de offentlige Byrder til Genstand, skulde Udkastet forelægges Stænderne. Disse kunde tillige indgive Andragender om Forandringer i bestaaende Love og Besværinger over Lovenes Haandhævelse. Stænderne skulde sammenkaldes hvert andet Aar, hvis der ikke hyppigere fandtes Anledning dertil, og blive saa længe inde, som Kongen bestemte. Foreløbig skulde en af Kongen udnævnt Forsamling af oplyste Mænd fra forskellige Dele af Riget træde sammen for at afhandle de nøjere Bestemmelser for Valgret, Valgbarhed og andre Forhold vedrørende Institutionens Ikraftræden. En Forandring i de ved denne Anordning givne Bestemmelser vilde ikke blive iværksat, „forinden Vi i Overensstemmelse med § 4 derom have indhentet Stændernes Betænkninger".

Stænderanordningen modtoges med temmelig stor Ligegyldighed af Almenhedens brede Lag. Nogen Presse til at diskutere den havde man ikke — i hvert Fald fandt der ikke nogen Debat af Betydning Sted om Anordningens Bestemmelser — og det store Publikum var endnu for lidet politisk opdraget til at skænke den lovede ny Institution nogen videre Opmærksomhed. Man maatte imidlertid haabe paa, at denne Ligegyldighed for offentlige Sager vilde tabe sig, naar Stænderne først traadte i Live. Den største Fordel vilde da, som Sibbern udtalte det, være den „Oplivelse af Almenaanden", selve Anordningens foreløbige Modtagelse vidnede om, at der i saa høj Grad trængtes til.

I de interesserede Kredse modtoges Anordningen med Kølighed, fordi den bød for lidt. Det er alt nævnt, at man i højtstaaende Kredse kun vilde betragte de raadgivende Stænder

som noget rent foreløbigt. I Hertugdømmerne tog man imod Anordningen med alt Forbehold, idet den ikke mentes at opfylde det givne Løfte om en Forfatning, og i de frisindede Kredse i Hovedstaden ansaaes vel Løftet om raadgivende Stænder for bedre end Intet, men man var i høj Grad misfornøjet med hele det Grundlag, Institutionen skulde bygges paa. Det var for den københavnske lærde Republik alt andet end tiltalende, at baade Valgret og Valgbarhed skulde knyttes til Besiddelse af fast Ejendom, en Efterligning af Bestemmelserne i den preussiske Anordning om Provinsialstænder, hvilken Anordning i det Hele i væsentlige Henseender var lagt til Grund for den danske Stænderanordning[1]).

Mod Bestemmelsen om, at Grundejendom skulde være Betingelse for Valgret, gjorde man med Rette gældende, at man herved udsatte sig for at se meget vigtige Interesser i Folket uden Repræsentation, og at det i hvert Fald var ganske urimeligt at knytte denne Betingelse ogsaa til Valgbarhed.

En anden Fundamentalbestemmelse, der vakte Misfornøjelse, var Stændernes Deling i fire Forsamlinger. Vel udtalte den konservative Sibbern, at den Glæde, Delingen i Provinsialstænder havde vakt i Jylland, viste, at man havde handlet forstandigt. Men rigtigere traf Orla Lehmann ved at henpege paa „vor mørke Anelse, at hin Adskillelse vil bære bitre Frugter, idet den ikke blot vil undergrave hele Institutionens Virksomhed, men endog letteligen kan rokke vort lille Danmarks Enhed og Enighed“. Han udtalte Ønsket om, at ligesom „vi have én

---

[1]) Jvfr. Ørsteds Erindringer IV Pg. 563. Det danske Kancelli havde afgivet en Forestilling, hvis Hovedpunkter knyttede sig til tyske Forbilleder, men som det havde ment skulde udarbejdes videre. Men paa Forslag af det slhl. Kancelli blev Udkastet for Hertugdømmernes Vedkommende billiget i Statsraadet, og dermed var det ogsaa givet, at en tilsvarende Anordning skulde emaneres for Kongeriget. — Den Forskel var der dog bl. a. mellem de to Anordninger, at Kongerigets Stænder kun fik Løfte om „Medvirkning med Hensyn til Kommunernes Anliggender“, medens Hertugdømmernes fik besluttende Myndighed med Hensyn til Kommunernes Anliggender (under Forbehold af Kongens Tilsyn og Samtykke). Tillige fik de Bestemmelsesret, under kgl. Approbation, med Hensyn til Repartition paa Distrikterne og Fordelingsmaaden af Skatter, der ikke alt vare anordningsmæssigt regulerede.

Gud, én Tro, én Konge og én Lov“ (Danske Lovs Fortale), og ligesom „hele Landet, intet undtagen, til evig Tid skal være uskiftet og udelt“ (Kongelovens Artikel 19), vi saaledes „ogsaa kun maatte faa én Nationalrepræsentation[1])“. At røre ved Stændernes Karakter som Provinsialstænder, var imidlertid ganske ørkesløst. Forgæves havde A. S. Ørsted allerede under de forberedende Forhandlinger, før Anordningens Udfærdigelse, kæmpet for en Enhed. Paa dette Punkt — saavelsom med Hensyn til Valgretten og Valgbarhedens Tilknytning til fast Ejendom — fik Regeringens konservative Del Overhaand. Det er klart nok, at der allerede den Gang kunde være Vanskeligheder forbundne med at danne en Forsamling af Valgte fra alle Rigets forskellige Dele. Man kunde endvidere paaberaabe sig, at den Ulempe, det kunde være for lovgivende Stænder at være delte i Provinsforsamlinger, ikke nær saa stærkt kom frem for raadgivende, og at disse dog i højere Grad kunde sikre hver Landsdels Interesser, end dette kunde ske ved en mulig Majorisering i en fælles Forsamling. Men Hovedsagen har utvivlsomt været Hensynet til, at en fælles Repræsentation for hele Riget altfor meget lignede et Parlament, hvis Flertalsbeslutninger man maaske vilde have vanskeligt ved at gaa af Vejen for, og der let kunde føle sig som Kongen sideordnet, om ikke overordnet. Men sligt gik Kongen ikke med til[2]).

Anordningen af 28 Maj havde jo tilsagt, at før Detaljerne i Stænderanordningen fastsattes, vilde Kongen lade dem prøve i en Samling af oplyste Mænd. Dette skete ogsaa i Aaret 1832. Men til den Grad overholdtes „Delingen“, at de Mænd, der tilkaldtes fra Hertugdømmerne — og som var dem, der først hørtes, af Hensyn til, at det var Løftet om en Forfatning til Hertugdømmerne, der havde sat Sagen i Bevægelse — hjemsendtes, før de oplyste Mænd for Kongeriget indkaldtes, og at

---

[1]) „Maanedsskr. for Literatur“. Bd. 7. 1832. ff. C. N. Davids og Orla Lehmanns Artikler og Anmeldelser i Maanedsskriftets Aargange 1831 og 1832. [2]) Da Østift. Stænderforsaml. havde begyndt sine Møder, tilsendte Kongen Ørsted et Reskript, hvori det paalagdes ham strængt at paase, at Forsamlingen navnlig i officielle Udfærdigelser overalt kaldtes „Provinsial-Stænder-Forsamling“ (Reskr. $^{6}/_{11}$ 1835. Brevkopib.).

de vare blevne strængt forpligtede til at bevare fuldkommen Tavshed ogsaa overfor deres kongerigske Kolleger angaaende de førte Forhandlinger[1]). De oplyste Mænd for Hertugdømmerne holdt Møde i Foraaret 1832, for Kongeriget i Juli og August s. A. Begge Forsamlinger fik imidlertid paa Forhaand meddelt de Bestemmelser, der vare fastslaaede, og som vare unddragne deres Forhandlinger. Hertil hørte netop Delingen i Provinsialstænder, Valgrettens og Valgbarhedens Tilknytning til fast Ejendom og fl. a.

Under Forsæde af Gehejmestats- og Justitsminister Stemann og med Tilkaldelse af Generalprokurør Ørsted sammentraadte i København, paa Christiansborg Slot, den 9 Juli 1832 de 35 „oplyste Mænd“ for Kongeriget. For Hovedstaden var udnævnt Overpræsident Moltke, Justitiarius i Højesteret Bornemann, Prof. jur. Schlegel, første Borgemester Schæffer, Højesteretsadvokat Treschow, Formand for Grosserersocietetet, Konferensraad Erichsen, Grosserer, Etatsraad L. N. Hvidt, Formand for de 32 Mænd, Grosserer, Agent Hammerich og Medlem af Forsamlingen, Grosserer, Agent Busch. For det øvrige Land vare de oplyste Mænd, blandt hvilke to Repræsentanter for Island, væsentligst Embedsmænd og Godsejere.

Præsidenten aabnede Mødet med en Tale, i hvilken han fremhævede, at Provinsialstændernes Virkekreds allerede var bestemt ved Anordningen af 28 Maj 1831, „og saaledes saavelsom det mere, der ved denne Forordning allernaadigst er bestemt, aldeles ikke Genstand for videre Forhandling i denne Forsamling“. Forsamlingen skulde derimod behandle „dels Maaden, hvorpaa Medlemmerne til Stændernes Forsamling blive at vælge, dels den indre Organisation af bemeldte Forsamling og Gangen af Forretningerne i samme“.

Der var forelagt Forsamlingen et Udkast, hvis § 1 var urørlig, og som gik uforandret over i Fd. af 15 Maj 1834[2]). Alligevel

---

[1]) Ørsted: For den danske Stats Opretholdelse. Pg. 33. [2]) I denne § bestemtes bl. a. Antallet af Stænderdeputerede, nemlig for Østifterne: 12 valgte i København, 11 i de øvrige Købstæder, 17 af de komplette Sæde-

gav man sin Uvilje mod Bestemmelsen om Grundejendom som Valgbetingelse Luft; navnlig Borgemester Schæffer paaberaabte sig Københavns Privilegier, i hvilke Københavns Borgere — uden Indskrænkning med Hensyn til Besiddelse af Grundejendom — havde faaet Løfte om, „naar Kongen for godt befinder Stænderne at sammenkalde, da at deliberere og deres Stemme med andre at give etc.“. Medens de øvrige Medlemmer af Forsamlingen ikke mente at kunne støtte dette noget haartrukne, men morsomt fundne Argument, fremhævedes det, at man vilde miste mange intelligente Kræfter ved den skete Indskrænkning. Sagen stod imidlertid ikke til at ændre, Stemann havde ogsaa alt paa Forhaand med en ægte Kancellivending udtalt, at det, „naar Tingene nøje og rigtig analyseres, dog er Grundejerne, paa hvem omsider alle Statens Byrder falde tilbage“ [1]).

Med Hensyn til de øvrige Valgbetingelser fandt Dissens navnlig Sted angaaende Fæsteres Valgret og Valgbarhed. En Fjerdedel af Forsamlingen vilde overhovedet ikke give Fæstere Valgbarhed, en anden Fjerdedel kun indrømme hoverifri Fæstere den, men med Hensyn til Valgret vilde kun en Enkelt indføre særlige Betingelser for Fæsterne. Den Census (Ejendommens Størrelse), det forelagte Udkast indeholdt saavel for By som for Land, havde Majoritet for sig, men Bestemmelsen om, at der til Valgbarhed skulde kræves dobbelt saa høj Census som til Valgret, fik kun 17 Stemmer for sig, medens 18 ønskede ensartet Census [2]).

---

gaardsejere, 20 af de øvrige Landejendomsbesiddere, tilsammen 60; hertil svarede for Nørrejyllands Stænderforsamling ialt 48. Desuden vilde Kongen udnævne 3 Medlemmer for Island og Færøerne, indtil Oplysning forelaa om, hvordan Valg kunde ske paa disse Øer; endvidere 2 Gejstlige, 1 Universitetsprofessor, endelig indtil 4 Grundejere. Østifternes Stænderforsamling skulde altsaa bestaa af 70 Medlemmer, Nørrejyllands af 55. [1]) Schæffer fremhævede iøvrigt ogsaa med Rette, at medens Valgret og Valgbarhed i Købstæderne, hvor de fleste Borgere hver boede i sit Hus, med Rimelighed kunde knyttes til Besiddelse af fast Ejendom, blev dette særlig meningsløst i København, hvor Lejetagerne udgjorde et 4 à 5 Gange saa stort Antal som Husejerne. [2]) Alligevel blev Udkastets Bestemmelse gjort til Lov. Fd. af 15 Maj 1834 fastsatte Valgret ikke blot for Arvefæstere med Ret til at sælge og pantsætte, men ogsaa for andre Gaardfæstere. Sidstnævntes Gaarde skulde imidlertid mindst udgøre 5 Tdr. Hartkorn, for at Fæsterne kunde faa

Af de personlige Valgretsbetingelser stod særlig Konfessionsspørgsmaalet paa Dagsordenen. Udkastet fordrede kristelig Religion som Betingelse for Valgret og Valgbarhed, men herimod rejstes energisk Opposition blandt de oplyste Mænd. Af de to Biskopper vilde Biskop Øllgaard i hvert Fald give Jøder Valgret, men frygtede for at indrømme dem Valgbarhed, medens Sjællands Biskop, P. E. Müller, krævede baade Valgret og Valgbarhed for dem. Man vedtog enstemmig Valgret for alle Konfessioner, $^2/_3$ af Forsamlingen stemte for, at Jøder ogsaa skulde være valgbare, dog kun paa Betingelse af, at de vare fødte og opdragne her i Landet. Hvis Valgbarhed nægtedes Jøderne, vilde 6 af Forsamlingen ogsaa have den nægtet Katholiker, saa at kun Protestanter bleve valgbare[1]).

Udkastets Bestemmelse om, at Valgene burde være direkte, tiltraadtes enstemmig og blev ogsaa Lov. Med stor Majoritet vedtoges det endvidere, at Øernes Stænderforsamling burde holdes i Roskilde, 5 stemte for København, 2 for Odense. $^1/_3$ af Forsamlingen stemte for, at Diæterne burde være under 4 Rbdl. daglig, $^2/_3$ for nævnte Beløb, der ogsaa indførtes i Forordningen. 29 af Mødets Medlemmer stemte for, at Stænderforsamlingerne burde fornyes hvert fjerde Aar, 2 endog for hvert andet; alligevel bestemte Forordningen, at nye Valg først skulde ske hvert sjette Aar.

Med Hensyn til selve Stænderforsamlingernes Forhandlinger udspandt der sig indgaaende Diskussioner „om fornøden Sikkerhed i Henhold til frimodige Ytringer i Forsamlingerne“ og om Retten

---

Valgret, medens Minimum iøvrigt var fastsat til 4 Tdr. I København var Census for Valgret en Grundejendom til mindst 4000 Rbdl.'s Assurancebeløb, i Købstæderne til 1000 Rbdl.'s. Til Valgbarhed krævedes overalt de dobbelte Beløb. [1]) Stænderforordningerne af 1834 gav i Kongeriget Jøder Valgret, men ikke Valgbarhed, i Hertugdømmerne nægtedes begge Dele, da her „fuld Nydelse af borgerlige Rettigheder ikke er indrømmet dem“. — Til Valgret krævedes iøvrigt uplettet Rygte, Raadighed over sit Bo, 25 Aars Alder, til Valgbarhed 30 Aars Alder, undersaatligt Forhold og de almindelige Betingelser. — Blandt de oplyste Mænd bragte Schlegel det Spørgsmaal frem, om Enker ikke burde have Valgret, da denne jo var knyttet til fast Ejendom, og Enker meget vel maatte kunne skønne om en Repræsentants Dygtighed m. v. Forslaget fandt imidlertid ikke Tilslutning, og Forordningen fastsatte naturligvis, at Vælgeren skulde være Mand.

eller Pligten til i Andragender til Kongen ogsaa at nævne Minoritetsvota; men om disse Spørgsmaal foretoges ingen Afstemning[1]). Der rejstes ogsaa Spørgsmaal om, hvorvidt et Medlem af Stænderforsamlingen skulde være berettiget til ikke at stemme. 31 besvarede det bekræftende, forsaavidt Vedkommende til Protokollen anførte, hvorfor han undlod at stemme, 2 stemte for, at ethvert Medlem skulde være stemmepligtigt, 2 andre for, at ingen Bestemmelse om dette Punkt skulde optages i Forordningen. Dette sidste fulgtes ogsaa af Regeringen.

Allerede efter Fremkomsten af Anordningen af 28 Maj 1831 var det Spørgsmaal blevet ivrigt diskuteret, hvilken Grad af Offentlighed Stænderne skulde have. I de oplyste Mænds Forsamling udtalte Præsidenten i sin Indledningstale, at der burde være saa liden Offentlighed som muligt. Et Ønske fra Udenforstaaende om nøje at erfare, hvad der foregik i Stænderforsamlingerne, kunde kun hidledes fra Nysgærrighed eller fra „Lyst til at lade egen Visdom skinne ved at kritisere, hvad i Forsamlingen ytres, ukaldet Attraa til at gøre deres egne Meninger og særlige Interesser gældende". Det burde ogsaa erindres, at den raadspørgende (Kongen) var den første, der skulde have de spurgtes Mening at vide; hvis han da f. Eks. lod sig paavirke af denne Mening, kunde det jo være, han slet ikke ønskede sine oprindelige Ideer publicerede osv. — Til Gengæld rettede L. N. Hvidt et hæftigt Angreb paa et saadant Hemmelighedssystem. Det galdt for Borgerne om at være sikre paa, at alle Grunde for eller imod en Sag bleve tilstrækkelig vejede, og for Forsamlingerne om at blive vejledede ogsaa af sagkyndige Udtalelser udefra. Offentlighed var ogsaa den bedste Garanti imod, at Særinteresser fik Lov at gøre sig gældende i Stænderforsamlingerne, den var en Borgen overfor hemmelig Agitation, og den havde staaet sin Prøve som det bedste Middel til at vække Tillid ved den ubegrænsede Højagtelse,

[1]) Forordn. bestemte, at ved Votering om Sager, der hørte under kgl. Afgørelse, kunde Minoriteten forlange, at dens afvigende Mening med Motivering fremsattes i Forsamlingens Betænkning; ved private Forslag skulde der kun afgives Betænkning, naar Forslaget havde faaet Majoritet. Men om i saa Fald ogsaa Minoritetsvota skulde anføres, var jo ikke positivt afgjort, og Spørgsmaalet herom gav senere Anledning til en vidtrækkende Konflikt.

den ærværdige Højesteret nød hos Alle. Forsamlingen var imidlertid ængstelig for, at Offentlighed vilde bringe nogle Medlemmer til at prale med deres Talegaver, andre, og det maaske de mest kyndige, der endnu vare uvante med offentlige Debatter, til at tie. Derfor stemte kun 13 for, at Stænderforsamlingerne burde holdes for aabne Døre, 13 mod og 9 „for Tiden“ imod. Heller ikke Spørgsmaalet om, hvor meget af Forhandlingerne der burde trykkes, blev man enig om. Flest Stemmer (16) samledes om, at Forhandlingerne skulde trykkes i et særskilt Blad, redigeret af to af Forsamlingens Medlemmer samt Præsidenten og gennemset af Kommissarius. Det skulde indeholde de af hvert Medlem fremsatte Motiver, Antallet af Stemmer for de forskellige Meninger, de endelige Resultater etc. Denne Ordning, der var videregaaende end Udkastets, men langtfra fyldestgjorde Mødets mere fremskredne Medlemmer, optoges i Forordningen.

Det skal endnu tilføjes, at Borgemester Schæffer ogsaa bragte Spørgsmaalet om Stændernes Forening frem, men straks blev standset baade af Stemann og af Ørsted, der afviste al Diskussion derom som liggende udenfor Forsamlingens Kompetence.

Den 19 August sluttede de oplyste Mænds Møder, efter at 91 Motioner havde været under Behandling. Et og andet sivede ud af, hvad man havde forhandlet, men gennemgaaende betragtedes det forhandlede som den dybeste Hemmelighed. Thi i Udtryk, der efter Sagens Art virke en Smule komisk, udtalte Præsidenten allerede i Aabningsmødet, at han maatte „tage det Løfte“ af Forsamlingen, ikke „for Nogen udenfor denne Forsamling, ihvem det maatte være, nu eller i Tiden, direkte eller indirekte at ytre Noget om, hvad her forhandles“ [1]).

Overvejelserne angaaende Stænderanordningen vare begyndte 1830, Anordningen udkom 1831, de oplyste Mænd gave Møde 1832, deres Betænkning overgaves til Præsidenterne for det danske og det slhl. Kancelli (Stemann og Moltke) og de to

---

[1]) Til ovenstaaende Fremstilling er benyttet Protokollerne over de oplyste Mænds Møder. Rigsark.

Prokurører (Ørsted og Höpp) og fra disse til Kancelliet, som afgav ny Betænkning 1833; denne cirkulerede mellem Gehejmestatsraadets Medlemmer og behandledes i Statsraadet, hvorefter Stænderforordningen udkom og Valg foretoges i 1834 og 1835; endelig aabnedes de første Stænderforsamlinger i Roskilde og Itzehoe d. 1 Oktbr. 1835.

Man havde saaledes i Løbet af fem Aar Tid til at køle sig af, og Tiden faldt ogsaa den mere interesserede Del af Almenheden saa lang, at den næsten nærede Tvivl om, hvor vidt der kom Noget ud af det Hele. Selvfølgelig galdt dette dog mest Tiden fra Maj 1831 til Maj 1834 — mellem Anordningen og Forordningen —; da først Forordningen var udkommen, blev man jo optaget af de forestaaende Valg, og der kom nu Liv ogsaa i det store Publikum. Mærkeligt er det at se, til hvilken Grad allerede paa dette Tidspunkt Landets Gaardejerstand benyttede den fremrakte Haand og gjorde Brug af sin ny, politiske Ret. I det Hele maa det jo siges, at hvor konservativ og ængstelig Loven end var, især naar det huskes, at der kun var Tale om raadgivende Stænder, og hvor mange Kavteler der end vare tagne, for at der ingen Nationalrepræsentation skulde komme ud af Stænderforsamlingerne, var den forholdsvis liberal overfor Bondestanden, fordomsfri overfor den store Landbefolkning, der for knapt et halvt Aarhundrede siden havde været ufri og stavnsbunden, og som nu skulde vælge Medlemmer til de store Folkeraad. Antallet af Valgberettigede, af Mødte og af Valgte i de forskellige Dele af Kongeriget var følgende:

	Valgberettigede	Deraf Mødte pCt.	Repræsentanter	
Københavns	1,692	76	12	
Øernes Købstæder	2,382	76	11	60
— Sædegaardsejere	129	74	17	
— øvrige Landbefolkning	15,753	83	20	
Jyllands Købstæder	1,572	83	14	
— Sædegaardsejere	107	69	12	48
— øvrige Landbefolkning	10,597	87	22	

Som Helhed var Deltagelsen altsaa meget betydelig. Sædegaardsejerne havde gjort mindst Brug af deres Valgret, dernæst

Byerne, medens $^5/_6$ af den valgberettigede Landbefolkning afgav deres Stemme. Tages begge Forsamlinger under ét, talte de, inclusive de Kongevalgte, 125 Medlemmer, og heraf sendte altsaa Landbefolkningen, Sædegaardsejerne fraregnede, $^1/_3$. Det var, alle Forhold tagne i Betragtning, ikke noget helt lille Tal.

For hvert Tusinde af Befolkningen var Tallet af Valgberettigede 142 i København, 299 i Købstæderne og 271 i den almindelige Landbefolkning, saa at altsaa Købstæder og Land havde forholdsvis dobbelt saa mange Valgberettigede som Hovedstaden — et godt Bevis paa, i hvor langt højere Grad Fordringerne om Besiddelse af fast Ejendom faldt Hovedstaden end det øvrige Land til Last —; men baade i København og i Købstæderne kom der én Repræsentant paa hver halvandet Hundrede Valgberettigede, medens der kom én paa hver 600 i Landdistrikterne. Saaledes vare Købstæderne repræsenterede dobbelt mod Hovedstaden, denne dobbelt mod Landet. Aldeles uforholdsmæssig Indflydelse havde de 236 Sædegaardsejere med 29 Repræsentanter, hvortil 8 kongevalgte Godsejere. Kirkens Repræsentation var ret fyldig ved de 4 Gejstlige. Derimod var „Intelligensens“ Repræsentation fattig nok med den ene Universitetsprofessor. Oven i Købet var det en og den samme, der blev valgt til begge Forsamlinger.

Til Universitetets Repræsentant var oprindelig udset Prof. jur. Schlegel, men da han efter Valget blev syg, udnævnte Kongen Botanikeren J. F. Schouw. Schouw tilhørte Datidens liberale Universitetskredse. Han havde givet det til Kende bl. a. ved en Artikel „Om Danmarks Trykkefrihed“ i „Dansk Ugeskrift“, og han havde været Sjælen i den Kreds af Mænd, der indgik til Frederik 6 med et Bønskrift om, at Pressefriheden ikke yderligere maatte blive indskrænket. Herfra til en egentlig Opposition mod Regeringen var der imidlertid et langt Skridt, og om end hans Udnævnelse overraskede baade ham selv og Andre, betød den vel en Imødekommen overfor de dannede, frisindede Kredse i Hovedstaden, men ingenlunde en Indrømmelse til nogen Art af videregaaende Opposition. Ved Udnævnelsen af Schouw — den udmærkede Videnskabsmand, den finttænkende, overlegne og humane Personlighed — havde Kongen gjort et Valg, Universi-

tetet selv ikke kunde have gjort bedre, dersom det havde haft Ret til at vælge. En saadan Valgret havde A. S. Ørsted ønsket det, men han havde ikke ved Stænderanordningens Udarbejdelse kunnet faa sin Mening sat igennem; nu bidrog han sit til at faa Kongen til at vælge den rette Mand, et Valg, der ogsaa modtoges med almindelig Paaskønnelse. Da Stænderforsamlingen aabnedes, valgtes Schouw til Præsident, og dette gentog sig i de følgende to Sessioner. Men efterhaanden som Modsætningerne skærpedes, og Debatterne fik hidsigere Former, gik Schouw mere til Venstre, end Regeringen havde tænkt sig, og han genvalgtes ikke som kongevalgt Medlem, da den første Stænderseries 6 Aar vare forløbne.[1])

Af de fire kongevalgte Gejstlige var selvfølgelig den mest fremragende P. E. Müllers Efterfølger paa Sjællands Bispestol, J. P. Mynster. Denne kølige, kritiske, højtdannede Prælat var imidlertid en ret uvillig Deltager i det hele Stænderliv. Han stod stedse paa den konservative Side, havde intet særlig tilovers for den megen Veltalenhed, og han ønskede, karakteristisk nok, sin Ven Ørsted, den kongelige Kommissarius, noget mindre Agtelse i Forsamlingen, men noget mere Magt over den. Man behandlede Mynster i Stænderne med den Respekt, der skyldtes hans Navn og Stilling, men den dybe Veneration, der næredes for ham indenfor Kirketærsklen, følte man ikke her. Ja, det var til Tider alt det, man vilde høre paa ham, naar han talte. Hans Plads var da heller ikke her. Hvor var den ubrydelig tavse Tilhørerkreds, der sugede Ordene fra den tilbedte Prædikants Læber, hvor var den Hær af Lydige, der fulgte Kirkeførstens Ordrer! Nej, hvor den første den bedste Bonde kunde afbryde og modsige, og en tilfældig Forsamlingsmajoritet feje Ordene væk, dér var ikke Pladsen for J. P. Mynster.[2])

---

[1]) Ørsteds Erindringer IV, Pg. XXII ff. H. N. Clausen: „Joachim Frederik Schouws offentlige Liv“ i „Dansk Maanedsskrift“ 1856. H. Hage: Joh. Hage, Pg. 113. [2]) Se i „Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid“ Mynsters Breve til hans Hustru fra Stænderforsamlingen i Roskilde. Endvidere „Breve til P. Hjort“, Ny Samling, navnlig M.s Breve fra Stænderforsamlingen. Jvfr. ogsaa Fogtmanns Udtalelser til P. Hjort i 1839, at „man maa sammesteds

Af de 12 Stænderdeputerede, København havde sendt til Forsamlingen i Roskilde, var de fire mest kendte Prof. jur. P. G. Bang, Kancellisekretær T. Algreen-Ussing, Vinhandler H. P. Hansen og Etatsraad L. N. Hvidt. P. G. Bang tilhørte den maadeholdne Opposition. Han havde paa Forhaand i Finansspørgsmaalet indtaget et mæglende Standpunkt, og det var betegnende for hans Centrumsplads, at da Roskilde Stænderforsamling straks efter Sessionens Begyndelse skulde vælge et Udvalg til at affatte en Takadresse til Kongen, valgtes Mynster, Hvidt og Bang, sidstnævnte „for at række hver især en Haand".[1]) I Løbet af Stænderforsamlingen skilte Bang sig mere og mere fra de Liberale, med hvem han til Tider havde meget hæftige Sammenstød[2]). Bang genvalgtes ikke.

Tage Algreen-Ussing var sikkert i Stænderforsamlingens første Sessioner dens populæreste Mand. Ingen faldt saa ubarmhjærtig som han over Regeringens hele Finansstyrelse.

---

hellere være, som de skriver om Mynster, forladt af Alle, end forgudet som Ussing". Allerede i 1836 skrev Drewsen til Collin om Mynster, at der tages saa lidet „Notice af ham, at han ikke altid nyder den Ære at faa Svar". (Coll. Brevsaml.) I samme Session skriver Mynster følgende Linjer til Collin (Roskilde $^{21}/_{10}$ 1835): „Her gaar Tingene deres vrævlevurne Gang. Hver Dag bringer nye Petitioner, og skøndt de Fleste ere hjærtelig kede af deres Eksistens her [da var der ikke gaaet en Maaned siden Sessionens Begyndelse!], er der dog ingen Ende at se, før Kongen en Gang siger Stop. ..... En af Dagene faa vi Tuteins Andragende om Finanserne, som skal være temmelig moderat ....., derimod forestaar nok i samme Anledning en Tordentale af Algreen-Ussing; naar man ikke har hørt det, har man ingen Forestilling om hans væmmelige Patos. Han taler, for at bruge Byrons Udtryk, med 40 Kapellaners Kraft. Dog er der Mange i Forsamlingen, paa hvilke sligt gør meget Indtryk. Naar man overalt ser paa den Masse, som sidder her for at afgive deres Stemme om Statssager — — nok herom! Hils osv." (Coll. Brevsaml.) — At Mynster dog senere saa noget mildere baade paa Forsamlingen og paa Ussing, fremgaar af nogle af Brevene til hans Hustru og til P. Hjort fra Sessionens Slutning; jvfr. de ovenfor citerede Skrifter. [1]) Drewsen til Collin; Roskilde $^{5}/_{10}$ 1835. (Coll. Brevsaml.) [2]) Saaledes f. Eks. under en hidsig og stærkt personlig Debat mellem Algreen-Ussing og Bang i Anledning af, at denne sidste i en Sag havde forlangt (den anonyme) „Kugleafstemning". Førstnævnte, der havde den liberale Side af Forsamlingen med sig, maatte gøre Bang en Undskyldning, som denne imidlertid fandt ufyldestgørende, og Præsidenten kaldte — aabenbart noget modstræbende — Ussing til Orden. (Østift. Stændertid. 1838 Pg. 115 ff.)

Timevis holdt han sine Foredrag med skyllende Veltalenhed, plukkede Budgetter og Regnskaber op Stykke for Stykke, viste det virkelige Deficit og klarlagde den hele Misregering. Han var de Konservative en Torn i Øjet, men han fik dog ikke heller den øvrige Forsamling med, da han fremlagde det Andragende til Kongen, at Statsgældens Styrelse helt skulde gaa ud af Regeringens Haand og overdrages et Slags Nationalrepræsentantskab. Man ansaa det næsten for en Fornærmelse mod Kongen, et Forsøg paa at gøre ham umyndig. — Ussing havde Ensidighedens Styrke ved Behandlingen af en Sag. Han tog den advokatorisk og skød derfor over Maalet, men han gjorde et meget betydeligt Indtryk. Hans Indflydelse forøgedes ogsaa ved, at han forstod at omgaaes Medlemmerne enkeltvis — selv Mynster vandt han tilsidst —, og han havde stor Kyndighed i og fortrinligt Greb paa hver den Sag, der havde taget hans Interesse. Den Iver, hvormed han senere ved Kommunalforslagets Behandling gjorde sig til Talsmand for Hovedstadens kommunale Frihed, skaffede ham i Aaret 1839 en Guldpokal i Gave fra københavnske Borgere. Men paa hin Tid havde ogsaa hans Liberalisme kulmineret. Det var, som om han havde givet sin Oppositionslyst Luft overfor de Spørgsmaal, han havde sat sin Kraft ind paa. Efter dette tog Juraen ham mere end Politiken, i Modsætning til hvad hans Optræden de første Aar havde ladet vente. Og nogen Inddragen af det hele Folk i Politiken var han ingen Ynder af. Dette og hans Stilling i Hertugdømmespørgsmaalet gjorde forholdsvis hurtigt den skrappe Oppositionsmand fra 30erne til Regeringens Mand og til de Nationalliberales fuldblods Modstander.

Vinhandler H. P. Hansen var Søn af velmeriteret Borger, Vinhandler Gottfred Hansen i København. Fra denne syntes hos den Hansenske Slægt nedarvet en vis Robusthed i Sind og Skind, Jævnhed, Fordomsfrihed og stor Forretningsdygtighed. H. P. Hansens Broder var A. N. Hansen, Hambros ungdommelige og talentfulde Medhjælper og Overtageren af hans Forretning. H. P. Hansen selv arvede Faderens Forretning, der imidlertid ikke blot dreves som Vinhandel, men efter Datidens Skik samtidig som stor Im- og Eksportforretning. Den vel-

havende Købmand valgtes ind i de 32 Mænds Forsamling, hvor han hurtig kom til at spille en betydelig Rolle; endvidere i Nationalbankens Repræsentantskab, hvor han hørte til Underkommitteen for Behandlingen af Tolvmillionssagen; endelig i Stænderforsamlingen, hvor han navnlig i Toldforhandlinger indtog en ledende Stilling. Han henregnedes paa hin Tid til venstre Fløj og var det frisindede — men ikke akademiske — Borgerskabs Ordfører, „Repræsentanten for den sunde, mere umiddelbare offentlige Mening“ [1]). Uheldige Forretningskonjunkturer tvang ham til Konkurs i 1837, men han naaede hurtig derover og blev 1840, efter den ny Kommunalforfatnings Indførelse, Københavns første Borgerrepræsentationsformand.

L. N. Hvidt havde ligeledes et stort Ord at sige i Stænderforsamlingen i alle Spørgsmaal vedrørende Købmandsvæsen. Som aktiv Købmand havde han dog maaske mindre Betydning end f. Eks. den Hansenske Slægt. Den Forretning, Hvidt som ung Mand havde overtaget efter sin Fader, var gaaet til Grunde 1807, og den ny Handelsvirksomhed, han havde paabegyndt 1816, mentes i 30erne — paa samme Tid som det Erichsenske Hus faldt — at staa paa svage Fødder, og det ansaaes for tvivlsomt, om Hvidt var Manden til at tumle sig i de store Handelsaffærer. Men meget indbringende var hans Virksomhed som Assurandør og Dampskibsreder. Her kom hans store Kundskaber i Handelens Teori og Teknik, hans solide Handelsuddannelse, hans Sprogævner, hans Sans for det Ny og Videreførende ham til Gode. Det var ogsaa disse Egenskaber, der havde gjort ham til en Art merkantil Embedsmand. Han, der samtidig var teologisk Kandidat (med Udmærkelse) og Grosserer, blev under Krigen Regeringens Børskommissær, et vanskeligt og delikat Hverv, som han røgtede fortrinligt og først nedlagde 1816, da Posten blev overflødig og inddroges. Hvor der senere var et indviklet Bo at ordne, var det Hvidt, der tilkaldtes; hvor en Købmandsbetænkning af Vigtighed skulde afgives, traadte Hvidt til. — Da Stænderanordningen udstedtes, var Hvidt alt nogle og halvtreds Aar gammel, men han stod

---

[1]) H. Hage: Joh. Hage. Pag. 114.

da som senere stedse paa Fremskridtspartiets Side. Han var en af de „oplyste Mænd“, der søgte at faa Anordningens Rammer mest udvidede, han var Hovedstifteren af „Trykkefrihedsselskabet“, og som Direktør for Nationalbanken, en Post han valgtes til i Aaret 1835, fremkom han, som vi have set, med et Forslag om Seddelindløsningsbetingelserne, der gik ud fra endog radikale økonomiske Forudsætninger. — Ved Valget af Præsident for Stænderforsamlingen stod der en Valgkamp mellem Schouw og Hvidt, hvor Schouw sejrede, medens Hvidt blev Vicepræsident. Ogsaa ved Borgerrepræsentationens Formandsvalg 1840 blev Hvidt kun Viceformand, H. P. Hansen Formand, og Hvidt kom først til at beklæde Formandsposten, da H. P. Hansen var bleven Raadmand. I Stænderforsamlingen gjorde Schouw sikkert bedre Fyldest som Formand, end Hvidt vilde have gjort, da denne til Tider kunde være stærkt opbrusende og ilde led Modsigelse. Men som Formand for Borgerrepræsentationen blev det Hvidt, der i 1848 skulde tage Affære og gaa i Spidsen for Toget til Kongen, og dér var han netop den rette Mand, thi saa gammel han var — over 70 Aar — var han en fuldgyldig Repræsentant for den Kreds i Hovedstaden af yngre Aldersaargange, der førte Martsbevægelsen igennem, og med hvilken han ogsaa personlig var forbunden. Med Hvidts personlige Forbindelser hang det maaske ogsaa noget sammen, at han ikke som saa mange af hans yngre Samtidige fra Frederik 6's Tid senere tog Afstand fra Liberalismens konstitutionelle og nationale Teorier eller endog blev en skarp Modstander deraf, men fulgte Linjen. Endnu som hvidhaaret Olding stod han med i Rækken, da Kampen i 50erne rejstes mod det Ørstedske Ministerium. Da han døde (1856), syntes de Ideer, han havde levet for, endnu at skulle bære hele Fremtiden.

Hvidt, der var udgaaet fra og hele sit Liv igennem tilhørte det højststaaende københavnske Bourgeoisi, der var Akademiker, Storhandlende og Bankdirektør, kunde hverken efter sin Natur, sit Liv eller sine Omgivelser faa Skikkelse efter en Tschernings eller en Grundtvigs Kæmpeart. Men han var stort skaaren mellem sine og gjorde et vigtigt Dagværk for sin By og sit Land. Han var Øjeblikkets Mand, hvor der skuldè handles og repræsenteres,

og han gjorde det Arbejde, han havde taget paa sig, ufortrødent til det sidste.

Hvidts Indflydelse i Stænderne var som sagt navnlig betydelig i Told- og Handelsspørgsmaal, og i finansielle Sager havde hans Ord den største Vægt. Maaske var P. G. Bang og Ussing, H. P. Hansen og Hvidt de fire, der sikrest havde Roskildeforsamlingens Øre. Bang, den lærde Jurist med indgaaende praktiske Kundskaber og Interesser; Ussing, den slagfærdige, energiske Opponent; H. P. Hansen, den djærve og selvstændige Borgertalsmand — Alle tre jævnaldrende, fødte 1797 —; men Hvidt, født 1777, var ikke blot sine tyve Aar ældre, men havde ogsaa langt fyldigere og mere omfattende Erfaringer end de andre; han havde set meget, han vidste meget, og han var den lykkeligste Repræsentant, de Ideer kunde faa, som han sluttede sig til. Præsident og Kommissarius ufortalte, var Forsamlingens Vicepræsident sikkert dens første Mand, mellem de valgte Deputerede det mest ansete Medlem[1]).

Som den mest kendte af Købstædernes Deputerede i Østifternes Stænderforsamling kan nævnes Etatsraad, Borgemester Steenfeldt, Forfatter af et ypperligt Skrift om Municipalvæsenet. Blandt de af Sædegaardsejerne Valgte Tutein fra Marienborg, hvis Navn hurtigt kom op paa Siden af Ussings ved hans Kritik over Finansstyrelsen og hans Forslag til Andragende om en Finansreform; blandt de af de mindre Ejendombesiddere Valgte

---

[1]) Bemærkningerne om L. N. Hvidt som Købmand støtte sig til adskillige Ytringer i den Sonneske Korrespondance for Aaret 1833 og til mundtlige Ytringer af afdøde Nationalbankdirektør Levy m. fl. — Om Formandsvalget i Roskilde Stænderforsamling skrev Drewsen til Collin under $^{30}/_{9}$ 1835, at hvis Schouw ikke blev valgt, „kommer Hvidt, thi Adelen vil nok ikke kunne sætte Bispen igennem“. Under $^{5}/_{10}$ s. A.: „Jeg antager, at Hvidt er vred paa mig for den vistnok ej ringe Andel jeg havde i at faa Schouw paa Præsidentstolen“. Under $^{7}/_{10}$: „Jeg tror ikke, at De har nødig at være urolig over Hvidts Hæftighed, og da han er kommen ind i mange Kommitteer, vil han ufejlbarlig med sine Kundskaber og Arbejdsdygtighed stifte megen Gavn; men det var godt, han ej blev Præsident“. (Coll. Brevsaml.) H. Hage giver Hvidt det Eftermæle: „Kæk og frimodig i sin Tale, Friheden og den individuelle Selvstændighed af ganske Hjærte hengiven; fast indtil Stivhed i de en Gang fattede Meninger, bramfri i sit Liv, værdig i sin Gærning“. (H. Hage: Joh. Hage. Pg. 113.)

Drewsen fra Strandmøllen, Agronomen, Fabrikanten, Bondens Ven og Opdrager, Herremandsvældets og Standsulighedens uforsonlige Modstander, bred og djærv i Tale og Skrift, i Alvor og Humor, den bedste Repræsentant, „de mindre Landejendomsbesiddere“ kunde faa i Stændersalen. Den sidstnævnte Gruppe havde iøvrigt blandt sine Repræsentanter 9 Sognefogder, 4 Gaardmænd og 1 Fæstegaardmand.

De nørrejyske mindre Landejendomsbesiddere havde en halv Snes Sognefogder og Gaardejere blandt deres Repræsentanter, mellem dem den bekendte Ole Christian Kirk. Iøvrigt sad i denne Forsamling Auditør Roulund — valgt af Sædegaardsejerne — hvis radikale Taler, bl. a. angaaende Kongehusets Forbrug, man den Dag i Dag læser med Forbavselse, og som næppe nu vilde passere Formandens Censur. Blandt de af Byerne Valgte var den blinde, norskfødte Oberst Brock. Denne, der i sin Ungdom havde været Prins Christian Frederiks Raadgiver i hans norske Kongetid, fik, da han maatte tage sin Afsked fra Hæren paa Grund af en Øjensygdom, Toldinspektoratet i Randers (ved Kongens Udnævnelse, mod Kommercekollegiets Indstilling). Han laa her i stadig Strid med Kollegiet, som tilsidst 1829 fik ham afskediget[1]). Men han havde i høj Grad vundet sine Byfællers Kærlighed og Anerkendelse, og som Medlem af Stænderforsamlingen traadte han med Styrke i Skranken for frisindede Reformer og fremkom bl. a. med sit betydningsfulde Forslag om almindelig Værnepligt. — Præsident i Viborg Stænderforsamling var som i Roskilde J. F. Schouw.

Den kongelige Kommissarius ved begge Forsamlinger var Anders Sandøe Ørsted. Med hvilken Glæde var Ørsteds Valg ikke blevet modtaget! Man var taknemmelig indtil Begejstring over Udnævnelsen. A. S. Ørsted var jo kendt som det liberale Element i Kancelliet, der saa vidt gørligt holdt den reaktionære Stemann Stangen, som den borgerligfødte, der havde svunget sig til Vejrs ved egne Evner og ikke var sat paa sin Plads gennem Aner og Forbindelser. Han var Broder til H. C. Ørsted,

---

[1]) Kmck. Forest.

den aandsfri, verdensberømte Naturforsker; han havde selv, hvor han offentlig havde udtalt sig, taget Afstand fra det Aandstyranni, Sekterere og Ivrere havde villet indføre. Hans Lærdom var mere omfattende end nogen Andens, hans Personlighed var vindende og human, hans Sind var aabent for alt Godt og Skønt.

Ørsted havde selv Grund til at være overrasket over Udnævnelsen, thi Frederik 6 betragtede ham som altfor liberal, men han satte paa den anden Side megen personlig Pris paa ham, og der var ingen Tvivl om, at Ørsted var den mest skikkede til Hvervet. I reaktionære Kredse gjorde man sig Haab om, at det skulde blive en Uriaspost, hvor Ørsted satte sin Popularitet overstyr, i liberale Kredse havde man næsten frygtet for, at Ørsted ved sin personlige Indflydelse skulde gøre Opposition umulig, fordi Ingen vilde modsige ham. Ingen af Parterne fik Ret. Med hver Dag der gik, blev Ørsted mere populær; man holdt Fester for ham, hvor Alle jublende flokkedes om ham, og i den første Stændersessions Slutningsmøde i Roskilde kunde Præsidenten under fuld Tilslutning udtale disse mindeværdige Ord til den kongelige Kommissarius: „Med blandede Følelser af Haab og Frygt imødesaa alle Deputerede, ja det hele Folk Valget af den, der skulde fremtræde som Mægler mellem Kongen og Stænderne; hele Folket nævnte højt og lydeligt, at der kun var en Mand i Landet, som fuldeligen kunde overtage dette Hverv; Kongen kaldte denne Mand, og saaledes blev i denne Forsamling ej blot Folkets Mand, men ogsaa Kongens Mand i Virkeligheden valgt af Folket. .... Man siger næppe for meget, naar man ytrer, at Kongen ved at sende os denne Mand anden Gang skænkede os Institutionen“.[1]) Saa højt stod Ørsted, Kongens Mand og Folkets Mand!

Imidlertid var Ørsteds Indflydelse ganske vist stor — „naar Ørsted er Kommissarius, skulde man lade Øjnene stikke ud, inden man gik ind i Salen“, skrev Drewsen om ham — men Oppositionens Mænd udtalte dog altid, hvad de havde paa

---

[1]) Roskilde Stændertid. $18^{35}/_{36}$, Pg. 1281 ff.

Hjærte. Drewsen føjede i samme Brev til, at Hvidts Spaadom „han løber med os Alle“, ikke var gaaet i Opfyldelse[1]). Oppositionen var jo ogsaa noksaa skrap allerede i den første Session, og Mynster kom endog til det Resultat, at „Ørsted formaar, uagtet al den Agtelse og Yndest, han nyder hos Enhver, Intet over Forsamlingen; hverken i det Større eller i det Mindre kan han sætte igennem, hvad han bestræber sig for“[2]). Dette var sikkert en Overdrivelse, men der var det sande deri, at med al Ørsteds Imødekommen naaede han ikke at faa Magt, hverken over Talere eller over Afstemninger. Strømmen var stærkere end han.

I Længden var en saadan Position uholdbar, dobbelt uholdbar, fordi Ørsted snart skulde læmpe sine egne Meninger efter Forsamlingens, for at man kunde naa til Enighed, snart forsvare Regeringens Meninger, selv naar de ikke vare hans, men overgivne ham at træde i Skranken for. Det fik endda være overfor upolitiske Sager. Da Spørgsmaalet om Ophævelse af Aagerloven var for, mente Ørsted ikke, at en saadan Foranstaltning i og for sig vilde være urigtig, men det var „fordi jeg ikke antog, Regeringen var stemt for at gaa ind derpaa, at jeg fandt mig pligtig til at fremstille den Side af Sagen, som kunde opvække Tvivl mod Forslaget, uden dog bestemt at udtale mig mod samme“[3]). Atter og atter maatte han indtage et saadant Stade; men værst blev det naturligvis i politiske Sager, hvor det hændtes ham, at Regeringen traf Afgørelser angaaende Spørgsmaal, der vare forhandlede i Stænderforsamlingen, uden endog blot forud at have indhentet hans Betænkning derom[4]). Baade efter Ørsteds Natur og efter den Stilling, han indtog som Regeringens Repræsentant uden noget fast Rygstød hos denne, maatte der da komme noget valent over hele hans Optræden i Stænderforsamlingen, der formindskede hans Indflydelse baade til den ene og den anden Side. Man kan næsten sige, at det

---

[1]) Brev til Collin, Roskilde $^{13}/_{2}$ 1836. (Coll. Brevsaml.) [2]) Breve til P. Hjort, Ny Saml. Brev $^{8}/_{12}$ 1835. [3]) Ørsteds Erindringer I, Pg. 127. [4]) Do. IV, Pg. XXV ff.

for Ørsteds egen Skyld var det heldigste, da han i sit Livs sidste Aartier nødtes til en kraftigere Optræden, om end med Afkald paa Populariteten; og dog — ihvorvel hans Virksomhed den Gang var fuldt ledet af hans Overbevisning, og ihvorvel han var en afgjort Modstander af de statsretlige Doktriner baade med Hensyn til Landets Styrelse indadtil og udadtil, som da banede sig Vej eller alt vare blevne herskende — er der det Særsyn, at han selv som Minister trængtes videre af Kollegerne, end hans eget Stade vilde have ført ham til. Men da Stillingen en Gang var given, tog han den, som den forelaa, og rakte sig efter den, til han blev kongruent med den.

Dog sikkert har det aldrig været i Ørsteds Tanker at tale eller handle mod sin Overbevisning. Thi dels var det efter hans Overbevisning det Rette at gaa saa langt som muligt, før man skred til et Brud, dels satte hans Dialektik ham i Stand til at fremstille for hans eget Sind ogsaa Alt det, der kunde tale for den Opfattelse af en Sag, som ikke var hans, og som han gik med til, imod hvad han helst havde ønsket.

Det er næsten symbolsk for den Magt, det givne havde over ham, at selv paa det Felt, hvor han var den uopnaaede Fører, paa Retslærens Omraade, dér har han nedlagt sit meste Arbejde, sine ypperste og friskeste Tanker — som Noter til gamle Lærebøger fra hans Forgængeres Haand. Han, paa hvem Lasalles Ord saa fuldt passer: „bevæbnet med hele Aarhundredets Videnskab“, har ikke givet et stort selvstændigt Værk fra sig, der som saadant kunde staa som et Monument over ham. Han var saa lidet monumental.

Det kan vel være, at Mangel paa Tid bragte ham til at vælge Noternes og de mange og spredte Afhandlingers Form for sit Forfatterskab — der jo desuden afbrødes i hans Livs bedste Kraft — men selve dette betyder, at Videnskaben tog ham halvt, Administrationen halvt. Ligeledes i denne sidste var Grundlaget stadig givet, og i hvert Fald blev han aldrig fuldt ud Bygmesteren. Han var den store Konceptskriver; men der rettedes i Konceptet uden hans Vilje og imod den. Hans Videnskab kom Administrationen og Lovgivningen til over-

ordentlig Nytte, men selv hvor de ikke helt passede sammen, sørgede han for, at de kom til at dække hinanden[1]).

Hans Liv var en Bøjen sig ind under, uden at han tog Maal af Afslagets Størrelse eller gjorde op, hvad der var blevet Nummer ét. Men det følte han skarpt, at den første Stilling ikke var ham betroet. Det er ikke uden Bitterhed — saa megen Ørsted overhovedet giver Luft — han i sine Erindringer fortæller om, at han under Frederik 6 ikke blev udnævnt til Minister; han opnaaede først dette under de følgende Konger, og sikkert var han gærne gaaet langt med den ny Tid for at blive ved at virke i denne som øverste Embedsmand. Han omtaler i sine Erindringer, hvad han endnu vilde kunne have faaet udført, dersom han var vedbleven at være Kultusminister — i sit syvoghalvfjerdsindstyvende Aar.

Thi han troede paa sine Evners og sin Videns Magt, og hvad han kunde udrette dermed. Og i Virkeligheden var derfor hans Liberalisme i 30erne kun en Indrømmelse til Ordets, Tankens Frihed, til en fri Raadgivning i passende Former i Presse og Forsamling. Men Beslutninger af Kreti og Pleti, gjorte til Rettesnor for Statens Ledelse, laa det ham fjærnt at sympatisere med; dertil var han efter hele sit Liv, sine Anlæg, sin Virksomhed og sine Omgivelser meget for meget baade Aandsaristokrat og Bureaukrat.

I Aaret 1838 skrev Biskop Fogtmann — der ellers var skarp nok i sine Domme — at A. S. Ørsteds vidtdrevne Godmodighed var den eneste Fejl „hos denne store Mand“[2]). Men

---

[1]) Da Kolerakarantæneforordningen truede med Nedskydning af Enhver, der overskred Grænsekordonen — en Trusel af gammel og allesteds anvendt Art — fik Ørsted lykkelig et videnskabeligt Forsvar i Stand derfor (jvfr. ovenfor). Hvor Regeringen paa Handelens eller Haandværkets Omraade endnu ikke vilde løsne Baandene eller endog strammede dem, godtgjorde Ørsted stedse i Kollegial-Tidende det netop i det givne Tilfælde berettigede deri. — Der fortælles den Anekdote (vi vide ikke med hvilken Hjemmel) fra et Statsraadsmøde i 40erne, at Ørsted i Anledning af en politisk Forholdsregel, der alt var sat i Værk, begyndte et Foredrag, der skulde bevise dens Berettigelse, men blev brat afbrudt af Stemann med den Ytring: „Den Slags Ting gør man, men man forsvarer dem ikke!“ [2]) Breve til P. Hjort, Ny Saml. $^{14}/_{9}$ 1838.

dette Udtryk skyder over Maalet, thi nogen stor Mand var han ikke. Ørsted manglede dels den Viljens Fasthed, der gennem Begrænsning søger den ubrydelige Gennemførelse af det satte Maal, dels den Seergave, der i det Ubegrænsede følger Linjens Fortsættelse fra det givne og nuværende langt ud i Fremtiden og gør sig klar over Retningen. A. S. Ørsted var en fint og humant tænkende Personlighed, udrustet med en Viden, der helt og fuldt omspændte hans Fag, og der havde suget Næring til sig fra alle Aandslivets Omraader, han lagde sin Viden, sit Skarpsind, sin Sans for det centrale, menneskelige ind i sin videnskabelige Gærning — og Videnskaben var for ham til for Menneskets Skyld, ikke Mennesket for Videnskabens —, han var en rigt ydende Lærer for Samtiden og Eftertiden, en allestedsvirksom og nidkær Embedsmand, en Lovkoncipist med enestaaende Indsigt, men — trods Alt — nogen stor Mand var han ikke.

— Efter at Stænderforsamlingen i Roskilde havde afgjort forskellige Spørgsmaal med Hensyn til sine Medlemmers Valgbarhed og valgt Embedsmænd, besluttede Forsamlingen enstemmig at sende Kongen en Takadresse for Indførelsen af Stænderforordningen. Meningen hermed var god og loyal, men det blev Begyndelsen til de mange Adresseforhandlinger i og udenfor Stænderforsamlingerne, der kom til at indeholde alt Andet end Høfligheder mod Kongen og Regeringen. Det var, som foran nævnt, Hvidt, Bang og Mynster, der havde faaet Adressens Udarbejdelse overdraget; den Sidste paatog sig at koncipere den og anvendte hertil „et Par Morgentimer“ paa den Dag, Adressen skulde for i Forsamlingen, og Hvidt og Bang godkendte Udkastet, da Mynster oplæste det for dem. Adressen blev ogsaa vedtaget, men Mange i Forsamlingen fandt den hyperloyal, og navnlig vakte Udtrykket: „Det er Folkets Lykke og Stolthed, at det kan sige, at Danmarks Hjærte slaar i Deres Majestæts Bryst“ formelig Forbitrelse og betragtedes som usømmeligt i sin Servilitet. Den frisindede Presse faldt over Adresseudvalget og Stænderforsamlingen. „Fædrelandet“ udtalte, at Adressen havde „nedsat Folket, man har omtalt det paa en Maade, der maa jage Blodet i Kinderne paa enhver dansk Mand“. H. N. Clausen skrev en

Afhandling „Om den Kunst at takke“, hvori han gjorde opmærksom paa, at den Takkende ikke maatte være saa ydmyg, at han glemte sin Værdighed[1]).

Ogsaa i de andre Forsamlinger vedtoges Adresser, der i Slesvig bl. a. gav Anledning til skarpe Sammenstød mellem Præsidenten og Medlemmerne. Men om end Debatterne i Anledning af disse Adresser ingenlunde vare undgaaede Regeringens Opmærksomhed — vrede Skrivelser fra Kongen til Höpp, Kommissarius ved Hertugdømmernes Stænderforsamlinger, vidne derom — var dog Kongens Misstemning endnu ikke direkte kommen til Orde[2]). Det var den nørrejyske Stænderforsamling forbeholdt ved Aabningen af den anden Session at sende en Adresse, ikke saa loyal, men saa skarp, at den fik Svar paa Tiltale. Ved Stændernes første Session havde først Østifternes, saa Nørrejyllands Stænder været indkaldte, ved den anden Session var det omvendte Tilfældet. Men nu havde Kongen været ret farlig syg i 1837, de Sager, der skulde forelægges Stænderne, vare ikke blevne færdige, og Viborg Stænder indkaldtes da først 1838, ihvorvel Stænderanordningen havde tilsagt, at Stænderne skulde sammenkaldes hvert andet Aar (altsaa senest 1837). Da Forsamlingen mødte, forelagdes der den en Redegørelse fra Regeringens Side med Hensyn til de Andragender, den forrige Gang havde indsendt, og med Meddelelse om de udkomne Love m. v., og det var herpaa, den nørrejyske Stænderforsamling — der ved flere Lejligheder viste sig at have et radikalere Sving end Østifternes — gav Svar i sin Adresse til Kongen. Man omtalte Kongens Sygdom og udtalte sin Glæde over hans Helbredelse, men man tilføjede i en spydig og dominerende Tone: „Det bedrøvede os vel, at den Standsning, Forretningerne led ved Deres Majestæts Sygdom, foranledigede Dem til at udsætte Stændernes Sammenkaldelse over den Tid, som ved Lovbud er bestemt; men Gud vil bevare Deres Majestæt

---

[1]) Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ I. Pg. 22 ff. J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levned. Pg. 255 ff. „Fædrelandet“ 2. Aarg. Nr. 58. [2]) Skr. fra Kongen til Höpp af $^{26}/_{4}$ og $^{24}/_{5}$ 1836 (Brevkopib.). — Derimod forløb den første holstenske Stænderforsamling forholdsvis loyalt, hvad Kongen udtalte sin store Tilfredshed med overfor Höpp. ($^{27}/_{2}$ 1836. Smstds.)

sund og kraftfuld, og Institutionens ophøjede Stifter vil fremtidig sammenkalde Folkeraadet efter den Beslutning, som med Glæde modtoges af Folket.“ Man fortsatte med Beklagelse over den i Mellemtiden udkomne ny Presseforordning, udtalte sig i skarpe Udtryk om Finansforholdene, endvidere om Betimeligheden af større Offentlighed i Forhandlingerne og brugte endelig, angaaende Nødvendigheden af Besparelser, den Vending: „Deres Majestæt har allernaadigst tilkendegivet, at nogle Besparelser ere iværksatte, og De vil ikke ophøre at henvende Deres Opmærksomhed paa dette Landets vigtigste Anliggende.“ Det var den Tone, hvori Kollegierne gave de dem underordnede Embedsmænd Røfler, naar disse skulde være af alvorlig Art.

Kongens Svar paa denne Salve var, at „skønt det har været Os uventet at modtage en Takadresse i Anledning af den Forsamlingen meddelte Bekendtgørelse, der ikkun indeholder Vore allerhøjeste Resolutioner, afgivne paa de hidtil forhandlede Stændersager, saa have Vi ikke des mindre i Betragtning af den gode Mening etc.“ At Adressen var Kongen „uventet“, betød selvfølgelig, at han for Fremtiden vilde bede sig fritagen derfor. Dette var ikke til at misforstaa, og da derfor, efter Viborgforsamlingens Slutning, Roskildeforsamlingen blev indkaldt, indgav vel Drewsen Forslag om en Takadresse, men her fik den konservative Del af Forsamlingen Overtaget, og med 37 Stemmer mod 31 forkastedes Drewsens Forslag, og der blev ingen Svar- eller Takadresse herfra indgiven til Kongen[1]).

Der var i det Hele i Stændernes Debatter ikke Mangel paa, hvad vi nu vilde kalde „storpolitiske“ Forhandlinger til Forskel fra „saglige“ Forhandlinger. Saaledes var der i Østifternes første Samling indgivet tre Adresser, hvoraf den ene med 1227 Underskrifter, om at Forhandlingerne maatte være offentlige. Forhandlingerne førtes nu for lukkede Døre, og i Stændertidende kom der kun korte Referater, uden Nævnelse af Talernes Navne, naar Vedkommende ikke havde stillet Ændringsforslag m. v. Forsamlingen selv stod stadig noget kølig overfor dette Spørgs-

---

[1]) Nørrej. Stændertid. 1838 I Pg. 597 ff. og 724; Østift. do. 1838 Pg. 68.

maal; det vedtoges imidlertid med 36 Stemmer mod 30 at andrage Kongen om, at Forhandlingerne, men ikke Afstemningerne, maatte blive offentlige, og at samtlige Taleres Navne maatte nævnes i Stændertidende. Til dette sidste Andragende sluttede ogsaa de nørrejyske Stænder sig, og det blev senere bevilget. Stændertidende var den eneste offentlige Publikationsvej for, hvad der foregik i Forsamlingerne, og Bladene maatte Intet referere og meddele ud over, hvad Tidenderne indeholdt. Saa vidt gik man i sin Iver, at da Algreen-Ussing havde udgivet sit store Foredrag i Finanssagen som Særskrift, blev dette beslaglagt, da Udgivelsen betragtedes som en Omgaaen af Bestemmelsen om, at Intet maatte offentliggøres fra Stænderne, før det havde været undergivet Redaktionskommitteens og Kommissarius' Censur. At Beslaglæggelsen gav Anledning til Bebrejdelser mod Regeringen og Klager over Pressefrihedens Undertrykkelse, følger af sig selv[1]).

Et endnu mere storpolitisk Æmne var Spørgsmaalet om Stændernes Forening. Regeringen betragtede imidlertid denne Sag som Tabu, var vred over, naar der blev rørt ved den, og afviste rent ud Stændernes Andragender herom. Debatterne om dette Spørgsmaal frembyde imidlertid Udtalelser af megen Interesse. Under Forhandlingerne i den anden jyske Stænderforsamling udtalte Forslagsstilleren, Landsoverretsassessor, Herredsfoged With, disse Ord: „Det forekommer mig ikke, at der kan være Grund til at adskille det egentlige Danmark i to Dele, fordi muligen Holstens Forhold til det tyske Forbund gør det nødvendigt at adskille dette Land fra Slesvig. Snarere var der Grund til med Hensyn til Sproget at forene den dansktalende Del af Slesvig med Jylland og den tysktalende med Holsten[2])." Men fra et helt modsat Synspunkt udtalte P. G. Bang sig i Roskilde Stænderforsamling, hvor Algreen-Ussing havde indbragt Forslaget om Forening, til Gunst for denne. Naar man nemlig mod Foreningen af Kongerigets Stænderforsamlinger

---

[1]) Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 366 og 1536 ff. Nørrej. do. 1836 II Pg. 962. „Fædrelandet" 2 Aarg. Nr. 64. Reskr. til Kanc. $^{18}/_{9}$ 1838.
[2]) Nørrej. Stændertid. 1838 I Pg. 889. Andragendet om Stændernes Forening vedtoges med 31 Stemmer mod 23.

gjorde opmærksom paa den farlige Konsekvens heraf, Foreningen af Hertugdømmernes Stænder, da saa' Bang ingen Fare heri, tværtimod: „Det var gavnligt for Forbindelsen mellem begge Hertugdømmerne og Danmark, at Forbindelsen mellem Hertugdømmerne indbyrdes vedligeholdtes, idet ethvert Foretagende, som endog blot havde Udseende af at ville løsne dette sidste Baand, vakte bitter Uvilje i begge Hertugdømmerne"; og forenedes begge Hertugdømmer, kunde man snarere vente, at de vilde blive i Forbindelse med Danmark, ogsaa naar Arvespørgsmaalet kom op for de Dele af Holsten, der ikke havde dansk Arvefølge, end „naar én hele Folkets Tænkemaade modstridende Adskillelse af begge Hertugdømmers Stænderforsamlinger har bidraget sit til Aar for Aar at løsne det Broderkærlighedens Baand, som skulde knytte Hertugdømmerne til Danmark". De fleste Talere sluttede sig ikke blot til Forslaget, men ogsaa til Bangs Motivering deraf, det henvistes med stor Majoritet til Kommitteens Behandling, og selve Andragendet vedtoges senere med 43 Stemmer mod 24[1]). Deling eller Helstat, det var de to Hovedsynspunkter, der kom frem allerede paa dette Forberedelsesstadium af den store Konflikt. Ejderpolitiken havde endnu ikke faaet Overtaget over Sindene og lamslaaet dem.

Med Hensyn til selve Andragendet om Stændernes Forening, meddelte Kommissarius i sin Slutningstale, at han havde Befaling til at tilkendegive, „at de Bønner, der gaa ud paa Forandringer i selve Provinsialstændernes Indretning, ikke kunne bevilges". Dette lod Kongen allerede nu Forsamlingen vide, „for at det ikke længere skal være uvist for hans Folk, om det skal slutte sig til den Indretning, som han har stiftet for at drage det nærmere til sig, eller om det skulde vende Hjærterne fra samme og hen imod en ny Indretning, der skulde træde i dens Sted[2])." Denne sidste Sætning peger aabenbart mindre hen paa den nationale Side af Foreningsspørgsmaalet end paa den konstitutionelle: Den Tilvejebringelse af en Fællesrepræsentation —

---

[1]) Østift. Stændertid. 1838 Pg. 271 ff. og Pg. 1972. [2]) Do. Pg. 970.

med hvad videre Konsekvenser dette kunde medføre — der laa i Foreningsønsket. Og her stod Regeringen stejlt imod.

Det var under Diskussionen om Stænderforeningsforslaget, at Spørgsmaalet om Minoriteternes Ret til ogsaa ved privat indbragte Forslag at komme til Orde i Andragender til Kongen første Gang gav Anledning til alvorlig Strid. Hvor uklart Forordningen havde udtalt sig herom, er alt ovenfor nævnt, men Præsidenten gjorde gældende, at ikke blot viste Forordningens Ord indirekte, at Minoritetens Vota kun skulde optages i Betænkninger vedrørende Regeringsforslag, men det fulgte ogsaa af Sagens Natur; thi da kun saadanne privat fremkomne Andragender, der havde faaet Majoritet, kunde indsendes til Kongen, vilde Minoriteternes Ret til at faa deres Vota meddelte, bevirke, at den Minoritet, der var mod et privat Andragende, kom til at nyde godt af denne Ret, men ikke den, der var for et privat Andragende, thi dette naaede i saa Fald ikke ud over Forsamlingen[1]). En akut Form fik imidlertid Striden herom først i følgende Stænderforsamlinger, men Præsidentens Optræden til Fordel for Indskrænkning af Mindretallenes Ret — samtidig med at hans eget Standpunkt i de paagældende Sager realt faldt sammen med Flertallets — var unægtelig et daarligt Varsel om, hvordan det „liberale“ Parti vilde stille sig overfor Mindretallet, naar det først fik Magten[2]).

Spørgsmaalene om Forhandlingernes Offentlighed, om Stændernes Forening, om Minoriteternes Ret drejede sig jo alle om Udvidelse eller Fortolkning af selve Stænderforordningen. Hertil maa ogsaa henregnes det af Drewsen indbragte Forslag om, at Diæterne skulde bortfalde, hvad Drewsen mente vilde gøre et smukt Indtryk paa Almenheden, vise Forsamlingens Uinteresserthed og — som han privat meddelte Collin — forebygge, at Forsamlingen ved næste Valg blev fyldt med Haandværkere og Bønder. Fra modsat Side gjordes det imidlertid gældende, at man herved udsatte sig for at berøve Forsamlingen brugelige Kræfter, og at

---

[1]) Østift. Stændertid. 1838 Pg. 1988 ff. [2]) Om hele denne Sag jvfr. Ørsteds Erindringer IV Pg. XXII ff. og Stændertidenderne. Den fik Indflydelse paa, at Schouw efter de seks Aars Forløb ikke paany kongevalgtes.

man i den Slags Sager ikke skulde rette sig efter løse Stemninger, men efter hvad der var rationelt. Forslaget nægtedes med 34 Stemmer mod 34 Overgivelse til Kommittebehandling og var dermed bortfaldet[1]).

Et Forslag i den nørrejyske Forsamling om Mosaiters Valgbarhed, indbragt af Stiftsprovst Hald, fik, trods Schouws varme Udtalelse til Fordel derfor, kun 21 Stemmer for, 29 imod sig. Derimod fik det Majoritet i Østifternes Forsamling, hvor det indbragtes af Drewsen, men fik ikke Regeringens Billigelse[2]).

Regeringens Standpunkt var gennemgaaende dette: Afslag paa ethvert Forslag om Forandring i Stænderforordningen. Ethvert Stormløb mod Forordningen burde tilbagevises, da det først og fremmest galdt om, at Institutionen voksede sammen med Befolkningen, hvad der ikke kunde ske, naar der straks skete Forandringer deri, og hvad endog Forslag om Forandringer let kunde hindre. Og at de Deputerede holdt sig Forordningens Bestemmelser efterrettelige, blev nøje paaset. Stemningen i Regeringskredsene var ikke reformvenlig, men reaktionær. Derfor den strænge Overholdelse af, at ingen Meddelelse om Stænderforhandlingerne publiceredes, før de havde staaet i Stændertidende. Derfor Paamindelsen om, at Stænderne overalt skulde kaldes „Provinsial"-Stænder, for at man vel skulde huske deres Karakter. Derfor Kongens Ordre til, at de Deputerede, naar de vilde forhandle med Yderverdenen, stedse skulde benytte Kommissarius som Mellemled.

I sidstnævnte Henseende gik Kongen vel endog videre, end Forordningen og den sunde Sans kunde give ham Medhold i. I de oplyste Mænds Forsamling havde Generalprokurøren paa

---

[1]) Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 694 ff. Brev fra Drewsen til Collin, dateret Roskilde $^{30}/_{12}$ 1835 (Coll. Brevsaml.). Drewsen, der bl. a. havde sin Støtte hos Bønderne, var iøvrigt veltilfreds med deres Opførsel. „Alt hvad Byen har fortalt Dem ... er Løgn. .... Bøndernes Opførsel er lige saa anstændig som den ædleste Herres i Forsamlingen" (Brev til Collin af $^{7}/_{10}$ 1835, smstds). Jvfr. ogsaa Schouws Tilfredshed med Forsamlingen (Breve til og fra Sibbern. Kbhvn. 1866. Roskilde $^{7}/_{10}$ 1835), ja endog Mynsters (Breve til P. Hjort. Ny Saml. Stændersalen $^{27}/_{2}$ 1836). [2]) Nørrej. Stændertid. 1838 I Pg. 989 ff., Østift. do. II Pg. 653.

given Foranledning udtrykkelig udtalt, at det var „vistnok aldeles tilladeligt“, at de Deputerede modtoge eller søgte Oplysning og Vejledning fra deres Vælgere. Ikke des mindre reskriberede Kongen Kommissarius, at da det var blevet ham forebragt, at den Kommitte, Østifternes Stænderforsamling havde nedsat i Toldsagen, havde indladt sig i Korrespondance med Grosserer-societetet om Toldspørgsmaalet, at en Deputeret havde korresponderet med forskellige Kommuner, og at en anden havde tilskrevet flere Sognefogder angaaende Petitionen om Hoveriets Ophør, skulde Kommissarius gøre Stænderforsamlingen opmærksom paa, „at det er aldeles stridende mod Vor Forordning, at Forsamlingens Medlemmer paa den omhandlede Maade forsøge at skaffe sig de behøvende Oplysninger, da det alene er Vor Kommissarius, med hvem de have at forhandle angaaende de til Forsamlingens Virksomhed hørende Genstande[1]).“ Saa ængstelig var Kongen for enhver Optræden af Stænderforsamlingerne, der gav dem noget Præg af Selvstændighed, at han meddelte Kommissarius, at han ganske vist Intet havde imod, at den nørrejyske Stænderforsamling holdt 28 Majfest til Minde om Dagen for Stænderanordningens Udstedelse, forudsat „at der ingen anstødelige eller upassende Skaaler udbringes“, men nogen Deputation fra Forsamlingen i den Anledning under hans Ophold i Jylland vilde han ikke modtage, da alle Henvendelser uvægerlig burde ske gennem Kommissarius[2]).

Men endnu værre var det naturligvis, naar endog Embedsmænd vovede at henvende sig til Stænderne om Andragender, som de højst og knapt nok havde Lov at henvende sig om til Regeringen. Et saadant Tilfælde indtraf med Biskop Faber og havde nær faaet betydelige Dimensioner. Biskoppen over Fyns Stift, Dr. Faber, havde udarbejdet et Forslag til en udvidet Repræsentation i Stænderne for Gejstligheden og overgivet Forslaget til et Medlem af Østifternes Stænderforsamling. Samtidig

---

[1]) Reskr. til Ørsted $^{6}/_{11}$ 1835 (Brevkopib.). [2]) Reskr. til Ørsted $^{24}/_{5}$ 1836 (smstds.). -- Flere Gange fik Ørsted (ligesom Höpp) Komplimentskrivelser fra Kongen, naar denne syntes, han havde været heldig med at afvise Diskussioner om Valgretsbetingelser, Stændernes Forening eller lign. (Reskr. $^{26}/_{7}$ 1836, $^{19}/_{6}$ 1838 m. fl.)

havde han imidlertid sendt et Eksemplar af Forslaget til Kongen, og hvis Kongen ikke syntes derom, vilde han forebygge dets Fremlæggelse i Stænderforsamlingen. Kongen opfattede imidlertid Sagen saaledes, at Forslaget alt var overgivet til Stænderne og dér kunde ventes behandlet, og han blev i høj Grad forbitret. Han reskriberede Biskoppen, at „Vi med særdeles Mishag have erfaret, at Du saa aldeles miskender Din Stilling og Dine Pligter som Embedsmand, at Du i Stedet for at afvente Vor allernaadigste Tilkendegivelse ... har henvendt Dig direkte til Provinsialstænderne.“ Samtidig paalagdes det Ørsted „af al Magt at søge at forhindre, at hin Petition som aldeles utilbørlig og forfatningsstridig optages til Forhandling i Stænderforsamlingen“. Biskoppen sendte derefter Kongen en ydmyg Undskyldningsskrivelse og fik sit Andragende tilbage fra den Deputerede, før det var fremkommen i Stændersalen, hvad Kongen naturligvis udtrykte sin Tilfredshed med. — Det ejendommelige ved Sagen var imidlertid, at Biskoppen havde ladet Ørsted, der havde været i Besøg hos ham, gennemse Forslaget paa Forhaand, og at Ørsted vel realiter havde udtalt sig imod det, men ikke mod den Maade, Biskoppen vilde lade det fremkomme paa. Ørsted sendte derfor nu Biskoppen et Brev, i hvilket han forklarede, at han i sit første Brev kun havde villet takke for udvist Gæstfrihed og for det tilsendte Eksemplar af Petitionen. „Jeg havde imidlertid ikke mindste Anelse om, at Kongen vilde træde imellem ... Kongens Uvilje vil vist og igen lægge sig, og jeg skal, om en god Lejlighed frembyder sig, ikke undlade at udvikle de Grunde, der tale for, at en Embedsmand i en højere Stilling i et hans Embede vedkommende Anliggende kan benytte Stænderinstitutionen for at give en Sag et Fremstød, inden den bringes for Regeringen, Noget som han forresten ikke vil bringes til at indrømme, ligesom jeg heller ikke kan nægte, at denne Fremgangsmaade, saa vel ment den end kan være, let kan faa et Udseende af, at Embedsmanden har Mistillid til, at Regeringen ynder hans Andragende, og derfor vil søge det forstærket ved Stændernes Hjælp .... Dog, dersom Kongen ej bringer Sagen paa Bane, gør jeg vist bedre i at tie.“

Hvis en almindelig Dødelig havde skrevet et saadant Brev, turde man maaske nok sige om det, at det var at snakke sort. Situationen var jo ogsaa vanskelig at klare for Ørsted, og den hele Affære vidnede om, i hvilket direkte, dybt og ængsteligt Underdanighedsforhold selv de højeststaaende Embedsmænd stode til Kongen, og til hvilken Grad denne lige indtil det sidste overfor Embedsmænd, Stænder, Alt og Alle uvægerlig vilde hævde sin personlige suveræne Vilje og Magt[1]).

---

[1]) Reskr. til Biskop Faber og Ørsted $^{29}/_{9}$, $^{29}/_{9}$ og $^{9}/_{10}$ 1838 (Brevkopib.). Kirkehistoriske Samlinger, 3 Række, IV Bd., Pg. 697 ff.

SYVENDE KAPITEL.

Politiske Bevægelser. Pressen.

Den danske Regering havde sikkert ikke frygtet, at Julirevolutionen skulde skabe Bevægelser her i Landet, der endog blot mindede om Voldsomhederne og Opstandene andetsteds. Her i Kongeriget i hvert Fald nøjedes man da ogsaa, som ovenomtalt, med privat Politisering hist og her, og først efterhaanden fik Oppositionen nogen Form, og de Unge lærte hverandre at kende. Men man passede godt paa fraoven. Med Stænderventilen mente man at have sørget for al fornøden Lufttræk; hvad der var derudover, var af det Onde. Det var naturligvis især Pressen, gennem hvilken Ondet kunde forplantes, og det var da den, man havde særligt Øje med. Men ved Siden af vogtede man paa alle Arter af Demonstrationer og fremfor Alt paa, at ingen udenlandsk Gift sneg sig herind og smittede de loyale danske Gemytter.

Da saaledes „Kiøbenhavnsposten“ i 1831 havde indeholdt et Uddrag af et polskvenligt Skrift, lod Kongen Kancelliet forbyde Uddragets Fortsættelse og Skriftets Salg i danske Boglader og lod Censor tildele en alvorlig Reprimande. Ved forskellige Reskripter fra Begyndelsen af 30erne paalagdes det Kancelliet at sørge for, at „udvandrede Polakker ikke admitteres i Vore Lande, med mindre deres Passer ere viserede af vedkommende kejserlige, russiske Gesandtskaber“. Da Kongen havde erfaret, at forskellige til Schweiz flygtede Demagoger skulde have paatænkt at vælge bl. a. de danske Stater til Opholdssted, paalagdes det Politimyndighederne at undersøge alle hertil kommende

Udlændinges Passer og ikke blot uden videre afvise alle de Personer, man havde grundet Mistanke til, men ogsaa have vaagent Øje med dem, hvis Papirer vare i en saadan Orden, at Adgang ikke kunde nægtes dem[1]).

Egentlige „Demagoger“ havde vi naturligvis ikke i Kongeriget, men overfor Hertugdømmerne var man mindre rolig. Kongen havde hørt, at der paatænktes en Sammenkomst i Holsten for at demonstrere mod den tyske Forbundsdag, men slige Sammenkomster maatte paa Forhaand forhindres, hvad enten de bestode af Fremmede eller af Indfødte. Og i Kiel havde der endog dannet sig „hemmelige Forbindelser blandt de Studerende“, hvad der gav Anledning til Undersøgelser, Arrestationer og en hel Mængde Udgifter for Statskassen til de Fængsledes Forplejning m. v. Disse Udgifter mente man ikke at burde paalægge Kieleruniversitetet, da Urolighederne jo ikke vedkom dette specielt, hvorfor de, efter en stor Mængde Skriverier hele Decenniet igennem, overtoges af Statskassen[2]).

Men ligesom man maatte passe paa, at Udlandets urolige Hoveder ikke kom ind i Kongens Riger og Lande, og at der ikke stiftedes Forbindelser af mistænkelig Art tværs over Landegrænsen, saaledes maatte man ogsaa vare sig mod, at de Danske, der rejste til Udlandet, kom i daarligt Selskab og ved deres Tilbagekomst bragte Smitstoffet med sig. Dette gav Anledning til Plakat af 23 Oktbr. 1835 (og et Patent af s. D. for Slesvig), hvorved det forbødes Haandværkssvende paa Vandring at besøge eller opholde sig i de Lande eller Stæder, „hvor Associationer og Forsamlinger af Haandværkere taales“. Politiøvrigheden maatte ikke udstede Vandrebøger til slige Stæder, og naar en Haandværkssvend trods Forbudet havde taget Ophold dér, maatte han et Aar efter Hjemkomsten ikke vinde Borgerskab paa sin Profession, og selv da kun, naar han ikke havde givet Anledning til Mistanke om Deltagelse i nogen lovstridig Forbindelse. —

---

[1]) Reskr. til Kanc. af $^{20}/_{9}$ 1831 og $^{8}/_{3}$ 1834; til slhl. Kancelli $^{30}/_{5}$ 1835 (Brevkopib.). [2]) Reskr. til det slhl. Kanc. af $^{18}/_{8}$ 1832, Finansdep. 1-19 Juli 1834, $^{26}/_{11}$—$^{5}/_{12}$ 1835, $^{27}/_{10}$—$^{5}/_{11}$ 1836, 20-27 Febr. 1838, 15-22 Jan. og 15-19 Oktbr 1839, 3-7 Novbr. 1840. Hver af disse Resolutioner betegner en Pengerekvisition til Underhold til Fængslede m. v., paa ca. 1,000 Rbdl. ad Gangen.

Denne mærkelige Plakat var dog selv et Produkt af udenlandsk Smitstof. Den havde sin Kilde i en af den tyske Forbundsdag i Aarets Begyndelse tagen Beslutning, der atter affødte en Kancelliplakat for Holsten og Lauenborg af det ovennævnte Indhold (7 Marts 1835). Mærkeligt nok varede det et halvt Aar, inden Danmark og Slesvig begunstigedes med lignende Plakater, og da var det ved Kongens eget Initiativ; men i de Reskripter, hvori Kancelliet fik Paalæg om Udstedelsen, beordrede Kongen, at der Intet maatte nævnes om den holstenske Plakat eller den tyske Forbundsdag, thi Plakaterne for Slesvig og Danmark skulde fremkomme som „aldeles særskilte Lovbud“ [1]).

Naturligvis forandrede dette Intet i Almenhedens Anskuelser om, at Lovene i Danmark nu bleve dikterede af den tyske Forbundsdag, ikke heller i Misstemningen over, at slige Love bleve udstedte umiddelbart før Stændernes Sammentræden. Men iøvrigt blev selve Forbudet ikke overholdt. Regeringen opnaaede, til at begynde med, det Modsatte af, hvad den ønskede, nemlig noget saa ejendommeligt som en Adresse fra Haandværkssvendene imod Plakaten. I Østifternes Stænderforsamling foreslog nemlig den københavnske Deputerede, Mekanikus Gamst, et Andragende til Kongen om Plakatens Ophævelse, og dette Andragende støttedes ved en Adresse til den nedsatte Kommitte fra ikke mindre end 1,036 københavnske Haandværkssvende. Mod al Forventning forkastedes imidlertid Forslaget om at indgive en Petition til Regeringen angaaende Plakatens Ophævelse. Det var blevet bekendt, at Sagen laa Kongen personlig paa Sinde, og at han vilde føle sig meget ilde berørt ved Andragendets Vedtagelse. Man mente da, at Sagen ikke var vigtig nok til at udsætte sig for Kongens Vrede eller Misstemning, og tilmed var man ikke ganske klar over, hvorvidt der ikke laa internationale Overenskomster bagved, saa man maaske gjorde bedst i at lade Sagen hvile. I afskrækkende Ord skildrede Ørsted de Associationer, der fandtes i visse Lande, de revolutionære Foreninger, hvis Medlemmer „forbinde sig ved de afskyeligste Eder til at virke for de fordærvelige Lærdommes

---

[1]) Reskr. til Kancellierne af 29/9 1835.

Udbredelse", og Kommissarius synes virkelig ved denne Lejlighed at have omstemt Forsamlingen. Maaske skete dette dog mindre ved hans Tale end ved Forsamlingens Fornemmelse af, hvor stor Vægt han lagde paa, at den i denne Sag ikke voterede imod Kongens Ønske. Med 36 Stemmer mod 29 vedtoges det, ikke at indgive nogen Petition til Kongen[1]).

Den Ængstelse, der var hos Kongen og hans fortrolige Raadgivere overfor Alt, der direkte eller indirekte kunde skabe Uro eller Demonstration, gav sig de mærkeligste Udslag. I Slutningen af 1833 lod Kongen offentliggøre et Reskript til Kancelliet (14 Decbr.), hvori det udtaltes, at Kongen næppe tog fejl i at formode, at Folket paa festlig Maade vilde minde hans Indtrædelse i Gehejmestatsraadet for 50 Aar siden (1784); Kongens eneste Ønske var imidlertid Besiddelsen af Folkets Kærlighed etc., og det paalagdes derfor Kancelliet at kundgøre, at han aldeles ikke ønskede festlige Foranstaltninger i den Anledning. Aarsagen til dette Reskript maa dels søges i, at Kongen overhovedet ikke holdt af for megen Sysselsættelse med hin følgerige Paladsrevolte, dels i, at Regeringen ikke kunde vide, til hvilke agitatoriske Øjemed Mindefester for Omstyrtningen af en reaktionær Regering nu kunde benyttes. I god Samklang hermed stod Pl. af 5 Juni 1838, ved hvilken Kongen, der havde erfaret, at man rundt om i Landet vilde højtideligholde 50 Aarsdagen for Stavnsbaandets Løsning, paalagde Kancelliet at kundgøre, at han, hvor meget han end erkendte den gode Mening, der laa til Grund herfor, dog ønskede, at ingensomhelst offentlig Højtidelighed i den Anledning skulde finde Sted. Man vil da ikke undre sig over, at da der i 1839 nede i Holsten var sket

---

[1]) Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 1361—84. De 1,036 københavnske Haandværkssvende omfattede 288 Snedkere, 185 Skrædere, 80 Malere, 72 Bundtmagere, 124 Skomagere, 72 Guldsmede, 55 Grovsmede, 98 Klejnsmede, 26 Kobbersmede, 36 Blikkenslagere. Om denne Sag skrev Drewsen til Collin (Roskilde $^{10}/_{2}$ 1836): „Jeg har aldrig fundet den af saa stor Betydning, at man for dens Skyld skulde lægge sig ud med Kongen ....; da jeg stod op for at sige Noget, blev det Halve siddende i Halsen, da jeg saa Ørsteds bekymrede Ansigt. Denne Sag, der en Gang syntes at ville foraarsage saa megen Larm, dør saaledes hen eller kommer med saa svag Røst, at den næppe vil høres." (Coll. Brevs.)

Indbydelse til at fejre 50-Aarsdagen for den franske Revolution, paalagdes det Avtoriteterne at gøre deres muligste for at forhindre nogen offentlig Forsamling i denne Anledning[1]).

Vi have ovenfor set, at det ikke var med stor Glæde, Kongen fandt sig i, at de nørrejyske Stænder 1836 højtideligholdt 28. Majfesten. Disse Fester vare heller ikke fri for at have en noget demonstrativ Karakter. Den daværende Kaptejn Tscherning havde allerede 1831 ønsket stiftet et 28. Maj-Selskab, hvor man kunde „forberede og danne sig til Udøvelse af de ny og vigtige Pligter, Staten har paalagt". Udkastet til Indbydelsen var tilsendt Politidirektøren, der atter henvendte sig til Kancelliet, men dette fandt sig ikke beføjet „til at sanktionere Associationer med et saadant politisk Formaal som det omhandlede". Næste Aar indbød Tscherning en Kreds af Mænd, der hørte eller mentes at høre til den liberaliserende Retning, til at festligholde den 28 Maj. H. N. Clausen, Forchhammer, J. F. Schouw, H. C. Ørsted, Francke, David m. fl. deltoge, Andre sagde nej under mere eller mindre plausible Paaskud[2]). — 28 Majfesterne bleve imidlertid herefter en Institution, men den oprindelige Indbyder til dem, Tscherning, blev nogle Aar efter fjernet fra Landet. I Anledning af et af Kaptejn Blom udgivet Skrift om Land- og Sømagten offentliggjorde Tscherning i 1831 et andet Skrift, betitlet „Nogle Bemærkninger om det danske Væbningssystem og dets Mangler"[3]). I 1832 udgav Tscherning et nyt Skrift „Om det danske Væbningssystem", i hvilket han, i Stedet for det bestaaende Militærsystem, forlangte „Almenvæbning støttet paa en tilsvarende Udvikling i Skolerne og hensigtsmæssig Anvendelse af de til enhver Tid tilstedeværende Kræfter". I dette og det følgende Aar udkom endvidere, bl. a. som Svar paa Modskrifter, et tredje og et fjerde Skrift af Tscherning.

Det siger sig selv, at i den Art reformatoriske Skrifter maatte indeholdes Meget, der lød ilde i de ledende Kredses Øren.

---

[1]) Reskr. af $^2/_7$ 1839 til slhl. Kanc. [2]) Af A. F. Tschernings efterladte Papirer I Pg. 289 ff. [3]) Bloms Skrift indeholdt en skarp Kritik over det bestaaende Søværnssystem. Det blev af vedkommende Embedsmand standset og indsendt til Kancelliet, men dette hævede Beslaglæggelsen (Ørsteds Erindringer I Pg. 104, Note).

Tcherning var sig dette meget vel bevidst, ja han var i Grunden klar over, at det var Kongen selv, hans Angreb gik ud over. Thi i et samtidigt Privatbrev udvikler han, at „Kollegier og Generaladjudanter kun betyde saare Lidet, og Kongen derimod er Alt; ethvert alvorligt Angreb træffer ham straks og bliver derfor afvist. Staben har Intet med det Administrative at gøre, det er i Grunden Kongen selv, der figurerer som øverste General og Krigsminister[1]).“ Men det var ikke alene paa Militæromraadet — som bekendt Kongens Kæphest, som han red i Fredstid og tumlede med større Iver end Virtuositet —, at Tscherning fremkom med „mishagelige“ Ytringer, men ogsaa paa det almenpolitiske Omraade. Han havde i et Skrift „De preussiske Provinsialstænders Historie i korte Træk“ gjort opmærksom paa, at det vilde være heldigere for Danmark at ordne sine statsretlige Forhold efter norsk end efter preussisk Mønster, og andetsteds havde han udtalt sig om Nytten og Muligheden af en Forbindelse mellem de tre nordiske Riger. Tilmed var det ikke blot i selvstændige Smaaskrifter, men i adskillige Artikler i „Kiøbenhavnsposten“, han havde fremsat sine Anskuelser, og ihvorvel der paa intet Punkt kunde lægges ham noget Ulovligt til Last, var det naturligvis med voksende Uvilje, Kongen saa denne Skribentvirksomhed udfolde sig, ovenikøbet øvet af en Officer, der var første Skoleofficer ved den militære Højskole. Der tildeltes ham forskellige Irettesættelser, som han imidlertid afparerede, men tilsidst benyttede man den Udvej at sende ham paa en Udenlandsrejse, til Undersøgelse af de nyere Artillerisystemer. Reskriptet af 6 Juni 1833, hvorved Rejseordren gaves ham, var imidlertid affattet i meget naadige Udtryk, og ved sin Afskedsavdiens hos Frederik 6 fastholdt Tscherning Fiktionen om den store Ære, der blev vist ham ved Udsendelsen. Kongens Svar var: „Naa, saa De tager det paa den Maade!“ — Men paa samme Maade tog den unge Orla Lehmann det. Ved et Afskedsgilde, 32 Artilleriofficerer holdt for Tscherning, kom en Skare Studenter med Lehmann som Ordfører ud paa Frederiksberg, hvor Festen fandt Sted, og Lehmann udtalte, at ihvorvel

[1]) Af Tschernings efterladte Papirer I. Pg. 300.

Kongen alt havde hædret Tscherning efter Fortjeneste ved at sende ham paa den vigtige Rejse, vilde de dog tilføje deres Tak og ønske ham lykkelig Rejse! — Den paatvungne Udlændighed varede i 5 Aar, fra 1833 til 1838[1]).

Tschernings Skrifter havde givet Anledning til nogle Forbedringer hist og her, men noget nyt Grundlag for Militærvæsenet var der naturligvis ikke Tale om. Som ovenberørt foreslog nogle Aar efter Oberst Brock i Nørrejyllands Stænderforsamling Indførelse af almindelig Værnepligt. Det gjordes imidlertid gældende, at Købstadborgernes Sønner fik tilstrækkelig militær Uddannelse i Borgervæbningen, og at Bøndersønnerne tabte mindre Tid ved Militærtjenesten, end Borgersønnerne vilde gøre. Disse vilde blive ødelagte paa Sjæl og Legeme ved at stilles i Række med Almuens Sønner. „Tiden er ikke nu til at skabe et Sparta.“ Med 28 Stemmer mod 22 vedtoges det, ikke at nedsætte nogen Kommitte i Sagen. Et Forslag i den følgende nørrejyske Stændersession om almindelig Værnepligt,

---

[1]) Af Tschernings efterladte Papirer I Pg. 3 ff. — Kongen var i de Dage paa Louisenlund; ved sin Hjemkomst forlangte han Beretning om, „hvem der har foranstaltet det ommeldte Tog af Studenter til Frederiksberg Allé, og hvorledes det Hele er gaaet for sig“ (Reskr. $^{27}/_{6}$ 1833 til Vicepolitidirektøren, Bræstrup. Brevkopib.). Aaret i Forvejen havde iøvrigt Lehmann været Ordfører for et lignende Tog, et Fakkeltog til H. N. Clausen, ved hvilket man vilde demonstrere imod, at Clausen var bleven forbigaaet ved Rektorvalget i 1832. Om denne sidste Begivenhed udtaler Lehmann sig med Fylde og Varme i sine Erindringer (Efterladte Skrifter I. Pg. 68 ff.). Men om Toget til Tscherning har han kun de Ord, i Anledning af et Sammentræf med Tscherning under hans Eksil i Berlin: „Set ham havde jeg vel en Gang før, da en Trop Studenter, jeg tilfældigvis mødte i Vesterport, fik mig med ud i Frederiksberg Allé som deres Ordfører ved en Afskedshilsen, de vilde bringe ham under et af hans Kamerater foranstaltet Afskedsgilde; .... et nærmere Forhold kom heller ikke til at udvikle sig i Berlin, da han rejste derfra faa Dage efter min Ankomst — som vel var.“ (Smstds. Pg. 127.) — Det er lærerigt at sammenligne disse Ytringer, nedskrevne i senere Tider, ikke blot med, hvad der iøvrigt vides om Toget til Frederiksberg, men navnlig ogsaa med de dybt fortrolige Breve fra Lehmann til Tscherning saa sent som i Aaret 1849. (Tscherning l. c. III. Pg. 24 ff.) Om den Sympati, Tschernings udmærkede Personlighed den Gang iøvrigt indgød, se bl. a. Ad. Fibigers straalende Skildring i „Museum“, 1894 Pg. 140—41.

fremsat af Ole Kirk, nægtedes Kommittebehandling med 30 Stemmer mod 19[1]).

Da Tscherning bl. a. ogsaa havde udtalt sig om en nøjere Forbindelse mellem de skandinaviske Riger, fik han først en Irettesættelse af sin Chef, men da han oplyste, at han kun havde omtalt „en Tingenes Ordning lig den, hans Majestæt i 1810 med Iver havde efterstræbt", fik han en ny Skrivelse, der fritog ham for Bebrejdelser[2]). Der var imidlertid unægtelig den Forskel, at under Tronfølgestriden i Sverig betød den praktiske Skandinavisme en Samling af de tre Riger paa den danske Kongelinjes Haand, medens det, som Forholdene nu laa, jo nærmest maatte blive den ny svenske Kongestamme, der skulde nyde Godt af de tre Kroners Sammensmæltning til en. Foreløbig kunde man dog spare sig Drøftelsen af begge Alternativer, som man var ganske uden Indflydelse paa, hvorimod det i Løbet af 30erne faldt godt i Traad med den Retning, den vakte Nationalfølelse tog overfor Overgrebene Syd fra, at søge Støtte hos de — nu ufarlige — Naboer hinsides Sundet, at paakalde de tre nordiske Folks fælles Udspring, Sprog, Minder og Traditioner og at søge Brødrefejdernes Aarhundreder ombyttet med en Broderenighedens Tidsalder, til gensidig Styr-

---

[1]) Nørrej. Stændertid. 1836 I, Pg. 289 ff. og 1838 I, Pg. 889 ff. — Selv om man ikke vilde gaa med til almindelig Værnepligt, var der dog baade hos Stænder og Regering Stemning for Værnepligtens Udvidelse. Allerede Fd. $^{8}/_{5}$ 1829 havde udvidet Værnepligten for Landbofødte til Møllere og Kromænd, Sønner af Skolelærere og Kirkesangere, naar de ikke uddannedes i Faderens Virksomhed, og fl. A. Imidlertid var det tilladt at købe sig fri, naar dette skete før Udskrivningen. (I 1827 var det blevet tilladt Bønderkarle, der havde staaet i Tjeneste ved den staaende Hær i to Aar og havde købt eller fæstet sig en Bondegaard, at frigøre sig for en rimelig Pengesum.) Det ny Paabud, at Skolelærersønner m. v. skulde være Soldater, vakte naturligvis ingen Glæde hos de Paagældende, og da det samtidig fastsattes, at man kunde købe sig fri derfor, synes Forordningen endog hos Nogle at være bleven betragtet som en temmelig uværdig Form, under hvilken Regeringen vilde skaffe sig Penge hos de Skolelærere etc., der kunde og vilde give Penge i Stedet for at lade deres Sønner blive Soldater. (Se de drastiske Udtryk om denne Sag i „Provst Knutzens efterladte Dagbøger fra en pædagogisk Rejse i Danmark 1833". Vor Ungdom. 1893.) [2]) Tscherning l. c., Pg. 28.

kelse. De Strømninger, der i saa Henseende paa denne Side af Sundet begyndte at gøre sig gældende, fandt under den almindelige Opvaagnen af Nationalfølelsen og Trangen til Sammenslutning i større nationale Grupper, en vis Genklang hinsides Sundet. En akademisk-skandinavisk Bevægelse tog sin Begyndelse i Slutningen af 30erne. I 1838 gæstede danske Studenter Lund, i 1839 aflagde ca. 150 lundensiske Studenter Besøg i København og samledes med ca. 300 danske Studenter i Dyrehaven. Samme Aar afholdt nordiske Naturforskere og Læger deres første Fællesmøde i Göteborg, og det første nordiske Tidsskrift, Brage og Idun, med det direkte udtalte Formaal at virke for Nordens Enhed, begyndte at udkomme, udgivet af Frederik Barfod. Uagtet Danmarks Aandskoryfæer, Oehlenschläger, H. C. Ørsted, Forchhammer osv., deltoge i Festerne og Sammenkomsterne, var Bevægelsen dog næppe overdrevent velset i Regeringskrese. Som en Art Symbol herpaa kan det nævnes, at da de danske Studenter vilde sende de lundensiske Gæster det sidste Hurra fra Langelinje, fik de vel Lov til at komme ind, men paa Tilbagevejen blev der afkrævet dem Tegn, og en Skærmydsel mellem Studenterne og en Deling Soldater afsluttede Festdagene. Dog, ligesom der ikke tillagdes denne Affære nogen videre Betydning, havde jo endnu den hele skandinaviske Sag ikke faaet noget Omfang, der kunde fremkalde stor Forargelse til den ene eller store Forhaabninger til den anden Side, ikke at tale om de store Skuffelser, der fulgte Forhaabningerne saa umiddelbart i Kølvandet[1]).

Hvad der politisk ubetinget mest beslaglagde Frederik 6's Regering i Løbet af 30erne, var dels Hertugdømmespørgsmaalet,

---

[1]) Se M. Hammerich: „De skandinaviske Bestræbelsers Fremgang og Formaal". Nordisk Universitetstidsskrift 1862. Om Lundenserbesøget i 1839 og den lille Slutningskonflikt med Militæret se „Kiøbenhavnsposten" for 27. og 28. Maj 1839. Ved Sammenstødet mellem Soldaterne og Studenterne brugtes der Sabler fra den ene Side og kastedes der med Sten fra den anden. Bladet haaber, at vedkommende Underofficer m. fl. ikke skulle slippe fri for Tiltale for deres Overgreb, for at man ikke skal blive Vidne til en Genopblussen af „det gamle, højst unaturlige, næsten udryddede Had til de Militære".

dette Spøgelse i Baggrunden, som Kongen dog saa vidt muligt lukkede Øjnene for, og som han haabede at kunne holde sig fra Livet, imedens han endnu var oven Mulde, dels „Skrivefrækheden" eller, med et mindre kongeligt Ord — thi hint Ord var Kongens bevingede og stadig benyttede Udtryk for Avisskriveriet — Spørgsmaalet om Trykkefriheden og dens Grænser. Af disse to Spørgsmaal skulle vi først gøre Rede for det sidstnævnte.

I 30ernes Begyndelse gav den københavnske Presse sig endnu kun Lidet af med Politik, og end ikke Offentliggørelsen af Stænderanordningen bragte i den første Tid nogen Forandring heri. Derimod begyndte der at udkomme nogle Aviser af ejendommelig Art, vistnok uden Sidestykke i vor Avisliteratur baade før og siden. De førte Navne, som „Raketten", „Raketten med Stjærner", „Sandhedsfaklen", „Lynstraalen", „Skærsilden" etc. Den første udgaves af en Mand ved Navn Winther („Raket-Winther"), som mente sig forurettet af Avtoriteterne og nu faldt paa at udgive denne Avis, dels for at føre sine Klager frem for Offentligheden, dels for at skaffe sig en Indtægtskilde i sin Nødstilstand. Hvad disse Aviser — der sejlede „Politievennen" langt agter ud — indeholdt af Platheder, Personligheder og Bagvadskelser, Alt i et umuligt Sprog, er ikke til at beskrive. Imidlertid redigeredes de med en vis Vinkelskriverdygtighed, der gjorde det muligt for Udgiverne nogenledes at undslippe Lovens Arm, og de bleve læste i et ganske overordentligt Omfang. „Raketliteraturen" mistede fra Midten af 30erne sin Betydning, men ved Siden af de Uhumskheder, den havde spredt, mentes den dog at have gjort den Gavn, at have givet den lavere Borgerklasse Lyst til at læse. Før 1830 havde man ingenlunde kendt almindelig Avislæsning, nu var Pressen begyndt at trænge ned i Lag, som den tidligere havde været fjærn, og den politiske Oppositionspresse fandt snart Vej til Steder, hvor den næppe var naaet hen, naar hine Aars mærkelige Aviser ikke havde skudt Bresche[1]).

---

[1]) Af Raketliteraturens Aviser henvises navnlig til selve „Raketten", udgiven af Winther; de andre ere kun Efterligninger. Jvfr. iøvrigt „Vor

Kongen læste disse Aviser, som han læste „Politievennen“. Han sendte f. Eks. Kancelliet Reskript om, hvorvidt den i „Raketten“ Aug. 1832 indeholdte Artikel „Tyrkisk Behandling mod et fattigt Barn“ var rigtig[1]). Men han sendte det rigtignok ogsaa andre Reskripter, i hvilke han klagede over den stigende Skrivefrækhed, navnlig den Uvane „ved Personligheder og i en spottende Tone at angribe Enkeltmand“. A. S. Ørsted mener endog, at det var hine Dages Aviser, i Forening med de mange forblommede Angreb paa Statskirkens Præster m. v. under den Clausen-Grundtvigske (Lindbergske) Strid, der i særlig Grad bragte Kongen ind paa Tanken om at faa Trykkefriheden yderligere indskrænket[2]). Dette giver sig ogsaa tilkende i den Censurinstruks, der efter Kongens Befaling offentliggjordes af Kancelliet 25 April 1833. Allerede ved Reskript af 4 Decbr. 1831 havde Kongen krævet Tøjlerne strammede, den Gang ogsaa med Hensyn til Pressens fri Omtale af Udlandets Forhold — under de daværende urolige Tilstande i Evropa — men Kancelliet fik Sagen bragt i et noget lempeligere Spor, og Censurinstruksen tog foreløbig kun Sigte paa Smudspressen. Den fremhævede, at naar Censor lod Æreskænderiet passere i Blade, hvis Redaktører vare under Censur, og disse Blade da mødte op med et „maa trykkes“, kunde den menige Mand let tro, at Avtoriteterne saa at sige havde godkendt, hvad der stod i Bladet. Det paalagdes derfor Censor ikke blot at udslette, hvad han med Vished kunde forudse, Domstolene vilde straffe, men ogsaa, hvad han selv fandt i og for sig utilbørligt, „saa at Intet

---

nyeste Journalliteratur“, en indsendt Artikel i „Fædrelandet“s 2. Aarg. Nr. 71, hvor navnlig de gode Sider, der kunne afvindes denne Literatur, bleve fremhævede. I Aaret 1834 udtalte C. N. David sig rigtignok en Del anderledes om den: „Blade, der synes at have gjort sig det til Opgave at drive Frivoliteten og Æreskænderiet til den yderste Grænse, have erholdt en Betydning, der har sløvet Interessen for Pressens ædlere og højere Virksomhed og vel ogsaa hist og her bidraget til at opvække Tanken om, at vi ere i Besiddelse af en stor Trykkefrihed, medens det kun er dens Slegfredbarn, som ufortjent er kommen til Ære hos os.“ (Maanedsskrift for Literatur Bd. 11, 1834.) Jvfr. Brev fra H. C. Ørsted til Orla Lehmann. $^{3}/_{9}$ 1832. (Breve fra og til H. C. Ørsted. 2. Samling.) [1]) Reskr. til Kanc. $^{12}/_{8}$ 1832. [2]) Ørsteds Erindringer II, Pg. 265.

taales, der bærer tydeligt Præg af Æreskænderi, eller der kan skønnes under Allegori, Ironi eller anden saadan Iklædning at gaa ud paa at udbrede krænkende Beskyldninger mod Nogen“ [1]). Det gik imidlertid nu som i den følgende Tid, at det var umuligt for Censor stadig at være paa Højde med Kongens Krav, han fik den ene Reprimande efter den anden, den skrappeste knapt et Aar efter den ny Censorinstruks, fordi han — og det i et Blad som „Raketten“ — havde ladet passere et Uddrag af P. A. Heibergs Erindringer, udkomne i Christiania 1830. Censor, Politiretsassessor Thomsen, truedes med, at hans Censorvirksomhed og den ham derfor tillagte Indtægt vilde blive ham fratagen, „hvis han oftere gør sig skyldig i saadan Mangel paa Opmærksomhed“ [2]).

Saa længe Avtoriteterne søgte at hæmme den Art Bladvirksomhed som „Raketten“s etc., havde de det gode Publikums Sympati paa deres Side — det var ikke mindst overfor denne Literatur, at „Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug“ senere blev stiftet og virkede med Held —, men helt anderledes blev Forholdet, da Regeringen begyndte at gribe ind overfor den politiske Presse. Den konservative Del af denne var væsentlig repræsenteret af „Dagen“ og „Berlingske Tidende“ [3]). Oppo-

---

[1]) K. T. 1833, Pg. 270. Ørsteds Erindringer II, Pg. 265. [2]) Reskr. $^{2}/_{2}$ 1834. Alene for Aaret 1833 have vi fundet følgende Antal Presse-reskripter fra Kongen: $^{21}/_{4}$, $^{25}/_{4}$, $^{14}/_{6}$, $^{27}/_{6}$, $^{13}/_{8}$, $^{13}/_{8}$, $^{15}/_{9}$ (Brevkopib.). Af de to Reskripter af $^{13}/_{8}$ omhandlede det ene „Dagen“, som havde optaget en Artikel om Napoleons Feltherrers Herkomst, der kunde være „den nu regerende Konge af Sverig ubehagelig“, den anden „Berlingske Tidende“, der havde optaget en urigtig Artikel om Urolighederne paa Sardinien, „da Vi ere underrettede om, at der mod de i de sardinske Stater fængslede Personer fremgaaes efter Lov og Dom, grundet paa foregaaende lovlig Undersøgelse“. [3]) Ved Pl. af $^{15}/_{11}$ 1832 bekendtgjordes det, at efter at det Forhold var ophørt, der havde foranlediget, at den politiske og Avertissementstidende, som i en Række af Aar havde været udgivet af Familien Berling, havde ført Titel af „den danske Stats-Tidende“, havde Kongen befalet, at denne Titel fra $^{1}/_{1}$ 1833 skulde ophøre, men Bladet iøvrigt beholde sine Rettigheder. — I Midten af 30erne udgav J. L. Heiberg i et Par Aar „Den flyvende Post, Interimsblade“, der i politisk Henseende nærmest maa betragtes som konservativ, i hvert Fald som et Blad, der vilde „hæve sig over Partierne“ og indtage et „fornemt“ Standpunkt. („Fædrelandet“, 2. Aarg. Nr. 62.)

sitionsbladet var „Kiøbenhavnsposten", redigeret af A. P. Liunge. Det havde indtil Begyndelsen af 30erne væsentligt været af æstetisk Indhold, men slog sig nu paa Politiken, og efter at have faaet Orla Lehmann og J. F. Giødwad til politiske Medarbejdere kom det frem i første Linje som et bidsk og slagfærdigt Oppositionsblad. Hvad der i „Maanedsskrift for Literatur" eller noget senere i J. F. Schouws „Dansk Ugeskrift" behandledes fra et mere akademisk-oppositionelt Standpunkt, fik et avisagtigt Sving i „Kiøbenhavnsposten", og skal man tro den konservative Ræsonnør i Hertz' „Stemninger og Tilstande", vilde Stænderanordningen være bleven modtaget med ublandet Glæde og uden Kritik af det danske Folk, hvis Hr. Liunge blot ikke havde hidset Stemningen op og gjort Gemytterne kritiske og krakilske[1]). Det blev desuagtet ikke dette Blad, der kom til at betegne Vendepunktet saa vel i dansk Journalistik som i Regeringens Pressepolitik, med de deraf følgende Konsekvenser.

I Efteraaret 1833 henvendte Overlærer Johannes Hage sig til ekstraordinær Professor i Statsøkonomi C. N. David med Forslag om Udgivelse af et politisk Blad. Forskellige Forhold bevirkede imidlertid, at Forhandlingerne mellem Hage og David ikke førtes videre, men i September 1834 udsendte David paa egen Haand det første Numer af sit Blad „Fædrelandet". Hage var dog straks fra Begyndelsen Medarbejder deraf.

„Fædrelandets" første Artikler vakte betydelig Opsigt. De vare dygtigt og klart skrevne, behandlede Retsspørgsmaal paa kyndig Maade og indeholdt en Kritik af Regeringsforanstaltninger, der ikke brugte mange Omsvøb, men dog, efter hvad man allerede var vant til, ikke heller syntes udfordrende. Imidlertid indeholdt dog en Artikel i Bladets Nr. 4 en Sætning som denne: „Derfor maa med Menneskehedens bestandige Udvikling en ny Udviklingsform stræbe efter at gøre sig gyldig, og

---

[1]) „Uden dette dengang saa lidet agtede Blad („Kiøbenhavnsposten") vilde Stænderinstitutionen være bleven optaget af Folket, som den blev given, med al den Dannished .... der er de bedste blandt det danske Folk egen. Landets Vel, dets fremtidige Skikkelse beroede dengang for en ikke ringe Del paa hin Bladredaktørs tvivlsomme Indsigt og Duelighed." (H. Hertz: Stemninger og Tilstande. Kbhvn. 1839. Pg. 219—220.)

det er efter Historiens Vidnesbyrd: det konstitutionelle Monarki". Dette var rigtignok kun Fremtidsmusik, men over et ildelydende Tema. — Nr. 7 indeholdt en Artikel „Om Provinsialstændernes Petitionsret" med følgende Sætninger: „Skulde derfor Begivenhedernes Medfør nogensinde give vore Stænder en forhøjet Betydning og udvidet Virksomhed, da vil hin Ret, som Folket alt vil have faaet kær, hin Frihed, hvorpaa det alt vil have vundet Hævd ... gaa over i den Ret og den Frihed, der først vil gøre, at Folket i sine Udvalgte bliver Herre i sit eget Hus." „Kun naar vore Deputerede vide at tilegne sig den Resignation, der unægtelig fordres af den, der skal indskrænke sig til at understøtte en Andens Forslag dér, hvor han selv kunde være Hovedmanden i en Virksomhed, da" osv. — Nr. 10 indeholdt en Artikel „Om Adskillelsen af de forskellige Regeringsfag" med følgende Sætninger: „... saaledes maa vi ogsaa være enige med Montesquieu i, at naar en Person eller et Raad forener i sig den lovgivende og udøvende Magt, kan den af Erkendelsen om en Garanti mod Vilkaarlighed udgaaende Sindsro og derfor sand borgerlig Frihed ikke findes". — Nr. 11 indeholdt en Artikel „Hvad kan det hjælpe?" med følgende Sætning: „Soldaten lader sig [efter Julirevolutionen] ikke saa let bruge mod sine Medborgere; han begynder at føle, at han uagtet han har faaet en Uniform paa, dog derfor ikke ophører at være Borger i samme Stat som hans Frænder og Venner og i Grunden ogsaa har samme Interesser som de. Hvor Folket altsaa er enigt om en vis Forandring, dér vil den ogsaa blive foretagen."

Det var Artiklen i Nr. 10, der først faldt Kongen for Brystet, idet den beskyldte den enevældige Regering for at savne Garanti mod Vilkaarlighed og for at udelukke sand borgerlig Frihed. Kongen reskriberede Kancelliet, om denne Artikel ikke kunde paadrage Forfatteren Ansvar; faa Dage efter sendte han Kancelliet Reskript om, hvorvidt Artiklen i Nr. 7 var tilladelig[1]). Flere af Kancelliets Medlemmer gjorde imidlertid gældende, at hvor utilbørlige Ytringerne i de paagældende Bladnumre end vare,

[1]) Reskr. til Kanc. af 4. og 7. Decbr. 1834.

vilde de næppe ved Domstolene blive betragtede som strafbare, thi navnlig den først omtalte Artikel (i Nr. 10) havde i det Væsentlige citeret Montesquieu (og Kant), og man kunde jo dog ikke straffe saadanne Citater af Verdens første Videnskabsmænd; tilmed var det vanskeligt at faa Artiklerne ind under bestemte Paragrafer i Fd. af 1799 — særlig under Udtrykket at „laste“ Kongens Regering —, og Domstolene havde ikke vist sig tilbøjelige til at straffe arbitrært i Trykkefrihedssager. Med stor Styrke holdt imidlertid Stemann paa, at de tre Artikler i Nr. 7, 10 og 11 burde gøres til Genstand for Sagsanlæg, og at der i Aktionsordren ikke skulde nævnes enkelte Lovparagrafer, men Overtrædelse af Trykkefrihedslovgivningen i Almindelighed, for at Domstolene, hvis ingen enkelt Paragraf passede, kunde dømme efter Loven som Helhed. I Overensstemmelse hermed resolverede Kongen Sagsanlæg[1]). I samme Resolution forlangte han Betænkning om, hvorvidt David burde suspenderes fra sit Embede som Professor, og da dette besvaredes bekræftende, blev Suspensionen besluttet (18 Decbr. 1834). Ved denne Resolution fastsattes det tillige, at Gennemsynet af Blade og Skrifter skulde udgaa af Politiretsassessor Thomsens Haand. Censor blev Politiretsassessor Reiersen.

Kongen havde nu faaet Blod paa Tanden, og under 16 Decbr. reskriberede han den Kommission, der havde været nedsat for at tage Stænderforordningen under Overvejelse (de to Kancellipræsidenter og de to Prokurører): „Da Skrivefrækheden ogsaa i de her udkommende Blade og Tidsskrifter mere og mere tager Overhaand, ville Vi allernaadigst have Kommitteen paalagt at nedlægge allerunderdanigst Betænkning om, hvorvidt lignende Bestemmelser som de, der i saa Henseende, som vedtagne ved Forbundsforsamlingen i Frankfurt, ere gældende for vore Hertugdømmer Holsten og Lauenborg, kunne paabydes saavel for Kongeriget Danmark som for Hertugdømmet Slesvig[2]).“

For Slesvigs Vedkommende have vi foran anført de indskrænkende Bestemmelser overfor Pressefriheden, der i Aarenes Løb vare tagne, og man behøvede forsaavidt ikke nu ved Lovbud

---

[1]) Kanc. 12-14 Decbr. 1834 („Trykkefrihedssager“ i Rigsarkivet). [2]) Smstds.

at bringe Slesvig under formelig Censur paa samme Maade som de tyske Hertugdømmer, eftersom den ny slesvigholstenske Centralregering opfattede sin Instruks saaledes, at den ansaa sig berettiget til, med Udelukkelse af Adgang til Domstolene, at afgøre Besværinger over Politiforbud mod trykte Skrifter. Da disse som Regel skulde indleveres til Politiet straks efter Trykningen, vilde en Standsning fra Politimesterens Side ikke kunne gøres til Kvæstion ved Domstolene, men kun hos højere Instans (Regeringen), men dette lignede unægtelig i saa høj Grad som muligt Censur. Det af den slesvigske Stænderforsamling i Aaret 1836 indgivne Andragende om at faa dette Forhold forandret, blev imidlertid pure afvist[1]).

Anderledes laa imidlertid Forholdene i Danmark, som altsaa nu truedes med formelig Censur. Fd. af 1799 havde jo i Aarenes Løb faaet en Række Tilføjelser, alle i reaktionær Retning (jvfr. ovenfor), men netop i Aaret 1834 havde man saa at sige gjort en Opdagelse, hvorved Pressen udsattes for en noget mindre vilkaarlig Behandling. Den Tilføjelse til Fd. af 1799, som havde været af mest indgribende Betydning, var Plakat af 13 Maj 1814, hvorefter ethvert Skrift paa under 24 Ark før Udleveringen til Salg skulde afgives til Politidirektørens Gennemsyn. For Nemheds Skyld var det blevet Praksis at indlevere Manuskriptet, for at det allerede trykte Skrift ikke skulde blive standset, og det havde endvidere været den gængse Opfattelse og i Begyndelsen ligeledes Kancelliets Fortolkning af Plakaten, at Kancelliet kunde stadfæste eller hæve en Beslaglæggelse, men at Spørgsmaalet ikke vedkom Domstolene. Herved havde der altsaa udviklet sig et Forhold ligt det, som i 30erne blev almindeligt i Slesvig, og som næppe var til at skelne fra egentlig Censur. I Begyndelsen af 30erne afsagdes der imidlertid forskellige Domme, hvorved det fastsloges, at naar en Forfatter ikke vilde akkviescere ved Beslaglæggelsen af hans Skrift, ifølge Pl. af 1814, havde han Rekurs til Domstolene, en Opfattelse, der i Aarenes Løb ogsaa var bleven Kancelliets og nu i 1834 saa at sige publiceredes af Algreen-Ussing ved nogle Artikler i

---

[1]) Ørsteds Erindringer II Pg. 261—63.

„Dagen". Naar Forfatterne da tillige ophørte med at indlevere Manuskripterne og i Stedet for indleverede det trykte Blad eller Skrift, vilde paa den ene Side Forfatternes Villighed til at rette sig efter de administrative Avtoriteters Henstillinger blive mindre, paa den anden Side Avtoriteterne ogsaa blive mindre tilbøjelige til at beslaglægge, fordi de i Forbindelse hermed maatte rejse Sag imod Vedkommende, og Udfaldet da altid var uvist. Men godkendte Domstolene Beslaglæggelsen og fandt Skriftet strafbart, blev da rigtignok Forfatteren dømt for et Skrift, der endnu ikke var udkommet, og ihvorvel der saaledes kun forelaa et „Attentat", var Straffen her den samme som for det alt udgivne Skrift[1]).

At Plakaten af 1814 selv med den ny Fortolkning ikke blot lagde væsentlige Baand paa Trykkefriheden, men ogsaa gav Anledning til megen Forvirring og mange Besynderligheder, deriblandt ikke mindst den nysnævnte, at man kunde idømmes Straf selv for et uudgivet Skrift, er udenfor al Tvivl. Og ikke alene blev man ikke disculperet, naar Skriftet var beslaglagt før Udgivelsen, og Domstolene gave Medhold heri, men ikke heller, dersom Skriftet havde faaet Lov at passere Politimyndigheden, men Anklagemagten bagefter fandt Anledning til Sagsanlæggelse. Dette sidste var jo netop Tilfældet med de Numre af „Fædrelandet", for hvilke der rejstes Tiltale.

Her fandt imidlertid en ejendommelig Inkonsekvens Sted til Fordel for Forfatteren. Ved en Resolution af 6 Juni 1834 blev det forbudt de Forfattere, der ifølge den hidtidige Praksis vilde indsende Manuskriptet eller et Korrekturaftryk til Censor — selv om de ikke vare under Censur — at misbruge den „Føjelighed" hos Censor, at han gennemgik Manuskriptet, til at sætte et „tomt Rum" eller „Censurhul" i Bladet paa det Sted, hvor Censor havde strøget Noget. Vilde en Forfatter eller Redaktør ikke sørge for at udfylde den ledige Plads, eller vilde han endog forsætlig henlede Opmærksomheden paa, at Censor havde ud-

---

[1]) Ørsteds Erindringer I Pg. 96 ff. „Maanedsskrift for Literatur" Bd. 11 1834, Afhandlinger af David og F. C. Bornemann. Lehmanns Erindringer I Pg. 70 ff. Jvfr., ang. Plakatens Historie, „1807—14" Pg. 553, og ang. de Anomalier, den fremkaldte, særlig Pg. 554, Note.

strøget Noget, skulde fremtidig kun det færdigtrykte Eksemplar modtages, og hvis Censor da havde Noget at bemærke, skulde han beslaglægge det hele Oplag og indsende et Eksemplar til Kancelliet til videre Foranstaltning. Vilde man imidlertid rette sig efter Censor paa en uopsigtsvækkende Maade, skulde denne fremdeles gennemse Manuskriptet. Adskillige vedbleve nu naturligvis, for at forebygge Misligheder ved Beslaglæggelse bagefter, at indsende Korrekturaftryk til Censor, og fortsatte derved det, som Orla Lehmann kaldte „Mesalliancen mellem Pressen og Politiet“, og de bevægedes yderligere hertil ved Afsigelsen af en Dom, der gik ud fra, at naar en Forfatter havde indsendt et Manuskript eller Korrekturaftryk til Censor, og denne havde godkendt det, kunde han ikke senere underkastes Straf. Men dette var jo højst besynderligt, thi valgte han den Vej ikke at benytte sig af Censors „Føjelighed“, men at vente med at indsende et Eksemplar, til Oplaget var trykt, blev der af Domstolene intet Hensyn taget til, at Eksemplaret upaatalt var passeret Censor. Den paagældende Dom støttede sig imidlertid til den nysomtalte Resolution af Juni 1834, thi denne havde atter henvist til et Kancellicirkulære af 13 Januar 1807, hvorefter Politimesteren kunde gennemse Bladene etc. i Korrekturaftryk „paa det, at hvad muligen kunde findes anstødeligt, straks kan vorde udeladt, og Bladets Standsning, efter at det allerede er trykt, saavelsom andre Ubilligheder saaledes forekommes.“ Men, mente Dommen, herved maatte netop tilsigtes Forebyggelse for Forfatteren af Tiltale og Straf. Denne Dom blev naturligvis en Opmuntring til vedblivende at indsende Korrekturaftryk m. v., selv om man ikke var under Censur, og at afholde sig fra de „tomme Rum“ [1]).

Det Væsentligste, der imidlertid var opnaaet ud af den hele Forvirring, var den, nu uomstridte, Fortolkning af Plakaten af 1814, der gav Ret til Rekurs til Domstolene. Den, der ikke vilde nøjes med Resultatet af Censors foreløbige „Censur“ eller

---

[1]) K. T. 1834 Pg. 487. „Dansk Folkeblad“ 31/8 1838 (Orla Lehmann: „Bidrag til Bedømmelsen af vor nuværende Trykkefrihedstilstand“). Juridisk Tidsskrift Bd. 37 (Dom af 16/7 1839).

med en Beslaglæggelse af ham og senere af Kancelliet — dersom man først havde sendt et Eksemplar af det færdige Oplag til Gennemsyn — kunde gaa Rettens Vej. Nu henstillede jo imidlertid det kgl. Reskript af 16 Decbr. 1834 til Overvejelse at indføre fuld Censur administrativt, uden Appel til Domstolene, saaledes som i de tyske Forbundsstater.

Det blev hurtigt bekendt, at noget saadant forestod. Sindene kom i høj Grad i Bevægelse ved Sagsanlæggelsen mod „Fædrelandet“ og ved Davids Suspension; man forudsaa en Periode og en Anvendelse af Lovene som den, der fulgte efter Fd. af 1799. Med en forbavsende Hurtighed rejste der sig en Adressebevægelse ikke blot i, men ogsaa udenfor Hovedstaden. Fra Roskilde, Helsingør, Nakskov og nogle Landdistrikter paa Lolland indkom der Bønskrifter til Kongen, forsynede med mange Underskrifter, navnlig af Embedsmænd, om at der ingen yderligere Indskrænkning maatte ske i Trykkefriheden. Men den største og mest bekendte var den københavnske Adresse, til hvilken 9 Mænd indbød, hvoriblandt J. F. Schouw var den ledende og Bønskriftets Forfatter. Adressen blev forsynet med 572 Underskrifter, deriblandt 27 Universitetsprofessorer, 12 Gejstlige, 10 Overretsassessorer, 6 Højesteretsadvokater, 82 Kollegieembedsmænd og 55 Officerer, navnlig af Søetaten. Den blev indleveret den 21 Febr. 1835 i Kongens Forstue — det gjorde i de ledende Kredse et noget uheldigt Indtryk, at Adressen ikke var personlig overbragt af et Udvalg af Underskriverne — og den blev allerede besvaret fem Dage efter. De Officerer, der havde underskrevet Adressen, fik underhaanden Tilrettevisninger, samtlige øvrige Embedsmænd, der havde underskrevet den, havde hverken direkte eller indirekte nogen Mén deraf[1]).

Adressen udtalte bl. a., at Efterverdenen vilde vidne, at i det halve Hundrede Aar, Frederik 6 havde styret Danmark, havde dettes Udvikling i Henseende til Sprog og Literatur, Videnskab og Kunst, Almenoplysning og aandelig Dannelse været større end i noget tidligere lignende Tidsrum. Efterverdenen

---

[1]) Ørsteds Erindringer IV Pg. 550; H. N. Clausen: Dansk Maanedsskrift l. c.

vilde ogsaa vidne, „at blandt alle de Foranstaltninger, der begunstigede denne Udvikling, var ingen saa vigtig, saa velgørende som en Trykkefrihed, bygget paa den i vor Lovgivning opstillede Grundsætning, at Forfatterne kun ved Love ere indskrænkede i deres Virksomhed og ved Overtrædelse af disse kun ere undergivne Domstolenes Kendelse.“ Man ansøgte derfor om, „at Foranstaltninger, ved hvilke Skribenters Virksomhed underkastes andet Baand end Lovenes og Domstolenes, maa blive holdte udenfor Grænserne af et Land, hvor oprigtig Kærlighed til Konge og Fædreland altid har haft sit Hjem.“ Adressen eller Bønskriftet, som man i senere Tider fandt affattet i en vel ydmyg Tone, fik et yderst afvisende Svar, der ved en enkelt Vending blev meget berømt. Under 26 Febr. reskriberede Kongen Kancelliet, at det i Anledning af den indsendte Adresse skulde offentliggøre følgende i Kollegialtidenden: „Det har været Os uventet at se, at flere af Vore kære og tro Undersaatter have kunnet ansøge om, at ingen Forandring i Trykkefrihedsanordningen maa foretages; thi ligesom Vor landsfaderlige Opmærksomhed stedse har været henvendt paa at bidrage Alt, hvad der stod i Vor kongelige Magt til at virke for Folkets og Statens Vel, saaledes kan heller Ingen uden Vi alene være i Stand til at bedømme, hvad der er begges sande Gavn og Bedste, hvilket Vi ogsaa fremdeles med samme Iver og usvækkede Kærlighed til Vort Folk ville være betænkte paa at fremme“[1]). Baade Adressen og Svaret vakte den største Opsigt overalt. Saa langt Kongens Arm rakte, maatte naturligvis Kritiken holde sig indenfor visse Grænser — saaledes fik Overpræsident, Grev Blücher-Altona Paalæg om at iagttage, at Altonaer-Bladene ikke indlode sig paa Drøftelse af slige Sager — men udenfor Rigets Grænser kom

---

[1]) Svaret var dog adskilligt høfligere og hjærteligere end det Svar af lignende Indhold, den preussiske Minister von Rochow gav Borgerne i Elbing, som havde tilstillet en af deres Landsmænd, der i Anledning af Statskupet i Hannover 1837 var bleven afskediget som hannoveransk Landraad, en Tilslutningsadresse. Thi dette Svar udtalte, at „det ikke sømmede sig for Undersaatten at anlægge en Maalestok efter sit indskrænkede Syn paa Statsoverhovedets Handlinger og i indbildsk Overmod anmasse sig en offentlig Dom over dennes Almagt.“ (Flathe: „Das Zeitalter der Revolution und Restauration“. Pg. 306.)

der voldsomme og karrikerede Fremstillinger til Orde, der naaede til Kongens Kundskab og sikkert have opvakt megen Harme[1]).

En positiv og heldig Følge af Adressen blev imidlertid Stiftelsen af „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug“, der hurtig samlede et meget stort Medlemsantal (paa sin Højde ca. 5,000) og begyndte Udgivelsen dels af en Række Folkeskrifter, dels af en Tidende „Dansk Ugeblad“. Da det imidlertid galdt om overfor den øvrige Presse og Literatur at værne om den rette, overfor Regeringen at værne om den fri Brug af Trykkefrihedslovgivningen, blev Selskabets Stilling snart vanskelig. Men ved sin Stiftelse var det en Begivenhed i Datidens offentlige Liv[2]).

Nogen Censur blev ikke indført. Det kongelige Reskript, der havde henstillet Spørgsmaalet til Forhandling, vilde vistnok under ingen Omstændigheder have bragt Indførelsen af Censur som Resultat. Frederik 6 var altid hidsigere i Opløbet end i det lange Løb, og Sagen vilde i hvert Fald have haft mange Stadier at gaa igennem, før den var bleven til Virkelighed. Om Adressen har haft nogen direkte Betydning, er ikke godt at sige; men muligvis har den været en Støtte for A. S. Ørsted, der allerede forud for dens Indgivelse var optraadt energisk mod

---

[1]) Ved Adressesagen i Rigsarkivet ligger et Numer af „Morning Chronicle“ for Marts 1835, hvor Kongens Svar gengives saaledes: „We are much astonished at our subjects insolence in giving us their advice unasked. If it please us in our wisdom to tie up the Press neck and heels, we shal do so; if not, we shall let it alone. We have for fifty years or there about governed Denmark as we saw fit, according to our Royal will and pleasure — and so we mean to do, with the blessing of the Holy Alliance to the end of the chapter.“ — En Korrespondance i samme Blad fra København, dat. $^{20}/_{2}$ 1835, havde meddelt, at Adressen vilde blive indgiven, og tilføjede, at Kongen samtidig med Provinsialstændernes Indførelse havde forbeholdt sig „den guddommelige Rettighed at regere slet, med hvilken Kongerne af Danmark siden Katastrofen 1660 have været beklædte, og som de uheldigvis altfor ofte have udøvet.“ — Ligeledes findes et Numer af „Times“ med en Korrespondance, dateret Holsten $^{21}/_{2}$ 1835, der udtaler sig om den befrygtede Trykkefrihedsindskrænkning og om Adressen. [2]) Indbyderne til Adressen til Kongen vare: Schouw, H. N. Clausen, Højesteretsadvokat Høegh-Guldberg, Høyen, Sibbern, Kommandørerne i Søetaten Lütken og Brinck-Seidelin og Grossererne Meinert og Suhr. Trykkefrihedsselskabets første Skriftkommitte kom til at bestaa af de fem førstnævnte, samt i Stedet for de fire sidstnævnte: H. C. Ørsted, C. S. Gad, J. C. Drewsen og L. N. Hvidt.

en hvilkensomhelst Forandring paa Presselovgivningens Omraade, før Stænderne vare hørte. Af de fire Mænd, der havde Sagen under Forhandling, ansaa Höpp det for ufornødent at høre Stænderne, medens Ørsted var af den stik modsatte Mening. I § 4 af Stænderanordningen havde Kongen lovet, at forinden han udgav nogen Lov, der havde Forandring i Undersaatternes personlige eller Ejendomsret til Genstand, vilde han lade Udkastet forelægge Stænderne. Dette Udtryk, udtalte Ørsted, var med Flid sat i Stedet for det oprindelige, „nogen Lov, der griber ind i Ejendomsrettighederne eller Personernes Retstilstand". Der kunde derfor ikke være Spørgsmaal om, at Anordningen kun havde taget Sigte paa Borgernes indbyrdes Retsforhold; der var udtrykkelig Tale om deres personlige Rettigheder, deres Stillings Hævdelse overfor det Offentlige. Det var sandt, at en anden Opfattelse kunde gøres gældende, naar man lagde den preussiske otte Aar ældre Anordning til Grund, over hvilken Stænderanordningen var bygget. Men som Anordningen nu en Gang forelaa paa Dansk, var Sagen utvivlsom. At unddrage Lovforslag angaaende Forandring i Borgernes bestaaende Rettigheder som Statsborgere fra Stændernes Drøftelse, vilde være en Tanke, som intet Menneske havde kunnet falde paa ved Læsningen af Stænderanordningen, „Alt bliver usikkert og vaklende, naar Systemsproget skal lægges til Grund i Stedet for Ordenes simple og naturlige Betydning". „Jeg er overbevist om, at hin Paragraf, der udgør saa at sige Kærnen i hele den ny Institution, er ganske almindelig saaledes opfattet, og at selv vore første Jurister ikke ane Muligheden af, at der kan lægges en anden og snævrere Mening ind i samme." „Kongens Undersaatter maa ikke have Behov for at forstaa deres Konges i sig klare Ord at studere de preussiske Anordninger eller den fremmede Presse." — Stille løb Sagen da ud i Sandet og døde hen[1]).

---

[1]) Se Ørsteds udførlige Indlæg i Erindringer IV, Anhang A, Pg. 521—65. Indholdet og Omkvædet af Ørsteds Indlæg er, at juridisk Spidsfindighed og Fortolkningskunst, anvendt paa grundlæggende Love, hver Mands Eje, er forargelig og forkastelig. — De fire Bind, A. S. Ørsteds „Af mit Livs og min Tids Historie" omfatter, udgøre tilsammen 2,200 overmaade tungt skrevne Sider, man kun med Møje naar igennem, endsige fuldelig optager i sig;

At der ingen ny reaktionær Presselov udkom, vakte sikkert almindelig Tilfredshed[1]). Imidlertid vidste man jo ikke, hvad der kunde komme. Men positiv Glæde havde hele den frisindede Del af Almenheden, da der den 18 Maj 1835 faldt Hof- og Stadsretsdom i Davids Sag. David frikendtes mod Betaling af Sagens Omkostninger — dette sidste, fordi det maatte „i høj Grad misbilliges", at hans Udtalelser let kunde opfattes som indeholdende strafværdige Misbrug af Trykkefriheden — men nogen Straf kunde han ikke ikendes, da ingen af Paragraferne i Trykkefrihedsloven kunde anvendes, og der vilde „ifølge Trykkefrihedslovgivningens Grundsætninger heller ikke kunne være Spørgsmaal om at paalægge ham nogen efter hine Lovbuds Analogi læmpet arbitrær Straf". De Medlemmer af Kancelliet, der havde fraraadet Sagsanlæget, havde altsaa faaet Ret: Artiklerne vare ikke strafbare. Den 2 Decbr. s. A. faldt Højesteretsdommen med samme Resultat. Atter her hed det imidlertid, at det i høj Grad maatte misbilliges, at den Tiltalte havde udtrykt sig paa en saa tvetydig Maade, men at der ej fandtes aldeles tilstrækkelig Grund til o. s. v. Forsvaret for David førtes af Advokaterne Sporon og Høegh-Guldberg. „Med glimrende Talent, med henrivende Veltalenhed, med skarpsindig Klarhed og udtømmende Grundighed" førte Justitsraad Sporon Forsvaret i en 3½ Times Tale. Efter Replik af Generalfiskalen duplicerede Justitsraad Guldberg „og endte med en begejstret, lige saa hjærtelig som energisk Peroration, hvorved han især

---

men de indeholde et Væld af Oplysninger, en Rigdom af Tanker, atter og atter kan man vende tilbage til dem og stadig paany belæres. De nys citerede Ark ere næsten de sidste af det hele Skrift, offentliggjorte i Oldingens 79de Aar, de ere den store Retslærdes „sidste Ord". Det kan skønnes, at Efterslægtens Taalmodighed som Regel er sluppen op, før den er naaet saa langt; men de ere vel Paaagtning værd. — Nærværende Forfatter staar som saadan i den største Taknemlighedsgæld til Ørsteds „Erindringer", han nedlægger sin lidet betydende, men ærlig mente, ærbødige Hyldest og Tak overfor Værket. [1]) Selv en J. P. Mynster havde udtalt sig mod den ny Lov, i hvert Fald ventede han Forslaget forelagt Stænderne. „Disse skulde dog enhver Anordning forelægges, som angaar Borgernes personlige Rettigheder, hvortil dog maa henregnes mere end blot den Ret at gaa paa Gaden eller købe Vin for sine Penge." (Breve til P. Hjort 13/2 1835.)

fremhævede Sagens moralske og politiske Betydning". Efter Dommens Afsigelse fandt Ovationer for Advokaterne og Tiltalte Sted [1]).

C. N. David var imidlertid bortrejst; fra 1 Septbr. var Joh. Hage „Fædrelandet"s Redaktør [2]). Hage er bleven nævnt som Forfatter til en af de Artikler, David tiltaltes for (Lehmann og Sager til de to andre); nu blev han altsaa selv den Ansvarlige. Faa Maaneder efter Dommen afskedigedes David. Ved Reskript 24 Marts 1836 entledigedes han i Naade, „og da det er Vor allerhøjeste Vilje, at denne Lærerpost indtil videre ikke skal besættes, saa ville Vi allernaadigst have Professor David tillagt den hele med Embedet forbundne Gage i Pension" [3]).

Men hermed vare Virkningerne af den Davidske Sag ingenlunde afsluttede. Tværtimod. Baade Overretten og Højesteret havde jo udsagt, at de paatalte Artikler i og for sig vare yderst utilbørlige, og at Lovgivningen blot ingen Paragraf havde, de kunde straffes efter. For at afhjælpe dette forelagdes der Østifternes Stænderforsamling et nyt Lovudkast. Dette foreslog, at hvor „den onde Hensigt ikke er saa umiskendelig, at Forfatteren kan dømmes efter Fd. af 1799, saa bør han for den Mangel af pligtskyldig Opmærksomhed, der i alt Fald bliver ham at tilregne", straffes med Bøder fra 100—500 Rbdl. Hermed vilde der saa for enhver dømt Forfatter følge livsvarig Censur. Kommissarius udtalte ved Forelæggelsen, at Overretten bestemt havde antydet „et Hul, som der i denne Henseende skal være i bemeldte

---

[1]) „Fædrelandet" 2 Aarg. Nr. 64. [2]) Davids Bortrejse gav Anledning til følgende tidsbetegnende Gisning: „Fædrelandet"s Redaktør rejser herfra om faa Dage, som man siger for bestandig. Man vil vide, at han i Udlandet skal trække Pension herfra; da man nemlig indser, at Loven ej kan fælde ham og dog har sat sig i Hovedet, at han er en farlig Person, som man gærne vil være kvit, er man gaaet paa Akkord med ham." (Chr. Wilster til P. Hjort $^{22}/_{8}$ 1835. Breve til P. Hjort. Ny Saml.) — Paa Rejsen var David Genstand for store Ovationer i Kiel (Schleiden l. c. Pg. 196). [3]) Reskr. til Dir. for Universitetet og de lærde Skoler. — En Følge af Afskedigelsen var, at David heller ikke blev valgt til Direktør for Nationalbanken. „Adskillige af dem, der i Fjor vilde vælge David til Bankdirektør, fordi han var under Aktion, ville nu ej vælge ham, fordi han er afsat, og dette vilde sætte Banken i Opposition til Regeringen!" (Brev fra Johannes til Alfred Hage. H. Hage: Joh. Hage. Pg. 100).

Lov", og at Højesteret ligefrem havde givet Anvisning paa en Tillægsbestemmelse. Det galdt nu om at stoppe Hullet, og derfor fremkom nærværende Forslag. Men den nedsatte Kommitte med Algreen-Ussing som Ordfører bad indstændig Landet fritaget for nye Pressebestemmelser. Man gjorde gældende, at Journalliteraturen allerede havde gjort megen Gavn, at de Udskejelser, man for nogle Aar siden havde været Vidne til, nu vare lykkeligt overvundne ved Opinionens egen Kraft, at hvis man nu kom med en ny Presselov, vilde det gaa som i 1799, nemlig at Ingen mere vidste, om de turde udtale sig frimodig om det Offentliges Affærer, hvad der paany vilde blive til den største Skade, og at endelig det, der tiltrængtes, ikke var en Skærpelse af Fd. af 1799, men den Formildelse, at en Forfatter ikke straks, naar han idømtes hvilkensomhelst Straf for Overtrædelse af denne Forordning, ifaldt livsvarig Censur; denne urimeligt haarde Bestemmelse bevirkede nemlig, at Domstolene saa længe som muligt vægrede sig ved at dømme Nogen for Pressemisbrug paa Grund af Misforholdet mellem Forseelse og Straf. I Overensstemmelse hermed vedtog Forsamlingen et Andragende til Kongen. Den nørrejyske Forsamling stillede sig end skarpere, udtalte ligeledes. at der ingen Grund mere fandtes til ved nye, skærpende Love at skride ind mod Dagspressen og forkastede Regeringens Forslag med stor Majoritet[1]). Regeringen var imidlertid altfor opsat paa at stoppe Hullet til at lade sig standse. I August 1837 gjorde Kongen paany Kancelliet opmærksom paa „den stedse tiltagende Skrivefrækhed i de offentlige Blade[2])." Endelig udkom ved Pl. 1 Novbr. 1837 Tillæg til Trykkefrihedsforordningen af 1799.

Indholdet af Plakatens første Paragraf var i det Væsentlige, hvad Forslagets første Paragraf havde indeholdt, men dog saaledes, at „Mangel af pligtskyldig Opmærksomhed" var bleven rettet til „uforsvarlig Tilsidesættelse af pligtskyldig Opmærksomhed". De følgende Paragrafer indeholdt dels nogle Formil-

---

[1]) Østifternes Stændertid. $18^{35}/_{36}$ Pg. 1629 ff.; Nørrejyll. do. 1836 II. Pg. 469 ff. [2]) Reskr. til Kanc. $^{13}/_{8}$ 1837 angaaende en Artikel, der var optaget saavel i „Kiøbenhavnsposten" som i „Den Frisindede" (redigeret af Claudius Rosenhoff).

delser af Straffesatserne i Fd. af 1799, dels den Bestemmelse, at Domfældelse efter den nærværende Plakat eller for de mindre Overtrædelser af Fd. af 1799 ikke skulde forbindes med livsvarig Censur, men første Gang med 1—5 Aars, anden Gang med 5—10 Aars og først derefter med livsvarig Censur. Disse sidste Indrømmelser forsonede Stemningen Noget med, at Regeringen trods begge Stænderforsamlingers stærke Fraraaden havde udstedt en ny Plakat mod Trykkefriheden. I Virkeligheden betød Begunstigelsen, som Stænderne selv havde forudsat, at Domstolene nu lettere idømte Forfatterne Straf, da Censuren kun var midlertidig, og at en nidkær Domstol nu kunde dømme omtrent for hvad som helst, thi Fortolkningen af de de fire Ord „uforsvarlig Tilsidesættelse“ og „pligtskyldig Opmærksomhed“ var jo aabenbart en ren Humørsag. I 40erne fik Pressen Kærligheden at føle.

Imidlertid var Plakaten af 1837 ikke den eneste Indskrænkning — om end den eneste i egentlig Lovform — Pressen i disse Aar underkastedes. Det er foran omtalt, at Plakat af 1810, der forbød andre Blade end de privilegerede at optage politiske Efterretninger, var bleven skærpet ved Kancelliskrivelser af 1816 og 1821. Nu udvidedes Plakaten ved et Kancellicirkulære af 16 April 1836, der gengav et kgl. Reskript af 10 s. M., ifølge hvilket Kancelliet strængt skulde paase, at de uprivilegerede Blade ikke meddelte politiske Efterretninger, „hvad enten de ere optagne efter fremmede Blade eller bestaa i Bemærkninger og Ræsonnementer af den, der lader dem indrykke“. Dette Cirkulære udmærkede sig ved en Uforstaaelighed, der næsten ikke kunde synes ufrivillig, eftersom en Meddelelse af Efterretninger, bestaaende i Ræsonnements af Meddeleren, var en aabenbar sproglig Meningsløshed, hvad Datiden selvfølgelig ogsaa baade indsaa og fremhævede. Tilmed gjorde f. Eks. „Fædrelandet“ gældende, at Cirkulæret umulig kunde betyde, at politiske Ræsonnements nu skulde være forbudne i uprivilegerede Blade, thi Plakat af 1810 havde kun talt om „Efterretninger“, og en Fortolkning af Cirkulæret derhen, at „Efterretninger“ nu skulde være udvidet til „Bemærkninger“, var utilladelig, eftersom det da var blevet et nyt Lovbud og som saadant maatte have

været forelagt Stænderne[1]). Dette var ganske sandt, og mærkeligt er det kun, at Stænderne ikke selv fremhævede det Brud paa Kongens højtidelige Løfte, der var sket ved Cirkulærets Udgivelse. Man havde imidlertid saa langt fra villet vente paa Stændernes Samtykke, at end ikke den kongelige Kommissarius ved disse var bleven hørt, ja Reskriptet var blevet udfærdiget uden forudgaaende Forestilling fra Kancelliet, og A. S. Ørsted erfarede først dets Tilværelse paa samme Tid som den øvrige Offentlighed, under sin Tilstedeværelse ved Viborg Stænderforsamling[2]).

Men ikke alene gjorde dette Cirkulære Pressens Stilling i og for sig endnu misligere end før, tilmed gjordes den Fortolkning gældende af Plakaten 1810 og dermed af alle senere Tilføjelser til denne, at ene Administrationen afgjorde, om Plakaten kunde anses for overtraadt eller ikke, thi da den ingen Straffebestemmelser indeholdt, kunde Lovgiveren ikke have forudsat, at Overtrædelser af den skulde henvises til Domstolene. Dersom Regeringen fandt, at et Blad indeholdt politiske „Efterretninger" i den Betydning af dette Ord, der nu var tillagt det, kunde Bladet beslaglægges, uden at det havde Rekurs til retslig Afgørelse. Der blev her en vid Mark for rent administrativ Vilkaarlighed, som man i den følgende Tid ikke lod ubenyttet.

---

[1]) „Fædrelandet" 2 Aarg. Nr. 87. [2]) Ørsteds Erindringer I Pg. 109. — Reskriptet fra Kongen til Kanc. af 10/4 1836 er utvivlsomt fremkommet paa Grund af Kongens Vrede over Davids Breve fra Paris („Fædrelandet" 2 Aarg. Nr. 78 og 79) og over en Artikel af Hage „England og Rusland-Danmark" (smstds. Nr. 80). Kongen mente bl. a., at de udenlandske Magter kunde føle sig fornærmede over Artiklerne; men Kancelliet, hvem Sagen forelagdes, antog ikke, at Sagsanlæg vilde føre til Domfældelse. Stemann holdt derimod som sædvanlig paa Sagsanlæg, om han end ansaa det for uheldigt, at Utilbørlighederne i Artiklerne derved vilde blive endnu mere publicerede — thi det vil „dog næppe kunne forhindres, at Sagen mundtlig procederes for Højesteret" —, og at en mulig Frikendelse paa en Maade vilde skærpe Fornærmelserne overfor Udlandet. Dette Votum er af 3 April 1836, og af 10 April er Reskriptet, der i sin Indledning fremhæver, at de uprivilegerede Blades Efterretninger „endogsaa have en Tendens, der ikke kan andet end vække fremmede, med os i venskabeligt Forhold staaende Regeringers Opmærksomhed og give dem grundet Anledning til Misnøje og Besværing." (Trykkefrihedssager. Rigsark.)

Umiddelbart efter de Artikler i „Fædrelandet“, som synes at have givet Stødet til Reskriptet af 10 April 1836, fulgte nogle Artikler, der indeholdt en Oversigt over Begivenhederne i Evropa i Aaret 1835. Da disse Artikler mentes at indeholde Fornærmelser mod fremmede Magter, anlagdes der Sag mod „Fædrelandet“s Redaktør, Joh. Hage. Han frikendtes ved Overretten mod at betale Sagens Omkostninger, men ved Højesteretsdom af 26 Juni 1837 idømtes han en Mulkt og den dermed følgende livsvarige Censur (Plakaten af 1837 var jo da endnu ikke udkommen). Højesteretsdommen adskilte sig deri fra Dommen i Davids Sag, at man denne Gang synes at have dømt efter „Analogi“ af Trykkefrihedsforordningen og ikke efter nogen bestemt Paragraf — forsaavidt gjorde den altsaa Pl. af 1 Novbr. overflødig, da „Hullet“ jo nu syntes udfyldt —, og det opvakte almindelig Beklagelse og Harme at se en Publicist af Hages sjældne Rang idømt livsvarig Censur. Han maatte fratræde som ansvarlig Redaktør af „Fædrelandet“, hvis Redaktion David igen overtog. Faa Maaneder efter erfarede man Joh. Hages bratte Død[1]).

Selve Reskriptet af 1836 fik allerede samme Aar Anvendelse — inclusive Fortolkningen om, at den, hvem Beslaglæggelsen ramte, ingen Ret havde, lige som Kancelliet ingen Pligt havde til at føre Sagen frem for Domstolene — særlig i Anledning af en Artikel i „Kiøbenhavnsposten“ af 31 Oktbr. 1836 angaaende Forbudet mod det norske Blad „Den Constitutionelle“. Allerede ved Reskript af 3 Juli 1834 til begge Kancellier havde Kongen befalet, at det norske Blad „Morgenbladet“ „ikke herefter af nogen af Vore Undersaatter maa holdes eller cirkulere i Vore Lande“. Det havde indeholdt en Artikel om Provinsialstænderne af „højst skadeligt Indhold“, og hvori der var brugt „fornærmelige Udtryk om Medlemmer af Vort Kongehus“. Under

---

[1]) H. Hage: Joh. Hage Pg. 132. „Fædrelandet“ 3 Aarg. Nr. 164. — Hages Domfældelse gav Anledning til sympatetiske Artikler om ham i alle de frisindede Blade, deriblandt i „Dansk Folkeblad“ af J. F. Schouw og i „Kiøbenhavnsposten“ af Gjødwad, der fra 1837—39 var dette Blads Redaktør. For „Kiøbenhavnspostens“ Artikel anlagdes der Sag imod Gjødwad, der ved Højesteretsdom af $^{12}/_{4}$ 1839 idømtes en Mulkt og to Aars Censur.

17 Oktbr. 1836 reskriberede dernæst Kongen Kancellierne, at der i Nr. 252 af det i Christiania udkommende Blad „Den Constitutionelle“ fandtes optaget et Stykke, „hvis Slutning indeholder om Vort Kongehus Udtryk, hvilke Vi som højst fornærmelige ikke kunne taale“, hvorfor bemeldte Numer skulde undertrykkes, og Kancellierne „forhindre, at selve Bladet herefter forsendes til eller holdes af nogen af Vore Undersaatter[1]).“ Det sidste Forbud fandt man temmelig uklogt, thi ganske vist var „Den Constitutionelle“s Artikel fornærmelig — den udtalte, at der paa Grund af „den danske Trones præsumtive Tronfølgers“ formentlige Uduelighed til at regere var god Udsigt til, at de tre nordiske Riger kunde blive genforenede under Prins Oscar — men dels blev Opmærksomheden jo nu netop henledt paa Artiklen, dels var denne et Optryk efter „Augsburger allgemeine Zeitung“ og „Journal des Débats“, og disse Blade vare ikke blevne forbudte. Det var dette sidste, „Kiøbenhavnsposten“ gjorde opmærksom paa, med Tilføjelse af, at om end „Den Constitutionelle“ havde vist Malkonduite, havde den jo kun optaget, hvad der stod i to af Evropas mest ansete Blade, der ingenlunde vare Oppositionsorganer. Men naar man ikke havde turdet skride ind mod disse, hvorfor saa lade det gaa ud over det norske Blad?

Censor stoppede imidlertid „Kiøbenhavnsposten“s Artikel, og Kancelliet stadfæstede Beslaglæggelsen. Men da Redaktøren bad om at faa Sagen henvist til Domstolene, erklærede Kancelliet, at det ikke fandt nogen Grund til at kræve Paatale, at Beslaglæggelsen var sket, fordi Artiklen handlede om politiske Forhold etc., og „at ingenlunde alle indvortes Statsforhold ere udelukkede fra Begrebet om Politik.“ Naturligvis opvakte denne Anvendelse af Reskriptet af 1836 (og Pl. af 1810) megen Vrede, og den gav Anledning til indignerede Udtalelser baade i Trykkefrihedsselskabet og i de frisindede Blade. I Østifternes Stænderforsamling 1838 indbragte Professor Bang et Andragende fra Størsteparten af Trykkefrihedsselskabets Repræsentantskab om en Reform i Trykkefrihedslovgivningen, med særlig Sigte paa

---

[1]) Kongens Brevkopib.

Pl. af 1810 og dens senere Tilføjelser. Under Forhandlingen udtalte Kommissarius, at han ikke turde benægte, „at der vel gives Indskrænkninger i Trykkefriheden, hvis Ophævelse i og for sig kunde anses for ønskelig“, men at under Pressens nuværende Tilstand „turde dog en Ophævelse af saadanne Indskrænkninger være betænkelig“. Den nedsatte Kommitte indstillede, at man skulde ansøge om, at baade Plakaterne af 1810 og 1814 med senere Tillæg maatte ophæves, alle Blade udkomme paa lige Vilkaar, og Presselovgivningen saaledes i det Væsentlige føres tilbage til Fd. af 1799. Sagen naaede imidlertid ikke til Forhandling i Salen. Først ti Aar senere blev der efter bevægede Stænderdebatter og indgivne Besværinger givet Tilladelse til, at det, naar Kancelliet stadfæstede Beslaglæggelsen af et Blad eller et Skrift uden selv at foranstalte justitiel Paatale, skulde staa den Paagældende frit for, „efter at Underretning om Beslaglæggelsens Stadfæstelse er ham meddelt, inden tre Dage at forlange Spørgsmaalet om Lovligheden eller Ulovligheden af det beslaglagte Blad eller Skrift afgjort af Domstolene[1])“.

Ligesom det var Artiklerne i „Fædrelandet“, der væsentligst gave Anledning til Reskriptet af 1836 og Pl. 1837, saaledes var det ogsaa andre specielle Bladartikler, der førte Regeringen videre paa Presseindskrænkningsbanen. — Allerede ved forskellige Reskripter til Kancelliet havde Kongen beordret dette at skaffe Underretning om Forfatterne til saadanne Bladartikler, der maatte antages skrevne af Embedsmænd, og at indskærpe Embedsmændene den Pligt til Hemmeligholdelse af, hvad de vidste fra deres Embedsvirksomhed om Regeringshandlinger m. v., som Embedseden paalagde dem[2]). Da indeholdt „Kiøbenhavnsposten“ i sit Nr. af 8 Novbr. 1837 en Afskrift af en Skrivelse fra Københavns Toldinspektion til Kommercekollegiet af 27 April s. A. Det paalagdes da Kancelliet at undersøge, hvem der

---

[1]) „Kiøbenhavnsposten“ $^{31}/_{10}$ 1836. (De beslaglagte Eksemplarer af de forskellige Blade findes i Reglen i Aktstykkerne til Sagerne i Rigsarkivet.) „Fædrelandet“ 3 Aarg. Nr. 119. Breve til P. Hjort, Ny Samling (Brev fra Biskop Fogtmann af $^{21}/_{10}$ 1836). Østifternes Stændertidende 1838 Pg. 695 ff. og 2804 ff. H. N. Clausen: J. F. Schouw Pg. 325 ff. [2]) Reskr. $^{15}/_{9}$ 1833 og $^{8}/_{9}$ 1835.

havde tilstillet Bladet Skrivelsen, og denne Ordre udførtes ved en Husundersøgelse hos „Kiøbenhavnsposten“s Redaktør, hvorved Forfatteren udfandtes. Da Kongen havde erfaret, at Forfatteren var Justitsraad, Toldinspektør Blom, udfærdigede han tre Reskripter, alle af 18 November. I det ene, til Kommercekollegiet, forlangte han Oplysning angaaende Realiteten af den Sag, der omtaltes i Bladet. I det andet, til Direktøren for Kollegiet, Lowzow, paalagde han denne at tilkendegive Blom i hele Kollegiets Nærværelse Kongens Mishag med hans Tilsidesættelse af Embedspligt „samt derhos give ham en alvorlig Belæring og Advarsel for Fremtiden, idet alene Forventning om, at han herefter vilde vise en med Embedspligten mere overensstemmende Konduite har kunnet bevæge Os til ikke denne Gang at fremgaa med større Strænghed imod ham“; det tredje Reskript var til Kancelliet, der skulde meddele samtlige Embedsmænd under alle Kollegier, at medens det var dem uforment at indkomme med Klager over Misbrug og med Forslag etc. direkte eller gennem Kollegierne til Kongen, „skal det være dem forbuden at befatte sig med i de offentlige Blade eller Tidsskrifter at ytre sig om politiske Genstande eller Regeringsforanstaltninger“, og ved Overtrædelse heraf maatte de vente „uden videre Lovmaal at vorde afskediget af Vor Tjeneste uden Pension“.

Dette sidste Reskript gav Anledning til en Forestilling fra Kancelliet, i hvilken Stemann støttede Reskriptet og udtalte, at Embedsmændene som Regeringens Fuldmægtige helt havde at tie om offentlige Sager, hvorimod Ørsted gjorde gældende, at Embedsmændene derved fik ringere offentlige Vilkaar end alle andre Borgere, bleve stillede udenfor Trykkefrihedslovgivningen, og at dette ogsaa vilde være til Skade for Staten, da Embedsmændene ofte ved at deltage i den offentlige Debat vilde kunne give Forklaringer og Forsvar, som ellers ikke vilde fremkomme. Men i hvert Fald vilde det være altfor strængt at fastsætte Embedsmændenes Afskedigelse uden Pension for Overtrædelse af Tilholdet; dette vilde være stridende mod al Praksis i dansk Regeringsmaade „paa ganske enkelte Undtagelser nær, som altid har gjort den største Sensation“. Denne Gang gik Ørsted af med Sejren. Kongen tillod, at Reskriptet af 18 Novbr. ikke

kommuniceredes Embedsmændene, men at der gaves dem en af Ørsted affattet Advarsel mod Indiskretion m. v., som truede med, „at den, som i Fremtiden tillader sig saadant utilbørligt Forhold, maa vente, at der ville blive tagne alvorlige Forholdsregler imod ham"; dog lod Kongen tilføje, at Embedsmændene havde at afholde sig fra i offentlige Blade og Tidsskrifter at ytre sig om politiske Genstande (altsaa ikke i al Almindelighed om „Regeringsforanstaltninger"), og til Truselssætningen blev tilføjet „og efter Omstændigheder at vorde entlediget uden Pension" [1]).

Det var Stemanns Mening, at Embedsmænd overhovedet ikke skulde udtale sig uden Ordre om offentlige Sager, hverken for eller imod. Ikke blot hans Opfattelse af Embedsmændene som Regeringens Tjenere, men ogsaa hans Despekt for Pressen og Offentligheden førte ham til denne Anskuelse. Ørsted, Embedsmanden ud til Fingerspidserne og Præses i den Embedskreds, han omgikkes, kunde ikke paa den Maade ofre al Selvstændighed blandt Embedsmændene, der sade inde med Nationens højeste Intelligens. Han vilde just ikke have politiserende Embedsmænd, men han vilde give dem Ret til frimodigt og sømmeligt at udtale sig om de Sager, de forstode sig paa; han havde jo selv lidt under at have deltaget offentlig i en saadan Forhandling, og han billigede selvfølgelig ikke, hvad der i den Anledning var overgaaet ham. Kongen havde snarere Stemanns end Ørsteds Syn paa Embedsmændene. Han troede, som alt foran bemærket, snarere ondt end godt om dem — nærede ved Siden deraf Frygt for at skulle blive behersket af nogen enkelts Indflydelse, men lyttede derimod gærne til Udenomsraad —, og han vilde i hvert Fald ikke have Embedsmændene til regerende Kaste, en Opfattelse, der sikkert bidrog sit til den ringe Repræsentation, han gav Universitetet i Stænderforsamlingerne, og til, at han fastholdt Grundejendom baade som Valgrets- og Valg-

---

[1]) Res. 16 Decbr. 1837. Kongens Brevkopib. Trykkefrihedssager. — Om de enkelte Tilfælde, hvor danske Embedsmænd — udenfor den Struenseeske Periode — vare blevne administrativt afskedigede uden Pension, se Ørsteds Erindringer III. Pg. 200—201, hvor samme Anskuelser forfægtes som i Ørsteds Indlæg af 1837. De under det Ørstedske Ministerium foretagne politiske Afskedigelser vare „Entledigelser i Naade og med Pension".

barhedsbetingelse, hvad der jo ikke mindst gik ud over „Intelligensen“. Derimod havde han ikke Stemanns Despekt for Aviserne. Som flere Gange omtalt, fulgte han i høj Grad med i, hvad de indeholdt, men han vilde nok selv være med til at bestemme dette Indhold. Det var derfor ikke blot med hans Vidende og Vilje, at Kollegialtidenden i 30erne jævnlig indeholdt officiøse Berigtigelser af saglige Angreb i andre Blade, men han kunde endog officielt eller underhaanden give Paabud derom. En Imødegaaelse i Kollegialtidende af en Artikel i „Kiøbenhavnsposten“ om „Frederiks Stenbrud paa Bornholm“ sluttede med de Ord: „Foranførte har i det Væsentlige fra Rentekammeret været allerunderdanigst forebragt Hans Majestæt, efter hvis allerhøjeste Befaling disse Bemærkninger herved meddeles.“ Ved en senere Lejlighed paalagde han Kommercekollegiet, i Anledning af en Artikel i „Kiøbenhavnsposten“, „at foranstalte indrykket i Bladet „Dagen“ — dog uden at saadant erholder noget officielt Præg — at o. s. v.“ Mangfoldige Gange sendte han Bladartikler til sine Kollegier og forlangte Forklaring om, hvad der var sandt eller usandt i dem, o. s. fr.[1])

Medens Sagen mod Toldinspektør Blom imidlertid fik den her omtalte Afslutning for Embedsstandens Vedkommende, vakte den Husundersøgelse hos „Kiøbenhavnsposten“s Redaktør, den havde givet Anledning til, den største Opsigt. Den var under Behandling baade i Nørrejyllands og i Østifternes Stænder. Man gjorde gældende, at Husundersøgelsen var saa meget mere uberettiget, som der ikke havde været Tale om nogen Forbrydelse, men kun om en Disciplinarforseelse, for hvilken den hele Straf da ogsaa kun havde været en Tilrettevisning, og man vedtog i Østifternes Stænderforsamling med overvældende Ma-

---

[1]) K. T. 1835 Pg. 378, Reskr. til Kmck. $^{20}/_{1}$ 1838. — P. Hjort fortæller, at da han havde skrevet en Artikel i „Kiøbenhavnsposten“ (Septbr. 1837), hvori han angreb Bladets Tone, dets Partiskhed og Ensidighed, men anerkendte den Gavn, Bladet havde gjort ved at fremskynde Kollegiernes Forretningsgang og gøre Embedsmændene mere ængstelige overfor Nepotisme, Bestikkelser etc., havde Kongen ytret sin Tilfredshed dermed og sagt, at det var godt, han „havde set ind til Rentekammeret“. (P. Hjort: „Kritiske Bidrag.“ Politisk Afd. Pg. 179—80.)

joritet et Andragende om, at der til Betryggelse af uberygtede Borgeres Husfred maatte udarbejdes et Lovudkast indeholdende de Betingelser, under hvilke Husinkvisitioner udenfor de nu lovbestemte Tilfælde kunde foretages[1]).

Medens Regeringen hidtil ved sine Angreb paa Pressen havde fulgt Loven eller Lovfortolkninger eller skabt sig ny Love til Krigsbrug, stod det endnu tilbage for den at vise sin Magt gennem et direkte Lovbrud — hvis man kan kalde selv en fuldkommen vilkaarlig Handling af den enevældige Konge for et Lovbrud —, et Udslag af den rene og skære „Enevolds", saa grovt, at Protesterne fik mere end almindelige aggressive Former, og Mindet derom endnu adskillige Aar efter satte Mærker i den offentlige Forhandling.

Sagen drejede sig om nogle Overgreb af Chefen for Kongens første Livregiment, Kammerherre, Oberst Römeling. Denne synes at have været en ualmindelig brutal Officer, der midt for Fronten egenhændig slog løs paa Soldaterne. Flere og særlig ondartede Tilfælde vare bekendte i Byen, og et enkelt blev meget omtalt og kritiseret i de frisindede Blade. Yderligere irriteret herover kom Römeling nu i Strid med sit Officerskorps og dikterede umotiveret en af Officererne nogle Dages Arrest paa Hovedvagten, hvad der igen gav Anledning til en Krigsretssag. Kongen var baade som Krigsherre og som Suveræn forbitret over, at alt dette skulde gøres til Genstand for Bladenes Omtale, og dette bevirkede atter, at denne i og for sig lidet betydende Sag fik saa vidtgaaende Følger[2]).

[1]) Nørrej. Stændertid. 1838 I Pg. 1315 ff.; Østift. do. Pg. 1030 ff. — Husinkvisitionsspørgsmaalet var iøvrigt allerede tidligere kommet frem i Stænderne i Anledning af Toldvæsenets Husundersøgelser, der ogsaa stode i Forbindelse med Eftersøgelsen af stempelpligtige Varer m. v. Jvfr. Forest. fra Kmck. af $^{14}/_{11}$ 1837 og Res. af 29 s. M., ifølge hvilken de omhandlede Toldinkvisitioner for Fremtiden i København skulde foretages i Overværelse af en af Politiets Embedsmænd, i Købstæderne af Politimesteren eller en af hans Fuldmægtige. [2]) Angaaende selve den Römelingske Affære findes, foruden Meddelelser i Bladene paa dens tidligere Stadium, følgende Notits i et beslaglagt Numer af „Kiøbenhavnsposten" for $^{16}/_{2}$ 1838: „Ifølge allerh. Befaling har Kammerherre, Oberst Römeling udholdt 24 Timers Husarrest

Under 14 Febr. 1838 modtog Kancelliet følgende kgl. Reskript: „Det er Vor Vilje, at Kancelliet paalægger de tvende Censorer, Justitsraad, Raadmand Münster og Politiretsassessor Reiersen nøje at paase og holde over, at der i de offentlige Blade ikke mere indrykkes Noget om Kammerherre, Oberst v. Römeling, Ridder og Dannebrogsmand, hans Sag, samt om det første Livregiment tilfods.“ I Overensstemmelse hermed sendte Kancelliet Ordre til Reiersen. Lige saa lidt imidlertid som Konceptet til det kgl. Reskript findes i Kongens Brevkopibøger, findes Skrivelsen til Reiersen fra Kancelliet i dettes Brevbøger; den blev udfærdiget ad ekstraordinær Vej, med Ordre til, at den ikke maatte kendes i Kontorerne, og Konceptet samt det kgl. Reskript opbevaredes særligt. Da nu „Kiøbenhavnsposten“ den 16 Febr. vilde offentliggøre Notitsen om Römelings Husarrest, beslaglagde Reiersen Bladet, men tilbød Gjødwad at vise ham den kgl. Ordre, han havde modtaget gennem Kancelliet, i Kraft af hvilken Notitsen maatte stryges. Herpaa vilde Gjødwad imidlertid ikke indlade sig. Han klagede til Kancelliet over Beslaglæggelsen, men uden Nytte. Da sendte han Slag i Slag Kancelliet Skrivelser, i hvilke han fremhævede det utilbørlige i, at han skulde rette sig efter en kgl. Resolution, der ikke var publiceret

---

for en begaaet overilet Handling mod Underjæger Aagerup.“ Ang. Krigsretssagen, der iøvrigt, efter Forhørene, ifølge et kgl. Reskript bortfaldt, medens vedkommende Premierløjtnant blev forsat til et andet Regiment, findes en udførlig Redegørelse i L. Lange: „Udvalg af danske og udenlandske Kriminalsager“ 1839, Bd. V. Sagen er dér refereret uden Navne, men et Reskr. til Reiersen, der havde forespurgt, om han skulde standse Udgivelsen, viser til Overflod, at det er denne Sag, der er Tale om. En livlig Fremstiling af Affæren, med Gengivelse af en karakteristisk Scene hos Kongen, hvor baade Obersten og Løjtnanten vare mødte, findes i den forannævnte Artikel af Ad. Fibiger i „Museum“, Aarg. 1894. Men endelig findes rigtignok ogsaa i Goldschmidts „Livserindringer og Resultater“ (I. Pg. 210) følgende Vending: „Det var den Periode, da en ubetydelig Teater- eller Danserindehistorie, hvori Kongens Adjudant, Oberst Römeling var indviklet, gav Anledning til, at Frederik 6 lagde hele sin Enevoldsmagt i Vægtskaalen og forbød videre Omtale, saa at Censor strøg hvert Ord, man vilde sige.“ Et „où est la femme“ skulde da ogsaa her være paa sin Plads. Men om det ikke var Almenhedens Fantasi, der baade har rejst sidstnævnte Spørgsmaal og besvaret det, skulle vi lade være usagt.

paa almindelig Maade, og hvorved der „var etableret en Undtagelse fra den i Danmark bestaaende Trykkefrihedslovgivning“. Dog Alt forgæves. Da derefter „Fædrelandet“ vilde offentliggøre en Artikel om den Römelingske Sag under Overskriften „Lov og Ret“, blev ogsaa dette beslaglagt, og da David erklærede sig villig til at erstatte denne Artikel med en anden og blot i en Annonce meddele, at han, i den Tro, at Forbudet mod at skrive om den Römelingske Sag kun galdt „Kiøbenhavnsposten“ og „Den Frisindede“, havde skrevet en Artikel om Sagen, men at han, da han erfarede, at Forbudet var almindeligt, havde udeladt Artiklen, blev ogsaa dette forbudt. — Kancelliet godkendte Beslaglæggelsen, men følte sig meget ilde tilmode derved. Det kgl. Reskript maatte end ikke offentliggøres, og selv om det offentliggjordes, var det ikke muligt at finde blot Gnist af Lovhjemmel til et Forbud af den omhandlede Art, da man med den bedste Vilje hverken kunde finde Politik eller noget andet lovstridigt i en Omtale af Sagen, men kun underhaanden kunde henvise til Kongens hemmelige Ordre. Navnlig Ørsted udtalte, at det lykkeligste havde været, om den kgl. Ordre overhovedet ikke havde eksisteret, men at der jo nu Intet var at gøre derved, og at man maatte trøste sig med, at Klagerne fra de beslaglagte Blades Redaktører galdt Bekendtgørelsesmaaden eller rettere sagt Ikke-Bekendtgørelsen og ikke selve Ordrens Indhold, Forbudet i og for sig. Stemann derimod fandt, at Alt var i god Orden.

Da indeholdt Trykkefrihedsselskabets Blad „Dansk Folkeblad“ en Artikel om de stedfundne Beslaglæggelser, og, idet det lod den Römelingske Sag uomtalt, gjorde det derimod selve den upublicerede, umiddelbare kgl. Instruks — der paa en vis Maade overflødiggjorde baade gamle og ny Love om Trykkefriheden og dens Grænser — til Genstand for sine Udtalelser og Beklagelser. Trykkefrihedsselskabet var vanskeligt stillet. Det havde straks vundet meget stor Udbredelse med mange Filialer i Provinserne, men der var ikke overalt Tilfredshed med dets Ledelse. Man havde hurtig maattet opgive at ville retlede den øvrige Del af Pressen og Literaturen — der var saa megen officiel Censur, at der ikke ønskedes endnu en Censurinstans, sammensat af private Skønsmænd —; men Striden stod om, hvor langt Sel-

skabet selv skulde gaa baade i sine Beslutninger og i sit Blad. Da det før omtalte Reskript af 1836 satte Offentligheden i Bevægelse, og navnlig den Tilføjelse fremkom, at Reskriptets Fortolkning afgjordes af Kancelliet, uden Rekurs til Domstolene, vilde man fra fremskreden Side have en skarp Udtalelse vedtagen i Selskabet, medens den mere konservative Del af Styrelsen holdt igen, og man endte med at vedtage, at der først paa den følgende Generalforsamling skulde søges Bemyndigelse til en Henvendelse til Stænderne[1]). Da omtrent samtidig Algreen-Ussing vilde have en noget skarp Artikel om Finansforholdene optagen i „Dansk Folkeblad“, nægtede Skriftkommitteen at optage den, uagtet Forfatteren tilbød at foretage Rettelser deri; Artiklen fremkom derefter i „Fædrelandet“, og samtidig offentliggjorde Algreen-Ussing i „Kiøbenhavnsposten“ en Klage over Selskabets Optræden[2]). Spændingen mellem den mere paagaaende og den mere tilbageholdende Del af Selskabets ledende Medlemmer truede tilsidst med Sprængning eller rettere med, at de sidstnævnte vilde trække sig tilbage, og netop en saadan Sprængning havde Modpartiet haabet at kunne presse igennem, naar „Dansk Folkeblad“ nu ingen Artikel indeholdt om det kongelige Magtbud i Römelingaffæren. Med dette som Baggrund fremkom da „Folkebladet“s Artikel, i Realiteten som en utvivlsom Anklage mod Regeringen (og Kongen), i Formen langt mere maadeholden end Oppositionsbladenes sædvanlige Stil. Alligevel opvakte Artiklen i høj Grad Kongens Forbitrelse. Ved Reskr. til Kancelliet af 14 Marts 1838, Maanedsdagen for det famøse Reskript, der havde sat hele Sagen i Bevægelse, udtalte han, at det havde vakt hans allerhøjeste Misbilligelse, at ogsaa „Folkebladet“, „i hvis Skriftkommitte findes flere af vore særdeles agtede Embedsmænd, har i dets Nr. 60 for Fredagen den 9 dennes paa en upassende Maade indblandet sig i den Sag, i hvis Følge Beslaglæggelsen . . . . af Bladet „Kiøbenhavnsposten“ har fundet Sted.“ I den Anledning begærede Kongen Kancel-

---

[1]) Det var denne Henvendelse, der indbragtes af Professor Bang i Østifternes Stænderforsamling 1838, jvfr. ovenfor. [2]) „Fædrelandet“ 3 Aarg. Nr. 114 og 119, „Kiøbenhavnsposten“ 3/12 1836.

celliets Betænkning. Betænkningen afgaves med Separatvota fra hvert af Kancelliets Medlemmer. Bentzen kom til det Resultat, at strafbar var „Folkebladet"s Optræden ikke, ihvorvel Artiklen maatte misbilliges. Hertil sluttede sig Lange, Hansen og Lassen. Sidstnævnte gjorde gældende, at naar de paagældende Embedsmænd havde været delagtige i Anker mod Regeringen, maatte det huskes, at de ikke tilhørte Administrationen, men vare Videnskabsmænd; derfor maatte Trykkefriheden ligge dem særlig paa Hjærte, og de havde gjort alt deres for at holde igen mod de radikale Elementer i Trykkefrihedsselskabet, saa det vilde være uheldigt, om de maatte nedlægge deres Hverv i Selskabet.

Men Ørsted vilde end ikke gaa med til, at Artiklen maatte misbilliges. Den hidrørte fra „den reneste Iver for det almindelige Vel, forenet med varm Kærlighed og tro Hengivenhed til Kongen". „Det tilsigtede Reskript havde vakt almindelig Bekymring hos Trykkefrihedens Venner, der, uvidende om de ganske særdeles Motiver, som have fremkaldt den derved stedkommende Undtagelse fra de almindelige Trykkefrihedslove, have frygtet for, at Trykkefriheden kunde tilintetgøres ved lignende efterhaanden fremkommende eksceptionelle Bestemmelser." Selve Sagens Sammenhæng var tilmed den, at Artiklen optoges for at undgaa en anden og skarpere Artikel, der skulde have nødvendiggjort et Beslag, som kunde gøre Reskriptet end mere odiøst. Havde Skriftkommitteen nægtet denne Artikel Optagelse, uden selv at fremkomme med nogen anden, vilde der være kommen Besværinger over Kommitteen, idet det vistnok endog var Hensigten „med et Angreb paa hine Regeringsforanstaltninger at kunne rette et Angreb paa Skriftkommitteen, hvis konservative Grundsætninger længe have været Genstand for Bevægelsespartiets Utilfredshed og bitre Dadel." Kommitteen havde saaledes i et Kollisionstilfælde gjort, hvad den fandt mindst skadeligt. „Jeg kan ikke tilbageholde den Bemærkning, at da min Broder er en af Skriftkommitteens Medlemmer, saa vilde det maaske kunne synes, at jeg burde afholde mig fra at ytre min Mening i denne Sag, men jeg har dog ikke troet mig fritaget derfor."

Denne Udtalelse, sikkert en af de mindst utilslørede fra A. S. Ørsteds Side — ved Bemærkningen om „Undtagelsen fra de almindelige Trykkefrihedslove“ og om Frygten for, „at Trykkefriheden kunde tilintetgøres ved lignende efterhaanden fremkommende eksceptionelle Bestemmelser“, efter Omstændighederne næsten direkte fornærmelig mod Kongen —, blev med Voldsomhed imødegaaet af Stemann. Efter hans Mening fortjente Artiklens Angreb paa Kancelliet og Kongen „den højeste Misbilligelse“. Skriftkommitteen havde ikke gjort sig den Ulejlighed at søge Kundskab om selve den kgl. Resolution, som jo Censor sad inde med og havde Ret til at forevise; den vilde i saa Fald have set, at Resolutionen kun angik „enkelte Fakta og Personer, hvilke Kongen under iværende Omstændigheder fandt det utilraadeligt i Dagblade at maatte omtales.“ „At nu dette hører til de blot administrative Foranstaltninger, kan vel Ingen nægte, thi Domstolenes Paakendelse kan det dog ikke underkastes, hvorvidt de Grunde, der have bestemt Kongen til af Statsklogskab i enkelte Tilfælde at træffe præventive Foranstaltninger, erkendes for rigtige, med mindre man vil statuere, at det er Domstolene og ikke Kongen, der skal regere, og det samme gælder om Stænderne.“

Man ser, hvorledes denne ubetydelige Sag bragte de vigtigste Statsforfatningsspørgsmaal frem til Debat blandt selve de øverste Regeringsavtoriteter, og man faar en Følelse af, at det hele System allerede var begyndt at vakle i sin Grund. For denne Gang gik imidlertid Trykkefrihedsselskabet uskadt ud af Konflikten. Stemann ansaa det egentlig for rettest, at der gaves Skriftkommitteen en Advarsel, men da dens Medlemmer vare retsindige Folk, der havde handlet i god Mening, om end maaske doktrinært, og da det muligvis netop for Embedsmænd var særlig krænkende at modtage en Advarsel, vilde han henstille, om Sagen kunde passere. I Henhold til Stemanns sidstnævnte Ytringer erklærede Kongen i Resolution af 26 Marts 1838, at han, trods de vrange Begreber Embedsmændene havde lagt for Dagen i Henseende til, hvad de skyldte Kongen og Regeringen, for denne Gang vilde skaane Kommitten for Tilkendegivelsen af sit Mishag.

Hermed var dog Sagen ingenlunde afsluttet. Den havde et dobbelt Efterspil. I den nørrejyske Stænderforsamling 1840 udtalte Præsident Schouw paa given Anledning om denne Sag: „Jeg maa være enig med den kgl. Kommissarius i, at Kancelliet ingen Brøde havde i den Anledning, men dog kun under en vis Forudsætning: under den nemlig, at Kancelliet og dets enkelte Medlemmer have gjort, hvad der stod i deres Magt for enten ganske at afværge hin allerhøjeste Resolution eller i alt Fald forebygge, at den blev sat i Udøvelse, ved at gøre Hans Majestæt opmærksom paa, hvor meget det stred mod hans Regerings-principer ved Kabinetsskrivelser at afgøre, hvad der hører under Landets almindelige Love . . . . Jeg skulde tro, at det sømmede sig for en Kongens tro Tjener at forebygge dette Tillæg i den ædle Konges Historie.“ Dette maa have været haardt nok for Ørsted at høre paa, især da han i Kongens sidste Leveaar endnu en Gang — men denne Gang forgæves — maatte træde i Skranken for Trykkefrihedsselskabet, hvis Optræden i Römelings-affæren Kongen ikke kunde glemme.

Numrene 1—3 af „Dansk Folkeblad“ for 1839 (April) indeholdt nogle kritiske Artikler om de hidtil fremlagte Finansregnskabers Form og om Statskassens Underballance; Artiklerne vare holdte i en ret skarp Tone, men uden nogensomhelst udæskende eller regeringsfjendtlig Karakter. Alligevel sendte Kongen under 20 April 1839 Kancelliet et Reskript indledet saaledes: „Allerede ved en tidligere Lejlighed have vi haft Aarsag til at ytre Vor Misbilligelse af den upassende Maade, paa hvilken Skriftkommitteen i Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug i det af samme udgivne „Dansk Folkeblad“ havde udtalt sig i Anledning af en Regeringsforanstaltning.“ Reskriptet fortsætter dernæst med at udtale, at Kongen den Gang fandt sig bevæget til at lade Sagen bortfalde uden Tilkendegivelse af sit Mishag. Men da nu „Folkebladet“ i sin Anmeldelse af Finansberetningen for 1837 havde ytret „Anskuelser og en Tone, der ikke kan andet end anses højst upassende, især naar henses til, at Redaktionen eller Skriftkommitteen for en stor Del bestaar af Mænd, der beklæde kongelige Embeder, Anskuelser, der ikke synes at egne sig for et Folkeblad, som udgives af et saa talrigt Selskab, og hvis

Formaal ved dets Oprettelse var Trykkefrihedens rette Brug“, skulde Kancelliet afgive Betænkning om, hvorvidt det — under særligt Hensyn til det skadelige Eksempel, „Folkebladet“ kunde afgive for den øvrige Presse — ikke maatte være rigtigt, „naar Bladet skulde fremture i samme Tone, at paabyde Selskabets Ophævelse.“

En ny Strid rejste sig nu i Kancelliet mellem Ørsted (og flere af hans Kolleger) paa den ene Side, Stemann paa den anden. Ørsted udtalte, at de omhandlede Artikler utvivlsomt ikke vilde kunne straffes ved Domstolene, og at en Advarsel ikke vilde bidrage til Andet, end at de besindige Medlemmer traadte ud af Selskabet, hvad der allerede i nogen Grad var sket blot ved Rygtet om den det foregaaende Aar truende Reprimande. Hertil svarede Stemann, at dette kunde være en Grund til at opløse Selskabet, men ikke til at befri det fra Irettesættelse, og denne Gang fik han Kongen med paa sit Forslag. Ved Resolution af 15 Maj 1839 lod Kongen Skriftkommitten erfare „. . . . at Vi ugærne have set, at den i „Dansk Folkeblad“ indrykkede Artikel om Finansberetningen for 1835, 36 og 37 indeholder en ensidig og skæv Fremstilling af Finansernes Tilstand og derhos er affattet i en upassende Tone, hvorfor Vi i Naade ville have Kommitteen advaret om for Fremtiden at afholde sig fra Foretagender, der kunne paadrage saavel dens Medlemmer personligt som Selskabet, paa hvis Vegne den handler, yderligere Ubehageligheder.“

Da mandede Kommitteen sig op. Under 2 Juni 1839 svarede den, at Artiklerne kun stemmede med Stænderforsamlingernes Forhandlinger, og at Reskriptet vel Intet indeholdt om, at Artiklerne vare lovstridige, men at Kongens Advarsel dog havde indgydt Kommitteen Bekymring, „thi vi vide, at Danmarks Konge ved Rigets Grundlov er udrustet til at undtage, hvad og hvem han vil fra Lovens almindelige Bydende.“ „Men vi have atter fundet Beroligelse i Tanken om, hvorledes denne Magt er bleven anvendt i Deres Majestæts faderlige Regering og navnlig, hvorledes det er blevet overladt til de almindelige Love og Domstolene at bestemme det lovlige og ulovlige.“ Kommitteen følte sig forsikret om, at „saalænge Individer og Samfund samvittigheds-

fuldt holde de ved Loven dragne Grænser for Øje, ville de — selv om deres Fremgangsmaade ikke skulde findes i alle Dele bifaldsværdig — i intet Tilfælde savne Lovens Beskyttelse under Deres Majestæts retfærdige Scepter." Herefter fulgte en Udtalelse om, at de fleste af Underskriverne vare Embedsmænd og om det uheldige i, at de Kyndige holdt sig borte fra Deltagelse i det offentlige Liv, hvorved de Ukyndige bleve dominerende, derfor mente Underskriverne at virke i det Almenes Interesse ved deres Deltagelse i Trykkefrihedsselskabet etc.[1])

Irettesættelsen til Trykkefrihedsselskabet og dettes Svar var den sidste celebre Pressebegivenhed under Frederik 6. Men man kan heller ikke nægte, at i Femaaret 1835—39 var det lykkedes Kongen med Stemanns Hjælp at præstere ikke ganske Lidet i Retning af Plakater, Reskripter, Magtbud, Beslaglæggelser, Sagsanlæg, Advarsler, Næser til Censorerne o. a. m., medens det skyldtes Ørsted, at man ikke naaede endnu videre. Endda var man ikke udtømt med Hensyn til de Hindringer, som kunde lægges Pressen i Vejen, og som toges i Anvendelse. Saaledes gjordes der rigelig Brug af Forbudet mod at kolportere Rygter (Resol. 27 Septbr. 1805). Ogsaa her var Kongen stærkt optagen af at mane Kancelliet til at gøre sin Skyldighed[2]). Man kunde dernæst ved at se mere eller mindre gennem Fingre med Anonymitetsbestemmelserne gøre sin Magt gældende. Endelig

---

[1]) Underskriverne vare: Overlærer F. C. Olsen, L. N. Hvidt, Orla Lehmann, C. N. David og Professorerne Clausen, Engelstoft, Larsen og Velschow. (Jvfr. H. N. Clausen: „Optegnelser" Pg. 181 ff.). — Reskripter og Betænkninger m. v. i den Römelingske Affære og i Trykkefrihedsselskabssagerne efter Aktstykkerne i Rigsarkivet. [2]) Jvfr. f. Eks. Reskr. til Kanc. af $^{20}/_{4}$ 1839: „Uagtet to Redaktører af her i Staden udkommende Dagblade fornylig ere idømte Mulkter for at have optaget en Artikel i Bladene, findes dog siden den Tid oftere i de offentlige Blade Anmeldelser, der have Rygtets Natur." Kongen krævede derfor skærpet Tilsyn etc. Ved en Dom af $^{16}/_{7}$ 1839 („Jur. Tidsskr." Bd. 37) idømtes et Blad Mulkt for at have optaget en Meddelelse om, at Dødsdommen over Student Worm, der havde myrdet Literat Tønder — en Sag, paa hvilken der anvendtes en uhyre Mængde Blæk, navnlig for at vise Muligheden af, at Worm var uskyldig — var bleven stadfæstet. Da denne Meddelelse fremkom før den skriftlige Resolution om, at Dommen skulde eksekveres, forelaa, blev den betragtet som Rygte og var altsaa strafbar.

spillede det Offentliges Stilling til Bladenes Forsendelse med Posten en væsentlig Rolle med Hensyn til den Udbredelse, Pressen kunde faa, og her havde Regeringen indtaget et ganske særligt afvisende Stade.

Af de i det egentlige Danmark udkommende Aviser havde kun Berlingske Tidende og Stiftstidenderne, foruden Kollegial-Tidende og enkelte andre lignende Ugeblade, Ret til at forsendes med Brevposten, medens „Dagen“, „Kiøbenhavnsposten“ og nogle andre Blade kunde forsendes med Pakkeposten til modereret Betaling. Ialt havde i 1838 25 bestaaende Blade Postrettighed, deraf 10 udkommende i Købeǹhavn. Ifølge Resolution af 22 April 1834 kunde yderligere Privilegium til Forsendelse af Blade eller Journaler indtil videre ikke ventes tilstaaet. Af udenlandske Tidender havde ca. 70 Privilegium til at forsendes med Brevposten — de fleste vare Vekselkursfortegnelser, og mange af Tidenderne vare vistnok ophørte at udkomme — en halv Snes Journaler til at forsendes med Pakkeposten. Alt i alt havde saaledes ca. hundrede inden- og udenlandske Blade Privilegium til Forsendelse med Brevposten eller med Pakkeposten til modereret Betaling, medens f. Eks. den samtidige preussiske Fortegnelse viste 1300 forskellige Blade. I Østifternes Stænderforsamling 1838 havde Tutein indbragt Forslag om, at dette Forhold maatte søges ændret, og den nedsatte Kommitte indstillede, at der skulde andrages om, at Adgang til Postforsendelse maatte staa aaben for alle i Danmark udkommende Tidender og ligeledes for alle udenlandske Aviser — hvilke dengang spillede en forholdsvis langt større Rolle end nu, naar man ønskede at være à jour med Verdensbegivenhedernes Gang —, endvidere at Tidenderne maatte forsendes med alle de samme Lejligheder, der benyttedes til Brevforsendelse, dernæst at Portoen for danske Tidender maatte nedsættes til samme Beløb som for fremmede, og endelig at den Afgift til Polyteknisk Læreanstalt, der var paalagt Journaler og Tidender, som forsendtes med Posten, maatte blive ophævet[1]).

---

[1]) Østift. Stændertid. 1838 Pg. 727 ff. og Pg. 2779 ff.

Denne Indstilling vedtoges omtrent enstemmig. Men den i samme Session omhandlede Indstilling om en Tilbageføring af Pressens Stilling til Fd. af 1799 naaede, som foran nævnt, end ikke til Forhandling i selve Salen. Et saadant Andragende vilde ogsaa have været ganske ørkesløst. Det var, som vi have set, ikke Udvidelse, men yderligere Indskrænkning af Pressefriheden, Frederik 6 i sine sidste Leveaar havde i Tankerne. Han overleverede Pressen til sin Efterfølger godt bastet og bunden. Men de forløbne Aaringer havde alt udviklet dens Smidighed saa meget, at den stod vel rustet til det følgende Decenniums Fejdetid.

OTTENDE KAPITEL.

Slesvigholstenismen.

Medens Julirevolutionen kun satte sig svage Spor i Danmark, var Bevægelsen adskillig større i Hertugdømmerne, der allerede gennem deres nærmere, baade aandelige og geografiske Forbindelse med Tyskland og Centralevropa maatte føle Stødene stærkere. Nogen alvorlig Begivenhed foregik imidlertid ikke, ihvorvel ængstende Rygter naaede til København. Det var i Hovedstaden selv, Drageægget var lagt. Thi herfra drog den nys udnævnte Landfoged paa Sylt, Uwe Lornsen, over til Holsten, hvor han forfattede sit bekendte Skrift[1]).

Lornsens Skrift fordrer Opfyldelse af den tyske Forbundsakts Forfatningsløfter og Udvidelse af en eventuel holstensk Forfatning til ogsaa at omfatte Slesvig. I forfatningsmæssig Henseende fremhæver Skriftet, at Statens Finansforvaltning er til den Grad en Hemmelighed for Almenheden, at det i Hertugdømmernes Tidsskrifter offentlig har kunnet omdisputeres, hvorvidt Statsgælden udgjorde 45 eller 126 Mill. Rbdl. og det samtidig med, at der i alle Stater rundt om, Sverig-Norge og de tyske Stater, aflægges offentligt Regnskab over Forvaltningen. Dernæst udtales det, at samtlige højere administrative Institutioner i Landet tiltrænge en fuldstændig Omordning. Det er en almindelig Klage, at kun de løbende Forretninger afgøres,

---

[1]) Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein. Von U. J. Lornsen, Landvogt auf der Insel Sylt in Nordfriesland, Kanzleirath, bisher Comptoirchef in der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Kanzlei in Kopenhagen. Kiel 1830. (14 S. 8vo.)

medens en gennemgribende Afhjælpning af de bestaaende Mangler og Tilvejebringelse af nye Institutioner er uudførlig under det herskende System. Skriftet kræver derfor: 1) Sammenkaldelse af en provisorisk Forsamling af Deputerede, bestaaende af omtrent 40 Medlemmer, hvoraf Amts- og Landskabsdistrikterne skulde vælge Halvdelen, adelige og klosterlige Distrikter Fjerdedelen, Byerne Fjerdedelen. For denne Forsamling skulde der forelægges et Forfatningsudkast. 2) Forlæggelse af samtlige Landskollegier fra København til Kiel. 3) Adskillelse af Administration og Retspleje. 4) Oprettelse af en øverste Domstol (i Byen Slesvig) for begge Hertugdømmer. 5) Oprettelse af to Regeringskollegier. 6) Oprettelse for begge Hertugdømmer af et øverste Statsraad (i Kiel), som samtlige Forvaltningskollegier skulde underordnes.

„Som et umiddelbart Resultat af denne ny Ordning af Tingene vilde følge Hertugdømmernes fuldstændige Adskillelse fra Kongeriget Danmark i administrativ Henseende." „Nur der König und der Feind sey uns gemeinschaftlich." Københavns Beliggenhed var nu efter Norges og Skaanes Tab i en Udkant af Riget; Kongen var ved Havet store Dele af Aaret skilt fra Hertugdømmerne. „Vi maa ikke vente, til en Konge, hvis Udødelighed vi ønske, er død." „Unser König ist kein gemachter, sondern ein geborner Bürgerkönig."

Det var Lornsens Tanke at gøre sin Pjece til Udgangspunktet for en Adressestorm, der skulde give Fordringerne Eftertryk. Han naaede imidlertid ikke langt. Han arresteredes og dømtes til Embedstab og Fængsel. Ved Kundgørelse af 16 Novbr. 1830 udtalte Kongen, at det var blevet ham bekendt, „at nogle Personer have dristet sig til at udbrede i vore Hertugdømmer falske Rygter, og at de have forsøgt at forlede de rolig sindede Indvaanere til fælles Foretagender, som kunne blive skadelige for den offentlige Orden og Rolighed". Der advaredes mod den Art strafværdige Forsøg og mod nogen Efterkommelse af ordensstridige Opfordringer. Sligt vilde blive behandlet med al den Alvor, Omstændighederne krævede; men til Beroligelse udtaltes, at „det hele Lands og enhver Enkelts Bedste har stedse været og skal altid blive Vore Ønskers og Bestræbelsers højeste Formaal".

Den 22 Novbr. 1830 afholdt Prælater og Ridderskab en Forsamling, i hvilken de vedtoge en Adresse til Kongen, som ogsaa de øvrige Godsejere sluttede sig til. Adresseindsenderne ansaa det „for en dyrebar Pligt at udtale deres Anskuelse af de Begivenheder, som tiltrække sig den almindelige Opmærksomhed, saa meget mere da de ere overbeviste om, at enkelte Ildesindedes rænkefulde Bestræbelser ingenlunde stemme overens med den offentlige Mening". „Kunne de end ikke dølge for Deres Majestæt, at ogsaa efter deres allerunderdanigste Mening Tidens Fordringer stedse mere paatrængende kræve Overvejelse af udtalte Ønsker, holde de det dog i et almindeligt Gæringsøjeblik som det nuværende for alle tro Undersaatters første Pligt, ikke at overile Forhandlingen af de alvorlige Spørgsmaal, som angaa Landets almene Interesser". De nærede den Overbevisning, at Landets Ro bedst vilde sikres, naar Kongen i sin Visdom „maatte befale at fornemme Landets Ønsker"[1]). Kongens Svar af 4 Decbr. gik ud paa, at han med stor Tilfredshed havde modtaget Adressen, og at han ikke af den stedfundne Bevægelse vilde lade sig afholde fra „at fastsætte de nødvendige Forberedelser for snarest gørlig at kunne-tage hans tro Undersaatters Ønsker i Hertugdømmet Slesvig saa vel som i Hertugdømmet Holsten i nærmere Betragtning".

Da imidlertid Ridderskabet og Prælaterne havde erfaret, „dog ikke ad officiel Vej", at der gjordes Forberedelser til en Stænderforfatning med adskilte Forsamlinger for de to Hertugdømmer, indsendte de under 7 April 1831 en Adresse til Kongen, med Henvisning til et udførligt „Promemoria" til det slhl. Kancelli af s. D. I dette erklærede de, at den „uforanderlige Grundvold for Landets Forfatning er begge Hertugdømmernes Ret til en fælles Landdag". De henviste til Bekræftelsen af deres Privilegier og til deres Forestilling til Kongen af 1816. De forsikrede, at der „udtales ogsaa nu fra alle Sider det levende Ønske,

---

[1]) De anførte Citater ere efter den officielle Oversættelse i K. T. 1830, Pg. 937 ff. Oversættelsen er imidlertid ikke overalt lige heldig, navnlig er Sætningen „at Tidens Fordringer stedse mere paatrængende kræve Overvejelse (!) af udtalte Ønsker" en mærkelig Oversættelse af „dass die Anforderungen der Zeit zur Berücksichtigung (!) lautwerdender Wünsche immer dringender geworden sind".

at Hertugdømmernes Fællesforfatning vedligeholdes samt ved og med den Muligheden af ogsaa endnu da at blive paa det nøjeste forbundne indbyrdes og med Kongeriget, naar engang, som Følge af Begivenheder, der ej ere at forandre, den Lykke ej mere maatte være dem forundt at staa under en og samme Monarks Scepter". „Opretholdelsen af begge Hertugdømmers gamle Fællesforfatning er garanteret ved utallige Traktater og Bebrevelser, der ville blive forandrede ved adskilte raadgivende Provinsialstænders Indførelse." Kongen gav imidlertid et afvisende Svar (27 Maj), og under 28 Maj udkom Stænderanordningen med sin Adskillelse af Forsamlingerne for de to Hertugdømmer, men tillige med sit Løfte om Administrationens Adskillelse fra Justitsvæsenet og om en fælles Overappellationsret. Dette opfyldtes ved Forordningen af 15 Maj 1834, ved hvilken den fælles Overappellationsret oprettedes med alle de en øverste Domstol tilkommende Funktioner og tillige som øverste Instans for Lauenborg. Den øverste Administrationsmyndighed derimod, som herved adskiltes fra Domsmyndigheden, overdroges en ny Forvaltningsavtoritet, den kgl. slesvig-holstenske Regering. Den ny Domstol og den ny Ret skulde begge træde i Virksomhed den 1 Oktbr. 1834.

I Hertugdømmernes Stænderforsamlinger vedblev Agitationen for deres Forening gennem stadige Petitioner fra begge Forsamlinger. De af Ridderskab, Prælater og Godsbesiddere valgte Medlemmer, i Forening med de kongevalgte adelige Herrer og med de af den tyske Del af Slesvig Valgte, skabte, selv i den slesvigske Forsamling, et overvældende Flertal for Enhedsbestræbelsen og for Modstand mod det nationalt-danske. Skarpt kom dette frem allerede i den første slesvigske Stænderforsamling. Lornsens Pjece havde givet Anledning til en hel Literatur om de af ham rejste Spørgsmaal, deriblandt (1832) et Skrift af Kr. Paulsen, juridisk Professor ved Universitetet i Kiel[1]). Det hævdede Forskellen mellem Slesvigs Stilling som dansk Kronland — om end med visse særlige Rettigheder — og Holstens som tysk Forbundsland, opgjorde, at over Halvdelen af Lan-

[1]) Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig; nebst Blicken auf den ganzen dänischen Staat.

dets Indbyggere endnu talte dansk og stillede en Række Krav til den danske Regering om Beskyttelse for den dansk-slesvigske Nationalitet, i Modsætning til den Fortyskning og Sammensmæltning med Holsten, der hidtil uvægerlig havde gjort sig gældende. Skriftet modtoges venskabeligt paa dansk Grund, om end Tankerne her endnu ikke vare meget optagne af Hertugdømmespørgsmaalet[1]). Men navnlig vaktes dog ogsaa efterhaanden den dansk-nationale Stemning i Slesvig til Bevidsthed, og i den første slesvigske Stænderforsamling indbragte Bonden Nis Lorenzen det Forslag, at Forsamlingen, paa Grundlag af de derom indkomne Petitioner fra Nordslesvig, skulde andrage Kongen om, at Dansk maatte anvendes ved Domstolene og i Forvaltningen. hvor det var Kirke- og Skolesprog. Foreløbig paralyseredes dette Forslag ved, at det efter Henstilling af Præsidenten — den af Regeringen valgte Repræsentant for Universitetet i Kiel, Professor Falck — henvistes til samme Udvalg, som var nedsat angaaende et Andragende fra tysksindet Side, om at der i alle slesvigske Skoler skulde undervises nogle Timer ugentlig i Tysk. Dog vedtoges Forslaget i den næste Session, om end med en Del Indskrænkninger og med en kneben Majoritet.

Disse Forslag med dertil knyttede Debatter paakaldte endelig ogsaa Kongerigets Befolknings fulde Opmærksomhed. I „Kiøbenhavnsposten“ for 1 Juli 1836 udtalte Wegener sig om de to Forslag. Det ene fordrede, „at vel halvandet Hundrede Tusinde Mennesker skulle spilde deres Skoletid med under Tvang at lære det Sprog, som Embedsmændene tale; Lorenzen derimod vil, at de faa Embedsmænd skulle tale de mange Tusinde Bønders Sprog“. „Man skulde ikke tro, at Noget kunde være billigere end at tilstaa danske Mænd i et ældgammelt dansk Land og under dansk Regering, at de maa blive tiltalte i deres Modersmaal. Men ..... det er i Slesvig „gement“ at tale Dansk:

---

[1]) I en Anmeldelse i „Dansk Maanedsskrift“ Bd. 9, 1833 af Werlauff hedder det dog: „Næppe vil derfor nogen Dansk kunne lægge dette indholdsrige lille Skrift fra sig uden det hjærtelige Ønske, at den Stemning, det helt igennem aander, og for hvis Anledning Fortalen aflægger Regnskab, maatte være almindelig hos Massen af Hertugdømmernes Beboere.“

Adelen, Embedsmændene og de rige Borgere tale Tysk, og kun Bønderne ere blevne ved deres gamle Sprog“ [1]). — I November 1836 henledte Orla Lehmann i Trykkefrihedsselskabet Opmærksomheden paa Danskhedens Sag i Hertugdømmerne, og fra nu af holdtes Bevægelsen levende; der udgaves Skrifter og oprettedes Bogsamlinger og Foreninger til Støtte for den nationale Sag. I selve Slesvig, hvor Professor Paulsen havde en ivrig Medarbejder i Kristian Flor, Lærer ved Kieleruniversitetet i dansk Sprog og Literatur, og hvor nu ogsaa indfødte Sønderjyder toge Kampen op, aabnedes den dansk-slesvigske Bladliteratur i 1838 med „Danevirke“. Blade, Bøger og Foreninger holdt ogsaa her Agitationen vedlige. Hvor skarpt Partierne allerede stode mod hinanden, fremgaar af det Angreb, der i den slesvigske Stænderforsamling rettedes af Hjort-Lorenzen paa Trykkefrihedsselskabet, fordi dette havde udgivet et Kort over den danske Stat „hvorpaa Slesvig ej var at finde, men i Stedet derfor Sønderjylland“. Man forstod hinanden.

Medens den sproglige, nationale Kamp saaledes havde naaet en ikke ringe Højde, forsumpede imidlertid det konstitutionelle Spørgsmaal. Den aristokratiske Del af Stænderforsamlingerne vilde vel enes med den demokratiske om fælles Optræden mod Kongeriget i sproglig og i statsretlig Henseende, men tog Afstand fra Andragender om Skattebevillingsret m. v. Det var bl. a. dette, der nogle Aar efter førte Hjort-Lorenzen over til Danskhedens Sag. Noget almindeligt Skisma i det tysksindede Parti paa dette Grundlag — hvad der senere hen saa ud til at ville indtræde — kom imidlertid ikke i Stand.

Det egentlig statsretlige Spørgsmaal kom ind i en ny Fase, efter at Kr. Paulsen 1836 havde udgivet sit Skrift „Für Dänemark und für Holstein“, med det Formaal at godtgøre, at Slesvig ikke blot udgjorde en integrerende Del af Danmark, men at Augustenborgerne som saadanne efter 1806 ingen Arveret havde til Holsten. Paa dette Skrift svarede Hertugen af Augustenborg. Han var Kongens Søstersøn og Tronfølgerens Svoger, og han havde arvet sin Uvilje mod Danmark efter det mellem hans

---

[1]) „Kiøbenhavnsposten“ 1/7 1836.

Fader og Frederik 6 opstaaede Uvenskab i Aarhundredets Begyndelse. Forfatningsmæssig konservativ, hævdede han statsretlig Hertugdømmernes Krav paa indbyrdes Forbindelse og ved Siden deraf Augustenborgernes Arveret til begge Hertugdømmer, naar den nu i Monarkiet regerende Linje af det oldenborgske Hus var uddød, saaledes at Kongelovens Bestemmelse om, at Arveretten i Danmark fra den regerende Linje skulde gaa over paa Kvindelinjen, ikke skulde gælde for Slesvig. Han besvarede (anonymt) Paulsens Skrift med en Pjece „Die Erbfolge in Schleswig-Holstein". (Halle 1837.)

Som naturligt er, var det Frederik 6 i høj Grad pinligt, at der rørtes ved Arvespørgsmaalet. Sin Mistillid til Augustenborgerne havde han lagt for Dagen ved, da Hertugdømmernes Statholder, Kongens Svigerfader, Landgreve Carl af Hessen døde 1836, at udnævne hans Søn, Prins Friederich af Hessen, til Statholder, og ikke Hertugen af Augustenborgs Broder, Prinsen af Noer, hvad denne havde haabet. I Arvespørgsmaalet lod han foretage Undersøgelser og indlede Aftaler med det kejserlige gottorpske Hus i Rusland, men Sagen her naaede ikke til Afslutning, og nogen offentlig Behandling heraf var ham i det Hele imod[1]).

Kongen kunde i sine sidste Leveaar ikke undgaa at se, at Skyerne samlede sig — alene Forhandlingerne med Hertugen af Augustenborg om Toldfriheds-Afløsningen viste, hvor mange Muligheder for Sammenstød der vare tilstede — men fra hvilken Side Uvejret vilde komme, var ham sikkert ikke klart. Naar alt kom til alt, var maaske det, der laa ham mest paa Sinde, Vedligeholdelsen af det Enevolds. Arvespørgsmaalet kunde jo dog først komme frem, naar der var noget Arveledigt, og Striden om det nationale Spørgsmaal maatte han vel mest betragte som Rivninger mellem Undersaatterne indbyrdes. Men da han erfarede,

---

[1]) Jvfr. bl. a. Breve til P. Hjort. Ny Saml., Pg. 509. I Begyndelsen af 30erne vilde Estrup og Hjort udarbejde en Afhandling om Arvefølgen m. v. „To Ark vare allerede renskrevne til Trykning, da Engelstoft .... pludselig meldte os, at Møsting havde givet ham det Vink, at vort Arbejde maatte rent holdes tilbage, da Kongen selv nok skulde bestemme, om og naar den difficile Sag turde forhandles offentlig paa Tryk."

at der havde været afholdt en Forsamling paa 800 Personer i Kiel for at enes om en Skattebevillingspetition m. v., paalagde han det slhl. Kancelli at meddele ham, hvorvidt sligt var lovligt, og hvorledes det kunde hindres i Fremtiden. Der udsendtes i den Anledning et Forbudscirkulære fra den slesvigholstenske Regering til Politiavtoriteterne, og et indkommet Andragende, væsentlig fra Indbyggerne i Kiel, hidførte naturligvis ingen Forandring i Forbudet[1]). Det lykkedes da ogsaa Kongen at slippe fri for Tilstaaelsen af nogen Skattebevillingsret eller i det Hele nogen Forfatning ud over de raadgivende Stænder, endog i Holsten, som han dog forlængst havde lovet en Forfatning. Spørgsmaalet stod uløst. Men desværre ogsaa de øvrige Spørgsmaal, der vedkom Hertugdømmerne. Kun Forspillet var færdigt, og Kongens Død gav først ret egentlig Signalet til Dramaets Begyndelse.

Den slesvig-holstenske Bevægelse under Frederik 6 havde sin første Grund i Napoleonskrigene, der ved Danmarks Deltagelse paa fransk Side aabenbarede Kongerigets og Hertugdømmernes forskellige Interesser og Sympatier og paalagde Hertugdømmerne store Byrder, som de vare uvillige til at bære. Det er sandt, at det i den følgende Periode kun var Ridderskabet og Godsejerne, der klagede højlydt, protesterede mod Fællesskabet med Kongeriget paa forskellige økonomiske Omraader (Bankvæsen, Møntvæsen etc.) og krævede Fællesskab mellem Hertugdømmerne. Men at kun Adelen og Herremændene traadte i Forgrunden under denne Bevægelse og endog kun stillede Krav for sig selv, Skattebevillingskrav — som de dog forenede med Fordringen om statsretlig Forbindelse — maa ingenlunde betragtes som Noget, der i og for sig var ufarligt. Bevægelsen begyndte — desværre — fra den rigtige Ende, fra de ledende Kredse, der ikke kunde behandles uden alle Hensyn, og der i Tidens Løb tidligere eller senere maatte faa Befolkningen i Kølvandet. Hvad der holdt Bevægelsen vedlige mellem Grundejendomsbesidderne var, at Finansforvaltningen overfor Hertugdømmerne vel ikke var uret-

---

[1]) Reskr. til det slhl. Kancelli af $^{15}/_{9}$ 1838 og $^{2}/_{2}$ 1839. (Brevkopib.)

færdig, men uforstandig, og langt ned i Befolkningen udbredte sig en almindelig Følelse af Misregering. Bevægelsen førte ikke til noget stærkt Udslag, endsige til nogen Sejr, fordi den faldt sammen med den Metternichske Æras Blomstringstid, og som en hvilkensomhelst oppositionel Optræden paa hin Tid derfor holdtes nede. Men netop i den selv samme Periode modnedes de Frø, der fra den franske Revolutionstid, gennem Nederlag og Sejre, vare optagne i Tusinder af Sind hos Tysklands fremskredne Ungdom, og disse Pangermanismens første Decennier lagde Parolen til Rette om „den betrængte Broderstamme“ mod Nord. Da 1830 kom, havde Slesvigholstenismen paa sin Haand: økonomisk Utilfredshed over hele Linjen, en knurrende Herremandsstand, der i Fællesskabet saa Betingelsen for at modstaa Kongerigets Krav til Hertugdømmerne og selv faa Lov til at raade, og en Intelligens, der droges mod Syd af de store nationale Ideer, som trods alt Afbræk vedbleve at leve i hint rige Kulturland.

Overfor alt dette rørte man ikke en Haand i Danmark. Der er maaske Tider og Forhold, hvor forskelligartede Nationaliteter lettest samles under én Hat, naar Regimentet er absolutistisk; men da maa Frihedsrørelserne endnu ikke have vundet Kraft i Befolkningerne, og Statslegemet skal i hvert Fald være stort og mægtigt nok til at holde de separatistiske Tendenser nede, hvortil ogsaa hører, at Nabolegemerne, andre Stater, andre Nationer, ikke ere de overlegne, med større Tiltrækningskraft. Men i et Land som Danmark vilde en saadan Politik i vort Aarhundrede umulig kunne føre til Maalet. Hvis der derfor overhovedet havde været drevet nogen Politik, med Henblik paa Fremtiden, og hvis man vilde have ofret Noget for en saadan Politik, da havde Enevælden ikke kunnet opretholdes. Det vilde under alle Omstændigheder have været baade klogt og retfærdigt at give Holsten den Forfatning, der var tilsagt det; var der overhovedet noget Haab om at komme Slesvigholstenismen til Livs og modvirke den farlige Bevægelse, der allerede havde vist sig Tegn til under Krigen, skulde det have været ved saa hurtigt som muligt og paa saa bredt et Grundlag som muligt at give Holsten en Forfatning. Thi det

er klart, at jo dybere man greb ned i Befolkningen, des mindre vilde Interessen være for et slesvig-holstensk Ridderskab, des mere vilde man være optagen af at faa Lov til at have sit Ord med i Laget om egne Affærer. Men end mere vilde man have opnaaet ved at give det hele Land en Forfatning. Selv raadgivende Stænder, valgte paa et bredt demokratisk Grundlag — hvad der jo for Stænder uden Bevillingsret vilde have været forholdsvis ufarligt — vilde paa hin Tid have været en uvurderlig Fordel. Dersom man havde benyttet den Deling i fire Forsamlinger, men med en Art Fælleskommitte, Regeringen 30 Aar efter — og 30 Aar for sent — foreslog, vilde Brodden tidligt være brudt af mangt et farligt Agitationsmiddel. Man havde, med Kortene paa Bordet, udførligt kunnet klarlægge Spørgsmaalet om Hertugdømmernes „Overbebyrdelse". Man havde i god Tid offentlig kunnet imødegaa Augustenborgernes Statskrav og gjort Rede for de to Hertugdømmers statsretlige Stilling. Man havde givet Hertugdømmernes Befolkning Andet at tænke paa end fælles Modstand overfor Kongeriget, thi Modsætningerne mellem Fraktionerne indbyrdes havde da optaget en Del, ja maaske Hovedparten af Interessen. Man havde gjort den danske Stat til det heldigere stillede Land overfor Tyskland, i Stedet for til en Undtagelse iblandt Kulturstaterne.

Saameget er i hvert Fald sikkert: kun ad denne Bane kunde man gaa og ikke ad nogensomhelst anden. Men hvilket Fantasifoster! At tænke paa at gøre sligt, før den yderste Nød drev dertil, og saa at gøre det saaledes, at man tog Sigte paa et Maal, og at man ikke veg tilbage for Midlerne! At bryde Enevælden, hvor urimeligt: „Solcher Ideen ist man hier gar nicht fähig!" [1])

---

[1]) Som bekendt havde der 1809 været en Chance for en nordisk Union, hvis Frederik 6 havde villet give Danmark-Norge en Konstitution. J. H. Vogt fortæller i sine Erindringer, at Grev Wedel i sin Tid havde skrevet til Schimmelmann, om Frederik 6 ikke til Fordel for Nordens Forening vilde give Afkald paa sin Enevoldsmagt. Schimmelmanns Svar var: „Mein lieber Wedel, solcher Ideen ist man hier gar nicht fähig". I 1813 gav Schimmelmann Vogt i lignende Anledning et lignende Svar: „Schimmelmann trak paa Skuldrene og ytrede i en nedstemt Tone, at om saadant kunde der ej være Tale". (Vogt. l. c. Pg. 25 og 31.)

Hermed ville vi ikke have sagt, at man paa denne Maade havde paralyseret det slesvig-holstenske Spørgsmaal. Selvfølgelig var Nationalitetsstriden kommen op lige saa vel her som i den øvrige Verden, men et adskilligt lykkeligere Udfald af Striden havde været sandsynligt. Hertil vilde nemlig ogsaa have bidraget, at man fra dansk Side tidligere havde modarbejdet Slesvigs Fortyskning, og at man da havde kunnet behandle baade dette Spørgsmaal og det statsretlige med større Ro og dermed ogsaa med større Klogskab, end da Striden alt havde begyndt at faa en akut Karakter. Sagen blev tagen for sent.

Thi i mere end én Henseende var det allerede i 30erne for sent. Man plejer med Hensyn til Begivenhederne i 30erne at lægge Vægt paa, at Herremændene straks desavouerede Lornsens Pjece, og at Prinsen af Noer endog nærede det fromme Ønske at faa Lornsen gjort et Hoved kortere. Nu er det klart, at Aristokraterne ikke kunde bruge et Konstitutionsforslag paa Grundlag af norsk Statsret[1]). Men naar man gennemlæser den ovenciterede Adresse fra Ridderskabet til Kongen, vil man se, at den i samme Aandedræt, som den tager Afstand fra Lornsen, opstiller de gamle Fordringer paany, og det i Udtryk, der ikke ere til at misforstaa. Det slesvig-holstenske Spørgsmaal som saadant var allerede det stærkeste.

Man har dernæst lagt Vægt paa, at Valggrundlaget til Stænderforsamlingerne gav Ridderskabet for stor Indflydelse, den nordslesvigske Del af Befolkningen en forsvindende. Dette er sandt, men man maa kun ikke sætte det i Forbindelse med slesvig-holstenske Sympatier. I Virkeligheden var man gaaet ret langt ned i Census, saa at et ikke ringe Antal Bønder fik Adgang til Forsamlingerne. At gaa videre endnu, til Fordel for Tilvejebringelsen af en fyldigere dansk Repræsentation, vilde atter have forudsat, at man havde gjort sig klart, hvad Sagen

---

[1]) Saaledes vilde Lornsen kun have én Deputeretforsamling, af hvilken atter kun en Part skulde udgøre Førstekamret. Ogsaa hans Forslag om, at to af det slesvig-holstenske Statsraads Medlemmer skulde have Ophold i Kongens Residens, og slesvig-holstenske Sager kun refereres i begges Nærværelse og i Nærværelse af den slesvig-holstenske Statsminister, viser den norske Oprindelse.

drejede sig om, og at man af Hensyn hertil vilde have ofret mere end højst nødvendigt af Kongens Magt, eller udvidet Folkets ud over, hvad man iøvrigt ansaa for betimeligt.

Man har endvidere fremhævet Oprettelsen af en slesvig-holstensk Regering og af en fælles Domstol som et afgørende Skridt i slesvig-holstensk Retning, og det af saa stor Betydning, at man saa at sige ud fra dette skulde kunne datere hele den separatistiske Bevægelse. Nu havde det naturligvis været heldigere, om man havde undgaaet dette Skridt, paa Grund af den store Indrømmelse, som deri laa til Slesvigholstenismen; men en Begyndelse til noget Nyt forekommer det os ikke at være. For det Første maa det huskes, at hele Foranstaltningen fremkom for at forsone Ridderskabet og Godsejerne med, at de to Hertugdømmer ikke fik nogen fælles Stænder- eller Lovgivningsforsamling. Den forkyndtes samtidig med Anordningen af 28 Maj 1831, efter at Ridderskabet paa Forhaand havde nedlagt højtidelig Indsigelse mod adskilte Forsamlinger, og den opfattedes af Regeringen som en Udvej, for at undgaa de videre opstillede Krav. Den bragte endelig ikke noget særlig Nyt ind i de bestaaende Forhold. Slesvig og Holsten havde hver sin Overret, ved hvilke der dømtes efter næsten de samme Retsregler — saaledes at slesvigsk Ret i hvert Fald stod langt nærmere ved holstensk end ved dansk — begge Overretter vare tillige forsaavidt administrative, som de dannede Mellemledene mellem Amtmandsskaberne og Kollegierne. Det var nødvendigt at skabe en Højesteret for Holsten, baade fordi det krævedes ifølge den tyske Forbundsakt, og fordi Sammenblandingen mellem Domstolene og Administrationsmyndighederne maatte ophøre, og Regeringen havde da Valget mellem at lade Slesvig faa fælles øverste Domstol enten med Holsten, med hvem det havde fælles Ret, eller med Danmark, hvis Ret var helt forskellig fra Slesvigs. Samtidig med at saaledes den øverste Domsmyndighed toges fra Overretterne, berøvede man ogsaa disse deres Administrationsmyndighed, der henlagdes til en fælles Provinsialregering, men det var altsaa kun et nyt Mellemled, der blev skudt ind, som det, rent forretningsmæssigt set, var naturligt at gøre fælles for de to Hertugdømmer, og hvor de statsretlige Betænkeligheder, der skulde have hindret Fællesskabet, maatte

synes mindre vigtige, fordi den øverste Regeringsmyndighed vedblivende havde sit Sæde i København, og fordi det slesvigholstenske Kancelli, der jo ikke var af ny Datum, havde været og vedblev at være den egentlige højeste Fællesavtoritet. Hverken i Hertugdømmerne eller i Danmark ansaa man heller Indførelsen af en fælles Højesteret og Provinsialregering for noget særligt betydningsfuldt Skridt, paa den Tid det skete[1]).

Nej, Ulykken var netop, at dette Skridt ikke var noget Nyt, men kun en Fortsættelse af gammel Skure. I Bedømmelsen af, hvad der skete i 30erne, kan der ikke ses bort fra den Udvikling, der laa bag. Det, som forekommer os at være det mest skæbnesvangre af, hvad der foregik i dette Decennium, er den direkte Proklamation fra Augustenborgernes Side af deres Arvekrav paa begge Hertugdømmerne. Dette var skæbnesvangert i to Henseender. Til den ene Side fordi Slesvigholstenismen herigennem fik en enkelt Person at holde sig til, et Mærke, et Banner, langt lettere at gribe for den store Befolkning end Teorier og almene Retskrav, noget haandgribeligt at samles om: et fælles „Rige“, en selvstændig „Stat“, med Augustenborgeren som præsumptiv Tronfølger. Til den anden Side, fordi den blodige Uret, man vilde gøre Danmark ved at løsrive Slesvig fra Riget, gjorde Modkravet naturligt: Sammenknytning af det gamle Kronland med Riget ved at skille det fra Holsten.

Saaledes skabtes Ejderdanismen. Men hvor forstaaelig dens Fremkomst end er, var og blev den en Politik, som selv ikke de lykkeligste Forhold, den største Medbør kunde have ført frelst i Havn. Saa naturlig saa' den ud overfor Modstandernes Overgreb, at den rev Folket med sig. Men det danske Folk vaagnede først til Bevidsthed om det slesvigholstenske Spørgsmaal paa et grumme sent Stadium, og det regnede saa dette Spørgsmaals Historie fra den Dag, det vaagnede. Maaske ogsaa derfor Indførelsen af Provinsialregeringen m. v. spillede en saa stor Rolle for det — denne Forholdsregel laa jo saa nær i Tiden. Men bag den laa saa uendelig Meget, der havde

---

[1]) Ørsteds Erindringer II. Pg. XX ff. Ørsted: For den danske Stats Opretholdelse. Pg. 201 ff.

gaaet sin tunge, skæve Gang længe forinden, og dette saa' Ejderdanismens Tilhængere desværre ikke lige i Øjnene.

At skille Slesvig fra Holsten var ingen ringe Ting. Thi vel var Holsten et tysk Forbundsland og Slesvig en Del af den danske Krone, men der var en organisk Forbindelse mellem de to Hertugdømmer, der brød sig fejl om alle Traktater og Brevskaber baade af den ene og den anden Art. En hvilkensomhelst ædruelig historisk Opgørelse — og Ædrueligheden burde være skærpet og ikke sløvet ved de forhaandenværende Forhold og Tanken paa Fremtiden — maatte erindre, at tilbage til Middelalderens Dage havde Slesvig været et Stridens Land; dets Stilling havde aldrig været klar og ren som Fyns eller Skaanes, og Uklarheden havde baade været national og statsretlig og skyldtes Forbindelsen med Holsten. Hvor stor eller hvor ringe en Vægt man end vilde tillægge Dokumenter fra det 14. og 15. Aarhundrede, saa vare de i hvert Fald et Udtryk for den samme faktiske Halvforbindelse Aarhundreder tilbage, og hvor betydningsfulde end det 18. Aarhundredes Traktater kunde være til Bestemmelse af Slesvigs Forhold som integrerende og uadskillelig Del af Riget, saa var der gaaet forud en Periode af et Par Menneskealdre, hvor den statsretlige Forbindelse mellem Kongeriget og Slesvig var fuldstændig opløst. Slesvigs Mellemstilling mellem Danmark og Holsten var ældgammel i vor Historie og var aldrig helt og fuldt afbrudt, og dets løsere eller fastere Forbindelse henholdsvis med Riget eller med Holsten stod i Forhold til den Grad af Venskab eller Fjendskab, Hertugdømmernes og Kongerigets Fyrsteslægter stode i til hinanden. Historiegranskningen kan opvise Tanker om eller endog Forsøg paa at faa Sønderjyllands Stilling som udelukkende dansk Land rent og skært fastslaaet, men nogen bevidst dansk Politik, opbygget herpaa, endsige søgt gennemført fra Regering til Regering, fra Slægt til Slægt som en af Rigets Hovedopgaver — haandgribelig som Kampen mellem Danmark og Sverig om Hegemoniet i Norden eller, som i andre Landes Historie, Aarhundreders systematiske Bestræbelser i Fred og i Krig for Rigets Afrunding, Adgang til Havet eller lignende Statsformaal — er der ikke Tale om.

Men ikke alene, at der intet systematisk Arbejde blev sat ind paa at skille Slesvig fra Holsten. Netop paa den Tid, da Slesvig efter en lang Adskillelse var genvundet for Riget i betryggende Former, forsømte man alt det, som det i denne Sammenhæng kom an paa: forvaltningsmæssig at forbinde det med Kongeriget i Stedet for med Holsten. Dette Forhold havde endnu langt mere vidtrækkende Følger end Stadfæstelsen af Ridderskabets Privilegier med Konsekvenserne heraf. Thi hvor betydningsfuldt det end var, at der forblev en fælles Korporation bestaaende, der trods dens begrænsede Omfang og Rettigheder til enhver Tid repræsenterede begge Hertugdømmers Adelskab og bevarede Traditionen om det ældgamle Fællesskab, og hvor virkningsfuldt end i Realiteten denne Forening af Prælater og Riddere, støttet af Godsejerne, viste sig at være, var det dog endnu væsentligere, at selve Regeringen fæstnede Hertugdømmernes Fællesskab gennem den daglige Styrelse. Man kan rolig udsætte en Præmie for den, der ved at gennemgaa Finans- eller Kommercekollegiets Forestillinger til Kongen under hele Frederik 6's Styrelse, vilde kunne finde blot en Antydning af, at det danske Rige, fraregnet Kolonierne etc. (og Norge), var delt paa anden Maade end i Kongeriget paa den ene Side, Hertugdømmerne paa den anden. Alt, hvad der skulde passere Finansdeputationen og Statsgældsdirektionen vedrørende Mønt-, Kredit- og Bankvæsen, havde én Række Betragtninger, Regler og Love at gøre gældende for Kongeriget, en anden for Hertugdømmerne, Alt hvad der skulde passere Generaltoldkammer og Kommercekollegiet faldt i tvende Dele, eftersom det vedkom Staten Nord eller Syd for Kongeaaen. Og intet Under! Thi Mønt-, Kredit- og Bankforhold vare saa forskellige som vel muligt i de to Dele af Riget, og Handel og Industri, Told og Konsumtion styredes efter vidt forskellige Principer i Kongeriget og i Hertugdømmerne, en Mellemrigstoldlinje adskilte dem, og i Virkeligheden var Forskellen i alle de her nævnte Henseender langt mere vidtgaaende end i sin Tid mellem Danmark og Norge. I selve Statsraadet havde derfor ogsaa de forskellige Kollegier særlige Referenter, hvor det drejede sig om slesvigholstenske Sager, saa at Tvedelingen mellem Kongeriget

og Hertugdønmerne endog var gennemført op til de øverste Avtoriteter[1]). Men skarpest kom dette naturligvis frem gennem Kancelliets Tvedeling, Tilstedeværelsen af det slesvigholstenske Kancelli.

Idet Kancelliet som foran omtalt var det fornemste Kollegium, det lovkonciperende, det responsagivende, og idet det ikke alene havde Justitsvæsenet, men ogsaa tildels Kultus- og Undervisningsvæsenet samt Kommuneforholdene m. v. under sig, var Tilstedeværelsen af et særligt Kancelli for Hertugdømmerne af afgørende Betydning med Hensyn til Regeringens Tvedeling, Rigets Skillelinje ved Kongeaaen. Men hertil kom, at selve Retsnormerne i Slesvig som alt nævnt stode holstensk Ret langt nærmere end dansk. Om end Forbundsdagens Beslutninger kun galdt for og bleve iværksatte i de tyske Hertugdømmer, vedrørte de i Reglen kun politiske Forholdsregler, og selv for disses Vedkommende ordnede man da den slesvigske Ret saa nær som mulig op ad den holstenske (tyske), f. Ex. Presselovgivningen. Men som Helhed var i Aarhundredernes Løb slesvigsk og holstensk Ret og navnlig Retspraksis for en væsentlig Del smeltet sammen. Valdemar Sejrs jyske Lov, gældende for hele Jylland, havde, særlig siden Emanationen af Christian 5's Danske Lov, der kun vedrørte Kongeriget, faaet mindre og mindre Betydning som fælles Lovkodeks for Sønder- og Nørrejylland, tilsidst overhovedet ingen praktisk lovmæssig Virkning for Nørrejyllands og en helt underordnet for Sønderjyllands Vedkommende[2]). Ja, til den Grad var man paa det Rene med, at der for Hertugdømmerne skulde gælde fælles Ret, at man stoppede Hullerne, hvor Retsbestemmelserne divergerede; endnu saa sent som i 1823 motiveredes den ved Plakat af 18. Novbr. nævnte Aar givne avtentiske Fortolkning af Straffelovgivningen angaaende tredje Gang begaaet Tyveri med Nødvendigheden af „at tilvejebringe en lige Haandhævelse af Kriminaljustitsen i vore Hertugdømmer Slesvig og Holsten."

---

[1]) Ørsteds Erindringer II. Pg. XX. [2]) Ørsteds Erindringer II, Pg. 318 og III Pg. 4 ff.

Hvad endelig Sproget angaar, var Regeringssproget over hele Linjen Tysk, ikke blot i selve Hertugdømmerne, men ogsaa i alle Arter af Forestillinger, Resolutioner, Udfærdigelser, kort Alt den øverste Administration af Hertugdømmerne vedrørende, i Regerings-Kollegierne i København. Det var i det Hele først meget sent, at Sprogspørgsmaalet kom op. Det var ikke blot i selve Hertugdømmerne, at Universitetet i Kiel gjorde den fælles Kultur tysk; men, som alt foran nævnt, langt ind i dette Aarhundrede gjorde man sig ingen Betænkeligheder i Danmark ved hovedsagentlig at støtte sig til germansk Kultur og aabent at vedstaa dennes Indflydelse. Og dette galdt ikke blot Poesiens Dyrkere og Yndere — man behøver paa dette Omraade blot at nævne en Baggesen, eller endog Oehlenschläger, og en Schimmelmann —, men ogsaa den videnskabelige Virksomhed[1]). Det, Regeringen havde udrettet til Fordel for dansk Sprogs Hævdelse i Nordslesvig, var, trods Reskripterne af 1810 og følgende Aar, og enkelte senere kongelige Ordrer (jvf. ovenfor), i Virkeligheden uden al Betydning. Havde der fra Kongens Side været nogen fornuftig Tanke forbunden med disse Sprogbestemmelser, havde han ikke forsøgt at indføre dansk Lovgivnings- og Militærsprog i Holsten, hvor Befolkningen fra Arilds Tid var tysk, men sat Kraft og Alvor ind paa Gennemførelsen af dansk Embeds-, Rets- og Skolesprog i den Del af Slesvig, hvor det vilde have været muligt at hæmme Germaniseringen. Naar man i 1840 officielt henviste til Reskripterne af 1810 og følgende Aar som Forløberne for Reskriptet af 14. Maj — det berømte Sprogreskript, Nis Lorenzens Andragende havde givet Anledning til — og derved gjorde dette Reskript til en rimelig Kontinuation af Fortidens Regeringsordrer, da var dette baade praktisk og pynteligt, men ganske uden indre Sandhed[2]).

Det vil efter det ovenstaaende indrømmes, at en Politik, der gik ud paa at skille Slesvig fra Holsten, maatte vide, at

---

[1]) „Goethe og Schiller havde ligesom lukket Synet for Literaturer, der laa fjærnere borte; senere lagde de yngre tyske Romantikere Beslag paa al Opmærksomhed; det samme galdt de lærde Fag og Historien.“ (Steenstrup: Dansk Historieskrivning. Pg. 170). [2]) Jvf. K. T. 1840 Pg. 553 ff.

den ikke havde noget helt lille Arbejde. Og at indlade sig paa dette Arbejde, efterat den nationale Bevægelse i selve Tyskland havde begyndt at vokse sig stærk, efterat denne Bevægelse havde faaet Tag i Befolkningen over hele Holsten og et godt Stykke op ad Mellemslesvig til, og efterat hele dette Aarhundredes danske økonomiske Politik havde lænket Adelige og Uadelige, Godsejere og Grundbesiddere, ja i visse Henseender Befolkningerne som Helhed sammen til fælles Front mod Kongeriget, maatte unægtelig synes at være et halsbrækkende Foretagende. Det tør vistnok ogsaa anses for tvivlsomt, om man i det Hele taget var kommen ind paa Ejderpolitiken, hvis det ikke havde været som en ulykkelig Modsætning til Kravet om Slesvigs eventuelle Løsrivelse fra Moderlandet. Thi man var ikke ukendt med Forholdene i Hertugdømmerne.

Sikrere Vidnesbyrd kan man næppe faa end fra to saa fuldblods Patrioter, men med saa forskellige Øjne, som Tscherning og Lehmann, og disse have begge udtalt sig om de faktiske Forhold i første Halvdel af 30erne. „Med Hensyn til Holstens og Slesvigs indbyrdes Forhold og igen deres Forhold til Danmark, da indrømmer jeg — skriver Tscherning i et Brev til Hegewisch af 1832 — at det maaske ikke godt lader sig gøre at tilvejebringe det anderledes end som en Union mellem Holsten og Slesvig paa den ene Side og Resten af Danmark paa den anden; thi jeg indser, at Regeringen i en Række af Aar har ved ukloge Forholdsregler forberedt en saadan Tilstand“ [1]). Omtrent fra de samme Aar skriver Orla Lehmann: „Skal jeg nu sammenfatte det Indtryk, jeg den Gang (1833—34) modtog og optegnede i mine Breve i nogle faa Træk, da maa jeg .... fremhæve, at .... deres (Holstenernes) Fædreland var Slesvigholsten, og dettes Forbindelse med Danmark en Kendsgerning, de ikke vilde bestride, men benytte til deres Fordel. Deri vare de Alle enige. Slesvigholstens Enhed var for dem ikke et Haab, men lyslevende Virkelighed, som saa meget mindre trængte til Bevis, som de betragtede den som indrømmet af og anerkendt af de Danske og den danske Regering. Der var

---

[1]) Tscherning: Efterl. Papirer I Pg. 302.

efter deres Mening ikke større Opfordring for dem til at godtgøre Slesvigholstens Berettigelse end for os til at bevise Danmarks Tilværelse; begge Dele vare gensidige in confesso .... Dette er i det Væsentlige den Opfattelse, jeg modtog paa mit korte Ophold i Kiel. .... Jeg har meddelt den med historisk Troskab uden en Gang at opkaste det Spørgsmaal, om det taler for eller mod den Fremgangsmaade, vi senere fulgte hos os.[1])"

Dersom Slesvigholstenismens Styrke i Holsten, i Tyskland Syd for Elben og i en stor Del af Slesvig Nord for Ejderen — hvad enten man vilde søge Grunden til dens Styrke i paaviselige Enkeltheder eller i et halvt Aartusindes Udvikling og utallige Misgreb fra dansk Side — havde staaet det danske Folk saa klar, som den maa have staaet Tscherning og Lehmann i Begyndelsen af 30erne, da vilde den danske Politik næppe under nogen Omstændighed eller til nogen Tid have gjort Slesvigs Løsrivelse fra Holsten og Sammenknytning med Danmark til sin centrale Opgave. Thi da vilde det ogsaa have staaet klart, at ikke blot vilde denne Opgave i og for sig have været en umulig, fordi vi ikke nogensinde med Tyskland som Nabostat kunde have magtet at bøje Sydslesvigs tyske Befolkning ind under os — sligt formaar jo end ikke nu det store tyske Rige overfor Nordslesvigs Befolkning —, og ikke blot vilde vi have øvet en Voldtægt ved Forsøg derpaa, som Lidet stemmede med de nationale Principer, hvis Hævdelse overfor Magten var Grundlaget for vor egen Eksistens; men det stred ogsaa mod den Ret, der er den stærkeste af alle: den bestaaende, hævdvundne Ret. Af de Former, hvorunder den slesvigholstenske Konflikt kunde tænkes afviklet, Helstat, Ejderstat eller Slesvigs Deling, var Helstaten — hvis en af de Retninger, den slog ind paa, var søgt gennemført med Overlegenhed og Konsekvens — en Mulighed, i hvert Fald for en Tid; den indeholdt intet Brud, ingen Uret, men den Chance, at man kunde have affundet sig med de tilstedeværende (efter Oprøret forspildte) Arvekrav, og, da den ingen direkte Hank frembød for fremmed Voldsgreb, dernæst den Chance,

---

[1]) Lehmann: Efterladte Skrifter I Pg. 91.

indtil videre at kunne blive liggende i Stillingen. Den anden Form, Ejderstaten, var i hvilketsomhelst Tilfælde en Umulighed til Brug ved Konfliktens Afvikling. Den tredje Form endelig, Slesvigs Deling, der forudsatte, at den nordslesvigske Del af Befolkningen, naar den havde Valget mellem at følge Sydslesvig og Holsten og blive tysk, eller at slutte sig til Kongeriget og blive dansk, da valgte det sidste, var Løsningen.

Men ihvorvel denne Løsning tidligt var betragtet som den eneste rette, baade af Kredse i Hertugdømmerne og af ledende Kredse i Kongeriget, er det klart nok, at ogsaa den ved sin praktiske Udførelse vilde have stødt paa store Vanskeligheder. Den blev overhovedet ikke forsøgt, fordi der aldeles ingen Klangbund var for den. Til at tage Beslutning om en saadan Løsning — en frivillig Amputation af Statslegemet — hørte der en Styrke hos Regering og hos Folket, eller begge tilsammen, som der intet Forsøg var gjort paa at opøve. Tværtimod, Udviklingen var ført i modsat Retning: Slesvig med Danmark mod Holsten.

Det var et uhyre nationalt Arbejde, der blev gjort baade i Danmark og i Nordslesvig fra Midten af 30erne og i den derefter følgende Tid, og selve dette Arbejde var af det Gode og avlede kun godt. Naar der dermed blev forbundet politiske Bestræbelser, der vare og maatte være uigennemførlige, da var dette et forstaaeligt Udslag af den Uret, man vilde gøre os ved Fornægtelsen af Danskhedens nationale Ret, hvor Landet var ældgammelt dansk, og ved Usurpation af en særskilt Arveret for en utvivlsom Del af det danske Rige. Havde Modbevægelsen paa dansk Grund haft saa erfarne og dygtige Ordførere, som den havde energiske og nationale, vilde man maaske endda have forstaaet ikke at lade sig føre af sin Vej. Men ogsaa her bunder Fejlen til syvende og sidst i Enevældens Hemmelighedskræmmeri, i dens Udelukkelse af Folket fra Deltagelse i det offentlige Liv og dermed fra Erfaring om og Kendskab til de virkelige Forhold, endelig i dens Bureaukratisme, der tilvejebragte en Adskillelse mellem Folkets Mænd og Regeringens Mænd, saa at den opsparede Erfaring,

Traditionen og Besindigheden manglede hine, Følelsen af i vanskelige Tider at staa i Rapport til Folket manglede disse.

Slesvigholstenismens Damoklessværd over den danske Stats Hoved var sat i stærke Svingninger under Frederik 6. Saa langt fra var Noget gjort i den lange Regeringstid for at afværge det, at Faren paa hundrede Maader var bragt os nærmere, og kun i skøre Traade hang Sværdet over Statslegemet ved Kongens Død.

NIENDE KAPITEL.

Kommunalforfatninger. København.

Ihvorvel Krigen og dens Følger havde ramt København haardere end nogen anden Del af Landet, og Byen i materiel Henseende led herunder i hele den foreliggende Periode, vedblev den dog som før Krigen at være Landets Centrum. Den var nu som tidligere Kongens Residens, Embedsbyen, Garnisonsbyen, Hovedsædet for Landets Kunst og Videnskab, Midtpunktet ogsaa for de politiske Bevægelser, da disse begyndte at komme op i det offentlige Liv.

Men først og fremmest var Byen i 30erne en æstetisk By. I visse Kredse synes man at have beklaget, at Politiken begyndte at beslaglægge Interessen og skyde Æstetiken noget til Side, men Andre vare glade ved, at Københavnerne fik noget Alvorligt at tænke paa. I hvert Fald har sikkert den unge Digterskoles Værker og Teaterbegivenhederne optaget Sindene mest — saa længe i hvert Fald de vare Nyheder; thi allerede den Gang, før Telegrafens og Hurtigpressens Dage, klagede man over Hovedstadens Ilfærdighed, hvor det Ny hastig blev gammelt og da maatte vige for den næste Sag paa Dagsordenen[1]).

---

[1]) „Den Gang Kongen gav Anordning om Stændernes Indførelse, da tænkte man her i København lidet paa indenlandsk Politik. Vi vare saa at sige Alle æstetiske. Enhver enkelt æstetiserede, i alle Selskaber æstetiserede man, og alle Tidsskrifter æstetiserede.“ (Hertz: Stemninger og Tilstande. Pg. 219.) I 1831 skrev Fogtmann (den Gang Professor) til P. Hjort: „Endnu véd Ingen, hvem Forfatteren til Gengangerbreve er..... Om nogle Dage taler næppe Nogen mere derom, thi saaledes gaar det med Alt i

Om Politik eller Æstetik i et givet Øjeblik mest fangede Interessen, afhang naturligvis af, hvilket af de to Omraader der havde mest at byde paa. Aarene 1834—35 med Valgene til Stænderforsamlingerne, „Fædrelandet"s Stiftelse, Processen mod David etc. vare stærkt politisk optagne, men da først selve Stænderne traadte sammen, og man kun kunde faa korte og tørre Referater fra dem — ovenikøbet mest drejende sig om Finansspørgsmaal, man ikke forstod sig paa —, og da derefter Kongens Sygdom (i 1837) bragte Stilstand i det offentlige Livs Begivenheder, slappedes Interessen igen for Politik, og først Tronskiftet med Adressestormen til den ny Konge bragte atter nyt Liv [1]).

To smaa Begivenheder fra Aaret 1835 vidne om de politisk bevægede Tider, man da levede i. Nytaarsdags Aften 1835 opførtes „Elverhøj", hvor Ryge havde at fremsige de bekendte Heibergske Festspillinjer til Enevoldskongerne, med særlig Adresse til Frederik 6: „Hvis nogen Sorrig tynger paa Dit Hjærte ...., saa vend Dig til Din Konge etc.

Saaledes var det stedse Skik i Danmark,
Jeg ser i Aanden, saadan skal det blive!" [2])

Men den sidste Linje forandrede Ryge til: „Til Gud jeg haaber, saadan skal det blive!" Ændringen blev omtalt i et af Bladene, og Kongen blev yderst forbitret. Et Reskript afgik til

---

København..... Politik beskæftiger især de mere alvorlige Folk. Og ingen alvorlig Mand kan andet end betragte de politiske Bevægelser med den største Opmærksomhed og glemme de mindre Begivenheder derover." (Breve til P. Hjort. Brev fra Fogtmann, Kbhvn. $^{8}/_{1}$ 1831.) I 1832 skrev Christian Wilster: „Efter et Par Dages Forløb er jo enhver Nyhed her glemt igen. .... Da Teatret, som Du véd, er Centrum for Københavnernes Interesser, saa er det naturligt, at jeg i disse Dage har døjet megen Passiar om de nyligen bortavktionerede Loger." (Do. Ny Samling. Brev fra Wilster, Kbhvn. $^{18}/_{8}$ 1832.) [1]) Om Tilbageslaget i Interessen for Politik se „Fædrelandet" 2 Aarg. Nr. 68. Jvfr. Brev fra St. Aubain til Tscherning af $^{22}/_{7}$ 1837: „Det bliver mere og mere pytagtigt herhjemme, Stagnationen er nær ved at vokse over Ørene, og vi leve som Maddiker i en Pyt raaddent Vand. Denne raadne Stilstand er mærkelig tiltagen som en Følge af den totale Standsning i mange af Regeringens Affærer paa Grund af Kongens langvarige Skrøbelighed." (Tscherning: Efterladte Papirer II. Pg. 185.) [2]) J. L. Heiberg: Elverhøj. 4 Akt. 5 Scene.

Teaterdirektionen, der fik Ordre til, hvis den ikke allerede havde idømt Ryge Straf, „da ufortøvet at lade ham lide saadan Straf“. Han ikendtes da en Bøde af 25 Rbdl., og da han i den Anledning indgik til Kongen med Andragende om Nedsættelse i Bøden, var Svaret, at dette ikke kunde bevilges; tværtimod paalagdes det Direktionen „paa det alvorligste at betyde ham, at han i Fremtiden har at afholde sig fra enhver egenmægtig Forandring i de ham overdragne Rollers Repliker“ [1]).

Den anden Begivenhed, af noget mere ondartet Karakter, foregik i Marts 1835, hvor Stemann, der var vel kendt som den, der stedse holdt paa de skarpeste Forholdsregler overfor al Presse- eller Ytringsfrihed, blev udsat for adskillig Molest af Byens Ungdom, endog den akademiske. Der skete Optøjer udenfor hans Bolig; H. C. Ørsted maatte i en Tale true Urostifterne blandt Studenterne med Relegation, og Politiet patruljerede i Badstuestræde udenfor Stemanns Bolig „saa ubemærket som muligt“ [2]). Da fem Aar efter en Kreds af Studenter kom op til den gamle Gehejmestatsminister for at bede ham overvære en Sørgefest for Frederik 6, sagde han til dem: „Ser De, mine Herrer, min Ungdom og Studentertid faldt i den franske Revolutionstid, og jeg kan forsikre Dem, at jeg den Gang var en nok saa stor écervelé, som de unge Herrer ere nu til Dags,

---

[1]) Reskr. til Dir. for de kgl. Skuespil af $^{6}/_{1}$ og $^{24}/_{1}$ 1835 (Brevkopib.). Den videre Følge af denne Replikforandring blev, at „Elverhøj“ ikke mere opførtes under Frederik 6. Thi ifølge Overskou (Den danske Skueplads V) var den 50 Opførelse af Stykket 1 Jan. 1835, den 51 — 1 Marts 1840!

[2]) I Stemannske Papirer forefindes en Del Oplysninger om denne Sag (Advarsel til Stemann fra en Slægtning af ham, H. C. Ørsteds Tale, Korrespondancen med Bræstrup etc.) I de Sonneske Breve forekommer følgende Ytring, Marts 1835: „Imellem os sagt, begynder her at vise sig en temmelig alvorlig Misfornøjelse med Kancellipræsidenten, Minister Stemann; det er mig sagt, at ved hans Datters Bryllup for nogle Dage siden havde en Mængde Mennesker samlet sig udenfor hans Gaard og brugte Ytringer, som indjagede Naboerne saadan Frygt, at de ej turde illuminere for Brudefolkene. — Derpaa skal være vist Ministeren Haan ved Toget fra Højesteret, og paa en Lygtepæl Dagen efter være fundet opslaaet en Del Navne paa Mænd, som ønskedes fjærnede fra deres Embeder, saasom Stemann og Præsidenten i Stadens Magistrat, Kierulff.“

men alt saadant giver sig med Alderen[1]).“ De Optøjer, der fandt Sted udenfor Stemanns Hus, forandrede da heller ikke den gamle Ministers stive Konservatisme, saa lidt som de alvorlige Begivenheder, Tiden medførte, bragte ham ud af sin Linje. Først Martsministeriet afløste den da 84aarige Ministers langvarige Reaktionsregimente.

Lettere end Politiken holdt Æstetiken Interessen fast. Men man huske ogsaa, hvilke Tider det var! Den danske Literatur har haft Perioder at opvise med større Digtere, men aldrig med en saadan Fylde. Hele den efter-Oehlenschlägerske Digterkreds brød igennem eller stod i sin fulde Blomstring i Tiaaret efter 1830, og adskillige af de ny Værker vakte ikke blot en øjeblikkelig Opsigt ved deres Fremkomst, men have levet Slægtled derefter og tilhøre nu vor klassiske Literatur. Og aldrig har Nationalteatret haft saadanne Kræfter at opvise — det var, med et enkelt Ord, Fru Heibergs Glansperiode — og aldrig have Poeter haft et saadant Personale at skrive for og saa lykkelig forstaaet at lægge deres Kunst til Rette for de Agerende. Det var dernæst det Aarti, hvor vor nationale Tonekunst begyndte at faa Fart, og endelig det, i hvilket Thorvaldsen gjorde sit Indtog i København, og Tanken om hans Musæum undfangedes og traadte ud i Livet. Hin Dag i Eftersommeren 1838 — 17 September —, da Hovedstadens Æresborger Bertel Thorvaldsen steg i Land paa Københavns Toldbod, modtoges af en uoverskuelig og jublende Menneskemængde og i Triumftog, efter at Hestene vare spændte fra hans Vogn, af Folket førtes til Charlottenborg, var en Festdag for Nationen og vel værdig at mindes som saadan[2]). Det Musæum, der rejstes, samlende alle hans Værker kredsformet om hans Grav, er et Mausolæum op-

---

[1]) Abrahams: Meddelelser af mit Liv. Kbhvn. 1876. Pg. 191. Allerede i en Alder af 25 Aar blev Stemann Højesteretsassessor (1789), og af et Votum i Retten, der findes mellem hans Papirer, fremgaar det, at han ganske rigtig endnu paa hin Tid var en Smule „écervelé“, men det var rigtignok ogsaa halvtreds Aar før hans Udtalelse til Studenterdeputationen. [2]) Ved Mødet i de 32 Mænds Forsamling 13 Septbr. 1838 var det enstemmig vedtaget at slutte sig til Magistratens Forslag om at faa udvirket, at Etatsraad Thorvaldsen, der ventedes hertil fra Italien, hædredes med at udnævnes til Æresborger i Staden.

højet over noget Monument gennem Tider og Lande. Men ligesom saa meget andet skønt og godt udgaar af Tilblivelsesprocesser, man helst er fri for at være Vidne til, saaledes ogsaa med Tilblivelsen af Thorvaldsens Musæum. Man skal søge Mage til Kævl og Strid og Smaalighed og Uforstand, der gjorde sig gældende, før dette Værk stod færdigt. Det var ved Ludvig Bødtchers Initiativ og Jonas Collins utrættelige Energi, at det lykkedes at faa Thorvaldsen til at gøre Alvor af at opsætte det Testamente, hvorved Fædrelandet blev Arving til hans Skatte. Men medens Alle indsaa det herlige i at faa Musæet tilvejebragt, var Offervilligheden til at opnaa dette skammelig ringe. Det hele Beløb, der indkom Landet over, da Subskription udstedtes, var et halvt Hundrede Tusinde Rbdl.; hertil kom fra Kongen 16,000 Rbdl. samt Vognskurbygningen ved Christiansborg Slot. Fra Hertugdømmerne kom ingen Tilslutning, fordi Foretagendet betragtedes som specifikt kongerigsk, fra Folk som Mynster, Rosenvinge, P. Hjort ikke, fordi Kommitteen talte altfor frisindede Elementer i sin Midte, og fra Københavns Kommune, hvem Musæet overgaves ved Testamente og Gavebrev af 5 Decbr. 1838 (kgl. stadfæstet 8 s. M.), ydedes der vel et Tilskud af 125,000 Rbdl., men mod Regeringens Tilsagn om Vederlag, der senere ydedes i Form af Andel i Brændeafgiften (jvfr. ovenf.). Utilfredsheden med Bygningspladsen, Kritiken over Bygningen — opført af Bindesbøll —, Kompetencestriden mellem Kommunalbestyrelsen og Kommitteen, alt tilsammen gav, i Forbindelse med de karrigt indkomne Bidrag, Anledning til talløse ulystelige Forhandlinger. Dog, alt dette hører jo nu Historien eller rettere Musæets Forhistorie til[1]). Musæet blev til Virkelighed, og Moralen af Forhistorien har H. N. Clausen udtrykt i et Suk over „de Vanskeligheder og Hindringer af mangfoldig Art, der stille sig i Vejen hos os for et hvilketsomhelst Forsøg paa at bringe Kræfter til at virke i Forening, saa snart Formaalet ligger ud over Velgørenhedssfæren[2])." Dog, naar det erindres, at Sansen

---

[1]) Udførlig skildret i Bruun og Fenger: Thorvaldsens Musæums Historie. Kbhvn. 1892. [2]) Dansk Maanedsskrift l. c. Pg. 274 Note. Jvfr. ogsaa de ret bitre Bemærkninger fra J. F. Schouw, en af Kommitteens ledende Mænd, i „Breve fra og til H. C. Ørsted". Brev af 8/4 1845.

for det Almene lange Tider var holdt nede, og Bestræbelserne for at faa „Kræfter til at virke i Forening“ kun i ringe Grad havde været i Overensstemmelse med det herskende System, maa man holde Datiden en Del til Gode paa dette Omraade. Med det vaagnende offentlige Liv kaldtes ogsaa Fællesinteressen for almene Sager til Live, og man maa ikke gøre en Sag til Prøvesten, hvor der krævedes saa mange Penge til Formaalets Gennemførelse, hvor Kongen og Byen og Privatmænd hver skulde have sit at sige, og hvor der endelig var Tale om Teknik og Kunstvæsen. Man skal kun være glad over, at en Vognskurbygning, væsentlig ombygget ved en Afgift pr. Brændefavn, er bleven til Thorvaldsens Musæum. Og vi bevare jo Alle Mærke af, at af Støv ere vi komne.

At der i og for sig dog var Stemning i Tiden for at „virke i Forening“ eller rettere i Foreninger, kan ses af de alt foran nævnte forskellige Haandværker- og Industriforeninger, der dannedes i 30erne, og af Oprettelsen af nationale og politiske Foreninger. Hertil kan føjes, paa Kunstens Omraade, Foreninger som Musikforeningen, stiftet 1836 — Kunstforeningen var allerede stiftet 1829 — eller, paa Videnskabens Omraade, Dansk historisk Forening (1839). Som Læseselskab var „Athenæum“ dannet i 1824, i 1827 stiftedes „Samfundet til den danske Literaturs Fremme“, og det kan nævnes i denne Sammenhæng, at den stadig virksomme Collin endogsaa havde Planer oppe om Udgivelse af danske, literære Værker i Folkeudgave[1]). Af populære, videnskabelige Foreninger blev Selskabet for Naturlærens Udbredelse stiftet 1824, Naturhistorisk Forening 1833.

Antallet af Medlemmer i Læseselskaber og dramatiske, musikalske eller helt selskabelige Foreninger, der betragtedes som „Klubber“, og der som saadanne betalte „Klubafgift“ (jvfr. ovfr.), udgjorde ved Udgangen af Aaret 1837 ca. 2,300, deraf i „Athenæum“ 571, „Læseforeningen“ 376, „Det forenede borgerlige

---

[1]) I et Brev til Collin af $^{20}/_{11}$ 1836 omtaler Ingemann et Forslag fra Collin om en Folkeudgave af „Valdemar Sejr“, for at den kunde blive „Almuebog“. Han tilføjer: „Det skulde meget glæde mig, hvis Deres smukke Ide med at gøre slige Skrifter populære uden altfor store Hindringer kunde iværksættes.“ (Coll. Brevs.)

Selskab“ 240, „Den ny Forening“ 236, „Rekreationen“ 210, „Kongens Klub“ 174, „Livjægerklubben“ 145, „Den bestandig borgerlige Forening“ 128 og i syv dramatiske eller musikalske Klubber tilsammen ca. 200. Hertil kommer imidlertid den i Aaret 1820 oprettede Studenterforening, der talte 483 Medlemmer, og som ved gentagne Indrømmelser for tre Aar ad Gangen var bleven fritagen for Klubafgift; ligeledes var Frimurerlogen, „Kæden“, Skydeselskaberne og et Par militære Selskaber fritagne for denne Afgift[1])

I velgørende eller alment humane Øjemed dannedes i hin Periode Asylselskaber (og Asyler), Bespisningsanstalter og -Foreninger, kvindelige Velgørenhedsanstalter, Institutioner til den opvoksende Ungdoms Forbedring og forsømte Børns Frelse og fl. a. Det kan saaledes ikke nægtes, at det Liv, Borgernes Sammenslutning om fælles Formaal altid vidner om, tog sin Begyndelse i hin Periode og pegede hen mod en ny Tid.

Medens altsaa de private Associationer i Hovedstaden dog kom noget i Fart i dette Decennium, maatte Byen som saadan endnu vente Decenniet ud, før der kom nyt Blod i den almene Forvaltning. Som i tidligere Tider, saaledes laa ogsaa endnu i 30erne Magistraten og den alderstegne 32 Mænds Forsamling i jævnlige og ret hæftige Stridigheder med hinanden. Der bestod fra gammel Tid en Økonomikommission, i hvilken de 32 Mænd indvalgte nogle Medlemmer, der sammen med Magistraten varetoge Tilsynet med Udførelsen af en Del af de økonomiske Hværv, der paalaa Kommunen. Denne Kommission vilde de 32 Mænd have ophævet. Striden drejede sig dels om økonomiske Anliggender, som Magistraten hidtil havde ordnet uden Raadførelse med de 32 Mænd, dels om Anliggender, hvor de 32 Mænd krævede Indflydelse paa Enkeltheder og ikke vilde lade sig nøje med den økonomiske Kommissions Tilsyn. I førstnævnte Henseende var Anskaffelsen af nogle Lygter Anledning til Striden. De 32 Mænd paastode, at de ikke havde appro-

---

[1]) „Kiøbenhavnsposten“ $^{23}/_{1}$ 1838. — Af de Selskaber, der betalte Afgiften, gav „Athenæum“ og „Læseforeningen“ kun 1 Rbdl. pro persona, medens de øvrige, i Overensstemmelse med Pl. af 1819, betalte 2 Rbdl.

beret Anskaffelsen af disse Lygter, og at den var udenfor de almindelige Regler. Magistraten gjorde imidlertid gældende, at „saavel Lygtevæsen som Brolægningsvæsen og Vandvæsen med flere økonomiske Genstande ved Reskr. af 14 April 1819 var bleven henlagt under dens specielle Bestyrelse.“ Dette imødegik de 32 Mænd i kraftige Udtryk: „Istedetfor at indrømme fejlagtigen at have debiteret, at den oftnævnte Udgift af os var approberet, samt istedetfor ved Fremlæggelse af detaljeret Regnskab at sætte os i Stand til muligen endnu at kunne meddele denne Approbation, siger den høje Magistrat etc.“ Dersom Magistraten skulde mene, „at nogensomhelst Udgift for Kommunen af Magistraten alene skulde kunne bestemmes uden Approbation af os, der repræsentere den betalende Part, saa anse vi det som vor Pligt paa det bestemteste at protestere mod en saadan Fortolkning.“ Magistratens Svar var paa flere Steder affattet i et saadant kaudervælsk, at man næsten maa tro, den med Vilje havde udtrykt sig uklart, men de 32 Mænd udtalte da ogsaa om disse Punkter, at man maa „undlade derpaa at meddele Svar, idet vi ikke tilfulde fatte Meningen[1]).“

Med Hensyn til Økonomikommissionen gjorde de 32 Mænd gældende, at det var ingen Betryggelse for dem, at nogle af deres Medlemmer sade i en Kommission sammen med Magistratens Medlemmer og her mundtlig skulde konferere og beslutte om de foreliggende Sager. Derfor ønskede man fremtidig alle Sager tilsendte Plenarforsamlingen — hvad der allerede nu skete med de vigtigere Sager —, thi den nuværende Ordning stred mod Privilegiernes og Lovenes Mening. Striden fortsattes baade i Møder og ved Udveksling af Skrivelser imellem Magistraten og de 32 Mænd. Magistraten havde udtalt, at de 32 Mænd ved Revisionen af Regnskaberne havde al fornøden Kontrol med dens Bestyrelse af de økonomiske Anliggender, og at nogen Andel i Administrationen ikke tilkom dem; særlig fastholdt den dette overfor Brolægningsvæsenets og Lygtevæsenets Administration. Dog vilde man her strække sig saa vidt, at man vilde indrømme Forsamlingen et vist Tilsyn med Materialiernes Anskaffelse, Arbejdets tilbørlige Iværksættelse etc., men noget dagligt

[1]) Svar fra de 32 Mænd til Magistraten af $^{30}/_{10}$ 1832.

Tilsyn eller nogen direkte Indgriben i Administrationen kunde der ikke være Tale om. Dette vilde de 32 Mænd imidlertid ikke nøjes med, de vilde have Del i selve Forhandlingen om, hvordan Sagerne skulde administreres, og det paa et saa tidligt Stadium, at Magistraten ikke alt havde taget Beslutninger, som de bagefter maatte nøjes med at kritisere. De ansaa det for heldigst, at nogle af deres Midte vare tilstede under Overvejelserne i Afdelingerne mellem Magistraten og de respektive Kontorchefer etc., da man saa i Tide kunde komme ind paa en Vej, der vilde føre til Enighed, og der vilde muliggøre et effektivt Samarbejde ved Varetagelsen af Stadens Anliggender. — Selvfølgelig kunde et saadant Forslag ikke akcepteres, og alt som Aarene gik, og en forestaaende ny Kommunalordning beskæftigede Sindene, faldt det af sig selv, at man lod disse Spørgsmaal hvile og oppebiede den ny Tingenes Ordning[1]).

Spørgsmaalet om en Reform i Kommunens Styrelse maatte komme paa Dagsordenen, saa snart der overhovedet blev Tale om en Løsnen af de Snørlivsformer, Enevælden efterhaanden havde strammet Samfundet ind i. Det var, rent teoretisk set, bekendt for Enhver, der overhovedet interesserede sig for de offentlige Anliggender, at Mønsterlandet England gennem Avtonomien i de smaa Samfund indenfor det store Statslegeme skabte det virkelige Grundlag for Friheden, og et endnu nærmere Eksempel havde man i Preussen, hvis Reorganisation i 1808 var begyndt med en „Städteordnung“, der gav Byernes Borgere en endog vidtgaaende Bestemmelsesret over deres Bys Anliggender. Ja, selv naar man saa hen til Hertugdømmerne, supplerede vel ogsaa der i Reglen Raadet sig selv ligesom i Kongeriget, men medens her Byfogden saa at sige havde opslugt Raadet, havde dette i Hertugdømmerne faaet en Hovedandel i Magistratens Udnævnelse og i dennes tidligere Forretningsomraade.

I Danmark var Forholdet dette, at der paa Landet selvfølgelig ikke var nogensomhelst kommunal Frihed, og kun med Hensyn til Skole- og Fattigsager havde Bønderne fra Aar-

---

[1]) De 32 Mænds Brevkopib. Skr. til Magistraten af $^{30}/_{10}$ 1832, $^{17}/_{4}$ og $^{22}/_{8}$ 1833, $^{9}/_{3}$ 1836, $^{26}/_{11}$ 1837.

hundredets Begyndelse af faaet nogen Indflydelse, om end kun en i høj Grad begrænset. Efter Reglement af 5 Juli 1803 bleve de Sognemænd, som skulde indtræde i Fattigkommissionen, første Gang udnævnte af de Medlemmer, der umiddelbart kaldtes til Sæde i Kommissionen, nemlig Sognepræsten og den største Lodsejer, senere af samtlige Kommissionens Medlemmer. I Skolekommissionen fik, foruden Præsten og de store Lodsejere, der enten vare Skolepatroner eller udnævntes af Amtsskoledirektionen, en eller to Bønder Sæde, efter Udnævnelse af sidstnævnte Direktion.

I Købstæderne havde Forholdene udviklet sig paa en højst uligeartet Maade. Snart udnævnte Magistraten de elegerede Borgere, snart indstillede disse til Magistraten forskellige Borgere, af hvilke denne da udvalgte den eller dem, der skulde udfylde de ledige Pladser, snart endelig, og det var efterhaanden blevet det hyppigste, fik det hele Borgerskab Lov at vælge en af hver tre, Magistraten bragte i Forslag. Men medens der saaledes her havde været nogen Vaklen i Udviklingen, var den i én Henseende gaaet i en bestemt Retning, thi i det 17 Aarhundrede var man ved de da udstedte Privilegier og i Danske Lov endnu gaaet ud fra, at de kgl. Befalinger udgik umiddelbart til Byens Borgemester og Raad, medens Amtmanden var Øvrighed paa Landet, og baade By og Land vare under Stiftamtmandens Tilsyn, men efterhaanden havde Amtmændene ogsaa faaet Byerne ind under deres Myndighed. Dette Forhold var blevet fastslaaet ved Plakat 21 Juni 1794, der overdrog Amtmændene Bestyrelsen af de i deres Amt beliggende Købstæder. Meget af Byernes Avtonomi var herved gaaet tabt; de lokale Myndigheder vare blevne Underøvrigheder under Amtmændene, der vare Mellemled mellem dem og de højere Instanser. Ikke blot laa Fattigvæsenet under Amtmandens og Biskoppens Overtilsyn, Skolevæsenet under Amtmandens og Provstens o. s. v., men selv i den helt specielt kommunale Sfære blandede Amtmanden sig ind. Skulde Kapitaler udlaanes, turde dette ikke ske, før Amtmanden havde skønnet om Pantets Sikkerhed; hos ham hvilede Revision og Decision, og en hvilkensomhelst Korrespondance, selv om den ubetydeligste Sag, mellem to Byers Øvrighed skulde ske gennem Amtmanden, ligesom naturligvis al Korrespondance til eller fra

Kollegierne foregik gennem ham. Medens dernæst tidligere Magistraten udnævntes af Kongen blandt de bedste Borgere, blev i Tidens Løb Magistratspersonernes Antal gennemgaaende reduceret, og Forretningerne samlede paa sagkyndig Haand, og ved Fd. af 26 Jan. 1821 bestemtes det, at man, for at blive Borgemester, skulde have absolveret fuld juridisk Eksamen. Men selve Magistratspersonernes Myndighed indskrænkedes betydeligt. dels ved Amtmændenes Ret, dels ved Udskillelse af de særlige Administrationsgrene, navnlig Fattig- og Skolevæsen, hvor, som nys nævnt, den afgørende Myndighed laa andetsteds. De elegerede Borgere havde Sæde i de forskellige Kommissioner og havde til Opgave, sammen med Magistraten, at overlægge og derefter indstille til Amtmanden de Arbejder, der skulde foretages i det løbendeAar, endvidere gennemgaa Skatteligningen etc., medens de i særlig vigtige Sager angaaende helt ny Indretninger og Forhold kunde lade det hele Borgerskab sammenkalde til Raadførelse[1]).

I København var Forholdet i Korthed dette, at de 32 Mænds Supplering foregik ved, at Forsamlingen ved hvert nyt Valg indstillede tre, hvoraf Magistraten valgte en. De 32 Mænds Myndighed var i høj Grad begrænset, dels ved Udskillelsen af de store Forvaltningsomraader Fattig- og Skolevæsen, der administredes udenfor Kommunalbestyrelsen, dels ved Udskillelsen af forskellige Administrationsgrene, der vare givne under Magistratens specielle Bestyrelse, dernæst ved den fuldkomne Mangel paa Indflydelse paa Magistratens Sammensætning, endvidere ved Forpligtelsen til, selv om man var enig med Magistraten, at indhente kongelig Sanktion baade paa ordinære og ekstraordinære Udgifter, endelig ved Afgivelsen af Regnskaberne til Kancelliets Decision. Forsamlingen laa derfor ogsaa i stadig Strid baade med Magistraten og Kancelliet for at faa sin Myndighed udvidet, men opnaaede det saa godt som aldrig. Og end ikke dens Nej-Ret blev respekteret. Thi var der Tale om en Foranstaltning, Regeringen fandt nødvendig, hvad enten det var Oprettelsen af en

---

[1]) Steenfeldt: Municipalvæsenet i Almindelighed. Kbhvn. 1834. Jvfr. ogsaa Anmeldelse af dette Skrift ved Professor Paulsen, Maanedsskr. for Literatur. Bd. 14. Kbhvn. 1835. Endv.: Ny K. T. 1841 Pg. 698 ff. og Østift. Stændertid. 1838 Pg. 2637 ff.

ny Embedspost, Istandsættelse af en Bro, Opførelse af Raadhuset, eller andre større eller mindre Sager, forordnede Regeringen alt fornødent, enten uden videre eller endog trods de 32 Mænds Indsigelse, men selve Udgiften paalagdes det Byen at bære, uden Hensyn til de Deputeredes Meninger og Protester. Dette udelukkede naturligvis ikke, at de til daglig Brug havde Indflydelse paa Sagernes almindelige Gang og paa Midlernes Anvendelse, at de øvede en vis Kontrol, og at de bleve „hørte“ ogsaa af Regeringen i Spørgsmaal af særlig lokal Interesse, navnlig for Stadens Næringsliv. Men vilde de gøre nogen Grad af Selvstændighed gældende, med eller uden Paaberaabelse af de gamle Privilegier, fik de hurtig at føle, at Magistraten var Kancelliets Udløber, at Kancelliet selv var i nærmeste Nærhed, og at det betragtede Privilegierne, Borgernes Frihed og Stadens Velfærd som langt bedre skærmet af det selv eller af Magistraten end af de 32 Mænds Kollegium. Dette var heller ikke altid usandt, men Fejlen var da blot den, at lige som Staden ikke var bleven nogen „fri Rigens Stand“, var dens Styrelse ikke heller i Hænderne paa „Borgerskabet“, men kun paa et selvsupplerende Kollegium, der repræsenterede en begrænset Kreds af Familjer og Intet derudover[1]).

Forslag til Forandring i den kommunale Styrelse behandledes i samtlige tre Sessioner af de første Stænderforsamlinger, 1836 for Købstædernes, 1838 for Københavns og 1840 for Landkommunernes Vedkommende. Men allerede i den første Session indbragte P. G. Bang ogsaa et Andragende angaaende Københavns kommunale Styrelse, medens altsaa Regeringens først forelagdes i den følgende Session. Den 24 Oktbr. 1837 udkom Kommunalloven for Købstæderne, 1 Jan. 1840 for København og 13 Aug. 1841 for Landkommunerne. Ved denne sidste fik Bønderne gennem regulært fastsatte Valgbestemmelser Andel i Sognenes og Amternes Administration, om end Census var ret høj, og der navnlig var givet Besidderne af det store Hartkorn en meget betydelig direkte Andel i Bestyrelsen som fødte Medlemmer af Raadene. Hverken for Købstædernes eller Køben-

[1]) Om Københavns Kommunalbestyrelse se nærmere I. Afsnit, Kap. 15 i nærværende Skrift og de dér citerede Kapitler af „1807—14“.

havns Byraad var der Tale om fødte Medlemmer, ikke heller om Deling af Medlemmerne i flere Klasser, men ogsaa her var der anvendt en høj Census, og medens den københavnske Borgerrepræsentation ved Loven fik en ret betydelig Indflydelse paa Magistratens Sammensætning, havde Købstædernes Byraad kun for de større Byers Vedkommende faaet en saadan Ret betingelsesvis stillet i Udsigt, medens det iøvrigt var fastslaaet som Regel, at Byerne styredes af de elegerede Borgere i Forening med en af Kongen beskikket Magistrat eller Byfoged under Amtmandens Tilsyn og Kancelliets Overbestyrelse.

Kommunalanordningen for København bestemte, at Byen som hidtil skulde være en selvstændig Kommune — udenfor Amtsinddelingen —, der styredes af dens Magistrat og Borgerrepræsentation, „alene under Tilsyn af Vort Danske Kancelli og Vort eget allerhøjeste Overtilsyn". Magistraten skulde bestaa af en Overpræsident, tre Borgemestre og seks Raadmænd, af hvilke Overpræsidenten og Borgemestrene skulde vælges af Kongen, Raadmændene af Borgerrepræsentationen, dog med kongelig Stadfæstelse. De tre af de seks Raadmænd skulde være juridiske Kandidater. Raadmændene skulde vælges paa Tid (12 Aar), men kunde genvælges. Antallet af Borgerrepræsentanter sattes til 36, der alle skulde vælges af Borgerne. Alle, der ejede grundtakstpligtige Gaarde og Huse i København til en Assuranceværdi af mindst 4,000 Rbdl. eller grundtakstfri Ejendomme (ɔ: navnlig udenbys), assurerede for mindst 6,000 Rbdl., skulde være berettigede til, naar de tillige havde Hjem i Staden, efter aflagt Borgered at erhverve Borgerskab, uden Hensyn til, om de vare Næringsbrugere eller ikke, forsaavidt de iøvrigt opfyldte de almindelige Betingelser for Borgerskabs Erhvervelse, derimod kunde Næringsbrugere, der ikke havde den fordrede Grundejendom, kun deltage i Valget, naar de ved den sidst foretagne Ligning vare ansatte til mindst fem Portioner Næringsskat. Til Valgret krævedes Uberygtethed, Raadighed over sit Bo etc. Valgberettigede vare ogsaa Valgbare, men Halvdelen af Borgerrepræsentationen skulde bestaa af Grundejere. Repræsentationen skulde fornyes med en Sjettedel aarlig, men „skulde mod al Forventning det Tilfælde nogensinde indtræffe, at

Repræsentantskabet befandtes vedvarende at tilsidesætte dets Pligter, ville Vi have Os forbeholdt, efter indhentede nøjagtige Oplysninger, at opløse samme og foranstalte en ny Repræsentantforsamling valgt, samt at suspendere de Skyldiges fremtidige Valgbarhed."

I alle Anliggender vedkommende Stadens Ejendomme og Indretninger, Indtægter og Udgifter, der ikke ved særlige Bestemmelser vare unddragne den sædvanlige kommunale Forvaltning, skulde Magistraten og Borgerrepræsentationen være enige, for at der kunde tages nogen Beslutning. I Tilfælde af Strid skulde Kancelliet afgøre Sagen. Men dersom Overpræsidenten fandt en af Magistraten og Borgerrepræsentationen fattet Beslutning lovstridig eller almenskadelig, skulde han være bemyndiget til under Embeds Ansvar at suspendere den og derefter uopholdelig indberette Sagen til Kancelliet. Medlemmer af Magistraten og Borgerrepræsentationen skulde ligesom i den senere Tid have Sæde i de Direktioner og Kommissioner, til hvilke særlige kommunale Anliggender vare henlagte. En af Borgerrepræsentationen nedsat Kommitte kunde i mindre vigtige Sager efter visse Regler afgive Betænkninger etc. paa hele Forsamlingens Vegne; endvidere kunde Magistraten og Borgerrepræsentationen om Sager under deres fælles Virkekreds holde fælles Konferencer mellem nogle af begge Avtoriteter valgte Medlemmer[1]).

Naar Magistraten inden Udgangen af November havde skaffet sig Oversigt over Indtægter og Udgifter for det kommende Aar, skulde Borgerrepræsentationen og de paagældende Direktioner vælge nogle Medlemmer indbyrdes til med Magistraten at overveje, hvad der i det kommende Aar vilde være at ligne paa Borgerne efter de foreskrevne Skatteregler. Naar Forhand-

---

[1]) Angaaende de nøjere Bestemmelser og Begrænsninger for disse Udvalg, se Anordningens §§ 32 og 33. De bleve Afløsere af „den økonomiske Kommission", hvis noget uklare Stilling nødvendiggjorde en Forandring, og den i § 32 omhandlede „Kommitte" blev en Art Forløber for det „staaende Udvalg" ifølge Lov af 4/3 1857. De i § 33 omhandlede Fællesudvalg, der kunde nedsættes i alle Sager, blev en Institution, der gennem Praksis synes at have faaet en videre Betydning, end Paragrafen egentlig anviser.

lingerne vare afsluttede, skulde Magistraten sende Kancelliet Forslaget (incl. Minoritetsvota), som derefter gennem Finansdeputationen vilde blive forelagt Kongen, og naar dennes Resolution var afgiven, skulde Overslaget med Præmisser og mulige Modifikationer offentliggøres i Kollegialtidende. Magistraten og Borgerrepræsentationen i Forening skulde have Ret til at udnævne Kæmner, Kasserer, Bogholder og muligvis i Fremtiden forskellige andre Funktionærer. Alle Regnskaber skulde først gennemgaaes af nogle Borgerrepræsentanter, derefter revideres af fire lønnede Revisorer og endelig indgaa til vedkommende Kollegium for at decideres. I Tilfælde af Ansvar overfor Magistraten eller den samlede Kommunalbestyrelse vilde Sagen kunne bringes for Domstolene. En summarisk Ekstrakt af Regnskabet og en Beretning om Kommunens Anliggender skulde aarlig offentliggøres. Forslag om ekstraordinære Indtægter og Udgifter, saasom Laan, nye Lønninger, Afhændelse af faste Ejendomme, hvad enten de vedkom de særlige Direktioner eller selve Kommunalbestyrelsens Administrationsgrene, skulde stedse indstilles til Kancelliet og eventuelt forelægges til Kongens Afgørelse.

Saaledes som Anordningen af 1 Jan. 1840 kom til at foreligge, indeholdt den paa væsentlige Punkter Forskelligheder fra det Stænderne oprindelig forelagte Udkast. Særlig galdt dette Raadmændenes Udnævnelse. I Udkastet hed det, at Repræsentanterne kun skulde vælge tre Raadmænd, i det væsentlige ulønnede, Kongen de øvrige. Den nedsatte Stænderkommitte ønskede imidlertid, at Repræsentanterne skulde vælge den hele Magistrat undtagen Overpræsidenten; men den havde dog indskrænket sig til at foreslaa, at Repræsentanterne kun skulde vælge Raadmændene, og at der blandt de tre Borgemestre, Kongen udnævnte, skulde være én Ikke-Jurist, for at der kunde være en Avancementspost for en af de borgerlige Raadmænd. Man henviste til den tidligere Udvikling i Købstæderne, til Forholdet i Hertugdømmerne, hvor ogsaa det forelagte Forslag til den ny kommunale Anordning tilstod Borgerne Valget af den anden Borgemester og alle Raadmændene, samt til de preussiske Byforfatninger. Men Kommissarius fremhævede, at man i Købstæderne forlængst var kommen bort fra den borgerlige Øvrighed, at Forslaget for

Hertugdømmerne snarere var en Indskrænkning i bestaaende Praksis end en Udvidelse, og at den i 1831 reviderede Byforfatningslov for Preussen — hvor der iøvrigt fra alle Sider havde lydt Klager over, at Loven af 1808 for meget havde indskrænket Magistratens Myndighed — gav Magistratens Formand Ret til at suspendere de Magistratsbeslutninger, han ansaa for lovstridige eller almenskadelige, og forbeholdt Regeringen Ret til at opløse Borgerraadet, naar dette vedvarende maatte forsømme sine Pligter eller geraade i Uorden og Tvedragt.

Imidlertid gik Stadens 32 Mænd langt fra saa vidt i deres Ønsker. De foreslog kun, at Repræsentanterne skulde vælge de tre Raadmænd, medens endog et Forslag om, at de skulde have Ret til at indstille tre at vælge imellem for hver af de øvrige tre Raadmænd fik Majoriteten mod sig i Forsamlingen. I Henhold hertil foreslog ogsaa Kancelliet i sin Indstilling til Kongen, at Repræsentanterne skulde vælge tre, Kongen tre Raadmænd. Men Christian 8 indviede sin Regering med at give Hovedstadens Borgere ikke blot en ny kommunal Anordning, men endogsaa med den Bestemmelse i den, at Borgerrepræsentationen skulde have Ret til at vælge samtlige Raadmænd, saaledes som Provinsialstænderne havde andraget om; og saa betydningsfuldt ansaaes dette for at være, at Kongen mundtlig præciserede sin Indrømmelse overfor de Medlemmer af Kommunalbestyrelsen, der paa dennes Vegne mødte og takkede for den ny Anordning, og at det fremhævedes i Spidsen for Motiverne til Anordningen, da denne offentliggjordes[1]).

Men samtidig med denne Indrømmelse indførte da ogsaa Anordningen Bestemmelsen om Overpræsidentens Ret til at

[1]) Spørgsmaalet om Maaden at besætte Raadmandsposterne paa havde i 1838, medens Kommunalanordningen var under Overvejelse, givet Anledning til en Konflikt mellem de 32 Mænd og Overpræsidenten. Da et ledigt Raadmandsembede skulde besættes, havde Overpræsidenten henstillet til de 32 Mænd at gøre Brug af den dem ved kgl. Resolution af $^{24}/_{2}$ 1838 givne Ret til at vælge to borgerlige Raadmænd, der skulde dele den afgaaedes Løn. Majoriteten af Forsamlingen mente imidlertid, at Sagen vilde præjudiceres ved Modtagelsen af dette Tilbud, og idet den afslog direkte Forhandling med Overpræsidenten, sendte den Sagen til Magistraten. Enden blev, at Kongen ansatte en Raadmand paa sædvanlig Maade (De 32 Mænds Forhandlingsprot.).

suspendere den samlede Kommunalbestyrelses Beslutninger og om Kongens Ret til at opløse Borgerrepræsentationen, hvis den skulde „tilsidesætte sine Pligter“. Heldigvis betød en saadan Bestemmelse mest paa Papiret, medens Valget af de seks Raadmænd var en Realitet med øjeblikkelig og stadig Virkekraft, men den gav dog Regeringen i Konfliktstilfælde et ikke ufarligt Vaaben i Hænde mod Stadens Avtonomi.

Medens endvidere Stænderkommitteen havde ment, at det skulde være Borgerrepræsentationen, som skulde tage Beslutning om alle Anliggender vedrørende Stadens Ejendomme, Indretninger, Indtægter og Udgifter, medens Magistraten skulde udføre Beslutningerne, blev det, som det fremgaar af Anordningen, Magistraten, der lagde Budgettet, Borgerrepræsentationen, der afgav Betænkning derom, og Regeringen, der gennem en Række vidtløftige Mellemled sanktionerede det. Ogsaa her maatte man da haabe, at Praksis skulde blive læmpeligere end Teorien, og at Regeringens Sanktion ikke skulde blive væsentlig mere end en Formsag. Men Regeringens Sanktionsret og Decisionsret gjorde dog ogsaa paa dette Punkt — det væsentligste i den hele Styrelse — Kommunens Selvforvaltning til en stærkt begrænset.

Hvilken Retning Udviklingen vilde tage, kom da særlig til at afhænge af, hvordan selve Borgerrepræsentanternes Forsamling vilde komme til at se ud, og dermed den af denne delvis valgte Magistrat. Og dette afhang jo af Vælgerkorpset. I det oprindelige Udkast havde Regeringen foreslaaet, at Valget skulde være direkte, og Byen deles i seks Distrikter, der hver valgte sine Valgmænd. De 32 Mænd vilde imidlertid nødig ind paa et Distriktsvalg og foretrak en saa høj Census, at Valget kunde foregaa samlet. Magistraten derimod mente, at der tilkom samtlige Borgere Valgret, og foreslog derfor, at Borgerne skulde vælge et Korps af Valgmænd for en vis Aarrække, og at disse skulde foretage de aarlige Valg. I Henhold hertil indeholdt det Stænderne forelagte Regeringsudkast Forslag om indirekte Valg. Men ihvorvel Stænderne i det Andragende, de i 1836 havde indsendt, paa Grundlag af det privat fremkomne Forslag om en ny Kommunalforfatning for København, havde udtalt sig til

Fordel for indirekte Valg, vedtog Forsamlingen i 1838 med 57 Stemmer mod 3 at udtale sig for direkte Valg. Man frygtede for, at den Interesse for Byens Anliggender, den ny Lov skulde skabe, vilde svækkes ved indirekte Valg, og som Følge deraf bøjede Minoriteten, der ønskede en udvidet Valgret, sig for Majoriteten, der holdt paa den høje Census, som var foreslaaet af de 32 Mænd, og saaledes enedes Stænderforsamlingen om direkte Valg uden Distriktsdeling og om høj Census. En Minoritet i Kancelliet holdt med Magistraten, ansaa det for uretfærdigt at udelukke en stor Del af Borgerne og upraktisk aarlig at stævne alle Vælgerne sammen til umiddelbare Valg; men Majoriteten fulgte de 32 Mænd og Stænderforsamlingen, og dennes Indstilling blev til Lov.

Naturligvis vare direkte Valg mere vækkende end indirekte, og forsaavidt virkede Loven i frisindet Retning. Men karakteristisk er det, at medens det oprindelige Regeringsforslag, støttet af Magistraten, holdt paa den brede Valgbasis, saa erklærede de 32 Mænd, at naar Regeringsforslaget havde sat 2,500 Rbdl. som Minimumsassurance for de Grundejendomme, hvis Besiddere skulde have Valgret, og to Portioner Næringsskat som Minimum for de næringsdrivende Borgeres Adgang til Valget, da var dette „noget lavt bestemt“. De frygtede, at Vælgere med en saa ringe Besiddelse eller Indtægt vilde savne den fornødne „Intelligens“ og kunde „ved deres Stemme indvirke skadeligt paa Valgene.“ Saaledes var deres Forslag om at sætte Census for Valgret til henholdsvis 4000 Rbdl. Assurancesum og 5 Portioner Næringsskat ikke bestemt af Ønsket om at faa direkte Valg, men af Frygt for de brede Lags Indflydelse. Og det samme galdt Stænderforsamlingens Majoritet. Allerede under Forhandlingen om Købstadkommunalloven havde Stænderforsamlingen udtalt, at Besiddelse af fast Ejendom ikke i og for sig burde være tilstrækkelig til at give Valgret, men at Ejendommen burde have en ikke for lav Værdi, thi „der er Ejendomme af saa ringe Værdi, at Ejerne ikke sjælden ere i en saadan borgerlig Stilling, saasom Daglejer osv., at de ikke kunne sættes højere end Proletarier og andre i en særdeles afhængig Tilstand levende Personer“.

Stadens og Landets Deputeretforsamlinger fik altsaa sat deres Vilje igennem om en høj Census. Striden var en Strid mellem Gammelt og Nyt. Kancelliet og Magistraten, Regeringsavtoriteterne, vilde give vid Adgang til direkte eller indirekte Deltagelse i Forhandlingerne, altsaa til uhindret Meningstilkendegivelse, men med indskrænket Beslutningsret. Dette var, om man vil, den oplyste Enevældes Standpunkt. De Deputerede ønskede derimod betydelig Magtfuldkommenhed, men øvet af en Kreds eller gennem en Kreds af Borgere, der tilhørte deres eget sociale Lag. Dette var Julikongedømmets Maksimer. Enevældens Standpunkt var: stærkt begrænset Magt, men ens for alle, Bourgeoisiets Standpunkt var: fyldigere Ret til Magtudøvelse, men begrænset til Bourgeoisiet. Og dette Standpunkt sejrede.

Selve Bestemmelsen om, at man enten skulde have en Grundejendom af en vis Assuranceværdi eller være ansat til visse Næringsportioner, medførte, at de Grundejere, der ikke vare næringsdrivende Borgere, men dog ved deres Ejendoms Størrelse havde Ret til at vælge, først maatte tage Borgerskab. Da hermed imidlertid ogsaa var forbundet Forpligtelse til de borgerlige Tynger, mentes det, at denne Ret kun i ringe Omfang vilde blive benyttet, saaledes at kun de, der vare ansatte til mindst 5 Portioner Næringsskat, eller som vare ansatte til et lavere Antal, men samtidig vare Ejere af en Ejendom, der gav Valgret, vilde blive Vælgere.

De 5 Portioner vare valgte som Minimum, fordi dette var den øverste Grænse for den laveste af de 6 Klasser, de Næringsdrivende vare delte i, idet de i denne Klasse ansatte betalte fra $^1/_4$—5 Portioner Næringsskat. I Aaret 1838 var det hele Antal Næringsportioner ca. 30,000 (à $1^2/_3$ Rbdl.), og ca. 1,500 Mænd vare ansatte til 5 Næringsportioner eller derover. Disse vare altsaa for allerstørste Delen valgberettigede. Dette Tal forøgedes i og for sig noget de to følgende Aar, fik endvidere en Tilvækst ved nogle faa Grundejere, der ikke havde Borgerskab, men toge dette for at faa Valgret, og endelig ved mindre Næringsdrivende, der ejede eget Hus til den fastsatte Minimumsassurancesum, saa at det hele Tal paa Valgberettigede

til Borgerrepræsentationen ved det første Valg i 1840 blev 1,929. Af disse afgave dog kun 1,028 Stemme ved Valget[1]).

Det første trykte Regnskab for Staden Københavns Indtægter og Udgifter foreligger for Aaret 1841. Som alle Datidens Regnskaber er det i høj Grad indviklet, dels paa Grund af de mange forskellige Brancher, der hver holdt sit Regnskab, og Delingen mellem ordinært og ekstraordinært Fond, dels paa Grund af den Uvanthed med Fremlæggelse af et klart og overskueligt Regnskab, der overhovedet var Tiden ejendommelig. Vi have i forrige Afsnit omtalt, hvor ringe en Forandring der skete i Skatterne fra Aaret 1821 til 1831, og hvorledes Skattebeløbenes uforandrede Størrelse stod i Forbindelse med den hele Stagnation. Vi ville finde det samme Forhold gentage sig ved en Sammenligning af Aarene 1831 og 1841. I disse Aar paalignedes der Borgerne:

	1831 Rbdl.	1841 Rbdl.
Borgervæbningsskat . .	12,380.	12,583
Indkvarteringsskat . . .	36,280.	36,486
Renovationsskat	26,000.	6,333
Vægterskat	43,500.	41,407
Lygteskat	13,000.	11,081
Brolægningsskat	30,000.	34,136
Vandskat	30,000.	38,700
Næringsskat	48,000.	50,994
Fattigskat	151,700.	153,953
Tilsammen . . .	390,860.	385,673

Som man ser, er Totalbeløbet af Skatterne omtrent ens for de to Aar. Der er nogen Stigning i de fire sidste Skatter, som mere end opvejes af en Nedgang i Renovationsskatten, men da sidstnævnte Skat kun var et Supplement til, hvad Bomafgifterne indbragte (i 1841: 19,400 Rbdl.), og iøvrigt var afhængig af,

---

[1]) De 32 Mænds Forhandl.prot. og Kopib. for Aarene 1838 og 1839. K. T. 1840 Pg. 1. ff. og Pg. 27 ff. Østift. Stændertid. $18^{35}/_{36}$, Pg. 1090 ff., og 1838, Pg. 2137 ff. Aktstykker til Københavns Kommunalforfatning af 1840 (Rigsark.). Regnskab og Bekendtgørelse angaaende Kbhvs. Kommune for Aaret 1841.

hvad Renovationen var bortliciteret for, beviser Nedgangen ingen Formindskelse i Stadens Renlighed. Forholdene synes over hele Linjen at have været ens 1841, 1831 og 1821.

De forskellige ovenstaaende Skatter gik hver til sit Formaal og vedkom derfor ikke Stadens Hovedkasse som saadan. Dog med to Undtagelser. Af Vægterskatten afgaves et Beløb til Hovedkassen, til Hjælp til Dækning af Politiudgifterne, og Næringsskatten anvendtes fuldt ud til Dækning af Stadens Udgifter udenfor de ovenstaaende særlige Øjemed. Hovedkassens Indtægter og Udgifter vare i 1841:

Indtægter:

	Rbdl.
Bidstrup Gods	14,000
Jordskyld og Jordleje	18,389
Græspenge, Stadepenge og andre Indtægter af faste Ejendomme	7,066
Accise og Konsumtion	16,470
Borgerskabspenge	10,823
Justerkammerets Overskud	2,500
Vægterskatten	10,160
Næringsskatten (netto)	49,294
Gebyrer ved Sekretariaterne og forskellige andre Indtægter	3,723
	132,425

Dertil det ordinære Fonds Indtægter:

Renter af de i Overformynderiet indsatte Penge	5,675
Renter af Brocks Legat	2,088
— - Obligationer	7,582
Andre Indtægter	221
	147,991

Hertil det ekstraordinære Fonds Indtægter:

Hjemfaldne, arvingløse Kapitaler	11,750
Indtægter af Leje, Indfæstninger, Rekognitioner, Afgifter af Byggegrunde, $^1/_6$ og $^1/_{10}$ Penge	932
Ialt ...	160,673

Hovedkassens Udgifter vare:

Magistratens Gager	12,486
Andre Embedslønninger og Gratifikationer	25,504
Pensioner	2,641
Andre Administrationsudgifter	4,971

	Rbdl.
Udgifter ved Stadens faste Ejendomme	15,575
Vejvæsen	12,817
Politietaten	37,000
Borger- og Almueskolevæsen	17,300
Fødsels- og Plejestiftelsen	5,000
Tugthuset	2,500
Andre Udgifter	3,027
Tilsammen ...	138,821

Magistratens Gager udgjorde i Virkeligheden 1,600 Rbdl. mere end ovenfor anført, men denne Sum erlagdes af Overformynderiet. — Forskellen mellem Totalbeløbet for Indtægter og Udgifter, 21,852 Rbdl., henførtes til det ekstraordinære Fond, der altsaa forøgedes med dette Beløb, men i denne Forskel indgik jo 11,750 Rbdl. arvingløse Kapitaler.

Saldo ejede Kommunen 31 Decbr. 1840:

	Rbdl.
Ordinært og ekstraordinært Fond	1,398,850
Politifondet	72,490
Brocks Legat	53,511
Tilsammen ...	1,524,851

Af det førstnævnte Beløb udgjorde faste Ejendomme 1,042,754 Rbdl., af hvilke Stadens Jorder vare ansatte til 458,150 Rbdl. og Bidstrup Gods til 350,000 Rbdl.

Ligesom der i Løbet af 30erne ingen Forandring af Betydning foregik i de Beløb, hvormed de forskellige Skatter opkrævedes, saaledes holdt ogsaa selve de paagældende Administrationsgrene sig paa et omtrent ensartet Stade. Aarsagen til den betydelige Nedgang af Renovationsskatten er alt anført; den havde Intet at gøre med en Forandring i Ordningen af Renovationens Bortførsel, om man end var kommen ind paa et skrappere Licitationssystem end tidligere. — Nedgangen i Vægterskattens Beløb hidrørte fra en Nedgang i Vægternes Løn. Som tidligere anført, var Vægterlønnen i 20erne bleven reduceret fra $3^1/_2$ til 3 Rbdl. om Ugen; ikke des mindre var det blevet befalet, at Skatten vedblivende skulde opkræves efter Normen $3^1/_2$ Rbdl. Der var nemlig paa hin Tid blevet nedsat en Kommission til at

tage en Reform af Politi- og Vægtervæsenet under Overvejelse, hvad der atter stod i Forbindelse med den ventede Indførelse af Gasbelysning, hvorved Lygtepasningen, der paahvilede Vægterne, vilde bortfalde. Imidlertid blev jo Gasbelysningen til Intet, og lige saa lidt kom man til noget Resultat om en Reorganisation af Politivæsenet, men man besluttede dog at henlægge de ved den rigeligere Opkrævning af Vægterskatten opsparede Midler til et „Politifond", som skulde haves til Raadighed, naar Reformen en Gang blev til Virkelighed. I 1829 nedsattes Vægterskatten i Forhold til en Vægterløn af 3 Rbdl. ugentlig, men omtrent samtidig nedsattes selve denne Løn til $2^1/_2$ Rbdl.; alligevel vedblev Skatten at opkræves, som om Lønnen var 3 Rbdl., og saaledes voksede Politifondet aarlig. I de mest jamrende Toner havde de 32 Mænd allerede 1831 klaget over, at Politifondet ikke maatte tages ind til Stadens Brug, og at Skatten vedblivende opkrævedes med højere Beløb end nødvendigt. De henviste til, at „den nuværende ved allehaande Ulykker allerede saa haardt medtagne Slægt" ikke ovenikøbet burde presses til at spare op til Efterslægten, og at der ingen Grund var til at samle Penge til en Reorganisation af Politi- og Vægtervæsenet, da det jo havde vist sig, at Byen havde befundet sig ganske vel i de forløbne Aaringer, ihvorvel Politichefen i sin Tid havde anset en Reform for højst nødvendig. Trods denne Klage — fra hvilken dog en Minoritet i Forsamlingen tog Afstand, da den ikke syntes om „Maaden og Skildringernes Overdrivelse" — skete der ingen Forandring i Skatteansættelsen. Men da Vægterlønnen vedblivende kun var $2^1/_2$ Rbdl. ugentlig, og de 32 Mænd fortsatte deres Begæringer om Nedsættelse, foregik denne endelig ved Resolution af 9 Decbr. 1837, saaledes at Vægterskatten for Aaret 1838 opkrævedes under Hensyn til Nedgangen i Vægterlønnen. Politifondet vedblev imidlertid at bestaa særskilt, men med Politireformen havde det som bekendt gode Stunder[1]).

Forøgelsen i Brolægningsskatten hidrørte fra, at efter at Brolægningsvæsenet, som tidligere anført, havde opsamlet sig en

---

[1]) De 32 Mænds Kopib. 1831 og følgende Aar. K. T. 1838, Pg. 18 ff.

Gæld til Stadens Kasse paa 88,000 Rbdl., besluttede det at forhøje Skatten, der fra 1823—33 havde udgjort 27 ß pr. □ Favn, til 30 ß, saaledes at en Tiendedel af det indkomne Beløb stedse skulde anvendes til Afdrag paa Gælden. Dette gennemførtes ogsaa, men til Gengæld gik det grumme langsomt med Omlægningen af Broarealet med de ny, varigere Sten og efter den forbedrede Metode. I en Beretning, afgiven af den paagældende Borgemester, Schäffer, udtaltes det, at den ny fra 1819—31 anvendte Metode var fortræffelig, at en Femtedel af Brolægningsarealet var omlagt i dette Tidsrum, at man saaledes ganske vist ikke kunde vente at have hele Københavns Brolægning omlagt før 52 Aar efter, altsaa i Midten af 80erne, men at den saa ogsaa vilde være i udmærket Stand[1]).

En stor Begivenhed i Brolægningsvæsenets Historie var Omlægningen af Kongens Nytorv. Magistraten havde 1833 vedtaget en Plan, ifølge hvilken det, paa Grund af Torvets ulige Højde og de uheldige Vandafløbningsforhold, bl. a. var nødvendigt at omdanne Partiet omkring „Hesten". Arbejdet var allerede godt i Gang, da Kunstakademiet nedlagde Indsigelse, fordi Torvet efter dets Mening vilde blive i høj Grad skæmmet ved Udførelsen af Brolægningsvæsenets Plan. Saa blev Arbejdet standset, og i Aaringer henlaa Torvet i Uorden, pyntet med store Stendynger. Imidlertid var en kgl. Kommission bleven nedsat, og efter dennes Indstilling foredrog Kancelliet Sagen for Kongen, der afgjorde den ved Resolution af 24. Aug. 1839. Det bestemtes, at Statuen skulde blive staaende uforandret, med en Platform uden om, der atter skulde omgives af et Jærngelænder; uden om dette skulde der anbringes en aaben Rendesten, hvortil de forskellige Dele af Torvet skulde gives Fald, og hvorfra Vandet skulde ledes til de almindelige Vandledninger. I Erstatning for det foretagne Arbejde, der maatte tages op og gøres om, bevilgedes der Kommunen en Sum af 3,000 Rbdl.; men Arbejdet skulde saa ogsaa nu paabegyndes og fuldendes saa hurtig som mulig[2]).

---

[1]) K. T. 1835. Pg. 740 ff. [2]) De 32 Mænds Forhandlingsprot. og Kopib. 1837—39; K. T. 1839 Pg. 655.

En anden af Stadens Pladser, Hauserplads, det vil sige den Grund i Pustervig, hvorpaa Fattigvæsenets Tvangsarbejdshus havde staaet, og der havde henligget i Kaos, siden Arbejdsanstalten brændte under Bombardementet 1807, købte Staden i 1838 af Fattigvæsenet for 8,000 Rbdl. Først efter 30 Aars Forløb blev saaledes Pladsen brolagt og gjort brugelig og den bestemtes til Hjælpetorv for Kultorvet[1]). Derimod vedblev Nikolaj Kirkeplads at henligge i Uorden, ihvorvel Kirken alt var nedbrændt ved Københavns Brand 1795! Man vilde ikke give de fornødne Penge ud til at købe de Nabobygninger, der nødvendigvis maatte nedrives, for at Pladsen kunde reguleres, og man kunde ikke blive enig om, hvorledes man skulde faa de Slagterboder, der i daarlig Stand og spredte mellem hverandre laa paa Pladsen, ombyttede med andre. Først vilde de 32 Mænd ikke bevilge, hvad det kostede at opføre murede Boder; senere udstedtes der ved kgl. Resolution af 26 Marts 1833 Forbud mod enhver Bebyggelse af Pladsen, „naar de deri jordede Lig derved skulde berøves det fredelige Liv, som de Levende tro at være de Døde skyldige“. Det, Ønskerne derfor tilsidst samlede sig om, var at opbygge Boderne uden Kældere og dybtgravede Fundamenter, hvorved de tilstedeværende Butiker kunde afløses af „mere hensigtsmæssige, skønt dog simple, men smagfulde“ Butiker[2]).

I Aaret 1831 havde Magistraten for et Tidsrum af tre Aar faaet Stadens Veje (Farimagsvejen, Strandvejen, Kalkbrænderivejen, Vesterbro, Promenaderne langs Søerne etc.) under sin Bestyrelse, medens de tidligere havde sorteret under Vejkorpset. Ihvorvel Udgifterne ved deres Vedligeholdelse viste sig en Del større end først forudsat, var Kommunalbestyrelsen dog enig om, at det var det heldigste, at Staden selv vedblivende havde Vejene under sin Administration, og denne Ordning fik kgl. Stadfæstelse ved Resol. af 24. Decbr. 1834.

---

[1]) De 32 Mænds Kopib. Skr. til Magistraten af $^{25}/_{6}$ 1835 og $^{28}/_{9}$ 1837; K. T. 1838 Pg. 392. [2]) De 32 Mænds Kopib. Skr. til Magistraten af $^{3}/_{6}$ 1830, $^{29}/_{1}$ 1835, $^{16}/_{8}$ 1837.

I Vandvæsenets Administration foregik ingen Forandring i disse Aar. Kun opdagede man til sin Sorg, at de nedlagte Jærnrør vare besatte med „Rustknuder“, saa at man igen maatte vende tilbage til Trærør. Promenadernes Antal forøgedes ved Anlæg af den søndre Dossering for Sortedamssøen fra Nørre- til Østerbro. Skønt Hovedhensynet var at sikre Søens Vandbeholdning og værne de tilgrænsende Jorder, opnaaede man dog samtidig at skaffe Byen et Promenadeanlæg med „meget solid Indretning, forenet med et smukt Udseende“ [1]).

Fattigskatten opkrævedes med omtrent lige store Beløb i Aarene 1831 og 41. Indgribende Forandringer skete der heller ikke i Fattigvæsenets Administration i denne Periode. Men helt sporløst gik Decenniet dog ikke hen over dets Hoved. Fattigforstanderne beklagede sig over, at Direktionen, der burde støtte sig til dem og rette sig efter dem, ikke fulgte deres Raad, men administrerede uden nøje Kendskab til Forholdene. De indsendte deres Klage til de 32 Mænd, og den af disse nedsatte Kommitte foreslog, at der skulde dannes en Forsørgelseskommitte, bestaaende af to af Fattigvæsenets Direktører og tre af dets Forstandere, hvilken Kommittes Beslutninger da kunde godkendes eller forkastes af Direktionen, og endvidere at nogle af Direktørerne skulde vælges af Stadens 32 Mænd. Det første Forslag gik ikke igennem, men ved kgl. Resol. af 11 Maj 1840 bestemtes det, at to af Fattigdirektionens fem Medlemmer fremtidig skulde vælges af Kommunalbestyrelsen, de tre, ligesom hidtil, af Kongen.

Af de under Fattigvæsenet staaende Institutioner og Stiftelser undergik Almindeligt Hospital flere Udvidelser ved Tilkøb af Nabogrunde, deriblandt en Handelshuset Duntzfeldt & Co. tilhørende Grund. I Begyndelsen af 30erne indrettede Fattigvæsenet Optagelsesanstalter for ukonfirmerede Børn, som paa Grund af deres Forældres Sygdom, Arrestation eller af andre lignende Aarsager maatte tages under midlertidig Forsørgelse af Fattigvæsenet. I Aaret 1837 oprettedes Optagelsesanstalter for

---

[1]) K. T. 1835. Pg. 529 ff.

konfirmerede Drenge og Piger, som udgik fra Fattigvæsenet, og som midlertidigt ikke vare i Lære eller Tjeneste.

Medens Garnisons og Trinitatis Sognes Arbejdsanstalter hævedes i Aarene 1839 og 40, og deres Beboere fordeltes paa de andre Fattigstiftelser, fik Fattigvæsenet i Aaret 1833 en Arbejdsanstalt i strængere Forstand til sin Raadighed. I Aaret 1822 var der paa Ladegaarden, det tidligere St. Hans Hospital, blevet indrettet en Anstalt til Sysselsættelse af Københavns Fattige ved Fabriksarbejde. Ladegaarden sorterede under en særlig kgl. Kommission, men ved Resolution af 29 Maj 1833 blev den underlagt Fattigvæsenet, og Stiftelsen nu omorganiseret saaledes, at den blev et almindeligt Arbejdssted, hvortil man henviste de arbejdsføre Fattige fra København, og hvor der desuden blev oprettet et Tvangshus til Afstraffelse af Betlere og Fattige, der førte et uordentligt Levned, idet man ansaa tvunget Arbejde som heldigere end den tidligere Straffemaade med Vand og Brød. I Aaret 1835 indrettedes der desuden en Tvangsskole ved Arbejdsanstalten. Allerede i 1839 fandt en Forøgelse af Ladegaardens Lokaler Sted. Thi da Anstaltens Arbejdere af begge Køn vare blandede mellem hverandre udenfor Arbejds- og Sovelokalerne, gav dette Anledning til Uorden og Løsagtighed, og man opførte som Følge heraf et højt Plankeværk tværs over Gaarden. Men af Vrede herover stak Lemmerne den 14. Aug. 1839 Ild paa Anstalten. Ilden slukkedes imidlertid efter nogle Timers Forløb, og kun en Del af den ene Fløj blev ødelagt, men dette gav Anledning til, at den afbrændte Længe nyopførtes i betydelig udvidet Skikkelse.

Antallet af Personer i fast Forsørgelse under Københavns Fattigvæsen, der ved Udgangen af Aaret 1821 udgjorde 4,382 og ved Udgangen af 1831 5,676, udgjorde ultimo 1841 5,485 (deraf i de, senere fra Fattigvæsenet udskilte, Institutioner, St. Hans Hospital, Vartov, Abel Cathrines Stiftelse og Opfostringshuset, i alt 794). Da de skiftende Opgørelsesmaader, der anvendtes til Beregning af Personernes Antal under midlertidig Forsørgelse, som alt foran nævnt udelukke nogen nøjagtig Sammenligning af denne Del af Forsørgelsens Omfang paa forskellige Tidspunkter, skal det kun anføres, at Antallet af Børn

i Fattigvæsenets Skoler, der ved Udgangen af 1821 var 1,004 og ved Udgangen af 1831 var vokset til 1,785, atter sank i Løbet af 30erne og ved Udgangen af 1841 udgjorde 958. I de i 30erne oprettede ny Institutioner fandtes ultimo 1841: konfirmerede og ukonfirmerede Børn, indlagte i Optagelsesanstalterne, henholdsvis 21 og 46, Fabriksarbejdere, Tvangshusfanger og Skolebørn paa Ladegaarden henholdsvis 438, 19 og 5.

Ved Plakat af 6. Novbr. 1839 blev der truffet den for hele Landets Fattigvæsen vigtige Bestemmelse, at Opholdstiden, for at opnaa Forsørgelsesret i en Kommune, udvidedes fra 3 til 5 Aar.

Medens vi med Hensyn til Københavns Fattigvæsens Indtægter og Udgifter i 30erne skulle henvise til de tidligere meddelte Data angaaende Budgettet for 1831, maa her særlig fremhæves den store Opgørelse af Fattigvæsenets Gæld, der fandt Sted i dette Decennium. Efter at Fattigskatten var bleven indført, havde Fattigvæsenets Direktører aarlige Konferencer med Kommunalbestyrelsen om Skattens Størrelse, og ved disse Lejligheder havde de 32 Mænds Delegerede anket over det yderst summariske Regnskab, Fattigdirektionen aflagde, og Mangelen paa Oversigt over Fattigvæsenets Formue og Gæld. Dette gav tilsidst Anledning til Nedsættelse af en Kommission i Aaret 1828 til Undersøgelse af Fattigvæsenets Underballance, og denne kom — ganske vist først efter mange Aars Arbejde — unægtelig til mærkelige Resultater.

Fattigvæsenets Formue opgjordes (pr. ultimo 1830) til 1,766,000 Rbdl., hvortil kom 689,000 Rbdl. i Bygninger og Inventarier. Men i Krigs- og Bankerotaarene var der af det førstnævnte Beløb forbrugt 847,000 Rbdl., i det Væsentlige tilhørende de særlige Legater og Stiftelser, der stode under Fattigvæsenets Bestyrelse, og Spørgsmaalet var nu, ved hvilke Midler dette Beløb skulde restitueres dem. Forhandlingerne herom strakte sig over mangfoldige Aar, bleve foreløbig afgjorte ved kgl. Resolution af 29 Juli 1836, definitivt egentlig først ved Resolution af 7 Septbr. 1853. Resultatet var, at det maatte anses nødvendigt at restituere 526,000 Rbdl. af de forbrugte Midler, idet Resten, 321,000 Rbdl., betragtedes som Dele af Legater, der

kunde antages oprindelig stillede til fri Raadighed for Fattigvæsenet, saaledes at de ikke behøvede at bevares. Til Brug for denne Restitution anvistes der for det første 160,000 Rbdl. af den Obligationsformue, Fattigvæsenet havde bevaret i Behold, og som ligeledes mentes at høre til Legatmidler, hvis Kapitaler det kunde forsvares helt at forbruge. Det øvrige Beløb tilbagegaves ved Hjælp af det saakaldte „Dækningsfond". Dette var fremkommet paa følgende Maade. Den Gæld, Fattigvæsenet skyldte udadtil, altsaa ikke til sine egne Stiftelser, udgjorde 78,000 Rbdl. til Private, 141,000 til Nationalbanken, 561,000 til Staten. Af denne sidste Gæld hidrørte 226,000 fra Tiden før Indstiftelsen af den ny Fattigdirektion i 1799 og fra Forskud, Finanserne havde ydet Fattigvæsenet under Krigen etc., og dette Beløb eftergaves Fattigvæsenet. Det resterende Beløb, en Obligationsgæld paa 335,000 Rbdl., blev Fattigvæsenet vel tilpligtet at betale tilbage, men det fritoges for i en Aarrække at svare Renter, dog saaledes at Fattigskatten beregnedes, som om Renterne skulde præsteres, medens disse da lagdes op og forenedes med et tidligere opsparet Beløb. Det hele herved fremkomne Dækningsfond skulde derefter anvendes til at klare, hvad der stod tilbage af Fattigvæsenets forskellige Forpligtelser. Først omkring Aaret 1860 kunde Fattigvæsenets Gæld til dets Legater anses dækket, og det endda kun efter en Beregning, hvorved man gjorde det legitimt at have fortæret for henved en halv Million Rbdl. (321,000 + 160,000) af de fra Fortiden testamenterede Legatmidler[1]).

Hvad Fattigskatten var for Fattigvæsenet, den supplerende Skat, var, som tidligere omtalt, Næringsskatten for den kommunale Husholdning som Helhed, nemlig den Skat, ved hvis Hjælp der skulde forebygges Underballance i Budgettet. Medens derfor Størrelsen af en „Portion" kunde variere — hvad der imidlertid ved det temmelig stillestaaende Budget var

---

[1]) Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 4 Pg. 62 ff., se navnlig den udførlige Redegørelse for Legatkapitalernes Restitution og de derom førte Forhandlinger Pg. 74—77.

liden Anledning til —, var det Antal Portioner, Enhver kunde sættes i, begrænset ved Lov, idet det afhang af hans Næring. Foruden „Overklassen“, hvortil hørte næringsdrivende Korporationer eller Kompagnier, og som kunde ansættes i fra 30 til 100 Portioner, fandtes der seks ordinære Klasser: 1. Klasse, Grosserere, Sukkerraffinadører, Vekselllerere etc., der sattes i 4 til 80 Portioner; 2. Klasse, Bryggere, Garvere, Gæstgivere etc., der sattes i 3 til 50 Portioner; 3. Klasse, Bogtrykkere, Boghandlere etc., 2 til 30 Portioner; 4. Klasse, Bagere, Brændevinsbrændere etc., 1 til 20 Portioner; 5. Klasse, Barberere, Blegemænd etc., ½ til 15 Portioner; 6. Klasse, Børstenbindere, Brolæggere etc., ¼ til 5 Portioner. Medens de Næringsdrivende i den sidstnævnte Klasse saaledes ikke, selv om de vare nok saa velstillede, kunde naa op over 5 Portioner, kunde en uheldig stillet Grosserer komme ned under sjette Klasses Maksimum, dog ikke under 4 Portioner, saalidt som den mest velstillede Grosserer kunde komme op over 80 Portioner. Skatten var altsaa en Afgift paa Næringen som saadan, varieret efter den Næringsdrivendes formentlige Indkomst eller hele økonomiske Stilling. At den var yderst irrationel, hehøver ingen nærmere Forklaring, men da en Portion i Slutningen ef 30erne kun var 10 ß, og det samlede Skatteprovenu kun ca. 50,000 Rbdl., kan den ikke have været meget trykkende [1]).

Imidlertid fandt man det dog temmelig ubilligt, at kun de Næringsdrivende skulde bære den Skat, hvorved Stadens Indtægter og Udgifter bragtes til at ballancere. Men dette Forhold hang sammen med, at kun de selvstændige næringsdrivende Borgere betragtedes som Borgerskabet, og var det paa den ene Side dem, der bare de borgerlige Tynger og den særlige Skat, kunde ogsaa kun blandt disse de 32 Mænd suppleres, ligesom det jo ogsaa ordentligvis kun blev dem, der fik Valgret, endogsaa efter den ny kommunale Valgordning. At en Nærings-

---

[1]) Nogen Oversigt over Fordelingen af Stadens Næringsdrivende, dels efter Klasser, dels efter Portioner af Næringsskatten — en Oversigt, der kunde have givet en tilnærmelsesvis Erstatning for en Indkomststatistik for hin Tid — kan ikke meddeles, da alt herhen hørende Materiale forlængst er tilintetgjort.

skat som den foreliggende, der endnu til Nød kunde forsvares i en af Købstæderne, var principiel forkastelig efter den Udvikling, København havde taget, ligger klart for Dagen, men atter her maatte dog selve Skattens ringe Beløb bevirke, at den i det Væsentlige kunde opfattes som et Slags Næringsgebyr, og som saadan vel kunde finde et Forsvar som Supplement til Stadens øvrige Skatter, der hvilede paa de faste Ejendomme og altsaa var en Slags Boligskatter paa Befolkningen som Helhed.

De 32 Mænd ønskede imidlertid ogsaa Næringsskatten forandret til en egentlig Boligskat. De vare, som tidligere anført, navnlig misfornøjede med de stigende Udgifter til Skolevæsenet, der udrededes af Næringsskatten, og som de mente, den hele Befolkning burde bære. De indgave derfor i Midten af 30erne et Forslag til Magistraten om Paalæg af en Huslejeskat. Forslaget optraadte dog i yderst forskellige Former. Skatten skulde udgøre 1 pCt. af Huslejen, men til den ene Side ønskedes det, at den kun skulde paalægges dem, der ikke havde Borgerskab, og saaledes blive en direkte Lettelse for de Næringsdrivende, til den anden Side, at den skulde paalægges alle Beboelseslejligheder, men ikke Forretningslokaler, dernæst at den skulde hvile paa al Husleje, endelig at den vel skulde hvile paa alle Lejligheder, men at en Husleje paa under 50 Rbdl. aarlig skulde være fri, efter Andres Mening paa under 100 Rbdl., o. s. fr. Men til de 32 Mænds Utilfredshed vilde Magistraten ikke indlade sig paa Forslagets Fremme[1]).

I Tiaaret 1830—40 foregik en ret livlig Bebyggelse af København. De endnu tilbageværende Tomter fra Bombardementstiden forsvandt, flere af Stadens Pladser reguleredes, og navnlig i Forstæderne begyndte der en noget stærkere Bebyggelse, der dog var i høj Grad begrænset ved Demarkationsservituten.

Af Hensyn til den forøgede Bebyggelse — de 32 Mænd udtalte, at „i senere Tider Bygningernes Antal saaledes er til-

---

[1]) De 32 Mænds Kopib. Skr. af August og Novbr. 1835; Skr. fra Magistraten af 23 Oktbr. s. A.

taget, at mange Lejligheder staa ledige“ — ansaaes det ikke for fornødent at bevilge en Forlængelse af den ved Plakat 1830 indrømmede Skattefrihed for Opførelse af nye Bygninger[1]). Antallet af Grunde i København omkring Aar 1840 udgjorde:

	Bebyggede	Ubebyggede.
Det indre København	2,804	49
Christianshavn.....	397	6
Nyboder	59	„
Holmen	2	„
Citadellet	14	„
Vesterbro.....	95	52
Nørre- og Østerbro.....	203	170
Amagerbro.....	15	15
Tømmerpladsen.....	7	4
Tilsammen ...	3,596	296

Antallet af Policer i Københavns Brandassurance steg fra 3,160 i 1830 til 3,246 i 1840 og Assurancebeløbet fra $98^1/_5$ til $102^1/_3$ Mill. Kroner[2]).

Af offentlige Byggeforetagender paa hin Tid kan nævnes, foruden Genopbyggelsen af Frue Kirke, Christiansborg Slot og Universitetet (1831—36), Ny Artillerikaserne paa Christianshavn, hvortil Udgifterne beregnedes til 155,000 Rbdl., en Hovedreparation af Børsen, hvortil medgik 127,000 Rbdl., Døvstummeinstitutet paa Glacisvænget udenfor Citadellet Frederikshavn, dernæst Stiftelsen for gamle Haandværksmestre og deres Enker i trange Kaar, der oprettedes i 1835 af Lavene. Denne og

[1]) Skr. fra de 32 Mænd til Magistr. af $^{28}/_{9}$ 1837 og $^{26}/_{3}$ 1840. — Skorstensfejerbetalingen, der i 1827 var nedsat paa Grund af den altfor store Fortjeneste for Mestrene (jvf. ovfr.), nedsattes yderligere i 1835, da Indtægten siden 1827 var „forøget ved de mange nye Bygninger, der senere ere opførte, og ved de flere Etager som ere opsatte paa ældre Bygninger“. (K. T. 1835 Pg. 561). [2]) Statistisk Tabelv. 4. Hft. Kbhvn. 1842. Iversen l. c. Pg. 11. — Ved Plakat af 12 Febr. 1840 bortfaldt den Halvprocentafgift, som efter Plakat af 1829 skulde udredes af dem, der i 33 Aar uafbrudt havde svaret 1 p. m. af Assurancesummen, saa at de paagældende Bygninger nu bleve præmiefri. Samtidig bortfaldt for alle Assurerende 2 ß's Afgiften (pr. 100 Rbdl.) til Dækning af Administrationsomkostningerne.

Bombebøssen — grundlagt 1819 af Kommandør Sølling — vare, foruden nogle jødiske Friboliger, de eneste milde Stiftelser, der oprettedes i Perioden efter Freden. Af jødiske Stiftelser oprettedes 1825 Meyers Minde (ved Midler legerede af Hofraad D. A. Meyer), i 1834 Lene Frænkels og Eibeschütz' Stiftelser; endvidere opførtes den nuværende Synagoge, der indviedes i Aaret 1833[1]).

Men om man end i Datiden mente, at der byggedes meget, vil det efter de ovenanførte Tal ses, at det, efter Nutidens Begreber, kun var en beskeden Byggevirksomhed. Og intet Under! København havde i Aaret 1801: 100,975 Indbyggere, 1834: 119,292, 1840: 120,819. I 40 Aar var Byens Folketal altsaa tiltaget med $^1/_5$, og selv om man vil forudsætte, at Tilvækst og Afgang holdt hinanden Stangen i Krigens Tid og tage Udgangspunktet i 1815, vilde dog en Tilvækst i 25 Aar af knap 20 pCt. være meget ringe. I anden Halvdel af 30erne, 1834—40, var den gennemsnitlig aarlige Tilvækst i København 0,21 pCt., i Femaaret 1880—85, da Tilvækstprocenten ganske vist synes at have kulmineret, var den 3,58 pCt. eller sytten Gange saa meget! De 20,000 Indbyggere, Hovedstaden i Aarhundredets første fire Decennier forøgedes med, kunne antages for Halvdelens Vedkommende at hidrøre fra Fødslernes Overskud over Dødsfaldene — nøjagtig kan det ikke opgives paa Grund af Uensartethed i de statistiske Data — for den anden Halvdels Vedkommende fra Indvandringens Overskud over Udvandringen. Det vil deraf ses, at København i hin Periode ingen særlig Tiltrækningskraft har haft for det øvrige Land. Nogle faa hundrede Mennesker indvandrede gennemsnitlig aarlig, udover hvad der udvandrede, og dette ringe Tal viser bedst Byens økonomiske Stagnation.

Hvert Tusinde af Befolkningen i København fordelte sig saaledes mellem Mand- og Kvindekøn:

---

[1]) Reskr. til Finansdep. $^3/_6$ 1835 (Artillerikasernen), Statsgældsdir. 18-22 April 1834 (Børsen), Skr. fra de 32 Mænd til Magistraten $^{16}/_5$ 1838 (Døvstummeinstitutet), Finansdep. 7-12 April 1836 (Haandværkerstiftelsen), kgl. Res. af $^2/_{11}$ 1819 og $^{21}/_4$ 1820 (Bombebøssen). Jvfr. iøvrigt Tabelv. til Kbhvns Statistik Nr. 2: Statistik over milde Stiftelser i København.

	1801:	1840:	1890:
Mandkøn.....	511	484	460
Kvindekøn.....	489	516	540

Saaledes var alt i 1840 den mandlige Majoritet, der fandtes i 1801, forsvundet og havde veget Pladsen for en kvindelig, som derefter steg fra Folketælling til Folketælling i Aarhundredets Løb. Dette betyder atter, at Mængden af løse og ledige Mandspersoner, særlig hidrørende fra en, i Forhold til den øvrige Folkemængde betydelig Militærstyrke, var i relativ stærk Aftagen.

En Fordeling af Befolkningen efter Erhvervsgrupper i Aaret 1840 giver følgende Resultat:

	Hovedp.	Medhj.	Tyende	Familje	Tilsammen
1) Gejstl. Embedsm., Kirkebetjente, Lærere	411	49	404	1,002	1,866
2) Civile Embedsm. og Betjente	1,445	1,158	2,114	5,991	10,708
3) Privatiserende Videnskabsm., Studerende etc.....	2,185	46	176	689	3,096
4) Officerer og Embedsm. ved Landetaten.....	523	51	524	978	2,076
5) Do. Do. v. Søetaten	156	98	202	604	1,060
6) Underofficerer og Soldater	4,234	50	56	1,259	5,599
7) Matroser.....	1,696	195	53	3,697	5,641
8) Jordbrugere	46	20	56	154	276
9) De, som have deres Næring af Søen..	221	435	141	1,021	1,818
10) Haandværkere og Industridrivende..	8,256	10,038	3,167	21,276	42,737
11) Handlende o. lign.	3,369	1,363	3,745	8,762	17,239
12) Daglejere	3,491	„	„	4,926	8,417
13) Pensionister og Kapitalister	3,912	„	1,779	4,017	9,708
14) Almissenydende..	4,075	„	„	„	4,075

	Hovedp.	Medhj.	Tyende	Familje	Tilsammen
15) Arrestanter etc. . .	1,369	„	„	„	1,369
16) Personer med ubestemt Næring	2,708	„	125	2,301	5,134
Tilsammen . . .	38,097	13,503	12,542	56,677	120,819

Samtlige immaterielle Erhverv (1—7), Hovedpersoner, Medhjælpere, Tyende og Husstande, udgjorde saaledes 30,046 eller $^1/_4$ af Befolkningen, og deraf faldt atter godt Halvdelen paa de civile Erhverv (1—3), henved Halvdelen paa de militære (4—7). I 1801 var det hele Antal, tilhørende disse Erhverv, ligeledes ca. 30,000. Saaledes var Forholdet gaaet ned fra 30 til 25 pCt., hvad der skyldtes Militærstandens Nedgang fra ca. 20,000 til ca. 15,000 eller fra $^1/_5$ til $^1/_8$. Til den anden Side udgjorde de egentlige næringsdrivende Hovedgrupper, „Haandværkere og Industridrivende“, „Handlende o. lign.“ og „Daglejere“ 57 pCt. af Befolkningen i 1840, men 47 pCt. i 1801 og 69 pCt. i 1890. Atter her finde vi, saaledes som ved Fordelingen af Kønnene, 1840 som Overgangstrin mellem Tilstanden i Aarhundredets Begyndelse og ved dets Slutning, ja, selv om vi tage et saa særligt Forhold som Tyendeforholdet, finde vi som Procenttal for de tre Aar 1801, 1840 og 1890: $13{,}_4$, $10{,}_4$ og $6{,}_8$, altsaa 1840 paany paa Overgangsstadiet, om end stedse noget nærmere Forholdene i 1801 end i 1890. København var altsaa bleven mere borgerlig siden Aarhundredets Begyndelse, hvad der lovede godt for dets fremtidige Trivsel. Nogen detaljeret Sammenstilling med Nutidens Folketælling er imidlertid Folketællingen af 1840 ikke egnet til. Herom vidner allerede de 4,075 „Almissenydende“ mod 2,590 i Nutiden, et Misforhold, der skyldes de højst forskellige Principer, ikke blot for Fattigunderstøttelsen da og nu, men ogsaa for Rubriceringen ved Tællingerne, og i større eller mindre Grad ville lignende Uoverensstemmelser genfindes overalt, saa snart man gaar ud over de almindeligste Hovedtræk [1]).

---

[1]) Om hele dette Spørgsmaal se „1807—14“ I. Bog, Kap. II; jvfr. ogsaa her om Betydningen af Tyendeholdets Nedgang m. v.

Af Haandværks- og Industrierhvervene vare de mest omfattende i 1840: Skomagernes, i hvilket der fandtes det uhyre Antal af 891 Hovedpersoner og 1,405 Medhjælpere, Skrædernes med 514 Hovedpersoner og 909 Medhjælpere, Vævernes med 118 Hovedpersoner og 410 Medhjælpere. I Bygningserhvervene fandtes:

	Hovedpersoner	Medhjælpere
Malere	192	710
Murere	48	630
Snedkere	362	1,100
Tømrere	24	547
Smede	192	710

Til hvilken Grad Murer- og Tømrerhaandværkene vare Storhaandværk, fremgaar af, at Antallet af Medhjælpere pr. Hovedperson, ifølge ovenstaaende Liste, hos Murerne var 13, hos Tømrerne endog 23.

Antallet af Lavsmedlemmer i København var i Slutningen af 30erne i de 44 Haandværkerlav: 2,902 Interessenter og 7,373 Svende og Drenge; i de 5 Handelslav: 568 Interessenter og 737 Svende og Drenge. Antallet af Grosserere var samtidig 168.

Af enkelte karakteristiske Data fra Folketællingen 1840 skal til Slutning anføres, at Staden paa hin Tid talte ikke mindre end 126 Brændevinsbrændere og Destillatører og 30 Ølbryggere. Paa dette Omraade herskede endnu den lille Industri, men Producenterne i disse Erhverv manglede ikke heller Forhandlere af deres Produkter — der iøvrigt ogsaa skulde forsyne en Del af Landbefolkningen, — thi Antallet af Høkere og lign. udgjorde 412 og af Traktører, Gæstgivere, Kromænd, Værtshusholdere, The-, Kaffe- og Ølskænkere 818. De to spirituosasælgende eller udskænkende Grupper talte altsaa tilsammen 1,230 selvstændige Næringsdrivende eller over én pCt. af Stadens hele Befolkning.

TIENDE KAPITEL.

Tilbageblik. Afslutning.

Ved Folketællingen i Danmark 1801 og i Slesvig og Holsten 1803 havde Kongeriget og Hertugdømmerne et samlet Indbyggertal af 1,528,000. Ved Tællingen 1840 var Tallet vokset til 2,087,000 eller med 559,000. Samtidig var Folketallet paa Færøerne, Island og Grønland, der i 1840 tilsammen talte ca. 73,000 Indbyggere, vokset med 14,000, og paa de dansk-vestindiske Øer, der talte ca. 41,000, med 1,000. Lægges endelig hertil Lauenborg med 45,000 Indbyggere, vil man se, at den danske Konges Lande — hvor vi bortse fra de snart opgivne ostindiske og guinesiske Besiddelser — havde faaet en Forøgelse i Folketal af ialt 619,000, det vil sige, at over $^2/_3$ af det ved Norges Afstaaelse lidte Folketab paa 900,000 alt var erstattet ved Frederik 6's Død.

Det egentlige Danmarks, Kongerigets, Folkemængde steg fra 925,680 i 1801 til 1,283,027 i 1840 eller med 39 pCt.; i den følgende lige store Periode var Tilvæksten 52 pCt., altsaa $^1/_3$ større. Alligevel var en Forøgelse af 39 pCt. i 39 Aar ret betydelig. Tilvæksten skyldtes omtrent udelukkende Fødslernes Overskud over Dødsfaldene; noget Indvandringsoverskud er der saaledes ikke Tale om, og i det Hele har vistnok hverken Ind- eller Udvandring spillet nogen Rolle af Betydning i hin Periode.

Den iøvrigt saa skæbnesvangre Krigstid 1807—14 medførte intet videre Mandefald, og andre større Katastrofer foregik ikke i denne Tid. Stormfloden i Jylland 1825, der blandt andet dannede Aggerkanal og paany gjorde Limfjorden aaben mod

Vest, og Stormfloden 1839 fik kun lokal Betydning[1]). Af Farsoter fandtes forbigaaende Koppeepidemier uden alvorlig Ødelæggelse, navnlig ikke sammenlignet med tidligere Tiders Hærjen[2]). Noget større Betydning fik Feberepidemierne i Begyndelsen af 30erne paa Sjælland, Fyn og særlig i Laaland-Falsters Stift; de forøgede stærkt Dødeligheden i nogle Aar, men gik dog væsentligst kun ud over Gamle og Skrøbelige[3]). Men vi undgik Koleraen, og kun det økonomiske Tab ved de uhyre Afspærringsapparater med tilsvarende strænge Afspærringslove — senere, paa Grund af den forandrede Opfattelse af Afspærringens Nytte, noget mildnede — blev for Kongeriget Virkningen af Koleraens første Rundmarsj i Evropa[4]).

Forøgelsen af Kongerigets Befolkning fra 1801—39 kan saaledes siges at være et Udtryk for nogenlunde normale Fødsels- og Dødelighedsforhold paa hin Tid og derigennem atter for Tidens almindelige Kultur- og økonomiske Forhold.

Tilvæksten var imidlertid ringest i Hovedstaden, størst i Købstæderne. Det egentlige Kongeriges 1,283,027 Indbyggere fordelte sig med 120,819 paa København, 146,717 paa Købstæder og Handelspladser og 1,015,491 paa Landdistrikterne, ɔ: en Tilvækst fra 1801 af henholdsvis 20 pCt., 56 pCt. og 39

---

[1]) Jvfr. Reskr. om Kollekt i Anledning af Stormfloden 1825 af $^{9}/_{2}$ 1825, K. T. s. A., og om Skaden ved Stormfloden 1839 K. T. 1839 Pg. 174. [2]) Jvfr. K. T. 1835, Pg. 312, og 1838, Pg. 133. [3]) K. T. 1832, Pg. 178 og Pg. 209 ff., jvfr. C. E. Fengers Afhandling i Medicinsk Selskabs Skrifter I. Kbhvn. 1848. [4]) Om Afspærringsforholdsreglerne overfor Koleraen og om Karantæneanordningen af $^{19}/_{6}$ 1831 se K. T. 1831 Pg. 408, 418, 449 ff. og 777. Om Foranstaltningerne overfor Koleraen og Svingningerne i Opfattelsen af Afspærringens Nytte, se Julius Petersen: Koleraepidemierne. Kbhvn. 1892. — De Omkostninger, Afspærringsforholdsreglerne m. v. foraarsagede, ere opgjorte i Finansdep. $^{28}/_{3}$ og $^{2}/_{5}$ 1837 og ere ansatte saaledes: Statsudgifter, nemlig til den militære Kordon indtil Udgangen af 1834, til bevæbnede Fartøjer, Lægers Rejser til Udlandet, Detentionsanstalter, Karantæneforanstaltninger paa Kyholm og paa Christiansø, Udbetalinger til Karantænedirektionen i København m. m. 1,193,137 Rbdl.; de enkelte Landsdeles Udgifter til Indkvartering og Kørsler for Militær etc. og til Kysternes Bevogtning af Bønder, Anlæg af Hospitaler og Indkøb af Medikamenter: for Hertugdømmerne ialt ca. 150,000 Rbdl., for Kongeriget uberegnet. Man kan altsaa herefter ialt anslaa den direkte hafte Udgift ved Forebyggelsesforanstaltninger overfor Koleraen i 30erne til henved $1^{1}/_{2}$ Mill. Rbdl.

pCt. Det var altsaa København, der stod tilbage, medens Købstæderne havde taget et endog betydeligt Opsving, og medens Landdistrikternes Tilvækst havde svaret til Gennemsnittet. Den foregaaende Fremstilling i dette Skrift vil have givet Forklaringen hertil. I Virkeligheden var det København, der havde lidt mest ved Perioden 1807—14 og dens Følger. Den havde mistet Fragthandelen, den oversøiske Handel, Transithandelen, dens store Handelshuse havde standset, dens Monopoler vare tagne fra den, Øresundstolden hæmmede dens Udvikling. Man havde vænnet sig til at undvære Hovedstaden, dens Havn var tom, dens Pakhuse ledige, det Gamle var faldet, og intet Nyt opstaaet. Byen var en fattig By og en beskeden By. At faa en Gade brolagt var en Herrefærd, at faa et Torv brolagt naaede man ikke ud over. Man gjorde et Tilløb til Gas, men maatte beholde sine 1,800 Tranlamper. Man trængte til Politiets Fornyelse, men beholdt sine 76 Politibetjente og 187 Vægtere. Nogle Tusinde Rbdl. mere til Skolevæsenet syntes man var en Formue, man vilde have Lærerlønnen nedsat, Undervisningen indskrænket. Skatterne bleve paa samme Standpunkt ikke blot fra Aar til Aar, men fra Aarti til Aarti, og et Paalæg af nogle Tusinde blev drøftet og atter drøftet helt op til Kancelliet og til Kongen. Byen havde „Selvstyre“, men dens Repræsentanter valgte sig selv, og ligesom de Intet repræsenterede nedefter, havde de ingen Magt opefter. Ethvert Forsøg paa Selvstændighed blev slaaet ned af Magistraten, og Kancelliet satte Segl paa. Indenfor sine Volde og Porte laa Byen, endnu stadig med kun faa Tusinde Mennesker i Forstæderne og et Par Tusind i Nabokommunen Frederiksberg — denne havde i 1840 2,300 Indbyggere, i 1890 tyve Gange saa mange —; „Sisebod“ og Bom fandtes ved alle Tilkørsler, Passagetegn krævedes til Langelinje og andre Promenader. Tarvelige vare Hjemmene, Empiremøblerne havde mistet deres Glans, og kun Umageligheden var tilbage. Beskedne vare Fordringerne baade til Dagligbrug og til Selskabsbrug; Konditorierne havde fine Navne, men faa Tillokkelser; Almenforlystelser vare sjældne, Fælledrevuerne Folkets Fest, et Bæger i Klubben efter endt Arbejde fra tidlig Morgen til silde Aften Borgerens Trøst. Ensformigt levede København og fordringsløst, med sin

lige saa fordringsløse Konge i dens Midte, flittig som han, men ikke vovende mere end han, begge tvungne til og kun oplagte til at gøre deres Erobringer indenfor Byens Enemærker:

„Kongen er Folkets Ven,
Folket er hans igen,
Saa er det kvit.
Borgeren ved sit Krus
Ta'er sig en lille Rus,
Kongen ta'er Vibenshus,
Saa har hver sit.“ [1])

Der skulde meget til at komme paa ret Køl igen. Først blev Øresundstolden nedsat, senere hævet. Saa kom Jærnbaner og Dampskibe og gjorde Københavnpaany til Rigets Hjærte, Centrum for Omløbet. Krisen og Krigen løsrev Landet fra Afhængighed af Hamborg og fremtvang andre Baner for Omsætningen; frit Styre i Land og By, Luft og Plads, da Voldene faldt, ny Energi med de nye Opgaver skabte Byen om fra Frederik 6's Stillelivsby til en moderne Storstad.

Men alt dette havde været umuligt, naar ikke Hovedstaden havde haft Landet at støtte sig til og falde tilbage paa, det Land, der tæt og sejgt arbejdede sig op efter Kriseaarenes Jammer og nu viste, hvad frigjorte Kræfter kunde udrette under gode Love, gunstige Tider og med dygtige Ledere. Fra Landet kom Frelsen. Først arbejdede Købstæderne sig op derved, da de endnu fik Lov til at ligge fredlyste, udførende Bondens Korn, sælgende ham de tilførte Produkter, arbejdende med fremmed Kredit og beskedne Kapitaler, men følende sig sikre som smaa Hovedstæder hver i sit Distrikt. Alligevel naaede selv de største Byer kun lidet tilvejrs i Folketal — 1840 havde Odense 9,200, Helsingør 7,600, Aalborg 7,200, Aarhus 7,100, Randers 6,600 Indbyggere, alle andre Byer under 5,000 — og længe varede Herligheden ikke. Da kom København og tog til sig, hvad der var at tage, i hvert Fald for lange Tider. Men saa længe det stod paa, vare Købstæderne de første til at nyde godt af Landets

---

[1]) Se „Breve til og fra Chr. Winther“, Pg. 92.

Fremskridt, derfor træffe vi dem paa første Plads i Tilvækstrækken, København paa sidste.

Det var de grundlæggende Love fra forrige Aarhundredes sidste Decennier, der gjorde det muligt at komme ud over alle Nødsaar, og, da Betingelserne iøvrigt kom tilstede, bringe Landbruget og dermed det hele Rige paa ret Køl. Derfor ere disse Love Kronprinsregentens uvisnelige Fortjeneste, men ogsaa det er hans Fortjeneste, at han i Aarhundredets Begyndelse alt havde faaet planlagt den Skoleordning, der senere skabte en mere oplyst Bondestand end i de fleste andre Lande. Folket blev ikke blot besiddende, men det blev vidende, eller rettere, de to Sider af Livet baade betingede hinanden og øgede hinandens Styrke. Og heller ikke maa det glemmes, at var end Alt smaat i København, saa levede og trivedes her en fin og national Kultur, en Kunst, der var god, solid, ularmende og uden Gebærder, fordi Publikums Intelligens, skolet gennem Slægtled, ikke tiltrængte dem, en Videnskab, der drog sig Landets Lidenhed til Nytte ved at lære allesteds fra, og som iblandt endog havde den Lykke at føje noget virkeligt Nyt til den store fælles Videnskabsbygning.

Hvad Regeringsforanstaltninger kunde bidrage til materiel og aandelig Fremgang, skete i hine Frederik 6's Regentdage. Men saa vist de fri Rørelser i hin Tid gjorde umaalelig Nytte, saa vist var den efterfølgende Reaktion vel egnet til at kvæle det Gode i indeklemt Luft, Stilstand, Hjemmedæggeri, Tavshedsbud, ja ved ligefrem Reaktion imod Viden og Kundskab og imod den uhindrede Virksomhed endog i det materielle Liv. At vi fik vort Pengevæsen og vort Landbrug paa Fode igen var en stor Lykke, men var der ikke efter dette kommet Luft i Landet, vilde nye Initiativer have været umulige, og uberegneligt er det, hvad der tabtes baade materielt og aandeligt i den Tid, da Styret var faldet tilbage til taabelig Enevælde — saa gammeldags som Tiden og Forholdene overhovedet gjorde det muligt —, end mere uberegneligt, hvad Staten tabte som politisk Legeme, Folket som politisk handledygtigt overfor den Opgave for Livet og Døden, der sattes det, ukyndigt og umodent som det var.

Og det var Stagnationen, man i Frederik 6's sidste Leveaar følte, Stagnationen alle de følte, hvem den „fine“ Kultur ikke

spandt saaledes ind i sit Næt, at de troede Folkenes Skæbner bestemte herigennem, alle de, der mere eller mindre bevidst anede, at Forsumpningen i det offentlige Liv tilsidst maatte blive skæbnesvanger for den hele Udvikling. Derfra skrev sig den liberale Bevægelse i 30erne, der samlede saa mange af Tidens bedste Mænd omkring sig og bragte selv de mest Forstokkede til at føle, at Alt ikke kunde vedblive at gaa som hidtil.

Og man var ked af selve Kongens Regimente. Det var stort, hvad han som Prins havde udrettet for halvtredsindstyve Aar siden, men fra den Dag, han var bleven Konge — og det var nu tredive Aar siden — havde Krig og Landetab og finansielle Ødelæggelser og Smaalighed og Snæverhed og Tysthed hvilet over Landet. Man kunde have en vis Sympati for den gamle, pligttro Mand, Ingen ønskede ham noget Ondt, men Landet led under det drævende Regimente, og særlig de Yngre vare lede og kede af den Søvntilstand, hvori Alting hvilede. Naar Kongen i tidligere Aar havde været syg, havde der været virkelig Deltagelse tilstede. Da han var syg i 1837, galdt Spørgsmaalet kun, om Skiftet snart vilde foregaa. Man længtes efter Forandring. Ja, da Kongen paany var bleven restitueret, og han blev Genstand for nogle Ovationer, der omtaltes i den konservative Presse, gav dette endog Anledning til Modsigelser og bitre Ord i Oppositionspressen. Ikke blot „at der ingen Deltagelse har vist sig hos Folket, hverken i de højere eller de lavere Stænder“, men hvad der af mere eller mindre konventionel Art søgte at lægge sig for Dagen, blev saa at sige hysset ned[1]).

Alligevel vedblev Kongen at arbejde til det sidste, aldrig trættet af alt det Smaa. Han havde læst i „Raketten“, at Ekspeditionen ved Nørreports Konsumtion kun skete gennem én Klap, medens der tidligere havde været to Klapper, og han sendte Kollegiet Reskript derom; han havde læst i et holstensk

---

[1]) Se Ad. Fibiger: „Breve“, Museum l. c. Pg. 147, og Hertz: Stemninger og Tilstande, Pg. 229, hvor det fra konservativ Side hedder: „Folket blev saa forvirret i sit paa ældgammel Tillid og Kærlighed grundlagte Forhold til Kongehuset, at Dagbladene turde tillade sig o. s. v.“ „Man sammenligne hermed hele Folkets Enthusiasme, da det modtog Kongen faa Aar i Forvejen efter den Sygdom, han var underkastet i Holsten.“

Blad om de Vidtløftigheder, en Mand havde haft med Fortoldningen af en Dukke, og der afgik et nyt Reskript[1]). Man kan ikke nægte, at Kongen fik et og andet rettet og jævnet ved sin Paapasselighed overfor Alt, hvad der kom ham for Øje og Øre, men det var paa den anden Side utroligt, hvor langt hans Smaalighed kunde gaa[2]). Det maa dog føjes til, at naar det, som alt foran fremhævet, var større Ting, der kom paa hans Vej, søgte han ogsaa her at raade Bod paa Misligheder, hvor han kunde. Hvor der var Tale om Bøndernes Interesser, eller hvor han traf Konsekvenser af Retsplejen, der viste, at denne var haard eller ufyldestgørende, eller hvor han paa sine Rejser fandt Undervisningen slet ledet eller Samfærdsmidlerne i Uorden eller Bygninger faldefærdige, søgte han at skride ind. Alligevel opnaaede han ikke stort paa denne Maade, fordi han ikke kunde sprænge den tykke Kollegieskal, og fordi Kollegierne ofte havde Ret, medens hans velmente, men overfladiske Forslag vare uigennemførlige.

Han rejste stadig omkring, besøgte de forskellige Landsdele og lod altid forud Øvrigheden vide, at han intet Modtagelsesoptog eller Gæstebud ønskede, der kostede Borgernes Penge. Han rejste for at se og høre, han vilde tale med de enkelte Borgere, og hvad man havde paa Hjærte, kunde man sige ham. Han var ikke bange for at høre Sandheden. Af sine Kollegier og Embedsmænd fordrede han den for Alvor, ogsaa Enkeltmand kunde sige ham den lige ud, ja han tog sig end ikke nær, at der Mand og Mand imellem faldt skarpe og kritiske Ord; kun den offentlige, politisk-systematiske Kritik var ham imod, den forekom ham ondsindet, den var ikke fri, men fræk[3]).

---

[1]) Reskr. af 8/1 og 17/1 1833 til Kommercekollegiet. [2]) Maaske fik den dog sit stærkeste Udslag i de Aar efter Freden, da han skulde passe paa Prinsesse Charlotte Frederikkes Hof i Horsens. Han paalagde Hofchefen at sende ham „Køkkensedler for enkelte, hele Ugers Anretning"; han bebrejdede ham, naar der var blevet serveret for meget Flæsk, naar der havde været for stor Ødselhed med Vask, eller naar en Uges Slagterregning overskred det tilvante etc. (Kongens Brevkopib. Reskr. til Hofchef, Kammerherre, Grev Holstein og, efter dennes Afsked, til Kammerherre Roepstorff 1816 ff.) [3]) En bekendt Anekdote, som ogsaa berøres af Wegener i hans „Kong Frederik 6's Bondekrønike", om Kongens Overbærenhed overfor stærke Ord,

Og som han ikke brød sig om Pomp og Pragt paa Rejser, brød han sig i det Hele ikke om unødig Stads. Hvilke politiske Grunde, der end have været forbundne med, at han ikke vilde have 50-Aarsdagene for sin Indtrædelse i Statsraadet og for Stavnsbaandets Ophævelse fejrede, har der sikkert deri ogsaa blandet sig Ønsket om ikke personlig at fejres. Han var for jævn og nøgtern til at maale Hengivenheden efter Skrabudsvinklen. Da han havde været syg i 1822, bad Møntmester Freund om Tilladelse til at forsyne de ny Specier med den Randskrift „Kongens Helbred, Folkets Glæde" — C. H. Donner havde endda sendt Sølv til Mønten for at faa 2,000 Specier udprægede med denne Randskrift —, men Kongen svarede tørt: „Skønt Vi ikke miskende den gode Hensigt, kunne Vi dog ikke give Vort allerhøjeste Samtykke til, at Specier udpræges med Randskrift" [1]). Da han havde erfaret, at en Kreds af Mænd i Hertugdømmerne i 1830 vilde oprejse et Monument for ham — troligvis, fra loyal Side, som Moddemonstration mod den Lornsenske Bevægelse og hvad dermed fulgte — skrev han til sin Svigerfader, Landgrev Carl af Hessen, Hertugdømmernes Statholder, at da de sidste fugtige Aar med slet Høst havde skabt Knaphed baade paa Korn og Brændsel, maatte Pengene hellere anvendes til de Trængende i Marskegnene end til et Monument; „nur in den Herzen Unserer geliebten Untherthanen wünschen Wir Uns ein bleibendes Denkmal zu errichten [2])." Hermed stemmer det ogsaa godt, at han forbød Udgivelsen af Levnedsskildringer om ham, imedens han endnu levede. Da fortæller P. Hjort saaledes (Kritiske Bidrag, Politisk Afdeling, Pg. 61): Etatsraad Pfaff, Professor i Fysik ved Universitetet i Kiel, havde under et Ophold i Berlin brugt saa dristige Ytringer, at det officielt blev refereret for Kongen. Men denne svarede kun vedkommende Gesandt: „Min Gode! Jeg kender Manden! Han har troet, han var i sit Hjem og kunde tale frit!"

[1]) Finansdep. 20-24 Aug. 1822. [2]) Skr. til Landgreven af $^{30}/_{11}$ 1830 (Brevkopib.). Derimod tilstillede han 1825 Rentekammeret et Reskript om Bernstorffs Støtte, i hvilket han beordrede, at Støtten, der var omblæst i en Storm, skulde istandsættes, om fornødent for Finanskassens Regning, „da Vi sætte saa høj Pris paa Anledningen, i hvilken Bernstorffs Støtte blev oprejst af samtlige det Bernstorffske Gods' Bønder". (Reskr. til Rentekammeret af $^{31}/_{5}$ 1825.)

Historikeren H. H. Behrmann ved sin Død 1836 havde efterladt et Manuskript, indeholdende en Levnedsskildring af Kongen, bad hans Søn om en Understøttelse til Udgivelse deraf. Men Kongen nægtede Understøttelsen og føjede til: „Vi kunne overhovedet ikke give Vor Tilladelse til, at Skrifter af den Art udkomme i Trykken, medens vi endnu er i Live[1]).“ Hvad Nutiden præsterer af slige Levnedsbeskrivelser i store Festværker, vilde have været ham en Gru.

Henad Slutningen af Aaret 1839 blev Kongen paany stærkt skrantende. Til det sidste deltog han dog i Statsraadets Møder, ja gav endnu Parolen Dagen før sin Død. Men alle hans Omgivelser følte, at han var meget svag, Hosten blev stedse besværligere, Afkræftelsen tiltog. En Læge havde vaaget hos ham Natten til den 3 Decbr., og da der om Morgenen kom Bud fra Dronningen om hans Befindende, lod han endnu svare, at han befandt sig ret godt. Men da han nogle Timer efter vilde rejse sig i Sengen for at faa et frisk Plaster lagt paa Brystet, segnede han tilbage og udaandede. — Født 28 Januar 1768, død 3 Decbr. 1839, blev han paa det nærmeste 72 Aar gammel[2]).

Frederik 6 vilde ikke have sin Historie skrevet, medens han levede. Men han er endogsaa nu knapt nok „gaaet over i Historien“. Man befinder sig her i en noget ejendommelig Situation. Den ny-norske Historieskrivnings stærke Angreb paa de dansk-norske Konger bragte en Reaktion hernede til Veje, der i Forening med herskende konservative og royalistiske Strømninger ogsaa kom Frederik 6 til Gode. Dette saa meget mere, som han har været en faderlig Ven for vor nuværende Konge og hans Slægt, der ogsaa endog personlig er gaaet i Ilden for ham[3]).

---

[1]) „.... überhaupt keineswegs Unsere Zustimmung dazu geben können, dass Schriften dergleichen Inhalts bei Unserem Lebzeiten in Druck erscheinen.“ (Reskr. til Overpræsident, Grev Blücher-Altona af $^{13}/_{12}$ 1836. Brevkopib.) [2]) Fibigers Breve l. c. Pg. 166. „Af C. J. Brandts efterladte Papirer.“ Dansk Kirketid. $^{6}/_{8}$ 1893. [3]) Jvfr. en af afdøde Prins Wilhelm af Glücksborg forfattet Artikel, flere Gange optrykt, bl. a. i Journalistforeningens Kalender for 1894. — Frederik 6's Omhu for Kongen og hans Slægt findes der ikke

Man har i Virkeligheden ogsaa meget godt at sige om Frederik 6. Han var en samvittighedsfuld Arbejder, der ingen Umage skyede for at sætte sig ind i Stort og Smaat hans Regering vedkommende, han havde ofte et sundt Blik paa Forholdene og ønskede det Rette gjort. Han var en velsindet og hjælpsom Mand. Han følte en Forpligtelse til at skærme netop de Tilsidesatte i sit Folk, var Bøndernes Hjælper, Jødernes Beskytter, gjorde hine Fødelandet dobbelt kært, gav disse et Fædreland. Han var fordringsløs og sparsommelig for sin Person, ligefrem overfor den Enkelte, jævn i sin Færden mellem Folket og dog med Ævne til kongelig Optræden uden Paatagethed. Han elskede sin Familje og han elskede sit Folk. Efter en berømmelig og velsignelsesrig Ungdomsvirksomhed blev hans Manddomstid mærket af store Ulykker for Land og Folk, men han fortsatte sit Arbejde og graanede under det, han røgtede sin Kongegærning til den Dag, han sov ind. „O Fædreland, hvad har Du tabt — din gamle Konge sover!"

Men hvad der kan siges imod Frederik 6 fra det Tidspunkt, da han i Aarhundredets første Decennium formelt og reelt kom i Spidsen for Enevoldsstyrelsen, er, at han, Landets øverste Feltherre, Statsmand og Fører, var en uduelig Hersker. Hans Land har bødet derfor. I mange Henseender have Oldenborgerne udfoldet agtværdige Egenskaber, men se vi paa de samtidige Fyrsteslægter i Lande af lignende Størrelse som Danmark-Norge — Sverig, Brandenborg-Preussen, Holland — da bliver Underlegenheden utvivlsom. Mod Wasa og Zweibrücken, mod Hohenzollern, mod Oranien kunne Oldenborgerne ikke bære Vand. Den Forening af Kraft, Indsigt og Ævner, der skabte et Verdensry og bragte Verden af dens Fuger, besade de ikke. Dog, at Oldenborgerne vare alt andet end Genier, kan jo i og for sig ikke lægges dem til Last, ikke heller bebrejdes en af deres sidste Ætlinge, Frederik 6. Men man kan beklage, at denne Konge

---

faa Beviser paa i hans Brevkopibøger og andetsteds, lige indtil det faa Maaneder før hans Død egenhændig skrevne Udkast til Instruks i Anledning af Prins Christian af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborgs og Prins Friedrich af Hessen-Cassels [illegible]staaende Rejse. (Koncept til Reskr. til Kammerjunker, Kaptejn Oxholm af 30/8 1839. Brevkopib.)

manglede alle Føreregenskaber. Og saa meget værre var det, at han i saa høj Grad stolede paa sit eget Førerskab.

Slet førte han os baade som Krigsøverste og som Statsmand 1807—14, han kunde maaske have vendt Ondt til Godt, han gjorde Ondt værre. Uden Overlegenhed og uden Forsynlighed førte han os efter 1814, han kunde maaske have forebygget kommende Ulykker, han lagde Forholdene til Rette til dem. Hans Ævneløshed til at veje og vove forenede sig med hans forstokkede Absolutisme. Dens Skyggesider skabte et 18 Aarhundredes Duodezhof, med militære Promenader, Øden med Penge til Yndlinge og Dignitarer. Og som den i Krigens Tid havde afskaaret Muligheden for Nordens Forening, saaledes lammede den i Fredens Tid Folkets Udvikling og stillede det politisk umodent overfor den Konflikt Syd paa, som krævede modne og lysvaagne Kræfter for at kunne magtes. Dens Følger paa alle Omraader var Forsumpning.

Det var sandt og skønt, naar man med Vemod og Taarer sang Strofen „Din gamle Konge sover!“ Men det var ikke lyriske Minder, det kom an paa at bevare, vi havde Lyrik til Overflod. Det, der ved Kongens Død skulde have levet, var Mindet om en Mand, Mindet om Kløgt og Forudseenhed, Mindet om Kraft, ogsaa Kraft til Selvudvikling, om Mod, ogsaa Mod til at bryde Fordomme.

Og vilde da i saa Fald Historien have formet sig anderledes? Dette véd Historien Intet om, thi Storm og Paasejling og blinde Skær kunne bringe det bedst førte Fartøj Ødelæggelse. Alligevel lider man helst, der staar en Mand ved Roret. Men saa lidt kan Historien udtale, hvad der kunde være sket, saa lidt kan den slutte om Menneskers eller Begivenheders Udvikling, at den sikkert, hvis den skulde have profeteret, vilde have lovet alt godt om Frederik 6 som Konge. Om han var død, ikke nogle og halvfjerds Aar gammel, men halvt saa gammel, med Ungdommen bag sig, med de Gærninger bag sig, som den Stab af udmærkede Mænd, der omgav ham, førte igennem, da havde hans Saga været lutter Roes. Han skulde aldrig være naaet ud over den Tid, da han var sin Konges første Undersaat, hvilket Minde vilde han da ikke have efterladt sig! Nu maa

man om hans Regeringstid, dels som Prins, dels som Konge, mindes hine Ord af Tacitus om Servius Galba, at Alle vilde have været enige om, at han var bleven en dygtig Kejser — hvis han ikke var bleven Kejser![1])

Frederik 6's Ligfærd fandt Sted ind i det ny Aar. Adressestormen til Christian 8 var i fuld Gang, den ny Tid var brudt ind, det ny Decennium, der skulde ende med saa vældige Jordskælvsbrag. Men Frederik 6 stedtes til Hvile paa rette Maade. Bønder bare ham til hans Hvilested i Roskilde Domkirke, og med Rette gjorde de det. Thi frit kunde nu de saa godt som enhver anden af Folkets Stænder bestemme, hvilke Byrder de i det daglige Liv vilde bære, frit deltoge de i Overvejelserne over selve Byrdernes Fordeling i den hele Stat, derfor skyldte de i første Række ham Tak, og den frivillige Byrde, de lagde paa sig, da de bare ham til Graven, var en skøn Maade at give deres Tak Udtryk paa. Og de bare ham hen til Kirken, hvor hans Mænd ventede for at tage imod ham. Her stod Biskop Mynster i Kordøren og begyndte sin Tale: „I Frederik den Sjettes Mænd!" Og han talte om Kongens Ungdoms Gærning og om de tunge Aar, og om hvorledes Kongen havde lidt og stridt, om at Landet var kommet paa ret Køl igen, om Tidens materielle Fremskridt og om Videnskab og Kunst, der havde kastet deres Lys over Danmark i den Afdødes lange Regeringstid. Og han citerede Skriftens Ord: „Miskundhed og Sandhed skal bevare en Konge" og viste, at Miskundhed og Sandhed havde været netop denne Konges Pryd. Hans Hjærte havde altid følt med dem, der havde Trøsten og Hjælpen behov, hans Øre havde altid været aabent for Sandheden[2]).

Saaledes talede han, og dér sad Frederik 6's Mænd, for hvem han altid havde været en god og naadig Herre, og de maatte bekræfte, at Alt var sandt. Og uden Tvivl følte ogsaa Biskoppen selv Alt som sandt, ja end ikke den Usandhed var tilstede, at han fortiede, hvad der vilde have lydt ilde at sige

---

[1]) Tacitus: Historiebøger. Paa Dansk ved Hovgård. Kbhvn. 1889. Pg. 43.
[2]) J. P. Mynster: Kirkelige Lejlighedstaler. I. Kbhvn. 1854. Pg. 297 ff.

ved Graven, thi han tænkte ikke derpaa. Han har ikke mindedes den gamle Sangs Ord, at „Ledet er af Lave“, og ikke tænkt paa, at i den afdøde Konges lange Regeringstid var der Led, der burde være aabnede, andre, der burde være lukkede, atter andre, der burde være fjærnede, og Led, der burde være satte op paa helt nye Steder til Betegning af Grænsernes Flytning. Men selv om han havde tænkt derpaa, havde han næppe sagt det. Thi, som han selv i Fortalen ytrer om Gravtaler: „Til at holde en Dødninge-Ret over den Afdøde har jeg aldrig kunnet bekvemme mig.“

Men hvem vil i det Hele være Højesteret! Retten sætter hver Enkelt, og Dommen fælder hver Enkelt efter det Maal og den Lov, der gælder for ham, men han maa gøre det under den Bevidsthed, at Mangt og Meget ville andre Øjne se anderledes, og vil man se skiftende med de løbende Tider, naar det belyses af nyt Materiale og fra nye Synspunkter. Derfor kunne Mange bidrage efter Ævne til Indsigt og Oplysning, og skriver man ikke Ligprædiken, men Historie, maa Enhver, lige saa frygtløs overfor de Levende som for den Døde, meddele hvad han fandt og udtale sin Mening derom. Men Ingen har det sidste Ord.

REGISTER

TIL

„1807—14“ OG TIL NÆRVÆRENDE SKRIFT.

Henvisningerne til nærværende Skrift ere betegnede med II.
Angaaende Forhold, der fornemmelig vedrøre Hovedstaden, se de detaljerede Henvisninger under „København“.

Aabye, Kontorchef 435—6.
Aagesen, Bankdirektør II 374.
Aalborg 3, 38, 55, 59, 210, 367, 431, 475, 558; II 121, 257, 379, 611.
Aall, J., norsk Memoireforf. 392; II 231.
Aandsliv 21; II 327 ff.
Aarhus 352, 431, 558; II 114, 379, 611.
Aarhus Amt 475.
Abrahamson, Oberstløjtn. II 335—6.
Adeler, Baron, Overpræsident 586.
Adler, Kabinetssekretær II 283, 475.
Adler, Konferensr. II 20.
Adresseavisen 551—2, 558; II 313.
Afrika 74, 79.
Afrikansk Kompagni 41.
Agier, Gross. 364 ff.
Agiotage 214 ff., 218, 231, 235 ff.
Ahlefeldt, Greve 436.
Aktieret i Nationalbanken, se Nationalbanken.
Algreen-Ussing, T., Stænderdeputeret II 265, 461, 487—8, 500, 522—3, 631, 543.
Alkestrup II 223.
Almindeligt Handels-Kompagni 41.
Altona 3, 45, 55, 69, 94, 215, 249, 323, 379, 382—5, 389, 403—4, 406—7, 431; II 37, 130, 163, 231.
Altonaerbanken 249, 253.
Altonaerinstitutet II 64 ff., 83, 386 ff.
Altonaer Merkur 408, II 311, 313.
Amerika 79; II 168—9, 436 (se Nordamerika).
Amsterdam 421.
Andresen & Smith, Firma, 197.
Anker, Bernt, norsk Rigmand 94.
Arbejdsløn II 186 ff., 449—50.
Archangel 358.
Arenfeldt, Kommandør-Kapt. 604.
d'Arrest, Chargé d'affaires 618.
Arveafgift 189.
Asiatisk Kompagni 39—40, 47, 65, 74—5, 79, 92, 205, 220, 241, 499; II 101—2, 423.
Assignater 209—10, 219, 228, 251.
Assignations-Vexel- og Laanebank 48, 163 ff.
Assurandører, de private, se Søassurance.
Athene, Tidsskrift, 532.
Augustenborg, Hert. af, II 556—7.
Aviser, se Presseforhold.

Bagge, Skibsreder 426.
Bagger, P. C., Justitiarius 618.
Bagger, R. L., Politimester, Borgemester 382, 618—19.
Baggesen, J., Digter 564; II 281, 567.
Bang, P. G., Prof., Bankdirektør, Stænderdep. II 374, 487, 497, 500—1, 534, 583.
Bankfonds, konsignable 184 ff.
Bankhæftelse 240, 269, 271, 273; II 43, 49 ff., 79 ff., 387 ff. (se iøvr. Rigsbanken og Nationalbanken).
Bankkontoret 164—5, 179, 220, 243, 264, 305 ff., 364.
Bankvæsen 48, 70 ff., 163 ff., 229; II 378 (se iøvr. de enkelte Banker).
Bardenfleth, Kammerh. II 355.
Barfod, Fr., Literat II 515.
Baring, Londonerfirma II 242.
Bastholm, kgl. Konfessionarius 576.
Bauer, Altonaerfirma 205.
Bavelse II 218, 223.

Bech, H., Toldkammerdeputeret II 148, 413, 443.
Bech, Jørgen, Gross. 90.
Bech, Jørgen & Sønner 498.
Bech, P., Borgemester 586, 592.
Becker, G. L., Gross., 92, 197, 307.
Behrmann, H. H., Historiker II 616.
Belgien 74; II 168, 436—7.
Bengalen 74—75, 79.
Benners, J. S., Gross. 332.
Bentzen, Deputeret i Kancelliet II 544.
Bentzen, Hørkræmmer 333.
Benzon, Ritmester II 223.
Bergen 3, 95, 558.
Bergsøe, A. F., Statistiker II 130, 463.
Berling, Brødrene, Avisudg. II 445.
Berlingske Tidende 549; II 518, 549.
Bern, Kaperfører 355.
Bernstorff, C. G., Udenrigsm. 329, 391; II 322.
Bernstorff, J. F., Direktør i Udenrigsmin. 391.
Bethmann, Gebr., Frankfurterfirma 204, 206—7.
Bille, Steen Andersen, Admiral, Gehejmestatsmin. 395, 452, 454; II 24, 475.
Bille, Steen, Auditør 306; II 142, 197, 355.
Bindesbøll, Arkitekt II 576.
Birch, Konferensr. 319—20, 586; II 236, 263.
Blaagaard II 225.
Blaagaard Seminarium 18.
Blachs Enke & Co. (Erichsen) 198, 207, 308; II 232, 241 ff., 253.
Blixen-Finecke, Godsejer 475.
Blom, Kaptejn II 511.
Blom, Toldinspektør II 537.
Blücher-Altona, Greve, Overpræsident 405, 408; II 60, 526.
Bodenhoff, Madame, Skibsrederske 92.
Bodø 374.
Bogsalg 557—8.
Bomuldsmanufakturer II 175 ff.
Bonfils, Fabrikant II 175.
Borch, Ter, Grosserer 90, 92.
Borgerskab, Lov om, II 155.
Bornemann, Justitiarius II 479.
Borries, Gross. II 261.
de Bourrienne, fransk Statsmin. II 215.
Brahesborg II 223.
Brandis, Etatsr., Læge II 294.
Brandt, Skipper 343.
Brasilien II 137.
Bredahl, Malerm. 438.
Bremen II 137.
Brinck-Seidelin, Kommandør II 527.
Broberg, Gross. 308.
Brock, L. F., Oberst 289; II 467, 492, 513.
Brock, N., Gross., Legatstifter 89.
Brockdorff, Gehejmekonferensr. II 57, 60—62.
Brock-Hansen & Co. 331.
Brun, Constantin, Gross. 89, 91—2, 197, 508—9, 532.
Brun, N. T., Forfatter 564.
Brændevinsproduktion II 190 ff., 447.
Buchter, Kattuntrykker 438.
Buchwaldt, Kammerh. II 236.
Budget, se Finanserne.
Buntzen, And., Gross. 90.
Busch, Gross. II 479.
Bügel, Gross. 197—8.
Bygild, Kbm. 92.
Bygningsafgift 186; II 206.
Bygningsfagene II 186—8.
Bülow, Generaladjudant 290; II 305.
Bülow, Stiftamtmand II 265.
Bärens, Justitiarius 435, 545.
Bødtcher, L., Digter II 576.
Bødtker, Kaperfører 355.
Børsordonnans af 1808 217.
Børsspekulationer 215, 226 ff., 241—2, 419; II 158—9.

Carl, Landgreve af Hessen II 557.
Caroline, Prinsesse II 283, 313.
Caspersen, Jærnstøber II 177.
Censur, se Presseforhold.
Centralkassen II 147—8.
Christensen, Bankdir. II 374.
Christian August, Prins 362.

Christian Frederik, Tronfølger 291; II 24, 83, 261, 283, 313—4, 475.
Christiani, Præst 435.
Christiania 3, 49, 94. 558.
Christianssand 351, 368, 431, 558.
Civillisten 181; II 283 ff.
Classen, Legationsraad 219.
Clausen, Kbm. 90, 414.
Clausen, H. N., Prof. II 333, 336, 340 ff., 498, 511, 513, 527, 548, 576.
Colbjørnsen, Chr., Justitiarius 291.
Cold, Kancellideputeret II 23.
Colding, Farver 438.
Collet, norsk Gross. 94, 350.
Collin, Jonas, Finansdeputeret 278—9, 573; II 21, 97, 148—9, 263, 280, 283, 398, 475, 576—7.
Collstrup, Gross. 90, 308, 342.
de Coninck, Fr. Gross. 89, 91—2, 197, 331—2, 454, 500, 532, 546.
de Coninck, J., Gross. 532.
„Constitutionelle, den“ II 534—5.
Cortsen, Fr., Student (Pseud. for Stoud) II 97.
Cramer & Sønner 331.
Courantbanken 163 ff., 232, 251.
Courantrepræsentativer 299.
Courantsedler 164 ff., 213 ff., 218 (se iøvr. Kurser).

„Dagen“ 382, 548, 550—1; II 301, 518, 549.
Dahlmann, Politiker II 314, 317—8, 322.
Dampe, J. J., Dr., Konspirator II 270, 308—9.
Dampskibe II 142, 410. 439.
Dankwardt, Diplomat II 283.
Danneskjold-Samsøe, Greve II 268—9.
„Dannevirke“ II 556.
„Dansk Folkeblad“ II 542 ff.
Dansk historisk Forening II 577.
Dansk-ostindisk Kompagni 39.
David, C. N., Prof., Politiker II 302, 332, 431, 511, 516, 519, 521, 529—30, 533—4, 548.
David, J. N., Gross. 90—1, 226—7.
Departementet for udenlandske Affærer II 23—24.
Depositokassen 48, 70, 169 ff., 193.
Dernath, Kammerh. 423.
Dinesen, Artilleriløjtn., Godsejer II 223.
Ditmarsken 406, 475; II 416 (se iøvr. Hertugdømmerne).
Dockum, van, Admiral II 115.
Donner, C. H., Bankier II 67, 68, 69. 92, 236, 241—2, 251, 615.
Dramatiske Klubber II 329.
Drewsen, Gross. 331.
Drewsen, Papirfabrikant, Stænderdeput. 439; II 176, 342, 399, 414, 444, 487, 492—3, 499, 502, 510, 527.
Dugmanufaktur, det kgl. 103.
Dull, J., Bankier 202, 206.
Duntzfeldt, Agent 89, 92, 197—8, 207, 247, 475, 529, 532, 611.
Duus, Fiskemester 604.
Døvstummeinstitutet II 223.

Eckmühl, Fyrsten af, 411.
Egemarke II 223.
Eggers, Nationaløk., Embedsm. 179, 187.
Eibeschütz, Legatstifter II 604.
„Elverhøj“ II 573—4.
Elvius, Mekaniker 438.
Embedsstanden 289; II 254 ff., 267 ff., 275 ff.
Endorpf, Gross. II 142.
Eneretsbevillinger II 180.
Engelstoft Prof. II 548, 557.
England: Handel med Danmark 59—60, Stilling til Nevtralitetsforbundene 62 ff., Søassurancer 65—6, Handelskrise 1799 66 ff., Krigen 1801 73, Handel 78—79, Kontinentalspærringen 85—87, Krig med Danmark 1807 155 ff., engelske Sympatier i Norge 157—8, Krigsflaade 159, Handelsflaade 159—60, Statsgæld 161—2, Fredslutning med Danmark 313, Danmarks Deltagelse i Kontinentalspærringen 321 ff., Licensfart 344, 363, 367,

371, 423—4, Kaprerier 354, Træ-lasthandel 369, Krig med de nordamerikanske Fristater 380—1, Bemægtigelse af Helgoland, Smughandel med Hertugdømmerne 383, 387, Licenshandel med Frankrig 390, Handel med Norge 423—4, Angrebet paa Danmark 1807 445 ff.; II Kornudførsel fra Danmark 130—1, Handelstraktat med Danmark 136, Handel med Danmark 168, 436—7, Frihandel 181—2, Mægling mellem Danmark og Sverig 228, Øresundstolden 427, politisk Mønsterland 441.
Epidemier II 609.
Erichsen, Gross., Konferensr. (Blachs Enke & Co.) 89, 92, 197, 200, 308, 500; II 233—4, 240, 479.
Eskiær II 217.
Estrup, Historiker II 557.
Eyben, v., Gesandt II 322—3.

Faarevejle II 217, 223.
Faber, Biskop II 504—5.
Fabriker, se Industri.
Fabritius, Fabrikant 438.
Fabritius de Tengnagel, Konferensr. 90, 92.
Falck, Prof., Stænderdep. II 555.
Fallitlovgivning 72—3.
Falsen, Gross. 350.
de Falsen, E., norsk Justitiarius 543.
Feldmann, Direktør ved Altonaerinstitutet II 57.
Ferdinand, Arveprins II 283, 313.
Ferrall, Kammerh. II 224.
Fiedler & Co., Firma 423.
Finansdeputationen 294; II 10, 23, 27—29.
Finanserne 174 ff., 225, 254 ff., 293 ff.; II 24 ff., 193 ff., 231 ff., 451 ff.
Finanskommission, den overordentlige 187.
Finland 41; II 168, 436—7.
Finmann, holl. Bankier 173, 202.
Flensborg 3, 55, 94, 403; II 110, 386.
Flor, Møntmester II 20.
Flor, Prof. II 325, 556.
Fogtmann, Biskop II 268, 282, 496, 572.
Folkeret 337.
Folketal 156, 376; II 154, 156 608.
Fondet ad usus publicos II 23, 459.
Fonnerupgaard II 222.
Forchhammer, Geognost II 511, 515.
Formueskat 187—8, 240.
Franck, Skuespiller 544.
Francke, Embedsmand, Politiker II 511.
Frankrig 59—60, 63—64, 67, 74, 220, 313, 344, 380—1, 384, 389—90, 398 ff., 401, 423; II 28. 137, 168, 436—7.
Fransk-spansk-Hjælpekorps 259—60.
Fredericia II 446.
Frederik den Sjette 154, 210, 238, 247, 290, 328 ff., 338, 340, 342—3, 374, 382, 388—9, 404, 423—4, 440, 446 ff., 453—4, 484—5, 547, 549, 550, 553, 561 ff., 574, 581—2; II 62, 96—7, 128, 152, 178, 223, 259, 305—6, 310, 311—2, 314, 333—4, 398, 418, 427, 474, 478, 499, 504—5, 509, 512, 516—7, 520—1, 526—7, 533 ff., 541, 543, 546—7, 552—3, 557, 560, 573, 576, 613 ff.
Frederik, Carl Christian, Prins II 283, 313.
Frederikshavn II 223.
Frederiksstad 339.
Frederiksværks Fabriker II 177.
Freund, Møntmester II 615.
Friederich af Hessen, Prins II 557.
From, Th., Hørkræmmer 90.
Frydendahl, Skuespiller II 281.
Frænkel, Lene, Legatstifterske II 604.
Frølich, Agent 92.
Fyrafgifter 46, 192; II 140.
„Fædrelandet" II 519 ff., 530, 532, 534, 542.
Fængselsvæsen II 292 ff.
Færøerne 41, 457; II 116—7, 167, 434—5.
Fæster, Jess, Kasserer 532.

Gad, C. S., Præst, Politiker II 527.
Gammelgaard II 223.
Gamst, Mekaniker, Stænderdeput. II 177, 509.
Gerson, Hofraad II 242.
Gehejmestatsraadet 566; II 12—13, 24, 233.
Gejstligheden II 275—6 (se iøvr. Kirkeforhold).
Generalkommissariatskollegiet II 28.
Gerlach, Møntmester II 265.
Gillespie, Mekanikus II 142.
Girobank 229.
Gjødwad, J. F., Redaktør II 519, 534, 541.
Gleiss, Fuldm. II 264.
Glückstadt 384; II 416.
Goldschmidt & Co., eng. Bankierfirma II 37, 232, 241 ff., 250.
Goll & Co., holl. Firma 332.
Govertz, Kaperfører 355.
Gram, Edv., Konsul 421, 456.
Grant, I. og J., Kbmd. i Livorno 201.
Grove, Generalkonsul 202, 308.
Grund- og Brugsskatten af 1802 II 46 ff.
Grundtvig, N. F. S., Præst 544, 561; II 340 ff.
Grüner, Oberst 405; II 223.
Græbe, Bogtrykker 548, 624.
Grønland 41, 92; II 116—17, 167, 434—5.
Guinea 46, 58.
Guineisk-østersøisk Kompagni 41.
Gustmeyer, Konsul 89.
Gyldendal, Boghandler 20—21.
Gyldencrone, Stiftamtmand 424.
Gyldencrone, Enkebaronesse II 216.

Haagen, Bankdir. II 374, 392.
Haagen, Politimester 604, 618—19.
Haandværk 105 ff.; II 181 ff., 440 ff.
Hage, Johannes, Redaktør II 267, 519, 530, 533—4.
Hald, Stiftsprovst II 503.
Haldemann & Sønner, eng. Bankierfirma II 237, 240—1.
Halkier, G., Gross. 90.
Halvprocentsafgiften 189.
Hamborg: Indbyggertal 3, Postforbindelse med København 51, Handel 67—8, 77, 79—80, 84, 86, 96, 398, Forhold under Revolutionskrigene 67—8, 84, Krisen i 1799 69—70, Fallitlovg. 72—3, fransk Okkupation 86, Pengehandel, Forholdet til dansk Mønt og Kredit 68, 203, 215, 216, 231, Bankens Sekvestration 310, Smugleri 383—4, 400, 404, Kontinentalspærringen 383—4, 400 ff., Inddragelse under Frankrig 397 ff.; II Handel, Tilegnelse af dansk Provinshandel 130, 145, 155—6, 422, 428—9, Postforbindelse med Kbhvn. 144, 410.
Hambro (& Søn), Bankier, Gross. 90—91, 308, 532; II 122, 229, 232, 237, 240 ff., 249—51, 444—5.
Hammerich, Gross., Agent II 479.
Hammerum Herred II 189.
Handelslovgivning 217 ff., 418 ff.; II 150 (se iøvr. Handel).
Handel 37 ff., 58 ff., 431, 495 ff.; II 100 ff., 138 ff., 165 ff., 405 ff., 410 ff., 435—6.
Handelsflaade 54 ff., 160, 434; II 100—1, 141, 438—9 (se iøvr. Skibsfart).
Handelskompagnier 39 ff.
„Handelsperiode, den glimrende" 88 ff.
Handelsrejsende II 154, 425.
Handelstraktater II 135—7.
Hannover II 326.
Hansen, Prof., Overbygningsdirektør 466, 607.
Hansen, A. N., Gross. II 488.
Hansen, H., Urtekr. II 165.
Hansen, H. P., Vinhdlr., Stænderdep. II 487—9, 490.
Hansen, N. B., Gross. 438.
Harboe, J., Gross. 90.
Hartkornsskatten af 1827 II 128.
Hartvigson & Trier, Firma 228.
Hauch, Generalpostdir. II 267.

Hauser, Konferensraad 90, 91, 470.
Haxthausen, Generalmajor 423.
Heckscher & Co., hamb. Bankierfirma 203, 205; II 197, 231.
Heiberg, J. L., Forf. II 282, 294, 325, 330, 518.
Heiberg, Fru, Skuespillerinde II 281—2.
Heine, hamb. Bankier II 92, 236.
Heinzelmann, Landfoged II 62.
Helgoland 339, 383, 393, 404—5.
Hellerup II 218.
Helsingør 3, 38, 41, 51, 558; II 144, 256, 611.
Hemmert, v., Generalkons. 90, 92.
Hempel, S., Avisudgiver 475.
Henningsen, Kbm. 331.
Hertugdømmerne: Toldloven 1797 45, Handelsflaade 54—6, 434, Skibsfart 59, Uvilje overfor Alliancen med Frankrig 158, Pengevæsen 164—5, Kreditinstitut 170, Sukkerafgift 186, Kolonialvareafgifter 189—91, Ridderskabets Laan til Staten 195, andre Laan 200, Sølvudførsel 249, Pengevæsenets Stabilitet 256, Indtægt af Skatter og Afgifter i 1807 og 1808 260, Uvilje mod danske Sedler og Genoptagelse af Sølvcirkulationen 301, Skatterestancer 317, Kaper- og Smughandel 339, Handelslove og -forhold under Krigen 378 ff., Tab under Krigen 403, Smugleri 404—5, Lettelse i Handelslovning 406—7, politiske Stemninger og Forhold 408 ff.; II Kongens Domsmyndighed 16, dansk Seddelvæsen 32—33, Bankhæftelsesstriden 45 ff., Udskillelse fra Nationalbanken 55 ff., Restancer 82—4, Mellemrigstold paa Kvæg 126—8, Udførsel af Landbrugsprodukter 131 ff., Sparekasser 149, søværts Omsætning 166, Kvægudførsel fra Jylland 169, Landskattens Konsolidering og Nedsættelse 204, 206, Restancelettelser 207, Laan til Landbrugere 209—10, Krigslaanene til Staten 231, Toldbedragerier 255, 260, „Mordbrand" 291, Presselove 310, Separatistbevægelsen og Ridderskabet i første Decennium efter Krigen 314—24, tysk og dansk 325, Kongens Indtrædelse i det tyske Forbund 326, Rigsmøntspørgsmaalet 383 ff., Betragtningen af Tolvmillionsagen 393—4, Udførsel i 1838 og 1839 403—4, Sukkerhandel og -forbrug 409, Toldloven af 1838 412 ff., søværts Omsætning i 1838 434, Handelsflaade i 30'erne 439, Klædefabrikation 446, Finanser og Finansstrid med Kongeriget 452 ff., Kopskatten 468 ff., særlige Bestemmelser i Stænderforordningen 477, Adressedebat i de slesvigske Stænder 498, det statsretlige Spørgsmaal omtalt i de danske Stænder 500—1, hemmelige Forbindelser 508, „Censur" i Slesvig 521—2, det slesvig-holstenske Spørgsmaal 551—71, Indsamlingen til Thorvaldsens Musæum 576, Kommunernes Styrelse 580.
Hertz, H., Digter II 330, 519, 572.
Hetsch, Prof. II 442.
Hjort, P., Lektor II 294, 539. 557, 576.
Hjorthhøj, Borgemester 592.
Hjort-Lorenzen, Stænderdep. II 556.
Hoffmann, Kbm. 92.
Holland 59, 67—68, 70, 74, 202, 309, 317, 332, 394, 412; II 129, 168, 197, 436—7.
Holm, E., Gross. 350.
Holm, Jacob, Gross. 105, 511; II 117, 143, 177, 426.
Holmblad, Farver 105, 124, 436.
Holmblad, Fabrikant II 177.
Holst, P. C., norsk Statsraad II 230—1.
Holsteinborg II 190.
Holsten, Premierløjtn. 429.

Holsten (se Hertugdømmerne).
Holten, Mægler, Embedsm., Konferensraad 604; II 92, 146, 234.
Hoppe, Gehejmefinansraad II 252.
Hornemann, Kbm., Konsul 371.
Hornung, Fabrikant II 178.
Horrebows Enke, Trykkeriejerske 547.
Howitz, Fr., Prof. II 293—4.
Hoyen, Kunsthistoriker II 527.
Hudtwalcker, Præst 452, 456.
Husflid II 189 ff., 448.
Husum 339, 384, 393, 404.
Hvalsøe, Bankkasserer 574.
Hvidberg, Politimester II 307.
Hvidt, L. N., Gross., Etatsr., Stænderdeput. 217—8, 289. 366; II 142, 146, 163, 373—5, 420, 431, 479, 482. 487, 489—91, 497, 527, 548.
Hviid, Agent 92.
Hvistendahl, Kbm. 92.
Høegh-Guldberg, Højesteretsadvokat II 527, 529.
Højesteret II 14—15.
Høkere II 151—2.
Høpp, Overprokurør II 23, 484, 528.
Høst, J. Kr., Forf. 557.

Ildstedskat 193.
Indførsel, se Handel.
Indførselsforbud, Indførselstold, se Toldlovgivning.
Indkomstskat 187, 188, 190, 295, 312.
Industri 42 ff., 434 ff.; II 171 ff., 440 ff.
Industrifondet II 174, 176, 180—1, 444.
Irgens, Blikkenslager 106, 438, 511; II 355.
Irland II 436—7.
Island 41, 58, 154, 414; II 116 ff., 167, 410, 434—5.
Israel, Dehn & Co., Bankierfirma 173.

Jenisch, hamb. Bankierfirma 205; II 55, 92, 236.
Jensen, Saffiansbereder 438.
Jessen, Kabinetssekretær 242, 290, 428; II 224.
Jessen, Kbm. 459, 586.
Johnsen, Gehejmekonferensraad 291.
Johnsen, Kaptejn II 117.
Jonas, Blomsterfabrikant 438.
Juel, General 436.
Juliane, Prinsesse II 223.
Jærnbaner II 410.
Jøder (Jødefejder) 573 ff.; II 302 ff., 481, 503.
Jürgensen, Jørgen, Urmager 106.
Jürgensen, Urban, 438, 511; II 177.
Jørgensen, Grosserer 438.
Jørgensen, Jørgen, politisk Æventyrer 414.
Jørgensen, Smedemester II 308.

Kaas, Justitsminister 290, 395, 567, 619; II 22, 24, 63, 223, 305, 347.
Kabinetsregimentet 565.
Kancelliet II 22, 26.
Kaperobligationer 196, 353.
Kapervæsenet 324—5, 336 ff.
Kapitelstakster II 51, 130—1, 401.
Karl Johan, svensk Tronfølger og Konge 567; II 228.
Katholm II 218, 223.
Kiel 51, 74; II 143.
Kina 40, 47, 58, 74—5, 500; II 101—2.
Kirk, Ole, Gaardejer, Stænderdep. II 492, 514.
Kirkelige Debatter og Strømninger 16, 545; II 338 ff.
Kirketerp, Gross. 90.
Kirstein, Deputeret i Kommercekoll. 203, 207; II 146.
„Kiøbenhavnsposten" II 507, 519, 534—5, 536, 539, 541.
Kjerulff, Politidir. II 18, 258, 282, 307.
Klædeindustri II 173, 446.
Knudsen, Kancellidep. 586.
Knudsen, Kaptejn 92.
Knudsen, Skuespiller 475.
Knutzon, Gross., Stænderdep. 119.
Kofoed, Brygger 92.
Kollegierne 248 ff., 565—6; II 18 ff.
Kollegialtidende II 539.
Kolonialhandelen, se Handel.
Kolonierne, se Vestindien.

Kommittesedler 69—70, 86, 172, 210—11, 311, 315—6; II 197.
Kommercekollegiet II 10, 23, 26, 124, 125, 128, 129, 143, 173, 178, 182, 260—2, 268, 405, 425, 444.
Kommunernes Styrelse II 580 ff.
Konsumtionen 45, 172; II 463 ff.
Kontinentalspærringen 85, 87, 156, 322 ff., 337—8, 385 ff.
Kornhandel 81; II 120 ff., 435—6 (se iøvr. Handel).
Kornafgiftsskatten 191.
Korntold, se Toldlovgivning.
Kornpriser II 51 (se iøvr. Kapitelstakster).
Krabbe-Carisius, Udenrigsminister II 24, 230, 475,
Kramp, Lasenius, Snedkerm. II 472.
Kreditoplag, se Toldlovgivning.
Krigsflaade 159.
Krogh, Kaperfører 385.
Kurser 168, 213 ff., 218, 225, 231—2, 235, 242 ff., 299—300, 302, 312, 318—9; II 41, 85—86, 92, 372 ff. (se iøvr. de forskellige Banker).
Kvartalskurs II 74, 85.
Kvartprocentafgift 7, 186.
København:
— Aandeligt Liv 16 ff., 537 ff.; II 532 ff.
— Abel Cathrines Stiftelse 33, 132; II 361 (se iøvr. Fattigvæsen).
— Akciseafgift 129; II 362.
— Almindeligt Hospital 132; II 197 (se iøvr. Fattigvæsen).
— Apoteker 14, 178.
— Arbejdsanstalter, se Fattigvæsen.
— Arbejdsløn 110—11, 449—50, 513 ff., 519—20; II 358.
— Arbejdstid 525.
— Artillerikorps, borgerligt 113, 146.
— Athenæum II 577.
— Avktioner 499.
— Bade 12.
— Bagere 100, 107, 483.
— Beboelsesforhold 4, 8.
— Bebyggelse 5 ff., 459 ff.; II 602 ff.
København:
— Bedragerier II 264.
— Befæstningen 470.
— Begravelsesvæsen 13, 136, 545—6.
— Belysning 9, 140, 603; II 355—6, 367.
— Belysningskommission 120.
— Betleri 132, 613.
— Bidstrup Gods 120, 612; II 392.
— Bidstrup Gods-Kommissioner 120, 588—9.
— Biblioteker 20.
— Blindeinstitutet 541.
— Boghandlere 20.
— Bogtrykkere 107, 513, 547—8.
— Bolværksafgift II 426.
— Bombardement 1807 448 ff.
— Bombebøssen II 604.
— Bompenge 602, II 354.
— Borchs Kollegium 450.
— Borgemestre 118—19, 121—2, 592; II 350—1, 584.
— Borgerrepræsentationen II 584 ff.
— Borgerskab 113, 504, 626; II 155, 584.
— Borgervæbning 145; II 353—4.
— Borgervæbningsskat 128—9, 587, 590—1; II 353—4, 591.
— Brandassurance 142—3, 462 ff., 482; II 23—4, 357, 367—8, 603.
— Brandkommission 120.
— Brandvæsen 140, 146, 607; II 357.
— Brevpost 52.
— Brolægningskommission 120; II 350.
— Brolægningsskat 128, 587, 590—1; II 357, 591.
— Brolægningsvæsen 131, 139, 598; II 357—8, 595.
— Bryggere 107, 111, 113, 489; II 152.
— Brændeafgift II 363—64.
— Brændemagasin 101; II 364.
— Brænderier 100, 106, 113, 511—12, 523; II 607.
— Brændselsforraad 147—8; II 534.
— Brændselsforsyning 479.

København:
— Budget, se Finanser.
— Byggeforordning 5, 466 ff.
— Bygningsafgift 465, 469, 580—1; II 365.
— Børsen 49; II 603.
— Christiansborgslot 469; II 603.
— Christianshavn 50, 450 ff.; II 603.
— Demarkationsterrænet 470—1; II 367.
— Detajlhandel 98 ff., 487—8, 502 ff.; II 150, 422, 424.
— Dramatiske Klubber II 329.
— Dugmagere 104, 112, 510—11.
— Dyrtid 493.
— Dødelighed 623 ff.
— Døvstummeinstitutet 541; II 603.
— Ejendomshandel 506 ff.
— Ejendomstal 468; II 366—7, 603.
— Embedslønninger 534—5, 540—1, 592; II 351, 593.
— Enkekasser 136.
— Erhvervsforhold 26 ff.; II 605 ff.
— Fabriker, se Industri.
— Falliter 99; II 159 ff.
— Farverier 104.
— Fattigskat 128, 591, 616; II 359—60, 591.
— Fattigvæsen 33 ff., 120, 131 ff., 535—6, 611 ff.; II 360 ff., 597 ff.
— Finanser 128 ff., 586 ff.; II 353 ff., 585—6, 591 ff.
— Folketal 3 ff., 24 ff., 627; II 156, 604—5.
— Forbrug 148 ff., 476 ff.
— Forbrydelser 15, 569 ff.
— Foreninger 135; II 577.
— Forstæderne 4, 448, 471, 605—6; II 367.
— Frue Kirke 449, 462, 607; II 363, 603.
— Frimestre 108, 519; II 183 ff. (se iøvr. Haandværk).
— Fængselsvæsen 144; II 299 ff.
— Fødsels- og Dødeligheds-Statistik 14, 624—5.
— Fødselsstiftelse 623—4.

København:
— Gader 8 ff., 470.
— Gadehandel 100.
— Gasbelysning II 355—6.
— Gibsere 111.
— Grosserere 49, 113, 185, 502, 505; II 150, 422, 424—5.
— Grosserersocietetet 49, 69, 77, 86, 210—11, 217, 310, 316, 325, 350, 417—18; II 13, 110—11, 118, 135, 138, 139, 144, 146—7, 150, 153—4, 187, 381, 406—7, 411—12, 421 ff., 430.
— Grosserersocietetets Kommitte, se Grosserersocietetet.
— Grundskatter 128, 586; II 357, 591.
— Guldsmede 512.
— Gæld, se Finanser.
— Haandværk 105 ff., 514 ff.; II 440 ff., 607.
— Haandværkerforeningen II 442.
— Haandværkerlav, se Haandværk og Lav.
— Haandværkerskoler II 442.
— Hambroske Etablissementer II 444—5.
— Handel 58 ff., 421 ff., 495 ff., 530; II 166 ff., 428 ff.
— Handelslav, se Handel og Lav.
— Handelsflaade 54—5, 501; II 438—9.
— Hattemagere 112.
— Hauserplads 90; II 596.
— Havnen 50, 121, 604—5; II 362—3.
— Havneafgift II 363.
— Helligdagsfred 545.
— Hesteafgift II 363.
— Hestekød 486.
— Hospitaler 14, 132; II 361 (se iøvr. Fattigvæsen, Sundhedsforhold).
— Hovedkasse 589—90.
— Hundeafgift 9; II 362.
— Husleje 150; II 277—8.
— Huslejeskat II 502.
— Hørkræmmere 98 ff.
— Ildebrande 5, 140 ff., 449 ff.
— Indførsel, se Handel.

København:
— Indkomster (Borgernes) 525 ff.
— Indkomstskat 524 ff.
— Indkvarteringsskat 128, 587 ff.; II 354, 591.
— Indtægter (Kommunens), se Finanser.
— Industri 102 ff., 509 ff.; II 440 ff., 607.
— Industriforeningen II 445—6.
— Institutet for Metalarbejdere 105.
— Indvandring 114 ff., 626; II 604.
— Isenkræmmere 98, 102, 505.
— Kapervæsen 352.
— Kattuntrykkere 103.
— Kirkegaarde 13.
— Kirkelige Forhold 16, 545; II 343 ff.
— Klubber 19, 20; II 329, 577.
— Klædedragt 9—10.
— Klædefabrikation 103, 510—11.
— Kommunalloven af 1840 II 584 ff.
— Kongens Nytorv II 595.
— Kornforraad 147.
— Konsumtionsafgifter II 464.
— Kreditkassen for Husejere i København 7—8, 507; II 377.
— Krisen 1799 66 ff.
— Kunst 541; II 575—6.
— Kunstakademiet 20, 105; II 442.
— Kunstforeningen II 577.
— Kunstkammer, det kgl. II 331.
— Kunstsamlinger 20.
— Kvinden paa Arbejdsmarkedet 515 ff.
— Kæmner 122, 580.
— Kæmnerkassen 129—30, 588 ff.
— Ladegaarden (se iøvr. St. Hans Hospital) II 598.
— Lavsvæsen 98 ff., 514 ff.
— Legater 134, 613—14.
— Livjægerkorpset 146; II 354.
— Luksus 533.
— Lygteskat 128, 587, 590—1, 603; II 355, 591.
— Læger 14.
— Magistraten 118 ff., 584 ff, 592 ff.; II 578 ff.
— Marskandisere 504.

København:
— Massmannske Søndagsskoler 106.
— Medicinalprovideringskommission 478.
— Moralske Forhold 15, 32, 569 ff., 577.
— Monumenter 11.
— Musæer 20.
— Musik 19; II 329.
— Musikforeningen II 577.
— Murere 110—11, 518 ff.; II 607.
— Mæglere 49 ff.
— Møbelmagasinet 106, 510.
— Møller 107, 483; II 123.
— Nikolaj Kirke og Kirkeplads 6; II 368, 596.
— Næringsskat 128 ff., 586, 591; II 359, 591, 600.
— Omegn 11.
— Opbud, se Falliter.
— Overformynderiet 119, 580, 594 ff.; II 262—3.
— Overpræsidenten II 585 ff.
— Palæer 11.
— Parykmagere 112.
— Politivæsen 143 ff., 618 ff.; II 359, 593—94, 610.
— Porcellænsfabrik, den kgl. 44, 103, 437; II 26.
— Portpenge 602; II 354.
— Postvæsen 51—52, 611; II 144.
— Pramlav 77, 101—2.
— Privilegier 37 ff., 117 ff., 582 ff.; II 352.
— Prostitution 15, 622.
— Proviantgaarden 453.
— Provideringskommission 120, 477.
— Præstepenge 545.
— Raadmænd 118 ff., 592; II 350—1, 584, 586—7.
— Raadhuset 6, 469, 583, 606.
— Realisationskommission 120.
— Reiersenske Fond 106.
— Renovationsskat 128, 587, 590—1, 600; II 354—5, 591.
— Renovationsvæsen 138, 600 ff.; II 354—5.

København:
— Restavratører o. l., se Udskænkningserhverv.
— Rigmænd 91—2, 529 ff.
— Rosenborg Have 120.
— Rughjælpemagasinet 101.
— St. Hans Hospital 132, 612—3; II 361.
— Selskabet til Haandværkerstandens Forædling 105.
— Selskabsliv 20.
— Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet 98, 99, 102; II 151.
— Silkevævere 112.
— Skatter, se Finanser.
— Skibsfart, se Handel og Handelsflaade.
— Skippere 113, 504.
— Skipperlav 101—2.
— Skolevæsen 16 ff., 539 ff.; II 336 ff. (Fattigvæsenets Skoler, se Fattigvæsen).
— Slagtehus 621.
— Slagtere 484 ff.
— Snedkere 106.
— Soldater udføre civilt Arbejde 514—15.
— Sparekassen for København og Omegn II 148.
— Sprøjteskat 128, 590—1; II 357.
— Spækhøkere 100, 113.
— Stiftelsen for gamle Haandværkere II 603.
— Stiftelser 132, 134—5; II 603 (se iøvr. Fattigvæsen).
— Striker 110.
— Strømpevæveri 104.
— Studenterforeningen II 578.
— Sukkerhandel 76 ff.; II 406 ff. (se iøvr. Handel).
— Sukkerraffinaderier 103; II 447.
— Stændervalg II 484—5.
— Sundhedsforhold 9, 12 ff., 32, 138—9, 572, 612, 620—2.
— Svendestykker 520.
— Sygekasser 135, 517.

København:
— Takster 101, 483 ff., 519 ff., 599—600; II 189.
— Teater, det kgl. 543–4; II 573—4.
— Teatre 19, 543 ff.; II 573—4.
— Teknisk Selskab II 442.
— Thorvaldsens Musæum II 364, 576.
— Tidepenge 135, 517.
— Tjenestetyende 30 ff.; II 606.
— Tobaksspindere 112.
— Toldbodavktioner II 172.
— Toldbodpladsens Huse II 361.
— Tontiner 136.
— Toogtredive Mænd, de, 109, 123 ff., 417, 471, 487, 515, 573, 575, 580 ff., 616; II 13, 172, 301, 337, 351—2, 364, 426, 440, 575, 578—80, 582 ff., 594, 600.
— Tøjmagere 112.
— Tømrere 110, 514, 518 ff.; II 607.
— Udgifter, se Finanser.
— Udførsel, se Handel.
— Udskænkningserhverv (Konditorer, Restavratører, Værtshusholdere, Øltappere etc.) 99—100, 113—15, 504; II 152.
— Uldmarkeder II 426.
— Urtekræmmerlavet 98, 152; II 151.
— Vaccination 13—14.
— Vajsenhuset 6.
— Vandkommission 120, 608—9.
— Vandskat 591; II 353, 591.
— Vandvæsen 136 ff., 608; II 358—9, 597.
— Varepriser 149—50, 482 ff., 490 ff., 512 ff.; II 449.
— Vartov 33, 132; II 361.
— Vejvæsen II 396.
— Velgørenhedsforeninger og -Anstalter 93, 135, 474—5; II 578.
— Vinhandlerlav 98, 102.
— Vognmænd 101—2.
— Vægtere 143 ff., 620; II 610 (se iøvr. Politivæsen)
— Vægterskat 128, 587, 590—1; II 355, 591, 593—4.

København:
— Økonomikommission 125; II 578—9.
— Økonomiske Kommissioner 121.
Købstæderne 1; II 155 ff., 609, 611 (se iøvr. Folketal, Handel, Kommunernes Styrelse etc.).

Laan til Industridrivende 438—9.
Laan til Landbrugere II 208 ff.
Ladiges, Sukkerraffinadør 90.
Landbrug 436; II 120 ff., 208 ff., 398 ff.
Landbrugslovgivning II 398—9.
Landbrugseksport II 132 ff., 402 ff. (se iøvr. Handel).
Landhaandværkere II 185.
Landhusholdningsselskabet II 123.
Landskatten II 205—6.
Lange, Raadmand 459.
Larsen, Lars, Bankdirektør 90, 92.
Larsen, Skibsbygmester 604.
Lastepengeafgift II 139.
Lauenborg II 9, 25, 149, 326.
Laurvig II 223.
Lavsvæsen 98 ff.; II 440 ff. (se iøvr. Haandværk).
Lehmann, Orla, Politiker II 477, 512—3, 519, 548, 556, 568.
Leisner, Grosserer 593.
Lejdebreve 420 ff.
Lenkewitz, Handelsbestyrer 532.
Lewetzau, Gehejmekonferensraad 329, 393.
Lewetzau, Kammerj., Censor II 311.
Licenser 389—90, 420 ff.
Lind, Kaperfører 355.
Lindberg, J. C., Magister, Theolog II 344—5.
Lister Amt (Norge) 367.
Liunge, A. P., Redaktør II 519.
Lorenzen, Nis, Stænderdep. II 555, 567.
Lornsen, Uwe, Politiker II 474, 551, 561.
Lotterier 176; II 263—4.
Louise Augusta II 417—8.
Lowzow, Direktør for Kommercekollegiet II 23, 537.
Ludvigsen, Kaptejn 51.
Ludvigsen, Købmand 92.
Lund, Formand i Pramlavet 604.
Lundbygaard II 217.
Lunde, Kaperfører 355.
Luksuslovgivning 439—40.
Lübeck 77; II 411.
Lyder, C., Bogholder 532.
Lysgaard Herred II 189.
Lütken, Kommandør II 527.
„Lærde Efterretninger“ 552.

„Maanedsskrift for Literatur“ II 330.
Mac Evoy, Plantør II 355.
Madsen, Kaperfører 355.
Malling, Gehejmestatsminister 187, 586; II 24, 56, 347.
Malling, Stadsbygmester 466.
Malmø II 411.
Mandal Amt (Norge) 367.
Mangor, J. L., Gross. 331.
Manthey, Legationsraad 549.
Maribo 558.
Mariboe, Gross. 90—91.
Marschall, Fabrikant II 178.
Marstrand, Bager 511, 516.
Meinert, Grosserer II 527.
Mejlgaard II 218.
Melchior, M. & Søn, Firma 532.
Meldahl, Jærnstøber 438.
Mellemrigstold, se Toldlovgivning.
Mexiko II 137.
Meyer, Kommitteret i Rentekammeret II 60, 62.
Meyer, D. A., Hofraad, Finansmand 90, 91, 105, 200, 237 ff., 251, 532; II 604.
Meyer & Trier, Firma 197, 198, 207, 247, 250, 308, 428, 532, 574; II 161—4, 224, 232.
Meyers Minde II 604.
Meyn, Prof., Stadsbygmester 459, 466, 621.
Milepenge 45.
Mitchell, Strømpevæver 104, 438, 511.
Mobilieskat 304.
Modeweg, Fabrikant II 177.
Moesgaard II 216, 218.

Molbech, C., Forf. 552.
Mollersdorf, Kaperfører 355.
Moltke, Adam W., Gehejmestatsminister II 23, 24, 281, 475, 483.
Moltke, Fr., Gehejmestatsminister 567.
Moltke, Joach. Godske, Gehejmestatsminister 567; II 23, 24, 56, 233.
Moltke, Otto Joachim, Gehejmestatsminister II 23, 24.
Moltke, V. J. A., Overpræsident 479.
Moralske Forhold 348—9; II 273 ff., 286 ff.
„Morgenbladet“ (norsk) II 534.
„Morning Chronicle“ II 527.
Mortensen & Co., Gross. 331.
Morthorsts Enke & Co., Trykkeri 548.
Mylius, Kammerjunker II 214.
Müller, P. E., Biskop 552; II 481.
Mynster, J. P., Biskop II 222, 294, 307, 332, 340 ff., 348, 474, 486—7, 494, 497, 529, 576, 619.
Münster, Raadmand, Censor II 541.
Münter, Biskop II 342.
Mæglere 217, 232.
Møller, Købmand 92.
Møllere II 123—4.
Møntvæsen, se Banker, Hertugd., Kurser, Skillemønt.
Møsting, Gehejmestats- og Finansminister 187, 311, 567; II 20, 23—24, 55—56, 122, 127—8, 149, 201—2, 233 ff., 242, 244, 250, 263, 281, 282, 283, 347, 475, 557.

Napoleon I. 84, 156, 321 ff., 378, 381, 382, 389, 390, 393—4, 397, 401, 409, 411—2.
Nathanson, M. L., Gross., Forf. 91, 237, 244, 532; II 161—3, 232, 234.
Nationalbanken II 18, 70—72, 73 ff., 372 ff.
Naturhistorisk Musæum II 331.
Nelthropp, Fabrikør 334.
Neumünster 399; II 446.
Nevtralitetsforbund 61—62.
Nielsen, Kaperfører 355.
Nisson & Co., Gross. II 165.
Noer, Prinsen af, II 557, 561.
Nordamerikanske Fristater 58, 74, 81—2, 347—8, 371, 379—81, 393, 397; II 137.
Norge: Handel 40, 58—60, 80—4, kommerciel Afhængighed af København 48—9, Handelsflaade 54—5, 60, 430—2, 496, norske Rigmænd 94—5, Norge og England 157—8, Skatter 190—1, Assignationsbeviser 210, 219, Møntvæsen 216, Tilstand 1808 218—19, Vekselopkøb i Norge 225, falske Sedler 228, 234, kort Sigt for Courantveksler 230, Omsmæltning af Skillemønt 233, Tilbagegang i Trælasthandelen i 1811—12 245, private Gældsforhold 284—5, Afvikling af Forholdet til Danmark i 1814 313, engelske Pengefordringers Konfiskation 330, Licenser 341, 421—3, Kapervæsen 351—2, Stilling under Krigen 358 ff., Kornforsyningen 358 ff., Afstaaelse 374, Forhold til Sverig 375, Stilling efter Afstaaelsen 375, Folketal 376, Spærringsloven af 23 Maj 1812 415—6, Handel med England under Krigen 423—4, Bidrag til Brandlidte i København 460, norske Studenter ved Københavns Universitet 541—2, dansk og norsk 558—9; II Adskillelsen fra Danmark 9, Seddelgæld 34, 36, 43, Betydningen af Adskillelsen fra Danmark 96 ff., Kornindførsel 129—31, Handel 134, 168—70, 436—7, Dampskibsforbindelse med Danmark 143—4, Afviklingen med Danmark 227 ff.
Næsbyholm II 218, 223.

Odense 3, 358; II 190, 378, 611.
Oehlenschläger, Ad., Digter 532; II 281, 324, 328, 515, 567.
Oktrojkommission II 56 ff., 62 ff.
Oldenborg 397.

Oldsager, Kommissionen for nordiske II 331.
Olsen, Købmand 414.
Olsen, F. C., Overlærer II 548.
Olufsen, Professor II 99, 157.
„Oplyste Mænd, de“ II 479 ff.
Ostindien 40, 46, 58, 74, 79, 80, 82; II 102.
Otto, Dr. 421.
Overgaard II 217—19.
Owen, Fabrikant II 445.
Oxholm, General, Guvernør paa de vestindiske Øer 427; II 110[1]), 224.

Pagtewold II 217, 219.
Pahlen, v. d., Grosserer II 161.
Papirfabrikation II 176.
Partikulærkassen II 280.
Paulsen, Kr., Prof. II 554, 556.
Pedersen, Generalkonsul 371.
Pedersen, Kaperfører 355.
Pensionskassen II 10, 23, 29, 459.
Perch, Købmand 92.
Peschier, Pierre, Gross. 73—4, 83, 364 ff., 452.
Peymann, General 210, 450 ff.
Pfaff, Prof. II 615.
Ployen, Gehejmelegationsraad II 230, 89, 91, 248, 252, 269.
„Politievennen“ 548; II 311—2.
Polyteknisk Læreanstalt II 313, 331.
Pommern II, 9.
Porcellænsfabrikation 44, 103, 477, 512; II 26, 176.
Portugal II 168—9, 436—7.
Postvæsen 51—2, 326—8; II 25, 143—44, 410, 549.
Presseforhold 21 ff., 382, 408, 546 ff.; II 15, 289—90, 309 ff., 516 ff., 522 ff.
Preussen 60, 87, 313, 373, 496; II 25, 136, 182, 427.
Printzlau, Teaterkasserer II 263.
Priseretter 338 ff.
Provideringskommission 216.
Prætorius, Gross. 90, 92, 200, 370, 421.

Quistrup II 217.

Raavad Fabrikker 99.
Raben-Lewetzau, Godsejer 532.
Rafn, Justitsraad 435.
Rahbek, Forfatter 551.
Rahbek, Vicekonsul 429.
Randers 538; II 611.
Randers Amt II 190.
Rantzau-Breitenburg, Gehejmestatsminister II 24, 475.
Rask, Sprogforsker II 328.
Rawert, Stadskonduktør 8, 459, 599.
Rawert, Fabrikdirektør II 156—7, 173.
„Realisationsbreve“ 209—10.
Rée, hamb. Bankier 307; II 164, 197, 231.
Reiersen, Fabrikant 105.
Reiersen, Politiretsassessor, Censor II 521, 541.
Rendsborg 210, 215, 249; II 386.
Rentekammeret II 23.
Retspleje II 285 ff.
Reventlow, Cai, Gehejmekfr. 568.
Reventlow, Chr., Gehejmestatsminister 187, 364, 532, 567; II 24, 233.
Ribe 558.
Ridderskab, slesvig-holstenske, se Hertugdømmerne.
Riegels, Konsumtionskasserer 611.
Rigsbanken 269 ff., 298 ff., 302, 318; II 25, 32 ff., 158.
Ringkøbing II 256.
Rist, Chargé d'affaires 179, 354, 391—2, 396, 411; II 234.
Roat, Ekvilibrist II 18.
v. Rochow, preussisk Minister II 526.
Romeis, Købmand 90, 92.
Rosboch, Kaperfører 355.
Rosenhoff, Cl., Redaktør II 531.
Rosenkrantz, Udenrigsminister 289, 392, 395, 475; II 23, 24, 230, 233—4, 282, 326.

[1]) Paa denne Pagina er O. anført som Guvernør paa de vestindiske Øer istedetfor som forhenværende Guvernør.

Roskilde II 481.
Rothe, Kommitteret i Rentekammeret II 214.
Rothschild, evrop. Bankierhus 173; II 122, 241 ff., 250 ff.
Roulund, Auditør II 214, 492.
Ruben, Fabrikant 511.
Rusland 59, 70, 74, 77 ff., 87, 373, 394, 436—7, 567; II 137, 168, 228.
Ryan, Firma 333.
Ryberg & Co., Firma 105, 197, 198, 207, 308, 427, 500; II 121, 161—2.
Ryberg, J. C. G., Gross. II 161.
Ryberg, N., Gross. 89, 90.
Ryge, Skuespiller II 573.
Rygen II 9.
Rømeling, Oberst II 540—1.
Rønne 352.
Rønne, Kaperfører 553.
Rønne, Præst 454.
Rønnenkamp, Grosserer II 223.

Saabye, Etatsraad 90, 200.
St. Aubain, Forf. II 573.
Salling II 258—9.
Samfundet for den danske Litteraturs Fremme II 577.
Samsø II 189—90.
St. Croix, St. Jan, St. Thomas, se Vestindien.
Sass, Grosserer II 410.
Scavenius, Etatsraad II 325.
Scheel, Stadsfysikus 16, 623.
Schimmelmann, Ernst, Gehejmestatsminister 43, 74, 91, 179, 187, 197, 199, 220, 227, 229, 247, 248, 250, 259, 263—4, 276, 290, 291, 307, 311, 329, 365, 389, 395, 475, 529, 567; II 23, 24, 233, 282, 347, 560, 567.
Schimmelmann, H., Skatkammerdirektør 41, 91.
Schiøtt, Borgemester 459, 592.
Schiøtt, Mekanikus II 444.
Schlegel, Prof. II 479, 481, 485.
Schleiden, R., slesvigh. Memoiref. II 22, 45.
Schleisner & Co., Fabrikanter 438.
Schleyer, Konferensraad II 261.
Schnabel, Instrumentmager 438.
Scholten, Guvernør II 407.
Scholten, Kammerjunker II 225.
Schouw, J. F., Prof., Stænderdep. II 485—6, 492, 502—3, 511, 525, 527. 534, 546.
Schubart, Gesandt 174, 204, 205, 290.
Schulin, Greve 454—5.
Schumacher, Astronom II 475.
Schæffer, Borgemester 597; II 18, 479—80, 483, 595.
Schønheyder, Stiftamtmand, Rentekammerdirektør II 23, 87, 121, 192.
Schønheyder, Kammeradvokat 285.
Seddeludstedelse, se Bankerne.
Sehested, O. R., Gehejmestatsminister 187; II 23—4.
Seidelin, C. H., Bogtrykker 548, 551.
Selby, Baron 90, 92, 475.
Selskabet for indenlandsk Kunstflid 435; II 445.
Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug II 527 ff., 542 ff., 556.
Sibbern, Prof. II 294, 476—7, 527.
Skaane 77; II 134—5.
Skaarupgaard II 218.
Skandinavismen II 324, 514 ff.
Skatter 171, 172, 176 ff., 183 ff., 224, 303—4; II 46 ff., 201 ff. (se iøvr. Finanser).
Skatkammerafdragsfondet 172, 183—4, 188—9, 192, 219.
Skatkammerbeviser 172, 219, 224.
Skelskør II 255.
Skibsafgifter, se Toldlovgivning.
Skibsfart 58 ff.; II 165 ff., 410 ff. (se iøvr. Handel).
„Skilderiet“ 549—50, 564.
Skillemønt 210, 216, 221, 233—4, 261.
Skiærvad II 223.
Skolevæsenet II 333 ff. (se iøvr. under København).
Slesvig, se Hertugdømmerne.
Smets Enke, Antwerpenerfirma 201, 204.
Smidt, Sukkerraffinadør 419.

Smith, Maria 545.
Smugleri 383, 400, 404 ff.; II 134—5, 257 ff.
Smørudførsel II 131—2, 403 ff.
Sohngaardsholm II 217.
Sonne, Kaperfører 355.
Sorø Amt II 190.
Spandet, Overretsassessor II 344.
Spanien II 168—9, 436—7.
Spannier, Skomager, Legatstifter 507.
Sparekasser II 148 ff.
Sparepenge 93—94.
Sparsommelighedspaabud 440—1.
Sponneck, Toldkommitteret II 20, 21.
Sporon, Højesteretsadvokat II 529.
Speciesbanken 48, 70, 166 ff., 312.
Statsfonds, transportable 184.
Statsgæld 165, 181—2, 297, 314 ff.; II 10, 23, 24, 25, 31, 196 ff., 240 ff., 456 ff. (se iøvr. Finanserne).
Statslaan 170—1, 173, 193 ff., 305 ff.; II 231 ff. (se iøvr. Finanser).
Stavanger Amt 367.
Stemann, P. C., Gehejmestats- og Justitsminister II 22, 24, 217, 234, 479—80, 483, 521, 533, 537—8, 282, 545, 547, 574—5.
Steenfeldt, Borgemester, Stænderdep. II 491.
Stettin II 410.
Stockholm 3.
Stoud (Cortsen), Deputeret i Kommercekollegiet II 97.
Straffelovgivning II 288, 297 ff.
Stænderne: Aarsager til Stænderforordningerne, Almenhedens Stilling, forberedende Arbejder, Udkast til Forordningerne, disses endelige Indhold II 474 ff., Valg 484—85, Kompetencespørgsmaal 504 ff. Forhandlinger: II Embedsmænds Bedragerier 265—6, 271, Kongehusets Forbrug 283—4, en Filialbank i Jylland 378—9, 381, Genindførelse af Courantmønt 385, Jagtloven 400, Toldbeskyttelse 419, Toldloven, Øresundstold 429—30, Haandværk og Industri, Lavsvæsen 443, Brændevinsbrænding 447, Statsregnskaberne 461, Beskatning af Rente paa Statspapirer 462, Konsumtionen 463 ff., Tallotteriet 467—8, Adresser til Kongen 497 ff., Offentlighed 499—500, Stændernes Forening 500—2, Minoriteternes Ret 502, Diæter 502, Jøders Valgbarhed 503, Haandværkssvendes Rejser 509, Værnepligt 513—4, Presselovgivning 530—1, 535—6, 539—40, 546, 549.
Suell, Grosserer II 165.
Suhr & Søn, Firma 90, 455—6.
Suhr, Gross. II 527.
Sukkerhandel II 105 ff., 408—9 (se iøvr. København).
Sukkerraffinaderier 41 ff.; II 106 ff. (se iøvr. København).
Svendsen, Kaperfører 355.
Sverig: Handel med Danmark 59, 74, 76—7, 80, Kapertvistigheder 346, Krig med Danmark i 1808 357—8, Sverig og Norge 375, Licensfart 367, 421, Krig med Danmark 1813—14 567; II Handel 108, 134 ff., 168—9, 436, Smugleri 134—5, Handelstraktat med Danmark 135—6, Postforbindelse med Danmark 144, Kielertraktatens Fuldbyrdelse (Pengeafviklingen) 227 ff., Handelskonflikt med Danmark 411—2.
Sylow, Møntrevisor II 20.
Sædder, Bogbinder 438.
Søassurance 51, 65, 361, 369—70; II 117.
Sølling, Kommandør II 604.
Søret 61 ff.

Tallotteriet 571; II 466 ff.
Takster II 189.
Tegnér, svensk Digter II 324.
Tekstilindustri II 171 ff. (se iøvr. København).
de Tengnagel, se Fabritius.

Thaarup, Th., Forf. 576.
Theil, Konsumtionsforvalter II 259.
Thomsen, Grosserer 331.
Thomsen, Politiretsassessor, Censor II 518.
Thorvaldsen, Billedhugger II 327—8, 575.
Throndhjem 358, 374, 558.
Thygesen, Stiftamtmand II 215.
Tidsskrifter 552; II 329.
Tiendelovgivning 528.
„Times“ II 527.
Tobaksfabrikation II 443.
Toldlovgivning 37—39, 41, 42, 43 ff., 90, 91, 102, 127—8, 136—7, 171, 172, 176, 186—7, 192, 249—50, 304, 312, 357, 369, 385 ff., 400, 415, 417, 432, 481—2, 497 ff.; II 107, 110, 125 ff., 140, 172, 176, 179, 190, 191, 412 ff., 424, 429, 431.
„Tolvmillionsagen“ II 387 ff.
Tolstrup, Grosserer 604.
Toxværd, Kaperfører 355.
Transithandel 417; II 140 (se iøvr. Handel).
Tranquebar 39.
Treschow, Højesteretsadvokat II 163, 223, 479.
Trier, Grosserer 91, 197, 244, 532; II 161.
Tromsøe 374.
Tronnier, Brolægningsinspektør 599.
Truelsen, Christine, Industridrivende 516.
Tscherning, A. F., Officer, Politiker II 309, 332, 511 ff., 568.
Tutein, Firma 105, 197—8, 220, 308.
Tutein, Cazalis, Kbmd. 423.
Tutein, D., Kbmd. 437.
Tutein, F., Generalkonsul 90, 197, 452; II 110.
Tutein, P. A., Marienborg, Stænderdeputeret II 385, 463, 491, 549.
Tvangslaan 199 ff., 242.
Tvermoes, Hørkræmmer 90, 124, 503.
Tyskland 66, 68, 115, 626; II 168, 436—7.
Tønningen 84, 94, 339, 382, 384, 393, 404—5, 421, 431.

Udførselsforbud, Udførselspræmier, Udførselstold, se Toldlovgivning.
Uldall, Fabrikant 438; II 178.
Universitetet 21, 541; II 174, 312, 332, 485—6, 603.

Vedøe II 217, 219.
Vejle Amt II 190.
Vejlegaard II 217.
Veksellovgivning 230, 241, 359—60; II 146.
Veksler II 145—6, 376 ff.
Velschow, Prof. II 548.
Vestindisk Handelskompagni 40.
Vestindiske Øer: Handel 40, 58, 74, 79, 80, 82, Handelskompagnier 40, St. Thomas' Frihavn 40, Høsten i 1799 69, Statens Indtægter af Øerne 176, Stilling under Krigen 332; II Handel 105 ff., 167, 405 ff., 434—5, Øernes Betydning for Danmark 103, 113—5, „den kgl. vestindiske Handels Ophævelse“ 103—4, den vestindiske Gældslikvidations-Direktion 104—5, Statens Indtægter af Øerne 114, 405—6, Sukkerlovgivning 105—13, Laan til Plantageejere og disses Stilling 115, Statens Overtagelse af Plantager 224—5, Frigivelse af Sukkerhandelen 405 ff.
Viborg 323; II 224, 255—6.
Vilhelmine, Prinsesse II 313.
Vogel, Grosserer II 165.
Vogt, J. H., norsk Statsraad 291, 457; II 230—1, 560.
Voomberger, holl. Bankier 206.
Vorndran, Rentekammerdep. 586.
Værnepligt, alm. II 513—4.

Wandinge, Kunstdrejer 438.
Warberg, Møntdirektør II 63.
Warburg, Strømpevæver 104, 511; II 177.

Wedel-Jarlsberg, Greve 361, 543; II 560.
Wegener, Historiker II 555.
Werlauff, Historiker II 325, 555.
Westphalen 399.
Wexelsen, Justitsraad 364 ff.
Weyse, Organist 532.
Wiborg, Instrumentmager 438.
Wiborg, Professor 486.
Wibroe, Grosserer II 161.
Wilder, Lars, Skibsreder 90.
Willestrup II 218.
Wilson, eng. Bankierfirma II 245—6, 251—2.
Wilster, Chr., Forf. II 573.
Winterfeldt, Admiral 135.
Winther, M. Literat II 516.
Wissenbjerg Kirke II 216.
With, Herredsfoged, Stænderdep. II 500.
Worm, Student II 548.
Wormskiold, Rentekammerdep. 187.

Zeuthen, Assessor 287; II 63.
Zepelin, Udskrivningskommissær II 265.
Zinn, Grosserer 90, 308, 529.

Æsy & Co., hamb. Bankierfirma 205.

Øllgaard, Biskop II 481.
Øllgaard, Kammerraad II 165.
Øresundstolden 177; II 25, 37, 421—2, 426 ff.
Ørholm Papirfabriker II 448.
Ørsted, A. S., Kancellidep., Generalprokurør, Stænderkommissær 238, 240, 257, 277 ff., 282—5, 288, 289, 292, 305, 328, 329, 394, 532, 553, 555 ff., 565, 624; II 14, 23, 33, 40, 63, 146, 187—8, 266, 291, 293—4, 295, 328, 332, 344 ff., 387, 392, 413, 464, 478—9, 483, 484, 486, 492 ff., 505, 509, 510, 517, 527—9, 533, 537, 538, 542, 544—5, 546, 547.
Ørsted, H. C., Prof. 532; II 281, 327, 356, 511, 515, 527, 574.
Østersøisk Handelskompagni II 146 ff.
Østrig 279 ff., 399, 567.